

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E BİR AYDIN: HAKKI TARIK US
(1889-1956)**

BURHAN DİNÇER

**Mayıs-2025
BATMAN**

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E BİR AYDIN: HAKKI TARIK US
(1889-1956)**

BURHAN DİNÇER

**Danışman
Prof. Dr. Selman YAŞAR**

Diğer Jüri Yeleri

Prof. Dr. Yasin COŞKUN Doç. Dr. Gülşah ESER Doç. Dr. Tekin İDEM

Doç. Dr. Emrullah TÜRK

**Mayıs-2025
BATMAN**

TEZ KABUL VE ONAYI

Burhan DİNÇER tarafından hazırlanan “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Aydın: Hakkı Tarık Us (1889-1956)” adlı tez çalışması 16/05/2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı’nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan/Danışman

Prof. Dr. Selman YAŞAR

.....

Üye

Prof. Dr. Yasin COŞKUN

.....

Üye

Doç. Dr. Gülşah ESER

.....

Üye

Doç. Dr. Tekin İDEM

.....

Üye

Doç. Dr. Emrullah TÜRK

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Murat ÖTER
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sorumluluğu kabullendiğimi bildiririm.

ETHICAL DECLARATION

I declare that all the information in this thesis has been obtained within the framework of ethical behavior and academic rules, and that the source of any statements and information that do not belong to me in this study prepared in accordance with the thesis writing rules has been fully cited, and I declare that I accept all kinds of legal responsibility in case of any contrary situation.

Burhan DİNÇER
16.05.2025

ÖZET

DOKTORA TEZİ

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E BİR AYDIN: HAKKI TARIK US (1889-1956)

BURHAN DİNÇER

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Selman YAŞAR

2025, 326 Sayfa

Tarihte iz bırakan bireylerin yaşam öyküleri (Biyografi) tarihin her evresinde araştırmacıların ve yazarların ilgisini çekmiştir. Bu biyografik çalışmalar, o kişilerin yaşadığı dönemin atmosferini, koşullarını ve tarihsel gelişmeleri anlamak için önemli birer kaynak teşkil etmektedir. Ancak, ülkemizde biyografi çalışmalarının yeterince yapılmamış olduğu ve bu alanda araştırılmayı bekleyen birçok tarihi figürün bulunduğu bilinmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, Türk basın tarihinin önemli isimlerinden olan gazeteci, siyasetçi, matbaacı, hukukçu, öğretmen ve koleksiyoncu gibi sıfatlarla bilinen Hakkı Tarık Us'un (1889-1956) hayatını ayrıntılı bir şekilde incelemektir. Hakkı Tarık, Osmanlı Devleti'nin son döneminin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinin ve çok partili hayata uzanan tarihsel sürecin en yakın şahitlerinden biridir. Dolayısıyla, böylesine uzun tarihsel bir sürece şahitlik eden bir şahsiyetin ortaya koyduğu çalışmalar, yakın dönem Türk tarihinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti ile sürekli temas halinde olan Hakkı Tarık, bu dönemde ateşli bir Türk milliyetçisidir. Mondros Mütarekesi'nden sonra ittihatçılık düşüncesini geride bırakarak Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde yürütülen Milli Mücadele'ye destek vermiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'yi destekleyen diğer gazeteciler gibi Hakkı Tarık Us'un da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde milletvekili olarak görev almasını sağlamış ve Milli Mücadele'ye olan hizmetlerinden dolayı kendisine İstiklal Madalyası verilmiştir.

Hakkı Tarık, 1923-1939 yılları arasında dört dönem üst üste Giresun milletvekili olarak görev yapmıştır. Görev süresi boyunca gerek TBMM'de gerekse partide daima aktif olmuş ve özellikle hukukçu kimliğiyle ön plana çıkmıştır. Gazetecilik kimliğiyle siyasetçi kimliği iç içe geçmiş olan yazar, iktidar-basın ilişkilerinin merkezinde yer almıştır. Bu yakın ilişki nedeniyle gazete yazıları aynı zamanda iktidarın görüşleri doğrultusunda şekillenmiştir. Hakkı Tarık, aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarındaki görevleriyle de dikkat çekmiştir. Muallimler Cemiyeti, İstanbul Matbuat Cemiyeti, Türk Basın Birliği ve Türk Dil Kurumu Başkanlığı görevlerini yürütmüş; Türk Ocağı, Osmanlı Matbuat Cemiyeti, Türk Maarif Cemiyeti, Kızılay ve Yeşilay gibi kuruluşların idare heyetlerinde yer almıştır.

Hakkı Tarık Us'un biyografisini ele aldığımız bu çalışmada literatür taraması, arşiv taraması ve doküman analizi yöntemlerinden yararlanılmıştır. Araştırmada, Hakkı Tarık'ın yaşamı boyunca sadece bir gazeteci ya da siyasetçi kimliğiyle değil aynı zamanda bir hukukçu, öğretmen, yazar, koleksiyoncu ve entelektüel olarak da modern Türkiye'nin oluşumunda yer alarak önemli bir rol üstlendiği sonucuna ulaşılmıştır. II. Meşrutiyet döneminde Abdülhamit rejimine karşı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakın bir çizgide durmakla birlikte Cumhuriyet döneminde ise iktidara yakın ve Kemalizm çizgisinde yer almış olduğu da çalışmanın bir başka sonucudur.

Anahtar Kelimeler: Hakkı Tarık Us, II. Meşrutiyet, Milli Mücadele, Cumhuriyet Dönemi, Gazetecilik, Siyaset.

ABSTRACT

DOCTORAL THESIS

AN INTELLECTUAL FROM THE OTTOMAN EMPIRE TO THE REPUBLIC: HAKKI TARIK US (1889–1956)

BURHAN DİNÇER

Batman University Graduate Education Institute

History Department of Science

Advisor: Prof. Dr. Selman YAŞAR

2025, 326 Pages

Biographies of individuals who left their mark in history have attracted the attention of researchers and writers at every stage of history. These biographical studies constitute an important source for understanding the atmosphere, conditions and historical developments of the period in which these individuals lived. However, it is known that biographical studies have not been conducted sufficiently in Turkey and that there are many historical figures waiting to be researched in this field. The main purpose of this study is to examine in detail the life of Hakkı Tarık Us (1889-1956), who is known as a journalist, politician, printer, lawyer, teacher and collector. Hakkı Tarık is one of the closest witnesses of the last period of the Ottoman State, the establishment of the Republic of Turkey and the historical process leading to multi-party life. Therefore, such a the work of a person who witnessed a long historical process, will contribute to the understanding of recent Turkish history.

Hakkı Tarık, who was in constant contact with the Committee of Union and Progress during the Second Constitutional Monarchy, was an ardent Turkish nationalist during this period. After the Armistice of Mudros, he left the idea of Unionism behind and supported the National Struggle led by Mustafa Kemal Pasha. After the proclamation of the Republic, Mustafa Kemal Pasha ensured that Hakkı Tarık Us, like other journalists who supported the War of Independence, would serve as a deputy in the Grand National Assembly of Turkey and he was awarded the Independence Medal for his services to the War of Independence.

Hakkı Tarık served as Giresun deputy for four consecutive terms between 1923 and 1939. During his tenure, he was always active both in the Grand National Assembly of Turkey and in the party and came to the forefront especially with his identity as a lawyer. The author, whose identity as a journalist and politician were intertwined, was at the center of power-press relations. Due to this close relationship, his newspaper articles were also shaped in line with the views of the government. Hakkı Tarık also drew attention with his duties in non-governmental organizations. He served as the President of the Association of Teachers, the Istanbul Press Association, the Turkish Press Union and the Turkish Language Association, and was a member of the executive committees of organizations such as the Turkish Quarry, the Ottoman Press Association, the Turkish Education Association, the Turkish Red Crescent and the Green Crescent.

In this study on the biography of Hakkı Tarık Us, literature review, archival research and document analysis methods were utilized. The study concludes that Hakkı Tarık Us played an important role in the formation of modern Turkey not only as a journalist or politician but also as a jurist, teacher, writer, collector and intellectual. Another conclusion of the study is that during the Second Constitutional Monarchy period, he stood against the Abdülhamid regime and close

to the Committee of Union and Progress, but in the Republican period, he was close to the government and took part in the Kemalist line.

Keywords: Hakkı Tarık Us, Constitutional Monarchy II, National Struggle, Republican Period, Journalism, Politics.

ÖN SÖZ

Türk basın tarihinin önemli simalarından olan Hakkı Tarık Us'un çocukluğu ve gençliği Osmanlı Devleti'nin son dönemine rastlamaktadır. Fikirlerinin şekillenmesinde Ziya Gökalp, Namık Kemal ve Tefik Fikret gibi Türkçü ve vatansever ideologların etkisi büyüktür. Hakkı Tarık, gazetecilik mesleğine ilk adımını 1911 yılında dönemin önde gelen yayın organlarından Tanin gazetesinde atmıştır. Ardından, Tercüman-ı Hakikât'te muhabirlik yapmış; daha sonra Tasvir-i Efkâr gazetesinde yazı işleri müdürlüğü görevini üstlenmiştir. Ayrıca, Hakikât Anadolu Sesleri gazetesinde başyazarlık yaparak, Anadolu'nun sesini İstanbul'a taşıma misyonunu üstlenmiştir. Hakkı Tarık'ın gazetecilik kariyerindeki en önemli dönüm noktalarından biri, 1917 yılında ağabeyi Mehmet Asım ve kardeşi Hasan Rasim ile birlikte kurdukları Vakıf gazetesidir. Vakıf gazetesini, özellikle Millî Mücadele döneminde ulusal direnişin sesi olma işlevini üstlenmiştir. Hakkı Tarık da gazetede kaleme aldığı yazılarıyla vatanın kurtuluşu için mücadele etmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra ise Atatürk devrimlerinin ateşli bir savunucusu olarak gazete ve dergilerde kaleme aldığı yazılarda bu devrimleri topluma benimsetmek adına büyük çaba göstermiştir. Hakkı Tarık, 67 yıla sığdırdığı yaşamı boyunca daima Mustafa Kemal Atatürk'e ve onun fikirlerine bağlı kalmıştır.

Hakkı Tarık Us'un hayatını ele alan bu çalışma, giriş ve 3 bölümden müteşekkildir. Çalışmanın giriş kısmında; çalışmanın amacı ve önemi, çalışmanın kaynakları ve yöntemi ortaya konulmuştur. Birinci bölümde; Hakkı Tarık Us'un doğumu, ailesi, eğitimi, memuriyet hayatı, basın hayatı, siyasi yaşamı, üye olduğu cemiyet ve kuruluşlar, eserleri, üslubu, mizacı, vasiyetnamesi, kütüphanesi ve vefatına kadar olan dönem incelenmiştir.

İkinci bölümde, Hakkı Tarık Us'un gazete ve dergi yazılarından hareketle farklı dönemlere ait yazıları kronolojik olarak incelenmiştir. Bu bölümde Hakkı Tarık'ın gazeteciliğe nasıl başladığı, hangi gazete ve dergilerde çalıştığı, bu gazete ve dergilerde hangi faaliyetlerde bulunduğu ve kaleme aldığı yazılar mercek altına alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise TBMM'de dört dönem üst üste Giresun milletvekilliği yapan Hakkı Tarık Us'un meclisteki faaliyetleri ele alınarak temsil ettiği bölgenin kalkınmasına ve ülke siyasetine olan katkıları ortaya konulmuştur. Bu kapsamda, Hakkı Tarık'ın mecliste görev aldığı komisyonlar, çeşitli konularda mecliste yaptığı konuşmalar, verdiği soru önergeleri ve sunduğu kanun teklifleri incelenmiştir.

Bu alışma konusunun belirlenmesinde ve araştırmanın her aşamasında teşvik ve ilmî destekleriyle katkılarını benden esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Selman YAşAR'a, Tez İzleme Komitesi'nde yer alan ve fikirleriyle çalışmaya katkı sunan, Doç. Dr. Tekin İDEM'e, Doç. Dr. Orhan Turan'a, Doç. Dr. Emrullah Türk'e, Tarih bölümü hocalarıma ve doktora beraber başladığım değerli arkadaşım Serhat AKCAN'a teşekkür ederim.

Burhan DİNÇER
BATMAN-2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
1.2. Araştırmanın Kaynakları.....	1
1.3. Araştırmanın Yöntemi	3
BİRİNCİ BÖLÜM	5
2. HAYATI	5
2.1. Doğumu ve Ailesi	5
2.2. Eğitim Hayatı ve Düşünsel Gelişimi	9
2.3. Çalışma Hayatı.....	12
2.3.1. Memuriyet hayatı.....	12
2.3.2. Öğretmenlik hayatı	13
2.3.3. Basın hayatı.....	15
2.3.4. Siyasi hayatı.....	19
2.4. Üye Olduğu Cemiyet ve Kuruluşlar	23
2.4.1. Türk Ocakları	23
2.4.2. Osmanlı Matbuat Cemiyeti.....	26
2.4.3. Basın birliğine gidiş ve Birinci Basın Kongresi 1935	28
2.4.4. Türk Basın Birliği	29
2.4.5. Muallimler Cemiyeti.....	31
2.4.6. Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti.....	34
2.4.7. Hilâl-i Ahdar (Yeşilay) Cemiyeti	37
2.4.8. Türk Maarif Cemiyeti (Türk Eğitim Derneği).....	38
2.4.9. Türk Dil Kurumu	40
2.5. Eserleri.....	42
2.5.1. Meclis-i Meb'usân (1877-1878) Zabıt Ceridesi	42
2.5.2. Namık Kemal'in Kaniye Muhasarası	43
2.5.3. Henüz 17 Yaşında.....	43
2.5.4. Karnaval.....	43
2.5.5. Ahmet Mithat Efendi ile Şair Fitnat Hanım.....	44
2.5.6. 50 Yıl	44
2.5.7. Dürdane Hanım.....	45
2.5.8. İzmit Körfezinde Bir Gezinti	46
2.5.9. İstanbul'un 500. Yıldönümünde Fatih	46
2.5.10. Bir Jübilenin İntiba'ları Ahmet Mithat'ı Anıyoruz.....	47
2.5.11. Karabibik	48
2.5.12. Namık Kemal'in Silistre Muhasarası.....	49

2.5.13. CHP Kurultay Üyelerine Bu Toplantıda Düşen Büyük Vazifeler	49
2.5.14. Dünyaya İkinci Geliş	50
2.5.15. Kitap ve Kitapçılık	50
2.6. Üslubu	51
2.7. Mizacı	52
2.8. Hakkı Tarık ve Kitaplar	56
2.9. Vasiyetnamesi	58
2.10. Kütüphanesi	61
2.11. Hastalık ve Ölüm	62
İKİNCİ BÖLÜM.....	64
3. GAZETECİLİĞİ	64
3.1. Gazeteler	64
3.1.1. Tanin	64
3.1.1.1. Sultan V. Mehmed Reşad'ın 1911 yılındaki Rumeli seyahati	65
3.1.2. Hakikat Anadolu Sesleri	69
3.1.2.1. Adalar meselesi	69
3.1.2.2. Arnavutluk'un Osmanlı'dan ayrılması	71
3.1.3. Vakit Gazetesi	72
3.1.3.1. Milli Mücadele ve Hakkı Tarık	72
3.1.3.2. TBMM'nin açılması	76
3.1.3.3. Saltanatın kaldırılması	78
3.1.3.4. Ankara'nın başkent olması	80
3.1.3.5. Lozan Konferansı	82
3.1.3.6. Cumhuriyet'in ilanı	85
3.1.3.7. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun kabulü ve çift meclis sistemi hakkındaki tartışmalar	94
3.1.3.8. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu İle Cumhurbaşkanı'na verilecek yetkiler hakkındaki tartışmalar	96
3.1.3.9. Şeyh Sait isyanı	98
3.1.3.10. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası	101
3.1.3.11. İzmir suikastı	103
3.1.3.12. Bir devrin muhasebesi: Büyük Nutuk	105
3.1.3.13. Mustafa Kemal'in 1927 İstanbul ziyareti	107
3.1.3.14. Harf inkılabı	109
3.1.3.15. Serbest Cumhuriyet Fırkası	113
3.1.3.16. 1930 Belediye Seçimleri ve azınlık adayları	116
3.1.3.17. Yunanistan ile yumuşama: Venizelos'un Türkiye ziyareti	119
3.1.3.18. Darülfünun'dan İstanbul Üniversitesi'ne	122
3.1.3.19. İbadet dilinin Türkçeleştirilmesi	125
3.1.3.20. İsmet İnönü'nün Rusya ziyareti	127
3.1.3.21. İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Türkiye ziyareti	131
3.1.4. Son Saat Gazetesi	133
3.1.5. Kurun Gazetesi	135
3.1.5.1. Cumhuriyet Bayramı kutlamaları	136
3.1.5.2. CHF'nin Dördüncü Kurultayı	139
3.1.5.3. Türk Dil Kurumu ve Güneş Dil Teorisi	141
3.1.5.4. Montrö Boğazlar Sözleşmesi	143
3.1.5.5. Hatay'ın anavatana katılması	145

3.1.5.6. Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı	147
3.1.6. Vakit Gazetesi	149
3.1.6.1. Ebedi Şef	149
3.1.6.2. CHP'nin Beşinci Kurultayı ve Müstakil Grub'un ihdası	151
3.1.6.3. Milli Korunma Kanunu ve karneli yaşam	152
3.1.6.4. Nureddin Artam ile polemik	156
3.1.6.5. Sabiha Serteli ile polemik	159
3.1.6.6. Cami Baykurt ile polemik	160
3.2. Dergiler	165
3.2.1. Âşîyan Mecmuası	165
3.2.2. Rübâb Mecmuası	166
3.2.2.1. Hüseyin Rahmi Gürpınar ile kalem kavgası	167
3.2.3. Donanma Mecmuası	168
3.2.3.1. Hece-Aruz tartışması	169
3.2.3.2. Savaş Edebiyatı tartışması	174
3.2.3.3. Tuba Ağacı nazariyesi	176
3.2.4. Yeni Mecmua	179
3.2.4.1. Çanakkale	180
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	182
4. TBMM'DEKİ FAALİYETLERİ	182
4.1. 1923 Seçimleri	182
4.1.1. Hakkı Tarık Us'un II. Dönem Meclis Çalışmaları	183
4.1.1.1. Takrir ve Teklifleri	183
4.1.1.2. Meclis Konuşmaları	194
4.1.1.3. Şifahi Sualler ve Bunlara Verilen Cevaplar	227
4.2. 1927 Seçimleri	228
4.2.1. Hakkı Tarık Us'un III. Dönem Meclis Çalışmaları	228
4.2.1.1. Takrir ve Teklifleri	229
4.2.1.2. Meclis Konuşmaları	239
4.2.1.3. Şifahi Sualler ve Bunlara Verilen Cevaplar	249
4.3. 1931 Seçimleri	253
4.3.1. Hakkı Tarık Us'un IV. Dönem Meclis Çalışmaları	254
4.3.1.1. Takrir ve Teklifleri	254
4.3.1.2. Meclis Konuşmaları	263
4.3.1.3. Şifahi Sualler ve Bunlara Verilen Cevaplar	279
4.4. 1935 Seçimleri	280
4.4.1. Hakkı Tarık Us'un V. Dönem Meclis Çalışmaları	281
4.4.1.1. Takrir ve Teklifleri	281
4.4.1.2. Meclis Konuşmaları	284
4.4.1.3. Şifahi Sualler ve Bunlara Verilen Cevaplar	297
4.5. Hakkı Tarık Us Hakkındaki Teşrii Masuniyet Kararları	297
SONUÇ	299
KAYNAKÇA	303
EKLER	327

KISALTMALAR

A.Ş.	: Anonim Şirketi
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
BCA	: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
D.	: Devre
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
MMZC	: Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri
TDK	: Türk Dil Kurumu
TpCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TÜBAR	: Türklük Bilimi Araştırmaları
TYB	: Türkiye Yazarlar Birliği
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayını
ZC	: Zabıt Cerideleri

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın temel amacı, Osmanlı Devleti'nin son döneminden Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecine ve çok partili hayata uzanan tarihsel sürecin en yakın şahitlerinden biri olan Hakkı Tarık Us'un biyografisini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktır. Bu denli uzun bir döneme şahitlik eden bir şahsiyetin hayatı hakkında lisansüstü bir tez çalışması bulunmaması, araştırmamızın çıkış noktasını oluşturmuştur. Dolayısıyla tarihi bir şahsiyetin hayatının incelenmesi, yakın dönem Türk tarihinin anlaşılmasına büyük katkı sağlayacaktır. Bu çalışmanın temel amacı da bu eksikliği gidermek ve bir Cumhuriyet aydınının gözünden yakın dönem Türk tarihinin bir tahlilini yapmaktır.

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra yerine modern bir ulus-devletin temelleri atılmıştır. Özellikle erken Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen inkılaplar; toplumsal, siyasi, kültürel ve ekonomik açıdan büyük değişimleri beraberinde getirmiştir. Hakkı Tarık, bu yeni sürecin sadece şahidi olarak kalmamış aynı zamanda bu sürecin içinde bizzat yer alarak hem gazeteci hem de siyasetçi kimliğiyle aktif bir rol üstlenmiştir. Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde gerçekleştirilen inkılapların en büyük savunucularından biri olmuş ve yaşamı boyunca bu devrimlere olan bağlılığını sürdürmüştür. Bu çalışmada, Türkiye'nin kuruluş ve yapılanma sürecinde önemli bir yere sahip olan Hakkı Tarık'ın rolü irdelenmeye çalışılmıştır.

1.2. Araştırmanın Kaynakları

Bu tez çalışmasında öncelikli olarak literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Yapılan tarama sonucunda konuyla ilgili kaynakların son derece sınırlı olduğu görülmüştür. Tez konusuyla ilgili ilk önemli kaynak, kardeşi Hasan Rasim Us ve meslektaşı Hakkı Süha Gezgin'in 1958 yılında yayımladığı "Hakkı Tarık Us (1889-1956)" adlı eserdir. Ancak, bu kitap detaylı bir biyografi kitabı olmaktan ziyade, daha çok Hakkı Tarık'a dair anıların derlendiği bir hatıra kitabı olma özelliğini taşımaktadır. İkinci önemli eser, Zeynep Uysal'ın 1991 yılında hazırladığı "Us Kardeşler ve Vakıf Gazetesi" adlı çalışmadır. Bu çalışmada Uysal, Vakıf gazetesinin sahipleri olan üç

kardeşin, Mehmet Asım Us, Hakkı Tarık Us ve Hasan Rasim Us'un biyografileri ve gazetecilik faaliyetleri hakkında kısaca bilgi vermektedir. Üçüncü kaynak ise, Nuri Akbayar ve Orhan Koloğlu tarafından 1996 yılında hazırlanan "Gazeteci Bir Aile Us'lar" adlı eser olup bu çalışma Uysal'ın çalışması ile benzerlik göstermektedir. Bu çalışmada da bahsi geçen üç kardeşin biyografileri ve gazetecilik faaliyetleri kısaca ele alınmıştır. Bunların dışında, Selim Sarı tarafından 2019 yılında hazırlanan "Gazeteci Us Ailesi ve Modernleşme" başlıklı doktora çalışmasında, Us kardeşlerin kısa biyografilerinin yanı sıra Türk modernleşmesine olan katkıları incelenmiştir. Ayrıca Anıl Dincel tarafından kaleme alınan "Giresun Milletvekili Hakkı Tarık Us'un Hayatı İle Eğitim ve Hukuk Üzerine TBMM'deki Konuşmaları" ile Olcay Özkaya tarafından yazılan "Türk Matbuatından Münevver Bir Kalem: Hakkı Tarık Us ve Milli Mücadele Yılları" adlı iki makale çalışması da bulunmaktadır. Yapılan bu çalışmalar alana katkı sağlamakla birlikte Hakkı Tarık'ın hayatını bütüncül bir şekilde ele almamaktadır. Dolayısıyla Hakkı Tarık'ın biyografisini bütüncül bir bakış açısıyla, gerek siyasi faaliyetleri gerekse gazeteci kişiliğini de ön plana çıkararak ele alan müstakil bir çalışmaya rastlanamamıştır.

Araştırmada kullanılan diğer bir yöntem ise arşiv taramasıdır. Bu bağlamda T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivlerinden (BOA ve BCA) yararlanılmıştır. Bu arşivler, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi, idari, iktisadi, sosyal ve kültürel tarihine ışık tutan önemli resmî kaynaklardır. Bu arşivlerden elde edilen belgeler, Hakkı Tarık'ın biyografisinin şekillenmesinde, Meclis'te verdiği soru önergeleri ve kanun tekliflerinin tarafımızca detaylandırılmasında önemli birer kaynak teşkil etmiştir. Çalışmamızın diğer mühim kaynakları arasında Resmi Gazete, Düstur, TBMM Arşivi, TBMM Zabıt Cerideleri, Tercüme-i Hal Belgesi ve Seçim Mazbatası gibi resmi yayınlar yer almaktadır. Us'un biyografisinin hazırlanmasında Tercüme-i Hal Belgesi ve Seçim Mazbatası önemli birer kaynak olmuştur. Onun meclis faaliyetlerini tespit etmeye yönelik en önemli kaynak ise TBMM Zabıt Cerideleri kayıtları olmuştur. Zabıt Cerideleri, Türk parlamento tarihinin anlaşılması açısından önemli bir kaynak olup, mecliste görüşülen konular, yapılan tartışmalar, verilen kanun teklifleri ve soru önergeleri, milletvekili konuşmalarını ve oylamaların tam metinlerini içermektedir. Bu çalışmada, Hakkı Tarık Us'un milletvekilliği yaptığı 1923-1939 arasındaki dönemin tutanaklarının tamamı incelenmiş ve elde edilen bilgiler çalışmada kullanılmıştır.

Hakkı Tarık Us'un, Emekli Sandığı Arşivi'ndeki dosyasından istifade etmek amacıyla Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Emekli Sandığı Arşivi'ne yapılmış olan

müracaat, Kişisel Verileri Koruma Kurumu kapsamında ilgili şahsın kanuni mirasçılardan izin alınması gerekçesiyle reddedilmiştir. Us ailesinin tamamının vefat etmiş olması ve kanuni mirasçılarının bulunmaması nedeniyle bu arşivden istifade etmek mümkün olmamıştır.

Tezimizin diğer önemli kaynakları ise gazete ve dergiler gibi süreli yayınlardır. Çalışma boyunca, dönemin gazetelerinden azami ölçüde istifade etmeye gayret ettik. Özellikle İstanbul'da Beyazıt Devlet Kütüphanesi bünyesinde yer alan Hakkı Tarık Us Süreli Yayınlar Koleksiyonu'ndan önemli ölçüde istifade edilmiştir. Koleksiyonda eksik görülen sayılar ise TBMM Arşivi, İstanbul Üniversitesi Dijital Gazete Arşivi, İBB Atatürk Kitaplığı, Millî Kütüphane, Ankara Üniversitesi Gazete Arşivi ve İSAM Kütüphanesi'nden temin edilmiştir. Böylece Hakkı Tarık Us'un çalıştığı ve sahibi olduğu gazeteler tespit edilerek gazete taramaları yapılmıştır. Çalışma kapsamında Hakkı Tarık Us'un yazılarının yer aldığı Muallim Mecmuası, Hayat Dergisi, Aşîyan Mecmuası, Rûbab Mecmuası, Donanma Mecmuası ve Yeni Mecmua'nın yanı sıra, gazetecilik yaptığı Tanin, Hakikât Anadolu Sesleri, Vakıf, Son Saat ve Kurun gazetelerindeki yazıları ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ayrıca, yaşadığı dönemde yayımlanan çok sayıda gazete taranarak Tasvir-i Efkâr, Tevhid-i Efkâr, Cumhuriyet, Milliyet, Son Posta, Hâkimiyet-i Milliye, Ulus, Akşam, Son Telgraf, Vatan, Anadolu'da Yeni Gün, Türk Sözü, Tan, Yenigün ve Neue Freie Presse gibi gazetelerden de önemli ölçüde yararlanılmıştır. Yukarıda bahsedilen kaynakların dışında çalışmada, Hakkı Tarık Us'un yaşamına referans olabilecek telif ve tetkik eserlerden de yararlanılmıştır.

Bu tez çalışması, literatürdeki mevcut boşluğu doldurmayı amaçlamakta ve Hakkı Tarık Us'un çok yönlü kimliğini kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır. Araştırmanın özgün değeri, bu konu hakkında ilk defa akademik düzeyde bir çalışmanın yapılmış olmasından ileri gelmektedir. Bu çerçevede, Hakkı Tarık Us'un hayatı, gazeteciliği ve siyasi yaşamı ilk kez ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın veri toplama süreci oldukça kapsamlı ve yoğun geçti. İlk olarak, konuya dair geniş bir literatür taraması yapıldı. Araştırmada nitel ve tarihsel bir metodoloji izlenerek doküman analizi yönteminden yararlanıldı. Araştırmanın en zor kısmı gazete ve dergilerin taranarak Hakkı Tarık Us'a ait yazıların tespit edilmesi oldu. Bu gazete ve dergilerdeki çeşitli yazılar transkript edilerek dönemlerine ve konularına

göre içerik analize tabi tutuldu. Bunun dışında, TBMM Kütüphanesi internet adresi üzerinden erişime açılan Zabıt Cerideleri kayıtlarının tamamı taranarak Hakkı Tarık Us'la ilgili kısımlar incelendi. Araştırmada öncelikli olarak birincil kaynaklara başvuruldu. Bu sayede eldeki literatürün doğru ve etkin bir şekilde kullanılmasına özen gösterildi.

BİRİNCİ BÖLÜM

2. HAYATI

2.1. Doğumu ve Ailesi

Hakkı Tarık (Us)¹, Osmanlı Devleti'nin siyasi, iktisadi, askeri ve sosyal açıdan birçok alanda sorunlar yaşadığı bir dönemde, 1889'da (Rumi 1305) Aydın vilayetine bağlı Gördes kazasında² varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir (BOA, DH. SAİDD, 200-151; Who In Central And East- Europe 1933/34, 1935, s. 978). Babası, Gördes'in sevilen eşrafından saatçi Hacı Hasan Hulusi Efendi, annesi Sıdika Hanım'dır (Hakkı Tarık Us'un Tercüme-i Hal Belgesi, TBMM Arşivi, Devre: 2, Sicil No: 513; TBMM Albümü, 1920-2010 1. Cilt (1920-1950), 2010, s. 96). Ailenin beş çocuğundan üçüncüsü olan Hakkı Tarık'ın, ağabeyi Mehmet Asım ve ablası Zarife'nin (Kadayıfçı) yanı sıra Hasan Rasim ile Zübeyde (Çiçekoğlu) adlarında iki kardeşi daha bulunmaktadır (Akbayar ve Koloğlu, 1996, s. 3; Dincel, 2021, s. 200). Us ailesinin şecereleri hakkında teferruatlı bir bilgiye sahip olmamakla birlikte, baba tarafından soyadlarının "Sultanlar" olduğunu bilinmektedir. Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra Anadolu toprakları üzerinde birçok beylik ortaya çıkmıştır. Sultanlar lakâbının buradan gelmiş olduğu düşünülmektedir. Başka bir ihtimale göre ise, "Tarikat" dediğimiz, hak ve tasavvuf yolunda yükselen kişiler de "Sultan" diye anılırdı. Dedelerinin de böyle bir "tasavvuf sultanlığına" ermiş olma ihtimali bulunmaktadır (Us ve Gezgini, 1958, s. 21; Gezgini, 1999, s. 396).

Hakkı Tarık'ın babası Hacı Hasan Hulusi Efendi, Gördes'te icra ettiği saatçilik mesleğinin yanında palamut ticaretiyle de uğraşmıştır.³ Babasının ne zaman vefat ettiği

¹ 1934 yılında çıkarılan Soyadı Kanunu ile birlikte her vatandaşın öz Türkçe soy ismi alması kabul edilmiştir. Hakkı Tarık'ın Ağabeyi Mehmet Asım'ın belirttiğine göre "Us" soy ismi Atatürk tarafından ailesine verilmiştir. Bkz. Asım Us, Hatıra Notları, (Haz. İsmail Dervişoğlu), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 72. Ayrıca, Hakkı Tarık'ın annesi Sıdika Hanım da çocuklarının uslu olmasından dolayı kendisinin bu soy ismini kütüğüne yazdırdığını belirtmiştir. "Us Kardeşler", Kurun, 22 Kasım 1934, 1-2.

² Gördes, günümüzde Manisa iline bağlı bir ilçedir.

³ Mehmet Asım, 1931 tarihli bir köşe yazısında, babasının ticaretine dair ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Yazısında, babasının palamut ticaretiyle meşgul olduğunu, kendisinin yaz tatillerinde Gördes'e giderek babasının işleriyle ilgilendiğini, babasının Gördes köylülerinden ve Bolu deresinden birkaç bin kantar palamut aldığını, palamutları işleyerek belirli bir noktada topladıktan sonra, İzmir'de bulunan Gördesli bir komisyoncuya gönderdiğini belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Asım, "İhracat İşlerimiz", Vakıf, 3 Haziran 1931, s. 1.

hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadığımız Hakkı Tarık'ın hayatında çok sevdiği annesi Sıdika Hanım'ın yeri çok farklıydı. 21 Ocak 1942'de vefat eden Sıdika Hanım'ın naaşı, (Vakit, 21 Ocak 1942, s. 1), Beyazıt Camii'nde öğle namazını müteakiben kılınan cenaze namazının ardından Merkezefendi Mezarlığı'nda defnedilmiştir (Vakit, 22 Ocak 1942, s. 1). Hakkı Tarık, annesinin vefatıyla derin bir teessüre kapılmış ve bu acı olayın etkisiyle Vakit gazetesindeki köşe yazılarına bir süre ara vermiştir. Hakkı Tarık, bu gazetede annesi için kaleme aldığı “Ana Sevgisi” yazısında annesinin vefatına duyduğu üzüntüyü şu cümlelerle dile getirmiştir:

Benim köşem, hem gazetenin, hem gazete idaresinin, bana ayırdığı köşe, iki haftadır yas içinde... Bu köşenin üstünde, beni, sevginin en cana yakını, en sıcak, en feragatlisiyle kucaklayan, dinleyen, duyan, bekleyen ve arayan kalp, on sekiz gün süren bir çırpınmadan sonra, dayanamadı, ölümün vahşi kollarına yıkıldı, morarmış dudakları arasından en son nefesini en dinlenmiş bir şefkatle Hakkı'sının yüzüne serpererek sustu, toprağa düştü. On gündür, ne vakit burası için birkaç satır yazmaya hazırlansam, en son köşe yazısını yanda bıraktıran zilin uğursuz sesi kulağıma haykırıyor; onu bir müddet daha, bir yıl, bir gün, bir saat, bir nefes daha fazla yaşatabilmek için nasıl koştuğumu, nihayet nasıl çaresiz, perişan düştüğümü hatırlayarak boşanıyorum. Anacığım babasız kalmamın tesellisi idi, şimdi anasız ve devasız kalmanın acısıyla sızlanıyorum, başındaki ak saçları göre göre daha kucağında bir çocukmuşum gibi ihtimam göstermekte ne kadar haklı imiş: İşte köşemde yalnız kaldıkça gözlerimi yukarıya diyor, zalim hakikatin önünde çocuk gibi ağlıyor. Ana sevgisi, anaya sevgisi ve anaya sevgi... asıl sevgi... Zira küçücük bir menfaatin izini taşıyor ve insan ruhu hiçbir menfaat endişesi gütmenden de varlıklarını birbirlerine bağlamak istidandadır. O halde ne yazık bu dünya boğazlaşmasına! Bütün bu cebre, bu zora dayanan idareler gönüllerde birer ana oğul sevgisinin hâkimiyetini kurabilse ve hatta kurmayı tecrübe etseler (ana vatan) demenin kuru bir edebiyat tabiri olmadığını kolayca görüp anlayacağız ve zoru âciz bırakan kudrete el koyacağız (Vakit, 2 Şubat 1942, s. 1).

Us ailesinin en büyük çocuğu olan Mehmet Asım, 29 Mart 1884'te Aydın vilayetine bağlı Gördes kazasında doğmuştur (BOA, DH. SAİDd, 161-58). İlk tahsiline doğduğu yerde başlayan Mehmet Asım Bey, orta ve lise eğitimi için İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da ortaokulu Beşiktaş Askeri Rüştîyesi'nde, liseyi de Vefa İdadisi'nde “Peki” derecesiyle bitirdikten sonra 1904'te Mülkiye Mektebi'ne girmiştir. Mülkiye'nin 243 numaralı öğrencisi olan Mehmet Asım Bey, 9 Temmuz 1907'de Mülkiye'den “İyi” derece ile mezun olmuştur (Mücellidoğlu, 1968, 1136; Yücel, 2022, s. 21). Mehmet Asım Bey mezuniyetinden sonra Eylül 1907'de Ziraat Bankası Piyango Kalemî Kâtipliğine

atanarak devlet hizmetine girmiştir. Burada bir yıla yakın çalıştıktan sonra Kasım 1908’de atandığı Aydın vilayeti maiyet memurluğunda stajını tamamlamıştır. Daha sonra Gördes kazası kaymakam vekilliği görevinde bulunmuştur. Bu görevinden sonra 14 Eylül 1909’da ise Elmalı Kaymakamlığı’na tayin edilmiştir. Ekim 1910’da bu görevinden istifa etmiş, İstanbul’a giderek Hüseyin Cahit (Yalçın)’ın çıkardığı Tanin gazetesinde yazarlık mesleğine başlamıştır (Mehmet Asım Us’un Tercüme-i Hal Belgesi, TBMM Arşivi, Devre: 3, Sicil No: 657; TBMM Albümü, 1920-2010 1. Cilt (1920-1950), 2010, s. 136; Öztürk, 1995a, s. 79). Mehmet Asım, Tanin gazetesinde “Dereden Tepeden” ve “Karikatür” başlığı altında yazılar kaleme almıştır (Uysal, 1991, s. 10; Akbayer ve Koloğlu, 1996, s. 21). Bu dönemde gazetecilik mesleğinin yanında öğretmenlik mesleğini de icra etmiştir. Eylül 1910’da İstanbul Darülmuallimin’de edebiyat, hukuk ve ahlâk derslerine giren Mehmet Asım Bey, bu görevine ek olarak Galatasaray Lisesi’nde Türkçe öğretmenliği de yapmıştır. İki yıl kadar öğretmenlik mesleğini icra ettikten sonra rahatsızlığı nedeniyle Ekim 1913’te tedavi görmek üzere İsviçre’ye gitmiştir. 1914 yılının Nisan ayında yurda dönen Mehmet Asım Bey, Mayıs 1914’te Maliye Nezâreti Kalem-i Mahsus Müdürlüğü 2. Mümeyyizliğine tayin edilmiştir. Memuriyet ve gazetecilik hayatının bir arada yürütmenin zor olduğunu görmüş ve Maliye Nezâreti’ndeki görevinden Mayıs 1916’da ayrılarak Ahmet Emin (Yalman) ile birlikte 22 Ekim 1917’de Vakıf gazetesini çıkarmışlardır. 1923’ten sonra bu ortaklık bozulunca Mehmet Asım Bey, kardeşi Hakkı Tarık ile Vakıf gazetesini yayınlamaya devam etmiştir (İnuğur, 1999, s. 170-172; Öztürk, 1995a, s. 79-80; Mücellidoğlu, 1968, s. 1136-1137).

1924’te Kâmuran Hanım’la evlenen Mehmet Asım Bey’in Hasan Ragıp adında bir oğlu dünyaya gelmiştir. Us ailesinin soyunu sürdürecekt tek erkek olan Hasan Ragıp Bey, 15 Ağustos 1959’da Siret Hanım ile evlenmiş fakat çiftin bu evliliklerinden çocukları olmamıştır. Evlilikleri 29 Aralık 1965’e kadar devam etmiş ve Hasan Ragıp Bey, Siret Hanım’dan boşandıktan sonra bir daha evlenmemiştir (Sarı, 2019, s. 43-44).

Mehmet Asım, TBMM’nin üçüncü (1927-1931) ve (TBMM Albümü, 1920-2010 1. Cilt (1920-1950), 2010, s. 136; Öztürk, 1995a, s. 80) dördüncü (1931-1934) dönemlerinde CHP Artvin milletvekili olarak seçilmiştir (TBMM Albümü, 1920-2010 1. Cilt (1920-1950), 2010, s. 189; Çoker, 1996a, s. 66). Beşinci (1935-1939), (TBMM Albümü, 1920-2010 1. Cilt (1920-1950), 2010, s. 252; Güneş, 2001a, s. 179), altıncı (1939-1943), (Binark, (1939-1943), C. IV, 2004, s. 181), yedinci (1943-1946), (TBMM Albümü, 1920-2010 1. Cilt (1920-1950), 2010, s. 386) ve sekizinci (1946-1950) yasama

dönemlerinde ise CHP Çoruh⁴ milletvekili olarak seçilmiştir (TBMM Albümü, 1920-2010 1. Cilt (1920-1950), 2010, s. 460; Çufalı, (1946-1950), C. III, 2012, s. 309).

11 Aralık 1967’de Kadıköy’de bir minibüsün çarpması sonucu hayatını kaybeden Mehmet Asım Bey’in naaşı, Karacaahmet Mezarlığı’na defnedilmiştir. Onun ölümüyle Us ailesi basın dünyasından tamamen silinmiştir (Mücellidoğlu, 1968, s. 1137; Akbayan ve Koloğlu, 1996, s. 51).

Hakkı Tarık’ın kız kardeşleri Zarife ve Zübeyde Hanım hakkında detaylı bir bilgi olmamakla birlikte, Zarife Hanım’ın Hüseyin Avni Kadayıfçıoğlu ile evli olduğu ve İzmir’de yaşadığı; Zübeyde Hanım’ın ise Kemal Çiçekoğlu ile evlendiği ve Gördes’te yaşadığı bilinmektedir (Vakit, 22 Ocak 1942, s. 1). Us kardeşlerin yakın arkadaşı olan Hakkı Süha (Zengin), Zübeyde Hanım için, üstün yaradılışın izlerini taşıdığını, halı dokuma, tığ ve mekik işlerinde maharetli olduğundan bütün kasabada eşsizliği ile meşhur olduğunu belirtmiştir. Ayrıca kendisini tanıyanların onu, ev hanımlığının, anneliğin en temiz ve yüksek örneklerinden biri olarak gösterdiğini ifade etmiştir (Us ve Gezgin, 1958, s. 21).

Us kardeşlerin en küçüğü olan Hasan Rasim ise 1903’te Gördes’te doğmuştur. İlk tahsilini Gördes Numune Mektebi’nde tamamlayan Hasan Rasim Bey, ağabeyi Hakkı Tarık’ın onu yanına almasıyla eğitim hayatına İstanbul’da devam etmiştir (Uysal, 1991, s. 149). İstanbul’a gelerek önce Nişantaşı Sultanisi’ni bitirmiş, ardından Yüksek Ticaret Mektebi’ne girerek bu okuldan başarıyla mezun olmuştur (Akbayan ve Koloğlu, 1996, s. 135). Eğitiminin ardından o da, ağabeylerinin yolundan giderek gazetecilik mesleğini seçmiştir. O’nun ağabeylerinden farklı olarak doğuştan san’at yeteneği vardı. Şiir ve resimde kendini geliştirmiş, hikâye ve roman denemeleri yapmıştır. Bunların yanında karikatürler de çizen Hasan Rasim Bey, heykel yontma işinde de yetenekliydi. Henüz on sekiz, on dokuz yaşlarındayken devrin ünlü dergilerinden olan Dergâh’ta şiirleri yayımlanmıştır (Uysal, 1991, s. 150; Akbayan ve Koloğlu, 1996, s. 135).

Hasan Rasim Bey, ağabeyi Hakkı Tarık’ın 1923’te Giresun’dan milletvekili seçilmesinden sonra Vakit’in idarî işlerini üstlenmiştir (Akbayan ve Koloğlu, 1996, s. 138). O, Vakit gazetesi dışında “Haber ve En Son Dakika” isimli gazeteleri de yayımlamıştır. O, Bab-ı Ali’de “centilmen gazeteciliği” ile tanınırdı (Uysal, 1991, s. 150). Ağabeyi Hakkı Tarık, 1956’da vefat edince Vakit gazetesinin tüm idari işleriyle Hasan

⁴ 20.05.1933 tarih ve 2197 sayılı bazı vilayetlerin ılgası ve bazılarının birleştirilmesine ilişkin kanun kapsamında, Artvin ve Rize vilayetleri birleştirilerek merkezi Rize olmak üzere Çoruh vilayeti adıyla 1933 yılında yeni bir vilayet teşkil edilmiştir. Bkz. Resmi Gazete, 27 Mayıs 1933, s. 2510.

Rasim Bey ilgilenmiştir. Hasan Rasim Bey, 6 Temmuz 1967’de Viyana’da yaptığı bir gezi sırasında aniden vefat etmiş ve naaşı İstanbul’a getirilip 15 Temmuz 1967’de Merkezefendi Mezarlığı’nda ağabeyi Hakkı Tarık’ın yanına defnedilmiştir. 16 Temmuz 1944’te Mina Müzeyyen Hanım ile evlenmişse de çiftin bu evliliklerinden çocukları olmamıştır (Akbayar ve Koloğlu, 1996, s. 148; Sarı, 2019, s. 100).

2.2. Eğitim Hayatı ve Düşünsel Gelişimi

İlkokula Gördes’te başlayan Hakkı Tarık’ın okumaya olan tutkusu henüz çocuk yaşlarda başlamış ve o yaşlarda “aile erkânını endişelendirecek engin bir okuma sıtmasına” tutulmuştur. Hakkı Tarık, o dönemde İzmir ve İstanbul’dan gazete ve dergiler getirterek vaktinin çoğunu bunları okumakla geçirmiştir. On iki yaşına kadar bu okumalar devam etmiş ve ardından tanıştığı Gördes Posta ve Telgraf Müdürü İsmet Bey sayesinde daha sistemli bir okuma metodunu takip etmiştir. Kütüphanesini de ona açan İsmet Bey: “neleri, hangi kitapları, nasıl okuyacağı” ile ilgili onu bilgilendirmiştir. Bundan sonra Hakkı Tarık, artık lüzumsuz ve faydasız şeyleri okumaktan ziyade, daha çok sevdiği ve zevk aldığı eğitici kitapları okumaya başlamıştır. Bu düzenli okumalar onu kısa bir süre sonra şiirle tanıştırmıştır. Bu yıllarda postahaneye sürekli gidip gelmekten telgrafçılığa da merak salmış hatta “Telgrafi” diye kartvizit bastırmış ve kısa sürede Mors alfabesini öğrenmiştir (Us ve Gezgin, 1958, s. 22-23; Gezgin, 1999, s. 397-398).

Hakkı Tarık’ın fikir hayatını etkileyen diğer bir kişi ise hiciv ustası Şair Eşref’tir.⁵ Dönemin en ünlü hiciv ustalarından olan Şair Eşref, 1900 yılında Gördes’e kaymakam olarak gelmiştir. Hakkı Tarık’ın, Şair Eşref’le tanışması onun üzerinde çok esaslı etkiler bırakmıştır. Hakkı Tarık, İsmet Bey’in yardımcısı olan ve aynı zamanda Şair Eşref’le de

⁵ Asıl ismi Mehmed Eşref olup, 1847 yılında Manisa’nın Kırkağaç ilçesi Gelenbe kasabasında doğdu. Gelenbevî İsmâil Efendi’nin soyuna ve aynı ailenin Usûlîzâdeler koluna mensuptur. Düzenli bir eğitim almasa da Arapça, Farsça, matematik ve tarih dersleri gördü. 1870’ten itibaren Manisa sancağı tahrirat kalemine mülâzım olarak devam etmeye başladı. Daha sonra Turgutlu’da tahrirat kâtipliği, Akçahisar ve Alaşehir’de mal müdürlüğü yaptı. 1878’de İstanbul’da bir imtihana girerek üçüncü sınıf kaymakamlık ehliyetnamesi aldı ve Haziran 1879’dan Aralık 1902’ye kadar çeşitli kazalarda kaymakamlık yaptı. İçkiye düşkünlüğü ve hicivleri nedeniyle memuriyet hayatında sıkıntılar yaşadı. 1902’de hicivleri ve Jön Türklerle ilişkileri sebebiyle tutuklanıp bir yıl hapis yattı. Serbest kaldıktan sonra Mısır’a kaçarak II. Meşrutiyet’e kadar burada yaşadı. Kısa sürelerle Fransa, İsviçre ve Kıbrıs’ta da kaldığı bu dönem Eşref’in edebî hayatının en verimli yıllarıdır. Bu dönemde, Sultan Abdülhamid ve istibdat aleyhinde eserler yazdı. II. Meşrutiyet sonrası Türkiye’ye dönerek kısa süreli görevlerde bulundu. Aşırı içki nedeniyle yakalandığı verem hastalığından 1912’de Kırkağaç’ta vefat etti. Bkz. Ömer Faruk Huyugüzel, “Şair Eşref (1846 1912)”, DİA, C. 38, İstanbul, 2010, s. 304; Hicvîyeler-Eşref, (Haz: Cevdet Kudret), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1970, s. 7-10.

tanışıklığı bulunan Celâl Bey'e sunduğu şu dörtlükle Şair Eşref'e takdim edilmesini istemiştir:

Hak-i pâye bu ziyaretnâmeyi
Acizane arzu takdim eyledim..
Öptüğüyçin benden evvel destini
Kartımı hasretle terkim eyledim.

Celal Bey'in düzeltmesi ricasıyla verdiği kartı okuyan Şair Eşref, "tashihe hacet yok.. bu, olmuş bu!" demiştir. Böylece Hakkı Tarık'ın büyük şairle karşılaşması bu şekilde olmuştur (Us ve Gezgin, 1958, s. 23; Gezgin, 1999, s. 398-399).

Abdülhak Hamit (Tarhan) ve Tevfik Fikret de Hakkı Tarık'ın fikir hayatına etki eden diğer kişiler arasındadır. Hakkı Tarık, Tevfik Fikret'in çocukluk yıllarında kendisine nasıl ilham kaynağı olduğunu Muallim Mecmuası'nda kaleme aldığı "Fikret'in Mefkûresi" başlıklı yazısında şu cümlelerle dile getirmektedir:

Beni avutan beşik Fikret'inkinden tam yirmi sene sonra sallanmışken ben onun çocukluğunu biliyordum. Önüme açılan sandıklar, Servet-i Fünûn görmeden Mirsad'lar, Mektepleri göstermiş, bir müsabakada birincilik kazanan "cülûsiye" şairi Mehmet Tevfik Bey'le aşina etmiştim. Beni bir zamanlar "hitab yat-ı memlûkâne" yazmaya teşvik eden de işte bu aşinalık oluyordu. O zamandan başlayarak Fikret'in bütün yazılarını takip ettim (Muallim Mecmuası, Eylül 1333, s. 491; Akbayer ve Koloğlu, 1996, 63).

Hakkı Tarık, esin kaynağı olarak gördüğü Tevfik Fikret'in bir insanın ulusunu sevmesi için bütün insanlığı da sevmesi gerektiğine dayanan düşüncesini savunmuştur. Ona göre Tevfik Fikret, Türk ruhu ve diliyle insanlığa katkı sağlamış bir şahsiyettir. Hakkı Tarık, Tevfik Fikret'i, "aydın tabakasının ahlaksızlığına karşı bir savaşçı" olarak görmektedir. Fikret'in insancıl bir bakış açısına sahip olduğunu vurgulayan Hakkı Tarık, onun Türk milletinin milli değerlerine bağlılığını korurken aynı zamanda insanlığı da önemseydiğini belirtmektedir. Ona göre, Tevfik Fikret'in insaniyetçi bir bakış açısına sahip olması onun vatanperverlik, milliyetçilik ya da kahramanlığına herhangi bir engel teşkil etmemiş aksine bu unsurların birbirini tamamladığını ifade etmiştir (Muallim Mecmuası, Eylül 1333, s. 496-497; Akbayer ve Koloğlu, 1996, 66-67).

Çocukluk döneminde kendini sürekli geliştiren Hakkı Tarık, İzmir ve İstanbul'da çıkan gazete ve dergilere şiir ve yazılar göndermiştir. Bu sırada ortaöğretimini Gördes'te tamamlasa da Hakkı Tarık, (Akbayer ve Koloğlu, 1996, s. 64) artık Gördes'te kalmak istemiyordu. O, İstanbul Mülkiye Mektebi'nde okuyan ağabeyi Mehmet Asım'ın yanına gitmek istiyordu. Bu yüzden sık sık ağabeyine mektup yazarak kendisini İstanbul'a

çağırmasını istemiştir. Fakat ağabeyi Mehmet Asım, her seferinde daha zamanının gelmediğini, iki kardeşin birden İstanbul'da olmasının ailenin Gördes'teki işlerini aksatacağını söyleyerek bu isteğini geri çevirmiştir (Us ve Gezgin, 1958, s. 24)

Hakkı Tarık, İstanbul'a gitmeye fırsat kollarken Gördes'te meydana gelen bir olay ona İstanbul'un olmasa da İzmir'in yolunu açmıştır. Gördes'te İttihat ve Terakki'ye karşı yapılacak bir baskını önceden haber alıp İttihat ve Terakki merkezine telgrafla bildiren Hakkı Tarık sayesinde bu olay bastırılmıştır. Bu olaydan sonra sık sık İzmir'e giden Hakkı Tarık, bazı yazılarını basan Köylü gazetesine uğradı. Bu ziyaretler vasıtasıyla Köylü gazetesinin sahibi Mehmet Refet ile tanışmıştır. Bu tanışma onun hayatında kötü bir deneyim olarak kalacaktır (Akbayar ve Koloğlu, 1996, s. 64-65). Mehmet Refet, Hakkı Tarık'ın varlıklı bir aileden olduğunu öğrenince onu kandırmak için "İstanbul'a gidip te ne yapacaksın, işte kurulu bir gazete var. Gel sen de ortak ol" der ve yüz altın karşılığında gazetenin yarısına sahip ortaklık teklif eder. Hakkı Tarık, Gördes'e dönerek bu durumu babasına anlatır. Babası Hacı Hulusi Bey, önce bu duruma şüpheyle yaklaşırsa da sonra oğlunun üzüntüsüne dayanamayıp istemeyerek te olsa yüz altını verir. Hakkı Tarık, yüz altını alarak İzmir'e döner ve Mehmet Refet'e verir. Ancak, sonuç onun umduğu gibi olmaz. Mehmet Refet onu dolandırır. Yaşadığı bu kötü tecrübeden sonra Gördes'e dönen ve çevresine küsen Hakkı Tarık, zamanını daha çok işine ve çok sevdiği kitaplarına ayırmıştır. Bu aldanış onun bütün yaşamı boyunca son derece ihtiyatlı bir insan olmasını sağlamıştır (Gezgin, 1999, s. 399-400).

Hakkı Tarık'ın başına gelen bu olayı duyan ağabeyi Mehmet Asım, kardeşini İstanbul'a çağırarak Hukuk Fakültesi'ne gitmesine ikna etmiştir. Hukuk Fakültesi o yıllarda lise mezunlarını sınavsız alırken ilk ve ortaokul mezunları için ise belli bir kontenjan ayırıyordu. Hakkı Tarık, orta tahsili olmadığı halde girdiği sınavı başarıyla geçmiş ve Darülfünûn Hukuk Fakültesi'ne kaydını yaptırmıştır (Akbayar ve Koloğlu, 1996, s. 65). Hakkı Tarık, 1911'de Hukuk Fakültesi'ni alayül ala (Pekiyi) derecesiyle tamamlayarak mezun olmuştur (BOA, DH. SAİDd, 200-151). Hukuk Fakültesi'ne başladığı yıllarda ağabeyi Mehmet Asım da Mülkiye Fakültesi'ni bitirmiş ve Hüseyin Cahit'in sahibi olduğu Tanin gazetesinde "Dereden Tepeden" başlığıyla yazılar kaleme almıştır (Uysal, 1991, s. 106). Hakkı Tarık, o dönemde, ağabeyi Mehmet Asım ile birlikte Kara Mustafa Paşa Medresesi'nin arkasında kiraladıkları bir evde oturuyordu. Çarşıkapı'da oturduklarından, Beyazıt kitapçıları, Hakkâklar Çarşısı (Bugün ki Sahaflar Çarşısı) ve Kapalı Çarşı içindeki sahaflara sürekli uğradı. Bu dönemde kitap ve basın

dünyası ile ilişkileri daha da artmıştır (Akbayar ve Koloğlu, 1996, s. 65; Öztürk ve Hacıismailoğlu, 2012, s. 188; Özkaya, 2023, s. 1944).

Hakkı Tarık, o dönemde bir yandan okul derslerine çalışırken, bir yandan da edebiyat ile ilgilenmiştir. İttihat ve Terakki'nin “cesur, atılgan, gözünü budaktan esirgemez, yurda âşık” şahsiyetlerine hayrandı. Bu şahsiyetlerin başında Namık Kemal geliyordu. Bu hayranlık onu, İttihatçılığa kadar götürdü (Us ve Gezgin, 1958, s. 25). Yine bu yıllarda dönemin en etkili gazetelerinden biri olan İttihat ve Terakki'nin yayın organı Tanin gazetesine ve onun başyazarı olan Hüseyin Cahit'e sempati duyuyordu. Ayrıca ağabeyinin Tanin'de köşe yazarı olması da onu çok etkilemiştir (Akbayar ve Koloğlu, 1996, s. 65).

Hakkı Tarık'ın gerçek ismi İsmail Hakkı'dır. Ağabeyi Mehmet Asım, Abdülhak Hamit'in tiyatro eseri “Tarık”tan esinlenerek bazı yazılarında “Tarık” mahlasını kullanıyordu. Kardeşinin bu adı çok beğendiğini görünce, bu ismi onun kullanmasını istemiştir. Böylece İsmail Hakkı, Hakkı Tarık olmuştur. Bazılarının sandığı gibi bu isim Hakkı Tarık'a Halit Ziya Uşaklıgil tarafından verilmiş değildir. İşte Hakkı Tarık'ın basındaki asıl şöhreti işte bu isimle başlamıştır (Us ve Gezgin, 1958, 25; Uysal, 1991, s. 106).

2.3. Çalışma Hayatı

2.3.1. Memuriyet hayatı

Hakkı Tarık, meslek hayatına 1903'te Gördes Kazası Posta ve Telgraf İdaresi'nde memur olarak başlamıştır. Posta ve Telgraf İdaresi'ndeki görevinin ardından 29 Kasım 1906 ile 31 Aralık 1908 tarihleri arasında Gördes Maarif ve Evkaf Komisyonları ile Gördes Belediyesi'nde kâtip ve sandık emini olarak hizmette bulunmuştur. Bu görevinden sonra su yolu ve köprü hasılatı sandık emaneti ile evkaf komisyonu kâtibi olarak çalışmıştır. Hakkı Tarık, bu görevinden ayrıldıktan sonra Hicaz demiryolu arsa ve tedarik vesait komisyonlarında fahri kâtip olarak görev yapmıştır. Bunların yanı sıra Hakkı Tarık'ın zaman zaman tarım ve ticaretle de uğraştığı bilinmektedir (Hakkı Tarık Us'un Tercüme-i Hal Belgesi, TBMM Arşivi, Devre: 3, Sicil No: 513; Öztürk, 1994a, s. 356; Us ve Gezgin, 1958, s. 197).

2.3.2. Öğretmenlik hayatı

Hukuk Fakültesi'nden 1911 yılında mezun olan Hakkı Tarık, avukatlık yapmak üzere baroya kaydını yaptırmıştır (Vakit, 2 Aralık 1945, s. 1). Ancak, avukatlık mesleğine fazla zaman ayıramamıştır (Us ve Gezgin, 1958, s. 127). Darülmuallimin-i Aliye'de Türkçe dersleri veren ağabeyi Mehmet Asım'ın, hastalanıp tedavi için Davos'a (İsviçre) gitmesi üzerine vekâleten derslerini üstlenmiş ve böylece uzun yıllar sürecek öğretmenlik süreci başlamıştır (Us ve Gezgin, 1958, s. 146). Kasım 1913'te "İstanbul Darülmuallimin-i Aliye'de Medeni Bilgiler ve Ahlâk Dersleri Muallimliği" vekâletinde bulunduktan sonra Aralık 1913'te İstanbul Sultanisi'nde Türkçe muallimliği, bu görevine ilaveten 1914'te Mercan Sultanisi'nde ve 1915'te Galatasaray Sultanisi'nde Türkçe öğretmenliği yapmıştır. Ayrıca 1921 yılında İstanbul Sultanisi'nde hukuk ve iktisat derslerini okutmuştur. Bu sırada Millî Eğitim Bakanlığı'nda kurulan "Tetkikatı Mesaiye" heyetine üye olmuştur (Hakkı Tarık Us'un Tercüme-i Hal Belgesi, TBMM Arşivi, Devre: 4, Sicil No: 513; Us ve Gezgin, 1958, s. 197; Öztürk, 1994a, s. 356). Hakkı Tarık'ın öğretmenlik hayatı 1923 yılında Giresun'dan milletvekili seçilene kadar yaklaşık on yıl sürmüştür (Vakit, 2 Aralık 1945, s. 1).

Hakkı Tarık, öğretmenlik yaptığı dönemde işinde son derece ciddî ve vakur hareketleri, eğitici ve öğretici özelliklerinin yanında derslerine düzenli olarak gelmesiyle dikkatleri üzerine çekmiş ve öğrencileri tarafından daima sevilmiştir (Us ve Gezgin, 1958, s. 146). O, öğretmenlik mesleğinde bilinmeze tahammül edemezdi. Dolayısıyla terbiye usullerini en ince ayrıntısına kadar inceler; ortaya atılan düşünce sistemlerine körü körüne bağlanmaz, araştırır, sorgular ve akıl süzgecinden geçirdikten sonra karar verirdi. Bu özellikleri sayesinde arkadaşları ve öğrencileri üzerinde silinmeyen izler bırakmıştır. Öğretmenlik onun için yalnızca bir meslek değil, doğuştan gelen bir yetenek ve yaşam biçimiydi. Ömrünü öğrenmeye, öğretmeye ve bireyleri yetiştirmeye adanmıştır. Mektepte olduğu kadar, gazetecilikte, arkadaşlıkta ve patronlukta da hoca idi (Us ve Gezgin, 1958, s. 26). Hakkı Tarık, öğretmenlik yaptığı süre boyunca ülke için nitelikli ve değerli bireyler yetiştirmiştir. Yetiştirdikleri öğrencileri arasında gazeteciler, doktorlar ve avukatlar olduğu gibi, milletvekili sıfatıyla ülkenin siyasi hayatında aktif rol alan bireyler de yer almıştır (Us ve Gezgin, 1958, s. 146).

Hakkı Tarık, öğretmenlik mesleği boyunca öğrencileri tarafından çok sevilmiş ve onlar üzerinde derin bir tesir bırakmıştır. Uzun yıllar Türkçe dersine girdiği öğrencilerinden Yunus Kâzım (Köni), hocasını şu sözlerle tasvir etmektedir:

O, Sarışın, gür, kıvrıkcık saçlı, tıknaz vücutlu, yuvarlak yüzlü, hareketli bir gençti. Fesini kaşlarına eğik giyerdi. Bu, edeplilik, mazbutluk belirtisi sayılırdı. Çakır gözlerine kelebek gözlük takardı. O, şeytan tüyü olan bir hoca idi. Onu, İstanbul Sultanîsinde sevmeyen kimse yoktu. Bir kere, derslerine gelmediği, görülmüş, işitilmiş şey değildi. Vazifelerimizi düzelterek geri verir, kesirli numaralarıyla kimsenin hakkının kimseye geçmemesinde titizlik ederdi. Dersi dolgun, canlı, uyarıcı, uyandırıcıydı... Hakkı Tarık, kürsüde oturur kelebek gözlüğünü çıkarır, okuma kitabından bir parçayı tatlı, yumuşak, ölçülü, âdetâ nazlı bir sesle okur, sınıf bu okuyuşla kendinden geçerdi. Onun, bir öğrenciyi dövmek şöyle dursun, hatta azarladığına dahi kimse şahit olmamıştır. Ağzından kaba, edebe aykırı ve nezaketle bağdaşmayacak hiçbir söz çıkmazdı. Öğrencilerine latife yapar, takılırdı, en alingan öğrenciler bile ona kırılmazdı... Onun takdiri de her zaman ölçülüydü. Her işin iyisi ortasındadır düsturunu benimsemişti. Ceza verdiği zaman bile cezanın ıslah edici, uyarıcı özelliğini de dikkate alırdı... Onun gözünde öğretmenlik, sınıfta başlayıp, orada bitmezdi. O, çalışkan ve yetenekli çocukların ellerinden tutar, sahip çıkar, korur ve bundan da büyük bir mutluluk duyardı (Us ve Gezgin, 1958, s. 83-84).

Öğrencilerinden Naşit Hakkı (Uluğ) da ilk defa derslerine giren Hakkı Tarık'ın kısa bir zaman içinde öğrenciler üzerinde nasıl büyük bir tesir bıraktığını şu sözlerle anlatmaktadır:

Liselerde 1914 ders yılı başlamıştı. İlk Türkçe dersine giriyorduk, hocasını merakla bekliyorduk; adını duymuştuk. Tanin muharrirlerindenmiş; Hakkı Tarık... Kapı açıldı; başında fesi, gözünde kelebek gözlüğü, kırpık bıyığı ile genç ve sevimli bir baş, ders salonuna girdi. Şıkça giyinmişti, ceketinin kollarından kolalı, gömleğinin tertemiz koltukları görünüyordu: “Efendiler, dersimiz Türkçedir. Türk dili, dünya dillerinin en eskisi...” diye başladı. O, kısa bir zaman içinde talebeleri üzerinde geniş bir tesir bırakan hocalarımızdan birisi olmuştur (Us ve Gezgin, 1958, s. 126-127).

Uluğ'a göre, Hakkı Tarık, Fuat Köprülü, Hüseyin Kayı (Baydur), Şahabettin Süleyman ve Emin Ali (Çavlı) gibi hocalar, derslerini verdikten sonra öğrencilerinin içinden ayrılan hocalar değillerdi. Onlar, Balkan Harbi felaketinden doğan “millî uyanışın da bir telkincisi idiler.” Bu hocalar, öğrencilerine Ziya Gökalp'in fikirlerini aşılamiş ve onların bilinçli bir vatansever olmalarını sağlamıştır. Hakkı Tarık, öğrencilerini yazı yazmaya teşvik etmiş ve sınıf gazeteleri çıkartmalarına destek olmuştur. Kendisi de bu gazetelerde yazılar kaleme almıştır (Us ve Gezgin, 1958, s. 127). İstanbul Lisesi öğrencilerinin çıkardığı “Jale” isimindeki mecmuada Hakkı Tarık'ın da “Güzelliğin Yurdu” adında bir şiiri çıkmıştır. Hakkı Tarık, bu şiiri Şevket Aziz için kaleme almıştır (Us ve Gezgin, 1958, s. 194).

İstanbul Lisesi'nde 1912-1917 yılları arasında Hakkı Tarık'ın öğrencisi olan Hilmi Ziya (Ülken) de hocası hakkında gözlemlerini dile getirmiştir. Ülken, Hakkı Tarık'tan önce birçok Türkçe öğretmeninin derslerine girdiğini, ancak hiçbirinin onun kadar sevilmediğini belirtmiştir. Onun ağırbaşlı, ölçülü ve şiddete başvurmeyen bir öğretmen olduğunu, öğrencileri arasında ayırım yapmadığını, onlara notlarını verirken yanlışlık olmasın diye hesap makinesini kullandığını ifade etmiştir. Ülken, onun hararetle bir milliyetçi olduğunu, Osmanlılık, İslamcılık ve Batıcılık fikirlerinin etkili olduğu bir dönemde öğrencilerine milliyetçilik ufkunu aşıl原因an ilk öğretmenlerden biri olduğunu belirtmiştir. Ülken, Hakkı Tarık'ın ağıdalı Osmanlıca'dan sade Türkçe'ye geçilmesine öncülük ettiğini, bütün hecelerde sesli harfleri kullanarak eski katı gramer kaidelerini Türkçe'ye çevirdiğini ve Türk dilinin yapısına uygun bir imlâ sistemi geliştirdiğini ifade etmiştir. Ayrıca, eski edebiyatta öz şiiri ve sade Türkçe'yi meydana çıkarıp öğrencilere gösterdiğini belirtmiştir (Us ve Gezgin, 1958, s. 136-137).

Hakkı Tarık'ın doktoru ve aynı zamanda öğrencisi olan Ekrem Şerif (Egeli) de hocasını, İstanbul Lisesi'nin genç, zarif ve modern giyinen bir edebiyat öğretmeni olarak tanımlamaktadır. Egeli, onun tatlı dili, nazik üslubu ve özgün kişiliği ile öğrenci ruhundan anlayan, çocukluk hallerini hoş gören, ancak aynı zamanda otoritesini koruyarak okulun en sevilen öğretmenleri arasında yer aldığını ifade etmiştir. Hakkı Tarık'ın bütün okula edebiyat ve güzel Türkçe yazma ve konuşma zevkini aşıladığını, bugün şair, edebiyatçı ve yazar olarak tanınan birçok kişinin bu alanları seçmelerinde onun etkisinin büyük olduğunu belirtmiştir. Egeli, hocası Hakkı Tarık'ı: “Seneler geçip çocuk talebesi, delikanlılık çağlarını aştıkları zaman, mektepteki hoca, sevgi ve himayesini tatlı bir otorite havası içinde, büyük bir arkadaş ve dost alakası ile devam ettirilmesini bilen nadir insanlardandı.” diye tanımlamaktadır (Us ve Gezgin, 1958, s. 44; Akbayar ve Koloğlu, 1996, s. 71-72).

2.3.3. Basın hayatı

Hakkı Tarık, 20 Haziran 1934'te Yenigün gazetesine verdiği bir söyleşide gazeteciliğe olan ilgisinin henüz çocukluk yıllarında başladığını belirtmiştir. Gördes'e gelen gazete kupürlerinden harfleri tek tek keserek bunları harf kalıpları haline getirdiğini, ardından bu harfleri kâğıt üzerine düzenli bir şekilde yerleştirerek kelimeler ve satırlar oluşturduğunu belirterek gazeteciliğe bu şekilde başladığını ifade etmiştir (Akbayar ve Koloğlu, 1996, s. 90).

Hakkı Tarık'a göre basın, insanların her türlü bilgi, kültür ve haber alma aracı olması hasebiyle çok kapsamlı bir meslekti. Ona göre, basına sınır çizilemezdi. Çünkü basın gazetecilik, mecmuacılık ve yazarlık gibi sınırları tayin edilmiş bir meslek değildi. O, basının “bütün mesleklerle birden ilgili, hatta bütün mesleklerin ihmal ettiği yerde onları ikmal edici” bir işlev gördüğünü ifade etmektedir (Us, 2019, s. 69; Akbayer ve Koloğlu, 1996, s. 90).

Cumhuriyet tarihinin ilk ve en önemli yayıncılarından biri olan ve “Türkiye Yayınevi”ni kuran Tahsin Demiray, Hakkı Tarık'ın gazeteciliği ile ilgili olarak şu değerlendirmede bulunmaktadır:

Hakkı Tarık'la birlikte, Babıâli'ye sadece bir kalem, orijinal bir hüviyet değil, Türkiye'de kurulacak yeni bir medeniyetin ve Türk milletinin kuracağı yeni bir sosyal nizamın “Gazetecilik” müessesesine bir orta direk geliyordu. Fakat o, Babıâli'ye bir direk gibi değil, bir çekirdek gibi gelip yerleşti. Büyük işine çekirdekten başladı. Yavaş yavaş uç verdi, yavaş yavaş filizlendi, yeşillendi (Us ve Gezgin, 1996, s. 59).

Hakkı Tarık, 1911'de Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra gazetecilik mesleğine ağabeyi Mehmet Asım gibi, Hüseyin Cahit'in kurucusu olduğu Tanin gazetesinde başlamıştır. Buradaki deneyiminin ardından Tercüman-ı Hakikât gazetesinde muhabirlik yapmış ve daha sonra Tasvir-i Efkâr gazetesine geçerek burada yazı işleri müdürü olarak görev yapmıştır (Köni, 1994, s. 155; Hızarcı, 2009, s. 32; Koloğlu, 1994, s. 327). Ancak, Tasvir-i Efkâr'daki çalışma süreci, Hakkı Tarık için beklediği gibi gitmemiş ve bazı sorunlarla karşılaşmıştır. Gazetenin sahipleri Talha ve Velid kardeşlerin yazılarına sık sık müdahale etmeleri onu rahatsız etmiştir. Talha ve Velid kardeşlerin her sabah gazetede yazıları inceleyerek diğer gazetelerde yayımlanan haberlerin neden Tasvir-i Efkâr'da bulunmadığını sorgulamaları, Hakkı Tarık ile gazete sahipleri arasında gerginlik yaratmıştır. Hakkı Tarık da kendilerinde olan bazı haberlerin diğer gazetelerde yer almadığını belirterek durumu açıklamaya çalıştığını ve onları bu şekilde ikna ettiğini ifade etmiştir. Ancak, Talha ve Velid kardeşlerin gazeteye sürekli müdahale etmeleri Hakkı Tarık'ın kısa bir süre sonra Tasvir-i Efkâr'dan ayrılmak zorunda kalmasına neden olmuştur (Us ve Gezgin, 1958, s. 25-26).

Hakkı Tarık, Tasvir-i Efkâr gazetesindeki deneyiminden sonra İttihat ve Terakki Fırkası'na olan yakın ilişkisi sebebiyle Eskişehir'de faaliyet gösteren Hakikât Anadolu Sesleri gazetesinin yönetimi için 1912'de Eskişehir'e gönderilmiştir (Hakikat Anadolu Gazetesi, 23 Nisan 1328, s. 792; Alçıçek, 2018, s. 13). Burada yaklaşık bir yıl çalıştıktan sonra İstanbul'a tekrar geri dönmüştür (Öztürk ve Hacıismailoğlu, 2012, s. 188). Hakkı

Tarık, Hakikât Anadolu Sesleri gazetesinden ayrıldıktan sonra 1913 yılında Cemal Nadir'in sahibi olduğu Rübâb mecmuasında yazı hayatına devam etmiştir (Polat, 2008, s. 281-282). Rübâb mecmuasından sonra Donanma mecmuasında gazetecilik faaliyetlerine devam eden Hakkı Tarık, mecmuada edebi makaleler kaleme almıştır (Çakmaktepe, 2002, s. 12). Ardından 22 Ekim 1917'de ağabeyi Mehmet Asım ile Ahmet Emin'in müşterek çıkardıkları Vakit gazetesinde çalışmaya başlamıştır (Kurdakul, 1973, s. 394; Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, 2001, s. 1061).

Ağabeyi Mehmet Asım ile Ahmet Emin arasındaki ortaklık 1923'te son bulunca bu tarihten itibaren Vakit gazetesi, Us kardeşler tarafından çıkarılmaya başlanmıştır (Yalçınkaya, 2019, s. XXXII). Mehmet Asım, gazetenin başyazarlığı üstlenirken Hakkı Tarık ise yazı işleri, mali ve idari işlerin sorumluluğunu üstlenmiştir (Türkarslan, 2011, s. 16). Hakkı Tarık, Vakit gazetesinde çalışırken 16 Mart 1925'te ağabeyi Mehmet Asım, Selim Ragıp (Emeç) ve Ekrem Uşaklıgil ile birlikte Son Saat gazetesini çıkarmışlardır. Hakkı Tarık, Son Saat gazetesinde bu gazetenin kapanış tarihi olan 28 Kasım 1929'a kadar çalışmıştır (İnuğur, 1992, s. 80; Alkan, 2022, 27-28).

Hakkı Tarık, bu dönemde bir taraftan gazetecilik faaliyetlerini sürdürürken diğer taraftan da milletvekilliği görevini icra etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra yerine geçen İsmet İnönü, 1939 yılında iki kardeşin birden milletvekili olamayacağı yönünde bir karar alınca meclis dışı kalmıştır (Us ve Gezgin, 1958, s. 151). Milletvekilliğinden ayrılmasından sonra kendini tamamen gazeteciliğe veren Hakkı Tarık, vefatına kadar gazetecilik faaliyetlerini devam etmiştir. Bu yıllar onun basın-yayın alanındaki en verimli yılları olmuştur. Mesleğinin ilk dönemlerinde daha çok siyasi konularda yazı kaleme alırken İkinci Dünya Savaşı yıllarında hükümetin basın üzerindeki sıkı denetimi nedeniyle ağırlıklı olarak ekonomik ve sosyal konular üzerine yazılar kaleme almıştır. Hükümet, savaş döneminde özellikle dış politika hakkında yazı yazma işini sadece güvendiği kişilere bıraktığından bu işi ağabeyi Mehmet Asım üstlenmiştir (Akbayar ve Koloğlu, 1996, s. 108-109). Hatta bu dönemde Vakit gazetesi, memleketin umumi siyasetine dokunacak mahiyette yayın yaptığı gerekçesiyle 23 Eylül 1941'den itibaren on günlük bir kapatma cezası almıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.18.1.2.96.82.6; Vakit, 4 Ekim 1941, s. 1).

Hakkı Tarık'ın makaleleri, 4 Ekim 1941'den itibaren Vakit gazetesinin ilk sayfasının sağ alt köşesinde "Benim Köşem" başlığı altında yayınlanmaya başlanmıştır (Vakit, 4 Ekim 1941, s. 1). Hakkı Tarık, gazetede sürekli yazı yazan bir gazeteci değildir. O, daha çok gazetenin idari ve yazı işleri ile ilgilenmiştir. Onun gazetede az sayıda yazı

kaleme alması Akşam gazetesinin yazarlarından Vâlâ Nureddin tarafından eleştirilmiştir. Hakkı Tarık, Vâlâ Nureddin’e verdiği cevapta; bunun sebebini son mutlakiyet devrinin hürriyetsizliğinde aramak gerektiğini belirtmiş ve o günlerin, bizde çekingen bir ahlak bıraktığını ifade etmiştir. Hakkı Tarık sözlerini; “Hürriyet! yazı, fikir ve neşir hürriyetinin meyvasıdır. Onu bugün değil yarın alacağız. Bütün hürriyetlerimizi bugün bile kullanamıyorsak, bu genç hürriyet için... Yavuz Selim ne güzel söylemiş: “Bizim perişanlığımız gönüllerin cemiyeti için!” şeklinde bitirmiştir (Vakit, 18 Aralık 1941, s. 1.) Hakkı Tarık, mesleğinin 25. yılına girerken kaleme aldığı bir yazısında adeta kendi içinde mesleğinin bir muhasebesini yapmıştır:

Bugün yirmi beşinci yılın eşiğindeyim ve bu gün beni düşündüren yazdıklarımın ziyade yazmadıklarım oluyor. Ben ki bu gazetenin geçen 24 yılında yazdıklarımın çok yazmadıklarımı veya yazdırmadıklarının mesuliyetini taşıyan bir adamın, genç meslektaşlarıma kırk yıllık bir tecrübemle şunu söylemek isterim ki gazeteler bir ferдин dili olmaktan çıkıp da bir milletin lisanı olmak kıymetini aldığı nisbette bize yazdıklarımızdan ziyade yazmadıklarımızın azabını duymaktan kurtulamayız ve gazetelerdeki yazılar tek bir kişinin muhakemesi mahsulü olabileceği kanaatiyle telâkki eden bir muhit ne kadar daralırsa bu azabın hududu o kadar geniş olacaktır, bir azab, fakat mukaddes bi azab (Vakit, 22 Ekim 1941, s. 1).

Bu dönemde kültürel çalışmalara da yoğunlaşan Hakkı Tarık, Türk basın tarihine en az elli yıldan fazla hizmet etmiş ve her biri kendi alanında liyakatleriyle tanınmış fikir ve kalem erbapları için 1943’te, “Yazı Hayatında Elli Yılını Dolduranlar” için bir jübile düzenlemiştir. Bu jübilenin ardından çok sevdiği büyük Türk muharriri Ahmet Mithat Efendi için de 1944’te doğumunun yüzüncü yıldönümü münasebetiyle onu anmak için bir jübile tertip etmiştir (Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Kataloğu: Süreli Yayınlar, 2006, s. VI; Us ve Gezgin, 1958, s. 153). Hakkı Tarık ayrıca, Namık Kemâl, Ahmet Mithat ve Nabîzade Nazım gibi önemli yazarlarımızın eserlerini sadeleştirerek bugünkü Türkçe’ye çevirmiştir. Hakkı Tarık amacı, bu eski yazar ve eserlerini genç nesillere tanıtmaktır (Us ve Gezgin, 1958, s. 153).

Durmadan çalışan ve üreten Hakkı Tarık’ın kalbi bu tempoya daha fazla dayanamamış ve 1947 yılında geçirdiği bir kalp kriziyle çalışmalarına bir süre ara vermek zorunda kalmıştır. Bu hastalığı atlatan Hakkı Tarık çalışmalarına kaldığı yerden devam etmiştir (Uysal, 1991, s. 136). 1 Ocak 1951 yılında gazetenin ilk sayfasında kısa bir süreliğine “Notlar” başlığı altında yazılar kaleme almıştır (Vakit, 1 Ocak 1951). 1 Haziran

1953'ten itibaren de "50 Yıllık Kalem Erbabı Jübilesi" adıyla jübilede adı geçen gazetecilerin hâl tercümelerini bölümler hâlinde yayınlamıştır (Vakit, 1 Haziran 1953).

Hakkı Tarık, gazetecilerin mesleki örgütlenmesinde de öncü rol oynamıştır. 1917 yılında kurulan "Osmanlı Matbuat Cemiyeti"ne 1919 yılında katılan Hakkı Tarık, ilk kongrede yönetim kuruluna seçilmiştir. Cemiyetin ismi 1920'de "Türk Matbuat Cemiyeti" olarak değiştirilmiştir. Cemiyet Başkanlığına Velid Ebuzziya seçilirken, umumi kâtipliklere gazete sahiplerini temsilen Şükrü Baban, çalışanları temsilen de Hakkı Tarık seçilmiştir. O yıllarda azınlık basınının ayrı bir cemiyet kurma girişimini engellemek amacıyla cemiyetin ismi 1923'te "Matbuat Cemiyeti" olarak değiştirilmiştir. 1926'da yapılan olağanüstü kongrede cemiyetin başkanlığına Hakkı Tarık getirilmiştir. Diğer taraftan Ankara'da bir Türk Matbuat Cemiyeti kurulma teşebbüsü karşısında cemiyetin adına 1930'da İstanbul kelimesi ilave edilerek "İstanbul Matbuat Cemiyeti" olarak değiştirilmiştir. 1938'de çıkartılan özel bir kanunla İstanbul'daki Basın Kurumu dağıtılmış, Hakkı Tarık'ın başkanlığında "Türk Basın Birliği" kurulmuştur. Hakkı Tarık, Türk Basın Birliği'nin başkanlığını yaptığı dönemde gazetelerin yaşadığı zorluklar ve bunların giderilmesi için büyük çaba göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanan kâğıt ve matbaa malzemeleri kıtlığında Basın İstihlâk Kooperatifi'ni kurarak Babıali'ye büyük hizmetleri olmuştur. 1946'ya kadar faaliyetlerini sürdüren bu birlik 1946'da çıkarılan Basın Birliği Kanunu ile dağıtılmıştır. Hakkı Tarık ise cemiyetten ayrılarak "Basın Birliği Derneği" adında başka bir dernek kurmuş ve ölünceye kadar bu birliğin başkanlığını yapmıştır (Topuz, 2003, s. 356-358; Us ve Gezgin, 1958, s. 71; Uysal, 1991, s. 125-133).

2.3.4. Siyasi hayatı

Hakkı Tarık, İkinci Meşrutiyet döneminde siyasetin içerisinde doğrudan yer almamakla birlikte, İttihat ve Terakki'nin milliyetçi, halkçı ve devrimci temel politikalarını desteklemiştir. Fikirleri İttihatçıların temel politikaları ile örtüşmekteydi. O, İttihat ve Terakki'ye olan bağlılığını şu sözlerle dile getirmiştir:

Benim siyasi hayatım İttihat ve Terakki'nin koynunda doğdu. Meşrutiyeti hiç bir kulübe yazılı olmayan bir ittihatçı olarak geçirdim ve sonuna kadar İttihat ve Terakkiye muhalefet zümrelerinin hiç birine karışmadım... Benim hissimle bağlandığım İttihat ve Terakki yazılı bir cümle değildi; düşünülen bir fikir, duyulan bir ruh idi (Vakit, 16 Mart 1934, s. 3).

Hakkı Tarık, 1918’de İttihat ve Terakki’nin önde gelen isimlerinin Malta’ya sürgüne gönderilmesi üzerine ittihatçılığı bir kenara bırakıp ülkenin kurtarılması için Milli Mücadele’ye destek vermiştir. Vakit gazetesinde ağabeyi Mehmet Asım ve Ahmet Emin’in izinden giderek Milli Mücadele boyunca Mustafa Kemal Paşa’nın emrinde tam bir sadakatle çalışmıştır. Bu yakınlık sayesinde Mustafa Kemal Paşa tarafından oluşturulan siyaseti yakından takip etmiş ve desteklemiştir. Diğer taraftan basının kamuoyu oluşturmadaki önemini çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, öteden beri Milli Mücadele’ye aktif olarak destek vermiş diğer birçok gazeteci gibi Hakkı Tarık’ın da partisinden milletvekili olmasını sağlamıştır (Akbayar ve Koloğlu, 1996, s. 84).

Milli Mücadeleyi başarıya ulaştıran ve yeni bir devletin temellerini atan Birinci Meclis, (Demirel, 2014, s. 25) saltanatın kaldırılması, halifelik tartışmaları ve Lozan Barış Görüşmeleri gibi konularda yaşanan sert tartışmalar nedeniyle yıpranmış ve özellikle de İkinci Grup’un sert muhalefeti sebebiyle meclis çalışamaz duruma gelmiştir (İdem, 2015, s. 82). İkinci Grup’un bu uzlaşmaz tavrı sebebiyle Lozan Barış Görüşmeleri’nin sürdürülemeyeceğini anlayan Mustafa Kemal Paşa, 12 Aralık 1922’de Vakit gazetesinin Ankara muhabiri Hakkı Tarık’la yaptığı görüşmede seçimlerin ne zaman yapılacağı ile ilgili bir soruya: “Şüphesiz meclis, şayan-ı kabul göreceği sulh şartlarını tasdik ettiği gün, hükümet mevcudiyeti olan milli vazifeyi ikmal etmiş ve Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nda açık olduğu üzere iki sene devam etmek üzere yeni intihabat icra olunacaktır.” şeklinde cevaplamıştır (Vakit, 12 Aralık 1922, s. 1) Fakat ilerleyen süreçte meclis yenilenmedikçe yapmayı düşündüğü reformların bu meclisle yapılamayacağı kanaatine varmış ve bu doğrultuda erken seçim kararı almıştır. Seçim kararının alınmasından sonra 1 Nisan 1923’te Aydın milletvekili Esat (İleri) Efendi ve 120 milletvekili meclise bir kanun teklifi vererek seçimlerin yenilenmesini istemişlerdir. Bu teklifin kabulüyle birlikte Birinci Meclis dönemi de sona ermiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 28, s. 283-284).

Seçim kararının alınmasının ardından Mustafa Kemal Paşa liderliğinde Ankara’da bazı vekil ve Müdafaa-i Hukuk Grubu üyelerinden oluşan bir seçim kurulu oluşturulmuştur. Bu kurul, kendilerine yakın görüş ve düşüncelere sahip kişilerin milletvekili olması için büyük bir titizlikle çalışmış ve aday listelerini ona göre hazırlamıştır (Demirel, 2003, s. 571-572). İkinci Grup’tan kimseyi aday göstermeyen Mustafa Kemal Paşa, yalnızca Birinci Grup üyelerinin meclise girmesi için büyük bir çaba göstermiştir. 8 Nisan 1923’te Birinci Grup’un Halk Fırkası’na dönüştürüleceğini

açıklamasının ardından “Dokuz Umde”⁶ adıyla tarihe geçen ve seçim sürecini doğrudan etkileyecek bir bildiri yayınlanmıştır. Dokuz Umde bir anlamda milletvekili adaylarını belirlemek için kullanılacak bir manifesto niteliğindeydi (Tunçay, 1981, s. 51-54).

Milletvekili adaylarını belirleyecek seçim listelerinin oluşturulma sürecinde seçilecek milletvekili sayısı kadar aday gösterilmesine dikkat edilmiş ve bu kişilerin tamamının meclise girmesi sağlanmıştır. Ayrıca, listelerde milletvekili adayı olarak gösterilen kişilere danışılma gereği bile duyulmamış, listeler açıklandıktan sonra bu adayların haberleri olmuştur. Örneğin, Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) anılarında, 1923 seçimlerinde kendisi ile Hakkı Tarık’ın Manisa’dan milletvekili adayı olmayı beklediklerini, ancak aday listelerin açıklanmasının ardından kendisinin Mardin’den, Hakkı Tarık’ın ise Giresun’dan aday gösterildiğini gazetelerden öğrendiklerinde çok şaşırdıklarını belirtmiştir (Karaosmanoğlu, 1984, s. 39-40; Demirel, 2012, s. 152). İki dereceli olarak gerçekleşen seçimlerin galibi beklenildiği gibi Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti (A-RMHC) adaylarının kesin zaferiyle sonuçlanmıştır (Tunçay, 1981, s. 56).

Mustafa Kemal Paşa tarafından meclisin ikinci döneminde Giresun’dan aday gösterilen Hakkı Tarık, dört dönem boyunca üst üste Giresun’dan milletvekilli seçilmiştir. Hakkı Tarık, bu 16 yıllık (1923-1939) süreçte mecliste ve partide daima aktif olmuş ve özellikle hukukçu kimliğiyle ön plana çıkmıştır (Akbayar ve Koloğlu, 1996, s. 78). Hakkı Tarık, meclisin ikinci devresinde Mübadele, İmar ve İskân, Hariciye, Posta ve Telgraf, Kanunu Esasi ve Maarif Komisyonları üyeliğine seçilmiş, sırasıyla 4’üncü Şube Kâtipliği, Hariciye Komisyonu Sözcülüğü ve Kâtipliği, Kanun-u Esasi Komisyonu Kâtipliği ve sözcülüğünü yapmıştır (Öztürk, 1994a, s. 357). Meclisin üçüncü döneminde, Anayasa Komisyonu’nda görev almış ve bu komisyonun sözcülüğünü yapmıştır. Ayrıca, Yavuz Zırlısı Hakkında Soruşturma Komisyonu’na ve Seçim Mazbatalarını İnceleme Komisyonlarına üye olarak seçilmiştir (Öztürk, 1995a, s. 281). Meclisin dördüncü döneminde Anayasa Komisyonu’na tekrar seçilen Hakkı Tarık, dönem sonuna kadar bu komisyonun sözcülüğünü yapmıştır (Çoker, 1996a, s. 243). Meclisin beşinci döneminde ise Maarif Encümeni üyeliğine seçilmiş, Erzincan İstasyonunun işletmeye açılma

⁶ Ulusal egemenliğe bağlılık, saltanatın kaldırılması kararının değişmezliği, iç güvenlik ve asayişin sağlanması, mahkemelerin hızlı işlemesi, alınacak ekonomik ve toplumsal önlemler, zorunlu askerlik süresinin kısaltılması, yedek subaylara, malul gazilere, emeklilere, dul ve yetimlere yardım, bürokrasinin düzeltilmesi, aydınlardan kamu görevlerinde yararlanılması, bayındırlık işleri için ortaklıklar kurulmasının sağlanması ve kişisel girişimlerin kollanması. Bildirinin tam metni için bkz. Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, 2006, s. 535-536; Vakıf 9 Nisan 1339, s. 3.

töreninde hazır bulunmak üzere Umumi Heyetçe seçilen üyelerin arasında yer almıştır (Güneş, 2001a, s. 310).

Giresun’u parlamentoda dört dönem üst üste temsil eden Hakkı Tarık, mecliste yaptığı konuşmalar, verdiği kanun teklifleri ve önergeleriyle aktif bir tavır sergilemiş, kanunların yapılmasında bilfiil görev alarak hukukçu kimliğiyle her zaman öne çıkmıştır (Uysal, 1991, s. 117). Özellikle görev aldığı komisyonlarda çıkan bir kanun metnini en ince ayrıntısına kadar incelemesi, yaptığı itirazlar ve girdiği tartışmalar nedeniyle ona mecliste Muteriz (itiraz eden) lakabını takmışlardı. Hakkı Tarık’ın arkadaşı ve aynı zamana milletvekili olan Necmettin Sahir (Silan)’ın aktardığına göre; Hakkı Tarık’ın bu tavrından şikâyet eden CHP Meclis Grubu Başkanvekili Ali Çetinkaya, kendisine bir gün: “Yahu, sen şu Hakkı Tarık’ın eski arkadaşısın. O’na söyle şu kürsüye sık sık çıkmasa, Encümenlerde kılı kırk yarmasa!” yolundaki sözlerini Hakkı Tarık’a anlatınca: “Ben ve biz kanaatlerimizi açıkça söylemez, müdafaa etmezsek ne diye yaşayacağız ?” şeklinde cevap vermiştir (Us ve Gezgini, 1958, s. 150; Uysal, 1991, s. 119; Akbayar ve Koloğlu, 1996, s. 78-79). 1935 seçimlerinde Konya’dan milletvekili olarak seçilen ve Hakkı Tarık’ın yakın dostu Osman Şevki (Uludağ), Hakkı Tarık’ın meclisteki durumu ile ilgili şu bilgileri aktarmaktadır:

Meclis salonuna çoğunlukla sağ taraftan girerek, ön taraftaki boş koltuklardan birine otururdu. Meclisteki görüşmeleri dikkatle dinler, müzakerelerde sık sık söz alır ve o kibar Osmanlı Türkçesiyle konuşmaya başlardı. Gayet sakın konuşur, kelimeleri tane tane söyler, elini kolunu sallamaz, ağırbaşlı ve terbiyeli tavrını muhafaza ederdi. Hemen hemen her konuda söz alır, sözlerinde kimseyi kırmamaya dikkat ederdi. Mecliste görüşülecek meseleler hakkında daha önceden kütüphaneye kapanarak notlar alır ve bu notları küçük kâğıtlara yazarak kürsüde elinde hazır bulundururdu. Önemli tartışmalardan önce bilgi toplamayı da ihmâl etmezdi. Milletvekilleriyle girdiği tartışmalarda mağlûp olabilirdi; fakat galip geldiği tartışmalar daha çoktu. Hakkı Tarık’ın ortaya koyduğu fikirleri anlamak için çok dikkatli olmak gerekirdi. Daima tedbirli ve temkinli olmayı seven Hakkı Tarık, kürsüde ihtiyatı temsil edenlerin başında gelirdi (Us ve Gezgini, 1958, s. 121-125).

Parlamentoda dört dönem aktif olarak yer alan Hakkı Tarık’ın milletvekilliği 1939 yılında son bulmuştur. Mustafa Kemal Atatürk’ün vefatından sonra yerine Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü, iki kardeşin birden milletvekili olamayacağı yönünde bir prensip kararı alınca meclis dışı kalmıştır (Us ve Gezgini, 1958, s. 159; Akbayar ve Koloğlu, 1996, s. 108). Hakkı Tarık’ın, meclis dışında kalması onu çok üzmüştür. Bu üzüntüsünü yakın dostu Necmettin Sahir’e şu cümlelerle paylaşmıştır:

Hiç bir sıfat ve vazife ebedî değildir. Ancak ismet İnönü devrinin başlangıcında, Memlekette vahdet kuracağını söylediği şu günlerde bizi Meclis dışı bırakmasına benim aklımı ermedi. Bereket versin ki, kardeşim Asım ile diğer bazı güzide arkadaşlar kaldı. Sen de Atatürk'ün sağlığındaki emir ve tavsiyelerini hatırlamış olacak ki, Melis'e aldı. Hepinizin bu mazhariyeti benim için de teselli vesilesi oldu (Us ve Gezgin, 1958, s. 151).

İsmet İnönü tarafından haksızlığa uğradığını düşünen Hakkı Tarık, ölünceye kadar ona ait kanaatini değiştirmede. Bu yüzden meclis dışı kaldıktan sonra İnönü döneminde hiçbir yerde vazife almamıştır (Us ve Gezgin, 1958, s. 151). Ancak, iki kere ara seçimlerde İstanbul'dan adaylığını koymuş ve dönemin basınından büyük destek görmüştür. 2 Aralık 1945'te İstanbul'da açık bulunun bir milletvekilliği için yapılan seçimde aday olan Hakkı Tarık, bu seçimi diğer aday Mekki Hikmet Gelenbeg'a karşı kaybetmiştir. Hakkı Tarık, 527 oy alırken Mekki Hikmet ise 650 oy almıştır (Vakit, 6 Aralık 1945, s. 3; Uysal, 1991, s. 119-121). 24 Nisan 1946'da İstanbul'da açık bulunan milletvekilliği için tekrar aday olan Hakkı Tarık, diğer aday Yahya Kemal Beyatlı'ya karşı bu seçimi de kaybetmiştir. Hakkı Tarık, 626 oy alırken, Yahya Kemal 669 oy almıştır (Binark, 2009, s. 401; Vakit, 25 Nisan 1946, s. 1; Cumhuriyet, 25 Nisan 1946, s. 1). Ayrıca partisi tarafından 1950 seçimlerinde Manisa'dan milletvekili aday olarak gösterilmişse de seçilememiştir (Us ve Gezgin, 1958, s. 160; Uysal, 1991, s. 121).

2.4. Üye Olduğu Cemiyet ve Kuruluşlar

2.4.1. Türk Ocakları

Fransa'da, 1789'da ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu milliyetçilik akımı çok uluslu imparatorlukları etkilediği gibi bünyesinde çeşitli etnik unsurları barındıran Osmanlı İmparatorluğu'nu da etkilemiştir. Milliyetçilik akımının Osmanlı'daki azınlıklar arasında yayılması üzerine kısa sürede isyanlar baş göstermiş ve devletin bütünlüğünü tehdit etmiştir. Buna karşın Osmanlı devlet adamları, devletin parçalanmasını önlemek ve bütünlüğü sağlamak için Osmanlıcılık ve İslamcılık fikrini ortaya atmışlardır. Fakat bu fikirler devletin parçalanmasını engelleyemediği gibi azınlıklar da tek tek bağımsızlıklarını kazanarak Osmanlı Devleti'nden ayrılmışlardır. Bütün bu gelişmeler karşısında II. Meşrutiyet döneminde bir grup Türk aydını gerçek kurtuluşun ancak Türk milliyetçiliği ile sağlanabileceği görüşünü savunmuşlardır. Bu görüş askeri tıbbiye öğrencileri tarafından

da benimsenmiş ve milliyet fikrine dayalı bir cemiyetin kurulması kararı alınmıştır (Özdemir ve Aktaş, 2011, s. 237). Harekete geçen Askeri Tıbbiye öğrencileri bu kapsamda bir program hazırlayıp bunu 11 Mayıs 1911 tarihli bir bildiriyle devrin önde gelen fikir adamlarına sunmuşlardır (Sarınay, 2002, s. 828).

190 Askeri Tıbbiye öğrencisi adına kaleme alınan bu bildiride, “Türk kavminin hayât-ı inkıraz yaşadığı” ileri sürülerek siyasetten uzak Türklerin kültürel, sosyal ve iktisadi seviyelerinin yükselmesi hususunda çalışacak bir cemiyetin kurulması gerektiği dile getirilmiştir (Üstel, 2004, s. 52). Askeri Tıbbiye öğrencileriyle Türkçü aydınlar arasında yapılan görüşmeler neticesinde (Sarınay, 2011, s. 545), Türk Ocakları 1911’de fiilen kurulmuştur. Ocağın resmi olarak kuruluşu ise 25 Mart 1912’de gerçekleşmiştir (Bozdağ, 2013, s. 18-19).

Türk Ocakları’nın kuruluş amacı tüzüğünün ikinci maddesinde, “İslam kavimlerinin başlıca mühimi olan Türklerin, milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerini terakki ve itilası ile Türk ırk ve dininin kemaline çalışmak” şeklinde belirtilmiştir (Çavdar, 1983, s. 879). Türk Ocakları yukarıda belirtilen hedefler doğrultusunda ülkede ulusal bilincin oluşması ve yayılması için büyük çaba göstermiş, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı arasında önemli faaliyetler yürütmüştür. Ocak, bu dönemde devrin “ihtiyaçlarını ve heyecanlarını” temsil ettiğinden dolayı kısa bir süre içinde ilim ve fikir adamlarını çatısı altında toplamayı başarmıştır (İpek, 2010, s. 88).

Mondros Mütarekesi’nden sonra Anadolu’nun İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi karşısında Türk Ocakları, millî direnişin örgütlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Diğer milli cemiyetlerle birlikte Anadolu’nun her tarafında protesto eylemleri düzenlemiş, İzmir’in işgali için yapılan ünlü Fatih ve Sultanahmet mitinglerine öncülük etmiştir. Bu mitinglerde pek çok Ocaklı, ateşli konuşmalar yapmışlardır (Çoker, 1996b, s. 373-374; Kodal, 2014, s. 301). Türk Ocaklarının bu eylemleri kısa sürede İngilizlerin tepkisini çekmiş ve İstanbul’un işgalinden önce Ocakları kapatarak üye ve yöneticilerinden birçoğunu Malta’ya sürgüne göndermiştir (Şahingöz, 2016, s. 45). Ocakların ünlü üyeleri ise Milli Mücadele hareketine katılmak üzere Anadolu’ya geçmişlerdir (Tunaya, 1998, s. 438).

Milli Mücadele’nin ardından faaliyetlerine tekrar başlayan Türk Ocakları, Anadolu’nun çeşitli yerlerinde hızla örgütlenmeye giderek üye ve şube sayısını sürekli arttırmıştır (Özdemirci, 2014, s. 158). Cumhuriyetin ilanından sonra Türk Ocaklarının yeni örgütlenmesi Nisan 1924’te yapılan kurultayda oluşturulmuştur (Georgeon, 2006, s. 41). Bu kongrede ayrıca “Türk Ocağı Yasası” kabul edilmiştir. Bu yasayla ocağın temel

amacı olan ikinci maddesi “Bütün Türkler arasında milli iktisadın inkişafına çalışmaktır.” şeklinde değiştirilmiştir (Çakmak, 2019, s. 24). Aynı kongrede yapılan seçimde Hakkı Tarık’ın da içinde olduğu Hamdullah Suphi, Samih Rıfat, Kemalettin Sami Paşa, Muhiddin Baha (Pars) gibi isimler encümen olarak seçilmişlerdir (Üstel, 2004, s. 148).

Türk Ocaklarının ikinci kurultayı ise 1 Nisan 1925’te gerçekleştirilmiştir (Karaer, 1989, s. 32). Başvekil İsmet Paşa kongrede yaptığı konuşmada, Şeyh Sait İsyanı nedeniyle özel bir önem taşıyan milliyetçilik politikası konusunda hükümetin görüşlerini ortaya koymuştur. Hakkı Tarık, bu konuşmayı yazarı olduğu Son Saat Gazetesinde “Büyük ve Güzel Sözler” başlığıyla vermiştir:

Sizi bir Ocaklı kalbiyle selamlamış olmaktan bilistifade birkaç söz söylemek isterim. Bunu gerek dâhilde ve gerek hârihte söylemek için anık vehm edecek bir nokta-i endişemiz yoktur Milliyet yegâne vâstta-i iltisâkımızdır. Diğer anâsır Türk ekseriyeci karşısında hâiz-i tesir değildir. Vazifemiz Türk vatani içinde bulunanları behemehâl Türk yapmaktır. Türklere ve Türkçülüğe muhalefet edecek anâsırı kesip atacağız. Vatana hizmet edeceklerde arayacağımız evsâl her şeyden evvel o adamın Türk ve Türkçü olmasıdır. Ocaklar başlıca manevi, fikri, tatbiki hizmetler yapmalı, maddi işlere herhalde ikinci derecede yer vermelidir. Ocaklarda gayet kuvvetli bir disiplin bulunmalıdır (Son Saat, 27 Nisan 1341, s. 1; Üstel, 2004, s. 173).

İsmet Paşa konuşmasının devamında hükümetin irtica karşısında en sert tedbirleri alacağını “Anlıyoruz ki din siyâseti bir kumanda siyâseti ise, milliyet siyâseti bir idare siyasetidir” sözleriyle açıklamıştır (Son Saat, 27 Nisan 1341, s. 1; Üstel, 2004, s. 173). Aynı kongrede idare heyeti için seçimler yapılmış ve yapılan seçimde Ankara Türk Ocağı İdare Heyeti üyeliğine, Hakkı Tarık, Hamdullah Suphi, Dr. Reşit Galip, Mehmet Ali, Hüseyin Ertuğrul ve Dr. Rıfat seçilmişlerdir (Üstel, 2004, s. 169).

Türk Ocakları’nın 1925’ten sonra yapılan kurultaylarında tartışmaların önemli bir bölümü temsil sorunu etrafında gerçekleşmiştir. 1927’de düzenlenen kurultayda yapılan yasa değişikliği ile Türk Ocakları, CHP’nin denetimi altında bir kuruluş olarak parti nizamnamesinin 40. maddesiyle kabul edilmiştir (Üstel, 2008, s. 266; Tunçay, 1981, s. 296). Yapılan bu değişiklik ile Türk Ocakları adaylarının artık Parti müfettişleri tarafından belirlenecek olması, Ocak kimliğinin yavaş yavaş değişmeye başladığının ilk emarelerini vermiştir (Tuna, 2015, s. 36).

Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın (SCF) 1930’da kurulmasının ardından kısa sürede örgütlenerek birçok il ve kazada şube açması, Türk Ocakları içerisinde farklı tepkilere ve çatışmalara neden olmuştur. CHP’nin kültürel bir kolu olarak görülen Türk Ocakları’nda

yeni siyasi dinamiklerin etkisiyle temsil sorunları yaşanmaya başlanmıştır. Hakkı Tarık, bu gerilimi azaltmak amacıyla parti tarafından Manisa'ya gönderilmiştir. Ancak, bütün çabasına rağmen ne CHP ne de SCF yanlılarını Ocak üzerindeki siyasi amaçlarından vazgeçirememiştir. Hakkı Tarık, Manisa Türk Ocağında yaptığı konuşmada, “Türk Ocakları yasa mucibince Halk fırkasının hars müesseseleridir. Halk Fırkasına dâhil olan herkes aynı zamanda ocağın tabi azalarındandır. Ocaklı olan her münevver genç de Halk fırkasının azasıdır” sözleriyle taraflar arasındaki gerginliği azaltma istemiştir de bu sözleri Manisa Türk Ocaklı ve SCF taraftarı bazı kişilerin tepkisiyle karşılaşmıştır. SCF taraftarı Muallim Emin Bey'in “Memleketin yarısı cumhuriyetperver ise yarısı değildir” şeklindeki ifadesi, Hakkı Tarık tarafından sert bir dille eleştirilmiş ve bu durum gerilimin daha da artmasına yol açmıştır (Tuna, 2015, s. 66).

Türk Ocakları'nın giderek siyasal bir nitelik kazanması ve bazı yöneticilerinin SCF içinde yer alarak CHP'ye karşı muhalefet etmeye başlaması CHP yönetimince Türk Ocaklarının faaliyetlerinin yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur (Çoker, 1996b, s. 374). Bunun üzerine CHP yönetimi, Ocağın parti uhdesine alınarak yeni bir örgütlenmeye gidilmesinin daha uygun olacağı kararını almıştır (Turan, 2010, s. 84). Alınan bu kararın ardından Türk Ocakları, 10 Nisan 1931'de olağanüstü toplanarak Merkez Yönetim Kurulu'nun hazırladığı raporunu dinlemiş ve bu raporun incelenmesi için biri “Raporları Tetkik”, diğeri de “Hesapları Tetkik” olmak üzere iki ayrı komisyon kurulmasına karar vermiştir. Hakkı Tarık'ın da içinde olduğu birinci komisyonun kurultaya sunduğu rapor oybirliğiyle kabul edilmiştir. Bu karar doğrultusunda Türk Ocakları'nın kapatılmasına ve bütün malvarlığının CHP'ye devredilmesine hükmedilmiştir (Yetkin, 1983, s. 52).

2.4.2. Osmanlı Matbuat Cemiyeti

Türk basınında ilk mesleki örgütlenme, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra basın özgürlüğünün nispeten korunduğu Meşrutiyet'in ilk günlerinde ortaya çıkmıştır (Kılıç, 2019, s. 21). Meşrutiyet'in ilânının ikinci günü, Sirkeci'de bir gazinoda toplanan gazeteciler aralarında bir komisyon seçmişlerdir. Komisyon yaklaşık iki yıllık yaptığı bir çalışmanın neticesinde “Matbuatı Osmaniye Cemiyeti” adını verdikleri bir derneğin tüzüğünü hazırlamıştır. Ancak, gazeteciler cemiyetin kongresini bir türlü gerçekleştiremedikleri için bu girişim sonuçsuz kalmıştır (Topuz, 2003, s. 356). Uzun süren çabalar neticesinde 11 Haziran 1914'te gerçekleştirilen olağanüstü toplantıda

Osmanlı Matbuat Cemiyeti'nin yönetim kurulu oluşturulmuştur. Yapılan seçimde Velid Ebuzziya 35 oy ile cemiyet başkanı olarak seçilirken, Nüzhet Sabit 33 oy ile genel sekreterliğe seçildi. Hakkı Tarık'ın da içinde yer aldığı bazı gazeteciler yedek üye olarak seçilmişlerdir (Girgin, 2001, s. 271; Yıldırım, 2009, s. 288).

Birinci Dünya Savaşı devam ettiği dönemde müttefikimiz Almanlarla olan yakın ilişkiler nedeniyle Alman Gazeteciler Birliği, Osmanlı Devleti'nde bir basın birliğinin mevcut olduğunu varsayarak bu cemiyetin temsilcilerini bir cephe gezisi için Almanya'ya davet etmişlerdir. Bu durum üzerine harekete geçen cemiyet üyeleri, Hükümetin desteğiyle 1917 yılında Osmanlı Matbuat Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Toplantıda alınan karar gereği Mahmut Sadık Bey'in başkanlığında geçici bir yönetim kurulu oluşturularak Yunus Nadi ikinci başkanlığa, genel sekreterliğe de Ahmet Emin getirilmiştir (Topuz, 2003, s. 356-357; Kırar, 2011, s. 33-34). Cemiyet, ilk kongresini 15 Şubat 1917'de Beyoğlu'ndaki Galatasaraylılar Yurdu'nda gerçekleştirmiştir. Bu kongrede Halit Ziya (Uşaklıgil) kongre başkanı seçilirken, Hüseyin Ragıp (Baydur) ile İsmail Suphi (Soysallıoğlu) sekreter seçilmişlerdir (Kılıç, 2019, s. 22).

Osmanlı Matbuat Cemiyeti, Birinci Dünya Savaşı yıllarında olduğu gibi Mütareke döneminde de her yıl düzenli olarak kongresini yapmış ve basın ile ilgili konuları ele alıp tartışmıştır (Topuz, 2003, s. 357). Cemiyetin 29 Mayıs 1919'da yapılan kongresinde Başkanlığa Velid Ebuzziya, Katib-i Umûmiliğine Nüzhet Sabit Beyler, Hakkı Tarık'ın da içinde olduğu bazı gazeteciler ise merkezi heyet azalıklarına seçilmişlerdir (Tasvir-i Efkâr, 30 Mayıs 1335, s. 1).

Bu gelişmelerle birlikte 1 Ekim 1920'de Asım Us, Kâzım Şinasi Dersan ve Hali Lütfü Dördüncü gibi gazeteciler bir araya gelerek, "İstanbul Günlük Gazete Sahipleri Cemiyeti" adı ile yeni bir örgüt teşkil etmişlerdir. Bu gelişme üzerine harekete geçen Hakkı Tarık, bu yeni basın kuruluşu ile Osmanlı Matbuat Cemiyeti'ni "Türk Matbuat Cemiyeti" adı altında yeni bir isimle birleştirmeyi başarmıştır. Cemiyet Başkanlığına Velid Ebuzziya, sayısı ikiye çıkarılan umumi kâtipliklerden gazete sahiplerini temsilen Şükrü Baban ve çalışanları temsilen de Hakkı Tarık seçilmiştir (Gazeteciler Cemiyeti ve 40 Yıl (1946-1986), 1987, s. 45).

Türk Matbuat Cemiyeti'nin 1922-1923 dönemindeki başkanlık görevi Halid Ziya tarafından yürütülmüştür. 1923 yılında gerçekleştirilen kongrede yeniden cemiyet başkanı seçilen Halid Ziya, bu görevini 1926'ya kadar sürdürmüştür (Koçak, 1987, s. 12). 1926'da yapılan olağanüstü kongrede ise cemiyetin başkanlığına Hakkı Tarık seçilmiştir. Umumi Kâtipliğe Ahmet Şükrü seçilirken, Haysiyet divanı da Yunus Nadi, Necmettin

Sadık, Mehmet Asım, Mehmet Nurettin, Kemal Salih beylerden teşekkül etmiştir (Vakit, 23 Haziran 1929, s. 1). Diğer taraftan 1930'da Ankara'da yeni bir Türk Matbuat Cemiyeti'nin kurulması teşebbüsleri karşısında cemiyetin adına İstanbul kelimesi ilave edilmiştir. İstanbul Matbuat Cemiyeti, 1938'de Türk Basın Birliği kurulana kadar faaliyetlerini sürdürmüştür (İskit, 1943, s. 298; Uysal, 1991, s. 125-126).

2.4.3. Basın birliğine gidiş ve Birinci Basın Kongresi 1935

İstanbul Matbuat Cemiyeti, Birinci Basın Kongresi'ni Hakkı Tarık'ın başkanlığında 25 Mayıs 1935'te Ankara'da düzenlemiştir. Kongrenin açılışında gazeteciler, İstanbul Matbuat Cemiyeti adına Mustafa Kemal Atatürk'e bir bağlılık telgrafı çekmişlerdir. Bu telgrafa karşılık olarak Atatürk, kongreye başarı dileklerini iletmış ve "Basın Kurumu'na" diye başlayan bir telgraf göndermiştir. Atatürk'ün bu telgrafı üzerine İstanbul Matbuat Cemiyeti'nin ismi "Basın Kurumu" olarak değiştirilmiştir (İnuğur, 1992, s. 106-107; Topuz, 2003, s. 357).

Kongreyi Basın Genel Müdürlüğü hazırlamış ve yönetmiştir. Kongrenin gündemi şu şekilde belirlenmiştir:

1. Basın ile Basın Genel Direktörlüğü arasında işbirliğini sağlamak için elbirliği ile çalışmak,
2. Basının kültür yayma ödevlerini görebilmesi için gereken yolları seçmek,
3. Gazetecilik mesleğinin ve gazetecilerin ilerleme ve yükselme yollarını araştırmak,
4. Basın Birliğini kurmak (İnuğur, 1992, s. 107).

Kongreye, İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya, Basın Genel Direktörü Vedat Nedim Tör ve çok gazeteci katılmıştır. Kongrenin açış konuşmasını yapan Şükrü Bey, bu kurultayın basına verilen değer ve önemin en canlı belgesi olduğunu belirtmiş ve basının Türkiye çapında bir organizasyona ihtiyacı olduğunu ifade etmiştir. İstanbul Basın Kurumu'na yaptığı hizmetlerden dolayı da teşekkür eden Şükrü Bey, kurumun ayrı yerlerde ve farklı zamanlarda kurulan basın kurumlarının en uzun ömürlüsü olduğunu altını çizmiş ve kurumun yalnız İstanbul ile sınırlı kalmasının Türk basını için önemli bir eksiklik olduğunu belirtmiştir (Kurun, 26 Mayıs 1935, s. 1,9; Cumhuriyet, 26 Mayıs 1935, s. 12).

Basın Genel Direktörü Vedat Nedim Tör de açılışta yaptığı konuşmada, basının önemine değinmiş ve basının bir kriz içinde olduğunu belirterek bunun nedenlerini şu şekilde sıralamıştır:

1. Tirajın ve sürümün azlığı,
2. Sayfa rekabeti,
3. Yayın işlerinin bozukluğu,
4. Gazeteciliğin bir ertik (meslek) olarak organize olmaması.

Vedat Tör, bu kurultayın programının bütün bu meselelerin çözülmesine imkân verecek şekilde hazırlandığını belirtmiştir (Son Posta, 26 Mayıs 1935, s. 6; Ulus, 26 Mayıs 1935, s. 3). Kongrede, bir basın birliğinin kurulması ve kongrede alınan kararların gerçekleştirilebilmesi için bir de heyet seçimi yapılmıştır. Buna göre; Falih Rıfkı (Atay) Basın Birliği İdare Heyeti'nin Başkanlığı'na, Hakkı Tarık, Necip Ali (Küçüka), Ahmet İhsan (Tokgöz) asbaşkanlıklara, Faik Reşit ve Kenan Akman Beyler de sekreterliklere seçilmişlerdir (Kurun, 26 Mayıs 1935, s. 9; Akşam, 26 Mayıs 1935, s. 4).

Basının gelişmesi adına kongrede alınan karar gereği, kültür komisyonu, meslek komisyonu ve işbirliği komisyonu adı altında üç komisyon oluşturulmuştur. İstanbul Basın Kurumu'nu temsilen Hakkı Tarık, işbirliği komisyonunda yaptığı konuşmada, Basın Kurultayı'nın daimi bir teşekkül bırakması gerektiğini belirterek bu birliğin ülkenin her tarafında şubelerinin açılması yolunda çalışma yapacaklarını ifade etmiştir. Hakkı Tarık, yeni bir basın kurumunun teşkili halinde mevcut örgütlenmenin ılgı edilerek yeni organizasyonun bünyesinde yer alacağını belirtmiştir (Uysal, 1991, s. 128-129).

Basın kongresinin son gününde ise çeşitli komisyonlarca alınan karar ve öneriler değerlendirilmiştir. Kongrede çıkan kararlar kısaca, rejime bağlılık, devletle gazeteler arasında bağlantı sağlayacak bir kurumun teşkil edilmesinin önemli ve gerekli olduğu, İstanbul Matbuat Cemiyeti'nin yeni kurum içine dâhil edilerek yeniden düzenlenmesi ve kurumun İstanbul şubesi olarak çalışması, gazetelerin yaşadığı zorluklar ve bunların giderilmesi için yapılması gerekenler, gazetelerde sayfa yarışının önüne geçilmesi ve nicelikten [kantite] ziyade nitelik [kalite] gazeteciliğine geçilmesi, gazete, dergi ve kitapların yaygınlaştırılması şeklinde özetlemek mümkündür (Kurun, 27 Mayıs 1935, s. 1,9, Ulus, 27 Mayıs 1935, s. 2; Son Posta, 27 Mayıs 1935, s. 3).

2.4.4. Türk Basın Birliği

Birinci Basın Kongresi'nde alınan karar ve 28 Haziran 1938'de mecliste kabul edilen Basın Birliği Kanunu ile Türk Basın Birliği resmi olarak kurulmuştur (TBMM ZC., D. 5, C. 26. s. 400-412). Bu kanunun kabulünden sonra Türkiye 5 basın bölgesine ayrılmış, İstanbul, Ankara, İzmir, Adana ve Trabzon bölgelerinde birer Basın Birliği

Merkezi kurulması kararlaştırılmıştır (Arvas, 2010, s. 73; Demir, 1994, s. 236). Bu kanunla birlikte İstanbul'daki "Basın Kurumu" dağıtılarak yerine Hakkı Tarık'ın başkanlığında "İstanbul Basın Birliği" kurulmuştur. Bu birlik, İkinci Dünya Savaşı yılları boyunca gazetecileri temsil eden tek örgüt olmuştur (İnuğur, 1992, s. 108; Topuz, 2003, s. 358; Uluskan, 2010, s. 151).

Türk Basın Birliği, kuruluşundan sonraki ilk kongresini 10 Temmuz 1939'da Ankara'da Dâhiliye vekili Faik Öztrak başkanlığında yapmıştır. Faik Bey kongrenin açışında yaptığı konuşmasında; kuvvetler birliğine vurgu yapmış ve basını da ülke menfaatlerini daima ön planda tutan yardımcı kuvvet olarak nitelendirmiştir. Kongrede yapılan seçimde Hakkı Tarık, Etem İzzet Benice, Orhon Seyfi Orhon, Peyami Safa ve Zekeriya Sertel ise İstanbul mıntıkası idare heyetine seçilmişlerdir. Kâtipliklere de Anadolu gazetesi muharrirlerinden Kerami Kurtbay ile Haber gazetesi muharrirlerinden Yekta Ragıp seçilmiştir (Vakit, 11 Temmuz 1939, s. 1; Cumhuriyet, 11 Temmuz 1939, s. 8; Son Telgraf, 11 Temmuz 1939, s. 6).

Türk Basın Birliği, Birinci Genel Kongresi'ni 3 Kasım 1941'de gerçekleştirmiştir. Kongre Başkanlığı divanı için yapılan seçimde başkanlığa Hasan Reşit Tankut, birinci reis vekilliğine Selim Sarper, ikinci reis vekilliğine Refik Ahmet Sevengil seçilmişlerdir. Kâtipliklere, Ülker Atalar, Sabahattin Sönmez, Ali Rıza Gürsoy ve Tahir Karaoğuz seçilirken, nizamname komisyonuna ise Hakkı Tarık, Burhan Felek, Zeyat Ebüzziya, Peyami Safa, Cavit Oral ve Hikmet Tuna seçilmişlerdir (Vakit, 4 Kasım 1941, s. 1; Akşam, 4 Kasım 1941, s. 5; Vatan, 4 Kasım 1941, s. 1).

Hakkı Tarık, Türk Basın Birliği Kongresi vesilesiyle kaleme aldığı "Basın Kongresi" başlıklı yazısında, ülkemizde basın alanında ilk teşkilatlanmanın II. Meşrutiyet'in ilk günlerinde ortaya çıktığını, ancak uzun ömürlü olmadığını ifade etmiştir. Basın alanında ilk ciddi teşkilatlanma adımının 1917'de atıldığını belirten Hakkı Tarık, sonraki süreçte cemiyetin birçok isim değiştirerek bugünlere geldiğini, bunların içinde daimi ve en başarılı olanın ise Türk Basın Birliği olduğunu ifade etmiştir (Vakit, 5 Kasım 1941, s. 1).

Türk Basın Birliği, ikinci genel kongresini 13 Aralık 1943'te Falih Rıfkı Atay'ın başkanlığında gerçekleştirmiştir. Kongrede başkanlık divanı seçimleri yapılmış ve başkanlığına, CHP İdare Heyeti Üyesi'nden Ulus gazetesi imtiyaz sahibi Bursa Milletvekili Atıf Akgüç seçilmiştir. İkinci başkanlık görevlerine Hakkı Tarık, Basın ve Yayın Umum Müdürü Selim Sarper, Haydar Rüştü Öktem ile Burhan Felek, kâtipliklere Ankara delegelerinden Meki Sait Elsen, Sabahattin Sönmez, İstanbul delegesi Sait Kesler

ve İzmir delegesi Orhan Rahmi Gökçe seçilmişlerdir (Vakit, 14 Aralık 1943, s. 1,5; Cumhuriyet, 14 Aralık 1943, s. 1; Akşam, 14 Aralık 1943, s. 2).

Türk Basın Birliği, üçüncü genel kongresini ise Hüseyin Cahit Yalçın'ın başkanlığında 4 Ocak 1946'da yapmıştır. Kongrede yapılan başkanlık seçiminde üç aday yarışmıştır. Bu adaylardan Hüseyin Cahit 74, Falih Rıfkı 59 oy alırken Hakkı Tarık ise ancak 1 oy alabilmiştir (Koçak, 2010, s. 865; Vakit, 5 Ocak 1946, s. 1; Tanin, 5 Ocak 1946, s. 2).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin kabul edilmesi ve Birleşmiş Milletler'in kuruluşuyla birlikte Türkiye, demokratikleşme sürecine girmiştir. Bu süreçte faşizmden ilham alınarak kurulmuş olan örgütlerin lağvedilmesi istenmiştir. Bunun üzerine Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Hüseyin Cahit'i Avrupa'ya göndererek, Avrupa ülkelerindeki basın örgütlenmelerini incelemesini istemiştir. Avrupa'da çeşitli ülkelerin basın kanunlarını inceleyen Hüseyin Cahit, dönüşünde hükümete, basın birliğimize benzer bir örgütün Avrupa'da bulunmadığına dair geniş bir rapor sunmuştur (Topuz, 1973, s. 230). Bu rapor üzerine harekete geçen hükümet, Türk Basın Birliği'nin kaldırılması hakkında bir yasa tasarısını hazırlayarak 30 Mayıs 1946'da meclise göndermiştir. Bu yasa tasarısı 13 Haziran'da görüşülerek kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. , C. 24. s. 252; Koçak, 2012, s. 432-433).

Basın Birliği'nin kapatılması üzerine, birliğin üyeleri Sedat Simavi'nin başkanlığında, Sadun Galip Savcı, Cihat Baban, Hayri Alpar ve Sait Keşler, 10 Haziran 1946'da bir araya gelerek Gazeteciler Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Hakkı Tarık ise Cemiyetten ayrılarak bazı arkadaşıyla birlikte aynı yıl "Basın Birliği Derneği"ni kurmuş ve ömrünün sonuna kadar bu derneğin başkanlığını yapmıştır (İnuğur, 1992, s. 109; Topuz, 1973, s. 230-231).

2.4.5. Muallimler Cemiyeti

Türkiye'de öğretmenlerin örgütlenmeye gitmesi fikri ilk kez II. Meşrutiyet'in ilânını müteakip ortaya çıkmıştır. Öğretmenlerin haklarını korumak, sorunlarını çözmek ve eğitimi geliştirmek amacıyla 1908 yılının Temmuz ayında bir araya gelen öğretmenler, Encümen-i Muallimin Cemiyeti'ni kurmuşlardır (Akyüz, 2007, s. 22). Encümen-i Muallimin ile başlayan bu örgütlenme birçok yeni öğretmen cemiyetinin kurulmasıyla sonuçlanmıştır (Pustu, 2019, s. 53). Fakat bu cemiyetlerin birçoğu uzun ömürlü olmamış ya da herhangi bir varlık gösterememiştir. Bunun temel sebebi, Balkan Savaşları ve

Birinci Dünya Savaşı gibi iki büyük savaşın yarattığı olumsuz şartlar olmuştur (Pustu, 2022, s. 235).

Muallimler Cemiyeti, Birinci Dünya Savaşı'nın bitimine doğru kurulmuştur. Ahmet Halit (Yaşaroğlu) liderliğinde bir araya gelen öğretmenler, 9 Mart 1918'de İstanbul'da Muallimler Cemiyeti'ni kurmuşlardır (Kısa, 2020, s. 212-213). Muallimler Cemiyeti'nin temel amacı, öğretmenler arasında yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamak, onları maddi ve manevi olarak desteklemek, onların mesleki hukukunu korumak, görevlerini layıkıyla yapmalarına imkân sağlamak, milli ve çağdaş bir nesil yetiştirmektir (Pustu, 2018, s. 19-20).

Muallimler Cemiyeti, ilk kongresini 12 Aralık 1918'de yapmıştır. Kongrede cemiyetin amaç ve faaliyetlerinin çerçevesini belirleyecek yeni bir nizamnamenin hazırlanması kararlaştırılmıştır. İdare heyeti yenilenerek oluşan yeni heyette Dârülfünûn müderrislerinden Rıza Tevfik Bey, fahri başkanlığı üstlenmiştir. Halide Edip (Adıvar) başkanlığa, Nakiye (Elgün) idare müdürlüğü ve veznedarlığa, Sadullah Bey genel sekreterliğe, Ahmet Asım Bey de muhasebecilik görevine getirilmiştir. Üyeler ise, Hakkı Tarık, Hüseyin Hüsnü, İrfan Emin, Ahmet Hamdi, Mahmut Fevzi ve Hüsnü Hamit Beylerden oluşturulmuştur (Vakit, 13 Aralık 1335 s. 2).

Muallimler Cemiyeti, ikinci genel kongresini 2 Mayıs 1919'da gerçekleştirmiştir. Rıza Tevfik Bey fahri başkan olarak kalırken, Halide Edip'in yerine başkanlığa Nakiye Hanım seçilmiştir. Cemiyetin genel sekreterlik görevine üyelerden İrfan Emin Bey seçilirken, muhasebecilik ve veznedarlık görevine Ahmet Hamdi Bey getirilmiştir. İdare müdürlüğüne ise Bediattin Bey seçilmiştir. Cemiyetin üyeleri arasında Hakkı Tarık, Mehmet Asım, Sadullah Bey, Ahmet Malik, Ahmet Hamdi, Ahmet Salahattin ve Hüseyin Hüsnü Beyler yer almıştır. Ayrıca Selim Sırrı ve Hüseyin Ragıp Bey ile Dârülfünûn'dan Şekip Bey, cemiyete yeni katılan üyeler olmuşlardır (Vakit, 3 Mayıs 1335, s. 2).

Modern Batılı okullarda milliyetçi fikirlerle yetişen cemiyetin üyeleri, Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almışlardır. Üyelerinin bir kısmı bu dönemde İstanbul'dan Anadolu'ya geçerek Kuva-yı Milliye'nin örgütlenmesine yardımcı olmuşlardır. İstanbul'da kalan üyeler ise Anadolu'daki Milli Mücadele hareketinin ihtiyaç duyduğu silah, cephane ve her çeşit malzemenin kaçırılmasına yardım etmişlerdir (Özkan, 2019, s. 35-36). Anadolu Hareketi'yle bağıni hiçbir zaman koparmayan Muallimler Cemiyeti, Anadolu'dan aldığı bilgileri propaganda aracı olarak kullanmıştır. Cemiyetin önemli üyelerinden biri olan Hakkı Tarık, Anadolu'dan gelen haberlerin doğru ve güvenilir bir şekilde halka aktarılmasına büyük bir çaba sarf etmiştir.

Cemiyetin birçok üyesi Milli Mücadele’de hayatını kaybetmiştir. Hakkı Tarık “Bilgi” dergisinde kaleme aldığı bir yazısında Muallimler Cemiyeti’nin, Milli Mücadele hareketine olan desteğini şu sözlerle ifade etmiştir:

Gerek İptidai Muallimleri Cemiyeti gerek İstanbul Muallimler Cemiyeti memleketin o en mühim tarihi günlerinde bir taraftan mesleki çıkarlarını savunurken öte taraftan İstanbul ile Anadolu hükümetleri arasında ki nazik durum müsaadesi nispetinde milli davaya yardımcı olmuş, ümitsizliğin ve bedbinliğin bütün İstanbul’u sardığı o devrede Erzurum, Sivas ve Ankara’da ki İstiklal hareketlerini kendi silahı ile desteklemiştir (Göldaş,1981, s. 30; Birinci, 2017, s. 17-18).

Muallimler Cemiyeti, 5 Temmuz 1921’de Hakkı Tarık başkanlığında bir kongre gerçekleştirmiştir. Kongrede alınan kararda, 15 Temmuz 1921’de Ankara’da yapılacak Maarif Kongresi’ne Muallimler Cemiyeti tarafından bir telgraf çekilerek bu toplantının selamlanması uygun görülmüştür. Bunun üzerine İstanbul Muallimler Cemiyeti Heyet-i Umûmiye Reisi Hakkı Tarık imzasıyla Ankara’da toplanan Maarif kongresine şu telgraf çekilmiştir:

Ankara Maarif Kongresi Riyasetine

Bütün muallimlerini sıkı bir kalp ve dimâğ ittihâdı ile bir teşkilât altına almak için toplanan İstanbul Muallimler Cemiyeti Heyet-i Umûmiyesi bugün Türk harikalarının mihrâk-ı intişârı olan Ankara’ımızda toplanarak maarif siyâsetinde yeni bir devrin doğuşunu tebşîr edecek heyetinizi hürmet ve hasretle selâmlamak istemiş ve bu şerefli vazifenin ifâsını bendenize tevdi’ eylemiştir. Millî irfânın lâyezal bir istiklâl içinde inkişâfı mücâhedelerinin hedefini teşkil eden bu muallimler, kalplerinden ve dimâğlarından ibaret bir silah ile kânî ve mutmain seyirlerinden âfâkın infîlâkını bekler ve görürlerken üstlerine açılan geniş rahmet kubbesinin büyük bir ‘âlemi birden ihâta ettiğini düşünerek müteselli ve münşerih olmaktadır. O büyük âlemi ki Teâlâ onu ayrılmak ve ayrı yaşamak için yaratmadı. İstanbul Muallimler Cemiyeti bu müttehid hâl ve istikbâlin emrettiği kudsî vazîfede maddî ve manevî Türk varlığını temsil iden heyetinize muvaffakiyetler dilediği sırada millî irfânı yabancı tasallutlardan kurtarmak ve korumak için yakında akd edilecek umûmî kongrede kıymetdâr müzâheretlerine istinâd ittiğini arz eder (Birinci, 2019, s. 18; Karakütük, 2021, s. 760).

Muallimler Cemiyeti, 1924’te Ankara’da gerçekleştirdikleri kongrede ülke çapında var olan bütün muallim derneklerinin tek bir çatı altında birleştirilmesi görüşü gündeme gelmiştir. Ancak, bu öneri İstanbul’da bulunan Muallimler Cemiyeti temsilcileri tarafından kabul görmemiştir. Onlar, tek çatı altında bir cemiyetin tesisinden ziyade bağımsız muallim cemiyetleri hâlinde ittifak edilmesinden yanaydılar. Bu görüşü

savunanların başında İstanbul Muallimler Birliği temsilcisi Hakkı Tarık ve Hamit Beyler gelmekteydi. Diğer taraftan kongredeki temsilcilerin çoğunluğu ise birliğin tek çatı altında toplanmasını desteklemekteydi. Ancak, yapılan görüşmeler neticesinde bu görüş kabul görmeyerek reddedilmiştir. Sonraki süreçte ise bütün muallim cemiyetleri, “Türkiye Muallimler Birliği” adı altında federatif yapıda birleşme kararı almıştır. Bu karar, 1924’te kabul edilen Türkiye Muallimler Birliği nizamnamesinde de yer almıştır. Ayrıca, birliğin tek çatı altında ve bütün muallim birliklerini temsil eder vaziyette faaliyet göstereceği bir beyanname ile duyurulmuştur. 1925 yılına gelindiğinde İstanbul Muallimler Cemiyeti ve İstanbul Mekatib-i İbtidaiye Muallimler Cemiyeti aldığı karar üzerine Türkiye Muallimler Birliği’ne katılmıştır (Pustu, 2019, s. 60-62).

2.4.6. Hilâl-i Ahmer (Kızılây) Cemiyeti

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Osmanlı Devleti’nde kurulan ilk sivil derneklerden biri olup, kuruluşunda uluslararası bir yardım kuruluşu olarak teşkil edilen Kızılhaç’ın payı büyüktür. 1863’te General Dufour’un başkanlığında 16 devletin resmi temsilcilerinin katılımıyla Cenevre’de bir araya gelen devletler, 22 Ağustos 1864’te Cenevre Sözleşmesi’ni imzalayarak Kızılhaç teşkilatını resmen kurmuşlardır (Baytal, 2009, s. 69). Konferansa katılmamış olan Osmanlı Devleti yaklaşık bir yıl sonra 5 Temmuz 1865’te Cenevre Sözleşmesi’ni imzalamıştır (Ada, 2011, s. 9). Daha sonra 1867’de Paris’te düzenlenen Uluslararası Kızılhaç Sıhhiye Konferansı’na Dr. Abdullah Bey’i temsilci olarak görevlendirmiştir. Dr. Abdullah Bey dönüşünde İstanbul’da Kızılhaç’a benzer bir yardım kuruluşunun teşkili için çalışmalara başlamıştır (Kesbiç, 2019, s. 2). Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa’nın himayesinde bir araya gelen Dr. Abdullah Bey, Tıbbiye Nazırı Marko Paşa ve Dr. Kırımlı Aziz Beylerin öncülüğünde, 66 üyeden oluşan “Mecrûhîn-i Asâkir-i Osmâniyye’ye Muâvenet Cemiyeti” (Asker, Hasta ve Yaralılarına İmdat ve Yardım Cemiyeti) 11 Haziran 1868’de kurulmuştur (Çapa, 2010, s. 11; Kesbiç, 2019, s. 2).

Cemiyet, kurulduktan sonra çeşitli sebeplerden dolayı uzun süre pasif olarak kalmış ve Dr. Abdullah Bey’in 1874’te vefatıyla birlikte önemini tamamen yitirdiği görülmüştür. Bu gelişmelerle birlikte tarihe 93 harbi olarak geçen Osmanlı-Rus Savaşı çıkmıştır. Savaşta yararlanan askerlerin tedavi ve bakımı için II. Abdülhamid, himayelerinde cemiyet 14 Nisan 1877’de yeniden canlandırılmıştır (Çavdar, 2018, s. 8).

Cemiyet, 1877 yılında yaptığı toplantıda aldığı karar üzerine adını “Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti” olarak değiştirilmiştir (Kabadayı, 2020, s. 4).

93 Harbi’nin Osmanlı Devleti’nin mağlup olmasıyla sonuçlanmasının ardından Sultan II. Abdülhamid, savaşta alınan yenilgiyi gerekçesini göstererek, 13 Şubat 1878 tarihinde Meclis-i Mebusan’ı feshedip, Kanun-ı Esasi’yi de askıya almıştır. Bu süreçte bütün siyasal ve sosyal etkinlikler yasaklanarak Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin de içinde olduğu bütün cemiyet ve dernekler kapatılmıştır. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 1897’deki Osmanlı-Yunan Savaşı’na kadar yirmi yıl boyunca pasif kalmış ve hiçbir çalışmada bulunmamıştır (Söğütödere, 2012, s. 10; Zengin, 2020, s. 15).

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı’nın çıkmasıyla birlikte faaliyetlerine yeniden başlamıştır. Cemiyet, yaptığı çalışmalar neticesinde halktan bağış ve yardımlar toplamış, bu yardımlarla yaralı askerleri Selanik’ten İstanbul’a taşımak için iki adet hasta taşıma vapuru kiralamıştır. Ayrıca ordu için büyük miktarda kinin tedarik etmiştir. Ancak, Yunanlılarla yapılan savaşın sona ermesinin ardından, II. Abdülhamit’in emriyle cemiyetin faaliyetleri tekrar sonlandırılmıştır (Okşar, 2022, s. 8; Öztürk, 2018, s. 242).

II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Kızılay’ın eski kurucularından Dellasuda Faik Paşa’nın girişimleriyle cemiyetin tekrar kurulması için çalışmalara başlanmıştır. Ayrıca, Rıfat Paşa da cemiyetin tekrar örgütlenebilmesi için Hükümet nezdinde temaslarda bulunmuştur (Özaydın, 1987, s. 48). Hükümet, Kızılay’ın kurulmasına yeniden izin verdikten sonra hazırlanacak nizamname için bir komisyon teşkil edilmiştir. Bu komisyon, Dr. Besim Ömer Bey’in evinde bir araya gelerek cemiyetin nizamnamesini hazırlamışlardır. Nizamname, Şûrâ-yı Devlet tarafından onaylandıktan sonra cemiyet resmi olarak kurulmuştur (Bilgiç, 2017, s. 70-71). Bu tarihten sonra kesintisiz olarak faaliyetlerine devam eden cemiyet, Trablusgarp, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde yaralı askerlerin tedavisinin yanı sıra sivil halka yönelik insani yardım faaliyetlerinde de bulunmuştur (Öztürk, 2018, s. 242). Cumhuriyetin ilanından sonra cemiyet, Merkez Genel Kurulu’nun aldığı karar üzerine ismini “Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti” olarak değiştirmiştir (Çapa, 2010, s. 24). Cemiyetin 1925’te yapılan toplantısında Dr. Refik Saydam, İdare Heyeti Başkanı olarak seçilmiştir. Bu dönemde cemiyetin merkezi İstanbul’dan Ankara’ya taşınmıştır Akgün ve Uluğtekin, 2020, s. 304).

Cemiyet’in 1927’de gerçekleştirilen kongresinde Hakkı Tarık, Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umûmîsine İstanbul delegesi olarak seçilmiştir (Türkiye Hilâl-i Ahmer

Mecmuası, 2020a, s. 3427). 24 Nisan 1927’de Hakkı Tarık’ın da içinde olduğu Hilâl-i Ahmer’in İstanbul Merkez delegeleri Hilal-i Ahmer gazetesinin İstanbul merkezi tarafından yayınlanması, şefkat pulları gelirlerinin sarf olunan mıntıkada merkez geliri olarak kabul edilmesi, yatılı kız mekteplerinde hastabakıcı kurslarının açılması, toplanılan bağışların yerinde sarfı, kurban derileri, sadaka ve zekât gelirlerinden yüzde kırkının mahalli merkezlere verilmesi hususunda Hilâl-i Ahmer İstanbul Meclis-i Umumisi’ne bir teklif sunmuşlardır (Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, 2020b, s. 3558-3560).

Bu teklif üzerine söz alan Konya Milletvekili Refik Bey (Koraltan) Hilâl-i Ahmer’in İstanbul Şubesi tarafından yayınlanacak olan gazetelerin 400’ye yakın şubeye ulaştırmada zorluk yaşayacağını, gazete imtiyazının yalnızca Genel Merkez adına alınabileceğini ifade ederek bundan vazgeçilmesini istemiştir. Ayrıca şefkat pullarının dinî ve millî bayramlardaki gelirinin İstanbul Şubesi’nden ziyade doğrudan Kızılay Genel Merkezi’ne gönderilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra, kız yatılı okullarında hastabakıcılık eğitimine yönelik talep edilen tahsisatın Maarif Vekâleti’nin görev alanına girdiğini belirterek teklifin Genel Merkezce havale edilmesini istemiştir (Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, 2020b, s. 3561-3562).

Refik Bey’in bu sözleri üzerine söz alan Hakkı Tarık, İstanbul Şubesi’nin çıkardığı bir gazeteden elde edilen gelirin kendi veznesine koyması veya bunu Genel Merkez’in veznesine göndermesi arasında bir fark olmadığını ifade etmiştir. Gazete imtiyazı konusuna da değinen Hakkı Tarık, Hilâl-i Ahmer adıyla gazete yayınlama yetkilerinin olduğunu belirterek İzmir Hilâl-i Ahmer Merkezi’nin, Hilâl-i Ahmer adında çıkardığı gazete örneğini vermiştir. Hakkı Tarık, Genel Merkez’in istemesi halinde Hilâl-i Ahmer adına gazete çıkarma imtiyazının alınabileceğini belirtmiştir. Bazı kız mekteplerinde hastabakıcı yetiştirilmesi meselesinin ise Maarif Vekâleti’ni alakadar eden bir mesele olduğunu ifade etmiştir (Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, 2020b, s. 3563-3565).

Hakkı Tarık, İstanbul Hilâl-i Ahmer Merkezi’nin 1928’de yapılan kongresinde Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umûmîsi’ne bu sefer İstanbul, Balıkesir ve Gaziantep delegesi olarak seçilmiştir. Hakkı Tarık, üyeliği boyunca Hilâl-i Ahmer’in bütün çalışmalarında aktif olarak yer almıştır (Hilâl-i Ahmer Mecmuası, 2020c, s. 4184). Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 1930’lardan itibaren dilde yapılan sadeleştirme çalışmaları sonucunda Mustafa Kemal Atatürk’ün önerisiyle 1935’te ismini “Kızılay” olarak değiştirmiştir. Kızılay, o

günden bugüne faaliyetlerine devam etmektedir (Karal-Akgün ve Uluğtekin, 2020, s. 310).

2.4.7. Hilâl-i Ahdar (Yeşilay) Cemiyeti

Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında işgal kuvvetleri, Türk halkının milli ve manevi değerlerini bozmak amacıyla alkol ve uyuşturucu gibi zararlı maddelerin yaygınlaştırılmasına çalışmışlardır. Bu zor dönemde, Türk halkının milli ve ahlaki değerlerini korumak ve Türk toplumunu bu olumsuz etkilerden uzak tutmak amacıyla Sultan Vahdeddin'in izniyle dönemin Şeyhülislam'ı İbrahim Haydarizade'nin himayesinde Dr. Mazhar Osman (Uzman) ve arkadaşları tarafından 5 Mart 1920'de İstanbul'da "Hilal-i Ahdar" ismi ile Yeşilay cemiyeti kurulmuştur (Mumyalmaz, 2020, s. 369). Cemiyetin kurucuları arasında Hakkı Tarık, Fahrettin Kerim Bey, Galip Paşa, Tevfik Rüştü, İsmail Hakkı, Eşref Edip, Bediüzzaman Said Nursi, Celalettin Feyyaz, Hamdullah Suphi, Ahmet Emin gibi toplumun önde gelen aydınları yer almıştır (Güzel, 2022, s. 13).

Cemiyetin kuruluş amacı, toplumu her türlü alkollü içki ve uyuşturucu madde konusunda bilinçlendirmek ve bunların tüketimi ile mücadele etmektir. Buna göre, alkolle bağımlılarını tedavi etmek, bununla ilgili mecliste kanunlar çıkarmak, uluslararası örgütlerle işbirliği yapmak ve yurt dışındaki kongrelerde Türkiye'yi temsil etmek için temsilci göndermek cemiyetin görevleri arasında yer almıştır. Bu amaca yönelik olarak gazete, dergi ve broşürler yayınlamış, konferanslar, kurslar ve seminerler tertip etmişlerdir (Arslan, 2021, s. 81; Güzel-Mumyalmaz, 2020, s. 369).

Cemiyetin kurulması dönemin basınında da yer almıştır. Örneğin 6 Mart 1920 tarihli Tasvir-i Efkâr gazetesinde "Hilal-i Ahdar'ın ilk İctimai" başlığıyla haber olarak verilmiştir. Haberde içkinin yasaklanması amacıyla Hilal-i Ahdar adında bir cemiyetin kurulduğu, toplumda içki tüketiminin fazla olduğu, Amerika'dan ithal edilen ispirotaların içki yerine tüketildiği bilgisine yer verilmiştir (Tasvir-i Efkâr, 6 Mart 1336, s. 1-2).

İçkinin yasaklanmasına yönelik olarak ilk önemli adım Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey tarafından atılmıştır. Ali Şükrü Bey, 13 Eylül 1920'de Meclise Men-i Müskirat (İçki Yasağı) hakkında bir kanun teklifi vermiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 4, s. 112). Mecliste bu konuda yapılan müzakerelerde bazı milletvekilleri kanunun çıkması halinde bir milyon liraya yakın bir vergi kaybı yaşayacağını belirtmişlerdir. Bu kanun hakkında söz alan Ali Şükrü Bey, "bir milyon lira kaybetmek mi yoksa Rum ve Ermenilerin cebine

on milyon lira girmesi mi tercih edilir” diye sormuştur (TBMM ZC., D. 1, C. 4, s. 120). Uzun süren müzakereler sonucunda Men-i Müskirat Kanunu yapılan oylamada kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 4. s. 153-154).

Hilal-i Ahdar Cemiyeti, 1929’da yaptığı kongrede adını “Yeşil Hilal Cemiyeti” olarak değiştirmiştir. 22 Ocak 1936’de tekrardan bir isim değişikliğine giderek, “Yeşilay Cemiyeti” adını almıştır (Gültekin ve İzgöer, 2021, s. 399). Cemiyet, her yıl düzenli olarak kongrelerini yapmış, içki ve uyuşturucu madde kullanımını engellemek amacıyla alınacak tedbirleri görüşmüştür. Cemiyetin kurucuları arasında olup içki ve sigara kullanmayan Hakkı Tarık, Yeşilay Gençlik Teşkilatı’nın 1941’de gerçekteştirdiği 11. kongre vesilesiyle bir yazı kaleme almıştır. Yazısında, cemiyetin amacını anlamış gençlerin içkiyle mücadelede gönüllü birer nefer olduklarını söyleyen Hakkı Tarık, cemiyetin ilk başkanı Mazhar Osman Bey’in yirmi yıl önce insanlık adına yaktığı ışığın sonraki süreçte Fahrettin Kerim Bey’in elinden yağmur suları kadar berrak ve alkol bilmeyen çocuklarımıza bir meşale şeklinde intikal ettiğini belirtmiştir. Hakkı Tarık ayrıca ebeveynlere de çağrıda bulunarak çocuklarını Yeşilay’a üye yapmalarını ve maddi yardımda bulunmalarını istemiştir (Vakit, 1 Aralık 1941, s. 1).

2.4.8. Türk Maarif Cemiyeti (Türk Eğitim Derneği)

Mustafa Kemal Pařa’nın 1 Kasım 1925’te meclisin dördüncü yasama yılı ačířında yaptığı konuşması Türk Maarif Cemiyeti’nin kuruluşunun başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Çelebi, 2004, s. 37). Mustafa Kemal Pařa konuşmasında, devletin ilim ve tahsil için her türlü fedakârlığı yapacağını, ancak maddi durumu iyi olan bireylerin de çocukların eğitimine ve yetiştirilmelerine katkıda bulunmalarını tavsiye etmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 19. s. 10; Türk Maarif Cemiyeti, 1933, s. 5).

Bu konuşmadan iki yıl sonra 23 Aralık 1927’de Vakit gazetesinde yayınlanan bir haberde dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati başkanlığında 22 Aralık 1927’de Ankara’da bir toplantının yapıldığı ve toplantıya eğitimle ilgisi olan kişilerin katıldığı bilgisi verilmekteydi. Toplantıda eğitimin yaygınlaştırılması için devletin yanı sıra aydınların öncülük edeceği bir cemiyetin kurulmasıyla birçok eğitim hizmetlerinin yapılabileceği kararı alınmış ve bir yürütme kurulu oluşturulmuştur (Çelebi, 2004, s. 37-38).

Bu toplantının ardından cemiyetin nizamnamesini hazırlamak üzere Erzurum Milletvekili Nafi Atuf Bey başkanlığında bir heyet 27 Aralık 1927’de Ankara’da

toplanmıştır. Toplantıda cemiyet azalığına kabul şartları, cemiyetin gelirleri, merkez ve vilayet teşkilatında düzenlenecek kongreler ele alınmıştır. Cemiyet, kurucuları arasında bulunan 200'ü aşkın kişiyle ilk toplantısını 31 Ocak 1928'de Cumhuriyet Halk Fırkası'nda gerçekleştirmiştir (Özmen, 2015, s. 74; Çelebi, 2004, s. 38). Toplantıda alınan karar üzerine başkanlığa Hasan (Saka), kâtipliklere de Hakkı Tarık ile Maarif Vekâleti Halk Terbiyesi Şubesi Müdürü Faik Reşit Beyler seçilmişlerdir (Çelebi, 2004, s. 38).

Kurul yaptığı uzun çalışmalar neticesinde hazırladığı “Türk Maarif Cemiyeti Nizamnamesi”ni oy birliğiyle kabul etmiştir. Türk Maarif Cemiyeti'nin Umumi Başkanı, dönemin Başbakanı İsmet İnönü olurken, Hakkı Tarık'ın da içinde yer aldığı Cemiyetin Birinci Merkez Heyeti ise otuz kişi olarak belirlenmiştir (Kalafat, 2019, s. 67-68; Gök, 2009, s. 21-22). 2 Şubat 1928'de Türk Maarif Cemiyeti Umumi Merkez Heyeti toplanarak idare heyetinde görev alacak isimleri belirlemişlerdir. Buna göre; İdare Heyeti Başkanlığına Mahmut (Soydan) Başkan Vekilliğine Nafi Atuf (Kansu), genel sekreterliğe İbrahim Alâaddin (Gövsâ), üyeliklere Hakkı Tarık (Us) Necmettin Sadık (Sadak), hesap işleri müfettişliğine Şûra-yı Devlet azasından Mustafa Şefik Bey seçilmiştir (Gök, 2009, s. 34; Çelebi, 2004, s. 39; Özmen, 2015, s. 75).

Türk Maarif Cemiyeti'nin amacı, yurt içinde ve dışındaki eğitim kurumlarında Türk öğrencileri için yurtlar açmak, zeki ve çalışkan olup maddi imkânsızlıklar yüzünden yükseköğrenimlerini tamamlayamayan öğrencilere yardımda bulunmak, Türk çocuklarının yabancı okullara yönelmelerine engel olmak için okullar açmak ve cemiyetin amacını gerçekleştirecek her türlü yayını yapmak olarak belirlenmiştir (BCA, 490.1.0.0.59.229.4; Çelebi, 2004, s. 40; Özmen, 2015, s. 78-79).

Mustafa Kemal Paşa'nın tavsiyesi doğrultusunda kurulan Türk Maarif Cemiyeti eğitimin yaygınlaşması ve çağdaşlaşmasında önemli rol üstlenmiştir. Türkiye'nin dört bir yanında şubeler açarak yoksul öğrencileri ücretsiz olarak okutmuş ve yurtlar açmıştır. Cemiyet, 1936'da bir isim değişikliğine giderek adını “Türk Kültür Cemiyeti” olarak değiştirmiştir. Bu isimle 1946'ya kadar çalışmalarını sürdüren cemiyet, 8 Haziran 1946'da yaptığı yedinci genel kurul toplantısında adını “Türk Eğitim Derneği” olarak değiştirmiştir. Cemiyet; 1946'dan günümüze “Türk Eğitim Derneği” adı altında faaliyetlerine devam etmektedir (Çelebi, 2004, s. 35, Özmen, 2015, s. 78-79).

2.4.9. Türk Dil Kurumu

Türk tarihinin araştırılması amacıyla 15 Nisan 1931’de Türk Tarih Tetkik Cemiyeti’nin kuruluşunun ardından Türk dili için de benzer bir kurumun teşkil edilmesi fikri gündeme gelmiştir (Çoker, 1996b, s. 394). Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa’nın direktifleriyle 12 Temmuz 1932’de bir araya gelen Samih (Rıfat), Celal Sahir (Erozan) Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ve Ruşen Eşref (Ünaydın) cemiyetin ana tüzüğünü hazırlayarak İçişleri Bakanlığına yaptıkları başvuru ile Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur (Turan, 2010, s. 104). Cemiyetin gayesi, “Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak ve onu dünya dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirmek.” şeklinde belirlenmiştir (Dağtekin, 2021, s. 34).

Türk Dili Tetkik Cemiyeti, ilk kurultayını 26 Eylül 1932’de Dolmabahçe Sarayı’nda gerçekleştirmiştir. Kurultay’da yapılan tartışmalar ve ileri sürülen tezler, Türk Tarih Tezi’ne paralel olarak yürütülmüştür (Özkan, 2004, s. 98). Ayrıca, Birinci Kurultayın toplandığı 26 Eylül günü “Dil Bayramı” olarak kabul edilmiştir (Çoker, 1996b, s. 394). İkinci Türk Dili Kurultayı, Mustafa Kemal Paşa’nın himayelerinde 18 Ağustos 1934’te yine Dolmabahçe Sarayı’nda toplanmıştır (Yılmaz, 2013, s. 111). Kurultay’a yerli ve yabancı olmak birçok kişi katılmıştır. Kurultayda Türkçenin dünya dilleri arasındaki yeri tartışılmış (Katoğlu, 1997, s. 419). ve alınan karar üzerine Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin adı “Türk Dili Araştırma Kurumu” olarak değiştirilmiştir (Doğan, 2008, s. 94). 24 Ağustos 1936’da yapılan Üçüncü Türk Dil Kurultayı, Güneş-Dil Teorisi etrafında şekillenmiştir. Bu teori etrafında uzun tartışmalar yapılmış Farsça, Arapça, Fransızca ve Sümerce’deki kelimelerin köken olarak Türkçe olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır (Dağtekin, 2021, s. 36-37). Ayrıca, cemiyetin adı “Türk Dil Kurumu” olarak değiştirilmiştir (Çoker, 1996b, s. 396).

Dördüncü Türk Dil Kurultayı, 10 Ağustos 1942’de Ankara’da toplanmıştır. Kurultayda, daha çok sözlük çalışmaları üzerinde yoğunlaşmış ‘Türkçe Sözlük’ ile “Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü” yayınlanmıştır (Doğan, 2008, s. 96). 26 Kasım 1945’te yapılan Beşinci Dil Kurultayında daha çok terimler sorunu ele alınmıştır (Çoker, 1996b, s. 397). Bu konuda iki farklı düşünce ortaya çıkmıştır. Bir kısım uzman, bütün terimlerin Türkçe köklerden Türkçe olarak üretilmesini fikrini savunurken, diğer uzmanlar ise bütün dillerde kullanılan terimlerin Türkçesini bulmaya çalışmanın faydasız bir çaba olduğunu ileri sürmüşlerdir. Tartışmalar sonucunda bilimsel terimler ayrı tutulmak üzere geriye kalan terimlerin Türkçeleştirmek fikri öne çıkmıştır (Altınışik, 2011, s. 292).

Altıncı Türk Dil Kurultayı, 19 Aralık 1949'da Ankara'da toplanmıştır. Kurultayda, cemiyetin tüzüğünde değişikliğe gidilerek Kol Teşkilatı kaldırılmış yerine biri “Bilim Kurulu” diğeri “Yönetim Kurulu” olmak üzere iki ayrı kurul oluşturulmuştur. Bu iki kurul birleşerek Genel Merkez Kurulu altında toplanmıştır. Kurultayda, terim ve imla konuları üzerinde önemle durulmuş, terim konusunda yükseköğretim üyeleri, imla konusunda ise Türkçe ve Edebiyat öğretmenleri ile yazarlar görevlendirilmiştir (Altıncı Türk Dil Kurultayı 1949 (Birleşimler-Tutanaklar), 1950, s. 3). Kurultayda ayrıca çeşitli komisyonlar için seçimler yapılmış, Hakkı Tarık'ın da içinde yer aldığı 23 kişi İmla Komisyonu'na üye olarak seçilmiştir (Altıncı Türk Dil Kurultayı 1949 (Birleşimler-Tutanaklar), 1950, s. 49). Hakkı Tarık daha sonra bu komisyonun başkanı olacaktır (Altıncı Türk Dil Kurultayı 1949 (Birleşimler-Tutanaklar), 1950, s. 196).

Türk Dil Kurumu, 8 Şubat 1951'de Ankara'da olağanüstü bir kurultay gerçekleştirmiştir (BCA, 490.1.0.0.11.58.1). Kurultay'da yapılan tüzük değişikliği ile Cumhurbaşkanlarının kurum üzerindeki koruyuculuğu ve Millî Eğitim Bakanlarının tabii kurum başkanlıkları kaldırılarak kuruma müstakil ilmi bir kimlik kazandırılmıştır. Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, kurultayda yaptığı konuşmada Türk Dil Kurumu Başkanı'nın bir devlet ve siyaset adamından ziyade bir bilim adamı olması gerektiğini ifade etmiştir (Vakit, 9 Şubat 1951, s. 1-2, Akşam, 9 Şubat 1951, s. 1-2). Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin görevini bırakması üzerine Hakkı Tarık, Türk Dil Kurumu'nun yeni başkanı olmuştur (Vakit, 13 Şubat 1951, s. 1; Vatan, 12 Şubat 1951, s. 3; Ulus, 13 Şubat 1951, s. 2). Hakkı Tarık, bu görevini 1954'e kadar sürdürmüştür (Us ve Gezgin, 1958, s. 154).

Yedinci Türk Dil Kurultayı, 18 Temmuz 1954'de Hakkı Tarık başkanlığında yapılmıştır. Hakkı Tarık kurultayda, kurultayın amacını ve bugüne kadar yapılan çalışmaları anlatan bir konuşma yapmıştır. Hakkı Tarık konuşmasının devamında, bu olağanüstü kurultayın amacının dilimizin özleşmesini ve bütün bilim, teknik ve sanat kavramlarını karşılayacak yolda gelişmesini devrimci bir anlayışla ve bilim metotlarına uygun olarak sağlamaya çalışmak olduğunu ifade etmiştir. Hakkı Tarık, her ne kadar dil kurumunun bilimsel yöntemlerle dil kaynaklarını araştırmada büyük bir özveri ile çalışmış olsa da dil devriminde gelinen noktanın yeterli olmadığını, hatta geriye bir gidişin görüldüğünü bir duraklamanın yaşandığını belirtmiştir. “Ben dil devriminden, dilde bir türlü demokrasi anlarım” diyen Hakkı Tarık, kurum olarak amaçlarının uydurmacılık fantezisi yapmak olmadığını belirtmiştir. Halkı ve zümrelerini dilimize giren yabancı kelimelerden korumak dil devriminin temel ülküsü olduğunu söyleyen Hakkı Tarık, hükûmetin ve üniversitelerin dil davasında kurumun yanında yer aldıklarını

belirtmiştir. Konuşmasının sonunda ise Türk dilinin ana devamı olduğunu, yaşayan bir milletin dil davasının hiçbir zaman bitmeyeceğini ifade etmiştir (Yedinci Türk Dil Kurultayı 1954, 1955, s. 4-11).

2.5. Eserleri

2.5.1. Meclis-i Meb'usân (1877-1878) Zabıt Ceridesi

Hakkı Tarık, 1877-1878 Meclis zabıtlarını çeşitli kaynakları karşılaştırarak yeniden ortaya koymuştur. 1877-1878'deki Meclis zabıtlarını ihtiva eden bu eserin gelecekte araştırma yapacak olan bilim adamlarına bir yol göstereceğini umduğunu belirtmiştir. Eser, üç büyük cilt halinde düşünülmüştür. Eserin ilk cildini 1939'da, ikincisini 1954'te neşretmiştir. Üçüncü cildi hazırlanmışsa da basılamamıştır (Us ve Gezgin, 1958, s. 111). Hakkı Tarık, bu zabıtları nasıl bin bir zorlukla bir araya getirdiğini eserinin önsözünde açıklamaktadır. 1293 (1877) Meclis zabıtları Fransa'dan getirilmiş bir uzman idaresinde sitenografi ile tutturulmuştur. Fakat bu zabıtlara ne kapanan meclisten, ne sevk olunduğu Yıldız Saray'ından ne hazine-i evrakta ne de İstanbul Meclis-i Meb'usan'ından Büyük Millet Meclisi'ne intikal eden dosyalar arasında izine rastlanılmamıştır. Hakkı Tarık, bu sahada yıllarca süren mesaisini o devrin gazeteleri üzerine araştırma yapmıştır. Ayrıca, Meclis müzakereleri ile alâkalı resmî evrak üzerinde çalışmış, bir taraftan da o dönemde Takvim-i Vekayi Müdürlüğü yapmış olan Ahmet Mithat Efendi'nin bu sahadaki çalışmalarından faydalanmıştır. Çünkü Ahmet Mithat Efendi, Birinci Meclisteki bazı müzakerelerin zabıtlarını bizzat tutarak kısmen Takvim-i Vekayi'de kısmen de sonradan çıkan "Uss-i inkılâb" adlı eserinde neşretmiştir. Hakkı Tarık, bu belgeleri yoğun araştırmalar sonucunda bir araya getirdiğini ifade etmiştir. Zabıtları bu ciltlere naklederken hiç bir harfine karışmadığını, yalnız Büyük Millet Meclisi zabıtlarının bugünkü güzel tertibine uymak için söz söyleyen mebusların adlarını satır başlarına alıp intihap dairelerini yanlarına koyduğunu, gerekli yerleri de notlarla düzenlediğini belirtmiştir. Ayrıca bu eserini Mustafa Abdülhalik Renda'ya ithaf etmiştir (Us, 1939, s. 2).

2.5.2. Namık Kemal'in Kaniye Muharasası

Hakkı Tarık, Namık Kemal'in yüzüncü yıl dönümünde onun eserlerinden biri olan Kaniye'yi 1941'de Vakit gazetesinde tefrika ettikten sonra kitap şeklinde çıkarmıştır (Vakit, 24 Mayıs 1941, s. 2). Eser, Namık Kemal tarafından 1873'te sürgün olarak gittiği Magosa zindanında yazılmıştır. İlk baskısı bu sürgün durumundan dolayı kendi adıyla değil Ahmet Nazif takma adıyla neşrolunmuştur. Hakkı Tarık'ın amacı, Kaniye gibi bir eserin unutulmamasını sağlamak, eseri Arapça ve Farsça kelimelerden arındırıp Türkçeye çevirmek ve bugünkü okuyucuya sunmaktır. Eser, Tiryaki Hasan Paşa'nın Viyana yakınlarındaki Kaniye kalesini aylarca düşman ordularına karşı kahramanca savunmasını ve Türk ordusunun bunları nasıl bozguna uğrattığını konu edinmektedir (Us, 1941, s. 1-10).

2.5.3. Henüz 17 Yaşında

Hakkı Tarık, Ahmet Mithat Efendi'ye derin bir sevgi ile bağlıydı. Bu yüzden birçok eserini sadeleştirerek bugünkü Türkçe'ye çevirmiştir. Ahmet Mithat Efendi'in 1881'de yazmış olduğu Henüz 17 Yaşında adlı eserini 1943'te Vakit gazetesinde tefrika ettikten sonra kitap olarak basmıştır. Eser, Ahmet Efendi adındaki bir gencin bir Rum kızının iffetini kurtararak mutlu bir aile hayatına sevkettiği macerasını işlemektedir (Vakit, 31 Temmuz 1943, s. 1). Bir rivayete göre o dönemde Hükümet eliyle bir başka rivayete göre ise iki eşinden biri tarafından kıskançlık sebebiyle toplattırıldığı söylenen bu eser, devrin Beyoğlu âlemlerini gerçekçi bir şekilde tasvir etmiştir. Hakkı Tarık tarafından bugünkü Türkçeye uygun olarak kelimeler üzerinde değişiklik yapılmışsa da romanın esasına dokunulmamış, cümle teşkilâtı olduğu gibi korunmuştur (Us ve Gezgin, 1958, s. 109).

2.5.4. Karnaval

Hakkı Tarık, Ahmet Mithat Efendi'nin "Karnaval" adlı romanını sadeleştirerek 1948'de Vakit gazetesinde tefrika etmiştir (Vakit, 1 Nisan 1948, s. 3). Bu romanda, Osmanlı toplumunda görülen yanlış Batılılaşma olgusu ele alınmıştır. Karnaval, Türk edebiyatında Batılı eğlence kültürünün bir yansıması olan karnaval ve baloları ele alan ilk eser olma özelliğini taşımaktadır. Romanda, Müslüman bir genç olan Resmi Efendi

ile evli bir Ermeni Hanım olan Madam Hamparsun arasında geçen yasak aşk hikâyesi üzerinden karnavalın İstanbul'a gelişiyle birlikte değişen toplumsal hayat işlenmiştir. Ayrıca, romanda dönemin Osmanlı toplumsal hayatı, giyim-kuşam, esnafları, semtleri, konak hayatı ve eğlence mekânları renkli tablolar hâlinde gözler önüne serilmiştir (Tonga, 2023, Nisan 20).

2.5.5. Ahmet Mithat Efendi ile Şair Fitnat Hanım

Hakkı Tarık, Ahmet Mithat Efendi'nin "Ahmet Mithat Efendi ile Şair Fitnat Hanım", adlı eserini 1948'de Vakıf gazetesinde tefrika ettikten sonra kitap olarak basmıştır. Eser, Ahmet Mithat Efendi ile Şair Fitnat Hanım'ın 1878 yılında tanışıp birbirlerine göndermiş oldukları aşk mektuplarından oluşmaktadır. Eserde, hem Ahmet Mithat Efendi'nin gençliğinde yaşadığı ateşli aşk macerasının en ince teferruatına kadar bütün sayfalarını görmek, hem de onu tam aydınlanmış edebî havasıyla tanımak mümkündür. Eser, Ahmet Mithat Efendi hayattayken kendi isteğiyle yayınlanmamıştır. Ahmet Mithat Efendi, bu mektupları gelecekte bir gün yayınlaması için oğlu Galip'e saklamasını söylemiştir. Hakkı Tarık, Ahmet Mithat Efendi ve Fitnat Hanım arasındaki mektuplara, Ahmet Mithat Efendi'nin oğlu Galip Bey'in sayesinde ulaşmıştır (Vakit, 8 Ağustos 1948, s. 3; Us ve Gezgin, 1958, 109-110).

2.5.6. 50 Yıl

Hakkı Tarık, Türk matbuatına en az elli yıldan fazla hizmet etmiş fikir ve kalem erbapları için 1943'te bir jübile tertip etmiştir. Muharrirler jübilesinin gelecek nesiller tarafından daha iyi anlaşılması için bunu "50 Yıl" ismiyle bir albüm çalışması halinde kitaplaştırmıştır. 101 sayfalık albümün ilk 32 sayfası jübilesi yapılan 59 kalem erbabına ayrılmıştır. Burada alfabetik sıra veya yaşa göre değil, ilk yazılarının yayınlanma tarihi esas alınmıştır. Muharrirlerin gençlik ve ihtiyarlık resimleri, imzalarını taşıyan ilk yazılarının klişeleri, Osmanlıca ve günümüz Türkçesi el yazıları bu kısma yazılmıştır. Albümün diğer sayfalarında ise jübilede yapılan konuşmalar, tebrik telgrafları ve basından haberler yer almıştır (Us, 2019, s. 1)

Jübilesi yapılacak olan 59 muharrir 6 Şubat 1943'te Eminönü Halkevinde toplanmıştır. Burada muharrirler film ve ses makinesinin karşısına geçerek duygu ve

düşüncelerini dile getirmişlerdir. Bu konuşmalar sesli filme alınmıştır. Jübileye katılan yazarlar şu isimlerden oluşmaktaydı:

Abdurrahman Vefik Sayın, Abdülgani Seniyy Yurdman, Ahmed Cevdet Öğretmenoğlu, Ahmed Reşid Bey, Ali Kami Akyüz, Şefik Eyison, Apik Mübaciyan, Behice Ziya Kollar, Celal Muhtar Özden, Cemil Said Dikel, Doktor Celâl Muhtar Özden, Ebubekir Hâzım Tepeyran, Fuad Ağralı, Halil Menteşe, Halil Rüşdü Akır, Halit Ziya Uşaklıgil, Hamid Hasan Can, Hasan Sâmih Baban, Hatem Süleyman Gündoğdu, Hayrullah Diker, Hüseyin Cahid Yalçın, Hüseyin Rahmi Gürpınar, İbnül Emin Kemâl İnal, İbrahim Aşkı Tanık, İbrahim Edhem Dirvana, İsmail Fenni Ertuğrul, İsmail Hakkı Bıçakçioğlu, İsmail Hakkı Eldem, İstefan Hilmi Gurdikyan, Kevork Simkeşyan. Kirkor Kömürçiyen, Mehmed Enîsî Yalkı, Mehmed Ziya Karamürsel, Mehmet Ali Aynî, Mehmet Azmi Veziri, Mehmet Cemil Pekyahşi, Mehmet Emin Yurdakul, Mehmet Nüzhet Ortanca, Mehmet Tevfik Bilge, Mustafa Asım Yörük, Mustafa Nazmi Aklan, Naci Eldeniz, Osman Faiz Gündoğdu, Osman Senaî Erdemgil, Osman Tevfik Yalman, Ömer Ferid Kam, Pertev Demirhan, Rıza Tevfik, Salih Saim Unar, Süleyman Faik Emre, Şevket Gavsi Özdönmez, Şükrü Kamil Tamilcioğlu, Tevfik Amir Kocamaz, Veled İzbudak, Yusuf Cemal Dilmen (Us, 2019, s. 35-38).

Tören, Maarif Vekili Hasan Ali Yücel konuşmasıyla başlamıştır. Ardından Matbuat Müdürü Selim Sarper bir konuşma yapmıştır. Son olarak kürsüye çıkan Hakkı Tarık, basının önemini ve jübilesi yapılan 59 muharririn hayatlarını ve özelliklerini akıcı bir üslupla birer birer anlatmış ve jübileyi düzenlemekten duyduğu memnuniyetini dile getirmiştir. Jübilenin sonuna doğru Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Başbakan Şükrü Saraçoğlu ve CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'ın gönderdiği tebrik telgrafları okunmuştur (Us, 2019, s. 35-38; Vakıf, 7 Şubat 1943, s. 4).

2.5.7. Dürdane Hanım

Hakkı Tarık, Ahmet Mithat Efendi'nin "Dürdane Hanım" adlı eserini 1950'de Vakıf gazetesinde tefrika ettikten sonra 1951'de kitap olarak yayınlamıştır (Vakıf, 18 Haziran 1950, s. 3). Ahmet Mithat Efendi, romanda gençlerin evlilik dışı ilişkilerinin sonuçlarını işlemiş ve Mergub Bey'le evlilik dışı ilişki yaşayan ve ondan hamile kalan Dürdane Hanım'ın trajik sonunu anlatmıştır. Dürdane Hanım'ın hamile olduğunu öğrenen Mergub Bey, ondan kurtulmanın yollarını aramış, öte yandan Dürdane Hanım ise kendisini hamile bırakan ve evlenmek istemeyen Mergub Bey'den intikam almak için zehir içerek hayatına son vermiştir. Ahmet Mithat, romanında Dürdane'nin hikâyesinden

yola çıkararak aşk, yasak aşk, aldatma, namus, evlilik, toplumsal baskı vb. temaları işlemiştir (Karabulut ve Tohumcu, 2020, s. 292-293).

2.5.8. İzmit Körfezinde Bir Gezinti

Hakkı Tarık, Ahmet Mithat Efendi'nin "Seyyadane Bir Cevalan", adlı eserini sadeleştirilerek "İzmit Körfezinde Bir Gezinti" adıyla 1952'de kitap olarak yayınlamıştır. Sayyadane Bir Cevalân adlı eser ilk olarak 1891'de Tercüman-ı Hakikat gazetesinde tefrika olarak yayınlanmış ve daha sonra kitap haline getirilmiştir. Türk gezi yazı türünün ilk örneği olan bu kitapta Ahmet Mithat, Beykoz'dan başlayıp İzmit Körfezi'nde sona eren bir kotra gezisini, Darıcaya, Tavşancıl'a bir ziyareti, Çerkezli köyünde bir av âlemini ve Kartal'dan bir geçişin öyküsünü anlatmaktadır (Vakit, 28 Nisan 1952, s. 4).

2.5.9. İstanbul'un 500. Yıldönümünde Fatih

Hakkı Tarık'ın İstanbul'un fethinin 500. yıldönümü münasebetiyle yazdığı bu eser, 1953'te Vakit matbaası tarafından basılmıştır. Eserde, Fatih Sultan Mehmet'in yaşamı, ailesi, İstanbul'un fethi ve bu tarihi olayla ilgili yazılan şiirler yer almıştır. Hakkı Tarık aynı zamanda tarih bakımından esrarlı bir mahiyet taşıyan Fatih'in ölümü üzerinde durmakta ve Türklere İstanbul'u hediye eden bu büyük hükümdarın hastalığı esnasında yanlış tedavi edildiğini anlatmaktadır (Us, 1953, s. 22-26).

Hakkı Tarık, Fatih Sultan Mehmet'in 29 Mart 1432 Cumartesi'yi 30 Mart Pazar gecesine bağlayan bir gece Edirne'de doğduğunu belirtmektedir. Fatih'in annesi Huma Hatun'dur. Türbesi Bursa'da Muradiye Camii'nin doğu tarafında müze idaresince kamulaştırılan bir bahçe içerisinde yer almaktadır. Fatih bu türbeyi babası İkinci Murad hayattayken 1449 yılında yaptırmıştır. Hakkı Tarık, yabancı kaynakların Fatih'in annesinin Türk olmadığı hakkındaki iddialarına da cevap vermektedir. Fatih'in annesinin bir Sırp prensesi olduğu iddiasının bulunduğunu, ancak Fatih'in annesinin İsfendiyaroglu kızı Hatice veya Halime Hatun olduğu yolunda yönünde kayıtların bulunduğunu açıklamaktadır (Us, 1953, s. 22-23).

Fatih Sultan Mehmet'in nasıl öldüğü hakkında bilgi veren Hakkı Tarık, 300 bin kişilik bir ordu ile Doğu Seferine çıkan Fatih'in Üsküdar'la Gebze arasında Tekfur çayırı, Sultan çayırı da denilen Hünkâr çayırında 3 Mayıs 1481'de vefat ettiğini belirtmiştir. Fatih'in ölümüyle ilgili farklı görüşlerin bulunduğunu, bir görüşe göre şeker hastalığına

diğer bir görüşe göre ise nıkris hastalığına yakalandığı ve yapılan yanlış tedavi sonucunda öldüğünü açıklamıştır. Bu iddiasını Âşık Paşazade ve Bursalı Taşköprüzade'nin eserlerinde geçen bilgilere dayandırmaktadır (Us, 1953, s. 24-25).

2.5.10. Bir Jübilenin İntiba'ları Ahmet Mithat'ı Anıyoruz

Hakkı Tarık, Ahmet Mithat Efendi'nin doğumunun 100'üncü yıldönümü münasebetiyle 1944'te bir anma toplantısı düzenlemiştir. Sonradan bu toplantıyı “Bir Jübilenin İntiba'ları: Ahmed Midhat”ı Anıyoruz adıyla kitap haline getirip 1955'te Vakıf matbaasında basmıştır (Us, 1955, s. 1). 28 Aralık 1944'te İstanbul Üniversitesi'nin konferans salonunda gerçekleşen jübileye İstanbul Valisi, belediye başkanı, parti idare heyeti, milletvekilleri, üniversite hocaları, Halkevi başkanları, Basın ve Yayın Umum Müdürü, matbuat erkânı, merhumun ailesi ve kalabalık bir dinleyici kitlesi katılmıştır (Vakit, 29 Aralık 1944, s. 4).

Ahmet Mithat Efendi'yi anmak için düzenlenen toplantının açış nutkunu yapan Hakkı Tarık, Ahmet Mithat Efendi'nin meziyetleri ve Türk kültürüne yaptığı büyük hizmetleri hakkında bilgiler vermiştir. Ahmet Mithat'ın Tanzimat devrinin başaramadığı halk mekteplerini kurduğunu ve modern tekniklere dayalı müspet ilim kültürünü Türkiye'ye getirdiğini vurgulamıştır. Ahmet Mithat'ın bu çabasıyla Türk kültürünü zenginleştirip geliştirdiğini ve Türk dilinin konuşulduğu coğrafyalara kadar yayılmasına öncülük ettiğini belirtmiştir (Us, 1955, s. 20-21; Vakıf, 29 Aralık 1944, s. 5).

Hakkı Tarık konuşmasının devamında, Ahmet Mithat Efendi'nin vatanseverliği, Türkçülüğü, halkçılığı, devlet ve millet telâkkisi, Cumhuriyet fikri ve dil inkılâbına dair düşüncesini açıklamıştır. Hakkı Tarık, Ahmet Mithat Efendi'de Cumhuriyet fikrinin olduğunu söylemiş ve bugün yaşamız olsaydı hepimizden daha ateşli bir Cumhuriyetçi olacağını belirtmiştir. Ahmet Mithat Efendi'nin milliyetçiliğine ve devletçiliğine değinen Hakkı Tarık, Ahmet Mithat'ın milliyetçiliğinin ve devletçiliğinin bugünden daha az olmadığını ifade etmiştir (Us, 1955, s. 22; Vakıf, 29 Aralık 1944, s. 5). Ahmet Mithat Efendi'nin halkçılığı hakkında ise şu sözleri sarfetmiştir:

O halktandı, halkı anlamayan devirlerde hep halka hitap ediyordu. 1876'da Sırplarla yaptığımız savaşta Aleksinac'a gitmek üzere çeşitli kavimlerden gönüllü asker yazmaya çalıştığı zaman kıta'nın bayrağına (ittihat) kelimesiyle beraber hem Kızılay'ı, hem de Kızılhaç'ı birlikte koyduran, Ahmet Mithat, benim diyor. 1899'da Kazanlı bir Türk'e söylediklerini görünüz: İslamiyet'in veyahut alelumum din ve itikadın elbise veyahut

lisan ile ne münasebeti vardır? İstanbul sokağından bit Artin'i buraya getirelim, üzerine cüppe başına bir sarık giydirelim. Bununla Müslüman mı olmuş olur? (Us, 1955, s. 22; Vakit, 29 Aralık 1944, s. 5).

Hakkı Tarık, Ahmet Mithat Efendi'nin başlı başına bir inkılâpçı olduğunu belirterek onun "Tettebbü" risalesinde yazdığı, "Zaman-i hain müstakbelkinde de nice inkılâblar olacaktır ki onların ilel ve esbabını yani onların müstelzim olacak vicdan-ı umumîyi dahi hep o hâl-i hazır tehyie ve istihzar edecektir ve illâ (terakkiyi) denilen nimet-i uzmâ hâsıl olamaz." sözleriyle açıklamıştır (Us, 1955, s. 23; Vakit, 29 Aralık 1944, s. 5). Hakkı Tarık konuşmasının devamında ise Ahmet Mithat'ın uyuşuk bir muhit içinde yarım asır durmadan yürüyen fikirleriyle yüzünü hep yarınlara çevirdiğini, dil inkılâbında ilk yol gösterenlerden biri olduğunu, kadın davasını ilk onun savunduğunu ifade etmiştir (Us, 1955, s. 23; Vakit, 29 Aralık 1944, s. 5).

Tören münasebetiyle Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, Türk Tarih Kurumu Başkanı Şemsettin Günaltay, Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen, Basın ve Yayın Umum Müdürü Nedim Veysel İlkin, jübileyi tertip etmesinden dolayı Hakkı Tarık'a tebriklerini ifade eden birer telgraf göndermişlerdir (Us, s. 103-105; Vakit, 29 Aralık 1944, s. 6). Telgrafların okunmasından sonra kürsüye çıkan Hakkı Tarık, bu toplantı münasebetiyle kendisine telgraf gönderen Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, Basın ve Yayın Umum Müdürü Nedim Veysel İlkin, Türk Tarih Kurumu Başkanı Şemsettin Günaltay ve Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen'e, İstanbul Üniversitesi Rektörü'ne, Darüşşafaka'ya, Ahmet Mithat sergisi için kütüphanesini tahsis eden belediye kütüphanesine ve sergiyi düzenlemeye yardım eden Selim Nüzhet Gerçek'e teşekkür etmiştir (Vakit, 29 Aralık 1944, s. 4).

2.5.11. Karabibik

Hakkı Tarık, Nabizade Nazım'ın "Karabibik", adlı eserini 1943'te Vakit gazetesinde tefrika ettikten sonra kitap olarak basmıştır (Vakit, 26 Ekim 1943, s. 1). Karabibik, edebiyatımızın köyü ve köylüyü anlatan ilk eseri olmasının yanı sıra Türk edebiyatının ilk realist örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Eser, Antalya'nın Kaş ilçesine bağlı Beymelik Köyü'nde kızı Huri'yle yoksul bir yaşam süren ve tek hayali bir çift öküz almak ve kızı Huri'yi evlendirmek olan Karabibik'in yaşam mücadelesi üzerinden Anadolu köylüsünün zorlu hayat şartlarını anlatmaktadır (Özbek, 2023, Haziran 5).

2.5.12. Namık Kemal'in Silistre Muhasarası

Hakkı Tarık, Namık Kemal'in "Silistre Muhasarası", adlı eserini sadeleştirerek 1946'da Vakit matbaasında yayınlamıştır. Silistre Muhasarası'nın Nâmık Kemal'e ait olduğunu ilk ortaya koyan Hakkı Tarık'tır. Namık Kemal bu eseri kendi ismiyle değil Ahmet Nafiz takma adıyla 1874'te Teodor Kasab'ın matbaasında basmıştır. Silistre Muhasarası, Silistre kuşatması için görevlendirilen Yüzbaşı Ahmed Nafiz'in hatıralarından oluşmaktadır. Eserde, 1853'te Rusların Silistre kalesini kuşatması sırasında kendisinden sayıca ve cephaneye daha üstün olan Rus ordusuna karşı Osmanlı askerlerinin gösterdiği kahramanlık hikâyesi anlatılmaktadır (Us, 1946, s. 1-11).

2.5.13. CHP Kurultay Üyelerine Bu Toplantıda Düşen Büyük Vazifeler

Hakkı Tarık, 1947 yılında Vakit gazetesinde tefrika ettikten sonra kitap olarak yayımladığı "CHP Kurultay Üyelerine Bu Toplantıda Düşen Büyük Vazifeler" adlı eserinde, CHP'nin 7. Olağan Kurultayı ile ilgili duygu, düşünce ve eleştirilerini dile getirmiştir. Eserin "Program ve tüzük tasarısının eksikleri" başlığı altında, parti program ve tüzüğünün yeterince ilgi çekmediğini ve halka yeterince anlatılmadığını belirtmiştir (Vakit, 5 Kasım 1947, s. 1). Parti programında kuvvetler birliğine yer verilirken sadece yasama ve yürütme yetkisine vurgu yapılmasını ve yargı yetkisinin programda yer almamasını bir eksiklik olarak görmüştür. Ona göre kuvvetler birliği esası idare inkılabının temelidir (Vakit, 6 Kasım 1947, s. 1).

Hakkı Tarık'ın eksik gördüğü başka bir konu ise bakanların vazife ve yetkileri hakkında bir kanunun olmayışıdır. Daha önce TBMM'de bu konunun konuşulduğunu fakat teşebbüslerin yarıda kaldığını ifade eden Hakkı Tarık, bu konuda bir kanunun çıkarılmasının elzem olduğunu belirtmiştir (Vakit, 7 Kasım 1947, s. 1). Seçim sistemine de değinen Hakkı Tarık'a göre CHP programının seçim prensibi tek dereceli olmakla kalmamalı, millet içinde yaşayan fikirlerin daha geniş ve sadık bir temsilini de kabul etmelidir (Vakit, 8 Kasım 1947, s. 1).

Hakkı Tarık, parti programının ekonomi ile ilgili maddelerine de karşı çıkmıştır. Ona göre, parti programının devletçilik vasfı içine katılan hüküm yetkili bir ekonomi kurulu kurulacağını söylemek olmamalıdır. Partinin, ekonomi ile ilgili kararları tek başına almamasını, bütün iş ve meslek gruplarının da fikir ve kanaatlerini dikkate alması

gerektiğini belirtmiştir (Vakit, 9 Kasım 1947, s. 1-3). Ayrıca partinin ekonomi programında devletçiliğe yer verip özel sektöre yer vermemesini ise bir eksiklik olarak görmüştür. Devletin özel sektörle işbirliğine karşı çıkan Hakkı Tarık’a göre, özel teşebbüsle devlet teşebbüsünün mutlak işbirliği yapmasından hep özel teşebbüs kazanmış, halk ise kaybetmiştir (Vakit, 11 Kasım 1947, s. 1-3). Bunun yanı sıra laiklik vasfının parti programına aktarılırken bir yanlışlık yapıldığını ve bunun düzeltilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Vakit, 12 Kasım 1947, s. 1-3). Ona göre, parti programının laiklik vasfını gösteren satırlar bir başka eksikliği daha gidermelidir. Parti, din ayrılığını milli kültürde mutlak bir ayrılık alâmeti saymamakla beraber, din birliğini kültür birliğinden bir nişane olarak kabul etmelidir (Vakit, 14 Kasım 1947, s. 1-3). Ayrıca, rüşvet ve irtikâba karşı partinin vatandaşı tek başına bırakmaması gerektiğini ifade etmiştir (Vakit, 18 Kasım 1947, s. 1). Hakkı Tarık’ın değindiği bir başka konu da parti ve hükümet başkanının aynı kişi olup olmaması meselesidir. Ona göre, parti ve hükümet başkanının birbirinden ayrı olması gerekmektedir (Vakit, 19 Kasım 1947, s. 1).

2.5.14. Dünyaya İkinci Geliş

Hakkı Tarık, Ahmet Mithat Efendi’nin “Dünyaya İkinci Geliş”, adlı eserini sadeleştirerek 1955’te Vakit gazetesinde tefrika etmiştir (Us ve Gezin, 1958, s. 198). Romandaki vakalar, Osmanlı padişahlarından III. Selim, IV. Mustafa ve II. Mahmud’un saltanat yıllarında geçmektedir. Romanda zengin bir ailenin oğlu olan Osman Bey ile evdeki Çerkez cariye olan Nergis’in aşk macerası anlatılmaktadır. Evdeki Mesut adındaki diğer cariye ise, Nergis’in Osman Bey’e duyduğu aşkı nedeniyle kıskançlık göstererek Nergis’i evden uzaklaştırmıştır. Nergis bir gün, Mesut’u ajanlık yaparken yakalamıştır. Fark edildiğini anlayan Mesut öldürüleceğini düşünüp Nergis’i Adalardan birinde bir mağaraya hapsedmiştir. Nergis’in akıbetini soran Osman Bey’e kızın öldüğünü söylese de inandıramamıştır. Neticede Osman Bey’i de mağaraya götürüp bırakmış, yedi sene boyunca onlara erzak taşıyıp bakmıştır. Yedi yıl boyunca mağarada hapis kalan Nergis ile Osman Bey bir yolunu bulup adadan kurtulmuşlardır (Güray, 2023, Eylül, 15).

2.5.15. Kitap ve Kitapçılık

Hakkı Tarık tarafından çıkarılan Kitap ve Kitapçılık dergisi, İkincikanun (Ocak) 1936-15 Nisan 1937 tarihleri arasında on beş günde bir olmak üzere toplamda 30 sayı

yayımlanmıştır. Derginin yayın direktörlüğünü Refik Ahmet Sevengil üstlenmiştir. Dergide matbaa, kütüphane, kitapçılar ve kitapseverler ile ilgili çeşitli yazılar yer almış, yerli ve yabancı basından eserler tanıtılmıştır. Yazar kadrosu arasında Refik Ahmet Sevengil, Niyazi Ahmet Banoğlu, Asım Us ve Ömer Rıza Doğrul gibi önemli isimler yer almıştır. Kitap ve Kitapçılık dergisi ele aldığı konularla önemli bir boşluğu doldurken aynı zamanda Türk kültür tarihine de önemli hizmetleri olmuştur (Durgun, 2023, s. 38).

2.6. Üslubu

Üslup, kısaca bir yazarı diğer yazarlardan ayıran kendine özgü dil ve anlatım biçimidir. Hakkı Tarık'ın da kendine özgün bir üslubu vardı:

Tarık'ın el yazısı, sismograf grafiklerini andırırdı. Her harfin üstünden kalemi birkaç kere geçirir, kuyruklar takar; noktaları yerli yerine koymak için, satırları çetrefilleştirirdi. Düzgün marjlı kâğıtlardan çok, birbirini tutmaz parçalara yazmaktan hoşlanırdı. Çıkmalar yapar, satır aralarını doldurur; cümleleri uzatır; fakat bu uzunluk ifadesine bulanıklık getirmez; düşüncesinin akışını bozmadı. Dikkatli yazdığı için, okuyandan da dikkat ister; çiy ışıktan ziyade, fecir aydınlıklarını severdi. Bütün bunlardan ötürüdür ki, ilk bakışta üslubunu yadırgardınız. Karakterindeki şüphe ve ihtiyat derinliğinin de bu üslup çetrefilliğinde izi vardır. Yaşayışında, iş hayatında, bağlantılarında, bir ordu kumandanı gibi, yığın yığın tedbir almadan, hiç bir şeye karar vermezdi. Hukukçu olduğu halde: “Beraet-i zimmet asildir!” düsturunu kabul etmez, tam tersini benimserdi. Ama bir kere “Evet!” dedikten sonra, artık bir daha ne pahasına olursa olsun, sözünden dönmez, taahhütlerinden vazgeçmezdi. Hayatına bir refet karışmasa, toy çağında inanma duyguları zehirlenmeseydi, onu belki bu vesveseli ihtiyat kalesi içinde görmeyecektik. Bütün bunlara rağmen, Tarık'ın yazıları, pek sağlam bir mantık ve sarsılmaz bir dil doğruluğu taşır. Cümleleri, çağlayanlar gibi coşkun heyecanlarla uğuldamaz; gölgelikler altında, kıvrıla kıvrıla akan ve mutlaka mana denizine ulaşan, ırmaklara benzerdi. Fikri ahenge, mantığı heyecana feda etmezdi. Kendisince, doğru güzelden üstündü. Yazılarının, düşünce gövdesine dolanan, düğümlü sarmaşıklara dönmesi, bundandı işte!.. Böyle olmakla beraber, onun yazılarından, düşünce zincirini bozmadan, bir tek sözü bile çıkaramazdınız. Bir makinedeki çarklar, vidalar neyse, onun cümlelerinde de kelimeler o idi. Birini söktünüz mü, makine işlemez hale gelirdi. Onun bir makalesi verildi mi, mürettephaneyi bir telâştır kaplar, yüzler bulutlanır, fısıltılar ağızdan ağıza dolaşırdı. Çünkü tashihini kendi yapacak ve provalar; çıkmalar, ilâveler, düzeltmelerle dolacaktır. Başmürettepler, onun bu âdetini bildikleri için, çileye hazırlanırlardı. Hâlbuki bütün o

değiştirmeler, düzeltmeler, çıkmalar, ekler, hep üslup endişesinden gelme şeylerdi (Us ve Gezgın, 1958, s. 29-30; Gezgın, 1999, s. 404-405).

2.7. Mizacı

Hakkı Tarık, çok yönlü bir kişiliğe sahiptir. Bundan dolayı karşımıza birden çok Hakkı Tarık profili çıkmaktadır. O, “hem eli sıkı, son derece hesabi bir patron, hem vefakâr bir dost, hem sevecen bir öğretmen, hem kılı kırk yaran bir hukukçu, hem müşfik bir yardımsever, hem de bir fazilet timsali” olarak bilinmektedir (Akdayar ve Koloğlu, 1996, s. 113). Hakkı Tarık’ın bu özellikleri ile ilgili olarak Sanat Dünyası dergisinin yazarlarından Ali Ertem, onu şu sözlerle tasvir etmektedir:

Hakkı Tarık Us’un tek değil, cepheli bir şahsiyeti vardır. Hangi tarafından bakarsanız ondaki ruh büyüklüğünü bütün ihtişamı ile görürsünüz. O hangi sahada bulunmuş ise hakkı ile çalışmış ve herkesin takdir ve hürmetini kazanmıştır. Elli yılı aşan yazı hayatında hiç kimseyi incitmeden çalışmış, bilâkis örnek olmuş bir gazeteciydi. Yazılarından en uzak ihtimalleri dahi göz önüne alarak kalemini daima temkinli kullanmıştır, bugün basın âlemimizde tanınan kalem sahiplerinin ekserisi onun kurduğu müessesede ilk tecrübelerini geçirmişler ve hatta birer müessese sahibi olmuşlardır (Us ve Gezgın, 1958, s. 188).

Hakkı Tarık, “dürüst, mert, namuslu, cesur ve haksızlığa asla boyun eğmeyen bir kişiliğe” sahipti (Us ve Gezgın, 1958, s. 30; Gezgın, 1999, s. 406). 1924’te milletvekili maaşlarının 100 liradan 200 liraya çıkarılması ile ilgili olarak basında, maaş zammına karşı olan milletvekillerinden “Şerefliiler”, diğerlerinden “Şerefsizler” diye söz edilmesinden kaynaklanan bir gündem oluşmuştu (Yalman, 1997a, s. 914-915). Vakıit gazetesinin Ankara muhabiri Hüseyin Necati (Çiller)⁷, Halk Fırkası’nın grup toplantısında milletvekillerinin maaşlarına zam istemeleri ilgili tartışmaları kaleme alması ve haberle birlikte zam isteyenlerden Kozan Milletvekili Ali Saip Bey’in fotoğrafını basması Ali Saip Bey’i kızdırmıştır. Bu haberden dolayı Hüseyin Necati Bey, meclis koridorlarında karşılaştığı Kozan Milletvekili Ali Saip tarafından tokatlanmıştır (Demirkürek, 2011, s. 127; İlyas, 2015, s. 239). Bu olaya şahit olan Hakkı Tarık, “Vakıit muhabirine attığınız şamar, dolayısıyla bana atılmış demektir, aynen iade ediyorum!” diyerek Ali Saip Bey’i tokatlamıştır (Saraçoğlu, 2009, s. 142; Sarı, 2019, s. 78).

⁷ 22. Dönem T.C. Başbakanı Tansu Çiller’in babası.

Hakkı Tarık'ın yakın dostu Hakkı Süha Gezgin'e göre Hakkı Tarık, doğru bildiği yoldan asla ayrılmayan bir insandı. Ne pahasına olursa olsun bu konuda taviz vermezdi. Gerek parti içinde ve gerekse parti dışında bu inancını hep korumuştur. O, her zaman vicdanının sesini dinlerdi. 25 Temmuz 1931 tarihli Meclis oturumunda, Basın Kanunu görüşülürken sakıncalı bulduğu bu maddenin yasallaşmasını engellemek için büyük çaba sarf etmiş ve mecliste basın yasasına karşı oy veren tek kişi o olmuştur (Us ve Gezgin, 1958, s. 31; Gezgin, 1999, s. 406).

Hakkı Tarık, doğru bildiği ve inandığı fikirleri açıkça ifade etmekten çekinmeyen bir kişiliğe sahipti. Mustafa Kemal Atatürk'e derin bir sevgi ve saygıyla bağlı olmasına rağmen onun sofrasında bulunduğu zamanlarda bile fikirlerini açıkça dile getirmekten çekinmezdi. Bundan dolayı Atatürk ona itiraz eden anlamına gelen "mûteriz" lakabını takmıştır. Sofrada bir fikir ortaya atınca gözlerini Hakkı Tarık'a çevirir gülümseyerek: "Bakalım bizim mûteriz buna da ne diyecek!" diyerek ona takılırdı (Us ve Gezgin, 1958, s. 31, Gezgin, 1999, s. 407).

Hakkı Tarık'ın yakın dostlarından Burhan Felek, onun ne kadar cesur ve sözünü esirgemez bir kişiliğe sahip olduğunu şu cümlelerle dile getirmiştir:

1942 yılı sonlarında bilmem hangi sebeple gazeteciler, Ankara'da toplanmıştı. İkinci Cihan Harbi'nin en sıkışık bir devrine tesadüf eden o günlerde, hayat pahalılığı ve yaşam zorluğu hissediliyordu. Hükûmet, o zamana göre bunun sebebini para enflasyonunda görmüş ve bunu karşılamak üzere, meşhur (Varlık Vergisi) ihdas edilmişti. Şükrü Saraçoğlu merhum, işte bu vergiyi izah için gazetecileri topladı. Ben de orada idim. Bu vergiyi ve tahakkuk şeklini izah etti. Kimse ağzını açmadı. Yalnız Hakkı Tarık Bey hülâsa olarak: "Bu verginin lüzumunu münakaşa etmem. Fakat tahakkuk şekli sakattır. Biri İstanbul'da, öteki Ankara'da ve aynı servete malik iki mükellefe şahsî takdirlerle aynı miktar vergi tahakkuk ettirilebilmesi aklen muhaldir. O halde, ya birine eksik, ya ötekine fazla vergi kesilecek ve haksızlık olacaktır. Zaten şimdi tahminle vergi kesilemez. Onun için, bu vergiyi bir mecburî istikraz sekline sokmalı ve bunu âdilâne tatbik etmeli" cevabını vermişti (Us ve Gezgin, 1958, s. 64-65).

Hakkı Tarık, arkadaşlarına ve çevresine değer veren bir kişiliğe sahipti. Onlar için her türlü vefakârlığı gösterirdi. Örneğin, onun yakın arkadaşlarından olan Hüseyin Ragıp Baydur Londra'da büyükelçilik görevi sırasında hayatını kaybetmesi üzerine hasta olmasına rağmen Londra'ya giderek merhum dostunun kişisel eşyalarını ve kitaplarını toplamış ve Türkiye'ye getirmiştir. Yaklaşık bir aya yakın, bu acı ve yıpratıcı işlerle uğraşmıştır (Us ve Gezgin, 1958, s. 32; Gezgin, 1999, s. 407-408). Hakkı Tarık'ın yakın dostu Peyami Safa ise onun kadar vefalı insan görmediğini, yakın uzak farketmeksizin

bütün akrabalarını ziyaret ettiğini, hastaları ihmal etmediğini, herkesin cenazesinde veya düğününde bulunduğunu, ihtiyaç sahiplerine yardım ettiğini ve kalbinin her zaman başkaları için çarptığını belirtmiştir (Us ve Gezgin, 1958, s. 105).

Hakkı Tarık, doğası gereği merhametli ve bağışlayıcı bir yapıya sahipti. Kendisine de, müessesesine de kötülük edenleri ele vermezdi. Onun, Sakallı Bedi ile arasında geçen kanlı hadise, Hakkı Tarık'ın ne kadar bağışlayıcı bir kişiliğe sahip olduğunun başka bir kanıtıdır. Hakkı Tarık, 13 Ocak 1930'da yazı işleri idarehanesinde bir alacak meselesinden dolayı makine mühendisi Bedi Bey tarafından tabancayla yaralanmıştır (BCA, 30.10.0.0.5.25.5). Vakit gazetesinin aktardığına göre olay şu şekilde cereyan etmiştir:

Hakkı Tarık'ı yaralayan Bedi Bey, daha önce Bursa'da öğretmenlik yapmaktadır. Fakat bu görevini bırakınca işsiz kalmıştır. Bedi Bey ile Hakkı Tarık daha önceden tanıştıklarından dolayı Bedi Bey, sık sık gazete idaresine uğradı. Hakkı Tarık, Basın cemiyeti başkanı olması hasebiyle basın cemiyeti için satın alacağı bir binaya Bedi Bey'i de otomobile alarak götürmüş ve binayı gezdirmişti. Bedi Bey, dün saat on iki buçukta matbaaya gelmiş ve Hakkı Tarık'ın odasında oturarak bir müddet kendisi ile konuşmuştur. Saat bir buçuğa doğru gitmek üzere kalkmış ve Basın cemiyetinin satın alacağı binayı gidip gördüğü için kendisine ücret olarak yirmi beş lira verilmesini istemiştir. Bedi Bey, Hakkı Tarık'a, "Bu parayı vermeyi esasen kabul etmiştin" demiş. Hakkı Tarık ise kendisine böyle bir söz vermediğini söylemiş, Bedi Bey aksini iddia etmekte ısrar etmiştir. Tartışma sürerken Hakkı Tarık, Bedi Bey'in elini pantolonunun arka cebine götürmekte olduğunu görmüş ve "ne yapıyorsun?.., diyerek Bedi Bey'in elini tutmak istemiştir. Buna rağmen Bedi Bey tabancasını çıkararak Hakkı Tarık'a üç dört el ateş etmiştir. Hakkı Tarık, ani bir manevrayla Bedi Bey'in elini tutup bükmüş ve kurşunların yönünü değiştirmeye çalışmıştır. Bu suretle kurşunların birkaçı odanın farklı yerlerine taraflarına isabet etmiş, sonuncusu ise Hakkı Tarık'ın yüzünün sol tarafından yaralamıştır. Hakkı Tarık, Afiyet Yurduna sevk edilerek tedavi altına alınmış, Bedi Bey ise, polisler tarafından yakalanmıştır (Vakit, 14 Ocak 1930, s. 1).

Hakkı Tarık, kendisini öldürmeye kastetmesine rağmen Bedi Bey'i affetmiş ve davacı olmamıştır. Böylece Bedi Bey, ceza almaktan kurtulmuştur (Us ve Gezgin, 1958, s. 35). Bu hadiseden sonra Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, "Kazadan çok müteessir oldum; geçmiş olsun, yakında afiyetle buraya dönmenizi temenni ederim" yazılı bir telgraf göndermiş ve bu telgraf Vakit gazetesinde "Gazi Hazretlerinin Yüksek İltifatları" başlığıyla verilmiştir (Vakit, 16 Ocak 1930, s. 1).

Hakkı Tarık, para konusunda eli sıkı biriydi. Yaptığı her harcamanın hesabını tutardı. Bunda zamanında kandırılmış olmasının da payı büyüktü. Birgün Vakit gazetesinin çalışanlarından biri, üç ay içinde, türlü bahanelerle idareden on bir aylığı tutarında para çekmiştir. Hakkı Tarık bunu öğrenince kızmış ve ona: “Bunu nasıl yaptın!” diyerek çıkmıştır. Çalışan geçinemediğini söyleyerek maaşının artırılmasını istemiştir. Bunun üzerine Hakkı Tarık: “hangi hizmetin, hangi başarın için?..” diye sormuştur. Buna karşılık çalışan, “Daha çok çalışır, daha verimli olurum!” cevabını vermiştir. Hakkı Tarık: “Hangi sahada?” diyerek ve “Görüyorsun ya bunu kendin de bilmiyorsun...” Hakkı Tarık, gazetenin kurulduğu günden beri gazetede dürüstlikle çalışan diğer çalışanlarını örnek göstererek, henüz üç aydır çalışan birinin sürekli zam talep etmesini ve izinsiz on bir aylık maaş çekmesini eleştirmiş, dürüst insanlar böyle şeyler yapmaz diyerek onu uyarmıştır (Us ve Gezgin, 1958, s. 36-37).

Hakkı Tarık, para konusunda cimri görünse de yine de hayır yapmaktan kaçınmazdı. Bu hayırları her zaman gizli yapardı. Nitekim ölümünden sonra ondan kalan vesikalardan ne kadar hayırsever olduğu ortaya çıkmıştır. Örneğin, değer verdiği bir genç yurt dışında iken hastalanmış ve büyük masrafa girmişti. Bunu öğrenen Hakkı Tarık, hemen binlerce liralık bir çek yazarak ona yardım etmiştir. Bunun dışında genç kızları evlendirmek, öksüzlere çeyiz yardımında bulunmak vb. yaptığı diğer yardımlardı. Yine ondan kalan vesikalarda, ödenmeyeceğini bile bile yazdığı on bin liralık senetler de bulunmuştur. Hakkı Süha Gezgin onun için “Tarık, hayrını, cömertliğini, mânâ ve kıymetçe ikisinin de üstünde yüksek bir feragatle örtmesini bilmişsin” diyordu (Us ve Gezgin, 1958, s. 39-40).

Hakkı Tarık’ın öğrencilerinden Yunus Kâzım Köni ölümünün ardından onun karakteriyle ilgili şu cümleleri sarf etmiştir:

O, şekillere uymada titizdi. Hayatı fırtınalı, sağanaklı, gürültülü geçmemiştir. Hırçınlaştığı anlar olurdu ama bunları çabuk atlatırdı. Telâşsız, sessiz, rahat ve şen çalışırdı. Onun çalışması çok defa bir karıncanın hayatını andırırdı. En küçük ayrıntılardan usanmaz, yılmaz ve bıkmazdı. Günün erken saatlerinde uyanır, mutlaka bir şeyle uğraşırdı. Her yeni günü büyük bir sevinçle karşılardı. Ağzından bezginlik, sızlanma sözleri işitmemişimdir. Yaşamayı sever, çok yaşamak isterdi. Onun bu istek ve sevgisinde hayatın çekiciliğine, kendini doludizgin koyuverme yoktu (Us, Gezgin, s. 85).

Türk edebiyatının önemli simalarından Peyami Safa, Hakkı Tarık’ın ölümünün ikinci yıl dönümünde onun nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu şu cümlelerle anlatmıştır:

Hakkı Tarık gibi mizacının unsurları arasında şaşırtıcı zıtlıklar bulunan bir karışık ruh yapısının teferruat içinden kavranamaz. Planını kendisinin yaptığı matbaa binası gibi bir ruh dolambacı koridorlar, yükselişler girinti ve çıkıntılarla bir labirent zenginliği ve derinliği arz eder. Bir yanda Hakkı Tarık sağduyunun ye mücerret aklın şahlanması halinde her türlü ferdi ve sübjektif meyillerin üstüne çıkan şahane bir tarafsızlığın, doğruluğun ye kılı kırk yaran hak arayıcılığının ve titizliğinin müstesna tipidir. Hakkı Tarık akıldır fakat ne tatlı cinnetleri vardır! Hakkı Tarık mantıklıdır, fakat mantıksızlıkta onun kabına varmak zordur: Hakkı Tarık sükûn ve muvazenedir fakat ne görünmez bahis ve heyecan fırtınaları geçirir. Hakkı Tarık müsamahadır, fakat başkalarına bilhassa kendi kendine karşı insafsızlıkları vardır (Uysal, 1991, s. 143).

Babıali'nin önemli kalemelerinden Hakkı Tarık'ın yakın dostu Necip Fazıl Kısakürek ise onu şu sözlerle tasvir etmiştir:

O hiç bir şey olmadığı halde her şey. Çaldığı bir alet olmayan orkestra şefi. Bir pirinç tanesi üzerine koca bir ibare yazar gibi, dar bulutlara olmayacak şeyler yüklemeyi bilen, orta çapta bir odayı ancak bir divanhanenin alabileceği kadar iş kısımlarına bölebilen, başarısını boyuna maliyet hesaplarını düşürmekte arayan, cesur atılış ve maceralara asla aklı yatmayan, her işte kılı kırk yarıcı, gayet ciddi, temkinli her şeyden evvel lisan âlimi ve hastalık derecesinde mantık düşkün, yalçın bir bekâr hayatı sürmekte bir zat (Kısakürek, 1999, s. 40).

2.8. Hakkı Tarık ve Kitaplar

Hakkı Tarık'ın kitaba olan merakı henüz çocuk yaşlarda başlamıştır. Vefat etmeden kısa bir süre önce, Yeni İstanbul gazetesi muhabirlerinden Neriman Malkoç Öztürkmen'e verdiği röportajda bu merakın nasıl başladığını anlatmıştır. Kendisine yöneltilen “Kitap merakınız ne zaman başladı?” sorusuna verdiği cevapta; edebiyata merakının (kitap sevgisi onunla eş zamanlı olarak başlamıştır) Şair Eşref'in 1900 yılında Gördes'e kaymakam olarak atandığını bildiren bir gazete haberini okumakla başladığını ifade etmiştir. Bu dönemde, henüz şairin ve şiirin ne demek olduğunu bilmediğini anlatmıştır. Hakkı Tarık ayrıca, o dönemde İstanbul'da eğitim gören ağabeyi Mehmet Asım'ın tatil aylarını geçirmek üzere Gördes'e geldiğini ve gelirken yanında “Eş'ar-ı Ziya” ve Muallim Naci'nin “Yadigâr” adlı eserlerini getirdiğini belirtmiştir. Bu şiir kitaplarını okuduğunu ve böylece beyitler yazmaya heveslendiğini anlatmıştır (Us ve Gezgin, 1958, s. 175-176).

Sahaflar Çarşısı'nda kitapçı dükkânı bulunan meşhur Sahhafçı Raif Yelkenci, sık sık dükkânına uğrayan Hakkı Tarık'ın kitaplara olan ilgisi hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

Evli olmadığı için bütün hayatını kitaplara, gazete, mecmua koleksiyonlarına vakfetmiştir. Kitapçılar Çarşısına geldiği zaman Kitap sergileri arasında saatlerin geçtiğini unutur, hemen kolundaki saatine bakar, geciktiğini anlar, acele acele sevdiği kitap pazarından istemeyerek ayrılırdı. Geceleri ise daha çok Vakıf idarehanesinin üst katında kurmuş olduğu kütüphanesinde toplamış olduğu kitap, mecmua, gazete koleksiyonları arasında yalnız başına çalışır, kitapları karıştırır, onlarla konuşur ve bundan büyük bir haz alırdı (Yelkenci, 2003, s. 133-134; Us ve Gezgin, 1958, s. 178-180).

Hakkı Tarık'ın öğrencilerinden Yunus Kâzım ise hocasının kitaba olan ilgisi ile ilgili olarak; onun Sahaflar çarşısına gidip kitapları incelemekten büyük bir haz duyduğunu, Tanzimat'tan bugüne kadar basılmış olan bütün kitaplar hakkında bilgi sahibi olduğunu, Türkçe yayınlanmış gazete ve dergileri bir araya getirip en güzel koleksiyonunun onun oluşturduğunu belirtilmiştir (Us ve Gezgin, 1958, s. 85). Türk tasavvuf tarihi alanındaki araştırmalarıyla bilinen dönemin yazarlarından Cemalettin Server Revnakoğlu da Hakkı Tarık'ın tüm hayatı boyunca kitaplardan ve kütüphaneden ayrılmadığını, sık sık sahafları ziyaret ettiğini, hemen hemen bütün günlerini bu şekilde geçirdiğini ve kitaplara duyduğu tutkunun adeta onda bir hastalık haline geldiğini belirtmiştir (Us ve Gezgin, 1958, s. 97-101). Hakkı Tarık'ın meslektaşısı Kemal Salih Sel ise onun kitaba olan düşkünlüğünü ile ilgili olarak; Hakkı Tarık'la sürekli sahafçılar çarşısına gidip akşama kadar kitapçıları dolaştıklarını, bu ziyaretler sırasında yeni gelmiş kitapları karıştırıp, eski kitaplar üzerinde uzun uzun sohbet ettiklerini aktarmıştır (Us ve Gezgin, 1958, s. 107).

Hakkı Tarık'ın yakın dostu ve meslektaşısı Server İskit de Hakkı Tarık'ın kitaplara ne kadar müptela olduğuyla ilgili olarak; “Tarık'ı kitaplar öldürdü ve kitaplar öldürdü. Kütüphanesinin içinde okuduğu, düşündüğü ve hattâ uyuduğu zamanlar, üstadın en mesut zamanları idi. Onun bu zevk ve saadetini de, hayatını da yıkan bu mesut zamanları ve bu sevgili kitaplarının zehirli kokusu oldu.” sözleriyle belirtmiştir (Us ve Gezgin, 1958, s. 72).

2.9. Vasiyetnamesi

Çok sevdiği yakın arkadaşı Hüseyin Ragıp Baydur'un ani ölümü Hakkı Tarık'ı çok etkilemiştir. Bunun üzerine bir vasiyetname yazmış ve İstanbul 6'ncı noterine bıraktığı bu vasiyetname vefatının ikinci günü öğrenilmiştir. Vasiyetnamesinde annesinin mezarının yanına defnedilmeyi ve herhangi bir sebeple bu olmaması durumunda ise en azından annesine yakın bir yere defnedilmeyi istemiştir. Ayrıca, cenazesinin Ankara caddesinden geçirilerek Beyazıt Camii'ne götürülmesini de vasiyetnamesinde söylemiştir (Us ve Gezgin, 1958, s. 166-167). Hakkı Tarık vasiyetinin devamında ise 22 maddelik "Kütüphanem" adıyla bir başlık açmıştır. Bu maddelerde kendi adına bir kütüphane kurulması ve yaşatılması için yapılması gerekenleri yazmıştır.

KÜTÜPHANEM:

1. Sahibi olduğum ve olabileceğim bütün (yazma, basma kitaplar, risaleler, gazete ve dergiler, kesintiler, resimler, haritalar, plânlar) haklarım "Hakkı Tarık Us Kütüphanesi" adıyla kurulacak tesise verilir.

2. Bu tesisin tescil ve idaresini ölümümünden sonra kendi soyumuzdan gelip (US) soyadını taşıyan kanuni hakkına sahip olana veriyorum. Bunlardan kimse bulunmazsa Us kardeşlerin baba torununa ve torunun torununa verilir.

3. Tesise Edebiyat ve Tarih Fakülteli bir İstanbul Üniversitesinin rektörü nezaret eder. Eğer Us ailesinden kimse bulunmazsa rektörün belirleyeceği üç adaydan birini atamak, rektör bu adayları belirlemezse münasibini tayin etmek yetkili hâkime aittir. Rektörün nezareti tesisin bütün mallarını sayıca ve keyfiyetçe asıllarıyla mutabık olup olmadığını araştırmak, hesaplarını kontrol etmek ve neticelerine göre gerekenleri yapmaktır. Bu kontrol yılda en az bir defa yapılır ve kütüphane memurunun bir aylık ücreti tutarında, artık olmamak üzere rektörün tasdik ettiği masraf tesisten verilir.

4. İdareden maksat şunlardır: Kütüphane mevcudunu muhafaza, haftada en az beş gün ve günde en az altı saat olmak üzere Ankara Milli kütüphanesinin belirlediği şartlarda birinci derecede basın mensuplarının faydalanmasını sağlamak. Türkiye Türkçesi, Osmanlı İmparatorluğu, basma basınla ilgili olma vasıfları daima ilk plânlara alınmak üzere, bütün dünyada herhangi lehçesiyle olursa olsun Türkçe eser eksikliğini giderecek surette kütüphaneyi geliştirmek; kütüphanenin bir fihristini yapmak, Türkiye kütüphaneleri mevcudunu bildirir fihristler toplamak, içindekiler fihristleri oluşturmak etütleri, araştırmaları, okumaları kolaylaştırmak.

5. Biri memur, biri hademe olmak üzere kütüphanenin daimi iki hizmetlisi bulunur, lüzumuna göre ve gerektiği kadar hizmet mevkii ihdas etmek, bu hizmetlere tayında bulunur, ihdas edilen hizmetleri kaldırmak veya değiştirmek, idareye memur olanların yetkisindedir. Kütüphane memurluğu önce Sıdika Karadeniz'e teklif edin kabul etmezse başka istekliler içinde evvelâ Us ailesi mensuplarının, sonra Hamit ve Bedia Şendur çocuklarının, bunlardan sonra da Gördes yerlilerinin eşit vasıflıları tercih olunur.

6. Kütüphane memuruna üç oda, bir mutfak, bir ofis, banyolu bir daire gösterilir ve Sultanahmet, Gedikpaşa semtinde bunun muadili bir yerin kirası ne ise ve o her iki halde böyle bir dairenin normal ölçüde aydınlatma, ısıtma ve su bedeli tesisten ödendiği gibi günde bir kilo süt, yarımşar kilo ekmek, dana eti, dermoson fasulyesi, 250 şer gram şeker, prinç, beyaz peynir, 100 gr. zeytinyağ ortalama bedelinin iki katı ücret olarak verilir. Hademe ücreti İstanbul Beyazıt Umumi Kütüphanesi'nde muadiline devletçe verilen ücretin en yüksek haddini geçemez.

7. Kütüphane memurluğunu, tesisi idare eden kendi üstüne almak isterse tesisin nazarı bunu ehliyet bakımından inceleyip tasvip ve tasdik etmelidir.

8. (Hakkı Tarık Us Kütüphanesi)'ni Ankara'da sahibi olduğum gayrimenkullerle İstanbul'da sahibi olduğum gayrimenkuller tamamlar. Bunların geliri birinci maddede yazılı tesisi idame ve idare eder.

9. Sekizinci maddedeki gayrimenkullerin geliri karşılık tutularak tesise verdiğim İstanbul'daki gayrimenkuller üzerinde bedel olarak müstakil veya kat ve hissedarlık suretiyle aynı yerde yani Cemal Nadir sokağında ve Ankara caddesine giriş olacak bir gayrimenkul inşa etmek yolunda bir Kütüphane vücuda getirilir. İnşa ve tadil haline de Ankara Milli Kütüphanesi'nden alınacak plân ve yapılacak tavsiyeye riayet edilir.

10. Dokuzuncu maddenin hükmü yerine gelinceye kadar tesiste daha uygun bir yer bulunmazsa kütüphane için bugünkü yeri kiralanır ve Cemal Nadir Sokağı'ndan girilerek ön tarafı kütüphane memuru ile mütalâaya ev aralığı hademeye tahsis olunur.

11. Kütüphanenin daha fihristi yapılmış, mevcudu tespit edilmiş değildir. Bu sebeple onun hizmete açılması tespit ve tasnif olunanları ile başlamalıdır.

12. Tesisin menkul ve gayrimenkul malları değerlerine göre daima sigortalı tutulur ve herhangi bir afetle kaybolan olursa imkân dairesinde yerine yenisi konur.

13. Tesis gayrimenkullerinin veya başka haklarının gelirleriyle bütün giderleri noterden tasdikli bir deftere kaydolunur ve her takvim yılının bilânçosu tesise nezaretle vazifeli makama verilir. Bütün ilgililerin doğrudan doğruya bu hesapları kontrol etmek haklarıdır.

14. Şayet, tesise ayırdığım gayrimenkuller ben ölmeden tasarrufumdan çıkmış bulunursa bunların yerini uhdemde zuhur edecek ve bu tarihten sonra alınmış bulunacak gayrimenkuller varsa onlar alır. Bunlar da başka bir tesise tahsis olunmuşsa o tesis bu tesisin açığını kapatır. Eğer onları başkalarına vasiyet etmişsem onlar kütüphane tesisi için bütün tahsisler yerine getirilmiş olmak şartıyla o vasiyetime müstehak olabilirler.

15. Tesisin gayrimenkullerini daha gelirli kılmak için üzerlerindeki inşaatı büyütmek, yenilemek ve aynı kıymette muadilleriyle müstakil veya hisse üzerine geliştirmek tesis idarecisi yetkilidir. Ancak bu teşebbüsün lüzum ve faydasını tesisin nezaretiyle İstanbul Belediye Başkanlığı'na tasdik ettirmiş olmalıdır.

16. Tesisin gayrimenkullerinden faydalanmak Us kardeşlerin teşebbüsleri eşit ivaz arz ettikleri halde tercih olunurlar. Bu eşit ivaz da emsalinden yüzde beş nispetinden daha eksik olmamalıdır.

17. Tesisin masrafları sıra ile şunlardır:

- A) İdareye tefriş ücret ve masrafları,
- B) Yılda bir Tarık Us Doğru Haber mükâfatına 50 yüzlük altın,
- C) Tarık Us Majüskülsüzlük mükâfatı,
- D) Basın Terimleri Mükâfatı,
- E) İstanbul Lisesi Mezun ve Mensupları Derneği'ne her yıl bir yüzlük altın,
- F) Yeşilay Derneği'ne her yıl bir yüzlük altın,
- G) En güzel Türkçe yazı yazan öğrenciye burs.

18. Bir yılın gelirinden harcanamayıp, artan miktar olursa ertesi yılın gelirine katılır.

19. Bu vasiyeti üzerinde hazırladığım küçük Amerikan yazıhanesi ile döner iskemlesi ki Karagöz Gazetesi müessisi Ali Fuat merhumun dairesinden satın aldım. Kütüphanemin bir köşesinin benim remzi köşem olarak işgal edecek ve Atatürk'ün bana hediye ettiği resimleriyle babamın ve anamın odamdaki büyütülmüş resimleri bu köşede saygı yerlerini alacaktır.

20. Fotoğraf makinem (Layka) ve kitap istinsah etmeye yarayanlar ile birlikte bütün teferruatı da kütüphane tesisinin olur. Bunlar burada bir istinsah cihazı kurmaya temel olur.

21. Hayatımda, basılmasını tasarladığım bazı eser hazırlıkları daha vardır, Şunlar gibi: Şair Eşref'in takım eserleri, Karnaval, Ahmet Mithat'tan çevirme Hüseyinî Baba, Divançe, Gördes'in Tarihçesi, Majüskül Meselesi, 50. Yıl (2, 3. Jübileler), Meclis-i Mebusan 1293 (Üç cilt), Sütunlarda Kalanlar (Gazete yazılarımdan seçmeler). Tesis

imkân buldukça bunları basmalı ve bütün eserlerin satışından elde edilecek parayı tamamıyla kütüphane noksanlarını gidermeğe sarf etmelidir.

22. Hususî kâğıtlarımı bugüne kadar tasfiye ve tasnife vakit bulamadım, dolaplarda sandıklarda yığın halindedir. Herhangi bakımdan bir lüzum göstermeyenleri ayrılıp atılmalı, kalanları tasnif edilip kütüphane tesisine kalmalıdır (Us ve Gezgin, 1958, s. 168-172).

2.10. Kütüphanesi

Hakkı Tarık, bir kütüphane kurmak amacıyla yıllarca gazeteleri, mecmuaları ve kitapları toplayarak büyük bir emek harcamıştır. Vefatından kısa bir süre önce gazeteci Neriman Malkoç Öztürkmen'e verdiği röportajda kütüphanesini nasıl kurduğunu şu cümlelerle anlatmıştır:

Ben kütüphane kurmaya ilk çıkan gazeteleri toplamakla başladım. Türkiye'nin içinde ve dışında şimdiye kadar çıkmış olan Türkçe gazete ve dergilerin hemen hepsi bende var. Derleme kanunu yürürlüğe girinceye kadar Türkiye'nin herhangi bir yerinde çıkan gazeteler resmî bir yerde toplanmıyordu. Derleme Kanunu yapılmadan önce çıkmış gazeteleri birer birer topluyordum. Kendimden çok bunları umumi efkâra sunmaktan derin bir zevk duyacağım (Us ve Gezgin, 1958, s. 176; Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Kataloğu: Süreli Yayınlar, 2006, s.Vİ)

Hakkı Tarık, söyleşinin devamında kütüphanesinde bulunan eserlerin özellikleri hakkında bir takım bilgiler vermektedir. Buna göre kütüphanesinde; hatıra olarak toplanmış meşhur şahsiyetlere ait el yazmaları ve belgeler, Servet-i Fünun dergileri, hanımlara ait gazeteler, dini eserler ve tefsirler, divanlar ve edebi eserler, Türkiye sınırları dışında yayımlanan çeşitli kitap ve dergiler, bugün yaşayanların eserleri, en son dakika, haber, Vakıf gazetelerinin tam koleksiyonları, otuz dokuz yıllık gazetecilik mesleğimin mahsülleri, harf inkılabına kadar çıkan gazetelerin koleksiyonları, hocalık yaptığım sıralarda faydalandığım kitaplar, Türk diline ait kitaplar, Atatürk'e dair kitapların koleksiyonu, Bulgaristan'da çıkan Türkçe gazeteler, nesli kesilmiş gazeteler. tarih ve coğrafya konularını içine alan kitaplar ve neşirler, askerî neşriyat, malî neşriyat, hukukî eserler, teşriî neşriyat, Meclis hayatı başladığından beri neşrolanun kanun ve mazbatalar, spor, ziraat, tıp, yabancı dildeki eserler, hususî mektuplar ve binlerce küpür yer almaktadır (Us ve Gezgin, 1958, s. 176-177; Öztürk, 2020, s. 189-190).

Hakkı Tarık, vasiyetinde kendi adına Cemal Nadir Sokağı'nda bir kütüphane binası kurulmasını istemiş fakat bunun vakit alacağını da bildiği için daha iyi bir yer bulunana kadar kitapların Vakıf Matbaası üzerindeki ahşap binaya kaldırılmasını tavsiye etmiştir. Bu isteği vefatının dokuzuncu yılında kitapların 21 Ekim 1965'te Beyazıt Camii Külliyesi'nin Sıbyân Mektebi'ne taşınmasıyla geçici olarak yerine getirilmiştir. Fakat kurmuş olduğu tesisin zamanla ilgisizlikten dolayı vakıf özelliklerini kaybedince, 2003'te Vakıflar Kanunu'nda yapılan değişiklikle Hakkı Tarık Us Tesisi (Vakfı) kapatılarak kütüphanesi bütün koleksiyonuyla Kültür ve Turizm Bakanlığı'na devredilmiştir. Bu devirden sonra kitaplar Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne taşınmıştır. Daha sonra Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Tokyo University of Foreign Studies (TUFS) arasında yapılan işbirliği çerçevesinde masrafları TUFS'ca karşılanması kabul edilmiştir. Ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Tokyo Üniversitesi'nin yaptığı ortak çalışma sonucunda kütüphanede bulunan tüm süreli yayınların bir kataloğu oluşturulmuştur. Koleksiyonda yer alan süreli yayınların önemli bir kısmı dijital ortama aktarılarak araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Bu çalışmalara ek olarak 20.000 cilde yakın matbu eserlerin kataloğunun oluşturulması için çalışmaları sürmektedir. Yaklaşık 18.000 cildin ise tüm teknik işlemleri tamamlanarak dijital ortama aktarılarak kullanıma sunulmuştur. Dijital ortama aktarılan bu eserlerden 8500'ünü Osmanlıca belgeler oluşturmaktadır. Kalan ciltlerin teknik çalışmaları ise devam etmektedir (Öztürk, 2010, s. 188-189; Baykal, 2011, s. 205).

2.11. Hastalık ve Ölüm

Hakkı Tarık, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Avrupa'ya yaptığı bir gezi esnasında İsviçreli tanınmış bir doktor tarafından muayene edilmiştir. Bu muayene neticesinde doktor, kendisinde bir hastalık bulmamakla birlikte “Senin damarların, yaşına nispetle daha fazla ihtiyarlamış” demişti. Muhtemelen bu damar zaafı sebebiyle ilk kalp krizini 1947'de geçirmişti. Bu kriz yaklaşık on güne kadar süren şiddetli ateşin ardından atlatılmıştır. Doktoru ona ilaç ve diyet tedavisi önermiştir. 1956 yılının şubat ayında tekrar bir kalp krizi geçiren Hakkı Tarık, Gureba Hastanesi'ne kaldırılmış ve 15 gün kadar bir tedavinin ardından taburcu edilmiştir. Krizler art arda devam edince Ağustos 1956'da tekrar Gureba Hastanesi'ne kaldırılmıştır. Buradaki tedavinin yetersiz kalmasından sonra 7 Ekim 1956'da Cenevre'de bulunan Hospital Cantonal hastanesine sevk edilmiştir. Burada yaklaşık 13 gün boyunca Prof. Mach tarafından tüm imkânlar seferber edilmesine

rağmen tedavi süreci olumlu bir sonuç vermemiştir. Bunun üzerine, 19 Ekim’de yurda getirilmiş ve 21 Ekim 1956 Pazar günü Gureba Hastanesi’nde vefat etmiştir (Us ve Gezgin, s. 41-43).

Hakkı Tarık’ın cenaze namazı 23 Ekim’de Beyazıt Camii’nde kılınmasından sonra cenaze kalabalık bir tören eşliğinde kaldırılmıştır. Şehir bandosunun matem marşıyla eşlik ettiği törende, tabut eller üstünde taşınarak yapılmasında büyük hizmetleri olduğu Sahaflar Çarşısı’na getirilmiştir. Burada saygı duruşunda bulunulduktan sonra Çemberlitaş’tan Cağaloğlu’na gelinmiş, burada mensubu ve kurucusu olduğu Yeşilay Cemiyeti önüne getirilmiştir. Ardından Gazeteciler Cemiyeti ve vilâyet binası önünden geçirildikten sonra Vakit gazetesi önünde iki dakikalık saygı duruşunda bulunulmuştur. Daha sonra naaşı Basın İstihlâk Kooperatifi önünden cenaze arabasına yerleştirilmiştir. Naaşı, Merkezefendi Mezarlığı’na götürülerek çok sevdiği annesinin yanında toprağa verilmiştir (Vakit, 24 Ekim 1956, s. 1; Us ve Gezgin, 1958, s. 10-12). Hakkı Tarık’ın naaşı Merkezefendi Mezarlığı’nda 3 ada, eski 933, yeni 1838 parselde metfundur (Us ve Gezgin, 1958, s. 167). Hakkı Tarık’ın lahdini örten mermer kapak üzerinde kardeşi Hasan Rasim’in yazdığı şu tarih kıt’ası okunur:

Zâir, yavaş konuş da uyandırma uykudan

Dünyada hizmetiyle isim yaptı, sorma, sus

Sen rahı alma kıymete târih beyan olur

Lâşek huzurdadır, biliniz Hakkı Tarık Us (Us ve Gezgin, 1958, s. 195).

Hakkı Tarık’ın vefatından sonra, dönemin İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay’ın çabasıyla memleket maarifine gerek öğretmenlik gerekse basın alanında hizmet etmiş olan ilim insanları ve kalem erbabının isimlerinin yeni yapılan okullara verilmesi yönünde bir uygulama başlatılmıştır. Bu uygulama çerçevesinde Balat’ta inşa edilen yedi derslikli bir ilkokula “Hakkı Tarık Us” adı verilmiştir (Us ve Gezgin, 1958, s. 191). Ayrıca İstanbul Belediye Meclisi kararıyla Fatih ilçesinde bulunan bir sokağa da onun adı verilmiştir (Us ve Gezgin, 1958, s. 193).

İKİNCİ BÖLÜM

3. GAZETECİLİĞİ

3.1. Gazeteler

3.1.1. Tanin

Hakkı Tarık, gazetecilik mesleğine ilk adımını 1911’de Meşrutiyet döneminin en önemli gazetelerden biri olan Tanin’de atmıştır. Tanin’de yazı işleri yardımcısı olarak göreve başlamış ve çeşitli zamanlarda gazetede yazılar kaleme alınmıştır. Yazıları Tanin’de “Seyâhat-ı Hümayûn” adlı köşesinde ikinci sayfada yayınlanmıştır (Sarı, 2019, s. 62).

Tanin gazetesi, Hüseyin Kâzım, Hüseyin Cahit ve Tevfik Fikret’tin ortaklığında 19 Temmuz 1908’de yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi Hüseyin Kâzım olup mesul müdürlük ve başyazarlık görevini Hüseyin Cahit üstlenmiştir. Yazı işleri müdürlüğü görevi ise Tevfik Fikret tarafından yürütülmüştür. Gazete çıkarma fikri ilk olarak Hüseyin Kâzım’dan çıkmışsa da gazeteye “Tanin” ismi Tevfik Fikret tarafından verilmiştir (Us, 1964, s. 8-9). Bir süre sonra Tevfik Fikret ve Hüseyin Kâzım’ın ayrılmasının ardından gazete Hüseyin Cahit’in yönetiminde yayın hayatına devam etmiştir. Hüseyin Cahit, fikri olarak İttihat ve Terakki Fırkası’na yakın olduğu için bu firkadan milletvekili seçilmiş ve yönettiği gazetede fırkanın siyasi görüşünü desteklemiştir. Böylece Tanin gazetesi zaman içerisinde fırkanın yayın organı haline gelmiştir (Yılmaz, 2013, s. 1; Uğraş, 2008, s. 23).

Geniş bir yazar kadrosuna sahip olan bu gazete dönemin en önemli yazarlarını bir araya getirmiştir. Hakkı Tarık’ın da içinde olduğu gazetenin yazar kadrosu şu isimlerden oluşmaktaydı:

A(yın) Şükrü, Abdülhak Adnan, Ahmet Müfik, Ahmet Şerif, Ahmet Şinasi, Ali Said, Ali Suât, Atacan Danişment, B(e), M(im), Babanzade İsmail Hakkı, Bahattin, Bedî Nûri, Celal Esad, Corc Golis, Doğan Bey, Dr. Burhaneddin, Dr. Celaleddin Muhtar, Dr. Dağaveryan (Sivas Mebûsu), Dr. Pastırmacıyan, Ebul Fikret, Emrah (Kırkkilise Mebusu), Fahreddin Ali, Fazıl Ahmet, Fıraşarlı Gani, H. B. , H. C. , H. H. , H. S. , Halide Salih, Halil, Hasan (Priştina Mebusu), Hayri, Hikmet, Hoca Behçet, Hoca Fehmi, Hüseyin

Kâzım, İhsân, Hüseyin Şükrü, İsfandiyar Atike, İsmail Hakkı (Yüzbaşı), İzmirli Veliddin, Kerim Rıfki, Kilisli Rıfat, Kirkoryan, Lütfi Fikri, M(im). N(un), Mahir (Dava vekili), Mahmud Bedri, Mehmed Aziz (Muallim), Mehmed Refet, Mehmed Velid, Memduh Şevket (Esendal), Mirza Abdüsselam Ahundzade, Muhiddin, Mustafa Subhi, Mustafa Ziya (Sivas Mebusu), Osman Nuri (Kimyager), Peteraki Papadopulo, Sefer Bey, Selanikli Tevfik, Sırrı, Şükrü, T. Z., Taho, V., Vicdani, Hüseyin Cahit Yalçın, Yusuf Razi (Sezgin, 2013, s. 19).

3.1.1.1. Sultan V. Mehmed Reşad'ın 1911 yılındaki Rumeli seyahati

Sultan V. Mehmed Reşad, 5-26 Haziran 1911'de İstanbul'dan başlayıp Çanakkale, Selanik, Üsküp, Priştine ve Manastır vilayetlerine kapsamlı bir seyahat programı gerçekleştirmiştir. Üç haftalık süren bu ziyaretin ardından tekrar İstanbul'a dönmüştür (Yazıcı, 2014, s. 1999). Aylarca süren hazırlıklardan sonra Sultan Reşad, belirlenen seyahat programı çerçevesinde Barbaros Hayrettin Zırhlısı'yla kendisine eşlik eden kalabalık bir devlet erkânıyla birlikte alkış ve top sesleri arasında 5 Haziran 1911'de İstanbul'dan Selanik'e doğru yola çıkmıştır. Bu seyahati basın tarafından da büyük ilgiyle karşılanmış ve basın bu seyahati başından sonuna kadar takip etmiştir (Çelebi, 1999, s. 18-23).

Sultan'ın Reşad'ın bu seyahati, Rumeli'deki halklar arasında sevinç ve coşkuyla karşılanmıştır. Bölgede yaşayan Sırp, Bulgar, Rum, Arnavut vs. halklarla bireysel temasta bulunan Sultan, seyahatleri sırasında fakirlere, ibadethanelere, eğitim kurumlarına ve sivil toplum kuruluşlarına çeşitli bağışlar yapmıştır. Onun bu gezisinin amacı, Balkan ulusları arasındaki çatışmaları önlemek ve barışı sürdürmektir. Seyahatin başka bir amacı da bölgedeki halklar arasına ulusal bağımsızlık fikrini aşılayarak onları sürekli isyana teşvik eden emperyalist ülkelere siyasi bir mesaj vermektir. Seyahat kısmen amacına ulaşmış ve barış sağlanmıştır. Ancak, elde edilen barış ortamı maalesef kısa süreli olmuştur. 1912'de çıkan Balkan Savaşları sonucunda Edirne hariç bütün Rumeli toprakları kaybedilmiştir (Kuzucu, 2017, s. 1).

Sultan Reşad'ın bu seyahatini Tanin adına takip eden Hakkı Tarık, seyahatle ilgili izlenimlerini gazetede “Seyâhat-ı Hümâyûn” başlıklı köşesinde yayınlamıştır. Hakkı Tarık, İstanbul'dan Rumeli'ye yaptığı tren yolculuğunu ve Rumeli'ye dair ilk izlenimlerini şu sözlerle anlatmaktadır:

Yedi kaleyi ağır ağır geçiyorum. Rumeli'ye ilk hatveyi atıyordum. Kaç gündür intizar edilen bu ihtişam meşhun dakikalar işte adım adım yaklaşıp geliyor ve her adım benim hissimde biraz bir endişe bizi bırakıp geçiyordu. Rumeli'ye ilk hatve. Evet, bence bu bir ilk hatve idi. Ayastefanos'dan ötede bana tamamen münkeşif olmamış yenedünyalardan biri vardı. Bunun yalnız ismini işitiyorum. Bindığım tren işte beni o yenedünyaya o dünyanın meçhuliyetine Seratrine doğru sevk ve takrib ediyordu. Yedi kaleyi ağır ağır geçiyordum. Tren, gittikçe kamburlaşan arazinin bu henüz sararmamış sırtında, yeşil bir bahar ile mest, serpilip gidiyordu. Edirne hududu gece geçiliyordu. Sabahleyin şimendifer en sarp ve en satıh vâdilerde dolaşıyordu. Anlaşıyordu ki buralarda araziden istifade için büyük zahmet ve fedakârlık ihtiyar ediyorlardı. İstanbul'dan çıkarken peyda ettiğim fikir, Selanik'e girerken büsbütün kuvvetlenmiş bulunuyor. Rumeli'nin baştanbaşa askerî bir kıta farzında sebat ediyordum. Filvâki İstanbul'dan bütün yolun imtidadınca başlayan asker safları sonraları yine asker safları şeklinde saf saf ağaçlarla birleşiyor ve bu vâdilerin hazin ve keder-nüma vahşetine, şâd ve münbasit bir muvâsenet veriyordu (Tanin, 8 Haziran 1329, s. 1-2).

Hakkı Tarık, Sultan Reşad'ın Selanik'e teşrifinden önceki atmosferini ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Sultan Reşad'ı görmek ve ona sadakatini göstermek amacıyla çeşitli heyetlerin yanı sıra mektepli mektepsiz, genç, ihtiyar her yaştan insanların sahile akın ettiğini ifade etmiştir. Sultan'ın ziyareti şerefine birkaç gün önceden yoğun hazırlıkların yapıldığını ve şehrin en müstesna güzergâhlarında muazzam takların inşa edildiğini, şehrin her tarafının kırmızı-beyaz renklerle süslendiğini ve halkın büyük bir sabırsızlık içinde padişahı beklediğini belirtmiştir. Ayrıca Selanik'te, İttihat ve Terakki ruhunun hâkim olduğunu ve ruhun her yerde ve her bakışta kendini hissettirdiğini belirtmiştir (Tanin, 10 Haziran 1329, s. 1-2).

Sultan Reşad ve beraberindeki heyet, Mithat Paşa vapuruyla 7 Haziran sabahı Selanik'e ulaşmışlardır. Padişahı görmek için büyük bir kalabalık sahile akın etmiştir. Sahilde toplanmış olan halk, padişaha büyük bir sevgi gösterisinde bulunmuştur. Bu manzaraya şahit olan Hakkı Tarık, o anları şu şekilde tasvir etmektedir:

Selanik'e baştanbaşa bir ma'sher bir insan kalabalığı kaynaşiyor. Sabri Paşa, çarşı, rıhtım gibi tarmvay caddeleri geçilmez bir izdiham ile kapanıyordu. Kahvelerde, gazinolarda yer bulmak, bulunan yerde bu kalabalıktan rencide olmamak büyük bir muvaffakiyet sayılabiliyordu. Oteller, hanlar tamamiyle işgal olunmuş idi. Bunlardan başka vilayet ve mülhakattan zât-ı hazret-i padişahinin bu seyahatleri için gelen heyat-ı hamsusalar İttihad ve Terakki merkezi tarafından misafir ediliyordu. Yalnız Manastır'dan Ziya Paşanın riyaseti altında 200, İzmir'den 190, Üsküp'ten 150 kişi kadar ziyaretçimiz bulunuyordu. Bu kadar kalabalık ve bu kadar intizam ile kalabalık Selanik'te görülmemiş diyorlardı.

Kalabalık artıyor, eksilmiyordu. Saat on birde gemiler körfezde seçilmeye başlamıştı ve halkın istikameti bütün sahile teveccüh etmişti. Rıhtımda azim bir kitle-inâs peyda olmuştu. Balkonlar birer mahşer-i nefais halinde, çehre-i kâinatı okşuyordu. Sandallar kırmızı beyaz yeşile mecz ederek denizlerde ilerliyordu (Tanin, 10 Haziran 1329, s. 2).

Sultan Reşad ve beraberindeki heyet geceyi bir zırhlıda geçirdikten sonra sabah saat dokuzda şehre çıkarak kendilerine tahsis edilen hükümet konağına halkın, öğrencilerin ve askerlerin sevgi gösterileri arasında geçmiştir. Onu, hükümet konağında kalabalık bir devlet ricali karşılamıştır. Konakta bir süre dinlenen Sultan, öğleden sonra çeşitli heyetleri kabul etmiştir. Onun için gece de şenlikler düzenlenmiş ve şehrin her tarafına inşa edilmiş taklar aydınlatılmıştır. Hükümet konağının önünde toplanan halk ona saatlerce sevgi gösterisinde bulunmuştur (Tanin, 11 Haziran 1329, s. 1-2).

Sultan Reşad, sonraki gün Ayasofya Camii Şerifi'ne giderek cuma selemlüğünü icra etmiştir. Öğleden sonra da Selanik'in tek mesiresi olan Beş Çınar'ı ziyaret ederek halk ile bir araya gelmiştir. Beş Çınar'da bir saat kalan Sultan, kendi halılarının yer aldığı bir sergiyi gezmiştir. Sergide bulundukları zaman askerler pencereleri kapatmak istemişlerse de Sultan onlara müdahale ederek, “hayır hayır, kapatmayın, hem millet beni görmek ister, hem de ben milleti görmek isterim” diye buyurmuştur. Buradaki ziyaretini bitirdikten sonra konağına geçerek istirahat çekilmiştir (Tanin, 12 Haziran 1329, s. 2).

Sultan Reşad, belirlenen seyahat çerçevesinde 11 Haziran sabahı Selanik'ten ayrılıp Üsküp'e doğru yola çıkmıştır. Ahalinin alkış, sıhhat ve selamet temennileri arasında istasyona gelen Sultan, istasyonda yapılan uğurlama töreninden sonra Üsküp'e doğru hareket etmiştir. Ona bu seyahatte Şehzade Ziyaeedin, Ömer Hilmi Efendi, Kosova Valisi Halil Bey'le, Kumandan Cavit Paşa ve Belediye Reisi Reşad Bey'den oluşan bir heyet Selanik'e kadar eşlik etmişlerdir. Sultan'ın Üsküp ziyareti öncesinde hazırlıklar yapılmış, şehrin her tarafı kırmızı-beyaz bayraklarla donatılmış ve taklar inşa edilmiştir. Onu istasyonda büyük bir kalabalık karşılamış ve karşılama sırasında top atışları yapılmıştır. Halk, ona büyük bir sevgi gösterisinde bulunmuştur. Sultan bu sevgi gösterileri arasında kendisine tahsis edilen saraya doğru yola çıkmıştır (Tanin, 15 Haziran 1329, s. 2).

Üsküp'te kaldığı süre içinde çeşitli temaslarda bulunan Sultan Reşad, 15 Haziran'da Üsküp'ten ayrılıp Priştine'ye doğru hareket etmiştir. Üsküp'den ayrıldıktan sonra treni Orhaniye, Kaçanik, Frizovik, Prizren, Kalkandelen, Gostivar, Luma, Goran ve Elbasan istasyonlarında durmuştur. Buralarda halkın sevgi gösterileriyle karşılanmıştır. Priştine'ye varan Sultan'ı istasyonda kalabalık bir heyet karşılamıştır. Burada yapılan

merasimin ardından Sultan kendisine ayrılan konağına doğru yola çıkmıştır. Sultan'ın geçtiği yerlerde asker ve halk 'Padişahım Çok Yaşa' duasıyla ona sevgi gösterisinde bulunmuşlardır (Tanin, 21 Haziran 1329, s. 1).

Sultan Reşad'ın, Priştine ziyareti Arnavutlar arasında büyük coşkuyla karşılanmıştır. Priştine'de bulunduğu süre zarfında çeşitli heyetleri kabul etmiş, fakirlere, okullara ve medreselere çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Seyahat boyunca Arnavutların ve Bulgarların gösterdiği bağlılık, Sultan ve beraberindeki heyeti çok memnun etmiştir. Hakkı Tarık, Osmanlı'yı bölmek isteyenlere karşı, "Bu âlem makam-ı saltanat ve hilafetin idaresi altında vazih, münevver bir âlem, bir kütle halindedir. O halde bedhahlara, Osmanlılık düşmanlarına bildirelim ki, kendileri için, kendilerine münhasır efkâr-ı hainane için intihardan başka çare ölümden başka melâz kalmamıştır." sözleriyle bütün Osmanlı tebaasının bir bütün olduğunu ifade etmiştir (Tanin, 16 Haziran 1329, s. 2).

Sultan Reşad, Priştine'de bulunduğu süre zarfında I. Murat'ın mezarını da ziyaret etmiş ve Meşhedi Hüdavendigâr'da büyük bir kalabalıkla birlikte cuma namazı kılmıştır. Sultan'ın gelmesinden sonra daha önce kurulmuş olan otağın tepesine Zat-ı Şahanelerine mahsus sancak çekilmiştir. Otağ-ı Hümayun kıymetli halılarla döşenmiştir. Sultan, burada bir saat kadar dinlenip yemek yemiştir. Sultan, imam-ı evvel Şehriyarları İsmail Hakkı Efendi'ye orada imamlık yapması görevini vermiştir. Cuma namazı çok büyük bir kalabalıkla kılındıktan sonra Manastırlı İsmail Hakkı Efendi güzel bir dua yapmıştır. Namazdan sonra sadrazam İbrahim Hakkı Paşa irade-i seniye üzerine bir beyanname okumuştur. Daha sonra da Sultan, Gazi Murat Hüdavendigâr'ın kabrini ziyaret etmiştir. Ömer Naci Bey, Erzurum heyetinden Nazım Nazmi, Trabzon Heyetinden Sadık Beyler de İttihad-ı Osmani hakkında konuşma yapmışlardır. Türbe ziyaretinden sonra bu büyük günün hatırası için türbe civarında dikilecek olan abidenin ve medresenin temel atma töreni yapılmıştır (Tanin, 20 Haziran 1329, s. 1-2).

Priştine'deki ziyaretinin ardından Sultan Reşad, 17 Haziran'da Selanik'e geri dönmüştür. İki gün Selanik'te kaldıktan sonra belirlenen program çerçevesinde 20 Haziran'da Selanik'ten Manastır'a hareket etmiştir. Tren Manastır istasyonuna vardığında Sultan'ı kalabalık bir heyet karşılamıştır. Evvela bir askeri alayın geçit resmi yapılmış, Altıncı kolordu kumandanı Fethi Paşa, onyedinci nizamiye fırka kumandanı Mustafa Paşa, Niyazi ve Eyüb Sabri Beyler milli kıyafetleriyle taburları kumanda etmişlerdir. Mülki ve askeri erkân, çeşitli unsurlara mensup mektep talebesi ve muallimleri, esnaf, Debreliler, Ohirililer, Resneliler, din adamları, inkılâp mekteplileri padişahın önünden geçerek Sultan'a sevgi ve bağlılıklarını bildirmişlerdir (Tanin, 25 Haziran 1329, s. 2).

Sultan Reşad ve beraberindeki heyet, Manastır'da çeşitli temaslarda bulunduktan sonra 24 Haziran'da Selanik'e geri dönmüşlerdir. Sultan, ertesi gün Selanik'ten İstanbul'a doğru yola çıkarak üç haftalık Rumeli seyahatini bitirmiştir. Hakkı Tarık, seyahatın son günlerine dair duygularını şu sözlerle dile getirmiştir:

Seyahatin hitamı yaklaştıkça, nazarlar geçen günlerce rücu ediyor, geçen günlerin tarihe bergüzar ettiği mefâhir-i millye hayal ve zevk veriyordu... Rumeli'ye ilk hatveyi nasıl bir mübhemiyet içinde atmışsam ve Rumeli'den İstanbul'a gelirken de hissimde, fikrimde o mertebede bir tamam-ı vuzuh vardı; ben Rumeli'den İstanbul'a bütün hasta ve malûl fikirlerim için bir şifa-yı kati alub getiriyordum (Tanin, 27 Haziran 1329, s. 3).

3.1.2. Hakikat Anadolu Sesleri

Hakkı Tarık, Tasvir-i Efkâr gazetesindeki deneyiminden sonra İttihat ve Terakki'ye yakın ilişkisinden dolayı Cemiyet onu, 7 Şubat 1911'den beri yayınlanmakta olan ve İsmail Mestan tarafından idare edilen Hakikat Anadolu Sesleri gazetesinin yönetimi için Eskişehir'e göndermiştir. Burada yaklaşık üç ay gazetenin tahrir ve idare müdürü olarak görev yapmıştır. Günlük olarak çıkan Hakikat Anadolu Sesleri gazetesi dönemin siyasi atmosferinde İttihat ve Terakki Fırkası'nın görüşlerini destekleyen bir çizgide yayın yapmıştır (Çorak, 2013, s. V-VI). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin amacı, Anadolu'daki ayrılıkçı hareketlere karşı gazeteyi etkili bir yayın organı haline getirmektir. Hakkı Tarık'ı bu amaçla Eskişehir'e göndermişlerdir. Hakkı Tarık, Eskişehir'de kaldığı süre zarfında görevini başarılı bir biçimde yerine getirerek İttihat ve Terakki'ye karşı olan ayrılıkçı hareketlerle sert kalem tartışmalarına girmiştir. Onun yönetiminde gazete Anadolu'da yayınlanan en etkili gazetelerden biri haline gelmiştir (Akbayar ve Koloğlu, 1996, s. 68).

3.1.2.1. Adalar meselesi

Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1551'de Osmanlı topraklarına katılan Trablusgarp'ın, 1911'de İtalyan saldırısına uğraması Ege'de, başta Rodos olmak üzere 12 Ada'yı işgal etmesi Osmanlı kamuoyu ve özellikle Osmanlı basını tarafından yoğun tepkiyle karşılanmıştır. Bu olay, çeşitli gazete ve dergilerde geniş yankı uyandırmış, konuyla ilgili birçok yazı kaleme alınmıştır (Özaslan, 2019, s. 63).

Hakkı Tarık, Hakikat Anadolu Sesleri gazetesinde bu konuya dair “Biz ve Düşmanımız” başlığıyla bir yazı kaleme almıştır. Yazısında, Trablusgarp’ın İtalyanlar tarafından işgal edilmesini eleştirmiş, onları zavallı diye nitelendirmiştir. İtalyanların bu işgalini batağa düşmüş bir adamın çabaladıkça batmasına benzeterek İtalya’nın bu çukurdan boğulmadan çıkamayacağını ifade etmiştir. Osmanlı Devleti’nin gücü ve kararlılığı karşısında İtalyanların başarısız olacağını söyleyen Hakkı Tarık, İtalyan saldırılarının Osmanlıları yıldıramayacağını belirtmiştir. Yazısını, “Düşmanlar, sizin darb ve darbeniz tarihinde vahşet ve melanetin darb-ı meselesi olarak menkus kaldıkça Osmanlılar yaşayacak, İttihat ve Terakki yaşayacak ve Türkiye’yi yaşatacaktır ve siz o zaman mezarınızdan bile başkaldıramayacaksınız.” sözleriyle bitirmiştir (Hakikat Anadolu Sesleri, 25 Nisan 1328, s. 1).

Hakkı Tarık, 7 Mayıs’ta kaleme aldığı başka bir makalesinde İtalyanların, Rodos’ta esir aldığı bazı İttihat ve Terakki üyelerinin Napoli’ye göndermesini değerlendirmiştir. Ona göre, İttihat ve Terakki’nin düşmana karşı koyma ve mücadele etme politikası esir alınan kişilerin omuzlarında daha da yücelmiş ve itibarını korumuştur. İttihat ve Terakki’nin vatansever bir cemiyet olduğunu ve vatan düşmanlarına karşı mücadele ettiğini belirtmiştir. İttihat ve Terakki’nin vatani satmadığını aksine vatani düşmanların pençesinden kurtarmak ve bağımsızlık için mücadele ettiğini ifade etmiştir. İttihat ve Terakki’ye muhalif olanlara da değinen Hakkı Tarık, onları “vatansever ve saf” olarak nitelendirmiştir. İttihat ve Terakki’ye olan muhalifliklerinin bazı kişisel çıkarlardan kaynaklandığını belirterek İttihat ve Terakki’nin başarılarıyla birlikte muhaliflerin de pişman olacaklarını ifade etmiştir. Osmanlı Devleti’nin istikbali için en doğru yolun İttihat ve Terakki’nin yolu olduğunu belirten Hakkı Tarık sözlerini; “Diyebiliriz ki bu memlekette İttihat ve Terakki sâlikleri kâmilan esîr edilse, İttihat ve Terakki söndürülse İttihat ve Terakki kuvveti yeniden doğacak, parlayacaktır.” şeklinde bitirmiştir (Hakikat Anadolu Sesleri, 7 Mayıs 1328, s. 1).

Hakkı Tarık, 16 Mayıs’ta kaleme aldığı diğer bir makalesinde, İtalyanlarla barış sağlansa bile onların içindeki istila arzusunu yok etmenin mümkün olamayacağını belirtmiştir. Son yüzyıldaki savaşlarda alınan başarının sebeplerini sadece askeri silahlardaki gelişmelere bağlamanın hata olacağını belirterek bir ülkeyi işgal etmek için kullanılan en etkili yöntemin içeride fitneler çıkarıp onu içeriden fethetmek olduğunu ifade etmiştir. İtalyanların da kavmiyet esası üzerinden fitne çıkararak adaları Yunanistan’a bıraktığını belirtmiştir. Ona göre, bu durum karşısında ulusal bağımsızlığı

korumak için yapılması gereken ise her türlü işgale karşı koymaktır (Hakikat Anadolu Sesleri, 16 Mayıs 1328, s. 1).

3.1.2.2. Arnavutluk'un Osmanlı'dan ayrılması

XV. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin topraklarına katılmış olan Arnavutluk, uzun bir süre Osmanlı idaresi altında kalmıştır. Bu fetihle beraber Arnavut halkının çoğu da İslamiyeti seçmiştir. Fakat 19. yüzyılda Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı milliyetçilik düşüncesi, çeşitli etnik unsurların birlikte yaşadığı Balkan coğrafyasında ulusal bağımsızlık hareketlerinin başlamasına neden olmuştur. Özellikle 1877-1878'de yaşanan Osmanlı-Rus savaşı sonrasında Arnavutluk'un bağımsızlık süreci hız kazanmıştır. Bu süreçte Avrupalı büyük devletler Osmanlıları, Balkanlar'dan atmak için Arnavutları sürekli olarak Osmanlı'ya karşı kışkırtmışlardır. Öte yandan, Osmanlı Devleti'nin Arnavutların reform taleplerine karşı çıkması da ayrışma sürecini daha da pekiştirmiştir. Nihayetinde, 1912'de patlak veren Balkan Savaşları sırasında Arnavutlar, Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir (Maden, 2011, s. 155).

Osmanlı Devleti'nin vatan toprağı olarak gördüğü Arnavutluk'un elden çıkması acı verici olmuştur. Hakkı Tarık, "Türk'ü Kurtarınız!" başlıklı yazısında bu meseleyi ele alarak Türklerin yalnızca Anadolu'yu değil, aynı zamanda atalarının belirlediği sınırları da kurtarması gerektiğini vurgulamıştır. Bunun için Trablus, Yemen, Necd, İran sınırları ve hatta Arnavutluk gibi bölgelerde mücadele edeceklerini belirtmiştir. Türklüğü kurtarmanın Osmanlı Devleti'nin kurtulması demek olduğunu ifade etmiştir (Hakikat Anadolu Sesleri, 25 Mayıs 1328, s. 1).

Hakkı Tarık, başka bir makalesinde Arnavutluk'taki isyanlara değinerek; "Arnavutluk'taki isyanı kimler tertip ve kimler idare ediyor? İsyanın saiki nedir? Neticesi ne olabilir?" diye sormuş ve bu soruları kendisi cevaplamıştır. Hakkı Tarık'a göre, bu isyanlar Arnavutluk'un ileri gelenleri ile bazı başıboş gruplar tarafından tertip edilmiş ve cahil halk kesimlerinin kontrolüne bırakılmıştır. Ona göre, bu isyanların temel amacı kişisel menfaatlerden kaynaklanmaktadır. İsyanın sebebi olarak İttihat ve Terakki'nin yolsuzlukları ve yönetim zafiyeti görenleri de sert bir dille eleştiren Hakkı Tarık, İttihat ve Terakki'nin birkaç bireyden ibaret olmadığını, milyonlarca insanın fikir birliğiyle oluşmuş bir hareket olduğunu ifade etmiştir. Birkaç yöneticisinin hatası nedeniyle bu isyan ortaya çıkmış olsa bile isyanın ardındaki nedenleri araştırarak benzer olayların tekrarlanmasını engellemek için tedbirler alınması gerektiğinin altını çizmiştir. İttihat ve

Terakki hükümetinin Arnavutluk'a gereken yardımı yaptığını ve halkı asilerden koruduğunu ifade etmiştir. Hakkı Tarık yazısının devamında ise düşmanlara karşı durabilecek tek gücün İttihat ve Terakki ruhu olduğunu ifade etmiştir (Hakikat Anadolu Sesleri, 18 Haziran 1328, s. 1).

3.1.3. Vakit Gazetesi

3.1.3.1. Milli Mücadele ve Hakkı Tarık

İlk olarak 1875'te Filip Efendi tarafından çıkarılan Vakit gazetesi, 1875'ten 1884'e kadar süren bu ilk yayın döneminde gazetenin başyazarlığını Kemalpaşazâde Said Bey yapmıştır. 1884'ten 1917'ye kadar yayın hayatına ara veren gazete, 22 Ekim 1917'de Mehmet Asım ve Ahmet Emin ortaklığında tekrar yayın hayatına başlamıştır (Yücebaş, 2020, s. 70-71). Gazetenin yazı işleri müdürlüğünü Ali Naci (Karacan) yapmıştır. Ali Naci Bey'den sonra yazı işleri müdürlüğü görevini Enis Tahsin (Til) üstlenmiştir. Gazetede düzenli olarak yazı yazarlar arasında Hakkı Tarık, Ahmet Rasim, Ahmet Şükrü (Esmer), Ali Ekrem (Uşaklıgil), Reşad Nuri Güntekin yer almıştır. Bunların dışında Hüseyin Cahit (Yalçın), Ziya Gökalp, Ruşen Eşref (Ünaydın) ve Halide Edip (Adıvar) gibi yazarlar bulunmaktadır. Cumhuriyet döneminde ise Refik Ahmet, Cevat Fehmi, Sadri Ertem, Nizamettin Nazif, Enver Behnan, İhsan Arif, Yusuf Ziya gibi isimler de bu gazetenin yazar kadrosuna dâhil olacaktırlar (İnuğur, 1992, s. 33).

Ahmet Emin, Vakit gazetesini çıkarmadan önce Sabah, Yeni Gazete, İkdam ve Tanin gibi devrin önde gelen gazetelerinde çalışmıştır. Ahmet Emin, Vakit'in çıkarma serüvenini anılarında şu sözlerle anlatmaktadır:

9 yaşındaydım. Kendi başıma bir gazete çıkartmaya karar verdim. Böyle bir iş için ortağa ihtiyaç duydum. Tanıdıklarım arasında en ziyade Maliye hususi kalem mümeyyizi, Tanin gazetesinin eski "Dereden Tepeden" sütununun yazarı Gördesli Mehmed Asım'ın üzerinde durdum... Bir gazete çıkarmak yolundaki düşüncemi Mehmed Asım'a açtım. Derhal ilgi gösterdi. İki yüz ellışer lira sermaye ile işe girişmeye karar verdik. Bütün bu işe ondan fazla manevi sermaye koyuyordum... İlk iş olarak, bir isim bulmak lazım geliyordu. Eskiden Lastik Said Bey'in başyazarlığı altında çıkan bir mücadeleci gazetenin adı olduğu için Vakit adı üzerinde karar kıldık (Yalman, 1997b, s. 353-355).

Vakit gazetesi, Birinci Dünya Savaşı'nın bütün şiddetiyle devam ettiği bir dönemde yayın hayatına başlamış ve zor koşullar altında yayın hayatını sürdürmüştür. Hakkı Tarık, gazetenin ilk çıktığı günleri yıllar sonra şu sözlerle anlatmıştır:

İlk cihan harbinin kâbusu altında vaktin bütün imkânsızlıkları içinde (vakit) hazırlanıyor. İki sayfalık gazeteyi vaktinde çıkarmak buhranları... İç içe iki küçük oda ile işler işlemez yandan çarklı bir makinenin homurdandığı meydan arasında koşup duruyoruz, yazı, idare, dizgi, baskı yollama ve dağıtma... İşin her çeşidinde kafam bir dikene takılıyor (Vakit, 22 Ekim 1946, s. 7).

Ahmet Emin, Millî Mücadele döneminde İngilizler tarafından 1919'un Mart'ında tutuklanıp Malta Adası'na sürgüne gönderilince (Şimşir, 1985, s. 181), Vakit gazetesi Mehmet Asım yönetiminde yayın hayatına devam etmiştir. Bu dönemde Vakit gazetesi, İstanbul'da faaliyet göstermesine rağmen Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa liderliğinde başlayan Millî Mücadele ruhunu benimsemiş ve Anadolu hareketini sonuna kadar desteklemiştir. Bu yüzden gazete sürekli hem işgal güçlerinin hem de İstanbul Hükümeti'nin baskı ve sansürüne maruz kalmıştır. Örneğin, bu dönemde gazete Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının resmini bastığı için Kürt Mustafa Divan-ı Harbi'nde yargılanmışlardır. Yargılama sonucunda Vakit gazetesi on beş gün süreyle kapatılmış ve sorumlu müdür Enis Tahsin ile Ramiz Beyler de on beş günlüğüne tutuklanmıştır (İnuğur, 1999, 170-171; Uysal, 1991, s. 23-25)

Millî Mücadele döneminde İstanbul'da, Anadolu hareketinin bayraktarlığını yapan Vakit gazetesinin bu başarısında Hakkı Tarık'ın katkısı büyüktür (Uysal, 1991, s. 108). Millî duygularla gazetede ara sıra kaleme aldığı yazılarıyla vatanın kurtuluşu için mücadele etmiştir. 9 Ağustos 1919 tarihli Vakit'teki "İki Anadolu" başlıklı yazısında Yalova kaplıcalarına yaptığı bir gezisi sırasında Anadolu'ya duyduğu özlemi dile getirmiştir. Hakkı Tarık'ın yaptığı bu gezilerinin gerçekte amacı Millî Mücadele hareketi ile temas kurmaktır. Yazı, başlığı nedeniyle sansüre takılmamış olsa da dolaylı da olsa Anadolu hareketini işaret ediyordu:

Gözümün önünde iki Anadolu levhası yanıyor: biri dünkü ve bugünkü Anadolu'yu tasvir eden Uvaz Köyü, Gökçedere; öbürü emin ve gamsız hayatıyla ağaçlar koynunda şehriyerler yapan elektrik nurlarıyla, sıhhi, metin, müstazım binalarıyla hele o binanın en üstünde gece gündüz çırpınan ay-yıldızlı kırmızı bayrağıyla bugünkü Anadolu'nun istidadını, hakkını fısıldayan, söyleyen, haykıran Yalova hamamı, yarıncı Anadolu'nun timsali... Ey benim bütün ümitlerime ışık veren yurt, ey her Türkün diyarı, ey insaniyetin yârî, ne vakit baştanbâsa bu timsale temessül edecek, ne vakit "ben, benim!" diyeceksin? (Akbayar ve Koloğlu, 1996, s. 73-74; Vakit, 9 Ağustos 1335, s. 2).

Millî Mücadele döneminde, “M. M.” (Müdafaa-i Milliye)⁸ grubunda görev alan Hakkı Tarık, aktif bir gazetecilik örneği sergilemiştir. Bu dönemde sansür nedeniyle haber yapmak oldukça güç bir iş olmasına rağmen o, Anadolu’dan gelen haberleri sansüre takılmadan onları gazetede yayınlanmakta pek hünerliydi (Us ve Gezgini, 1958, s. 27). Örneğin, Hakkı Tarık bir seferinde İnebolu’da İngilizler ile Ankara Hükümeti arasında gizli bir görüşme gerçekleşeceğini ve görüşmede Ankara Hükümeti’ni temsilen Refet Paşa’nın görevlendirildiği gazeteden öğrenmişti. O, bu önemli gelişmeyi sansürü aşabilmek için “İnebolu’ya yapılacak müzakerelerde Kuvay-ı Milliye’yi temsile Refet Paşa memur edilmiştir. Bu tevcihin sebebi, Müşir’in ileyhin İngilizceye aşina olmasıdır.” şeklinde vermiştir (Us ve Gezgini, 1958, s. 27; Akbayar ve Koloğlu, 1996, s. 75).

Hakkı Tarık, Millî Mücadele döneminde vatanın kurtuluşu için canla başla çalışmış ve bu konuda arkadaşlarına rehberlik etmiştir. Onun öğrencisi ve aynı zamanda da Vakıit gazetesinden meslektaşı olan Naşit Uluğ, Hakkı Tarık’ın Milli Mücadele yıllarındaki özverili çabasını şu şekilde dile getirmiştir:

Hakkı Tarık, henüz Anadolu’da daha hükümet kurulmadan, Kuvayi Milliyeciler arasında koşan, Balıkesir cephesinden, Çerkez Ethem kuvvetleri arasından ilk geniş röportajı yapan o, oldu. Temaslarında Çerkez Ethem’i halka zulüm etmekten hazer etmesini tavsiye eden bu genç vatanseverdi. Hakkı Tarık, İstanbul’un gizli millî teşkilâtında da vazife almıştı. Sirkeci’de Dişçi Şevki Beyin muayenehanesini bir nevi grup karargâhı gibi kullanan rahmetli Muğlalı Mustafa’nın grubu ile çalışıyordu. Haber yayma, silâh ve cephane sağlama işinde yılmadan uğraşıyordu. Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti, Sivas’ta kongresini yaptığı zaman, ona ait haberleri alıp, İstanbul basınına yaymak için çalıştı. O zamanlar, İttihad Terakki Fırkası, kendi kendisini feshetmekle beraber, İttihatçılar arasında uyanık ve vatansever bağlar devam ettiği için, fırka, sanki hayatta gibi idi. Tarık, samimî bir İttihatçı olarak İstanbul’da bu dostları ile sıkı temasta idi. Onlar da Tarık’ın tehlike hissettiği anlarda gizleneceği yeri hazırlıyorlar ve ihtiyatlı hareket ediyorlardı; Boğaziçi’nin Rumeli sahilinde eski bir İttihatçının evi, bu melcelerden biri idi (Us ve Gezgini, 1958, s. 128; Uysal, s. 108-109).

Naşit Uluğ, Sivas Kongresi’nden sonra işgal güçlerine karşı Anadolu hareketinin kutlu davasını halka ve dünya kamuoyuna duyurmak ve Millî Mücadele karşıtı propagandalara yanıt vermek amacıyla Mustafa Kemal Paşa’nın emriyle çıkarılan İrade-i Milliye gazetesinin İstanbul’a gönderilen nüshalarını sansüre takılmadan Vakıit

⁸ 16 Mart 1920’de İstanbul’un İngilizler tarafından işgalinden sonra, gizli bir teşkilatlanma olan Karakol Cemiyeti’nin önemli liderleri tutuklandı ve daha sonra Malta’ya sürüldüler. 23 Nisan’da Karakol’un dağıtıldığı resmi olarak ilan edildi ve yerini Mim Mim olarak da bilinen Milli Müdafaâ örgütü kuruldu. Bkz. Erik Jan Zürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, 221.

gazetesinde yayınlamak için Hakkı Tarık ile birlikte nasıl çaba gösterdiklerini anılarında anlatmıştır. Uluğ, İrade-i Milliye'nin ilk nüshalarının İstanbul'a geldiği haberini Hakkı Tarık'tan aldığını ve bu nüshaların Bekir Ağa Bölüğü'nde tutuklu bulunan İttihatçıların kâtip mesullerinden Doktor Mithat Bey'in elinde bulunması üzerine bunları temin etmek için Bekir Ağa Bölüğü'ne gittiğini ve bin bir zorlukla içeri girip Mithat Bey'den bu nüshaları teslim aldığını belirtmiştir. Nüshaları aldıktan sonra aynı gece sabaha kadar İrade-i Milliye nüshalarını çoğaltarak sansürden geçebilecek şekilde hazırladıklarını ifade etmiştir. Hazırladıkları haberleri farklı gazetelerdeki arkadaşlarına dağıttıklarını ve haberleri sansürden kaçırmak için “Dün Karadeniz'den gelen bir yolcunun beyanına göre... Veya Beyoğlu Muhafızına gelen malumata göre... Veyahut Dün Mudanya'dan şehrimize gelen bir zatın ifadesine göre...” şeklinde verdiklerini belirtmiştir (Us ve Gezgin, 1958, s. 128-129; Uysal, 1991, s. 109-110).

Hakkı Tarık, İzmir'in düşman işgalinden kurtuluşundan sonra İstanbul gazetelerinden bazılarının temsilcileriyle ve bu sırada İstanbul'a gelmiş olan Fransız yazar Claude Farrere ile birlikte İzmit'e giderek Mustafa Kemal Paşa ile önemli bir röportaj gerçekleştirmişti. Onun Mustafa Kemal Paşa ile ilk tanışması bu ziyaret vesilesiyle olmuştur (Uysal, 1991, s. 109-110; Akbayan ve Koloğlu, 1996, s. 76). Röportajda, seyahatin amacı, seyahatin halk tarafından nasıl karşılandığı, Claude Farrere'nin şehre onunla görüşmek için mi gelip gelmediğini sormuştur. Ayrıca Yunan işgali ile ilgili son durumu ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na dair bir takım sorular yöneltmiştir (Vakit, 18 Haziran 1338, s. 1).

Büyük Taarruz'da, Yunan ordularının büyük bir bozguna uğradığı ve Yunan orduları başkumandanı Trikopolis'in savaşta esir düştüğü ilk kez Vakit tarafından kamuoyuna duyurulmuştur. Bu tarihi haberi sabahın üçünde öğrenen Vakit muhabiri Hakkı Süha, hemen gazeteye koşmuş ve üst katta yatan Hakkı Tarık'ı uyandırmıştır. Gecelik entarisiyle aşağı inen Hakkı Tarık, önceki baskıyı durdurarak kasanın başına geçmiş ve zafer müjdesini kendi eliyle dizmiştir (Uysal, 1991, s. 110; Akbayan ve Koloğlu, 1996, s. 77). Haber, Vakit gazetesinin birinci sayfasında “Yunan Başkumandanı'nın Esareti” başlığıyla okuyucularına şu şekilde duyurulmuştur:

General Trikoupis ve diğer birçok ümerâ-yı askerîyesi 2 Eylül'de Uşak civarında esir edilmiştir. Keyfiyet, Hilal-i Ahmer vasıtasıyla Yunan Salib-i Ahmer'ine bildirilmiştir. General Trikoupis ile esir düşen diğer Yunan ümerâ-yı askerîye şunlardır: Erkân-ı Harbiye Miralayı Tenerenis, İkinci Kolordu Kumandanı General Diminisi, Erkânı Harbiye Reisi Vaskolopulos, Levazım Reisi Petrolidi ve On üçüncü Fırka Kumandanı

Kayayadis 2 Eylül akşamı Uşak civarında esir edilerek Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin karargâhlarına gönderilmiştir. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri esirlerine nezaketle muamele ederek Başkumandan Trikoupis'i mukadderâtın bu cilvesinden dolayı teselli eylemiştir (Vakit, 7 Eylül 1338, s. 1).

Büyük zaferden sonra Ahmet Emin sürgünden dönünce ortağı Mehmet Asım ile anlaşmazlık yaşamış ve 18 Mart 1923'te kendi payına düşen hissesini on iki bin liraya Mehmet Asım'a satarak Vakit'teki ortaklıktan ayrılmıştır (Topuz, 2003, s. 106). Vakit gazetesinin imtiyaz hakkı tamamen Us kardeşlere geçtikten sonra Mehmet Asım gazetenin başyazarlığını üstlenirken, Hakkı Tarık da idari ve mali işlerle ilgilenmiştir (Akbayar ve Koloğlu, 1996, s. 77).

Mehmet Asım, kardeşi Hakkı Tarık ile olan ilişkisini anlatırken; herkesin onlara iki kardeş olarak baktığını, fakat iş hayatında, iki kardeşin tek bir kişi olduğunu, Vakit müessesesinin kuruluşundan itibaren birbirlerinden hiç ayrılmadıklarını ve hiçbir meselede en küçük bir ihtilafa düşmediklerini ifade etmiştir (Akbayar ve Koloğlu, 1996, s. 4; Uysal, 1991, s. 112).

Gazetelerin sansür ve kapatmalarla karşı karşıya kaldığı Milli Mücadele dönemi boyunca Vakit gazetesi bunlara aldırış etmeden Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde gerçekleşen Milli Mücadele'ye önemli katkıda bulunmuştur. Nitekim Hakkı Tarık, Milli Mücadele'ye cephe gerisinde yaptığı katkılar ve gösterdiği gayretlerden dolayı İstiklal Madalyası ile taltif edilmiştir (Uysal, 1991, s. 111).

3.1.3.2. TBMM'nin açılması

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin, 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli'yi kabul etmesi üzerine (Karpas, 2010, s. 125) İtilaf Devletleri tarafından 16 Mart 1920'de İstanbul işgal edilmiştir. İşgalin ardından Mebusan Meclisi dağıtılmış (Çavdar, 1995, s. 181-183; Ulusoy, 2014, s. 125) ve birçok milletvekili de tutuklanarak Malta adasına sürgüne gönderilmiştir (Sezgin, 1984, s. 3). Bazı üyelerinin tutuklanması üzerine, Osmanlı Mebusan Meclisi 18 Mart 1920'de İstanbul'da son kez toplanarak, üyelerinin tutuklanmasına karşı bir protesto metni yayınlamış ve meclis çalışmalarına ara vermiştir (MMZC., D. 4, C. 1. s. 496-497; Akın, 2008, s. 45-46). Bir daha toplanmayan Osmanlı Mebusan Meclisi, 11 Nisan 1920'de padişah Vahdettin'nin iradesiyle süresiz olarak kapatılmıştır (Lewis, 1993, s. 251). Mebusan Meclisi'nin kapatılmasıyla birlikte Osmanlı parlamenter hayatı da son bularak meşruiyetini yitirmiştir (Güneş, 1997, s. 54).

Osmanlı Mebusan Meclisi'nin süresiz olarak kapatılmasının ardından, Mustafa Kemal Paşa, “Temsil Heyeti Başkanı” sıfatıyla, 19 Mart 1920’de tüm sivil ve askeri makamlara gönderdiği bir genelge ile “salahiyeti fevkaladeyi haiz bir meclisin” Ankara’da toplanacağını bildirmiş ve yeni meclis için seçim yapılmasını istemiştir (Nutuk, (1919-1920), C. I, 1970, s. 421; Velidedeoğlu, 1999, s. 13). Ayrıca, dağıtılmış olan Mebusan Meclisi üyelerinden gelebileceklerin de bir an önce Ankara’da açılacak yeni meclise katılmalarını istemiştir (Goloğlu, 2006, s. 122). Yayınlanan seçim genelgesine göre, sancaklar birer seçim bölgesi olacak ve her livadan beş aza seçilecekti. Tek aşamalı olarak yapılacak olan bu seçimde sadece vilayet idare ve belediye meclisi üyeleri ile Müdafaa-i Hukuk Heyeti İdarelerinin il ve kazalarındaki idare heyeti üyeleri oy kullanabilecek ve Meclis üyeliği için her parti, dernek ve zümre aday gösterilebilecekti. Seçimin güvenli bir şekilde yapılabilmesi için her yerin en yüksek mülkiye memuru mesul tutulmuştur (BCA, 490.1.0.0.34.141.2; Karabekir, 1960, s. 547-548).

Seçimlerin tamamlanmasının ardından yeni seçilen milletvekilleri ile Meclis-i Mebusan’ından gelen milletvekillerin de katılımıyla 23 Nisan 1920’de Ankara’da meclis açılmıştır (Demirel, 2010, s. 75). Meclisin açışını en yaşlı üye olması sebebiyle Sinop Milletvekili Şerif Bey yapmıştır. Şerif Bey şu konuşmayla ulusal Meclisi açmıştır:

Burada bulunan saygıdeğer insanlar! İstanbul’un geçici kaydıyla yabancı kuvvetler tarafından işgal olunduğu ve bütün temelleriyle halifelik makamının ve hükümet merkezinin bağımsızlığının yok edildiği hepimizce bilinmektedir. Bu duruma baş eğmek ulusumuzun, bize sunulan yabancı köleliğini kabul etmesi demektir. Ancak tam bağımsızlık ile yaşamak için kesin olarak kararlı bulunan ve ezelden beri özgür ve başına buyruk yaşamış olan ulusumuz kölelik durumunu son derece sertlik ve kesinlikle reddetmiş ve hemen vekillerini toplamaya başlayarak yüksek meclisinizi meydana getirmiştir. Bu yüksek meclisin en yaşlı üyesi niteliğiyle ve Tanrı’nın yardımıyla ulusumuzun iç ve dış tam bağımsızlık (İstiklal-i tam) içinde alın yazısının sorumluluğunu doğrudan doğruya yüklenip, kendi kendisini yönetmeye başladığını, tüm cihana duyurarak Büyük Millet Meclisi’ni açıyorum (Ehzerli, 1998, s. 33-35; Güneş, 2017, s. 127).

Hakkı Tarık, TBMM’nin açılmasıyla ilgili kaleme aldığı makalede bu konudaki düşüncelerini dile getirmiştir. Ona göre, 10 Temmuz itibariyle II. Meşrutîye’in ilanının 15. yılına girerken Osmanlı Devleti birçok savaşa girmiş ve sınırları küçülmüştür. Osmanlı topraklarının kaybı konusunda 10 Temmuz’u suçlayanların bulunduğunu ifade eden Hakkı Tarık, bu kişilerin 10 Temmuz’un halk için taşıdığı millî ve hakiki manayı

hırslarına ve nefislerine alet ederek saptırdıklarını belirtmiştir. 10 Temmuz'un mutlakiyete karşı verilen bir mücadele olduğunu ve bu mücadelenin topluma saadet vadettiğini belirtmiştir (Vakit, 23 Temmuz 1338, s. 1). Ayrıca 10 Temmuz'un Osmanlı milleti arasında kardeşliği ve kanun önünde eşitliği getirdiğini ifade etmiştir. Ona göre, bir 23 Nisan gündüzü içinde 10 Temmuz bir ay, 23 Nisan ise bir güneştir. 10 Temmuz'un, 23 Nisan'ı doğurduğunu belirterek 23 Temmuz olmasaydı, 23 Nisan'ın da olmayacağını ifade etmiştir (Vakit, 23 Temmuz 1339, s. 1).

3.1.3.3. Saltanatın kaldırılması

Milli Mücadele yıllarında temel öncelik ülkeyi bir an önce özgürlüğe ve bağımsızlığa kavuşturmak olduğundan saltanat makamına karşı doğrudan bir tutum alınmamıştır. Ancak, Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasının ardından İtilaf Devletleri, Türk tarafını Lozan Barış görüşmelerine davet edince saltanat meselesi gündeme gelmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın saltanatla ilgili asıl düşünesi daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştır (Ertan, 2011, s. 161).

Mudanya Mütarekesi'nden sonra İtilaf Devletleri, 28 Ekim 1922 tarihinde hem Ankara Hükûmeti'ne hem de İstanbul Hükûmeti'ne çağrıda bulunarak, Lozan'da gerçekleştirilecek barış görüşmelerine katılmalarını talep etmiştir (Zürcher, 2000, s. 234). Bu davet üzerine Osmanlı Sadrazamı Ahmet Tevfik Paşa, Ankara Hükûmeti'ne bir telgraf çekerek 27 Kasım 1922'de Lozan'da toplanacak konferansa birlikte katılmayı önermiştir (Berkes, 2003, s. 504). Ayrıca Ankara Hükûmeti'nin barış konferansına katılmamasının barış sürecini olumsuz etkileyeceğini ve böyle bir durumun doğuracağı sorumluluğun her iki taraf için de kabul edilemez sonuçlar doğurabileceğini ifade etmiştir (Tanör, 1997, s. 12).

Ahmet Tevfik Paşa'nın, Lozan Barış görüşmelerine birlikte katılma talebi ile ilgili telgrafının Ankara'ya ulaşması ve Meclis'te okunması üzerine büyük tartışmalar yaşanmıştır. Milletvekilleri, Türk milletinin temsil yetkisinin tek ve gerçek sahibinin Büyük Millet Meclisi olduğunu vurgulayarak İstanbul Hükûmeti'nin barış görüşmelerine katılma hakkı ve yetkisinin olmadığını ifade etmişlerdir. Ayrıca hilafet ve saltanat makamlarının da millet adına sadece meclis tarafından temsil edileceğini dile getirmişlerdir (Durmuş Yalçın vd., 2004, s. 360).

Meclis'te yapılan tartışmalar sonucunda halifelik ile saltanat makamının birbirinden ayrılıp saltanatın kaldırılması için Sinop Milletvekili Dr. Rıza Nur'un

başkanlığında 78 milletvekilinin imzasını taşıyan bir önerge hazırlanmıştır. Önerge; “Osmanlı İmparatorluğu’nun münkariz olduğuna ve yeni Türkiye Hükümeti’nin onun varisi bulunduğuna ve Makam-ı Hilafet’in esaretten kurtarılacağını” ifade eden altı maddelik bir takriri içermektedir (TBMM ZC., D. 1, C. 24. s. 292). 1 Kasım 1922’de mecliste gerçekleştirilen müzakereler sonucunda, söz konusu önerge meclis üyelerinin oy birliği ile kabul edilmiştir. Böylece hilafet ile saltanat birbirinden ayrılmış ve saltanat resmen kaldırılmıştır (TBMM ZC., D. 1, C. 24. s. 305-315). Saltanatın kaldırılmasının ardından, Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Orbay’ın önerisiyle bu tarihi günün bayram olarak kutlanması kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 24. s. 315-316).

Saltanatın kaldırılmasından sonra Türk hükümeti, Padişah Vahdettin’e isterse halife olarak görevde kalabileceğini teklif etmiştir. Ancak, kendisi bu teklifi reddetmiş ve İngilizlerle temasa geçmiştir. Padişah Vahdettin, 16 Kasım’da İngiliz Komutanı Harrington’a bir mektup yazarak İstanbul’da hayatının tehlikede olduğunu, yüce İngiliz devletine iltica etmek istediğini ve bir an önce kendisinin İstanbul’dan çıkarılmasını istemiştir (Turan, 1998, s. 281; Clark, 2008, s. 73). Onun bu isteği İngilizler tarafından olumlu karşılanmış ve 17 Kasım sabahı Dolmabahçe rıhtımına demirlemiş olan Malaya zırhlısına binerek İstanbul’dan ayrılıp İngiltere’ye sığınmıştır (Sarıhan, 1996, s. 835).

Padişah Vahdettin’in İngilizlere iltica etmesinin ardından yeni halifenin kim olacağı sorusu önemli bir mesele haline gelmiştir. Bu mesele 18 Kasım 1922 tarihli Meclis oturumunda tartışmaya açılmıştır. Mecliste, Şer’iye Vekili Vehbi Efendi’nin halifelik makamının boş olduğu, o yere layık birisi seçildiğinde ona halife olarak biat etmenin gerekli olduğuna ilişkin fetvası okunmuş ve yeni halifenin seçimine geçilmiştir. Yapılan oylama sonucunda Sultan Abdülaziz’in oğlu Şehzade Abdülmecit yeni halife olarak seçilmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 24. s. 564).

Hakkı Tarık, saltanatın kaldırılmasının üzerinden bir aydan fazla bir süre geçtikten sonra Mustafa Kemal Paşa ile bir röportaj gerçekleştirmiştir. Bu röportajda, Osmanlı Devleti’nde II. Meşrutiyet’in ilan edildiği 10 Temmuz 1908 ile Büyük Millet Meclisi tarafından saltanatın kaldırıldığı 1 Kasım 1922 tarihi arasındaki farkları sormuştur. Mustafa Kemal Paşa, II. Meşrutiyet ile Türk İnkılâbı arasındaki farkı şu cümlelerle ifade etmiştir:

Bu iki inkılâp arasındaki fark, tarif olunamayacak derecede büyüktür zannedirim. Birincisi, milletin tabiaten aradığı havay-ı hürriyeti teneffüs ettiğini zannettiren bir harekettir; fakat ikincisi milletin hürriyet ve hâkimiyetini fiilen ve hâdiseten tespit ve ilân eden bir inkılâbı mesuttur ve şüphe yok, yalnız Türkiye’de değil,

bütün cihanda nazar-ı ehemmiyete alınmaya lâayık bir teceddüttür (Vakit, 12 Aralık 1338, s. 1).

Hakkı Tarık, Mustafa Kemal Paşa'ya eski ve yeni yönetimle ilgili sorular da yöneltmiştir. Bu sorulara karşılık Mustafa Kemal Paşa, 10 Temmuz İnkılâbı'nın baskıcı bir hükümdarla millet arasında en nihayet kayıtlarla ve şartlarla denge arayan bir zihniyeti aramaya yönelik olduğu cevabını vermiştir. Yani hükümdarla millet arasında bir tür uzlaşmaya dayalı bir denge oluşturulmuştur. Ancak, Türk İnkılâbı, Meşrutiyet yöntemini bile milletin özgürlük ve bağımsızlığı için yeterli göremiyordu. Ona göre, Meşrutiyet'in getirdiğı özgürlük ortamı iki kişi arasındaki kayıt ve şarttan ibaretti. Oysa Türk İnkılâbı kayıtsız ve şartsız olmak üzere hâkimiyeti milletin uhdesinde tutan temel bir ilkeye dayanıyordu. Bu ilkenin ilgili olduğu yönetim biçimi öncekilerle karşılaştırılamayacak kadar yüce idi. Mustafa Kemal Paşa, artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını, Türk devletinin doğrudan doğruya bir Meclis ve Şûra Hükümeti ile yönetildiğini ve bu yönetim anlayışının ilelebet devam edeceğini ifade etmiştir. Ayrıca yeni idareyi anlayabilmek için Türk İnkılâbını eleştiren aydınlara Teşkilât-ı Esâsiye'yi dikkatle incelemelerini tavsiye etmiştir (Vakit, 12 Aralık 1338, s. 1).

3.1.3.4. Ankara'nın başkent olması

Mustafa Kemal Paşa'nın gerçekleştirdiğı inkılaplar silsilesinin en önemli adımlarından biri de Ankara'nın başkent yapılmasıdır (Şimşir, 1991, s. 189). Ankara'nın başkent olarak seçilme kararı sonradan alınan bir karar değildi. Nitekim 1919'dan itibaren Mustafa Kemal Paş liderliğinde başlayan Milli Mücadele'nin Ankara'dan idare edilmesi, Meclis'in burada açılması ve yeni Türk devletinin temellerinin bu şehirde atılması gibi özellikleriyle fiili olarak zaten başkent durumundaydı. En önemlisi de yeni bir devlete yeni bir başkent gerekiyordu (Turan, 1998, s. 292).

Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasının ardından, Mustafa Kemal Paşa, başkent sorununu çözmek için Lozan Antlaşması'nın imzalanmasını ve İstanbul'un işgalden kurtulmasını beklemiştir. Ancak, Mustafa Kemal Paşa, 1923 yılının Ocak ayında İzmit'te, İstanbul gazetelerinin başyazarlarıyla gerçekleştirdiğı görüşmede, başkent konusunu gündeme getirmiştir. Görüşme sırasında Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un düşman işgali altında olması nedeniyle güvenli bir merkez olmadığını ifade etmiş ve başkent olarak düşündüğü şehirler arasında İzmir, Bursa, Eskişehir ve Ankara'nın ismini zikretmiştir. Bu şehirler arasında ise Ankara'nın ismi öne çıkmıştır. Bu durumun

nedenleri arasında coğrafi koşullarının elverişliliği, demiryolu bağlantılarıyla büyük merkezlere olan yakınlığı ve Milli Mücadele'ye fiili olarak başkentlik yapması gibi unsurlar yer almıştır. Mustafa Kemal Paşa, bu meseleye ilişkin nihai kararın zamanı geldiğinde açıklığa kavuşturulacağını da vurgulamıştır (Aytepe, 2004, s. 21).

Lozan Barış Antlaşması'nın 24 Temmuz 1923'te imzalanıp Türkiye'nin uluslararası sistemde bağımsız bir devlet olarak tanınmasından sonra uzun süreden beri kamuoyunu meşgul eden başkent meselesi yeniden gündeme gelmiştir (Karabulut, 2012, s. 132). Ankara'nın başkent olması için yapılan ilk girişim, İsmet İnönü ve 14 arkadaşı tarafından 9 Ekimde 1923'te hazırladıkları bir yasa önerisiyle olmuştur (İnönü, 2009, s. 432). Tek maddeden oluşan bu yasa önerisi, 13 Ekim 1923 tarihli meclis oturumunda görüşülmesinin ardından oy çokluğuyla kabul edilmiştir. Teklifin gerekçesinde; Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte ülke bütünlüğünün sağlandığını, İstanbul'un hilafet merkezi olması sebebiyle öneminin daima korunacağını ve mecburi şartların Ankara'yı yeni idare merkezi haline getirdiği belirtilmiştir. Ayrıca Lozan'da boğazlarla ilgili kabul edilen hükümler sebebiyle memleketin kuvvet ve inkişafını Anadolu'nun merkezinde tesisi için iç ve dış güvenliği dikkate almak zorunda oldukları belirtilerek Ankara'nın idare merkezi olmasının elzem olduğu ifade edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 2. s. 665). Bu yasanın kabul edilmesiyle birlikte yeni Türk devletinin Makar-ı İdaresi (başkenti) bundan böyle Ankara olmuştur (Sarıoğlu, 1999, s. 26).

Ankara'nın, başkent olarak seçilmesinde jeopolitik, stratejik ve coğrafi konumu gibi faktörler belirleyici olmuştur. Bunun yanı sıra Milli Mücadele döneminde Ankara halkının oynadığı aktif rol ve Kuva-yı Milliye ruhunun burada güçlü bir şekilde hissedilmesi, şehrin başkent olarak tercih edilmesinde önemli faktörlerden biridir. Ayrıca İstanbul Hükümeti'ne duyulan güvensizlik de bir diğer önemli unsurdur. Bütün bu faktörler Ankara'yı yeni devletin idari merkezi olarak ön plana çıkarmıştır (Dinçer, 1997, s. 229).

Ankara'nın başkent olarak seçilmesinden sonra dönemin basını bu konuya geniş yer ayırmıştır. Basında bu durumu savunanlar olduğu gibi karşı çıkanlar da olmuştur. Örneğin, Tanin gazetesinin önde gelen yazarlarından Hüseyin Cahit Yalçın, "Ankara Payitaht" başlıklı makalesinde, Ankara'nın başkent yapılmasına yönelik eleştirilerini dile getirmiştir. Hüseyin Cahit, makalesinde Ankara'nın başkent olmasının uygun bir karar olmadığını, henüz vaktinin gelmediğini ve bu konuda yeterince kapsamlı bir değerlendirmenin yapılmadığını ifade etmiştir (Tanin, 11 Ekim 1339, s. 1).

Tevhid-i Efkâr başyazarı Velid Ebuzziya ise gazetesinde kaleme aldığı yazısında Hükümet merkezinin Ankara’da olmasının sebeplerini gerekçeleriyle birlikte ele almıştır. Ebuzziya, Ankara’nın Milli Mücadelenin merkezi olduğunu, son üç seneden beri milli davanın hep Ankara’dan idare edildiğini, meclisin orada toplandığını, devlet ile ilgili en mühim kararların orada alındığını ve bütün dünya devletlerinin üç senedir milli hareketin idari merkezi olarak Ankara’yı tanıdığını ifade etmiştir (Tevhid-i Efkâr, 11 Ekim 1339, s. 1).

Hakkı Tarık ise Ankara’nın başkent oluşunu kaleme aldığı “Ankara Merkezimiz” başlıklı makalesinde değerlendirmiştir. Hakkı Tarık, Kanun-i Esasi’nin ikinci maddesinde Osmanlı Devleti’nin payitahtının İstanbul olduğu ifade edilirken, şimdi ise Teşkilat-ı Esasi’de yapılan bir değişiklik ile Türkiye Devleti’nin yeni idaresinin Ankara olarak belirlendiğini ifade etmiştir. Bu değişiklik ile Osmanlı Devleti’nin ve saltanatın yerini devletin asıl sahibi olan Türklerin aldığı belirtmiştir. Ankara’nın Türkiye devletinin bütün siyasi ve idari teşkilatını uhdesinde topladığına dikkat çekerek İstanbul’un artık Ankara karşısında Türk iftiharının bir müzesi gibi değil, Türk İrfanının bir kürsüsü olarak kaldığını ifade etmiştir. İstanbul’u, Türk iktisadının ve Türk sanayinin önemli bir kaynağı olarak üstün tutmak hem İstanbul’un hem Ankara’nın vazifesi olduğunu belirtmiştir. Yazısının devamında ise Türk devletinin dış tehditlerle karşı karşıya kaldığı müddetçe devlet idaresini Ankara’dan Sivas’a kadar uzanan bir hat üzerinde bulundurmaktan başka çare olmadığını ifade etmiştir (Vakit, 15 Ekim 1339, s. 2).

Ankara’nın yeni Türk devletinin başkenti olarak seçilmesi sembolik olarak önemlidir. Alınan bu önemli kararlar birlikte devlet idaresi İstanbul’dan Anadolu’ya taşınmıştır. İstanbul’dan ziyade artık Ankara ön plana çıkmıştır (Şimşir, 1991, s. 189). Böylece alınan bu kararlar birlikte artık geriye bir dönüşün mümkün olmadığını mesajı tüm dünyaya verilmiştir. Her ne kadar Batılı devletler ilk etapta bu kararı tanımak konusunda ayak diretmişlerse de Türk devletinin geri adım atmaması karşısında elçiliklerini Ankara’ya taşımak zorunda kalmışlardır (Ertan, 2011, s. 167).

3.1.3.5. Lozan Konferansı

Birinci Dünya Savaşı’nda İttifak Devletleri’nin yanında savaşa katılan Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri ile 30 Ekim 1918’de imzaladığı Mondros Mütarekesi ile savaştan mağlup ayrılmıştır (Tansel, 1977, s. 25). Mondros Mütarekesi’nin imzalamasından sonra

İtilaf Devletleri, mütarekenin 7. maddesini⁹ ileri sürerek Anadolu topraklarını işgal etmeye başlamıştır (Uzun, 2013, s. 329). Bu işgaller üzerine Türk halkı, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde işgallere karşı Ulusal Kurtuluş mücadelesini başlatmış, uzun ve zorlu bir silahlı mücadelenin ardından Anadolu toprakları düşman işgalinden kurtarılmıştır (Gürel, 1983, s.520).

Milli Mücadele'nin askeri safhasının Türk halkının kesin zaferiyle sonuçlanmasından sonra İtilaf Devletleri ile Türk Hükümeti arasında 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi imzalanmıştır. Bu gelişmenin ardından İtilaf Devletleri, 27 Ekim 1922 tarihinde İsviçre'nin Lozan şehrinde toplanacak olan barış konferansına Türk Hükümeti'nden temsilci gönderilmesini istemişlerdir (Tuncer, 2011, s. 67). İtilaf Devletleri'nin bu çağrısına olumlu yanıt veren Türkiye, Lozan Barış Konferansı'na delegelerini göndermeyi kabul etmiştir (Şimşir, 1990, s. X.) İtilaf Devletleri, Türk Hükümeti'nin gücünü zayıflatmak amacıyla İstanbul Hükümeti'ni de bu konferansa davet etmiştir. Ancak, bu durum saltanatın kaldırılma sürecini hızlandırmaktan öteye geçmemiştir (Sarıkoyuncu-Değerli, 2007, s. 129.) Saltanatın ilgasının ardından Sadrazam Tevfik Paşa görevinden istifa etmiş ve İstanbul Hükümeti'nin konferansa katılma olasılığı tamamen ortadan kalkmıştır (Ertan, 2011, s. 148). Böylece yalnız TBMM'nin belirlediği delegeler Türk milletinin tek temsilcisi olarak Lozan Konferansı'na katılmıştır (İnönü, 1998a, s. 53).

Lozan'da Türkiye'yi meclisin onayıyla İsmet Paşa başkanlığındaki bir heyet temsil etmiştir (Ökte 2012, s. 130). İki dönem halinde süren Lozan Barış Konferansı'nın ilk dönemi 20 Kasım 1922'de İsviçre Konfederasyonu Başkanı M. Haab'ın açış konuşmasıyla başlamıştır (Meray, 1969, s. 1; Şimşir, 2012, s. 682). Konferansta, kapitülasyonlar, Osmanlı borçları, İstanbul ve Boğazların İtilaf güçleri tarafından boşaltılması yönünde ortaya çıkan anlaşmazlıklar sebebiyle hiçbir konuda ilerleme kaydedilemeyince heyetler, 4 Şubat 1923'te ülkelerine geri dönme kararı almıştır. Böylece Lozan Barış Konferansı'nın birinci dönemi sona ermiştir (Demirci, 2017, s. 248-249).

Yapılan diplomatik girişimler neticesinde, Lozan Barış Konferansı'nın ikinci dönemi 23 Nisan 1923'te başlamıştır (Akşin, 2007, s. 206). Konferansta Türk ve Yunan heyetleri, iki ülke arasındaki sorunları çözme konusunda fikir birliğine varmışlardır. Buna

⁹ **Madde 7.** Müttefikler, emniyetlerini tehdit edecek bir durum ortaya çıkarsa herhangi bir stratejik noktayı işgal edebileceklerdir. Bkz. Nihat Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri Cilt: I (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953, s. 520-521.

göre Türkiye savaş tazminatı taleplerinden vazgeçmesi karşılığında Trakya sınırında Türkiye'nin lehine küçük bir düzeltme yapılacaktı. Kapitülasyonların kaldırılması konusunda ise uzun bir süre mutabakata varılamamıştır. Çünkü İtilaf Devletleri kapitülasyonların kaldırılması karşılığında Türkiye'den ekonomik ve adli ayrıcalıklar talep etmişlerdir. Türk tarafı ise egemenliğinin ihlali anlamına gelen bu talebi sert bir dille reddetmiştir. Türkiye ile yeni bir savaşı göze almayan İtilaf Devletleri sonunda bu isteklerinden vazgeçmiş ve 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır (Zürcher, 2000, s. 236).

Türk basını da Lozan sürecindeki gelişmeleri başından sonuna kadar sürekli takip etmiş ve yaşanan bütün gelişimleri anbean Türk kamuoyuna aktarmıştır. Hakkı Tarık, 10 Temmuzda kaleme aldığı "Nihayet itilaf" başlıklı makalesinde son beş yıl içerisinde yaşanan acı olaylara değinmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Türk yurdunun tamamen parçalandığını, sonrasında imzalanan Mondros Mütarekesinin de savaştan beter olduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine Anadolu halkının işgallere karşı Milli Mücadele'yi başlattığını, Mudanya Mütarekesi'yle Türk halkının istiklalini kurtardığını ve Türk varlığını bütün dünyaya ispat ettiğini belirtmiştir. Lozan Antlaşması'nın yeni bir dönemin başlangıcı olacağını ve buraya gelene kadar çok şehit verdiklerini yazmıştır. Ayrıca bu barışın dünyanın en pahalı barışı olduğunu ve yapılacak antlaşmanın her kelimesinde şehidimizin kanından bir damla olacağını ifade etmiştir (Vakit, 10 Temmuz 1339, s. 1).

Hakkı Tarık kaleme aldığı bir başka makalesinde, Türk milletinin bugüne kadar girdiği birçok imtiyandan galip çıktığını ve Lozan'a da Yunanlıları mağlup edip hak ettikleri bir başarıyla gittiklerini belirtmiştir. İtilaf Devletleri'nin son dakikaya kadar Türkleri bir millet olarak görmediklerini ve barışı esirgediklerini daha sonra ise Türk milletinin varlığını kabul etmek zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. Lozan'dan sonra da bu başarıları hep devam ettireceklerini de ayrıca belirtmiştir (Vakit, 18 Temmuz 1339, s. 1).

Hakkı Tarık, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra kaleme aldığı diğer bir makalesinde de bununla ilgili değerlendirmede bulunmuştur. Yazısında 10 Ağustos 1920'de Sevr'in imzalanmasıyla Osmanlı Devleti'nin altı buçuk asırlık tarihinin sona erdiğini ve memleket davasından el çektiğini belirtmiştir. Milli Mücadele ile Türk milletinin hem eski hem de yenedünyaya hükümlanlık eden bir devri kapattığını ve Türklerin Lozan'da kendi eliyle kendi fetvasına imza koyduğu gün olduğunu ifade etmiştir. Türk milletinin bundan sonra Ergenekon diyarına çekildiğini ve artık yeni bir

dönemin başladığını belirtmiştir. Ona göre, Türk milletinin bundan sonra yapması gereken gelecekleri için yeni yollar bulup yeni taşlar döşemek olacaktır (Vakit, 25 Temmuz 1339, s. 1).

3.1.3.6. Cumhuriyet'in ilanı

3.1.3.6.1. Cumhuriyet'in ilanı öncesinde rejim tartışmaları

Saltanatın, 1 Kasım 1922'de ilga edilmesinden sonra hükümet şeklinde bir boşluk oluşmuş ve bu süreçte “hükümet şeklinin ne olacağı” konusu zaman zaman gündeme gelerek tartışılmıştır. Devletin kurucu kadroları ise hükümet şeklini belirleme işini Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonrasına bırakmıştı. Ayrıca saltanatın ilga edilmesine rağmen hilâfet makamının ise hala devam ediyor olması ve bazı çevrelerin hilâfet makamına siyasi bir hava kazandırmaya çalışması da hükümet şeklinin bir an önce belirlenmesine yol açan başka bir sebepti (Özkaya, 1993, s. 279). 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye, bağımsızlığını uluslararası alanda tescil edince sıra devletin siyasî rejiminin ilan etmesine gelmiştir (Sarı, 2015, s. 332).

Mustafa Kemal Paşa, 22 Eylül 1923'te Viyana'da çıkan Neue Freie Presse gazetesinin muhabiri Josef Hans Lazar'a verdiği demeçte devlet rejiminin ne olacağı konusundaki düşüncesini açıklamış ve ilk defa cumhuriyet kavramından açıkça bahsetmiştir. Mustafa Kemal Paşa düşüncesini “Yeni Türkiye Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun ilk maddelerini tekrar edeceğim: Hâkimiyet bilâ-kayd'ü şart milletindir. İcra kudreti, teşriî salâhiyeti milletin yegâne hakiki mümessili olan mecliste tecelli ve temerküz etmiştir. Bu iki kelimeyi bir kelimede hulasa etmek kabildir: Cumhuriyet.” sözleriyle ifade etmiştir (Neue Freie Presse, 2 October 1923, p. 1).

Mustafa Kemal Paşa'nın Neue Treie Presse gazetesi muhabirine verdiği demecin Türk basınında yayınlanmasının ardından Cumhuriyet konusu basında geniş bir şekilde ele alınmıştır. Basın organları genel olarak Cumhuriyet yanlısı bir tutum sergilerken, karşı çıkan gazeteler de olmuştur (Demirel, 2014, s. 63). Akşam gazetesi bu demeci 24 Eylül 1923'te, “Mustafa Kemal Paşa'nın pek mühim beyanatı: Türkiyat'ının dâhili tekâmülü tamamen bitmemiştir. Daha tadilat vuku bulacak, bilumum tekamülâtımız cumhuriyet esasına müncer olacaktır.” şeklinde vermiştir. Gazetenin alt başlığı ise “Türkiye'de demokratik bir cumhuriyet teşekkül edecek bu cumhuriyet hiçbir suretle garp cumhuriyetleri esasından farklı bulunmayacak ve Ankara Türk Cumhuriyeti'nin merkezi

olacaktır” şeklindeydi (Akşam, 24 Eylül 1339, s. 1). Aynı gazete, 25 Eylül tarihli haberinde “Türkiye Cumhuriyet Usulü ve Hükümet Merkezi Yakında İlân Edilecektir.” başlığıyla çıkmıştır (Akşam, 25 Eylül 1339, s. 1).

Tanin gazetesinin sahibi ve yazarı Hüseyin Cahit ise Cumhuriyet kavramını garipsemediğini, daha önce bunu dile getirdiğinde kendisine karşı çıkanların olduğunu hatırlatmıştır. Ülkede zaten fiilen Cumhuriyet’in var olduğunu ve bunun sadece kanunen ifade edilmediğini belirtmiştir. Yazısının devamında, “Memlekette cumhuriyet yoktur diyenlere “Şekl-i hükümetimiz Cumhuriyet değil de nedir hükümdarlık mıdır?” diye sorunca onların da “hayır nevi kendimize has bir şekli hükümet” diye cevap verdiklerinden bahsetmiştir. Ona göre, rejimin Cumhuriyet olduğunu kabul etmeyenler Cumhurbaşkanının olmadığını delil olarak gösteriyorlardı. Bunun bir cehalet olduğunu ve sistemin Cumhuriyet olduğunu ifade etmiştir. Hüseyin Cahit, “Artık resmen Türkiye Halk Cumhuriyeti olacağız. Halk Cumhuriyeti!” diyerek “acaba bunun manası nedir?” diye sormuştur. Ona göre burada geçen “halk” kelimesi Bolşevik rejimini çağrıştırdığı için bunun yerine “Türkiye Cumhuriyeti” demek daha doğru olacaktır (Tanin, 25 Eylül 1339, s. 1).

25 Eylül 1923 tarihli Tanin gazetesi, Ankara’daki muhabirinin telgrafla gönderdiği bir haberi, “Türkiye Halk Cumhuriyeti” başlığıyla vermiştir. Telgrafta, Teşkilat-ı Esasiye’de Cumhuriyet ile ilgili yapılan düzenlemeler hakkında bilgi vermiştir. Yazı, “yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu tanzim edilmiştir. Cumhuriyet kabinesi intihap olunacaktır. Mebuslar da bu sisteme karşı temayül vardır.” diye devam etmiş ve devamında yeni devletin adının “Türkiye Halk Devleti” olacağı ve idare şeklinin de cumhuriyet olacağı belirtilmiştir (Tanin, 25 Eylül 1339, s. 1).

Vatan gazetesinin sahiplerinden Ahmet Emin, 26 Eylül 1923 tarihli gazetesinde kaleme aldığı “Bir Tereddüd Devrinden Sonra” başlıklı makalesinde, devletin adının Türkiye Halk Cumhuriyeti olacağı şeklindeki haberlere karşı çıkmıştır. Saltanatın ilgasından sonra kurulan sistemin aslında bir Cumhuriyet olduğunu, ancak o dönemde bu ismin verilmediğini belirtmiştir. Fakat şimdi ise halkın Cumhuriyet kavramını olumlu bir şekilde karşılayacağını ifade etmiştir. Ahmet Emin yeni devletin “Türkiye Halk Cumhuriyeti” olarak adlandırılması durumunda ise buna şiddetle karşı çıkacağını belirtmiştir. Mevcut rejimin bir Rus taklidi olmamasına rağmen, Rusların kullandığı terimlere benzeyen bu ifadenin komünizm yolunda ilerlediğimiz izlenimini verebileceğini, bunun da Batı’da bize karşı güvensizlik yaratacağını ve sermayeyi korkutacağını ifade etmiştir (Vatan, 26 Eylül 1339, s. 1).

Tevhid-i Efkâr gazetesi başyazarı Velid Ebuzziya kaleme aldığı “Cumhuriyet Bahsi de Nereden Çıktı” başlıklı yazısında, Cumhuriyet kavramına karşı çıkmış ve bununla ilgili tartışmaların erken olduğunu belirterek basını eleştirmiştir. Ebuzziya, saltanat kaldırılırken idare şeklinin netleşmesini savunduklarında kendilerine saldırıp ölümle tehdit edenlerin daha sonra Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun değiştirilmesini savunduklarını ise şaşkınlıkla izlediğini belirtmiştir. Bu gazetecilerin altı ay sonra başka bir hükümet şeklini isteyip istemeyeceklerinin garantisinin olmadığını belirterek tutarsızlıklarına dikkat çekmiştir (Tevhid-i Efkâr, 25 Eylül 1339, s. 1)

Anadolu’da Yeni Gün başyazarı Yunus Nadi kaleme aldığı “Hiç Yoktan Bir Mesele” başlıklı yazısında, İstanbul basınının Cumhuriyet meselesini abarttığını ve Mustafa Kemal Paşa’nın Presse muhabirine yaptığı açıklamada yeni bir hadiseden bahsetmediği ifade etmiştir. Nadi, Cumhuriyeti ilân etmeye gerek olmadığını, zira 23 Nisan 1920 tarihinden itibaren Türkiye’de fiilen bir Cumhuriyet rejiminin mevcut olduğunu vurgulamıştır. Nadi, “Teşkilât-ı Esasiye’de yönetim şeklinin adı yoktur” diyenlere de gerek görülmesi halinde sistemin adının anayasaya eklenip Cumhurbaşkanı’nın seçilebileceğini ve anayasada yapılacak birkaç küçük düzenleme ile sorunun çözümlenebileceğini belirtmiştir. Nitekim “İdareimiz zaten Cumhuriyettir.” diye eklemiştir (Anadolu’da Yeni Gün, 30 Eylül 1339, s. 1).

Hakkı Tarık’ın, Mustafa Kemâl Paşa ile yakın ilişkileri olmuştur. Bundan dolayı sık sık Çankaya Köşkü’nde Mustafa Kemal Paşa’nın sofrasına konuk olmuş sayılı gazetecilerden birisidir. Cumhuriyet ilan edilmeden önce Mustafa Kemal Paşa’nın davetlisi olarak Çankaya Köşkü’nde bulunan Hakkı Tarık, o dönemde hükümet şekline ilişkin yürütülen fikir tartışmalarına tanıklık etmiştir. Hakkı Tarık, Mustafa Kemal Paşa’nın aklından geçen hükümet biçiminin Cumhuriyet olduğunun işaretlerini verdiğini belirtmiştir:

Birinci teşrinin ortalarında ve bir akşamı Çankaya’nın Kuleli köşkündeyiz. Zemin katta sağ köşe salonunu dolduracak kadar varız Gazi Mustafa Kemal’in huzurundayız. Bahsin konusu Büyük Millet Meclisi Hükümet şeklidir. Ağa Oğlu Ahmet, hazır bulunanlardan ve o gün ki adı ile Büyük Millet Meclisi Hükümet şeklini beğenmeyenlerden biri... Gazi, Ağaoğlu’nun adını siper yaparak: Ahmet Bey’e göre diyor; hükümetin şekli Cumhuriyet olmalıdır. Bir bakışta her şeyi kendi çevresine alan harikulade nüfuzuyla gözlerini gözlerimizde veya yüzlerimizde dolaştırıyor. Fakat biz zaten üç yıldan beri Cumhuriyet değil miyiz? 23 Nisan Meclisi bir Cumhuriyet meclisinden başka bir şey midir? Gazi Mustafa Kemâl, Büyük Millet Meclisinin reisi olarak bir Cumhuriyet reisi değil mi? işte

millet meclisinin seçtiği bir icra heyeti reisi, işte millet meclisinin seçtiği vekiller... O gece hissettim ki Gazi'nin dili altındaki sözden çok yüreğinin içinde yatan esrar var. Saatler geçti, Gazi dağılan bahsi topladı ve meseleyi reye koydu: "hükümetin şeklinin Cumhuriyet olmasını isteyenler ellerini kaldırsınlar" eller, hepimizin elleri kalktı (Vakit, 29 Ekim 1941, s. 1-2).

Hakkı Tarık, kaleme aldığı "Hükümetimizin Şekli" başlıklı makalesinde bu konuya değinerek Teşkilât-ı Esasiye'de yapılacak değişikliklerle ilgili bir çalışmanın başlatıldığını ve bu çalışmanın kısa sürede sonuçlanacağını ifade etmiştir. Bu sonuçlara göre, devlet ve hükümet şeklinin netleşeceğini belirten Hakkı Tarık, devlet şeklinin Cumhuriyet olmasının ise en doğru tercih olacağını vurgulamıştır. Cumhurbaşkanlığına en uygun adayın ise Mustafa Kemal Paşa olduğunu ileri sürmüştür. Türkiye'deki Cumhuriyet'in Batıdan farkını ise şöyle açıklamıştır:

Bizim Reis-i Cumhuremiz Meclis ve Meclisimizin reisi Gazipaşa'dır ve Reis-i Cumhur için, Gazi Paşa için herhangi bir memleketteki şekle uyarak Meclis'ten Hükümet'ten ayrı bir vaziyet meydana getirilmesi gayri tabidir, zorakidir ve daha uzun müddet hatta devamlı mahkûmu olacağımız Milli Mücadele'de Gazi Paşa'yı kumanda mevkiinden veya saf-ı harpten hariç bırakmaktan başka bir arzu ve manayı ifade etmez. Tavsiye edilen şeklin bu ayırıcı vasfını bu itibarla çok dikkat çekici buluyorum (Anadolu'da Yeni Gün, 4 Teşrinievvel 1339, 1; Vakit, 7 Teşrinievvel 1339, s. 3).

3.1.3.6.2. Cumhurbaşkanının yetkileri meselesi

Cumhuriyetin ilanı öncesinde Türk basınında seçilecek olan Cumhurbaşkanının hangi görevleri üstleneceği konusu önemli bir tartışma ve merak konusu haline gelmiştir. Basın, genel olarak Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanı olarak seçilmesi konusunda hemfikir olurken tartışmalar daha çok Cumhurbaşkanının sahip olacağı yetkiler üzerinde yoğunlaşmıştır (Sarı, 2015, s. 338).

Uzman bir heyet tarafından 1923'ün Eylül ayından itibaren hazırlanan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu tasarısıyla Mustafa Kemal Paşa'ya Cumhurbaşkanlığı olmasının yanı sıra Meclis ve Parti başkanlıklarını sürdürmesine izin veren maddeler olduğu ile ilgili haberler gazetelerde gündemi meşgul etmiştir. Muhafız basın bu duruma şiddetle karşı çıkarak bütün bu yetkilerin tek kişide toplanmasının diktatörlüğe evrileceğini ileri sürmüşlerdir (Çakır, 2011, s. 42). Vatan gazetesinde yayınlanan 30 Eylül 1923 tarihli bir habere göre, Cumhuriyet konusunda mecliste iki farklı görüşün öne çıktığı ileri sürülmüştür. Birinci görüş, Mustafa Kemal Paşa'nın hem Meclis Başkanı hem de Devlet Başkanı olmasını

savunurken, diğerk bir görüş ise Mustafa Kemal Paşa'nın sadece Cumhurbaşkanını olmasını istemektedir. Birinci görüşü savunanlar, Mustafa Kemal Paşa'nın yetkilerini genişletmek ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda değişiklik yapılmasını talep ederken, ikinci görüşü savunanlar doğrudan doğruya Cumhuriyet yanlısı olup, Cumhurbaşkanının hem firkadan hem de meclisten çekilmesi gerektiğini savunuyorlardı (Vatan, 30 Eylül 1339, s. 1).

Cumhurbaşkanının yetkilerinin ne olacağı ile ilgili tartışmalar devam ederken Vatan gazetesinden Ahmet Emin, "Gazi Paşa Hazretlerine Maruzat" başlığını taşıyan Mustafa Kemal Paşa'ya açık bir mektup yazmıştır. Mektupta, Mustafa Kemal Paşa'ya milletin onu bir rehber olarak gördüğünü ve memleketin menfaatlerinin dar ihtirasların ve düşüncelerin üstünde tutulması gerektiğini belirtmiştir. Yükselme hedeflerinin heba olmasını ve milletin bu hedeflere ulaşmasına liderlik etme vazifesinin kendisine düştüğü vurgulanmıştır. Cumhurbaşkanının tarafsız kalmasının önemine dikkat çekerek onun hem Devlet Başkanı, hem Meclis Başkanı hem de Parti Başkanı olarak görev yapmasının nüfuz ve itibarını zedeleyeceğini, bu durumun ise hem partiye hem de memlekete zarar vereceğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'dan günlük hadiselerin idaresini mesul bir hükümete bırakmasını ve Cumhurbaşkanı sıfatıyla halka rehber olmasını istemiştir (Vatan, 5 Teşrinievvel 1923, s. 1).

Hakkı Tarık, Vakıf gazetesinde kaleme aldığı yazısında, Cumhurbaşkanının Mustafa Kemal Paşa olması gerektiğini savunmuştur. Her reisin bir meclisi olmadığını, ancak her meclisin bir reisi olduğunu belirterek Cumhurbaşkanının hem hükümetin hem de Meclisin Başkanı olması gerektiğini belirtmiştir. Hakkı Tarık, meclisin sürekli toplantı halinde olmasını ve meclisin üstünde hiçbir gücün bulunmadığını ifade etmiştir (Vakit, 7 Teşrinievvel 1339, s. 3).

Tanın yazarlarından Hüseyin Cahit ise Cumhuriyetin ilanını savunurken bir diktatörlük kurulmasına da şiddetle karşı çıkmıştır. Gazetede kaleme aldığı "Mühim Bir Münakaşa" başlıklı yazısında bu konuya değinerek görüşlerini dile getirmiştir:

Mustafa Kemal Paşa kanuni mevkiini bırakıp da diktatör makamına çıktığı dakikada bütün vaziyet değişir. O zaman bütün yaptığı şeyler vatanın harici ve dâhili hukukunu kurtarmak değilmiş, kendisine bir hükümdarlık temini içinmiş şeklini alır. Mustafa Kemal Paşa hazretleri diktatör mevkiine çıkarıldığı gün bütün nüfuzu maneviyyesini, memleketin minnettarlığını kaybeder (Tanin, 9 Teşrinievvel 1339, s. 1).

Tevhid-i Efkâr yazarı Velid Ebuzziya da Hüseyin Cahit ile benzer görüşü paylaşarak Cumhurbaşkanlığı ile Meclisi Başkanlığı'nın aynı kişide olmasının sakıncalarına dikkat çekmiştir. Ebuzziya, Mustafa Kemal Paşa'nın bu amacını

gerçekleştirmek için oluşturduğu Uzmanlar Heyeti'nin, Hukûk-U Esâsiye maddelerini alt üst etmesine hakkına ve yetkisine sahip olmadığını belirtmiştir. Bu yolun takip edilip devlet teşkilatında zaman ve şahsa göre değişiklik yapılması durumunda kargaşa yaşanacağını belirtmiştir. Ayrıca, 1 Kasım 1922'de kurulan hükümet şekline ve Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'nun 9. maddesine atıf yaparak Meclis Başkanı'nın aynı zamanda kabinenin doğal başkanı olduğunu hatırlatmıştır. Bu durumda mevcut sistemde herhangi bir değişiklik yapılmasına gerek olmadığını ve gereksiz yere Cumhuriyet kurma girişimlerinin sona erdirilmesi gerektiğini savunmuştur. Ebuzziya, eğer mutlaka bir Cumhuriyet kurulacaksa bu dünyada kurulan Cumhuriyet modellerinden birine benzemesi gerektiğini ifade etmiştir (Tevhid-i Efkâr, 20 Teşrinievvel 1339, s. 1).

Tanin gazetesinin yazarlarından İsmail Müştak da, Cumhurbaşkanlığı ve Meclis Başkanlığı'nın anayasa ile bir kişiye verilmesine karşı çıkmıştır. Bunun nedenini ise şu şekilde açıklamıştır:

Şahıslar fani, fakat kanunlar ebedidir. Vazih kanunlar kendilerini hissiyatın fevkine çıkarmadıkça ve ihtiyaç diye önlerine yıkılan kümeleri layıkıyla tetkik ve tahlil etmedikçe hüküm vermekte istical etmemelidir. Hele kanunu esasî gibi bütün kanunların menbâ ve sadrı olacak bir tesis-i mühimi şahsi ve hissi alakalardan külliyyen varestetmek bir farizai mahsustur (Tanin, 24 Teşrinievvel 1339, s. 1).

Basında bu tartışmalar devam ederken Uzmanlar Heyeti, 18 Ekim'de Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'nın Başkanlığında bir araya gelerek Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'nda yapılacak düzenlemeleri ele almıştır. Toplantıda, meclisin yetkileri ve Heyet-i Vekile'nin kuruluş biçimi görüşülerek karara bağlanmıştır. 21 Ekim'de düzenlenen bir sonraki toplantıda ise İcra Vekilleri Heyeti'ne ilişkin kararlar alınmıştır. Böylece Uzmanlar Heyeti çalışmalarını tamamlamıştır (Vatandaş ve Vatandaş, 2023, s. 348).

Görüldüğü üzere tartışmaların ve eleştirilerin odak noktasını daha çok kimin Cumhurbaşkanı seçileceğinden ziyade Cumhurbaşkanının sahip olacağı yetkiler konusu daha çok gündeme gelmiş ve tartışılmıştır. Bu süreçte basının en çok eleştirdiği kişi Mustafa Kemal Paşa olmuştur. Bunun nedeni ise Cumhurbaşkanına verilecek yetkilerin yanı sıra Teşkilât-ı Esâsiye'de yapılacak değişikliklerden sorumlu olacak olan heyetin başkanlığını Mustafa Kemal Paşa'nın yürütmüş olmasıdır. Ancak, tüm bu tartışmalara rağmen Cumhurbaşkanlığı konusunda Mustafa Kemal Paşa'nın dışında başka bir isim gündeme gelmemiştir (Sarı, 2015, s. 341).

3.1.3.6.3. Cumhuriyet ilan ediliyor

“Cumhuriyet” terimi Arapça kökenli bir kelime olan ve “halk” anlamına gelen “cumhur” kelimesinden türemiştir (Develioğlu, 2006, s. 145). “Cumhuri” ise bu kökten türetilerek “milletle, halka mahsus” anlamında kullanılır. Etimolojik olarak “cumhuriyet” terimi “halka ait olan şey” veya “halka mahsus şey” olarak tarif edilmektedir (Gözler, 1999, s. 52). Genel anlamıyla ise “Cumhuriyet” egemenliğin birden fazla iradeye dayandığı bir yönetim veya devlet biçimini olarak ifade edilmektedir. Dar anlamıyla ise “Cumhuriyet” yönetenlerin belli bir süre için seçimle belirlendiği bir yönetim biçimini ifade etmektedir (Tanör, 1997, s. 25).

Büyük Millet Meclisi’nin 23 Nisan 1920’de Ankara’da açılması ile birlikte ulusal egemenliğe dayanan yeni bir devletin temelleri atılmıştır. Meclis bir yandan yurdun düşman işgalinden kurtarılmasının mücadelesini verirken aynı zamanda devletin ve toplumun yaşamını düzenleyen bir takım temel yasaları çıkarmak için de çaba harcamıştır. Özellikle, 20 Ocak 1921’de kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun birinci maddesinde yer alan egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğuna dair hükümleri henüz adını açıkça ifade etmese de Cumhuriyetin habercisi niteliğindeydi. Fakat o dönemde ülkenin içinde bulunduğu savaş koşulları nedeniyle ulusal birliği korumak ve gücü parçalamamak adına rejimle ilgili konular net bir şekilde ifade edilmemişti (Ertan, 2011, s. 167).

Lozan Barış Antlaşması’nın 24 Temmuz 1923’te imzalanıp ardından da Ankara başkent yapıldıktan sonra sıra rejimin adının konmasına gelmiştir. Zira saltanat ilga edilmesine rağmen mecliste hala hilâfet makamına siyasi bir hava kazandırıp onu Devlet Başkanı yapmak isteyen ve Devlet Başkanlığı’nın yetkilerini İstanbul’daki halifeye devretmeyi arzulayan bir grup mevcuttu (Kili, 2009, s. 201-202). Önceki bölümlerde değinildiği üzere Mustafa Kemal Paşa, 22 Eylül 1923’te Neue Freie Presse muhabirine verdiği bir demeçte ilk defa Cumhuriyet kelimesini açıkça dile getirmişti. Mustafa Kemal Paşa demecinde, 1921 Anayasası’nın ilk iki maddesini hatırlattıktan sonra, “bu iki maddeyi bir kelimedede hulasa etmek kabildir: Cumhuriyet” açıklaması cumhuriyetin ilanına giden sürecin başlangıcını oluşturmuştur (Neue Freie Presse, 2 October 1923, p. 1).

Bu arada Halk Fırkası Grubu, 4 Ekim’de toplanarak devlet adının “Türkiye Cumhuriyeti” olması yönünde karar almıştır. Bu karar, 5 Ekim’de Mustafa Kemal Paşa Başkanlığında toplanan Uzmanlar Komisyonu tarafından tekrar ele alınmış ve

Anayasa’da yapılması gereken değişiklikler görüşülmüştür. 21 Ekim’de son kez toplanan Uzmanlar Komisyonu, İcra Vekilleri Heyeti’nin yetkilerini ele almıştır. Böylece Uzmanlar Komisyonu çalışmalarını büyük ölçüde tamamlayarak yeni sistemin temel ilkelerini büyük ölçüde belirlemiştir. Artık sıra Uzmanlar Komisyonu tarafından belirlenen ilkelerin meclis tarafından kabul edilmesine gelmiştir (Ertunç, 2013, s. 69).

Bu kararın alınmasından kısa bir süre sonra ilk siyasi bunalım patlak vermiştir. 23 Ekim’de Meclis 2. Başkanı Ali Fuat Paşa görevinden istifa etmiştir. Ertesi gün de Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey, görevinden ayrılmıştır. Bunun üzerine Halk Fırkası Grubu, boşalan Meclis 2. Başkanlığı ve Dâhiliye Vekâletini belirlemek için 25 Ekim’de toplanmıştır. Halk Fırkası Grubu, Mustafa Kemal Paşa’nın önerdiği kişileri seçmeyip bunun yerine Meclis 2. Başkanlığına İstanbul Milletvekili Rauf Bey’i (Orbay) seçerken, Dâhiliye Vekâlet’ine de Erzincan Milletvekili Sabit Bey’i (Sağıroğlu) seçmişlerdir. Halk Fırkası Grubu’nun bu tutumu bardağı taşıran son damla olmuştur (Koçak, 1997, s. 91).

Mustafa Kemal Paşa’nın isteği üzerine 27 Ekim’de Başbakan ve bütün bakanlar görevlerinden ayrılmıştır. Yeni bir hükümet kurma yolundaki çabalar ise sonuçsuz kalmıştır. Türkiye, 27-28 Ekim tarihleri arasında hükümitsiz kalmış ve ciddi bir hükümet bunalımı yaşanmıştır. Bu, Mustafa Kemal Paşa tarafından planlanmış bir süreçti. Amaç hükümetin istifası ile derin bir siyasi kriz yaratıp gerçekleştirmek istediği siyasi amacını hedeflemekti. Sonuçta Mustafa Kemal Paşa sorunun çözümünü önceden düşündüğü için aşamaları da onun istediği şekilde ilerlemiştir (Ertunç, 2013. s. 71).

Yaşanan hükümet krizi sonrasında, 28 Ekim 1923 gecesı Mustafa Kemal Paşa, yakın çalışma arkadaşları olan İsmet Paşa, Kemalettin Sami Paşa, Halit Paşa, Kâzım Paşa, Rize milletvekili Fuat Bey, Afyon milletvekili Ruşen Eşref Bey ve Fethi Bey’i Çankaya Köşkü’nde akşam yemeğine davet etmiş; bu toplantı sırasında, “Yarın Cumhuriyeti ilan edeceğiz!” demiştir. Sofrada bulunanlar bunu sevinçle karşılamıştır. Yemeğe katılanlar gittikten sonra Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa birlikte Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda devlet şekli ile ilgili gerekli düzenlemeleri yaparak Anayasa’ya, “Türkiye Devleti’nin şekli hükümeti, Cumhuriyettir” hükmünün konulması için bir yasa tasarısı hazırlamışlardır (Nutuk,1969, s. 802-803; İnönü, 1998b, s. 35)

Bu yasa tasarısı, 29 Ekim 1923’te Halk Fırkası Meclis Grubu’nda yapılan sert ve uzun tartışmalardan sonra kabul edilmesinin ardından meclise sunulmuş ve mecliste aynı gün kabul edilmiştir (Öztürk, 1994b, s. 196-197). Anayasada yapılan değişiklikle rejimin adı belirlendikten sonra Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmış ve yapılan seçimde Mustafa Kemal Paşa, 158 oyla Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Turan, 1998, s. 298). Cumhuriyetin

ilanı haberi o gece tüm ülkeye yayılmış ve gece yarısından sonra her tarafta 101 pare top atışıyla kutlamalar yapılmıştır (Lewis, 1993, s. 261). Ertesi gün ise, Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'yı Başbakan, Fethi Bey'i de Meclis Başkanı olarak atamış ve aynı gün ilk Cumhuriyet Hükümeti kurulmuştur (Koçak, 1997, s. 93).

Cumhuriyetin ilanı tüm yurttan genelde coşku ile karşılanırken, bazı çevrelerde Cumhuriyetin ilanı rahatsızlık yaratmış ve bu durumu sert bir şekilde eleştirmişlerdir. Bu kişileri saltanat ve halifelik yanlıları, Mustafa Kemal Paşa'nın silah arkadaşları ve İstanbul basını diye üç gruba ayırmak mümkündür (Turan, 1995, s. 27). Saltanat ve Halifelik yanlıları Cumhuriyetin ilanından sonra bile eski düzenin savunucusu olarak, bu değişime karşı direnmişler ve halifeliği muhafaza etmeye çalışmışlardır. Bunlar Halifeliği, Cumhurbaşkanını dengeleyen siyasi bir güç olarak kullanmak istemiştir (Ahmad, 1994, s. 81).

Bu sırada İngiltere'de yaşayan Hint Müslümanları liderlerinden Ağa Han, İsmet Paşa'ya, bir mektup göndererek Halifelik makamının hukuki durumunun açıkça belirlenmesini ve Halifeliğin Müslümanlar arasındaki öneminden dolayı korunmasını istemiştir. Ancak, bu mektup İsmet Paşa'nın eline geçmeden önce 5 Aralık 1923'te Tanin ve İkdâm gazetelerinde, 6 Aralık'ta ise Tevhid-i Efkâr'da yayınlanmıştır. 8 Aralık'ta Mecliste gerçekleştirilen gizli bir görüşmede basının bu tutumunun devlete karşı bir suç teşkil ettiği vurgulanmış ve Ağa Han'ın mektubunu yayınlayanların Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun 1. maddesine göre yargılanması gerektiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda, İstanbul'da bir İstiklal Mahkemesi kurulması kararı alınmıştır. Bu kararın alınmasından sonra Hüseyin Cahit, Velid Ebüzziya, Ahmet Cevdet, Ömer İzzettin ve Hayri Muhittin Beyler gibi önemli gazetelerin başyazarları ve sorumlu müdürlerinin tutuklanmasına karar verilmiştir. 15 Aralık'ta yargılanmalarına başlanan gazetecilerin hakkındaki karar, 2 Ocak 1924'te açıklanmış ve mahkeme bütün gazetecilerin beraatlerine karar vermiştir. Bunun dışında, 10 Ekim 1923'te yayınlanmış bir yazısından dolayı tutuklanan İstanbul Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey'in davasına 19 Aralık'ta başlanmış ve 27 Aralık'ta ise mahkemenin kesin kararı açıklanmıştır. Bu karar gereğince Lütfi Fikri Bey'e 5 yıl kürek cezası verilmiştir (Demirel, 2014, s. 65-66).

Cumhuriyetin ilanına tepki gösterenler arasında Mustafa Kemal Paşa'nın yakın silah arkadaşları olan Hüseyin Rauf, Ali Fuat (Cebesoy), Adnan (Adıvar), Refet (Bele) ve Kâzım (Karabekir) gibi Kurtuluş Savaşı'nın önemli paşaları da vardı. Cumhuriyetin ilanı, bu paşalar Ankara dışında oldukları bir sırada alınmıştı. Bunlar, İstanbul basınına verdiği demeçlerde Cumhuriyetin ilanına tepki göstererek bunun acele ile alınmış bir

karar olduğunu, yönetim şeklinin Cumhuriyet olmasının aslında özgürlük getirmediğini, önemli olan rejimin adı değil fiiliyattaki uygulamaları olduğunu belirtmişlerdir (Zürcher, 2000, s. 243-244).

Cumhuriyetin ilanı, Türk basını tarafından genelde olumlu karşılanırken bazı gazeteler ise buna tepki göstermiştir. İstanbul merkezli Vatan, Tevhid-i Efkâr ve Tanin gazeteleri, Cumhuriyetin ilanını ilk eleştiren gazetelerdi. Bu gazetelerin başyazarları olan Hüseyin Cahit Yalçın, Velit Ebüzziya ve Ahmet Emin Beylerin eleştirilerinin ortak noktası, Cumhuriyetin ilanının erken ve aceleyle getirilmiş bir karar olduğu, Cumhuriyetin ülkeye hiçbir fayda sağlamayacağı ve sorunları çözmeyeceği noktasında idi (Turan, 2010, s. 28).

Cumhuriyetin ilanına karşı çıkan gazeteciler olduğu gibi destekleyen birçok gazeteci de olmuştur. Bu gazetecilerden biri de Hakkı Tarık Us'tur. Hakkı Tarık, 23 Nisan 1920'de Meclis'in açılmasından itibaren zaten mevcut devlet şeklinin Cumhuriyet olduğunu belirtmiştir. Ona göre, Meclis'in açılmasıyla birlikte saltanat mezara konulmuştur. Millet egemenliğinin sağlanmasıyla birlikte hâkimiyetini Allah'tan alan görüşlerin o gün çöktüğünü ve Sultan Vahdettin'in ülkeden kaçtığı gün milletin kararıyla saltanat kelimesinin de tamamen ortadan kalktığını belirtmiştir. Bütün bu süreçler yaşanırken Cumhuriyet kelimesinin henüz kullanılmadığına dikkat çeken Hakkı Tarık'a göre, aslında yaşananlar Cumhuriyetten başka bir şey değildi. Milli egemenliğin sağlanması için Cumhuriyetin gerekli olduğunu, hâkimiyetin tek kişide toplandığı bir yerde millî egemenlikten söz edilemeyeceğini ve Cumhuriyetsiz bir millî egemenliğin de düşünülemeyeceğini ifade etmiştir. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilân edilmesiyle, "Türk uyanıklığının ve şuurunun Türk izzet-i nefsinin ve kendine itimat duygusunu tam ifadesi olmak değerini kazanmıştır. Türkiye'de Cumhuriyetin ilânı bir milletin inanışını ve millet varlığı içinde kaynaşın eşsiz bir göstergesi" olduğunu belirtmiştir (Kurun, 29 Ekim 1936, s. 1).

3.1.3.7. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun kabulü ve çift meclis sistemi hakkındaki tartışmalar

Türkiye'nin, Lozan Barış Antlaşması'yla bağımsızlığını uluslararası alanda tescillenmesinden Cumhuriyet'in ilanı ve izleyen süreçte halifeliğin kaldırılmasına kadar varan gelişmeler daha kapsamlı ve modern bir anayasanın yapılmasını zorunlu kılmıştır (Turan, 2010, s. 73). Zira 1921 Anayasası kapsamlı bir metin olmaktan uzaktı. 1921

yılında kabul edilen bu anayasada egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu ilkesi, meclisin hukuki dayanağını oluşturmuştur. 29 Ekim 1923'te yapılan değişikle devlet şeklinin Cumhuriyet olduğu belirtilmiş, Bakanlar Kurulu'nun teşkili ve meclis-hükümet ilişkileri düzenlenmiştir. Ancak, bütün bu değişikliklere rağmen, 1921 Anayasası'nda hala birtakım eksiklikler mevcuttu. Bu anayasada kamu özgürlükleri bölümünün yer almaması, yargı gücünü düzenleyen hükümlerin bulunmaması, özgürlükler ve yargı hakkında herhangi bir düzenlemeye yer verilmemesi gibi nedenler, yeni bir anayasanın gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu amaçla, yeni anayasayı hazırlayacak bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon, yeni anayasa çalışmalarına hızla başlamış ve özellikle Polonya Anayasası'ndan ilham almıştır. Polonya Anayasası'ndan ilham alınmasının temel sebebi, Polonya'nın da Türkiye'de olduğu gibi kuvvetler birliği ilkesini benimsemiş olması ve parlamenter sistem esasına dayanmasıyla açıklamak mümkündür (Öztürk, 1994b, s. 407).

Teşkilat-ı Esasiye Komisyonu, yaptığı uzun çalışmalardan sonra hazırlamış olduğu 108 maddelik Teşkilat-ı Esasiye kanun tasarısını, 9 Mart 1924'te meclise sunmuştur (TBMM ZC, D. 2, C. 7. s. 213). Mecliste yapılan uzun müzakereler sonucunda Meclis Genel Kurulunca, 105 madde olarak yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kabul edilmiştir (TBMM ZC, D. 2, C. 7. s. 213-223).

Anayasa tasarısının kabul edilmesinin ardından, milletvekilleri tasarının geneli hakkında söz alıp görüşlerini ifade etmişlerdir. Bursa Milletvekili Refet Bey, meclis dışında ikinci bir meclisin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Refet Bey, Avrupa'da demokrasi ve cumhuriyetle yönetilen birçok ülkede parlamentonun iki meclisten oluştuğunu belirterek, Türkiye'de de parlamentonun iki meclisli bir yapıya sahip olması gerektiğini ileri sürmüştür. Meclis ile hükümet arasındaki anlaşmazlıkları çözecek, meclisin çıkardığı kanunları gözden geçirerek ve alınan yanlış kararların önüne geçilmesini sağlayacak ikinci bir meclise ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. Ona göre, bu ikinci meclis, atama yoluyla oluşturulan bir Ayan veya Senato gibi olmamalıdır; alanlarında birikim ve deneyime sahip tanınmış uzman kişilerden seçilen bir meclis olmalıdır. Refet Bey, "İkinci Meclis" ifadesinin padişah tarafından ömür boyu atanan ayanlardan oluşan bir meclisi çağrıştırdığını ve bu nedenle olumsuz bir izlenim bıraktığını, ancak kendisinin gerçekte kastettiğinin daha demokratik yollarla teşkil edilecek bir meclis olduğunu açıklamıştır (TBMM ZC, D. 2, C. 7. s. 234-236).

İzmir Milletvekili Mahmut Esat Bozkurt ise yasama organlarının devlet teşkilatı içerisinde çok güçlü yetkilere sahip olmasının potansiyel tehlikelerine dikkat çekmiştir.

Yasamanın potansiyel diktatörlük eğilimlerini engelleyebilmek ve demokratik dengeyi sağlamak amacıyla seçimle belirlenecek ikinci bir meclisin gerekli olduğunu ifade etmiştir (TBMM ZC, D. 2, C. 7. s. 239-242). Kütahya Milletvekili Ragıp Bey de, ikinci bir meclisin teşkiline taraftar olmakla birlikte yapılan inkılapların henüz tamamlanmadığından bunun zamanının gelmediğini ifade etmiştir (TBMM ZC, D. 2, C. 7. s. 525). İzmir Milletvekili Şükrü Saraçoğlu ise “ikinci meclis milletlerin üzerinde bir “Ur”dur. Bunların ne ilim ve ne de fen de yeri vardır” diyerek ikinci bir meclise şiddetle karşı çıkmıştır (TBMM ZC, D. 2, C. 7. s. 531).

Mecliste yapılan görüşme ve tartışmalar basına da yansımıştır. Hakkı Tarık, Vakıf’ta kaleme aldığı “Bir Meclis Kâfidir” başlıklı makalesinde Refet Bey’in dile getirdiği ikinci bir meclisin teşkiline karşı çıkmıştır. Ona göre, Batı’daki parlamentolar incelendiğinde her ne kadar iki meclisli bir sistem görülse de aslında bütün kararların tek bir meclis tarafından alındığı görülecektir. İki meclisli bir sistemin sağlayacağı faydanın sınırlı olduğunu belirterek, tek meclisli bir sistemin benimsenmesinin daha yerinde bir karar olacağını ifade etmiştir. Ona göre, ikinci bir meclis kurulmasıyla hedeflenen amaç kanunların detaylı bir biçimde incelenmesi ve usul hatalarının önlenmesi ise bunun için yapılması gereken bir ihtisas heyetinden oluşacak bir Şura-yı Devlet’in teşkil edilmesidir. Böylece meclisten çıkacak yanlış kararların önüne geçilebilir ve ikinci bir meclise de gerek kalmazdı. Zira ikinci bir meclisin kurulması hem millet hâkimiyetini sağlama noktasında hem de kanun düzenleme süreçlerine yardımcı olma açısından bir çözüm sunmayacaktır (Vakit, 12 Mart 1340, s. 1).

3.1.3.8. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu İle Cumhurbaşkanına verilecek yetkiler hakkındaki tartışmalar

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun meclis görüşmeleri sırasında üzerinde en çok durulan konulardan biri de Cumhurbaşkanına gerektiğinde meclisi feshetme ve kanunları veto etme yetkilerinin verilmek istenmesi olmuştur. Yasa tasarısında seçimleri yenileme yetkisinin mecliste olduğu açıkça ifade edilmesine rağmen Cumhurbaşkanının, hükümetin görüşünü de aldıktan sonra gerekçesini meclise ve kamuoyuna açıklamak şartıyla seçimleri yenileme kararı verebileceğine ilişkin bir madde de düzenlenmiştir. Ayrıca, Cumhurbaşkanının uygun görmediği yasaları veto etme yetkisine sahip olması da tasarıda yer almıştır (Turan, 2010, s. 75).

Mecliste müzakereler devam ederken bazı milletvekilleri bir yönüyle Mustafa Kemal Paşa'ya verilecek yetkiler demek olan bu hükümler üzerinde sert eleştirilerde bulunmuşlardır. Bu konuda ilk sözü Saruhan Milletvekili Abidin Bey almıştır. Abidin Bey konuşmasında, Cumhurbaşkanına seçimleri yenilemek yoluyla meclisi dağıtma yetkisi verilmesinin doğru olmadığını belirtmiştir. Veto meselesine de değinen Abidin Bey, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu ve bu egemenlik hakkının da millet adına ancak meclisin kullanabileceğini ve bu hakkın başkasına devredilemeyeceğini ifade etmiştir (TBMM ZC, D. 2, C. 7. s. 231-232).

İzmir Milletvekili Mahmut Esat Bozkurt ise bu meselenin inkılâbın en önemli ve kutsal ilkesi olan “Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir” ilkesini zayıflattığını belirterek, bunun millet egemenliğine bir darbe olduğunu ifade etmiştir. Bozkurt, iyi bir Cumhurbaşkanının bu ilkeye riayet edeceğini, ancak meselenin bir Cumhurbaşkanı meselesi olmadığını, Türk milletinin geleceği meselesi olduğunu vurgulamıştır. Devrimin üzerinden henüz dört beş yıl geçmeden, milletin geleceğinin mutlakiyet yönetimlerinde bile olmayan bir sisteme terk edilemeyeceğini belirterek, Anayasa komisyonunun fesih ve veto maddelerini belirlerken acemice davrandığını ifade etmiştir (TBMM ZC, D. 2, C. 7. s. 239-240).

Dersim Milletvekili Feridun Fikri Bey ise ortaya çıkabilecek hataları düzeltmenin yolunun ne veto hakkı ne de ikinci bir meclis olduğunu belirtmiştir. Çözüm olarak da düzenli bir Danıştay kurulmasını, güçlü bir içtüzük yapılmasını ve Yüksek İktisat Meclisi'nin kurulmasını önermiştir (TBMM ZC, D. 2, C. 7. s. 242). Sivas Milletvekili Halis Turgut Bey de Cumhurbaşkanına meclisi yenileme yetkisini vermenin yıkılan bir kaynağa geri dönmek anlamına geleceğini ve Türk milletinin böyle bir durumu kabul etmeyeceğini savunmuştur. Ayrıca, veto hakkının ulusal egemenlik ilkesiyle bağdaşmayacağını ifade etmiştir (TBMM ZC, D. 2, C. 7. s. 242).

İzmir Milletvekili Şükrü Saraçoğlu ise yaptığı konuşmada, Millet Meclisi'nin uhdesinde toplanmış olan haklardan geri dönülemeyeceğini, bunların yalnızca millet tarafından ve millete gitmek şartıyla meclisin elinden alınabileceğini vurgulamıştır. Saraçoğlu, veto ve erken seçim kavramları altında meclisin feshi hakkının herhangi bir şahsa verilmesinin irtica olduğunu belirtmiştir. Meclisin, Türk milletinin haklarını keyfi olarak kullanamayacağını ve bir başkasına devredemeyeceğini ifade etmiştir. Veto ve meclisi feshetme yetkilerinin ülkeyi ihtilal ve anarşiye sürükleyeceğine dikkat çeken Saraçoğlu, başka ülkelerde buna benzer uygulamalar olsa bile Türkiye'nin son devrimle

diğer hükümetlerden daha ileri bir düzeye geldiğini ve bu yoldan dönülmeyeceğini açıklamıştır (TBMM ZC, D. 2, C. 7. s. 528-529).

Bu konu ile ilgili Vakı'te bir makale kalame alan Hakkı Tarık, milli iradenin yegâne tecelligahı olan meclis tarafından icra vazifesi ile görevlendirilen bir makama, o meclisi feshetmek yetkisinin verilmesinin uygun olamayacağı fikrinin kuvvetli bir şekilde savunulduğunu belirtmiştir. Ona göre, milletin yegâne temsilcisi olan meclisin seçimlerinin yenilenmesi hakkı yine meclisin kendisinde olmalı ve meclis ancak millettten gelen bir baskı ile seçimleri yenileme kararı almalıdır. Veto meselesine gelince ise bu hakkın, acilen çıkması gereken bir kanunu engelleme aracı olarak kullanılmasını engelleyecek ilave bir madde ile tartışılmasında bir sakınca görmeyerek Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile uyuşmazlık gündeme geldiğinde dahi kullanılabileceğini yazmıştır. Ona göre, tecdid-i intihap ve veto meselesindeki sınır bu şekilde olmalıdır. Meclis zaten milletin fikrine uygun kararı verecektir (Vakı, 22 Mart 1340, s. 1).

3.1.3.9. Şeyh Sait isyanı

Şeyh Sait İsyanı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında meydana gelen önemli olaylardan biridir. İsyân, 13 Şubat 1925'te, (şimdiki Bingöl ilinin bir ilçesi olan) Genç ilinin, Ergani ilçesine bağlı olan Eğil bucağının Piran köyünde köyünde haklarında eşkıya diye tutuklama kararı bulunan Şeyh Sait'in adamlarından on kişinin jandarmaya teslim olmayıp ateşle karşılık vermesi ile başlamış ve zamanla büyük bir ayaklanmaya dönüşmüştür (Tunçay, 1981, s. 128). Ayaklanmanın niteliği hususunda bir görüş birliği olmamakla birlikte, ayaklanmanın daha çok dini ve milliyetçi bir ayaklanma olduğu fikri öne çıkmıştır (Çağlayan, 2012, s. 95).

Ayaklanmanın başlamasının ardından Şeyh Sait, Piran'da yaptığı konuşmada, hükümeti halka şikâyet etmiş ve halkı isyana katılmaya çağırmıştır. Şeyh Sait, konuşmasında "Medreseler kapandı. Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti kaldırıldı. Medreseler Milli Eğitime bağlandı. Gazetelerde bir kısım dinsiz yazarlar dine hakaret etmeye, peygamberimize dil uzatmaya cüret ediyorlar. Ben bugün elimden gelse bizzat cihada başlar, dinin yükselmesine gayret ederim" ifadelerini kullanmıştır (Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları 1, 1992, s. 126).

Bu gelişmeden sonra isyancılar tarafından bölgedeki telgraf hatları kesilerek ayaklanma belli bir plan doğrultusunda organize edilmeye çalışılmıştır. "Emirü'l Mücahidin" unvanını kullanan Şeyh Sait, birçok kumandan, zabıt ve memur atayarak,

birçok bildiri ve beyanname yayımlamıştır. Şeyh Sait kısa sürede Diyarbakır, Genç, Elazığ, Muş ve Erzurum gibi vilayetlerde destek bulmuştur (Çağlayan, 2012, s. 100).

Başlangıçta Fethi Okyar hükümeti, bu olayı sadece basit bir asayişsizlik hareketi olarak değerlendirmiştir (Akşin, 2007, s. 223-224). Ancak, İsmet Paşa ve arkadaşları bu olayın geniş kapsamlı bir devrimin başlangıcı olduğunu iddia ederek, rejimi devirmeyi amaçlayan bir hareket olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu nedenle, zaman kaybetmeden en sert tedbirlerin alınması gerektiğini savunmuşlardır (Aybars, 1995, s. 274). Bir süre sonra Şeyh Sait ayaklanmasının büyüklüğü anlaşıncı hükümet, askeri ve siyasi önlemler alarak isyanı bastırmaya çalışmıştır (Çağlayan, 2012, s. 102-103). Bu çerçevede, Fethi Bey hükümeti, Genç, Muş, Ergani, Dersim, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Siverek, Siirt, Bitlis, Van, Hakkâri ve Malatya illeri ile Erzurum'un Kığı ve Hınıs ilçelerinde bir ay süreyle sıkıyönetim ilan edilmesini içeren bir öneriyi meclise sunmuş ve öneri oybirliğiyle kabul edilmiştir (BCA, 030.18.1.1.12.76.17; TBMM ZC., D. 2, C. 14. s. 291). Durumun gittikçe ciddi bir hal alması üzerine Mustafa Kemal Paşa, devlet işlerini daha etkin bir şekilde kontrol etme kararı almıştır. İsyanı bastırma konusunda yetersiz görülen Başbakan Fethi Okyar istifa etmeye zorlanmış ve yerine 2 Mart'ta İsmet İnönü atanmıştır. İki gün sonra da düzeni sağlamak amacıyla hükümete geniş yetkiler veren Takrir-i Sükûn Kanunu meclisten çıkarılmıştır (Bruinessen, 2013, s. 428).

Ankara'da bu önlemler alınırken Şeyh Sait ve arkadaşları 7 Mart 1925'te Diyarbakır'a gelerek şehri kuşatmıştır. Ancak, Ordu Komutanı Kâzım Orbay, Kolordu Komutanı Mürsel Bakû ve Vali Cemal Bardakçı tarafından alınan etkili önlemler sayesinde bu kuvvetler Diyarbakır'a girememiş ve bir süre sonra Hani'ye çekilmek zorunda kalmışlardır (Durmuş Yalçın vd., 2002, s. 54). Ordu birlikleri, 26 Mart'ta Varto, Elazığ ve Diyarbakır yönlerinde üç ayrı koldan ilerlemeye başlamış ve sırasıyla Piran, Hani, Silvan, Palu, Çapakçur (Bingöl) ve Darahani'yi kontrol altına almıştır (Öztürk, 1994b, s. 629). Ordunun aldığı etkili tedbirler sayesinde bozguna uğrayan Şeyh Sait ve yaklaşık 400 isyancı İran'a sığınmaya karar vermişlerdir. Bu amaçla Muş ovasına doğru hareket eden isyancılar arasında huzursuzluk ve bölünmeler baş göstermiştir. İsyancılar Murat nehri üzerindeki Abdurrahman Paşa Köprüsü'ne vardığında, Bnb. Kasım'm hazırladığı tuzak sonucu hükümet kuvvetlerince ele geçirilmiştir (Turan, 2010, s. 120; Ertan, 2011, s. 177).

Ayaklanmanın tamamen bastırılması ve lider kadrosunun ele geçirilmesiyle birlikte Şark İstiklal Mahkemesi, 15 Nisan 1925'te Diyarbakır'da göreve başlamıştır. İsyanın lideri olan Şeyh Sait ve arkadaşları, 5 Mayıs 1925'te Diyarbakır'a getirilmiştir.

26 Mayıs 1925'te Diyarbakır'da kurulan Şark İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmaya başlanan Şeyh Sait ve arkadaşları hakkındaki karar, 28 Haziran 1925'te açıklanmıştır. Buna göre mahkeme, Şeyh Sait ve 46 arkadaşı hakkında idam cezası vermiştir (Çağlayan, 2012, s. 109-111).

Hakkı Tarık, isyanının bastırılması ve Şeyh Sait'in yakalanmasını kaleme aldığı "İnkılabın Hastalığı" başlıklı makalesinde değerlendirmiştir. Yazısında önce inkılabın tarifini yapmıştır:

İnkılâp diyoruz, inkılâp nedir? İnkılap ne bir kelimedir, ne bir siyasî şekil ve harekettir. Hayat yolunda hayatın üzerinde koştugu müdeti insanı hatı tedbir caizdir. İlmî yolda Türk'e mevud, basiretine mukadder olan bütün tekâmül merhalelerini, yani tabiatından öğrendiğimiz aldığımız kanunları kullanarak anlamak için attığımız büyük hamlelere inkılâp adını veriyoruz (Vakit, 29 Mayıs 1341, s. 1).

Hakkı Tarık yazısının devamında, Şeyh Sait'in yakalanması ve mahkemedeki sorgusu sırasında söylediği sözleri üzerinden değerlendirmelerde bulunmuştur. Şeyh Sait'in bu isyanı çıkarırken sonrasını hesap edemediğini ve gaflete düştüğünü belirtmiştir. Şark İstiklâl Mahkemesi'nin aslında Şeyh Sait'i değil onun irticai hayatını yargıladığını ifade etmiştir:

Şark İstiklâl Mahkemesi Şeyh Said'in değil, irticâi hayatını muhakeme ediyor. Bugün yarın irtica ile hayatını mahkûm edecektir demeyelim: Mahkûm ve idam etmiştir de. Bu vaziyette Şark İstiklal Mahkemesi ve İstiklal mahkemelerinin en mesudidir ve Genç isyanını artık inkılabımızın hüsni tali ad etmek tesellisini duyabiliriz (Vakit, 29 Mayıs 1341, s. 1).

Ancak, Takrir-i Sükûn Kanunu sadece isyanı bastırmakla sınırlı kalmamış, İstanbul'da önde gelen gazete ve dergilerden sekizi ile bazı taşra gazeteleri kapatılmıştır. Ulusal çapta yayın yapan gazeteler arasında sadece hükümetin yayın organları olan Ankara'daki Hâkimiyet-i Milliye ve İstanbul'daki Cumhuriyet gazeteleri kalmıştır. Bu süreçte, İstanbul'un önde gelen gazetecileri de tutuklanmış ve doğudaki İstiklal Mahkemesi'ne sevk edilmiştir. Bu gazeteciler daha sonra serbest bırakılmış olsalar da, mesleklerini sürdürmelerine izin verilmemiştir. Basının tasfiyesinin ardından, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası da İstiklal Mahkemesi'nin önerisi doğrultusunda 3 Haziran 1925'te hükümet tarafından kapatılmıştır. Mahkeme, parti üyelerini isyanı desteklemek ve siyasi amaçlar için dini istismar etmekle suçlamıştır (Zürcher, 2000, s. 251).

3.1.3.10. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

Cumhuriyetin ilanı ve hilafetin kaldırılması sürecinde Milli Mücadele’yi yöneten lider kadro arasında çeşitli görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bir yanda, Mustafa Kemal Paşa’nın liderliğindeki kadro daha radikal değişiklikleri savunurken diğer tarafta, Mustafa Kemal Paşa’nın yakın silah arkadaşları olan Rauf Orbay, Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele ve Adnan Adıvar gibi bazı paşalar, daha muhafazakâr bir yaklaşım benimseyerek değişimin zaman içinde olması gerektiğini savunmuşlardır (Ertan, 2011, 173). Liderler arasındaki bu görüş ayrılıkları ilerde siyasi bir bölünmeye yol açmış ve Cumhuriyet tarihinin ilk muhalif partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kurulmasına zemin hazırlamıştır (Şahin, 2021, s. 173).

Türkiye’de uzun süredir devam eden siyasi gerilimler 1924 yılının sonbaharında iyiden iyiye kendini göstermiştir. Bu dönemde kabul edilen 1924 Anayasası ile milletvekilliği ile devlet memuriyetinin bir arada yürütülmesine izin verilmemiştir. Bu nedenle bu durumda olan kişilerin bir tercihte bulunmaları gerekiyordu. Mustafa Kemal Paşa, ordu mensubu olan milletvekillerinin, milletvekilliklerinden istifa ederek askeri görevlerine dönmelerini istemiştir. Bunun üzerine 1. Ordu Müfettişi Kâzım Karabekir Paşa, 2. Ordu Müfettişi Ali Fuat Paşa ve 7. Kolordu komutanı Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşalar askerlik görevlerinden ayrılarak milletvekili olmayı seçmişlerdir. Bunun dışında diğer ordu mensubu milletvekilleri, milletvekilliklerinden istifa ederek ordudaki görevlerine geri dönmüşlerdir (Koçak, 1997, s. 97). Mustafa Kemal Paşa, paşaların bu eylemlerini kendi aleyhine bir komplo olarak değerlendirmiş ve olay Türkiye Cumhuriyeti tarihine “Paşalar Komplosu” adıyla geçmiştir (Goloğlu 2007, s. 105).

Halk Fırkası içindeki muhalefetin gittikçe güçlenmesiyle birlikte, 8 Kasım 1924 tarihi gelişmelerin seyri açısından kritik bir öneme haizdir. O gün İsmet İnönü hükümeti için güvenoylaması yapılmıştır. Ali Çetinkaya tarafından verilen önerge mecliste oylamaya sunulmuş ve yapılan oylama sonucunda hükümet, 19 oya karşılık 148 oyla güvenoyu almıştır. Ancak, dikkat çeken bir diğer nokta ise 48 milletvekilinin oylamaya katılmamış olmasıdır (Zürcher, 1992, s. 71; Ertunç, 2013, s. 87-88). Bu oylamadan bir gün sonra Refet Bele, Adnan Adıvar ve Rauf Orbay Halk Fırkası’ndan istifa etme kararı almışlardır. Bu istifalar, partinin içindeki bazı milletvekillerinin de benzer bir şekilde istifasına yol açmıştır (Koçak, 1997, s. 98).

Meclis içinde ve basında hükümete yönelik eleştirilerin dozunun arttığı bir dönemde yeni partinin kurulacağı ve bu yeni partinin “Cumhuriyet Fırkası” adını olacağı

yolunda basında haberlerin çıkması üzerine Halk Fırkası, Cumhuriyetçiliği yeni partiye kaptırmamak için hemen harekete geçerek parti isminin önüne “Cumhuriyet” ibaresini eklemiştir (Ertunç, 2013, s. 89). Nitekim 17 Kasım 1924’te, Halk Fırkası içindeki muhalif bir grup, yeni bir siyasi parti kurma kararı almış ve bu partiye “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası” adını vermiştir. Kâzım Karabekir’in başkanlığını, Rauf Orbay ve Adnan Adıvar’ın ikinci başkanlığını, Ali Fuat Bey’in ise genel sekreterliğini üstlendiği bu yeni partiye, Halk Fırkası’ndan istifa eden 29 milletvekili de katılmıştır (Sezgin ve Şaylan, 1984, s. 1047).

TpCF kurulduğu gün, basına açıklanan parti programı ve beyannamesinde, demokrasi, liberalizm ve genel özgürlük gibi kavramlara özel bir önem verilmiştir (Demirel, 2014, s. 73). Ancak, parti programının en çok tartışılan ve sonrasında kapatılmasına gerekçe olarak gösterilen “Fırka efkâr ve itikad-ı diniyeye hürmetkârdır” şeklindeki 6. maddesi olmuştur. Bu madde, Cumhuriyet rejimine muhalif olan inkılâp karşıtı bireylerin TpCF çatısı altında bir araya gelmelerine yol açmıştır (Sarıçoban, 2017, s. 154).

TpCF’nin kurulmasından üç gün sonra, CHP Meclis Grubu’nda sıkıyönetim ilanı önerisinin reddedilmesi üzerine, İsmet Paşa hükümeti 21 Kasım’da istifasını sunmuştur. İsmet Paşa’nın Başbakanlık görevinden çekilmesinden sonra yerine, daha ılımlı ve siyasi açıdan daha liberal bir profil çizen Fethi Okyar, yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Aynı gün içinde Meclis Başkanlığı’na ise Fethi Bey’in yerine Kâzım Özalp atanmıştır. Yeni hükümet, 27 Kasım’da meclisten güvenoyu alarak resmi olarak göreve başlamıştır. Siyasi açıdan daha uzlaşmacı bir figür olarak öne çıkan Fethi Bey, İsmet Paşa hükümetine karşı olan CHF’nin milletvekillerinden de güvenoyu almayı başarmıştır (Koçak, 1997, s. 99).

TpCF kuruluşunun ardından zaman kaybetmeden hızlı bir şekilde örgütlenme sürecine girmiş, sadece büyük şehirlerde değil aynı zamanda Doğu illerinde de etkili bir şekilde örgütlenmiştir. Partinin kuruluşunda CHF’na muhalif olanlar, eski ittihatçılar ve ikinci grup üyeleri yer almıştır. Parti örgütlendikçe muhafazakâr çevrelerden de önemli destek bulmuş ve bu çevreler parti örgütünde aktif olarak rol almışlardır (Uyar, 2012a, s. 116).

TpCF’nin kuruluşundan itibaren zaten gergin olan iktidar-muhalefet ilişkileri, 13 Şubat 1925’te Doğu’da Şeyh Sait İsyanı’nın çıkmasıyla birlikte bu gerilim daha da artmıştır (Yüceer, 2002, s. 543). İsyanın bir türlü kontrol altına alınamaması Fethi Okyar hükümetine yönelik sert eleştirilere yol açmıştır. CHF’dan birçok milletvekili, Fethi

Bey'in isyanın ciddiyetini anlamadığını ve etkili tedbirler almadığı yönünde suçlamalarda bulunmuştur (Tuzcu, 2006, s. 64-65). Bu baskılara daha fazla dayanamayan Fethi Bey istifa etmiş, yerine İsmet İnönü yeniden Başbakan olarak atanmıştır (Kili, 2009, s. 210). Yeni hükümet gerekli tedbirleri almak için hızla harekete geçerek “Takrir-i Sükûn Kanunu”nu çıkartmıştır. Bu kanunu uygulanmak için de devreye İstiklâl Mahkemeleri sokulmuştur (Tuzcu, 2006, s. 65).

Şark İstiklal Mahkemesi, ayaklanmayı dolaylı olarak kışkırttığı gerekçesiyle, TpCF'nin Urfa sorumlu sekreteri emekli Yarbay Fethi Bey hakkında dava açmıştır. Mahkeme, Fethi Bey'i suçlu bularak 5 yıl hapis cezasına mahkûm etmiştir. Bu kararın ardından mahkeme, 25 Mayıs'ta Fethi Bey'in davasına dayanarak TpCF'nin Doğu Anadolu'daki tüm şubelerini kapatma kararı almıştır. Ankara'da görev yapan İstiklal Mahkemesi ise TpCF'nin parti programında yer alan partinin dini düşünce ve inançlara saygılı olduğu ilkesini gerekçe göstererek partinin gericiliği kışkırttığını iddia etmiş ve hükümetten gerekeni yapılmasını istemiştir. Bunun üzerine hükümet, 3 Haziran 1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayanarak, TpCF'ni kapatmıştır (Uyar, 2012a, s. 117; Demirel, 2014, s. 77).

Hakkı Tarık, Vakıf gazetesinde kaleme aldığı yazısında, TpCF'nin kapatılması ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. TpCF'nin içinde Milli Mücadele'de yer almış birçok önemli şahsiyetlerin bulunduğunu fakat bu kişilerin önceki muhalif partilerin maceralarından hiç ibret almadıklarını ifade etmiştir. Bunların iktidar hırsları yüzünden kısa bir zaman içinde partiye her fıkirden insanın girmesine izin vererek onları partinin çatısı altında topladıklarını belirtmiştir. Hükümet fırkasına muhalefet mevkiine geçmiş olan bu devlet adamlarının mahiyetlerinin kuşku uyandırdığını ve bugün ki vaziyet ise sırf bu hatalı hareketin tabi bir neticesi olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, TpCF de bu hatalarının cezasını çekmiştir (Vakit, 6 Haziran 1341, s. 1).

3.1.3.11. İzmir suikastı

7 Mayıs 1926'da Batı Anadolu'yu kapsayan bir yurt gezisine çıkan Mustafa Kemal Paşa, Bursa'da bulunduğu 17 Haziran 1926'da, İzmir'de ona suikast düzenlemeyi planlayan Ziya Hurşit, Rizeli İsmail, Batumlu Gürcü Yusuf ve Çopur Hilmi'den oluşan bir grup silahları ile birlikte yakalanmışlardır (Turan, 2010, s. 136; Demirel, 2014, s. 77.) Suikast planı, olaya karışanlardan Şevki isimli bir motorcunun emniyete haber vermesiyle açığa çıkmıştır. Motorcu Şevki'ye verilen görev suikastın ardından failleri Yunanistan'ın

Sakız adasına kaçırmaktı (Aydemir, 1999, s. 255). Ancak, Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'e gelişi beklenmedik bir şekilde gecikince suikastın yapılması da ertesi güne ertelenmişti. Suikastçılardan Giritli Şevki, Sarı Efe Edip ile Manisa Milletvekili Abidin Bey'in ortadan kaybolmasından şüphelenerek korkuya kapılmış ve kendini kurtarmak için İzmir Valisi Kâzım Dirik'e ihbarda bulunmuştur. Vali Kâzım Bey, bu ihbar üzerine hemen emniyeti harekete geçirerek suikastçilerden Ziya Hurşit, Laz İsmail ve Gürcü Yusuf'u, Gaffarzade otelinde, Çopur Hilmi'yi de Karşıyaka'daki kardeşinin evinde silah ve bombalarla birlikte yakalamıştır (Goloğlu 2007, s. 304).

Suikast haberi duyulur duyulmaz hükümet, Ankara İstiklal Mahkemesi'ni suikastın sorumlularını yargılamakla görevlendirmiştir. Ali Çetinkaya başkanlığındaki İstiklal Mahkemesi, 18 Haziran'da İzmir'e giderek yurt çapında geniş tutuklamalara başlatmıştır. Tutuklananlar arasında daha önce kapatılmış olan TıCF'nin lider kadrosunu oluşturan Kâzım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy), Refet Bele, Cafer Tayyar (Eğilmez) ve Rüştü Dadaş gibi Milli Mücadele döneminin ünlü komutanları da yer almıştır. Bu sırada Başbakan İsmet İnönü araya girip Kâzım Karabekir'i serbest bırakınca mahkeme kendisine dışardan müdahale edildiğini ileri sürerek bu sefer Başbakan İsmet İnönü'yü tutuklamaya kalkışmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın araya girmesiyle bu kararından vazgeçen mahkeme, Kâzım Karabekir'i tekrar tutuklamıştır (Koçak, 1997, s. 102-103; Demirel, 2014, s. 78).

Ankara İstiklal Mahkemesi, 26 Haziran'da İzmir'de tutuklu 49 sanığı yargılamaya başlamıştır. Yapılan yargılama sonucunda 15 kişiye idam cezası verilmiştir. İdam edilenler arasında Em. Baytar Alb. Rasim, Çopur Hilmi, Sarı Efe Edip, Gürcü Yusuf, Laz ismail, Lazistan Mebusu Ziya Hurşit, eski Trabzon Mebusu Hafız Mehmet, İzmit Mebusu Ahmet Şükrü, Saruhan Mebusu Abidin, Sivas Mebusu Halis Turgut, İstanbul Mebusu İsmail Canbulat, Erzurum Mebusu Rüştü Paşa, Eskişehir Mebusu Arif ve eski mebus Hafız Mehmet yer almıştır. Eski ünlü İttihatçılardan Kara Kemal ve Abdülkadir ise gıyaben idama mahkûm edilmişlerdir. Bu arada, Mustafa Kemal Paşa'nın araya girmesiyle Kâzım Karabekir, Cafer Tayyar, Ali Fuat, Refet ve Mersinli Cemal Paşalar beraat etmişlerdir (Tunçay, 1981, s. 162-163; Demirel, 2014, s. 79).

İzmir'deki yargılamaların tamamlanmasından sonra Ankara İstiklal Mahkemesi, 17 Temmuz'da Ankara'ya gelerek eski İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleriyle eski İkinci Grup üyelerini yargılamaya başlamıştır. Yapılan yargılama neticesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti döneminin ünlü Maliye Nazırı Cavit Bey, Dr. Nazım Bey, Filibeli Hilmi ve Yenibahçeli Nail Beyler idam cezasına çarptırılmış ve bu cezalar aynı gece infaz

edilmiştir. Ayrıca, Mahkeme 7 kişiye de 10'ar yıl hapis cezası vermiştir. Bu süreçte, yurtdışında bulunan eski Başvekil Rauf Orbay da gıyabında 10 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Eski ittihatçılardan ve İkinci Grup üyelerinden oluşan 26 sanık ise beraat etmiştir (Demirel, 2014, s. 79-80; Tunçay, 1981, s. 166; Koçak, 1997, s. 104).

Hakkı Tarık, İzmir Suikastı vesilesiyle Vakıf'te kaleme aldığı yazısında, suikastı tertip edenleri sert bir dille eleştirmiştir. Türk milletinin umumi hayatının mefkûresini Mustafa Kemal'in varlığında vücut bulduğunu ve Türkler üzerinde tahakküm kurmak isteyenlerin karşılarında her zaman Mustafa Kemal'i bulduklarını belirtmiştir. Bu nedenle, Mustafa Kemal'e suikast yaparak onu ortadan kaldırmak istediklerini ifade etmiştir. Ancak, gözlerini kan bürümüş bu kişilerin, Mustafa Kemal'in millettan ayrı gayrı olmadığını bir türlü idrak edemediklerini vurgulamıştır. Suikastı planlayanların idareyi ellerine almak istediklerini, ancak bunların Türk milletini hiç tanımadıklarını ve Türk milletinin buna asla izin vermeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca, İzmir Suikastı'nın başarılı olması halinde bütün cumhuriyet kazanımlarının kaybedilebileceğini ve büyük bir kaos yaşanacağını ileri sürmüştür. Hakkı Tarık, Mustafa Kemal'in Türk milleti için ne kadar önemli olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

Mustafa Kemal büyüktür; fakat bu büyüklük asil milletin ruhuna makes olmak ve milletin istiklal ve istikbali yolunda sefer ve müdafaa ordusu kurmakta tecelli etmemiş midir? Bunu inkâr edenler, Mustafa Kemal'i inkâr etmiş olmazlar mı? Bunu idrak edemeyenlere, halâ bunu idrak edemeyenlerin arkasından gidenlere ne yazık! (Vakit, 2 Temmuz 1926, s. 1-2).

3.1.3.12. Bir devrin muhasebesi: Büyük Nutuk

Mustafa Kemal Paşa, Büyük Nutuk'u 15-21 Ekim 1927 tarihleri arasında Ankara'da toplanan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ikinci büyük kongresinde okumuştur. Mustafa Kemal Paşa, günde yaklaşık altı buçuk saat boyunca kürsüde kalarak 1919'dan 1927'ye kadar olan dönemin genel bir değerlendirmesini yapmıştır (Taşdemir, 2009, s. 673). Büyük Nutuk, Mustafa Kemal Paşa tarafından uzun bir çalışma sürecinin ardından kaleme alınmıştır. 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışıyla başlayan eser, özellikle Milli Mücadele yıllarını (1919-1922) detaylı bir şekilde ele almaktadır. Mustafa Kemal Paşa, bu Nutuk'u muhtemelen daha geniş bir metin olarak düşünmüş, ancak o dönemde yaşamış olduğu sağlık sorunları nedeniyle metni daha kısa tutmak zorunda kalmıştır. Bu yüzden, Milli Mücadele sonrası dönem (1922-1927) daha kısa bir şekilde

ele alınmıştır. Büyük Nutuk, genel olarak Milli Mücadele'nin askeri, siyasi ve diplomatik tarihini açıklamakla birlikte, aynı zamanda iktidara gelen Milli Mücadele kadrosunun tarihi yorumlama ve değerlendirme çabasını da içermektedir (Koçak, 1997, s. 105-106).

Nutuk, sadece olayları belgelerle inceleyen bir tarih yazarının eseri değil, aynı zamanda bu olayların içinde aktif bir şekilde yer alan bir liderin kaleminden yazılmış bir eserdir. Yani tarih yazan ile tarih yapan aynı kişidir. Bu da Nutuk'un ne kadar önemli bir eser olduğunu ortaya koymaktadır. Nutuk'ta, sadece tarihî olaylar değil, aynı zamanda siyasi olaylar da ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Mustafa Kemal Paşa, bu eseri yazarken bir lider, bir komutan, bir siyasetçi, bir düşünür ve her şeyden önemlisi bir insan olarak karşılaştığı zorluk ve imkânsızlıklar karşısında asla umutsuzluğa kapılmamıştır. O, inancını ve halka olan güvenini hiçbir zaman kaybetmemiş ve yaptıklarını da halka mal etmiştir (Kılıç, 2019, s. 116).

Büyük Nutuk, Mustafa Kemal Paşa tarafından okunduktan sonra hem yurt içinde hem de yurt dışında geniş yankı uyandırmış ve farklı çevrelerde çeşitli yorumlara neden olmuştur. Nutuk'a ilk tepki, Çürüksulu Mahmut Paşa tarafından gelmiştir (Kılıç, 2019, s. 130). Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta Çürüksulu Mahmut Paşa'nın 31 Teşrinievvel 1335 tarihli Tasviri Efkâr Gazetesi'nde "Bosfor" gazetesi yazarlarından birine verdiği demeci eleştirmiştir. Bu demeçte Mahmut Paşa, "Ermenilerin aşırı isteklerine hak vermeksizin, sınırlarda bazı düzeltmeler yapılmasına razı oluruz" ifadesini kullanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta bu demeci ve kendisinin Çürüksulu'ya gönderdiği telgrafa yer vererek Çürüksulu'nun bu sözleri için "Barış Komisyonu üyesi olan bir devlet adamı tarafından söylenmiş olması gerçekten "üzerinde düşünölmeye ve hayretle karşılanmaya değer" olduğunu belirtmiştir (Nutuk, 1969, s. 307)

Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta, Çürüksulu Mahmut Paşa'nın bu demecini dile getirmesi nedeniyle Çürüksulu, Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf göndermiştir. Çürüksulu telgrafında, barış komisyonu üyesi olduğu sırada gazetelere yansıyan sözlerini ve Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine telgraf gönderdiğini Vakit gazetesinde okuduğunu ifade etmiştir. Doğu Anadolu ile ilgili tek beyanatının 24 Mart 1335 tarihli "İstiklal" gazetesinde yayınlandığını ve bunun dışında komisyon üyesi iken kendi adına veya komisyon adına hiçbir gazeteye demeç vermediğini ifade etmiştir. Gazi Paşa'dan telgraf aldığını hatırlamadığını, hayatı ve mesleği boyunca ülkenin selameti için gösterdiği çabanın bu tür iddiaları reddetmeye yeterli olduğunu belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa'dan Nutuk'ta geçen bu yanlış ifadenin düzeltilmesini istemiştir (Vakit, 23 Ekim 1927, s. 1).

Çürüksulu tepkisi dönemin basınında geniş bir şekilde yer bulmuş ve köşe yazarları Çürüksulu'yu bu telgrafından dolayı eleştirmişlerdir. Bu yazarlardan biri de Hakkı Tarık'tır. Hakkı Tarık, Vakı'te kaleme aldığı "Mahmud Paşa'nın Telgrafi" başlıklı makalesinde, Çürüksulu'nün telgrafının hayretle karşılandığına şüphe etmediğini, aksine kendisinin bu telgrafiyle olayın hafızalarda kalması için bir uyarıda bulunduğunu ifade etmiştir. Çürüksulu'nun hatalarını görüp kabul etmesini ve fikirlerini beyan edip itiraz etmek yerine tam bir teslimiyet göstermesinin en azından samimi olarak karşılanabileceğini belirtmiştir. Fakat Çürüksulu'nun "Mesaim ve Ayandaki beyanatım isnad-ı vakayı redde kâfidir" gibi sözlerin arkasına saklanarak yaptıklarından habersiz olduğunu ve her yaptığının doğru ve hayırlı olduğunu gösterme iddiasında bulunduğunu ifade etmiştir. Çürüksulu'ya ait olduğu iddia edilen beyanatının ise gerçekte ona ait olduğunu belirterek o dönemde beyanatının defalarca yayınlanmasına rağmen onun herhangi bir tekzipde bulunmamasının suçlamaları kabul ettiğinin bir işareti olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Çürüksulu'nun telgrafında bu beyanatı o zaman tekzip ettiğine dair bir ifadesi olmuş olsaydı, Mustafa Kemal Paşa'nın bunu hiçbir zaman reddetmeyeceğini ifade etmiştir (Vakit, 24 Ekim 1927, s. 1).

3.1.3.13. Mustafa Kemal'in 1927 İstanbul ziyareti

Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet döneminde İstanbul'u ilk kez 1927 yılında ziyaret etmiştir. Yaklaşık üç ay süren (1 Temmuz 1927-30 Eylül 1927) bu ziyareti, diğer bütün ziyaretleri arasında anlamlısı olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da kaldığı bu üç aylık süre zarfında çeşitli heyetleri kabul etmiş ve kendisi de bazı ziyaretlerde bulunmuştur (Bakar, 2010, s. 9).

Mustafa Kemal Paşa, 1927 yılına kadar Türkiye'nin birçok yerini ziyaret ettiği halde İstanbul'a gitmemişti. O, daha çok Anadolu halkının dertlerini dinlemek ve sorunlarını çözmek çabası içerisine girmişti. Bu ziyaretler sırasında Anadolu halkı onu büyük bir sevinç ve coşkuyla karşılamış ve bağrına basmıştır. Aslında İstanbul halkı da uzun bir süreden beri Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'a davet ediyordu. Ancak, o, yoğun yurt içi gezileri nedeniyle İstanbul'a gitmeye fırsat bulamamıştı. Onun İstanbul halkıyla buluşması ancak 1 Temmuz 1927'de olmuştur (Özkaya, 1994, s. 185).

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gideceği tarih belli olduktan sonra İstanbul halkı onu karşılamak için bir haftadan önce büyük hazırlıklara başlamış ve İstanbul adeta bir bayram havasına bürünmüştür. İstanbul'da, Vilâyet binası, Belediye binası, Halk

Partisi, İş Bankası, Ticaret ve Sanayi Odası binaları, resmî daireler, tüm sokaklar, evler ve dükkânlar bayraklarla süslenmiş ve her tarafta büyük taklar kurulmuştur (Çağlar, 2011, s. 67). 30 Haziran 1927’de Ankara’dan hareket eden Mustafa Kemal Paşa, 1 Temmuz’da İstanbul’a varmış ve onu rıhtımda kalabalık bir heyet karşılamıştır. Gazeteciler Cemiyeti adına Hakkı Tarık’ın yer aldığı bu heyetin içinde; Belediye Cemiyeti Azasından Dârülfünûn Emmini Nurettin ve Ahmet İhsan Beyler, Vilâyet Genel Meclisi adına Vilâyet Encümeni azası Ferit Bey, Halk Fırkası adına Sivas Milletvekili Şemsettin Günaltay, Üsküdar ilçesi adına Süreyya Paşa, Dârülfünûn adına Dr. Neşet Ömer, Baro Başkanı Sadettin Ferit, Ticaret Odası adına Başkan Hüseyin Kavala, Türk Ocağı adına Nakiye hanım, Tayyare Cemiyetinden Salim Bey, Muallimler Birliği adına Salih Zeki, Dârülfünûn ve yüksekokullar adına Müderris Tahsin Bey, Esnaf cemiyetleri adına Asaf Bey, Kızılay ve hayır cemiyetleri adına Safiye Hüseyin Hanım yer almıştır (Çağlar, 2011, s. 68).

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul’a gelip Dolmabahçe Sarayı’na yerleştikten sonra yerli ve yabancı birçok heyet onu ziyaret etmek için saraya gitmiştir. Balıkesir’den Kırklareli’den halk adına gelen heyetler, Fransa’nın İstanbul Konsolosu, Kadınlar Birliği heyeti ilk etapta onu ziyaret edenlerdi. 7 Temmuz 1927’de ise Muallimler Birliği adına Hakkı Tarık’ın başkanlığında bir heyet, Dolmabahçe Sarayı’na giderek Mustafa Kemal Paşayı ziyaret etmiştir. Bu görüşme yaklaşık bir buçuk saat sürmüştür (Bakar, 2010, s. 18-19).

Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul ziyaretine basın da ilgisi büyük olmuştur. Hakkı Tarık, bu ziyaret vesilesiyle Vakıf’ta kaleme aldığı yazısında çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. 16 Mart 1920’de İstanbul’un İtilaf Devletleri tarafından işgal edildiğini ve halifenin milleti yalnız bırakıp bir düşman zırhlısıyla kaçtığını ifade etmiştir. O dönemde, doğu, batı, kuzey ve güney için ayrı yönetim biçimlerinin tartışıldığını ve hatta bazı çevrelerin yabancı bir devletin mandası altına girmeyi bile düşündüklerini belirtmiştir. Vatanın büyük bir tehlike ile karşı karşıya kaldığı ve insanlarda derin bir ümitsizliğe düştüğü o dönemde Türk milletinin kendisine uzanacak bir el aradığını ve bu elin Mustafa Kemal Paşa’nın eli olduğu vurgulanmıştır. Ona göre, Mustafa Kemal Paşa, İstanbul’u bir kez daha kurtaran İkinci Fatih idi ve bugün de İstanbullular Fatih’ini selamlıyordu (Vakit, 1 Temmuz 1921, s. 1).

Hakkı Tarık, Mustafa Kemal Paşa ile ilgili düşüncelerini “Dün diyordum ki: ‘hiçbir fani hiçbir devrede bu kadar kendiliğinden, gönülden alkışlanmamış, hiçbir millet hiçbir devrede bir şahsa bu kadar şuur ile itimat ve itminan ile kalpten bağlanmamıştır.

Şahsın kudretini bu kadar yakından tanımayıp teslim etmemiştir” sözleriyle dile getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın bu ziyaretinin İstanbul için büyük bir sevinç ve gurur kaynağı olduğunu ve onun Dolmabahçe Sarayı’ndaki nutkunun Türk milletinin sesi olduğunu ifade etmiştir. Sözlerini, “Bu ses o salonda bütün ubudiyet ve nefsanîyet ve bütün hile ve tahakküm işlerini sildi ve bütün yabancı unsurları süpürdü, götürdü. Şimdi de millet sesi ve milletin sesi olan Gazi’nin sesi hâkim olacak” şeklinde bitirmiştir (Vakit, 2 Temmuz 1927, s. 1-2)

Cumhuriyet döneminde ilk kez 1927 yılında İstanbul’u ziyaret eden Mustafa Kemal Paşa, sonraki süreçte sık sık İstanbul’u ziyaret etmiştir (Özkaya, 1994, s. 186). 11 Haziran 1930’da İstanbul’u beşinci kez ziyaret eden Mustafa Kemal Paşa’ya halk, önceki ziyaretlerinde olduğu gibi büyük sevgi gösterisinde bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa’yı Haydarpaşa Garı’nda, karşılayanlar arasında Hakkı Tarık’ın da içinde yer aldığı, Cevat Bey, Yakup Şevki, Rüştü, Halit Paşalar, bazı milletvekilleri, Abdülhak Hamit, Yunus Nadi, Prof. Yusuf Ziya Beyler, Denizcilik İşletmeleri Müdürü Sadullah Bey, Emniyet Genel Müdürü, İstanbul Emniyet Müdürü ve Jandarma Komutanı ile Papa Eftim Efendi gibi isimler karşılaşmıştır (Çağlar, 2011, s. 165).

Hakkı Tarık, Mustafa Kemal Paşa’nın bu gezisi vesilesiyle Vakit’te, “En Büyük Türk” başlığıyla bir makale kaleme almıştır. Hakkı Tarık, Mustafa Kemal’e duyduğu sevgiyi şu cümlelerle dile getirmiştir:

Bana, kırk yıllık ömründe en büyük bahtiyarlık nedir? diye sorsalar, hiç düşünmeye lüzum görmeden: gaziye görenler arasında bulunmak, gazi devrinde yaşamaktır, derim... İşte ben, bu uzun yorgunluk yılları içinde gazi ile teselli, gazi ile kuvvet, gazi ile neş’e buluyor ve Gazi’yi bu mukaddes mukavemetin, milletteki hayat kabiliyetinin en yüksek bir timsali görerek “men’udum” diyorum. Bütün bu ıstırap yıllarını ya bir de gazisiz tasavvur ediniz: bizler, dünya medeniyetini kucaklayan bu asil tarih içinde o zaman mütereddi, mazinin yüzüne bakmak liyakatından mahrum bir nesil olmayacak, karanlıklarda kaybolup gitmiş bulunmayacak mı idik? Onun için ya Gazi’yi görmeseydim, görmeden ölseydim, muhakkak betbaht olurdum, diyorum ve gelecek nesillere karşı biz gaziye gördük, gazi devrinde yaşadık diye övünüyorum Vakit, 12 Haziran 1930, s. 1,4.

3.1.3.14. Harf inkılabı

Türkiye’de, Latin harflerine geçiş düşüncesi cumhuriyet öncesine dayanmakla birlikte Latin harfleriyle ilgili tartışmalar Cumhuriyet döneminde de zaman zaman

gündeme gelmiş ve tartışılmıştır (Tunçay, 1981, s. 231.) Cumhuriyet döneminde alfabe konusu ilk kez, Şubat 1923'te İzmir'de Kâzım Karabekir'in başkanlığında toplanan Türk İktisat Kongresi'nde gündeme gelmiştir. İzmirli Nazmi adındaki bir işçi ve iki arkadaşı tarafından kongreye, Latin harflerinin kabulü hakkında bir öneri sunulmuştur. Fakat kongre başkanı Kâzım Karabekir, Latin harfleri İslam birliğini bozacak gerekçesiyle öneriyi reddetmiştir (Ülkütaşır, 1998, s. 42).

Kâzım Karabekir, bu konudaki düşüncelerini 5 Mart 1923'te basına verdiği "Latin Harflerini Kabul Edemeyiz" başlıklı demeciyle açıklamıştır. Demecinde söylediği, "Latin harflerini savunanlar yabancıların propagandalarından etkilenmekte ve ülkeye zararlı bir fikir sokmaya çalışmaktadırlar. Türk dilini ifade edecek hiçbir Latin harfi yoktur. Bu fikirler Türk toplumunu etkilerse bütün İslâm âlemi üzerimize hücum eder ve birbirimizi yeriz" sözleriyle Latin harflerine karşı olduğunu göstermiştir (Tongul, 2004, s. 112).

Kâzım Karabekir'in bu demeci, alfabe tartışmalarının yeniden başlamasına sebep olmuştur. Kılıçzade Hakkı, İctihad dergisinde kaleme aldığı "İzmir İktisat Kongresinde Latin Harfleri" başlıklı yazısıyla Kâzım Karabekir'e cevap vermiş ve söylediklerine karşı çıkmıştır. II. Meşrutiyetten beri Latin alfabesine geçilmesini savunan Hüseyin Cahit ise 22 Eylül 1923'te Resimli Gazete'de yazdığı "Latin Harfleri" başlıklı makalesinde okuma-yazma oranının düşük olmasının sebebinin Arap harfleri olduğunu ileri sürerek tartışmalara katılmıştır (Şimşir, 2008, s. 59-61).

Meclis'te Latin harfleri konusunu ilk dile getiren İzmir Milletvekili Şükrü Saraçoğlu olmuştur. Şükrü Bey, Milli Eğitim Bakanlığı'nın bütçesinin görüşüldüğü 25 Şubat 1924 tarihli meclis oturumunda bütçe üzerine söz alarak yaptığı konuşmada, asırlardan beri yapılan bunca fedakârlıklarına rağmen hala halkımızın ancak yüzde ikisi veya üçünün okuma-yazma bildiğine dikkat çekmiştir. Okuma-yazma oranının düşük olmasının sebebini de Arap alfabesinin Türkçe için yetersiz olmasına bağlamıştır (TBMM ZC., D. 2, C. 6, s. 335-336). Saraçoğlu'nun bu sözlerine karşı çıkanlar olduğu gibi destekleyenler de olmuştur. Hüseyin Cahit, Tanin'de kaleme aldığı, "Necat Yolu" başlıklı yazısında "Bila tereddüt söyleyebiliriz ki bu, bizim için bir kurtuluş yolu olacaktır. Türk Milleti ancak şu asırda cehaleti atmakla kendisini kurtarabilir. Maârifî en kolay, en çabuk surette neşir ve tamim çaresi Latin harflerini kabul etmekten ibârettir" sözleriyle Latin harflerinin alınmasının gerektiğini savunmuştur (Kılıç, 1991, s. 563-564).

İbrahim Alaatin Gövsa ise Resimli Gazete'de kaleme aldığı "Harflerimizin Kabahati" başlıklı yazısında Latin alfabesinin alınmasına karşı çıkarak bunun Türkçe okuma-yazmayı kolaylaştırmayacağını ve cehaleti almayacağını aksine okuma-yazmayı

zorlaştıracığını ifade etmiştir. Gazetenin diğer bir yazarı olan Ahmet Hikmet Bey de Latin alfabesine geçişin akla ve mantığa sığmadığını belirtmiştir (Kale, 1999, s. 819).

Türkiye’de Latin harfleri ile ilgili tartışmalar 1926’da Bakü’de gerçekleştirilen Türkoloji Kongresi’nde Latin harflerine geçme konusunun ele alınmasından sonra yeniden başlamıştır. Kongrede, Türklerin Arap harfleri yerine Latin alfabesini kullanmaları meselesi en önemli gündem maddelerinden biri olarak öne çıkmıştır. Kongrede bunun için oylama yapılarak 101 olumlu, 7 olumsuz ve 6 çekimser oyla Latin harflerine geçiş kararı Türklerin kendi tercihlerine bırakılmıştır (Avcı, 2013, s. 47).

Latin Harfleriyle ilgili tartışmalar sürerken 23 Mayıs 1928’de Mustafa Kemal Paşa’nın direktifleri doğrultusunda Millî Eğitim Bakanlığı tarafından “Dil Encümeni” teşkil edilmiştir. “Dil Encümeni”, “Dil Komisyonu” veya “Dil Heyeti” adıyla anılan bu kurul ilk etapta dokuz kişiden oluşan bir komisyon kurmuştur (Şimşir, 2008, s. 88). Dil Encümeni, bir ay boyunca yaptığı yoğun çalışmalar neticesinde alfabe ve gramer olmak üzere iki bölümden oluşan bir rapor hazırlanmıştır (Avcı, 2013, s. 49). Bu rapordan sonra Mustafa Kemal Paşa, 9 Ağustos 1928’de İstanbul Sarayburnu’nda CHF’nin düzenlediği bir akşam eğlencesinde ilk kez halka yeni Türk harflerini açıklamıştır. Daha sonra ise yurt gezilerine çıkarak yeni harfleri halka tanıtmış ve bütün milletvekillerini de bu konuda seferber etmiştir (Tunçay, 1981, s. 231).

Latin harfleri ile ilgili olarak Erzincan Milletvekili Saffet, Tekirdağ Milletvekili Cemil Bey ve Afyon Milletvekili Ali Beyler tarafından hazırlanan 11 maddelik kanun tasarısı, 1 Kasım 1928’de meclise sunulmuştur. Mecliste, “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun” kabul edilmesinden sonra (TBMM ZC., D. 3, C. 5. s. 9-11; Düstur, 3. Tertip, C. 10, s. 1353), 3 Kasım 1928’de Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmî Gazete, 3 Kasım 1928, s. 6001-6002)

Hakkı Tarık, Harf İnkılabı ile ilgili olarak Vakit’te kaleme aldığı yazısında, yeni alfabenin eski alfabeye nazaran daha kolay olduğunu belirtmiş ve bununla ilgili örnekler vermiştir. Örneğin eski alfabede “olub” yazılırken şimdi “olup” şeklinde yazıldığını eskiden “Mehmed, Ahmed” şeklinde yazılan isimlerin şimdi, “Mehmet, Ahmet” şeklinde yazıldığını belirtmiştir. Ayrıca, “b”, “d” ve “c” harflerinin yumuşayarak “p”, “t”, “ç” harflerine dönüştüğünü belirterek yeni yazının yazıldığı gibi okunduğunu, eski yazının ise yazıldığı gibi okunmadığını söylemiştir. Bunun sebebini ise “Böyle olduğu hâlde yeni alfabeyi kullanmakta küçük bir müşkül hâsıl olmuşsa, o bugünkü alfabeden doğmuyor, bunun hakiki sebebi Türkçe’nin şimdiye kadar tecvidiyle hemen hemen ciddi bir iştigale

tahmil edilmemiş olmasıdır” şeklinde açıklamıştır. Ona göre, yeni alfabe, eski alfabe ile kıyas kabul etmeyecek kadar sağlam ve mükemmeldir (Vakit, 23 Eylül 1928, s. 2)

Yeni harflere geçilirken başka bir endişe de Türk dilinin kendi şivesini muhafaza edip edemeyeceği konusu olmuştur. Hakkı Tarık, yeni imlânın Türkçe’nin kendi şivesini muhafaza etmekle kalmayacağını, aynı zamanda Türkiye’nin farklı bölgelerdeki birbirinden farklı telâffuzlara da son vereceğini belirtmiştir. Ona göre, eski imlâ, kelimelerin her yerde aynı şekilde okunmasını sağlayacak esneklikten yoksundu. Ancak, yeni imlâ sistemi, her harfe ve her hecede bir sesli harf yerleştirerek Türk dilinin kendi şivesini koruduğunu ifade etmiştir (Hayat Dergisi, 6 Eylül, 1928, s. 1). Hakkı Tarık, kaleme aldığı “10 Yıl Sonra” başlıklı makalesinde ise Harf inkılâbının ne kadar önemli olduğuna değinmiş ve bunun başmimarı olan Mustafa Kemal Paşa’ya şükranlarını sunmuştur:

Atatürk harf inkılâbının başöğretmenliğini yapmak için yurdu baştanbaşa dolaşırken Tekirdağ’ında milletine demişti ki: “Az zaman sonra yeni Türk harfleri ile gözler kamaştırıcı Türk ananevî inkişafının vâsıl olabileceği kudret ve itibarın beynelmilel seviyesini şimdiden o kadar parlak görüyorum ki, bu manzara beni gaşyediyor.” Bugün, Türk harfleri kanununun kabulünden on yıl geçmeksizin, Türkiye gerçekten gözleri kamaştıran inkişafına varmış bulunuyor. Büyük Atatürk, seni takdis için hangi eserini analım? Atatürk nesli, seni kutlamak için hangi mazhariyetinden bahsetmeli (Kurun, 9 Ağustos 1938, s. 1).

Hakkı Tarık, Harf İnkılabının en büyük destekçilerinden biri olmasına rağmen kendi düşüncelerinden de asla ödün vermemiştir. Arap harflerinin bağlantıları nedeniyle zorluk yarattığını, yeni harflerin daha kolay ve anlaşılır olması için ise büyük harflerin kullanılmasına karşı çıkmış ve büyük harf kullanılmamasını tavsiye etmiştir. Hakkı Tarık, hayatı boyunca yazdığı bütün yazılarında küçük harf kullanmıştır. Bunu Vakit gazetesindeki yazılarında görmek mümkündür. Hakkı Tarık’ın Vakit’teki köşesinde ismi de dâhil olmak üzere her şey küçük harflerle yazılıyordu (Akbayar ve Koloğlu, 1996, s. 86). Yazılarında neden büyük harfe karşı olduğunu ve kullanmadığını şu sözlerle açıklamıştır:

Ben yazıda majüskül bir süsten, bir kötü taklitten ibaret sayarım. Büyükleriyle küçükleri arasında şekil ayrılığı olanların faydasız değil, zararlı olduğuna inanırım. Satırın, kelimenin ilk harfini büyük yazmak bir fayda temin ediyorsa hep majüskülden satırlarda bu fayda nerede? Majüskülün de majüskülü yok ya!. (Vakit, 18 Ekim 1941, s. 1).

3.1.3.15. Serbest Cumhuriyet Fırkası

Serbest Cumhuriyet Fırkası, Dünya Ekonomik Krizi'nin etkisinin bütün dünyada derin bir şekilde hissedildiği bir dönemde, 12 Ağustos 1930'da güdümlü bir muhalefet partisi olarak kurulmuştur (Uyar, 2012a, s. 118). SCF'nın kuruluş süreci, 1925'te çıkan Şeyh Sait İsyanı'ndan sonra Paris'e Büyükelçisi olarak gönderilen Fethi Okyar'ın 22 Temmuz 1930'da yaz tatilini geçirmek üzere iki aylığına izinli olarak İstanbul'a gelmesiyle başlamıştır (Mango, 2000, s. 454). Yalova'da Mustafa Kemal Paşa ile bir araya gelen Fethi Bey, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumla ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa'ya ayrıntılı bir rapor sunmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Fethi Bey'e bu düşüncelerini bir parti programı içerisinde savunmasını isteyerek bir parti kurmasını ve bu partinin başına geçmesini istemiştir (Çavdar, 1983, s. 2054; Çavdar, 1995, s. 297). Fethi Bey'e göre, Mustafa Kemal Paşa Türkiye'nin içinde bulunduğu o günkü durumunu şu sözlerle açıklamıştır:

Bugün ki manzara aşağı yukarı bir diktatör manzarasıdır. Vakıa bir meclis vardır. Fakat dâhilde ve hariçte bize diktatör nazarıyla bakıyorlar. Geçen sene Ankara'yı ziyaret eden Alman yazarlarından Emill Ludwig idare şeklimiz hakkında tuhaf sualler sormuş ve diktatörlüğümüze hüküm vermiş ve kanaatını da yazmıştır. Hâlbuki ben Cumhuriyet'i şahsi menfaatim için yapmadım. Hepimiz faniyiz. Ben öldükten sonra arkamda kalacak müessese bir istibdat müessesesidir. Ben ise millete miras olarak bir istibdat müessesesi bırakmak ve tarihe o suretle geçmek istemiyorum. Bütün müşküllere katlanacağız. Sizin dostluğunuza, ahlakınıza, malumatınıza itimadım vardır. Mesele, memlekette Cumhuriyet'in şahısların hayatına bağlı kalmayarak kökleşmesidir. Siz bu işi üzerinize almalısınız (Okyar, 1980, s. 392-393).

Bu görüşmeden kısa bir süre sonra Fethi Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın bir muhalefet partisi kurma yolundaki teklifini kabul etmiştir. Muhalif bir partinin kurulacağı haberi basında geniş bir şekilde yer almıştır (Uyar, 2012a, s. 120). Vakit gazetesinin 9 Ağustos 1930 tarihli sayısında, "Yeni Muhalif Fırka" manşetiyle çıkan haberde, Fethi Bey'in büyükelçilik görevinden istifa ederek muhalefet partisinin lideri olacağı belirtilmiştir (Vakit, 9 Ağustos 1930, s. 1). Cumhuriyet gazetesi bu haberi, "Fethi Bey Yeni Fırka Yapıyor" manşetiyle vermiştir. Haberde Paris Büyükelçisi Fethi Bey'in Halk Fırkası'ndan ayrılıp başka bir programla yeni bir fırka kuracağı ifade edilmiştir (Cumhuriyet, 9 Ağustos 1930, s. 1). Milliyet gazetesi ise bu haberi, "Fethi B. Yeni Bir

Siyasi Fırka Teşkil Ediyor” şeklinde vermiştir. Haberde, yeni fırkanın Cumhuriyetçi ve laik olacağı belirtilmiştir (Milliyet, 9 Ağustos 1930, s. 1).

Basında yeni bir partinin kurulacağı haberleri çıktığı gün Fethi Bey, partisinin uyacağı esaslarla ilgili Mustafa Kemal Paşa’ya hitaben bir mektup yazmıştır. Fethi Bey’in “Türkiye Reis-i Cumhuru Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine!” diye başlayan mektubunda, yurtdışında bulunduğu süre zarfında dışardan gördüğü Türkiye’deki olumsuz durumu düzeltmek istediğini söylemiştir. Ayrıca, Halk Fırkası’nın mali, iktisadi, dâhili ve harici siyasetlerinin birçok noktalarına muhalif bir fırka ile siyasi mücadele sahnesine atılacağını, bunu için de Mustafa Kemal Paşa’dan tavrının ne olacağını sormuştur (Vakit, 11 Ağustos 1930, s. 1,6; Cumhuriyet, 11 Ağustos 1930, s. 1,3) Mustafa Kema Paşa, Fethi Bey’in mektubuna 11 Ağustos’ta verdiği cevapta, laik Cumhuriyet esası dâhilinde fırkanın her türlü siyasi faaliyetlerine engel olmayacağını, adil ve tarafsız olacağına dair söz vermiştir (Milliyet, 12 Ağustos, 1930, s. 1,2, Son Posta, 12 Ağustos 1930, s. 7) Mustafa Kemal Paşa ayrıca, tarafsızlığını ve iyi niyetini göstermek adına kız kardeşi Makbule Hanım’ın yeni partiye katılmasını sağlamıştır. Böylece Türkiye’nin ikinci muhalefet partisi, “Serbest Cumhuriyet Fırkası” adıyla 12 Ağustos 1930’da kurulmuştur (Kınross, 2016, s. 366).

Partinin kurucuları arasında Ali Fethi Bey’in yanı sıra Nuri Conker (Umumi Kâtip, Genel Sekreter), Kars Milletvekili Ahmet Ağaoğlu, Ankara Milletvekili Talat Bey, Bilecik Milletvekili Rasim Öztekin, Bursa Milletvekili Senih Hızıroğlu, Elazığ Milletvekili Nakiyeddin Yücekök, Erzurum Milletvekili Tahsin Uzer, İstanbul Milletvekili Ali Haydar Yuluğ, İstanbul Milletvekili Süreyya İlmen, Kocaeli Milletvekili İbrahim Süreyya, Niğde Milletvekili Reşid Galib, Sinop Milletvekili Refik İsmail Kakmacı, Şebinkarahisar Milletvekili Mehmet Emin Yurdakul olmak üzere toplam 15 kişi yer almıştır (Senemoğlu, 2016, s. 56).

Bu süreçte Hakkı Tarık’ın da kendi partisinden istifa edip SCF’ye geçeceği ve yeni bir gazete çıkaracağına dair basında haberler gündeme gelmiştir. Bunun üzerine Hakkı Tarık, bahse konu olan bu haberlere cevap veren bir yazı kaleme almıştır. Yazısında, partisinin CHP olduğunu, en şerefli yolun partisinin ve Mustafa Kemal Paşa’nın yolu olduğunu ve bu yoldan da ayrılmayacağını ifade etmiştir. Ayrıca, gazetesinin Vakit gazetesi olduğunu ve başka bir gazete de çıkarmayacağını belirtmiştir (Vakit, 27 Ağustos 1930, s. 2).

SCF yayınladığı parti programında, “Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve Laiklik” esaslarına bağlı bir parti olduğunu, Anayasa’daki hak ve özgürlüklerin herkes için

yürürlükte tutulacağını ve hiçbir bir zarara uğratılmayacağını belirtmiştir (Akşam, 13 Ağustos 1930, s. 1; Hâkimiyet-i Milliye, 13 Ağustos 1930, s. 1).

SCF kurulduktan sonraki ilk önemli faaliyeti, 3-13 Eylül 1930 tarihleri arasında Batı Anadolu bölgesine yaptığı on günlük seyahat olmuştur (Ertem, 2010, s. 80). 3 Fethi Bey'e bu gezisine fırkanın ileri gelenlerinden Kars Milletvekili Ahmet Ağaoğlu, Aydın Milletvekili Reşit Galip, İstanbul Milletvekili Haydar (Yuluğ) ve Erzurum Milletvekili Tahsin Uzer eşlik etmiştir. Fethi Bey'in ilk durağı İzmir olmuştur (Vakit, 3 Eylül 1930, s. 5; Cumhuriyet, 3 Eylül 1930, s. 3) Fethi Bey ve yanındakiler, 5 Eylül 1930 günü İzmir'e vardıklarında büyük bir coşku ve sevinçle karşılanmıştır. Binlerce kişi Fethi Bey'i görmek için sahile akın etmiştir (Vakit, 5 Eylül 1930, s. 1). Ancak, Fethi Bey'in 7 Eylül'de yapacağı miting öncesinde Cumhuriyet Halk Fırkası binası ve Anadolu Gazetesi binasının taşlanması gibi çeşitli elim hadiseler yaşanmış, çıkan olaylarda bir çocuk ölmüş ve yedi kişi de yaralanmıştır (Vakit, 6 Eylül 1930, s. 1-2; Milliyet, 6 Eylül 1930, s.1)

CHF Umumi Kâtipliği 6 Eylül 1930 günü yayınladığı genelgede olayların seyrini şu şekilde açıklamıştır:

İzmir'de meydana gelen olay SCF'nin şişirmesi ve İstanbul habercilerine eksik bilgilerin verilmesi nedeniyle gerçek meseleyi bildiriyorum; Fethi Bey'in yanındakiler görünürde 300 kişidir aslında 3 bin 2 bin kişidir. Birinci ve ikinci günkü olaylar Komünistlerden dolayı çıkmıştır. SCF'liler bir protesto yapma gereğinde bulunmuşlar ve Anadolu gazetesini basmışlardır. Zabıta müdahale etmiş ve emirlere itaat etmeyenlere karşı atılan birkaç el silahtan zavallı bir seyirci çocuk vurulmuştur. CHF binalarından birinde de içeride bulunanların birkaç sözüne karşılık taş atılmıştır. Zabıta kuvvetleri karşılık vermiştir. Olay bundan ibarettir. Bazı kişiler bu durumu yanlış bir yola sokmaya çalışmışlardır (BCA, 490.1.0.0.435.1804.2; Koçak, 2006, s. 211).

Fethi Bey'in İzmir'deki gezisi sırasında yaşanan olaylar parti için aslında bir dönüm noktası olmuştur (Tabak, 2002, s. 559). Özellikle SCF'nin kurulduktan kısa bir süre içinde halktan büyük teveccüh görmesi ve kısa zamanda partiye on binlerce kişinin üye olması İnönü hükümetinde rahatsızlık yaratmıştır. Nitekim CHP içinde SCF'ye karşı olan bir grup, Mustafa Kemal Paşa'dan iki parti arasındaki tarafsızlığa son vermesini ve SCF'nin kapatılmasını istemişlerdir. Fethi Bey'in İzmir gezisinde yaşanan olaylar ve SCF'li yöneticilerin 1930 belediye seçimlerinde hükümet tarafından kendilerine haksızlık yapıldığı iddialarını meclise taşımaları bardağı taşıran son damla olmuştur (Ertem, 2010, s. 88). Yaşanan bu gelişmeler karşısında Mustafa Kemal Paşa, Fethi Bey'e bu ortamda artık tarafsız kalamayacağını iletmesi üzerine Fethi Bey, Mustafa Kemal Paşa ile daha

fazla karşı karşıya gelmemek için SCF'yi 17 Kasım 1930'da kapatmıştır (Zürcher, 2000, s. 261).

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kendini feshedip siyaset sahnesinden çekilmesinde sonra Hakkı Tarık, bu konuyu Vakit gazetesinde kaleme aldığı bir yazı ile değerlendirmiştir. Yazısında, Fethi Bey ve arkadaşlarının, Halk Fırkası'nda milletvekili oldukları dönemde dahi hükümete karşı bir tutum sergilediklerini belirtmiştir. Fethi Bey ve arkadaşları parti içi sorunları konuşmak yerine bir fırka kurmaya karar verdiklerinde Mustafa Kemal Paşa tarafından kendilerine siyaset yapabilecek bir ortam sağlandığını, ancak Fethi Bey'in üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmedeğini ve yanlış siyaset yaptığını ifade etmiştir (Vakit, 18 Kasım 1930, s. 1,4).

Hakkı Tarık, kaleme aldığı "Serbest Fırka niçin yaşamadı?" başlıklı makalesinde SCF'nin bu kısa süreli siyasi hayatına cevap bulmaya çalışmış ve kapanmasına etki eden faktörleri açıklamıştır. "S.C Fırkası niçin yaşıyamadı?" diye soran Hakkı Tarık, bu soruya "Bir kelimeyle: doğuşundaki kusurdan, sui teşekkülünden..." şeklinde cevap vermiştir. Ona göre, SCF kurulduğunda her ne kadar kendilerinin CHP'den farklı bir siyasi hareket olduğunu iddia etseler de gerçekte CHP'nin siyasi çizgisini takip etmiş ve yeni bir parti programı ortaya koyamadıklarını belirtmiştir. Bu durumun ise SCF'nin kapanmasındaki birinci faktör olduğunu ifade etmiştir (Vakit, 19 Kasım 1930, s. 1,6). SCF'nin kapanmasının ikinci nedeninin ise fırkanın halka takdim tarzından kaynaklandığını belirtmiştir. SCF'nin kuruluş aşamasında idare heyetini dahi tam olarak oluşturmadan önüne geleni parti üyesi yaptıklarını, hem meclis içinde hem meclis dışında çok acemice hareket ettiklerini açıklamıştır. Ayrıca, belediye seçimlerinde hile yapıldığına dair ortaya atılan iddiaların ise gerçeği yansıtmadığını ileri sürmüştür (Vakit, 19 Kasım 1930, s. 6).

Hakkı Tarık kaleme aldığı başka bir makalesinde ise İzmir Postası'nda çıkan "Serbest Fırka'nın ilgası hürriyetin cenin halinde ölümüdür" haberine cevap vermiştir. Ona göre, beş on kuruş daha fazla kazanmak için bu haberi yapanların ortaya atıkları iddiaları birer safsatadan ibaretti. "Daha ne hürriyeti istiyorlar?" diye soran Hakkı Tarık, bundan ötesi hürriyeti boğan hürriyet olduğunu belirtmiştir (Vakit, 19 Kasım 1930, s. 1,6).

3.1.3.16. 1930 Belediye Seçimleri ve azınlık adayları

Cumhuriyet tarihinin ilk yerel seçimleri 1930'da gerçekleştirilmiştir. Bu seçimler Türkiye'de ilk çok partili yerel seçim olma özelliğini taşımasının yanı sıra, demokratik ve modern belediyeciliğin de başlangıcı kabul edilmektedir (Girgin, 2013, s. 89). Tek

dereceli olarak yapılan bu seçimlerin bir diğer önemli özelliği, kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınmış olmasıdır. Ayrıca, bu seçimlerde gayrimüslim vatandaşlara da seçimlerde aday olma hakkı tanınmış ve böylece demokratik katılımın kapsamı genişletilmiştir (Emrence, 2014, s. 164).

Seçim sath-ı mahalline girildikten sonra kısa bir süre önce kurulmuş bir parti olan SCF'nin seçimlere katılıp katılmayacağı meselesi tartışma konusu olmuştur (Yüksel, 2008, s. 103). CHP'nin üyeleri kadar SCF'nin bazı üyeleri de seçime katılma kararına karşı çıkmıştır. Örneğin Ahmet Ağaoğlu, parti teşkilatlarının henüz tamamlanmadığı gerekçesiyle SCF'nin seçimlere girmemesi gerektiğini dile getirmiştir (Gülen, 2023, s. 183). SCF'nin CHP tarafından en çok eleştirildiği başka bir konu ise SCF'nin İstanbul belediye seçimi için azınlıklardan da aday göstermesi olmuştur (Gözcü, 2006, s. 96).

Fethi Okyar, İstanbul'da yayınlanan Ermeni gazetelere verdiği demeçte, gayrimüslim adaylarla ilgili olarak SCF'nin ırk ve din farkı gözetmeksizin fırka programını kabul eden bütün vatandaşların oylarına talip olduğunu belirtmiştir (Bali, 1998, s. 83). Fethi Bey ayrıca, bazı Ermeni, Rum ve Yahudi ileri gelenleriyle görüşmeler yaparak belediye seçimlerinde eski İstanbul Milletvekili Orfanides Efendi ve Osmanlı Bankası'nın Eski Müdürü Panciri Bey'i aday göstermeyi düşünmüştür (Son Posta, 31 Ağustos 1930, s. 3, Akşam, 31 Ağustos 1930, s. 2). Fethi Bey'in özellikle azınlıkların önde gelenleriyle bir araya gelip onlarla görüşmeler yapması CHF tarafından sert eleştirilere maruz kalmıştır (Duran, 2022, s. 129).

SCF'nin gayrimüslimlerden aday gösterilmesinin belli çevrelerce eleştirilmesi üzerine Fethi Bey, fırkasının Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda Türk vatandaşlarına tanınmış hürriyet ve masuniyet haklarının tatbikinden yana olduğunu ifade etmiştir. Fethi Bey, Cumhuriyet rejiminin tüm vatandaşlarının haklarına saygı göstermekle yükümlü olduğunu ve anayasanın ilgili maddelerine uygun hareket edildiği sürece aday olma konusunda herhangi bir sorunun yaşanmayacağını belirtmiştir. Ayrıca, memleketteki gayrimüslim azınlıkların sayısının oldukça düşük olduğunu belirten Fethi Bey, fırkasının İstanbul'da bunları aday göstermekle Cumhuriyet esaslarına sadakat gösterdiğini ifade etmiştir (Vakit, 11 Ekim 1930, s. 2).

Fethi Bey'in bu sözleri Türk basını tarafından tartışılmıştır. Cumhuriyet gazetesinin yazarlarından Yunus Nadi kaleme aldığı "Türk Vatandaşlığı" başlıklı makalesinde bu konu ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Yunus Nadi, Türkiye'deki gayrimüslimlerin, Lozan Antlaşması'nda kendilerine tanınan haklardan kendi iradeleriyle feragat ettiklerine vurgu yaparak Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı

olmayı tercih ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca, Türk demokrasisinin hiçbir ırk ve din farkı gözetmeksizin herkesi kucakladığını ifade etmiştir (Cumhuriyet, 21 Ağustos 1930, s. 1).

Vakit gazetesinin sahibi ve başyazarı Mehmet Asım ise SCF'nin gayrimüslim adaylar göstermesini eleştiren bir yazı kaleme almıştır. SCF'nin gayrimüslim aday göstermesinin çevrelerinde şaşkınlık ve üzüntü yarattığını ifade eden Mehmet Asım, Milli Mücadele döneminde Türklerin aleyhine faaliyet gösteren ve geçmişleri şüpheli olduğu mahkeme kararlarıyla apaçık ortada olan gayrimüslimlerden aday gösterilmesinin bir hata olduğunu belirtmiştir. Ona göre, gayrimüslimlerin Türk vatandaşlığına sahip olmaları dışında Türk milletiyle hiçbir ortak aidiyetleri bulunmamaktaydı. Anayasamızda gayrimüslimlerin seçme ve seçilmesine herhangi bir engel olmasa bile SCF'nin bu kişileri aday gösterirken daha temkinli olması gerektiğini savunmuş ve geçmişleri şüpheli olan gayrimüslimlerin ellerine bir gün fırsat geçtiğinde silahlarını SCF'ye doğrultacaklarını ifade etmiştir (Vakit, 7 Ekim 1930, s. 1-2).

CHP cenahında ve basında gayrimüslimlerin aday olmasına yönelik yapılan sert eleştiriler üzerine Zekeriya Sertel, Son Posta gazetesinde kaleme aldığı bir makalede, bu tepkilerin kaynağının gayrimüslimlerin, tam anlamıyla vatandaş olarak kabul edilmemelerinden kaynaklandığını belirtmiştir. Sertel, anayasanın din, mezhep ve dil ayrımı yapmaksızın herkesi Türk vatandaşı olarak kabul ettiğini, bununla birlikte gayrimüslimlerin de vergi verip askere gittiklerini ifade etmiştir. Yazısının devamında, İstanbul nüfusunun bir kısmının gayrimüslimlerden oluşması nedeniyle belediye meclislerinde gayrimüslim üyelerin bulunmasının doğal ve demokrasinin bir gereği olduğunu belirtmiştir (Son Posta, 11 Ekim 1930, s. 3).

Azınlıklarla ilgili tartışmalar sürüp giderken Hakkı Tarık da bu konuda fikrini beyan eden yazılar kaleme almıştır. Yazısında, anayasa gereği Türk vatandaşı olarak kabul edilen bu azınlıklara Türk demenin ne kadar doğru olduğunu sormuştur. Bu azınlıkların kendi dillerinde çıkardıkları gazetelerden davranışları takip edildiğinde onlarla ortak bir yanımızın olmadığını belirtmiştir. Hakkı Tarık, “hangi milli mefhum karşısında heyecana düştüklerini gördünüz, ekseriyetin sevindiği hangi gün kendiliğinden sevinmişler, kederlendiğimiz hangi gün, kendiliklerinden teessürümüze iştirak etmişler, umumi mahiyette bir yardım düşünüldüğü, memleketin müdafaası icap ettiği zaman böyle bir candan alaka göstermişlerdir” sözleriyle azınlıkların Türkiye'ye olan sadakatliklerini sorgulamıştır. Hakkı Tarık'a göre, azınlıkların vatandaşlıkları sadece anayasanın kendilerine verdiği bir vesikadan ibaret olmamalı, kendilerini gerçekten Türk hissederek Avrupa'da Halaçyan, Papadopoulos, Kohen gibi adlarla Türkiye'yi temsil edip

savundukları takdirde, onları siyasette aday göstermeye mutabık olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, azınlıklar şimdilik kendilerini Türk hissetmemektedirler (Vakit, 20 Ekim 1930, s. 2).

Hakkı Tarık'ın bu yazısı hakkında bir Rum gazetesi olan Avyi gazetesi cevaben, “milli mevcudiyetlerinin inkâr edilmesini açıkça murtat olup çıkmalarını istemenin şerefli bir iş midir?” diye sormuştur. Hakkı Tarık, buna verdiği cevapta konunun tamamen yanlış anlaşıldığını, artık bir Osmanlı düzeni olmadığını dolayısıyla da Türkiye Cumhuriyeti çatısı altında bir Osmanlı sistemi yani millet düzenini sürdürmenin anlamsız olduğunu belirtmiştir. Türk vatandaşlığını sadece Anayasa'nın verdiği bir kâğıt parçasıyla alan ve kanun mükellefiyetlerini bir angarya gibi yapan bir azınlık istemediklerini, onlar için daha iyi daha değerli ve daha yüksek bir şey olan “hakiki Türk vatandaşlığı” istediklerini ifade etmiştir. Anayasanın azınlıklara siyasi ve medeni her türlü hakkı verdiğini, belediye için aday olabilecekleri gibi milletvekilli için de aday olabildiklerini belirterek buna karşı olmadığını belirtmiştir. Azınlıkların kendi vatandaşlıklarını yabancı ülkelerin himayeleriyle sürdürme eğilimlerini muhafaza etme gayreti göstedikleri sürece siyasette azınlık adaylarının varlığına karşı olduğunu da vurgulamıştır. Son olarak “gönülden Türk vatandaşlığını istiyoruz” diyerek sözlerini bitirmiştir (Vakit, 23 Ekim 1930, s. 2).

3.1.3.17. Yunanistan ile yumuşama: Venizelos'un Türkiye ziyareti

Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri büyük ölçüde 1919-1922 yılları arasında Yunanistan ile yapılan savaşın ardından atılmıştır. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'yla, iki devlet aralarındaki çatışmaya son vererek barışı sağlamak için çaba göstermişlerdir. Ancak, bu antlaşmaya rağmen iki ülke arasında tam anlamıyla bir normalleşme sağlanamamıştır. Özellikle, Lozan Barış Antlaşması çerçevesinde karara bağlanan nüfus mübadelesinin uygulanmasında yaşanan sorunlar, iki ülke ilişkilerinin yeniden bozulmasına yol açmıştır (Bilgiç, 2015, s. 1). Lozan Antlaşması'na göre, Türkiye'de yaşayan Rumlarla, Yunanistan'da kalan Türklerin büyük bir kısmı karşılıklı olarak yer değiştirecekti. Aynı antlaşmaya göre, 30 Ekim 1918'den önce İstanbul'a yerleşmiş (etabli) Rumlarla, Batı Trakya'daki Türkler bu değişimin dışında tutulacaktı. Ancak, Türkiye ve Yunanistan yerleşmiş (etabli) terimini farklı yorumlamış ve uygulamada anlaşmazlık yaşanmıştır. İki ülke aralarındaki bu sorunu çözemeyince sorunun çözümü için Milletler Cemiyeti'ne başvurmuşlardır. Milletler Cemiyeti ise Lahey Adalet Divanı'ndan bu konuda görüş istemiştir (Özel, 2002, s. 643). Lahey Adalet

Divanı kararını, 21 Şubat 1925'te açıklamıştır. Bu karara göre, bir kişinin etabli sayılabilmesi için 30 Ekim 1918'den önce İstanbul'a gelmiş olması ve orada daimi olarak kalmış olması gerekmektedir. Fakat Lahey Adalet Divanı'nın bu kararı tavsiye niteliğindedir ve etabli sorununu çözmekten uzaktır. İki ülke arasındaki etabli sorunu ancak 1930'da çözüme kavuşturulmuştur (Bilgiç, 2015, s. 8).

Lozan'dan sonra Türkiye ile Yunanistan ilişkilerini etkileyen başka bir sorun da İstanbul'da bulunan Ortodoks Kilisesi Patriği ile ilgili konudur. Türkiye, Patrikhanenin hem Birinci Dünya Savaşı hem de Milli Mücadele sırasında Rumları, Türkler aleyhine tahrik ve teşvik ettiğini bildiği için bu makamın kaldırılmasını istiyordu. Ancak, Türkiye'nin bu görüşüne sadece Yunan hükümeti değil, müttefikler güçler de karşı çıkmıştır. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un önerisiyle patrikhanenin siyasi konularla uğraşmaması şartıyla İstanbul'da kalması kabul edilmiştir. Fakat 1924 yılının sonuna doğru Patrikliğe Arapoğlu Konstantin seçilince Türk tarafı buna karşı çıkmış ve Patrik Konstantin'in mübadeleye tabi bir kişi olması sebebiyle onu sınır dışı etmiştir. Bu karar iki ülke arasında zaten gergin olan ilişkileri daha da gerginleştirmiştir. Konu, Muhtelit Mübadele Komisyonu'na intikal etmiş, Komisyon Konstantin'in mübadeleye tabi olduğunu belirtmekle birlikte bu konuda yetkisiz olduğunu ileri sürmüştür. Yunan hükümeti, konuyu Milletler Cemiyeti'ne ve Lahey Hays Divanı'na götürmek istemişse de Türk tarafı, mezkûr organların bu konuda yetkisiz olduğunu ileri sürmüştür. Neticede Patrik meselesi Konstantin'in 19 Mayıs 1925'te görevinden çekilmesi ve yerine Vasil Georgiades'in seçilmesiyle çözüme kavuşturulmuştur (Gönlübol ve vd., 1987, s. 65-66).

Bu gelişmelerden sonra Türkiye ile Yunanistan arasında yumuşama süreci başlamış ve iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler tekrar kurulmuştur. İki ülke karşılıklı olarak elçilerini atamışlardır. Türk tarafı Cevat (Ezine) Bey'i 1925'te Yunanistan'a ilk Türk elçisi olarak gönderirken, Yunan tarafı Argyropoulos'u İstanbul'a elçi olarak göndermiştir. Bu gelişmelerle birlikte 1 Aralık 1926'da iki ülke arasında mübadeleden doğan sorunların çözümüne yönelik Atina Antlaşması imzalanmıştır. Ancak, bu antlaşmaya rağmen Türkiye ve Yunanistan arasındaki mübadele sorunu çözülmemiş ve iki ülke arasındaki sorunlar tekrar başlamıştır (Özel, 2002, s. 643).

1928 yılına gelindiğinde ise hem Türkiye'de hem de Yunanistan'da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye, Lozan'dan geriye kalan borçlar meselesini Fransa ile çözüme kavuşturduktan sonra barışçı ve statükocu bir dış politikanın özellikle Balkanlardaki en önemli ve aktif temsilcisi rolünü üstlenmiştir (Oran, 2002, s. 344). Aynı yıl, Yunanistan'da Venizelos'un iktidara gelişiyle birlikte Yunanistan'ın dış politikasında

önemli değişiklikler yaşanmıştır. Venizelos'un liderliğindeki Yunan hükümeti, geçmişteki yayılcı dış politikasından vazgeçerek Türkiye ile dostluk ilişkisi kurma çaba içerisine girmiştir. Venizelos'un bu çabası, Ankara-Atina arasında gergin olan ilişkilerin yeniden düzelmesiyle sonuçlanmıştır. Türk hükümetinin daveti üzerine Venizelos, 1930'da Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Onun bu ziyareti, Türk-Yunan ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Bu ziyaret vesilesiyle Türkiye ile Yunanistan arasında devam eden mübadiller sorunu yapılan antlaşma ile çözüme kavuşturulmuştur. Bundan sonraki süreçte iki ülke bölgesel barışı korumak için birlikte hareket etmişlerdir (Çakmak, 2008, s. 91).

Venizelos'un 27 Ekim 1930'daki Türkiye ziyareti, Türk basını tarafından ilgiyle takip edilmiştir. Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Yunus Nadi, Venizelos'un bu ziyareti vesilesiyle kaleme aldığı yazısında, bütün dünyanın barışa ihtiyaç duyduğu bu zamanda Venizelos'un bu ziyaretinin çok anlamlı olduğunu ifade etmiştir. Nadi, Türkiye'yi düşman olarak görmeyen Venizelos'un buraya dost gibi gelmesini bilecek kadar realist bir siyaset adamı olduğunu ve bu tavrının ise takdire şayan olduğunu ifade etmiştir. Kısa bir süre önceye kadar düşman olan bu iki devletin bugün kurdukları dostluğun son derece olumlu bir gelişme olduğunu belirtmiştir. Nadi'ye göre, savaş ile barışı sağlamak her zaman mümkündür, ancak asıl marifet barışı savaşız olarak tesis etmektir. Türkiye ile Yunanistan'ın aralarındaki sorunları savaşımadan çözmeyi başardığını ve bunun ise her iki ülke için büyük bir onur olduğunu belirtmiştir (Cumhuriyet, 31 Ekim 1930, s. 1).

Falih Rıfkı ise Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde kaleme aldığı yazısında, bu ziyaret hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Falih Rıfkı, bir zamanlar düşman olan bu iki ülkenin asla barışmayacağı düşüncesinin hâkim olduğunu ancak Akdeniz gibi önemli ve stratejik bir coğrafyanın büyük bir parçasını elinde tutan bu iki ülkeyi yalnız coğrafya değil, bütün zorunlulukların da onları dost olmaya mecbur ettiğini ifade etmiştir. İki ülke için de geçmişteki olumsuzlukları geride bırakarak yeni bir geleceğin temellerini atmanın uzun ve yorucu olduğunu ancak barışa duyulan inanç ve milletlerin dostluk içinde özgürce gelişmelerini hedefleyen anlayışın bütün zorlukları yeneceğini ifade etmiştir. Özellikle Venizelos ve İsmet İnönü gibi iki devlet adamının barışçı siyasetlerinin olumlu sonuçlar verdiğine vurgu yapan Falih Rıfkı, zaman içinde Türk ve Yunan milletlerinin yalnız barışmadıklarını aynı zaman dost olduklarını belirtmiştir. Bu durumun yalnız iki millet için değil, Balkanlar ve Akdeniz'de barışın sağlanması için de çok önemli bir gelişme olduğunu ifade etmiştir (28 Ekim 1930, s. 1). Hakkı Tarık da Venizelos'un bu ziyareti ile ilgili bir yazı kaleme almıştır. Yazısında, Yunan Başbakanı Venizelos'un

yakın geçmişte Türkiye'ye karşı başkaldıran Yunan halkının Türkiye'ye yönelik olumsuz duygularını yatıştırmayı başardığını belirtmiştir. Venizelos'un Türkiye'deki siyasi değişimi fark ederek, Türk dostluğunun Yunanlılar için faydalı olacağına onları ikna ettiğini ifade etmiştir. Venizelos'u bugün bu çehre ile gördüklerini belirtmiştir (Vakit, 27 Ekim 1930, s. 1).

3.1.3.18. Darülfünûn'dan İstanbul Üniversitesi'ne

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadar varlığını sürdüren Dârülfünûn'un temelleri 1846'da teşkil edilen Maarif komisyonu tarafından atılmış ve bu kuruma "Fenler evi" anlamına gelen Dârülfünûn ismi verilmiştir (Turan, 2010, s. 71). 1846'da kurulması planlanan Dârülfünûn'un eğitim yapacak bir binaya sahip olmaması ve eğitim için gerekli materyallerin eksikliği nedeniyle uzun bir süre eğitim yapılamamıştır (Taşer, 2006, s. 30-31). İnşaatı, 1865'te biten Darülfünûn binası büyük olduğu gerekçesiyle Maliye Nazâreti'ne tahsis edilmiştir. Bunun üzerine Darülfünûn, Nuri Paşa Konağı'na taşınmış ve orada derslere devam edilmiştir (Dağlı, 2020, s. 20) Ancak, 1865 yılı ortalarında konakta çıkan bir yangın sonucunda bütün ders araçları ve kitaplar yanınca Darülfünûn'da eğitime devam edilememiş ve sonunda kapatılmıştır (İhsanoğlu, 1990, s. 712).

Çeşitli nedenlerle kesintiye uğrayan eğitim, 1870'te Darülfunun'un yeniden açılmasıyla tekrar başlamıştır (Akyüz, 2000, s. 50). Darülfünûn'da eğitim 1873'e kadar kesintisiz olarak sürmüştür. Fakat yeterli sayıda hoca ve öğrencinin olmamasının yanında sosyal, ekonomik ve kültürel yapının yetersizliğini de hesaba katınca istenilen başarı elde edilememiştir. Darülfunun'un neden kapatıldığı ile ilgili elimizde kesin bir veri bulunmamakla birlikte, okulun açılışında Cemaleddin Efgani'nin söylemiş olduğu "nübüvvet bir sanattır" sözünün etkili olduğu ileri sürülmüştür (Kesgin, 2010, s. 14).

Darülfünûn'nun ikinci kez kapatılmasından sonra, 1874'te Saffet Paşa'nın çabasıyla Galatasaray'daki Mekteb-i Sultani içinde Darülfünûn-ı Sultani adıyla tekrardan eğitime başlanmıştır (Aydemir, 2020, s. 2227). Bu dönemde daha çok bir yüksekokul işlevi gören Darülfünûn-ı Sultani, 1879'da bir kez daha kapatılmıştır. Darülfünûn-ı Sultânî'nin kapatılmasına sebep olan faktörler arasında, orta öğretimin yetersizliği, maddi imkânların kısıtlılığı, yeterli sayıda öğretim üyesi ve öğrencinin olmaması ile kurumun yapılanmasının taklitçi bir düzeyde kalması gibi bir dizi etken yer almıştır (Dağlı, 2020, s. 22). Darülfünûn'un üçüncü kez kurulmasının da başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra,

İkinci Abdülhamit'in tahta çıkışının yirmi beşinci yıl dönümünde hükümet tarafından Darülfünûn'un dördüncü kez kurulması kararı alınmış ve bu karar doğrultusunda 14 Ağustos 1900'da yayımlanan bir nizamname ile Darülfünûn-ı Şahâne yeniden faaliyete geçmiştir (Taşer, 2006, s. 42). Darülfünûn için Cağaloğlu'ndaki Mekteb-i Mülkiye'nin bir bölümü ayrılmış ve idaresinden de bu okulun müdürlüğü sorumlu tutulmuştur (Mertayak, 1994, s. 101).

Darülfünûn'un üniversiteleşmesi yolundaki ilk girişim dönemin Maarif Nazırı Emrullah Efendi tarafından 21 Nisan 1912'de çıkarılan bir nizamname ile atılmıştır. 1913-1914 yıllarından itibaren üniversite bünyesinde kitaplıklar, laboratuvarlar ve enstitüler kurulmaya başlanmıştır. Maarif Nazırı Şükrü Bey'in girişimiyle 1915-1916 yıllarında Darülfünûn'un öğretim kadrosunda yabancı hocalara da yer verilerek Almanya, Avusturya ve Macaristan gibi ülkelerden hocalar getirilmiştir. 24 Ekim 1919'da çıkarılan nizamname ile Dârülfünûn'a bilimsel özerklik tanınmış, Dârülfünûn Divanı kurulmuş ve dersler yeniden düzenlenmiştir (Dölen, 1985, s. 476-477).

Cumhuriyetin ilanından sonra 21 Nisan 1924'de çıkarılan 493 sayılı "İstanbul Darülfünûnunun Şahsiyet-i Hükmiyesi Hakkında Kanun" ile Dârülfünûn'a bilimsel özerkliğin yanında idari özerklik de tanınmıştır (TBMM ZC., D. 2, C. 8. s. 975-981). Fakat Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren hükümet ve hükümete yakın çevrelerde, Dârülfünûn'un kendisinden beklenen sorumlulukları yerine getiremediği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu eleştiri iki noktada toplanıyordu. Birincisi, Darülfünûn'da toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek ciddi ve faydalı bilimsel çalışmaların yapılamadığı, ikincisi ise Darülfünûn'un yapılan inkılaplara kayıtsız kalması ve olumsuz bir tutum takınması gösterilmiştir (Katoğlu, 1997, s. 401).

Darülfünûn ile ilgili tartışmalar 1930'lardan sonra da güncelliğini korumuştur. Hakkı Tarık, Vakıf'te kaleme aldığı makalesinde, Darülfünûn'daki yenilik hareketinin meşrutiyet döneminin Maarif Nazırı Emrullah Efendi ile başladığını söylemiş ve Darülfünûn'da yapılan yenilik hareketini Emrullah Efendi'nin Tuba Ağacı Nazariyesi'ne benzetmiştir. Meşrutiyet döneminde eğitimde yapılan yenilik hareketlerinin millî bir kurtuluş hamlesi olduğunu belirtmiştir. Bu hamlenin kültür gayreti müspet ilim sahasında en üstün, en göze çarpan bir gayret olduğunu; bunda da Emrullah Efendi'nin büyük çabası olduğunu ifade etmiştir. Hakkı Tarık'a göre, Cumhuriyet döneminde hükümet tarafından Darülfünûn'un bilim üreten, yeniliklere açık olan ve ülke sorunlarına çözüm üreten bir kurum olması için gerekli yardımlar yapılmış ve hatta mali ve idari özerklik sağlanmıştır. Ancak, bütün bu desteklere rağmen Darülfünûn'un yükseköğretimde istenilen seviyeyi

yakalayamadığını ve gerçekleştirilen yenilik hareketlerinde Türk milletini bir merhaleden başka bir gelişme merhalesine taşımada rehberlik yapamadığını belirtmiştir. Bu yüzden Darülfünûn'un ıslah edilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Vakit, 8 Eylül 1931, s. 1). Darülfünûn'un memleketimizin manevî varlığında büyük bir rol yapmakla sorumlu olduğunu ve Darülfünûn'da yapılacak ıslahat hareketlerinin daha fazla geciktirilmemesi gerektiğini vurgulamıştır (Vakit, 9 Eylül 1931, s. 1).

Dârülfünûn ile ilgili gündeme gelen başka bir konu ise Darülfünûn hocalarının maaş meselesidir. Darülfünûn hocalarına verilecek maaşların kıdeme göre mi yoksa tahsile göre mi verileceği tartışma konusu olmuştur. Hakkı Tarık'a göre, olması gereken kıdeme göre maaş verilmesi idi. Yıllarca çalışan biri ile yeni çalışan biri, bir olmamalıydı (Vakit, 9 Eylül 1931, s. 2). Darülfünûn ile ilgili tartışılan bir diğer konu ise Darülfünûn hocalarının yaş meselesiydi. Özellikle 65 yaşını geçmiş hocaların Darülfünûn'da çalışması eleştiri konusu olmuştur. Darülfünûn Emîni'nin yabancı ülkelerde hocaların 70 yaşında emekli olduğu gibi bizde de aynı şekilde hocaların emekli olduğunu açıklaması üzerine Hakkı Tarık, yazdığı makalede bu konuyu eleştirmiştir. Hakkı Tarık, "Siz başka memleketlerde 70 yaşına gelmiş insanların sayısı nispetiyle bizdekilerin nispetini hiç karşıladınız mı? Başka memleketlerde ihtiyarlamış ilim ve fen safhalarının bizde henüz çocuk olduğunu hatıra getirdiniz mi?" diye sormuştur. Ona göre, her yerde emekli yaşı 65 ise, bizde 60 olmalıdır. Buna gerekçe olarak da Türk toplumunun diğer toplumlara göre daha çabuk yıpranmasını göstermiştir (Vakit, 18 Eylül 1931, s. 1-2).

Darülfünûn ile ilgili süregelen tartışmalara ve suçlamalara bir son vermek adına Mustafa Kemal Paşa ve hükümet tarafından 1931'de Darülfünûn'da reform yapılmasına karar verilmiş ve bunun için de yabancı bir uzmandan faydalanmanın daha doğru olacağı kanaatine varılmıştır. Bu amaçla, Cenevre Üniversitesi'nde görev yapan Prof. Albert Malche, Türkiye'ye davet edilmiştir (Turan, 2010, s. 75). Bu davet üzerine Malche, 16 Ocak 1932'de Türkiye'ye gelerek çalışmalara başlamıştır (Vakit, 17 Ocak 1932, s. 1-2; Cumhuriyet, 17 Ocak 1932, s. 1). Malche, İstanbul Darülfünûn'unda uzun bir süre incelemelerde bulunduktan sonra yapılacak ıslahatlar hakkında hazırladığı raporu Maarif Vekâleti'ne sunmuştur (Vakit, 10 Haziran 1932, s. 1; Milliyet, 10 Haziran 1932, s. 1). Maarif Vekâleti, Malche'nin raporu doğrultusunda bir kanun tasarısı hazırlayarak 31 Mayıs 1933'de meclise sunmuştur (TBMM ZC., D. 4, C. 23. s. 177). Meclis'te kabul edilen bu yasa hükümlerine göre, İstanbul Darülfünûnu ve ona bağlı bütün kurumlar kadro ve kuruluşlarıyla beraber 31 Temmuz 1933'ten itibaren kaldırılmıştır. Maarif Vekilliği ise 1 Ağustos 1933'ten itibaren İstanbul'da "İstanbul Üniversitesi" adı ile yeni

bir üniversite kurmakla görevlendirilmiştir (Resmi Gazete, 6 Haziran 1933, s. 2635; Düstur, 3. Tertip, C. 14, s. 2074).

3.1.3.19. İbadet dilinin Türkçeleştirilmesi

Türkçe ibadet meselesi Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan bir konu olmayıp, bu düşüncenin kökeni 19. yüzyılın ikinci yarısına dayanmaktadır. Bu konuyu ilk kez dile getiren Yeni Osmanlılar hareketinin öncüleri arasında yer alan Ali Suavi olmuştur (Zengin, 2015, s. 8). Ali Suavi, kendisinin çıkarmış olduğu Ulum gazetesinde kaleme aldığı makalelerinde, ibadet dilinin Türkçeleştirilmesini ve namaz surelerinin de Türkçeye çevrilerek namazların da Türkçe kılınabileceğini ileri sürmüştür. Bu iddiasını da İmam Azam'ın Kuran'ı Kerim'in Arapçadan başka dillerde okumanın caiz olduğu yönünde vermiş olduğu fetvalara dayandırmıştır (Ülken, 1992, s. 79).

Meşrutiyet döneminde dile getirilen ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi konusu Cumhuriyet döneminde de güncelliğini korumuştur. Osmanlı bakiyesi üzerinde yeni ve modern bir ulus-devlet inşa eden cumhuriyetin devrimci kadroları, Türkçe dilde ibadet konusuna çok önem vermişlerdir. Bu kadrolar için dil, istenilen toplumsal ve zihinsel dönüşümü sağlamada önemli bir unsur olarak görülmüştür. Bunun için de Arapça'yı ibadet dili olmaktan çıkarıp Türkçe'yi hâkim dil kılmak amacıyla dilde devrim sürecini başlatmışlardır (Dikici, 2012, s. 78-79).

Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1922'de Meclis'in üçüncü toplanma yılını açarken yaptığı konuşmada, Şer'iye ve Evkaf Vekâleti'ne hutbelerin halkın anlayacağı dilde verilmesi konusunda önemli görevler düştüğünü söylemiştir: “Efendiler! Camilerin mukaddes minberleri halkın ruhani, ahlâki gıdalarına en âli, en feyyaz membalardır. Binaenaleyh camilerin ve mescitlerin mimberlerinden halkı tenvir ve irşad edecek kıymetli hutbelerin muhteviyatına halkça ıttıla imkânını temin Şerriye Vekâleti Celilesinin mühim bir vazifesidir” (TBMM ZC., D. 1, C. 18. s. 8-9). Mustafa Kemal Paşa bu konuşmasından bir yıl sonra, 7 Şubat 1923'te Balıkesir Paşa Camii'nde yaptığı konuşmada, hutbelerin dili nedeniyle anlaşılamadığını, anlaşılabilir içerik itibarıyla o günün ihtiyaçlarını karşılamadığına dikkat çekmiştir. Hutbelerin amacının halkı aydınlatmak ve halka doğru yolu göstermek olduğunu, halkın anlayabilmesi için de hutbelerin tamamen Türkçe verilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, 2006, s. 98).

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütçesinin görüşüldüğü 21 Şubat 1925 tarihli meclis oturumunda, Eskişehir Milletvekili Abdullah Azmi Efendi başkanlığındaki 53

milletvekili, bazı kişilerce hatalı Kur'an tercümelerinin yapıldığı, neşredildiği ve mevcut Türkçe tefsirlerinin de yetersiz kaldığı gerekçesiyle Kur'an'ın ve hâdislerin Türkçe tercümesini ve tefsirini yapacak uzman bir heyetin teşkil edilmesini ve bunun içinde 200.000 TL ödenek ayrılmasını içeren bir önerge sunmuşlardır. Önerge meclis tarafından kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 14. s. 222-227). Meclis'in bu kararı üzerine, Diyanet İşleri Başkanlığı hemen harekete geçerek Kur'ân-ı Kerim'in meali için Mehmet Akif Ersoy'u, tefsiri için de Elmalılı M. Hamdi Yazır'ı görevlendirmiştir. Fakat Mehmet Akif bu görevi kabul etmeyince Kur'an'ın meali de Elmalılı tarafından yapılmıştır (Gümüş, 2015, s. 290).

Türkçe dilinde ibadet konusunda ilk ciddi adım 22 Mart 1926'da İstanbul'da Göztepe Camii İmamı Cemaleddin Efendi tarafından atılmıştır. Cemaleddin Efendi, ilk defa Türkçe hutbe vermiş ve namazı Türkçe kıldırmıştır (Ardar, 1998, s. 62; Erkol, 2014, s. 178). Bu olayın ibadetlerin Türkçe yapılması konusunu tekrar gündeme getirmesi üzerine hükümet, Darülfünûn İlahiyat Fakültesi hocalarından bu konu hakkında bir rapor hazırlamalarını istemiştir (Atay, 2018, s. 55). Darülfünûn İlahiyat Fakültesi bünyesinde Fuat Köprülü başkanlığındaki komisyon, çalışmalara başlayarak hazırladığı raporu hükümete sunmuştur. Raporda, "İbadet lisanı Türkçe olmalıdır. Ayinlerin, duaların ve hutbelerin Türkçe şekilleri kabul ve istimal edilmelidir" denilmiştir. Fakat halktan gelen tepkiler üzerine bu teklif hayata geçirilememiştir (Çakır ve Bozan, 2015, s. 54; Dikici, 2012, s. 80).

Kur'an-ı Kerim'in ilk defa Türkçe olarak okunması, Hafız Yaşar Okur tarafından 22 Ocak 1932'de İstanbul'da Yerebatan Camii'nde gerçekleşmiştir. Hafız Yaşar Okur, Yasin suresini önce Arapça sonra da Türkçe olarak okumuştur (Gözaydın, 2020, s. 44). Türkçe Kur'an-ı Kerim'in tamamı ise 30 Ocak 1932'de Kadir gecesinde Ayasofya Camiinde okunmuş ve radyodan da yayınlanmıştır. Türkçe Kur'an-ı Kerim ve Türkçe ezan uygulanması daha sonra yaygınlaşarak bütün camiilerde okunmuştur. Bu uygulama 1932'den 1950'ye kadar sürmüştür (Erdoğan, 2021, s. 1416-1419).

Hakkı Tarık, Vakit'te kaleme aldığı yazısında bu konuyu ele almıştır. İslam'ın evrensel mesajının daha iyi anlaşılması ve özümsemesi için Kur'an-ı Kerim'in ana dille tercüme edilmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir. Kur'an'ın yaklaşık on üç buçuk asır sonra milyonlarca insanın doğrudan doğruya muhakemesine ve vicdanına hitap etmeye başladığını ifade etmiştir. İslamiyet'in, kendinden önceki dinleri tamamlayan bir din olduğunu ve taklidi bir iman seviyesinde kalmamak için Kur'an'ın dilinin öğrenilmesi ya da hükümlerinin ana dilinde anlaşılması gerektiğini belirtmiştir. Geçmişte Arapçayı resmi

dil yapmak isteyenlerin çabalarının başarısız olduğunu, İslamiyet'in ruhbanlığı reddetmesine rağmen din ticareti yapan ve din hükümlerini istismar eden bir zümrenin ortaya çıktığını ifade etmiştir. İmamı Azam Ebu Hanife'nin, Kuran'ın Arapça'dan başka bir dilde kıraatini caiz gördüğü halde Kur'an, Türkçeye çevrilemez hükmü veren bedbahtların olduğunu belirtmiştir. On üç buçuk asır boyunca Müslümanların, İslam'ı Arapça bilen âlimler aracılığıyla anladıklarına dikkat çeken Hakkı Tarık, İbrahim suresinin 4. ayetinden örnek vererek peygamberlerin kendi kavimlerinin diliyle gönderildiği ve bu sayede mesajlarını daha iyi anlatabildikleri vurgulamıştır (Vakit, 1 Şubat 1932, s. 5).

3.1.3.20. İsmet İnönü'nün Rusya ziyareti

Türkiye'nin, Sovyetler Birliği'yle Kurtuluş Savaşı döneminde kurduğu yakın ilişkiler Cumhuriyet kurulduktan sonra da devam etmiş ve Lozan'dan kalan sorunların çözümünde Batılı devletlerin Türkiye'ye karşı tutumları ekseninde gelişmiştir. Özellikle Musul sorununun 1925'te Türkiye'nin aleyhine sonuçlanması Türkiye'yi, Sovyet Rusya'ya daha da yakınlaştırmış ve bunun bir sonucu olarak iki ülke arasında 17 Aralık 1925'te Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalanmıştır (Sander, 1996, s. 90-91). Bu antlaşmayla birlikte Türk-Sovyet ilişkileri dostça devam etmiş ve 17 Aralık 1929'da iki ülke arasında 1925 antlaşmasının iki yıl uzatılmasını öngören bir protokol imzalanmıştır (Çelik, 1969, s. 90). Akabinde iki ülke arasında 17 Mart 1931'de, 1929 protokolünün bir parçası olarak tanımlanan "Karadeniz ve Ona Bitişik Denizlerde Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol" ile 1925 antlaşmasının beş yıllık süreyle uzatılmasına ilişkin protokol imzalanmıştır (Oran, 2002, s. 319).

Bu gelişmeler iki ülkeyi birbirine daha da yakınlaştırmış, Başbakan İsmet İnönü, 1931 yılında Türkiye'ye gelen Sovyet Rusya Dış İşleri Bakanı Litvinov'un yaptığı daveti üzerine, 25 Nisan-10 Mayıs 1932 tarihleri arasında kalabalık bir heyetle Sovyet Rusya'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir (Tunçay, 1992, s. 95). Bu ziyaret Türk basını tarafından yakından takip edilmiştir. İnönü, ziyaretten önce İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda basın mensuplarına ziyaretle ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

Rusya'ya seyahatte dost Sovyetlere Millî Türkiye'nin muhabbetli selamlarını götüreceğim. Senelerden beri ciddi tecrübelerden geçmiş olan iki memleket dostluğunun esası Bolşevik Rusya ile Milliyetçi Türkiye'nin yüksek menfaatleri arasında ahenk ve büyük inkılâplar geçirmiş iki memleket evlâtlarında birbirinin sözüne ve niyetine itimadın

mevcudiyetidir. Dostlarımız ile yakından temas ve tanışmak fırsatından ben ve arkadaşlarım çok memnun olacağız. Sevinç ve memnuniyetle yola çıkıyorum (Vakit, 25 Nisan 1932, s. 2; Cumhuriyet, 25 Nisan 1932, s. 1; Akşam, 25 Nisan 1932, s. 1-2)

İnönü ve Hariciye Vekili Tevfik Rüştü (Zorlu) ile birlikte Rusya'ya gidecek heyette Hakkı Tarık'ın da içinde olduğu, Halk Fırkası Umumi Kâtibi Recep Bey, Afyon Milletvekili Ali, Ruşen Eşref, Nadi Bey ve refikası, Mahmut (Soydan), Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Tahsin (Yozgat), Himaye-i Etfal Reisi Fuat, Alaeddin Cemil, Diyarbakır Milletvekili Kâzım Paşa, Uşak Şeker Fabrikası Müdürü Remzi, Talim ve Terbiye Dairesi Reisi İhsan, Kumaş Fabrikası Müdürü Şevket Turgut, İktisat Vekâleti Müşavirlerinden Kamil İbrahim, Hariciye Üçüncü Daire Müdürü Vasıf, Başvekâlet Kalem-i Mahsus Müdürü Vedit, Hariciye Kalem-i Mahsus Müdürü Kemal Aziz, Akşam gazetesinden Vâlâ Nureddin, gazetecilerden Ziya Matlâaddin, Yervant, Hacı Minas, Sava Beyler ayrıca Sovyet Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Suriç ile Türkiye'nin Moskova'daki Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Bey gibi isimler yer almıştır (BCA, 30.18.01.02.27.25.01; Vakit, 25 Nisan 1932, s. 2; Milliyet, 24 Nisan 1932, s. 6)

Vakit gazetesi adına bu geziye eşlik eden Hakkı Tarık, gezi boyunca Rusya'ya dair gözlemlerini Vakit'te "Sovyet Ziyaretleri" dizisi şeklinde yayınlamıştır. İnönü ve beraberindeki heyet, 25 Nisan'da İstanbul'dan Gruzia vapuruyla Rusya'ya hareket etmişlerdir (Vakit, 25 Nisan 1932, s. 1; Son Posta, 25 Nisan 1932, s. 1) 26 Nisan'da Odesa'ya varan Türk heyetini, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Bey, Sovyet Hariciye Komiserliği Şark İşleri Şubesi Müdürü Pastukof, Sovyet Ukrayna Hükümeti Temsilcisi Brodovski, İcra Komiserleri Reisi M. Malotof ve basın mensupları karşılamıştır. İnönü için rıhtımda resmi bir tören düzenlenmiş, İnönü de kendisini selamlayan muhafaza kıtasını Rusça selamlamıştır. Türk heyeti daha sonra şehri gezmiş ve Linoleum Fabrikası olmak üzere Odesa'da yer alan imalâthaneleri ziyaret etmiştir. Ziyareten sonra Türk heyetinde yer alan bazı gazeteciler Odesa Millî Kütüphanesi'ni ziyaret etmiş ve Odesa Matbuat Kulübü'nün davetine katılmışlardır. Akşam da tiyatroya giden Türk heyeti, 27 Nisan gecesi trenle Moskova'ya hareket etmiştir (Vakit, 9 Mayıs 1932, s. 6). Türk heyetini taşıyan tren, 28 Nisan sabahında Kiev'e varmıştır. Türk heyetini istasyonda Sovyet Rusya Komiserler Heyeti Reisi Molotov ile Sovyet Rusya Hariciye Komiseri Litvinov başta olmak üzere üst düzey yetkililer tarafından büyük bir karşılamıştır (Vakit, 29 Nisan 1932, s. 1-2; Hâkimiyeti Milliye, 29 Nisan 1932, s. 1; Son Posta, 29 Nisan 1932, s. 3). Merasimden sonra İnönü beraberindeki heyetle birlikte yaklaşık 3,5 saatlik bir şehir gezintisi yapmıştır. Hakkı Tarık, o anlara ait izlenimlerini şu

şekilde aktarmıştır: “Hoş geldiniz levhaları, Türk bayraklarıyla Sovyet bayrakları. Talimi edebiyatın üslubu müzeyyeniyle söylemek isterseniz birindeki ay yıldızla semayı, öbüründeki orak çekiçe arzı hatırlayacak, arzla sema bir kâinat teşkil ediyorlar diyeceksiniz. Geçtiğimiz yolların iki tarafından Kievlilerin büyük alakasıyla takip ediliyoruz” (Vakit, 6 Mayıs 1932, s. 1, 5). Gezi kapsamında Ukrayna Fen Akademisi, dini ve tarihi bir müze haline getirilen Kiev Pechersk Lavra Kilisesi ve Hariciye Komiserliği ziyaret edildikten sonra yolculuk kaldığı yerden devam etmiştir (Vakit, 6 Mayıs 1932, s. 5).

Türk heyetinin bir sonraki durağı Moskova olmuştur. Heyeti taşıyan tren, saat 10.45’te Moskova’ya varmıştır. Heyeti, istasyonda Sovyet Rusya Komiserler Heyeti Reisi Molotov ile Sovyet Rusya Hariciye Komiseri Litvinov başta olmak üzere birçok üst düzey yetkililer karşılamıştır. Karşılama bittikten sonra İnönü ve beraberindeki heyet kendilerine ayrılan apartmanlara geçmiştir. Türk heyeti daha sonra Hariciye Komiserliği tarafından verilen öğle yemeğine katılmışlardır. Yemekten sonra Hakkı Tarık, Mahmut Bey, Yunus Nadi, Falih Rıfkı, Yakup Kadri, Rüsen Eşref ve Alaettin Cemil Bey olmak üzere bazı milletvekili, gazeteci ve edebiyatçılar Tass Ajansı ile İzvestia gazetesini ziyaret etmişlerdir (Vakit, 29 Nisan 1932, s. 1-2; Cumhuriyet, 29 Nisan 1932, s. 1, 3; Milliyet, 29 Nisan 1932, s. 1). 30 Nisan günü ise Türk heyetinde yer alanlar, İnkılâp Müzesi’ni ve Lenin’in mezarını ziyaret etmişlerdir. Ziyaretin ardından da Vorosilov tarafından Kızıl ordu evinde verilen yemeğe katılmışlardır. Yemek esnasında bir konuşma yapan İnönü, “Sovyet inkılâbının dayandığı Kızıl ordu ne zaman muzaffer olmuşsa Türkler, Millî Türk inkılâbının dayandığı askerler ne zaman muzaffer olduysa Sovyetler sevindi” sözleriyle iki ülkenin yakın ilişkisine vurgu yapmıştır (Vakit, 8 Mayıs 1932, s. 2).

İnönü ve beraberindekiler, Sovyet Rusya’nın millî bayram olarak kabul ettiği 1 Mayıs kutlamalarına da katılmıştır. Heyet, töreni kendileri için ayrılan özel tribünden izlemiştir. Tören esnasında Sovyet Rusya Lideri Stalin, Devlet Başkanı Kalenin, Komiserler Heyeti Reisi Molotov başta olmak üzere bütün icra komiserleri İnönü’yü selamlamıştır (Vakit, 9 Mayıs 1932, s. 5). İnönü, 2 Mayıs’ta Dinamo Stadı’nda Rusya ile Ukrayna takımı arasında yapılan spor müsabakasına katılmıştır. İnönü’yü stadyumda bulunan 50 bin kişi tarafından coşkulu bir şekilde alkışlanmıştır. İnönü de kendisine sevgi gösterisinde bulunanları samimi duygularla selamlamıştır (Vakit, 12 Mayıs 1932, s. 5).

Türk heyeti seyahat programı çerçevesinde 3 Mayıs’ta hususi bir trenle Leningrad’a hareket etmiştir (Vakit, 3 Mayıs 1932, s. 1; Cumhuriyet, 5 Mayıs 1932, s. 4) Heyeti taşıyan tren 4 Mayıs sabahı saat 11.00’de Leningrad’a varmıştır. İstasyon’da Türk

heyetini, devlet yetkilileri, askeri yetkililer ve büyük bir halk kitlesi karşılamıştır. İstasyon ve civarındaki sokaklar Türk bayraklarıyla donatılmış, Türkçe “Hoş Geldiniz” cümleleri yazılı afişler her tarafa asılmıştır. İnönü, tören sonrası yaptığı konuşmada, kendilerine gösterilen misafirperverlikten dolayı teşekkürlerini sunmuş; Sovyetlerin en önemli sanayi ve kültür bölgesi olan Leningrad’da olmaktan mutlu olduğunu söylemiştir. Törenden sonra Türk heyeti, kendilerine tahsis edilen Astorya oteline istirahata çekilmişlerdir (Vakit, 5 Mayıs 1932, s. 2; Hâkimiyeti Milliye, 6 Mayıs 1932, s. 1).

Daha sonra İnönü, Tevfik Rüştü Bey ve birkaç milletvekili ile birlikte Smolny Enstitüsü binasında bulunan Leningrad Bölgesi Sovyet Başkanlığı’nı ziyaret etmiştir. Smolny Enstitüsü’nde Lenin tarafından kullanılan odaları gezmişlerdir. Bu sırada Türk heyetinin bazı üyeleri Ermitaje Galerisi’ndeki tabloları ve İnkılap Müzesi’ni ziyaret etmiştir. Üçüncü bir grup ise Leningrad’daki fabrikalarda incelemelerde bulunmuştur. Ardından bütün heyet Leningrad Bilimler Akademisi’ne geçerek, akademinin tarihi ve yaptığı çalışmalar hakkında bilgi almıştır. Akademi ziyaretinden sonra Türk heyeti, şereflerine verilen temsilde ve balet dansında hazır bulunmak üzere Leningrad Operası’na gitmiştir (Vakit, 5 Mayıs 1932, s. 2; Milliyet, 5 Mayıs 1932, s. 6). 5 Mayıs’ta ise Türk heyetindeki bazı uzmanlar ve gazetecilerden oluşan bir grup Karasnaia Zaria İmalathanesi’ni ziyaret etmiş ve telefon aletlerinin imali hakkında bilgi almıştır. Ziyaret sırasında kendilerine bu cihazlardan biri hediye edilmiştir. İnönü ve beraberindekiler daha sonra Lenin Ziraat Akademisi’ni ziyaret etmiş ve akademinin teşkilatı ve tarihçesi hakkında bilgi almıştır. Ardında da dünyanın çeşitli yerlerinde yetişen farklı bitki türlerinin yer aldığı sergiyi gezmişlerdir. Akademi ziyaretinden sonra Türk heyeti şerefine bir ziyafet verilmiştir. Heyet öğleden sonra da türbinler imal eden Elektrosila Fabrikası’nı gezmişlerdir. Sonrasında da Letskoe Selo bölgesindeki eskiden Çarların kullandığı sonradan ise müze haline getirilen sarayları, Lomonosov Porselen Fabrikası’nı ve mahalli müzeyi gezmişlerdir. Akşam da Leningrad Sovyet Heyeti tarafından Türk heyeti şerefine verilen akşam yemeğine katılmışlardır (Vakit, 7 Mayıs 1932, s. 2; Son Posta, 7 Mayıs 1932, s. 3).

Türk heyeti Leningrad’daki ziyaretinin ardından, 6 Mayıs sabahı Moskova’ya doğru yola çıkmıştır. Heyeti istasyonda M. Litvinov, M. Krestinki, M. Karahan başta olmak üzere Hariciye Komiserliği ve Türk elçiliği memurları karşılamıştır. Daha sonra heyetteki milletvekili, yazar ve gazetecilerden müşterek bir grup Moskova’ya 35 km uzaklıkta bulunan ve mahkûmların işçi olarak çalıştırıldığı Bolshevo Nahiyesi’ni ziyaret etmiş ve burada çeşitli incelemelerde bulunmuştur (Vakit, 7 Mayıs 1932, s. 2;

Cumhuriyet, 7 Mayıs 1932, s. 1). 7 Mayıs'ta Türk heyetinden bir grup, Sovyet Rusya'nın İktisadi Devlet Plânları Başkanlığı'nı ziyaret etmiş ve kendilerine Sovyet millî iktisat politikasının genel prensipleri hakkında bilgi verilmiştir. Heyet daha sonra Lenin, Marks ve Engels Enstitüsü'nü ziyaret etmiştir. Türk yazarlardan oluşan bir grup ise İnkılap Müzesi ile Ecnebilerle Harsi Münasebet Cemiyeti'ni ziyaret etmiştir. Sanayicilerden oluşan bir grup da Lubertzi Ziraat Makineleri Fabrikasını gezmiştir. Öğleden sonra ise Türk heyeti, Sovyet Rusya'ya geliş ve ikametlerini gösteren kısmen sesli olan bir film izlemişlerdir. Türk heyeti akşam da şereflerine verilen Otello operasında hazır bulunmuşlardır (Vakit, 10 Mayıs 1932, s. 2).

Rusya seyahatini bitiren İnönü ve beraberindeki heyet, 7 Mayıs gecesi Moskova'dan trenle yola çıkarak (Vakit, 9 Mayıs 1932, s. 2; Milliyet, 9 Mayıs 1932, s. 6). 9 Mayıs'ta Sivastopol'e varmışlardır. Türk heyeti ilk önce otomobille kısa bir şehir gezintisi yapmış daha sonra da Sovyet Rusya Karadeniz Filosu Kumandanı tarafından verilen öğle yemeğine katılmıştır. İnönü, vapura binmeden önce Tas ajansına verdiği demeçte, "Türkiye'den Sovyet Rusya'ya muhabbet getirmiştım, şimdi de Sovyet Rusya'dan Türkiye'ye muhabbet götürüyorum. Ne zevkli, ne şerefli vazife!," diyerek ziyaretten duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir (Vakit, 11 Mayıs, 1932, s. 5). Sivastopol'den Saat 16.00'da Gruzia Vapuru'na binen Türk heyeti, Türkiye'ye doğru yola çıkmış ve 10 Mayıs günü saat 14.30'da İstanbul'a varmıştır. Heyeti ruhtımda kalabalık bir halk kitlesi karşılamıştır. İnönü, gazetecilere verdiği demeçte, "Sovyet Rusya'ya dostluk götürmüştüm, oradan Türkiye'ye dostluk getiriyorum. Benim için ne büyük zevk..." sözleriyle seyahatten duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir (Vakit, 11 Mayıs 1932, s. 1, 6; Son Posta, 11 Mayıs 1932, s. 1).

3.1.3.21. İran Şahı Rıza Pehlevî'nin Türkiye ziyareti

Türkiye, komşusu İran ile tarih boyunca iyi ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. Bazen iki ülke arasında sorunlar yaşansa da iki tarafın barışçıl politikaları sayesinde bu sorunlar kısa sürede halledilebilmiştir (Altan, 2018, s. 1). 1921'de Sovyet Rusya'nın girişimleri sayesinde Türkiye, Sovyet Rusya, İran ve Afganistan'la ikili antlaşmalar yapmıştır. Ancak, Türkiye ile İran arasında doğrudan bir antlaşma imzalanmamıştır (Gönlübol vd., 1987, s. 90). İran, 1922'de İran Eğitim Bakanı Mümtaz-üd Devlet'in başkanlığındaki bir heyeti Ankara'ya göndermiştir. Bu ziyarete karşılık Türkiye, Muhittin Paşa (Akyüz) başkanlığındaki bir heyeti İran'a göndermiştir. Bu ziyaretler iki ülke

arasındaki ilişkileri daha da geliştirmiş ve karşılıklı elçiler atanmasıyla sonuçlanmıştır. İran, 22 Haziran 1922’de Mofakhan Eshag’ı Ankara büyükelçisi olarak atarken, Ankara hükümeti de 7 Şubat 1923’te Muhittin Paşa’yı Tahran büyükelçisi olarak atamıştır (Oran, 2002, s. 204).

İran ile kurulan bu dostane ilişkiler iyi bir seyirde devam ederken, 1924’te Türkiye’de hilâfetin kaldırılması İran’da tepkiyle karşılanmıştır. Diğer taraftan 1925’te Doğu’da patlak veren isyan sebebiyle iki ülke arasındaki ilişkiler gittikçe bozulmuştur. 1926 yılına geldiğinde ise iki ülke arasındaki ilişkilerde bir yumuşama yaşanmıştır. Türkiye ile İran aralarındaki sınır meselelerini çözmek ve iki ülke arasındaki münasebetleri geliştirmek amacıyla 22 Nisan 1926’da Güvenlik ve Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Ancak, bu antlaşma iki ülke arasındaki sınır meselesini tam olarak çözmemiştir. Bunun üzerine iki ülke 23 Ocak 1932’te bir araya gelerek “Türkiye-İran Sınır Hattının Tâyinine Dair İtilâfname” imzalanmıştır. 5 Kasım 1932’de de, 22 Nisan 1926 tarihli Güvenlik ve Dostluk Antlaşması’nı yeniliyen bir antlaşma yapılmıştır (Çelik, 1969, s. 98, Gönlübol vd., 1987, s. 90). Bu antlaşma ile birlikte Türkiye-İran ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmış, Haziran 1934’te İran Şahı Rıza Pehlevi’nin Türkiye’ye yaptığı ziyaretiyle birlikte iki ülke ilişkileri iyice pekişmiştir (Oran, 2002, s. 358).

İran Şahı’nın yaklaşık bir ay süren bu ziyareti Cumhuriyet tarihinde devlet başkanlığı nezdinde bugüne kadar yapılmış en uzun ziyaret olma özelliğine sahiptir. Ziyaretin bu kadar uzun sürmesi bile, İran’ın Türkiye ile olan ilişkilerine ne kadar önem verdiğinin açık bir göstergesidir. Bu ziyaret iki ülke arasındaki sorunların çözümüne büyük katkı sunmuş, başta ticaret olmak üzere diğer birçok alanda işbirliğine yönelik önemli adımlar atılmıştır. Bu ziyaret vesilesiyle Şah Rıza, Mustafa Kemal Paşa’nın yapmış olduğu devrimleri yakından görmüş ve çok etkilenmiştir. Şah Rıza, daha sonra İran’da yapacağı devrimlerde Türkiye’yi model ülke olarak örnek almıştır (Yılmaz, 2010, s. VI).

İran Şahı’nın bu ziyareti Türk basını tarafından ilgiyle karşılanmış ve ziyaretin her anı kamuoyuyla paylaşılmıştır. Hakkı Tarık bu ziyaret vesilesiyle Vakıf gazetesinde kaleme aldığı, “Gazi’nin Büyük Misafirlerine Sevgi ve İtimatları; Bundan dört yıl önce Büyük Reisimiz ne buyurmuşlardı?” başlıklı makalesinde Mustafa Kemal Paşa ve İran Şahı’nın fotoğraflarını kullanmıştır. Hakkı Tarık, 21 Temmuz 1930’da Yalova’da, Gazi’nin Tahran Büyükelçiliğine atadığı Hüsrev Bey’e söylediklerini hatırlatmakta ve iki ülke arasında geline nokta temas etmektedir. Mustafa Kemal Paşa’nın Yalova’daki köşkte verdiği demeçte göze çarpan ifadeler şunlardır:

Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti ricali, mazinin manasız kör dövüşlerini bilir, onu hiç bir sebep ve suretle, asla tekrar etmek istemez. Bugünkü Türk Cumhuriyeti müdürleri, bilâkis hem ırk olduğuna, bilhassa, yeni tarih vesikalarla kani olduğu, İranlıların muntazam, mazbut, kuvvetli bir devlet olmasını temenni eder. Bugün İran devletinin başında bulunan Rıza Han Hazretlerinin bu hakikati bilenlerin de başında bulunduğuna kaniim. Müşterek hudutlar üzerine tezahür eden hâdiseler beni Rıza Han hakkında, asla, şüpheye düşürecek mahiyette değildir; zira, hatırlarım ki, Pehlevi Hazretleri bu gibi meselelerin müşterek faaliyetimizle bertaraf edilmesinde kuvvetlerimizi teşrik edebileceğimizi de kabul eden samimî fikirlerle bize hakikî dostluk eserleri mahiyetinde sözler söylemiştir. Buna nazaran Tahran memuriyetiniz Türk ve İran dostluğunun zaten mevcut olan yüksek ve kavi temelleri üzerinde âli bir karabet binası kuracaktır. Zatiâliniz de benim ilk inkılâp ve müşkülât arkadaşımı olmak itibariyle bu nazik vazifenizi muvaffakiyetle ifa edeceksiniz. Buna da emniyetim vardır. Zatiâliniz İranın muhterem ve benim şahsıma muhip olduğunu yakinen bildiğim Şahı Rıza Pehlevi Hazretlerine yazılacak olan itimatnamenizde sizi bu sıfatlarınızla zikredeceğim (Vakit, 1 Temmuz 1934, s. 1,7).

Gazi'nin bu sözlerine Hüsrev Gerede ise cevaben, “Maksadınızı ve İran Şahı Hazretlerine olan samimî münasebetinizi anladım. Vazifemi zatı devletlerinizi ve Şah Hazretlerini ve iki kan kardeş milleti memnun edecek tarzda ifaya çalışacağıma emniyet buyurabilirsiniz.” demiştir (Vakit, 1 Temmuz 1934, s. 7). Hakkı Tarık, iki ülke ilişkilerinde gelinen noktayı, “Aradan ancak dört yıl geçti bugün iki inkılâpçı millet büyüğünün elele tutuştuklarını görüp alkışlamak gibi taliin (talihin) müstesna bir lûtfüne (lûtfuna) ermiş bulunuyoruz” sözleriyle belirtmiştir (Vakit, 1 Temmuz 1934, s. 7).

Şah Rıza'nın bu ziyareti iki ülkenin siyasi, ekonomik ve tarihi ilişkilerinin daha da pekişmesine büyük katkı sağlamıştır. Bu ziyaret, sadece iki ülke arasındaki ilişkileri değil, aynı zamanda bölgesel güvenliği sağlamak adına önemli stratejik bir adımın da başlangıcını oluşturmuştur. Bu ziyaretten üç yıl sonra 1937'de Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında Sadabat Paktı imzalanmıştır. Sadabat Paktı'nın bölgesel güvenliğin ve istikrarın sağlanmasında önemli katkıları olmuştur (Altan, 2018, s. 16-17).

3.1.4. Son Saat Gazetesi

Son Saat gazetesi, 16 Mart 1925 yılında yayın hayatına başlamıştır. Gazeteyi Hakkı Tarık, ağabeyi Mehmet Asım ve Selim Ragıp birlikte çıkarmışlardır. Hakkı Tarık, Son Saat gazetesinde bu gazetenin kapanış tarihi olan 28 Kasım 1929'a kadar çalışmıştır (İnuğur, 1992, s. 80). Sınırlı bir yazar kadrosuna sahip olan gazetenin yazarları arasında,

Hakkı Tarık, Ahmet Şükrü Esmer, İhsan Arif, Ercüment Ekrem, Ömer Rıza Doğrul, Vedat Örfi, Mahmut Soydan, Selim Ragıp Emeç, M. Turhan Tan, Selahattin Enis, Ömer Fazıl, Ahmet Hidayet Reel, Keman Emin, Celalettin Ekrem, Rıza Lebip, Hasan Fehmi, Talat Mümtaz gibi isimler yer almıştır (Yıldırım, 2009, s. 256).

Son Saat gazetesi yayımlandığı süre boyunca hükümet ve rejim yanlısı bir yayın politikası izlemiştir. Gazetenin ilk sayısındaki “mesleğimiz” başlıklı yazıda gazetenin Cumhuriyet’e hizmet için çıktığı açıkça belirtilmiştir:

Son saat bir Türk gazetesidir. Sütunlarında yalnız millet ruhunun in’ikaslarını bulacaksınız. Türk milleti yeryüzünde kendisine mukadder olan asri ve insani büyük istikbale götüreceği ilahi hareketlerden kuvvet bulacaktır. Son saat karilerimizin temiz bir vicdanla düşünüp, hissedip de söylemek istediklerine bir kürsü hizmeti görmek ve bu kadar fedakârlık pahasına elde edilen Cumhuriyete hizmet etmek için çıkmıştır (Son Saat, 16 Mart 1341, s. 1).

Yayın yaptığı süre boyunca iktidarı destekleyen bir yayın politikası izleyen Son Saat gazetesi, zaman zaman iktidardan olumlu geri dönüşler almıştır. Örneğin, Mustafa Kemal Paşa’nın bir yurtiçi gezisi sırasında gazetenin kurucularından Hakkı Tarık’a hitaben çektiği telgraf bu duruma bir örnektir. Gazete bu telgrafi, “Gazi Hazretleri Karadeniz’den Gazetemize Cihan Değer Bir İltifatta Bulundular” başlığıyla paylaşmıştır. Haberin içeriği aşağıdaki gibidir:

Gazi Hazretleri, bu sabah İzmir telsizi ile Baş Muhabirimiz Hakkı Tarık Bey’e hitap eden bir telgraf ile gazetemizi şu büyük iltifatı ile mesut etmiştir. Karadeniz’in dalgaları içinde beni en çok memnun eden en samimi düşüncem sizsiniz. Bu hislerimi hem size hem de adreslerini bilmediğim kardeşlerime ve evlatlarıma ıblâğ ediyorum. Gazi Mustafa Kemal (Son Saat Gazetesi, 16 Eylül 1928, s. 1; Alkan, 2022, s. 38)

Hakkı Tarık, Son Saat gazetesinde fazla makale kaleme almamıştır. Hakkı Tarık kaleme aldığı “Yapan Benim Yazan Siz” başlıklı makalesinde o dönemde basın ve yayın organlarında dile getirilen Dârülfünûn’un iyi temsil ve idare edilmediğinden meclisin Darülfünûn’u ıslah edeceğine dair haberlere değinmiştir. Meclis’in Daruüfünun’a karşı olduğu ve Darülfünûn’u ıslah etmek istediği gibi haberlere karşı çıkmış ve birkaç milletvekili dışında meclisin çoğunluğunun Darülfünûn’a karşı olmadığını belirtmiştir. Hakkı Tarık, 20 Nisan 1925 tarihli meclis oturumunda müzakere edilen 1925 yılı Darülfünûn bütçesi görüşmelerinde İzmir Milletvekili Mustafa Necati Bey’in konuşmasını örnek vermiştir. Mustafa Necati Bey konuşmasında, Dârülfünûn’un memleketin göz bebeği olduğunu, mecliste Darülfünûn’un aleyhinde bir durumun söz konusu olmadığını ve kamuoyunda meclisi, Darülfünûn’un aleyhinde göstermek

isteyenlerin aldandığını belirtmiştir. Amaçlarının Darülfünûn'da eğitim gören çocukları iyi yetiştirmek ve memlekete daha faydalı bir birey yapmak olduğunu ifade etmiştir. Hakkı Tarık, mecliste konuşulan Darülfünûn'un ilmi özerkliğine ve Darülfünûn'una ayrılan bütçeye de değinmiştir. Hakkı Tarık, Maarif vekilinin bütçe görüşmelerinde, Darülfünûn İlmi Heyeti'nin, Darülfünûn'un ilmi özerkliğinden istifade ederek vazifelerinde suiistimal yaptıklarını belirterek Darülfünûn teşkilatının tasfiye edilecek demekten kendini alamadığını belirtmiştir. Hakkı Tarık, meclisin altı aylık tatile girmeden önce, 1925 yılı için Darülfünûn'a 723 bin lira bütçe ayırdığını ve bunun da meclis tarafından kabul edildiğini ifade etmiştir (Son Saat, 26 Nisan 1341, s. 1).

1 Kasım 1928'de, Arap harflerinden Latin harflerine geçiş Türk basınına olumsuz etkilemiştir. Bu inkılapla birlikte gazetelerin satış tirajlarında büyük bir azalma olmuştur. Örneğin, 1927'de toplam gazete satışı 45.000 iken 1928'de tiraj 19.727'ye kadar düşmüştür (Uysal, 1991, s. 113). Bu sebepten dolayı birçok gazete ve dergi yayın hayatına son vermek zorunda kalmıştır. Bu gazetelerden biri de Son Saat gazetesidir. Son Saat gazetesi, 28 Kasım 1929 tarihli sayısında "Aziz Okuyucularımıza", başlığı ile verdiği ilanda gazetenin bugünden itibaren maddi imkânsızlıklardan dolayı yayın hayatına son vereceğini okuyucularına duyurmuştur. Böylece gazetenin yayın hayatı son bulmuştur (Son Saat, 28 Kasım 1929, s. 5).

3.1.5. Kurun Gazetesi

Cumhuriyet'in ilanı sonrasında devrimci kadro tarafından Batı örnek alınarak peş peşe önemli inkılaplar gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte eğitim ve kültür alanında da önemli adımlar atılmıştır. Bu adımlardan biri, Türk dilinin gelişmesine yönelik olarak 1932 yılında Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasıdır. Temel amaç, Türkçe'nin daha açık, anlaşılır ve etkili bir dil olmasını sağlamaktır. Bu dönemde dili yabancı kelimelerden arındırmak ve Türkçeleştirmek çabalarının bir sonucu olarak, 1934 yılında Vakıf gazetesinin adı "Kurun" olarak değiştirilmiştir (Uysal, 1991, s. 40).

Vakıf gazetesinin 21 Kasım 1934 tarihli sayısında yer alan haberde, gazetenin sahibi Mehmet Asım Bey'in gazetesinin adını değiştirmeye karar verdiğini ve Öz Türkçe'de "Vakıf" anlamına gelen "Kurun" adını gazeteye başlık olarak verileceği belirtilmiştir. Ayrıca, Mehmet Asım Bey'in de soyadını değiştireceğini ve Öz Türkçe olan "Us" soyadını alacağı ve bundan sonraki yazılarında "Asım Us" imzasını kullanacağını okuyucularına duyurmuştur (Uysal, 1991, s. 41; Vakıf, 21 Kasım 1934, s. 1).

Bu isim değişikliğinden sonra Vakit gazetesi, 22 Kasım 1934'ten itibaren “Kurun” adı ile çıkmaya başlamıştır. Asım Us imzalı “Büyük önderimizin gazetemize verdiği onur” başlığı ile çıkan haberde Kurun ile ilgili şu açıklama yapılmıştır:

Ankara 21 Son teşrin Başyazıcımızdan-Büyük önderimizi Kurun üyesine buyurdu ki: Kurun Öz Türkçenin yüksek bir kaynağı olmalıdır. Kurun bugünden başlayarak, ulusal dil yönünden çalışırsa, çok genel erimlere kavuşabilir; Bütün Türk ulusunun beklediğı verimlere kutlu bir kaynak olur. Bunca yüksek onuru Türk gündelik gazetecileri içinde benden önce alan yoktur sanırım; onun için benim alan Vakit'in adı bugünden böyle “Kurun” olmuştur. Ben de bu yeni adlı gazetenin “Kurun” üyesi olmakla sonsuz kıvanç duyduğumu Türk ulusuna bildiririm. Bugüne değin Vakit adlı eski gazetenin yeni onurlu “Kurun” adını başlık olarak koyarken yüksek Türk yurttaşlarımın benim nedenli mutlu duygular içinde bulunduğumu kolaylıkla anlayacaklarını umarım. Umut denizdir; karalar bilindiğı gibi denizlerden azdır. Bu kara üstünde yaşayan bir yaratığım. Ancak engin denizlerde, o denizleri de yaratan bir özlüğe tapan adamım: Çünkü kendimi olduğı gibi bütün Türklüğü o özgürlüğün mayası içinde bilenlerdenim. O maya bütün adamlıkta ilk önce Türk kafası içinde büyümüş genişlemiştir. Evrende büyüklüğü, genişliği ilk önce anlayabilen Türk kafası olmuştur. Vakit'in Kurun adını alması böyle bir inanın bana verdiği hızla oluyor. Eski Vakit adını gazetecilik tarihine gömülerek yeni Kurun'un ortaya çıkmasını okurlarımıza bildirmekle sevinç duyuyorum. Dilimizin özüne kavuşması için açılmış olan yolun dönmez yolcusuyum (Kurun, 22 Kasım 1934, s. 1; Uysal, 1991, s. 41;).

Vakit Gazetesi, 31 Aralık 1938 tarihine kadar “Kurun” adıyla yayın hayatını sürdürmüş ve 31 Aralık 1938 tarihli sayısında okuyucularına müjdeli bir haberle gazetenin adının 1 Ocak 1939 tarihinden itibaren tekrar “Vakit” adıyla yayın hayatına devam edeceğini duyurmuştur. Haberde, Türk Dil Kurumu'na göre, “Vakit” kelimesinin aslının Türkçe kökenli olması nedeniyle gazetenin eski adına dönüleceğı ifade edilmiştir. Bu kararın alınmasında etkili olan bir diğerk faktör de gazete ile matbaa isimlerinin birçok kişi tarafından karıştırılmasından dolayı yaşanan zorluklar olmuştur. Alınan bu kararla gazete ve matbaa arasındaki ikilik ortadan kaldırılarak yaşanan karışıklığına son verilmek istenmiştir (Kurun, 31 Aralık 1938, s. 1).

3.1.5.1. Cumhuriyet Bayramı kutlamaları

Toplumlar, tarihleri boyunca çeşitli olaylara ve dönemlere özel anlamlar yükleyerek bu günleri milli bayram olarak kutlamışlardır. Milli bayramlar, toplumları bir

araya getiren, ortak kimlik ve kültürü güçlendiren önemli araçlardır. Bu özel günler, geçmişle bağlantı kurmayı, birlik ve beraberliği pekiştirmeyi ve devletle vatandaşlar arasında ortak bir kimlik oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle, milli bayramların kutlanması toplumları oluşturan fertlerin birbirleriyle daha güçlü bir bağ kurmalarında kilit bir role sahiptir (Aydın, 2019, s. 1328).

Osmanlı Devleti'nde "milli bayram" düşüncesi ilk defa II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkmıştır (Bolat, 2007, s. 25; Çanak, 2013, s. 3). Mebuslar Meclisi, 22 Haziran 1325 (5 Temmuz 1908) tarihli oturumunda Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girdiği 10 Temmuz 1325 (23 Temmuz 1908) gününü Millî Bayram olarak kabul etmiştir. "İyd-i Millî" adı verilen bu bayram meclis tarafından kabul edilen ilk resmi bayram olmuştur (MMZC., D. 4, C. 1., s. 87).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ortaya çıkan millî bayram kutlama geleneği, TBMM açıldıktan sonra da devam edilmiştir. Bu milli bayramlar arasında kuşkusuz Cumhuriyetin ilanının yıl dönümü önemli bir yer tutmaktadır (Çoban, 2019, s. 165). Bu önemli gün ile ilgili ilk önemli adım 1925'te atılmıştır. 19 Nisan 1925'te meclise Cumhuriyetin ilân edildiği 29 Ekim gününün millî bayram olarak kutlanması hakkında hazırlanan kanun teklifi sunulmuş ve kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 18. s. 164-167). Bu kanun 23 Nisan 1925'te Resmî gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmî Gazete, 23 Nisan 1341, s. 129).

1925'ten itibaren millî bayram olarak kutlanmaya başlanan Cumhuriyet Bayramı'nın hazırlık ve törenleri, 1933 yılına kadar hemen hemen benzer programlar çerçevesinde yürütülmüştür (İdem, 2021, s. 196). 1933 yılı ise Cumhuriyetin ilanının onuncu yılı olması hasebiyle sembolik bir öneme sahiptir (Üzen, 2012, s. 314). 10 Haziran 1933 tarihinde Hakkı Tarık ve dört arkadaşı tarafından, yurt genelinde yapılacak olan bayram kutlamalarının düzenli bir şekilde yürütülmesini sağlamak amacıyla hükümete bazı yetkiler verilmesini öngören "Cumhuriyet İlânının Onuncu Yıl Dönümü Kutlulama Kanunu" hakkında bir kanun teklifi hazırlanarak Meclis Başkanlığına sunulmuştur.¹⁰ Teklif, Bütçe Encümeninde görüşülmüş, olduğu gibi kabulü isteğini içeren raporla Genel Kurul gündemine alınarak 11 Haziran birleşiminde ivedilikle görüşülüp kanun olarak kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 16. s. 185-186). Kanun,

¹⁰ Giresun mebusu Hakkı Tarık Bey ve 4 arkadaşının, Cumhuriyetin onuncu yıl dönümünü kutlama hakkında 2/81 numaralı kanun teklifi ve Bütçe encümeni mazbatası. Ekler kısmı, s. 1-2; TBMM ZC., D. 4, C. 16.

26 Haziran 1933'de Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmî Gazete, 26 Haziran 1933, s. 2785).

Bu kanun çerçevesinde bayram için kutlama hazırlıklarını yapmak üzere bir “Yüksek Komisyon” teşkil edilmiştir (Vakit, 13 Ekim 1933, s. 1). Başbakanlığa bağlı olarak çalışacak bu komisyonda, Halk Fırkası Umumî Kâtibi Kütahya Milletvekili Recep Bey'in başkanlığında, Erzurum Milletvekili Nafi Atuf, Millî Müdafa, Dâhiliye ve Maarif Vekillikleri müsteşarları görev almıştır (BCA, 30.18.1.2.37.50.8). Komisyonun bir alt örgütlenmesi de yardımcı komitelerdir. Bu komiteler ise “Merasim”, “Sergi ve Dekorasyon”, “Radyo”, “Yayın”, “Konferans ve İrşat” ve “Temsil” adları altında oluşturulmuştur. Bu komiteler arasında en önemlisi Yayın Komitesi'dir. Bu komitenin görevi gazetelerin kutlama törenlerine yer ayırmasını düzenlemek ve yabancı ülke basınının da bu kutlamalardan bahsetmesini sağlamaktır. Komitede, Hakkı Tarık, Neşet Halil, Behçet Kemal Çağlar gibi isimler yer almıştır (Karakoç, 2012, s. 149-150).

Cumhuriyetin ilanının 1925 yılından itibaren resmi bayram olarak ilan edilmesiyle birlikte her yıl 29 Ekim'de bütün yurttan büyük bir coşkuyla kutlamalar yapılmıştır. Hakkı Tarık, Cumhuriyet'in ilanının 12. yıldönümü vesilesiyle Kurun'da “Ankara Şenlik İçinde” başlıklı bir makale kaleme almıştır. Ankara'da yapılan kutlamalara şahit olan Hakkı Tarık, o güne ait izlenimlerini şu cümlelerle dile getirmiştir:

Saat 20. Ankara şenlik içinde çalkanıyor. Kırmızı ışıktan çizgilerle şehrin ta üstünden bakan Ankara kalesi, gözlerini umulmadık bir geceye açmıştır. Eski ve somurtkan minareler, yeni nurdan kaftanlarıyla bu gecenin heyecanına katılmışlar. Çankaya'dan Geçiören'e kadar on beş kilometre uzunluğunda bir alana, gökyüzünün bütün yıldızları düşmüş gibidir. Atatürk'ün heykeli, yollara dökülen Ankaralıların bir tavaf yeri oldu. Şu havagazının titrek alevleriyle çizilen çelenkte bütün Türk milletinin çırpınan Yüreğini duyabilirsiniz. İstasyona doğru ininiz. Devlet demiryolları yapısının önünde bu şenlik gecesinin en orijinal bir kulesi yükselip ısıldıyor; üç kollu bir işaret kulesi: En üstte Afyon-Küçükkuyu, ikincide Filyos, üçüncüde Diyarbakır yazılı. Cumhuriyetin 12'nci yılında, ismet İnönü'nün demir ağırları işte bu noktaları tutmuştur. Göğüs kabartan bir levha. Ankara, ışıkları canlı, heyecanlı bir gece geçiriyor. Kim bilir daha ne şenlikli geceler ve bayram günleri geçirecek; fakat muhakkak, şu gündüzün gördüğümüz geçit töreninin şu final parçasını bir daha göremeyecektir (Kurun, 30 Ekim 1935, s. 1-2).

3.1.5.2. CHF'nin Dördüncü Kurultayı

CHP'nin dördüncü büyük kurultayı 9-16 Mayıs 1935'te Ankara'da TBMM binasında yapılmıştır. Bu kurultaya 384'ü milletvekili ve 160 vilayetlerden gelen temsilciler olmak üzere 544 kişi katılmıştır (Güneş, 2001b, s. 694). Kurultayda dildeki yalınlaşmaya uygun olarak “fırka” yerine “parti” sözcüğü benimsenmiş ve parti programı ile tüzüğü kapsamlı bir şekilde ele alınarak oy birliğiyle kabul edilmiştir. Yeni programda CHP'nin temel ilkelerini oluşturan Altı Ok detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Programın giriş bölümünde, “partinin benimsediği tüm bu prensipler Kemalizm ilkeleridir” ifadesi kullanılarak Kemalizm resmi olarak tanımlanmıştır. Programın üçüncü maddesinde, “Türkiye, ulusçu, halkçı, devletçi, laik ve devrimci bir cumhuriyettir” denilerek parti prensipleri doğrudan devletin prensipleri haline getirilmiştir. Yeni tüzüğün 95. Maddesinde, “parti, kendi bağrından doğan hükümet teşkilatı ile kendi teşkilatını birbirini tamamlayan bir birlik tanır” denilerek parti-devlet bütünleşmesi yolunda önemli bir adım atılmıştır (CHP Dördüncü Büyük Kurultay Görüşmeleri Tutulgası (9-16 Mayıs 1935), 1935, s. 77,99; Demirel, 2014, s. 209).

Hakkı Tarık, kurultay vesilesiyle kaleme aldığı yazısında, bu kurultayın Kemalizm düşüncesinin perçinleşmesi ve kuvvetlenmesi açısından önemli olduğunu ifade etmiştir:

Cumhuriyet Halk Partisi'nin büyük kurultayı! Bu bizim için dün de, bugün de, yarın da Kemalizmin antlaşması, perçinleşmesi, kuvvetlenmesi demektir. Atatürk'ten yeniden hız almak ve Atatürk'e yeniden söz vermek demektir. Atatürk köktür; Atatürk millete inanç üzerine kök salmış bir gövde... O kök o gövde olmasa bu dallar olur, bu filizler çiçek açar mıydı? Bugün de dördüncü kurultayın eşiğinde hep bir ağızdan söz veriyoruz:-Biz Atatürk'ten geldik, Atatürk'e gidiyoruz, diyoruz (Kurun, 9 Mayıs 1935, s. 1).

CHP'nin 1935 tarihli dördüncü büyük kurultayında birçok konu gündeme gelmiş ve tartışılmıştır. 9-16 Mayıs 1935 tarihleri arasında toplanan CHP kurultayında ele alınan konulardan biri de çarşaf ve peçe sorunuydu. Kurultaya çarşaf ve peçenin yasaklanmasına ilişkin çeşitli illerden dilekler gelmiş ve bu konuda Dilek Komisyonu bir rapor hazırlamıştır (Uyar, 2012b, s. 41; Uyar, 2012a, s. 234). Çarşaf ve peçe konusu üzerine Kurultay'da ilk söz alan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya olmuştur. Şükrü Kaya, meselenin komisyon tarafından görüşülmesi için Dilek Komisyonu'nun bu konuda hazırladığı raporun kurultayda okutulmasını istemiştir. Komisyonun hazırladığı rapor şu şekildeydi:

Çarşafı peçenin kalanlarını da kaldıracak bir çare bulunması için Muğla'dan, Sivas'tan gelen dilek, Komisyonun, üzerinde durduğu noktalardan biri oldu. Türkiye'nin üçte ikisi köylüdür, köydedir. Burada çarşaf, peçe yoktur. Kalan üçte birin büyük bir kısmı da, bu görenekten sıyrılmış çıkmıştır, yer yer tek veya toplu hareketlerle bu kalanlar da hiçbir kanun eli dokunmadan açılıp kaybolmaktadır. O halde, kalan ve birçokluk olmayan bu peçeler, çarşafıllar üzerinde, yeni bir tedbir almaya lüzum var mıdır? Bunu, kadınlarımızın kendi zevklerine, kocalarının ve babalarının sosyallık zihniyetindeki ilerlemeğe mi bırakmalıdır? Yoksa düşmeğe hazırlanan ve bu sadece koca ve baba saygısıyla sallanıb duran bu çürük meyveyi merkezin küçük bir sarmasile döküp atarak şurada burada kadınlığımızın yüz karası gibi görünen bu kılıktan, onlar çıkarmalı mıdır? Komisyonumuzun, bir takım arkadaşları, bu ikinci görüştedir ve çarşafı değil, ancak peçeli kadının ne idüğü belirsiz bir kılıkla, sokaklarda dolaştırılmasının, polis kanunları ile yasak edilmesinin amaca çabuk varma noktasında lüzumuna kanaatdurlar. Ancak, bütün Komisyon, Parti ve Parti Hükümeti kurumlarının kestirme bir hareketle, yani hiçbir kanun yapmadan bunu başarma imkânında oy birliği yapmışlardır (CHP Dördüncü Büyük Kurultay Görüşmeleri Tutulgası (9-16 Mayıs 1935), 1935, s. 144; Uyar, 2021, s. 41-42)

Komisyon raporunun okunmasının ardından, çarşaf ve peçe konusu tartışılmaya başlanmıştır. Dilek Komisyonu Raportörü Hakkı Tarık, bu konu hakkında söz alarak, çarşaf ve peçeyi birbirinden ayırdığını, komisyonun görüşlerine katılmadığını belirterek şu ifadeleri kullanmıştır: “Ben peçe ile çarşafı birbirinden ayırıyorum. Çünkü çarşafın iktisadi bir mahiyeti, bir tesiri vardır diyorum. Peçeye gelince, sıhhi kayıtlarımız evlere kafes konmasını bile muzir telakki ettirmiştir.” Konuşmasının devamında, “İnkılapçı değil miyiz, bu işi büyük bir hamle ile kesip atmalıyız” diyerek peçe ve çarşafın kaldırılmasını istemiştir (CHP Dördüncü Büyük Kurultay Görüşmeleri Tutulgası (9-16 Mayıs 1935), 1935, s. 145-146; Kurun, 17 Mayıs 1935, s. 1).

Hakkı Tarık'ın bu konuşmasını destekleyen delegeler olduğu gibi karşı çıkanlar da olmuştur. Tartışmaların sonunda Hakkı Tarık ve Diyarbakır delegesi Kâzım Sevüktekin peçe ve çarşafın kaldırılması konusunda kurultayın karar vermesini ve meclisin bir kanun çıkarmasını talep ederek iki ayrı taktir vermişlerdir. Bu tartışmalar üzerine söz alan Şükrü Kaya, “Çarşaf ve peçe içtimai hayatımızda yeri ne idi ve bugün de ne haldedir? “ Biraz geriye bakacak olursak, bu meselenin küçük ve huzurunuzda müzâkere etmeye değer bir iş olmadığını” diyerek meselenin gereksiz olduğuna dikkat çekmiştir. Devamında, “Eğer bu, bir mesele olsaydı bu büyük inkılabı yapan bunu da programına koyar ve sizden lazım gelen kararı alırdı” diyerek de eklemiştir (CHP

Dördüncü Büyük Kurultay Görüşmeleri Tutulgası (9-16 Mayıs 1935), 1935, s. 151). Şükrü Kaya'nın konuşmasından sonra Hakkı Tarık ve Kâzım Sevüktekin'in takrirleri oylamaya sunulmuştur. Delegelerin çoğu Hakkı Tarık ve Kâzım Sevüktekin'in takrirlerinin aleyhinde olduğu için Hakkı Tarık ve Sevüktekin takrirlerini geri almışlardır (CHP Dördüncü Büyük Kurultay Görüşmeleri Tutulgası (9-16 Mayıs 1935), 1935, s. 154-155).

3.1.5.3. Türk Dil Kurumu ve Güneş Dil Teorisi

Uluslaşma sürecinde atılan kritik adımlardan biri de, ulusal bir dil oluşturma çabasıydı. Bu kapsamda, 12 Temmuz 1932'de Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla Türk Dili Tetkik Cemiyeti kuruldu. Cemiyetin kurucuları ve yöneticileri arasında Samih Rıfat, Ruşen Eşref (Ünaydın), Celal Sahir (Erozan) ve Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) gibi önemli isimler yer almıştır. Cemiyetin amacı, Türk dilinin yapısını incelemek, yabancı kökenli kelimelerden arındırmak ve Türkçe kökenli yeni kelimelerle zenginleştirmektir. Bu amaçlar doğrultusunda, 26 Eylül-6 Ekim 1932 tarihleri arasında Birinci Türk Dil Kurultayı toplanmıştır. Kurultayda, Türk dilinin öz Türkçe kelimelerle zenginleştirmek ve ulusal kültürü yansıtan bir dil haline getirmek temel amaç olarak belirlenmiştir (Demirel, 2014, s. 161).

18-25 Ağustos 1934 tarihleri arasında Kâzım Özalp başkanlığında, II. Türk Dil Kurultayı toplanmış ve Cemiyet'in adı "Türk Dili Araştırma Kurumu" olarak değiştirilmiştir (Bayar, 2013, s. 98). Yeni kurulun ele aldığı önemli çalışma alanını karşılıklar kılavuzu oluşturmuş, Kılavuz Çalışma Kolu'nca hazırlanan "Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu", 25 Mart 1935'te yayımlanarak sözcük karmaşası büyük ölçüde giderilmiştir (Çoker, 1996b, s. 396).

Hakkı Tarık, dil ile ilgili yapılan çalışmalara dair düşüncelerini kaleme aldığı, "Dil Devriminde İkinci Devre: Bütün Dünya Dillerinin Bir Kökten Çıktığı Hakikati", başlıklı yazısında değerlendirmiştir. Türk Dili Araştırma Kurumu'nun uzmanları tarafından kısa zamanda "Osmanlıca'dan Türkçe'ye Cep Kılavuzu" ve "Türkçe'den Osmanlıca'ya Cep Kılavuzu" adıyla iki ayrı kitap bastırarak büyük bir başarı gösterdiğini belirtmiştir. Hakkı Tarık'a göre, Türkçenin Osmanlıca dediğimiz kolunda bu yazı sanatını kullananlar arasında büyük bozukluk vardı ve bozukluğun sebebi ise şunlardı:

1. Kendisine söz söylenen çevrede binde dokuz yüz doksan dokuz kişinin bildiği kelimeler vardır: binde biri bunları bırakıp, kendi bildiği kelimeleri kullanırdı.

2. Dilin yeniden yeniye kelime üretme canlılığı, becerikliliği üzerindedir ve tekâmül halindedir, bu binde bir, buna hiç bakmaksızın, yabancı olmasa da yabansı olan dillerin yapıklarından kelimelere sahip çıkmış. Böylelikle dilin üreme, büyüme, gelişmesinin ayaklarına bağ vurmuştur. Osmanlıca önceleri yapmaca bir imparatorluk dili oluyordu; bir zaman bir sömürge dili olur gibi oldu. Kapitülasyonlar içinde istiklâlini kaybetmiş bir dil. Siyasal gidişimizde olduğu gibi.” (Kurun, 26 Eylül 1935, s. 1).

Hakkı Tarık, Dil devriminin amacını ve Türk Dil Kurumu’nun bu konuda yaptığı çalışmalara da değinmiştir. Ona göre dil devriminin birinci amacı, Türk dilini yabancı kelimelerden arındırmak ve dilin anlatım yeteneğini geliştirmektir. Dil Araştırma Kurumu, bu amaca yönelik olarak dil araştırmacılarını bir araya getirerek dil kılavuzları isminde bir rehber eser ortaya koyduğunu belirtmiştir. İkinci amaç ise Türkçenin en eski ve işlenmemiş kaynaklarını, indo-öropean ve semitik dillerin etimolojisiyle karşılaştırarak bunlardan elde edilmiş sonuçları ortaya koymaktır. Bugün yabancı denilen Avrupa ve Asya dillerinden Türkçeye geçmiş birçok kelimenin aslında Türkçe kökünden geldiğini ifade etmiştir. Ona göre, Cumhuriyetin aydın çocuklarına düşen başlıca vazifelerden biri de bu hakikati ilim dünyasına bütün teknik ve mantık yollarıyla göstermektir (Kurun, 26 Eylül 1935, s. 8).

Üçüncü Dil Kurultayı, 24-31 Ağustos 1936 tarihleri arasında toplanmıştır. Kurultaya yerli ve yabancı çok sayıda dilbilimci katılmıştır. Kurultayın esas konusu Güneş-Dil Teorisi’dir (Bayındır-Uluskan, 2010, s. 226). Bu teorinin ilham kaynağı Üçüncü Dil Kurultayı için Viyanalı Dr. Phil H. F. Kvergie’in Mustafa Kemal Atatürk’e gönderdiği 47 sayfalık “Türk Dillerindeki Bazı Ögelerin Psikolojisi” isimli basılmamış bir incelemesidir (Şendeniz, 2014, s. 312-313). Güneş-Dil Teorisi işte bu metin üzerindeki çalışmalar sonucunda Avrupa’daki diğer incelemeler de dikkate alınarak ortaya çıkmıştır (Turan, 2010, s. 110). Bu teorinin esasını, Türk dilinin ve ırkının Avrupa dilleri ve uygarlıklarının kaynağı olarak ileri sürülen görüş oluşturmuştur (Behar, 1992, s. 176).

Hakkı Tarık’a göre, son yıllarda Türk dili üzerinde yapılan araştırmalarla önemli başarılar elde edilmiş ve millî dil hazinesinin ötede beride dağınık ve kültür dairesinden uzak kalmış servetlerine kavuşturulmuştur. Türk dilinin gelişmesine yönelik bu araştırmalar, Türkçe’nin zengin ve uluslararası bir bilim ve edebiyat dili olması için izlenilecek yolu göstermiştir. Güneş-Dil Teorisi de bu çalışmalara anlam ve nitelik getirmiştir. Yalnızca bununla da kalmayıp etkisi Türk dili sahasından dünya dil ilmi âlemine kadar yaymış ve ulaştırmıştır. Hakkı Tarık, Mustafa Kemal Atatürk’ün Türk

diline yaptığı katkılardan dolayı teşekkür etmiştir. Ona göre, Mustafa Kemal Atatürk, Türk kültürünün dünya kültürüne kaynaklık ettiğini ispat eden delilleri ortaya koymakla milletin geçmiş zamanını kurtarmıştır. Dil yolunda bocalayan ilim kabilelerine rehberlik etmekle de milletin bütün istikbalini kurtarmıştır (Kurun, 26 Eylül 1936, s. 8).

3.1.5.4. Montrö Boğazlar Sözleşmesi

Türk boğazlarından geçişi düzenleyen ve boğazlar bölgesinin güvenliğine ilişkin hükümleri içeren maddeler, Türkiye, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması ile belirlenmiştir (Turan, 2010, s. 168). Boğazlar Sözleşmesi'ne göre, Çanakkale ve İstanbul Boğazları ile Marmara Denizi'ndeki adalar askeri faaliyetlere kapatılmış ve burada asker bulundurmamak yasaklanmıştır. Bu bölgelerin güvenliğini ise sözleşmeye taraf devletler ile Milletler Cemiyeti sağlayacaktı (Armaoğlu, 2018, s. 260). Ancak, Lozan Antlaşması ile statüsü belirlenen Boğazlar rejimi, Türkiye'nin taleplerini karşılamaktan uzaktı. Özellikle Türkiye'nin boğazlarda asker bulundurmamaya olmasa Türkiye'nin en çok itiraz ettiği noktaların başında geliyordu. Türkiye'nin bu itirazlarına karşın antlaşmaya taraf devletler ise sürekli olarak silahsızlanmadan söz etmişlerdir. Ancak, antlaşmanın uygulamaya konulmasından kısa bir süre sonra Milletler Cemiyeti'nin güvenlik konusunda Türkiye'nin beklentilerini karşılayamadığı ve barışı korumada etkisiz kaldığı anlaşılmıştır (Güneş, 2001b, s. 606).

Boğazlar Sözleşmesi'nin garantör devletlerinden biri olan Japonya, 1931'de Mançurya'yı işgal ederek Milletler Cemiyeti üyeliğinden ayrılmıştır. Milletler Cemiyeti, Japonya'nın bu işgaline karşı herhangi bir yaptırım uygulayamamıştır (Ökten, 2008, s. 56). Bu durum Türkiye'nin boğazların güvenliğinin garantör devletlere bırakılmasından duyduğu kaygıyı daha da artırmıştır. Türkiye, Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesi konusunu ilk defa Londra'da yapılan silahsızlanma konferansında gündeme getirmiştir. Türkiye, daha sonra konuyu birkaç kez Milletler Cemiyeti Genel Kurullarında gündeme getirse de bir sonuç alamamıştır (Saribeyoğlu ve Cekanpınar, 2021, s. 62).

Bu gelişmelerle birlikte İtalya, 1935'te Habeşistan'a saldırarak Oniki Ada'yı silahlandırmıştır. Ardından Almanya'nın Ren bölgesini silahlandırarak Lokamo Güvenlik Antlaşmalarına son vermiştir. Bu gelişmeler Avrupa'da yeni bir savaş ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Avrupa'da gittikçe tırmanan bu siyasi gerginlik karşısında Türkiye, Boğazlar rejiminin değiştirilmesi için harekete geçmiştir (İsmail, 2000, s. 501).

Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf olan devletlere, 10 Nisan 1936'da bir nota göndererek yaşanan son gelişmeler birlikte Boğazlar Sözleşmesi'nin günün koşullarına uymadığı belirtilmiş ve Türkiye'nin egemenlik haklarını sınırlayan bu hükümlerin değiştirilmesi için uluslararası bir konferansın toplanmasını istemiştir (Uçarol, 1995, s. 581).

Yapılan diplomatik temaslar sonucunda, 22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Montreux (Montrö) şehrinde; Avusturalya, İngiltere, Bulgaristan, Fransa, Yunanistan, Japonya, Romanya, Türkiye, Sovyet ve Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Yugoslavya temsilcilerinin katılımıyla bir konferans düzenlenmiştir (Güneş, 2001b, s. 607). Yaklaşık bir ay süren müzakereler sonucunda konferansa katılan devletler arasında 20 Temmuz 1936'da Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır (Tuncer, 2011, s. 160).

Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye'nin egemenlik haklarını sınırlayan Uluslararası Boğazlar Komisyonu kaldırılmış ve Boğazların egemenliği doğrudan Türkiye'ye bırakılmıştır. Sözleşmeye göre, barış zamanında ticaret gemileri Boğazlardan serbestçe geçebileceklerdi. Ancak, Türkiye'nin savaşa girmesi durumunda Boğazlar'da istediği tedbiri alabilecek ve su yolunu istediğine açıp istediğine kapatabilecekti. Türkiye'nin savaşa katılmaması durumunda ise savaşan devletlerin savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişini istediği gibi düzenleyebilecekti. Ayrıca Türkiye, Boğazlar bölgesini yeniden silahlandırabilecekti (Sander, 1996, s. 96-97, Soysal, 2000, s. 505-506).

Hakkı Tarık, konferansta alınan neticeyi Türk diplomasisinin büyük bir başarısı olarak değerlendirmiştir. Ona göre, Mustafa Kemal Atatürk, Montrö'yü bize zekânın, mantığın ve enerjinin bir mahsulü olarak tanıtmıştır. Bu özellikler, milletin yüksek karakterine, ordunun bukulmez gücüne ve medeniyetin tecrübesine dayanarak güvenle kullanılmıştır. Tevfik Rüştü Aras'ın ise bu zekânın, mantığın ve enerjinin Montrö'deki eli ve dili olduğunu ve insanlığın ihtiyaç duyduğu barış ve huzuru sağlayan sonuçlardan birini elde ettiğini ifade etmiştir. Hakkı Tarık, Montrö'nün Türkiye için önemini şu sözlerle dile getirmiştir:

Bizim için Montrö, neticesi kadar geçirdiği safhalar bakımından da tarihi kıymetlidir. Ya ibret gözümüzü açacak, ya şevkimizi artıracak ve bütün bunlarla beraber millet davalarının hallinde tutulacak yol için, millet adamlarına kılavuzluk edecek noktalar son Montrö konferansından başka daha iyi anlatacak ne olabilir? (Kurun, 24 Temmuz 1936, s. 1-2).

3.1.5.5. Hatay'ın anavatana katılması

İskenderun Sancağı, (Hatay) Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer almasına rağmen, Milli Mücadele döneminin zor koşulları altında ve Fransa ile sürdürülen savaşın bir an önce sona erdirilmesi amacıyla, 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara İtilafnamesi ile istenmeyerek de olsa Fransa'nın manda yönetimi altındaki Suriye'ye bırakılmıştır. Bu itilafnamenin 7. maddesiyle, bölge için özel bir yönetim sistemin tanınması, burada yaşayan Türklerin kültürel gelişmelerini sağlayacak her türlü kolaylıktan yararlanması, Türkçe'nin resmi dil sayılması, Türk parasının resmi niteliğe haiz olması, Türklerin çoğunlukta olduğu yerlere Türk memurların atanması, İskenderun ve Antakya'da yaşayan halk için özel bir bayrak seçme hakkının tanınması kabul edilmiştir (BCA. 30.10.224.510.12; Atabey, 2015, s. 2581)

Türkiye, o günün koşulları gereği İskenderun Sancağını, Fransa'nın manda yönetimi altındaki Suriye'ye bırakmış olsa da Türkiye'nin bu bölgedeki Türk nüfusuna olan ilgisi hiçbir zaman azalmadı. Türkiye, bu bölgeyi Misak-ı Millî sınırlarına dâhil etmek için daima fırsat kollamış ve bu fırsatı ancak 1936'da bulmuştur (Çelik, 1969, s. 86; Demirel, 2014, s. 263). 9 Eylül 1936'da Fransa'nın mandası altındaki Suriye'ye bağımsızlık vereceğini açıklamasından sonra (Kurun, 11 Eylül 1936, s. 2; Akşam, 10 Eylül 1936, s. 2), Türkiye, 9 Eylül 1936'da Suriye'ye verilen bağımsızlığın İskenderun'a da verilmesini talep eden 9 Ekim 1936 tarihli bir notayı Fransa'ya göndermiştir (Son Posta, 10 Ekim 1936, s. 1; Cumhuriyet, 10 Ekim 1936, s. 1). Fransa, Türk notasına karşılık 10 Kasım 1936'da verdiği notada, Sancak'a bağımsızlık verilmesinin Suriye'nin bölünmesine neden olabileceğini ve bu konuda yetkisinin olmadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine Türkiye, Fransa'ya ikinci bir nota gönderdiyse de olumlu bir cevap alamamıştır. Görüşmeler sonuçsuz kalınca konu Milletler Cemiyeti'ne götürülmüştür (Hatipoğlu, 2002, s. 689).

Hakkı Tarık, Kurun'da kaleme aldığı yazısında, Fransızların, Türkiye'ye verdiği nota üzerinden değerlendirmelerde bulunmuştur. Fransızlar, Türkiye'ye verdikleri notada, 1921 Ankara Antlaşması çerçevesinde müzakereye hazır olduklarını belirtmişlerdir. Hakkı Tarık'a göre Türkiye, yabancı devletlerle olan meselelerini Lozan Antlaşması ile çözüme kavuşturmuştur. Lozan Antlaşması'ndan önceki anlaşmalar Türkiye Cumhuriyeti tarafından onaylanmadığı için de geçersizdi. Hakkı Tarık, 1923 Lozan Antlaşması'nda, Suriye'nin Türkiye'den ayrıldığının kabul edildiğini ve 1921 Ankara Antlaşması'nın da İskenderun ve çevresi için özel bir idare şekli öngördüğünü

belirtmiştir. Bu durum, Sancağı, Suriye’den ayrı bir toprak parçası gösteren en büyük delil olmasına rağmen Fransız notası, Sancak üzerinde ayrı bir anlaşma ile Suriye’yi cezalandırmaktadır. Ona göre, Fransızların bu antlaşmaları referans göstererek Sancak üzerinde hak iddia etmeyi sürdürmeleri, uluslararası arenada geçerli olmayan bir belgedir. Zira Türkiye ile Fransa arasında imzalanmış bir antlaşmanın Türkiye’nin rızası alınmadan tek taraflı olarak hükümsüz bırakılmıştır. Dolayısıyla Fransa’nın yapması gereken bu antlaşmanın hükümsüz olduğunu kabul edip Türkiye’ye hak vermesidir. Bu durumda yapılacak şey ise sınırların yeniden belirlemesini istemekten başka bir şey değildir. Fransa’nın Suriye ve Lübnan’a bağımsızlık verilmesi durumunda, İskenderun Sancağı’na da bağımsızlık vermesi mandater devletin Milletler Cemiyeti’ne karşı yerine getirmeyi kabul etmiş olduğu taahhütlere uygun düşmektedir. Çünkü mandater devlet, mandası altındaki bölgeyi bağımsızlığa kavuşturmakla yükümlüdür. Hakkı Tarık’a göre Türkiye, bu haklı davasında uluslararası kamuoyunu arkasına alarak ve en güçlü dayanağı olan haklarına dayanarak davasını her platformda savunacaktır (Kurun, 20 Kasım 1936, s. 1,6).

Hatay meselesinin Milletler Cemiyeti’ne taşınmasından sonra Milletler Cemiyeti Konseyi, 14-16 Aralık 1936 tarihleri arasında meseleyi görüşmüştür. Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından Hatay’a gönderilmek üzerine üç kişiden oluşan bir gözlemci heyeti kurulmuş ve bu heyet Ocak 1937’de görevine başlamak üzere Sancak’a gitmiştir (Dayı, 2002, s. 335; Atabey, 2015, s. 195). Bu arada Paris’te yapılan Türk-Fransız görüşmelerinde de olumlu bir sonuç alınamamıştır (Soysal, 2000, s. 541).

Milletler Cemiyeti Meclisi, 20 Ocak 1937’de tekrar toplanmıştır. Bu toplantılar sırasında Türk ve Fransız temsilcileri, İngiliz Dışişleri Bakanı Eden’in desteği ile Sancak meselesi üzerinde ikili görüşmeler yapmışlardır. Bu görüşmelere İsveç temsilcisi M. Sandler de katılmıştır. Türk-Fransız görüşmeleri sonucunda 26 Ocak 1937’de, Sancak meselesi üzerinde bir prensip anlaşması sağlanabilmiştir. Anlaşmaya varılan hususlar 27 Ocak’ta Sandler raporu şeklinde Cemiyet Meclisi tarafından tasvip edilmiştir (Gönlübol vd., 1987, s. 129).

Bu sırada Mustafa Kemal Atatürk tarafından, Hatay hakkındaki Türk görüşünü açıklayan beş makalelik bir yazı dizisi hazırlanmış ve bunlar 22-26 Ocak 1937 tarihlerinde Kurun gazetesinde Asım Us imzasıyla yayımlanmıştır. Yayımlanan beş makalenin başlıkları şöyleydi: “Fransa’nın Dostlarına Hitap Ediyoruz”, (Kurun, 22 Ocak 1937, s. 1). “Zavallı Fransa”, (Kurun, 23 Ocak 1937, s. 1). “Türkiye Cumhuriyeti Şeref ve Haysiyetini Korumasını Bilir”, (Kurun, 24 Ocak 1937, s. 1). “Günü Biten İntizar”,

(Kurun, 25 Ocak 1937, s. 1). “Türkiye Aldatılamaz”, (Kurun, 26 Ocak 1937, s. 1). “Davamızı Kazandık.” (Kurun, 27 Ocak 1937, s. 1).

Türkiye ile Fransa arasında 27 Ocak’ta yapılan anlaşmasının esaslarına göre, İskenderun Sancağı, bir komisyonun hazırlayacağı bir statü ve bir Anayasa’ya göre yönetilecek, Sancak, içişlerinde tamamen bağımsız, dışişlerinde ise Suriye’ye bağlı olacak; Sancak yönetimi, Milletler Cemiyeti’nin kontrolü altında olacak ve bu kontrolü bir Fransız temsilci sağlayacaktı. Ayrıca, Sancak’ta mecburî askerlik olmayacak, Sancak’ın toprak bütünlüğü ise Türkiye ile Fransa Fransa tarafından garanti altına alınacaktı (Çelik, 1969, s. 87).

Milletler Cemiyeti kararı uyarınca, Hatay için bir anayasa hazırlamak üzere 25 Şubat 1937’de komisyon kurulmuştur. Bu komisyon, Türkiye ve Fransa tarafından sunulan tasarıları da göz önünde bulundurarak hazırladığı anayasa Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından 29 Mayıs 1937’de kabul edilmiştir. Antlaşma ile Sancak’ın, statüsü garanti altına alınarak, yeni Türkiye-Suriye sınırı tespit edilmiştir (Yamaç, 2018, s. 1164-1165). Ancak, Türk-Fransız Antlaşması, Sancak meselesini tam olarak çözüme kavuşturmamıştır. Çünkü çeşitli nedenler yeni rejimin uygulanmasına engel olmuştur. Akabinde İskenderun Sancağı’nda yapılacak seçimlerin denetimi meselesi gündeme gelmiştir. Türkiye ile Fransa arasında bu meseleye çözüm bulmak amacıyla ikili görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 3 Temmuz 1938’de imzalanan askerî bir anlaşma çerçevesinde Sancak’taki ülke bütünlüğü ve siyasî statü, her iki ülke tarafından ortaklaşa korunacak şekilde belirlenmiş ve Fransız askerlerine eşit sayıda Türk askerinin de Sancak’a görev alması kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine Türk askeri 5 Temmuz 1938’de Hatay’a girmiştir (Çelik, 1969, s. 88). Bu Türk-Fransız yakınlaşmasından sonra Ağustos ayında yapılan meclis seçimlerinde Türkler, 40 milletvekilliğinden 22’sini kazanmıştır. 2 Eylül 1938’de toplanan Meclis, Hatay Devleti’nin kurulduğunu ilan etmiştir (Armaoğlu, 2018, s. 351). Bir yıl sonra da Hatay Meclisi, 29 Haziran 1939’da son toplantısını yaparak Türkiye’ye katılma kararını oy birliğiyle almıştır (Çelebi, 2020, s. 144).

3.1.5.6. Mustafa Kemal Atatürk’ün vefatı

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, bir süredir devam eden hastalığının sonucunda 10 Kasım 1938 sabahı saat 9’u 5 geçte vefat etmiştir (Doğaner, 2005, s. 45). Mustafa Kemal Atatürk’ün vefatının ardından, Ankara’da 21 Kasım 1938’de bir cenaze töreni düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Ancak,

naaşı Ankara'ya nakledilmeden önce İstanbul'da Dolmabahçe Muayede Salonu'nda üç gün boyunca halkın ziyaretine açılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün naaşı daha sonra, Yavuz Zırhlısı ile İstanbul'dan İzmit'e taşınmış ve oradan da Ankara'ya gönderilmiştir (Uzun, 2009, s. 533). 21 Kasım 1938'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde düzenlenen cenaze töreninin ardından naaşı, 22 Kasım 1938'de Etnografya Müzesi içindeki geçici kabre konulmuştur (Kodal, 1999, s. 19).

Hakkı Tarık, 19 Kasım 1938 günü Dolmabahçe Sarayı'ndaki gelişmeler ile ilgili izlenimlerini kaleme aldığı "19 İkcinciteşrin 1938" başlıklı makalesinde anlatmaktadır. Hakkı Tarık yazısına, "19 İkcinciteşrin 1938 Saat yedi buçuk..." diyerek başlamakta ve Hafız Yaşar'ın sandukanın başında Türkçe ezan okuduğunu söylemektedir:

19 İkcinciteşrin 1938 saat yedi buçuk. Aynı muayene salonuna bir kere daha giriyorum. 1 Temmuz 1927'de Atatürk'ü, yeni ilhamlara kaynak olacağını müjdeleyerek İstanbul'u selamlayan nutkunu söylediği noktanın tam üstünde, şimdi bir Türk bayrağının sarılıp kucakladığı bir "hatib-i şumm-ü" duruyordu. Altı meşale altında kahraman çehrenin milli bir huzun milli bir matem rengiyle ne kadar derinleşebileceğini temsil eder gibi düşünen Or ve Korgeneraller, Fahreddin, Salih, Cemil, Cahit, Halis, Kemal, Ulu önderin başucunda emirlerini dinler vaziyette... Yerde eşğine baş koymuş çelenkler var. Salonun köşelerinde, son ziyaretleri yapanlar yaş dolu gözlerini Büyük Türk'ün bayrağını kucaklayıp sarıldığı âleme dikmişler, beht içinde duruyorlar... Bakıyorum: Generaller sandukayı salonun ortasına almışlardı. Etrafta bir hareket var. Bir ses beni titretiyor: "Tanrı uludur, Tanrı uludur", Ah, Hafız Yaşar'ın sesi... Saat sekiz buçuk. Salonun denize bakan büyük kapısı, Atatürk'e bir defa daha açılıyor. "Abut, o hatib-i şummü ekbem", hıçkırıklarından bestelenmiş bir gam musikisi içinde salonu terk ediyor. Cenazeyi takip ediyoruz Dolmabahçe'nin millete en büyük itimat ile ardına kadar açık duran kapısı, 9,25 ağlayan bir göz kapağı gibi hicranını kendine saklayarak kapanıyor (Kurun, 20 Kasım 1942, s. 2,8).

Hakkı Tarık sözlerini, "Ebediyete intikal bir mecaz idi. Dün onu bir hakikat olarak gördük. Atatürk millet hep seninle ve daima izindedir. Cumhuriyeti emanet ettiğin çocuklarının dün yolunun üzerinde çağlayan gözyaşları seni ebediyette müsterih edebilir" şeklinde bitirmiştir (Kurun, 20 Kasım 1942, s. 8).

3.1.6. Vakit Gazetesi

Türkçeyi yabancı kelimelerden arındırmak ve öz Türkçe kelime kullanmaya yönelik çalışmaların bir sonucu olarak 1934'te Vakit gazetesinin ismi “Kurun” olarak değiştirilmiş (İskit, 1943, s. 276-277; Vakit, 21 Kasım 1934, s. 1) ve 31 Aralık 1938'e kadar “Kurun” adıyla yayınlanmıştır. Kurun gazetesi, 1 Ocak 1939'dan itibaren tekrar “Vakit” ismi ile yayın hayatına devam edeceğini açıklamıştır (Kurun, 31 Aralık 1938, s. 1). 1947 yılına kadar “Vakit” adıyla yayın hayatını devam ettiren gazete 8 Eylül 1947'de “Yeni Gazete” ile birleşerek “Vakit-Yeni Gazete” ismiyle yayınlanmıştır (Oflaz, 2021, s. 15; Vakit, 8 Eylül 1947, s. 1-2). Vakit, Yeni Gazete ile birleştiği haberini, 8 Eylül'deki sayısında okuyucularına şu şekilde duyurmuştur:

Vakit bu günden itibaren Yeni Gazete ile doğrudan doğruya birleşerek öğleye doğru çıkmaya başlıyor. Yeni Gazetenin gençliği ile eski gazetenin otuz yıllık tecrübeden geçmiş dürüst hayatı en son haberler ve fikirleri de ince bir süzgeçten geçirilmiş olarak ulaştırmak ve en olgun ve dolgun bir gazetenin bütün vaatlerine tahakkuk imkânı hazırlamak için okuyucularımıza kâfi teminat teşkil eder (Vakit, 8 Eylül 1947, s. 1).

1947-1949 yılları arasında “Vakit-Yeni Gazete” adıyla çıkan gazete 1 Ocak 1950'den itibaren tekrar “Vakit” adıyla yayın hayatını devam ettirmiştir (Vakit, 1 Ocak 1947). 1950'lerden sonra gazete sayılarının artmasıyla birlikte yavaş yavaş önemini kaybetmeye başlayan Vakit gazetesi, 1966'da kapanmıştır. 1967'de “Vakit-Avcılık Spor” adıyla dergi şeklinde yayınlanan gazete, Mehmet Asım'ın o yıl vefat etmesiyle yayın hayatını tamamen sonlandırmıştır (Türkarslan, 2011, s. 17).

3.1.6.1. Ebedi Şef

Tek partili dönemden çok partili döneme geçinceye kadar “Şef” kavramı siyasi hayatımızda yer almış ve kullanılmıştır. 1938 yılına kadar başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, aralarında Fevzi Çakmak ve İsmet İnönü'nün de bulunduğu önde gelen devlet adamlarına şef denilmiştir (Akandere, 1998, s. 29). 1938'e kadar “Şef” kavramı daha çok devlet büyükleri için kullanılan bir saygı ifadesi iken 1938'den sonra totaliter bir sistemin gereğine uygun olarak kullanılmıştır (Ertunç, 2013, s. 267). “Şef” ve “Şeflik” sisteminin inşasında önemli katkısı olan ve “Millî şef” deyimini ilk kullanan kişi CHP Genel Sekreteri Recep Peker'dir. Peker, Ülkü dergisinde kaleme aldığı bir yazıda, “Millî

şeflerin hükümlerine candan uyan ve inanan disiplinli bir cemiyet kurmak dâvasındayız” demektedir (Yetkin, 1983, s. 158). Peker’in şef ve şeflik konusundaki asıl düşüncesine onun “İnkılap Tarihi Ders Notları’nda” görmekteyiz. Peker, şef ve şeflikle ilgili olarak şunları yazmaktadır:

Siyasal Parti hayatında bilhassa üzerinde durulmaya layık başlıca unsur, şeftir. Şef bir siyasal partinin bütün ana düşüncelerini, iradesini, yapış kuvvetini ve şerefini temsil eder. Şef kendi ruhunda beslediği heyecan ve hararetle partisini ve muhitini ısıtır, aydınlatır. Bütün etrafını, kendine ve birbirlerine içten gelen bağlarla sararak, doğruladığı amaca iletir... Fakat, şef nüfuzu olmaksızın hiçbir toplulukta dirlik, düzenlik ve güler yüzlülük olmaz... Biz, şefi anlamak yolunda en bahtiyar milletiz. Ulusça içinde piştiğimiz büyük hadiseler, şef kıymetini ölçmek ve anlamak hususunda birçok milletlerden ve birçok nesillerin görmediği örneklerle doludur... Bugünkü yaşayışta ulusça üstün olmak gerektir. Ulusça üstün olmak için, kafası ve yüreği işleyen insanların bir büyük ve ana inanışta birleşmiş ve beraber olmaları ve yüce bir şefin ışığı etrafında birleşmiş olmaları ve sarılmaları şarttır. Bizim bugünkü anlayışımız, şef tanıyışımız ve gidişimiz bu sözlerde şekillenir (Akandere, 1998, s. 31-32).

1936’da gerçekleştirilen parti-devlet bütünleşmesinden sonra Mustafa Kemal Atatürk için en çok kullanılan sıfat, “Şef” sıfatı olmuştur. Celal Bayar’ın hükümet programını açıklarken mecliste yaptığı konuşma “şef edebiyatının” en tipik örneklerinden biri olarak öne çıkmaktadır (Yıldız, 2001, s. 61). 1938’de yapılan CHP Kurultayı’nda Mustafa Kemal Atatürk “ebedi şef” olarak kabul edilirken, İnönü de “Değişmez Genel Başkan” ve “milli şef” olarak ilan edilmiştir (Koçak, 2001, s. 128). İşte, bu kurultaydan sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü artık her yerde “millî şef” diye anılacak ve bu onun resmî bir unvanı olacaktır (Yetkin, 1983, s. 160).

Hakkı Tarık, Mustafa Kemal Atatürk’ün vefatının beşinci yıldönümü vesilesiyle kaleme aldığı yazısında Mustafa Kemal Atatürk’e “Ebedi Şef” sıfatını ölümünden sonra partisinin kendisine verdiğini, onun daima devletin kurtarıcısı, Cumhuriyet’in kurucusu ve partisinin genel başkanı olduğunu söylemiştir. Hakkı Tarık, Mustafa Kemal hakkında şu sözleri sarf etmiştir:

Ebedî şef kendi partisinin başında bu sıfatı “ebedî bir inkılâpçı” olarak alıyor. Cumhuriyetçi, milliyetçi, devletçi, halkçı ve lâayık olan Atatürk’ü bütün bu vasıflarıyla ebedi kılan da inkılâpçı Atatürk oldu. Onun içindir ki beş yıldır biriken yaslarımız 10 İkinciteşrin’in bu önemli sabahında beş yıl evel hiç beklenmeyen

ölümünü haber aldığımız zamanki hıçkırıklarla yüreğimizden taşıyacak bir haldedir. O hıçkırıklar ki tarih bunu sayılı insanlarından hiçbirini için görüp kaydetmemiştir. Gene o tarih bir devri ağlatan acı olayın tesellisini bu kadar kuvvetle beraber getirmemiştir (10 Kasım 1943, s. 1,4).

3.1.6.2. CHP'nin Beşinci Kurultayı ve Müstakil Grup'un ihdası

Cumhuriyet Halk Partisi'nin beşinci büyük kurultayı, 29 Mayıs 1939'da Ankara'da Genel Başkan Vekili Dr. Refik Saydam'ın başkanlığında toplanmıştır. Kurultaya katılanlar arasında henüz bağımsız bir devlet olan Hatay'ın delegeleri de yer almıştır. Kurultaya 420 milletvekili ile illerden gelmiş olan 209 delege katılmıştır (Binark, 2004, s. 678). Kurultay'da yeni tüzük görüşülerek kabul edilmiştir. Yeni tüzükle, Başbakanın Parti Genel Başkan Vekili, İçişleri Bakanı'nın da Parti Genel Sekreteri olması zorunluluğunun kaldırılması, illerde valilerin il başkanı olması sistemine son verilmesi, parti müfettişlerinin oluşturulması, devlet memurlarının partiye üye olmalarına olanak tanınmaması ve siyasal partiye üye olma yaş sınırının 18'den 22'ye çıkarılması kabul edilmiştir (Turan, 1999, s. 32-33). Beşinci kurultayda parti tüzüğünde yapılan önemli bir başka değişiklik de Müstakil Grup oluşturulmasıydı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü kurultayın açış konuşmasında ilk defa Müstakil Grup'tan bahsederek şu sözleri sarf etmiştir:

Büyük Kurultay'a takdim ettiğimiz nizamname projesinde, Büyük Millet Meclisinde, Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir de müstakil grubunu düşündük. Büyük Kurultay'dan vazife alan ve Parti Genel Başkanı'nın farksız başkanlığında çalışacak olan, inzibat ve intizam içinde, şuur ve çalışkan bir müstakil grubun icra mevkiinde olan milletvekilleri ekseriyetine ve hükümetine esaslı bir yardım temin ederken, büyük milletimize de, kendi işleri için yeni bir teminat hazırlayacağını ümit ediyoruz (CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları (29 Mayıs-3 Haziran 1939), 1939, s. 20; Turan, 1999, s. 38).

İnönü'nün bu konuşmasından sonra partinin büyük kurultayı tarafından seçilecek 21 kişilik bir "Müstakil Grup" oluşturulmuştur (Akandere, 2000, s. 307). Müstakil Grup adıyla teşkil edilen bu grubun asıl başkanı Cumhurbaşkanı ve Değişmez Genel Başkan İsmet İnönü'dür. Müstakil Grup üyeleri, CHP'nin meclis grup toplantılarına katılabilecek fakat bu toplantılarda söz alamayacak, görüş bildiremeyecek ve oylamalara da katılamayacaklardı (Goloğlu, 1974, s. 17).

1939'daki CHP beşinci büyük kurultayında müstakil grubun teşekkülü parlamento hayatında yepyeni bir devrin başlangıcı olarak telakki edilmiştir. Hakkı Tarık, Vakı'teki köşesinde kaleme aldığı yazısında parti tarafından bir müstakil grubun oluşturulmasını olumlu bir adım olarak görmüştür. Hakkı Tarık, CHP'nin şu an kadar yapılan kurultaylarına değinerek Türkiye siyasi tarihindeki rolünü irdelemiştir. CHP'nin kendi mebuslarından bir müstakil grup vücuda getirmesini, partinin siyasi olgunluğuna müstesna bir örnek teşkil ettiğini, müstakil grup ihdasının İnönü devrinin siyaset ve basiretine bir örnek olacağını belirtmiştir (Vakit, 29 Mayıs 1939, s. 1,8).

Parlamentoda bir denetleme organı olarak düşünülen Müstakil Grup, kuruluşundan itibaren kendisine verilen görevi yerine getirememiştir. Aksine, grup üyeleri birçok CHP üyesi milletvekilinden daha çok CHP'li olmuş, hiçbir konuda hükümete karşı aleyhte ya da çekimser oy kullanmamış ve daima hükümeti kayıtsız şartsız desteklemiştir (Koçak, 2003, s. 80; Demirel, 2014, s. 263). Çetin Yetkin'in deyişiyle, "Müstakil Grup en çok eleştirilmesi gereken konularda, en çok alkış tutanlardan olmuştur" (Yetkin, 1983, s. 180). Çok partili siyasi hayata geçildikten sonra artık bir misyonu kalmayan Müstakil Grup, 1946'da gerçekleştirilen olağanüstü kurultayda yapılan tüzük değişikliği ile kaldırılmıştır (Turan, 1999, s. 35).

3.1.6.3. Milli Korunma Kanunu ve karneli yaşam

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na girmemesine rağmen savaşın küresel ekonomik şartlarından olumsuz etkilenmiştir. Ekonomideki sıkıntıların başlıca nedeni, savaş için yapılan hazırlıklar olmuştur (Özkan ve Temizer, 2009, s. 319). Zira Türkiye, olası bir savaşa karşı ordusunu seferberlik haline getirmiş ve yedeklerle birlikte yaklaşık bir milyona yakın askeri silahlata almıştır (Tuğluoğlu, 2001, s. 354). Çalışan nüfusun büyük bir kısmının silahlata alınması nedeniyle tarım ve sanayide üretim önemli ölçüde azalmıştır (Yenal, 2010, s. 90). Bu etkilerin yanı sıra, ticaretin savaş koşullarından olumsuz etkilenmesiyle birlikte ithalat imkânları önemli ölçüde kısıtlanmış, buna bağlı olarak piyasadaki arz ve talep dengesi bozulmuştur (Güneş, 2002, s. 616).

Savaş koşullarının getirdiği bu belirsizlik ortamında karaborsacılık ve stokçuluk artmıştır. Bu durum temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının artmasına sebep olmuş ve hayat pahalılığı her geçen gün biraz daha ağırlaşmıştır (Goloğlu, 1974, s. 59). Türk hükümeti, savaşın getirdiği bu olumsuz ekonomik koşulları kontrol altına almak için 18 Ocak 1940'ta Millî Korunma Kanunu'nu çıkarmıştır (Demirel, 2014, s. 266; TBMM ZC.,

D. 6, C. 8. s. 141-158). Kanun, 26 Ocak 1940'ta Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmî Gazete, 26 Ocak 1940, s. 13213).

Milli Korunma Kanunu, hükümete ekonomiye geniş bir müdahale imkânını tanımıştır. Buna göre hükümet, sanayi ve madencilik sektörlerinde üretim miktarlarını belirleyebilir, işletmelere üretim hedefleri dayatabilirdi. Devlet gerektiğinde bu işletmelere el koyabilir ve bu işletmeleri belirli bir tazminat karşılığında işletilebilirdi. Aynı şekilde belirli bir tazminat karşılığında özel kişilerin sahip olduğu maden ocaklarını kontrolü altına alarak işletebilirdi. Devlet, özel sektöre müdahale ederek onların kazancını garanti altına alırken, olası zararlardan korunmalarını kredi sağlayarak üstlenebilir. Ayrıca devlet, tüm makineler ve nakil araçları için ücretli çalışma zorunluluğu getirebilirdi (Timur, 2013, s. 191-192; Yerasimos, 1976, s. 1320-1321).

Diğer taraftan buğday üretimindeki düşüş nedeniyle ekmek tedarikinde yaşanan sıkıntıları gidermek ve ekmek tüketimini kontrol altına almak amacıyla 1942 yılının Ocak ayından itibaren ekmek dağıtımı karneye bağlanmıştır. Uygulama ilk olarak İstanbul'da ardından Ankara ve İzmir'de devreye girmiş ve kısa süre içinde diğer büyük şehirlere yayılmıştır. Bu düzenlemeye göre, her birey için günlük ekmek tüketim miktarı belirlenerek, bir ay süreyle geçerli olacak ekmek karneleri verilmiştir. Karne içindeki fişler günlük olarak kullanılacak ve yalnızca fişte belirtilen miktarda ekmek temin edilebilecekti. Gününde kullanılmayan fişler ise geçerliliğini yitiriyordu. Bu uygulama savaş sona erene kadar devam etmiştir (Demirel, 2014, s. 267-268).

Savaş yıllarında yaşanan ekonomik ve sosyal sıkıntılar, dönemin basın-yayın organlarında önemli bir yer işgal etmiştir. Basında sık sık yer alan haberlerde, yönetimin ekonomik konulardaki politikaları ve alınan önlemlerin yetersizliği sıkça eleştiri konusu olmuştur. Halkın yaşadığı ekonomik sorunları sürekli gazete köşesine taşıyanlardan biri de Hakkı Tarık'tır. Hakkı Tarık yazılarında özellikle karaborsacılık (ihtikâr) konusu üzerinde durmuş ve karaborsacılığın ekonomiye çok büyük zarar verdiğini belirtmiştir. Ona göre, fırsatçılar temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarını artırarak halkı zor durumda bırakmakta ve milli savunmayı içerden zayıflatmaktadırlar. Askerlik nasıl vatan savunmasının bir parçasıysa, ticaret ve ekonomi de bu savunmanın bir parçasıdır. Bu nedenle fırsatçılar da vatan haini olarak kabul edilmelidir. Hakkı Tarık, karaborsacılığın hafif cezalarla önlenemeyeceğini, bu suçu işleyenlerin ağır cezalarla cezalandırılmasını, iş yerlerinin tamamen kapatılmasını, hapse veya sürgüne gönderilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Vakit, 14 Ekim 1941, s. 1).

Alınan bütün tedbirlere rağmen istenilen sonuçlar elde edilememiştir. Zira Milli Korunma Kanunu'nun uygulanmasından kaynaklanan bazı eksiklikler vardı. Fiyat denetleme işlerinden de beklenen sonuçlar sağlanamamıştı. Savaş yılları boyunca Milli Korunma Kanunu'nun ihtiyaçlara yeterince yanıt verememesi ve eksikliklerinden dolayı birçok kez değişikliğe uğramıştır (Karabacak, 2011, s. 28). Hakkı Tarık, meclis tarafından karaborsacılığı önlemek amacıyla 1941 yılında çıkarılan yeni bir kanunun fiyatlar üzerindeki etkisini gazetede ki köşesine taşımıştır. Ona göre, bu kanun daha yürürlüğe girmeden hükmünü göstermeye başlamış, şimdiye kadar gizlenmiş olan mallar, satış yerlerini doldurmuş ve uygun fiyatlarla piyasaya arz edilmiştir. “Bu kanunun sihri neresinde?” diye soran Hakkı Tarık, “bunu anlamak güç değil; suçluyu asıyor: kanunun iyice tatbikini de hususi ve askeri mahkemelerin nezaretine veriyor” sözleriyle cevaplamıştır. Yazısını, “ihtikârın murakabesini tüccarın kendisine bırakmak tavsiyeleri çocukça şeylerdir; bunların bir kıymet olabilmesi tabii devirlerde tabii ticaret yuvalarının vücuduna bağlıdır, elimize dürbün almaya lüzum yok, etrafımıza şöyle bir göz atmamız yetiştir” şeklinde bitirmiştir (Vakit, 1 Kasım 1941, s. 1).

Bu dönemde karaborsacılığı önlemek için mecliste yapılan görüşmelerde bazı milletvekilleri karaborsacılık için ölüm cezası istemiştir. Bu konuya gazetede ki köşesinde yer veren Hakkı Tarık, karaborsacılık yapanlar için ölüm cezası istemiştir:

Mebuslar, duraklamadan el kaldırınız. Cezayı suçluya göre, işlenmesi suç olan maddeye göre, kendine karşı suç işlenmiş vatandaşlarımızın haline göre ağırlaştırmak, ağırlaştırmak, ta ölüm cezasına çarpmaya kadar çıkarabilmek için kanunlarımıza salahiyyet silahı veriniz. O salahiyyet ki ancak yine Büyük Millet Meclisi'nin tasdiki ile kullanılabilir. Hâkim vatan haininin bu kara yırtıcısına rastlandığı zaman ona karşı mücehhez çıkabilmeli, okunu ihtikârın kalbine saplayabilmelidir. İnanalım ki insan adaletinin oku onun kadar yerinde bir suçluyu vurmayacaktır. Bir ceza ki suçun dengi ağırlıkta ve onun kadar teminattır (Vakit, 3 Aralık 1941, s. 1).

Hakkı Tarık'a göre, karaborsacılığı önlemek için en ağır cezaların uygulanmasında geç kalınmıştır. Türkiye'de, birkaç basit önlem dışında olağanüstü sayılacak tedbirler alınmamıştır. “Yarın da bunu vaktinde almamış olduğumuz için bize dövmek düşmesin” sözleriyle de uyarıda bulunmuştur (Vakit, 11 Aralık 1941, s. 1). Ona göre, Milli Korunma Kanunu'nda yapılacak bir düzenlemenin karaborsacılığı önlemek için yapıyorsa da kanunlarda konulacak ceza haddinin suçun işlendiği zaman, işlendiği madde ve davacının durumunu ayrı ayrı kıstas alarak en yüksek dereceye kadar

çıkartılması gerektiğini belirtmiştir (Vakit, 16 Aralık 1941, s. 1). Ona göre, karaborsacılar en ağır ceza verilmeli hatta onlar için istiklal mahkemeleri kurulmalıdır (Vakit, 25 Eylül 1942, s. 2).

Hakkı Tarık'ın gazetesinde kaleme aldığı başka bir konu da karneyle ekmek dağıtımı olmuştur. Karneyle ekmek dağıtımı için geç kalındığını ifade eden Hakkı Tarık, yine de bu uygulamanın (4 Ocak 1942, s. 1) çok güzel bir uygulama olduğunu ifade etmiştir. Ona göre hükümeti, karneyle ekmek dağıtımına zorlayan bazı sebepler vardı. Bu sebepleri ise şöyle sıralamıştır:

1. Hemşerilerinin sofrasından habersize aşırıp bir köşeye beş on kilo peksimet atmayı aziz canlar için bir selâmet sayan soysuz benciller türemiş ve bunların getirdiği kötü telâş ve heyecan zaman zaman fırınların önünü bir ana baba gününe çevirmiştir, böyle bir dirliksiz ve düzensizliği kaldırmak hükümetin vazifesidir.

2. Bugün buğdayımız tabîi zamanlara göre farksız bir miktar vermeye elverişlidir; fakat yarın stoklarına el uzatmayacak bir ihtiyatta akıllılık vardır ve hatıra gelmelidir ki gelecek bir gün her birimizin payına bu ölçülerden daha az bir miktar düşebilir; kart ile ekmek dağıtmak, her ihtimal karşısında daha hazırlıklı bulunmaktır (Vakit, 14 Ocak 1942, s. 1).

Hakkı Tarık, karne ile ekmek dağıtıldığı ilk gün ile ilgili gözlemlerini Vakit'teki köşesinde şu sözlerle dile getirmiştir:

Ekmeklerin kartla dağıtıldığı bu ilk gün fırınların yüzü güldü; camekânlarda dizi dizi sarışın ekmek sıraları... buna karşı geniş nefesle bir alışveriş... görünüş her bakımdan sevindiricidir. Vesika usûlünün kuvvetli bir teminat olduğunu söyleyenlere olayların verdiği delil...vehimli veya belki de içi kötü bazı insanların ortaya saldıgı telaş kasırgasına kapılmaktan kendini alamayanlar şimdi ellerindeki kartları payları için alınmış sağlam bir sened gibi tutuyorlar (Vakit, 15 Ocak 1942, s. 1).

Millî Korunma Kanunu, savaş koşullarının getirdiği zorlukların bir sonucu olarak çıkarılmış fakat beklenen başarıyı sağlayamamıştır. Zira, kanun ekonomik hayatı zabıta tedbirleriyle düzenlemeye çalışmıştır. Dolayısıyla, Milli Korunma Kanunu'na rağmen halkın şikâyetleri devam etmiştir (Goloğlu, 1974, s. 63) 1960 yılına kadar yürürlükte kalan Milli Korunma Kanunu, 9 Eylül 1960'ta kabul edilen 79 sayılı kanunla, mahkûm olanlar ve kovuşturmayla uğrayanlar affedilmiştir (Demirel, 2014, s. 268).

3.1.6.4. Nureddin Artam ile polemik

Hakkı Tarık, gazetecilik hayatı süresince pek çok yazarla muhtelif konular üzerine tartışmalara girmiştir. Bunlardan biri de “Toplu İğne” takma adını kullanan Ulus gazetesi yazarı Nureddin Artam’la giriştiği tartışma olmuştur. Tartışmanın konusu ise 24 Kasım 1908 tarihinde “Şanlı Ordu” adındaki gazetede yayınlanmış “Kadîd-ı İstibdad Yahut Kırmızı İzler” şiirinin Mustafa Kemal’e ait olup olmadığıdır. Tartışma, Nureddin Artam’ın Ulus gazetesinde “Toplu İğne” takma adıyla kaleme aldığı “Şair Mustafa Kemal”, başlıklı yazısıyla başlamıştır. Nureddin Artam şu sözleri sarfetmiştir:

19 Mayıs Bayramı dolayısıyla Ankara Halkevi’nde açılan kitap sergisini gördünüz mü? Bu sergide, türlü dillerde Edebî Şef Atatürk hakkında yazılan bine yakın eserin iki yüz kadarı toplanmıştır. Bütün bunlar içinde bir iki eser daha var ki, bunlar Mustafa Kemâl hakkında değil; doğrudan doğruya Mustafa Kemâl’indir. Bunlardan bir tanesi ile bugün ve henüz Halkevi’ndeki güzel sergiye gidememiş olanlara kılıç ve kalem sahibi şâir Mustafa Kemâl’i tanıtmak istiyorum. Bu eser, “Kedîd-i İstibdâd yahut Kırmızı İzler” başlığını ve 24 Teşrînievvel (Ekim) 1324 (1908) tarihini taşıyor ve Şanlı Ordu gazetesinde çıkmıştır. Aruz vezninin, Edebiyât-ı Cedîde istihâlesini gördükten sonra aldığı şekli ile yazılmış olan bu şiirde şâir Mustafa Kemâl, istibdâdın acı günlerini ve milletin hürriyete kavuşmasını anlatıyor (Ulus, 22 Mayıs 1942, s. 2).

Hakkı Tarık, Nureddin Artam’ın bu yazısı üzerine, Vakı’t’te, “Şâir Mustafa Kemal! Bir Yanlışlık Olmasın” başlıklı bir yazı kaleme almış ve bu yazıda Artam’ın öne sürdüğü şiirle ilgili şüphelerini dile getirmiştir. Hakkı Tarık, bu şiirin Mustafa Kemal adlı bir avukata aid olabileceği ihtimalini ileri sürmüştür:

Ankara Halkevi’nde, 19 Mayıs Bayramı dolayısıyla bir kitap sergisi ve Atatürk hakkında yazılan bine yakın eserden ikiyüz kadarı burada toplanmış. Atatürk’ün kendi eserlerini de burada görüyormuşuz: bunlardan biri de, Atatürk’ün bir manzumesi imiş. Atatürk’ün daha çocukluğunda kuvvetli bir riyâziyeci olduğu kadar, kuvvetli bir edebiyatçı olduğunu bilmeyenimiz yoktur. Ömer Nâci’nin hatip olarak nasıl dikkati çekmiş olduğunu, kendisinden dinlemek bahtiyarlığına erenlerdeniz; umulur ki, manzum şeyler de vücûda getirmiş olsun. Fakat şimdiye kadar imzası üstünde çıkmış manzum yazısı olduğunu işiten ve söyleyen olmamıştır. Ankara’da sergiyi tertîbe himmet edenlerin bu buluşu ile heyecana düşmemek elden gelmez.

“Manzûmenin adı: Kadîd-İ İstibdâd Yahut Kırmızı İzler

“Bir köhne kadîd parçası, bir çehre-i menhûs” mısraı ile başlıyor;

“Hürriyetin enfası ile herkes uyandı” mısrası ile bitiyor (Vakit, 24 Mayıs 1942,

s. 2).

Hakkı Tarık, “Yankılar” yazarının belirttiği gibi şiirin nazım biçimi olarak “Edebiyat-ı Cedide” akımının etkisiyle yazıldığını, eserin Mustafa Kemâl’e ait olabileceği gibi, şiirin bir eğreti ad olarak da “Mustafa Kemal” adıyla yazılmış olabileceğini de belirtmiştir. Ayrıca, “Ancak şiirin gerçekten Mustafa Kemal’e aid olduğu anlaşıldıktan sonra Atatürk olan Mustafa Kemal’e aid olduğu da anlaşılmak lâzım gelir. Vesikâyı sergiye alanların bunu nasıl bir vesikâyâ bağladıklarını bilmiyorum” diye eklemiştir. Hakkı Tarık, eğer şiirin basıldığı gazetenin adı “Şanlı Ordu” ise bu bilginin tek başına yeterli olmadığını ifade etmiştir. Bu gazetenin küçük bir İstanbul yayını olduğunu ve 1908 Meşrutiyet ilanı sonrasında döneme veya 31 Mart Ayaklanması’nı takiben kısa süreli yayımlandığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra verilen tarih manzumenin yazıldığı günü mü, yoksa gazetenin yayınlandığı tarihi mi gösterdiğinin belirsiz olduğunu ifade etmiştir. Eğer bu tarih gazetenin yayınlandığı tarih ise Mustafa Kemal’in o tarihte İstanbul’da bulunmadığını ve şiirini yayınlanmak üzere Selanik’ten gönderdiği ihtimaline dikkat çekmiştir. Başka bir olasılık olarak da bahsi geçen kişinin başka bir Mustafa Kemal olabileceğini belirtmiştir. Hakkı Tarık ayrıca, 1908 İnkılabı sonrası özgürlüğünü kazanan ve Ankara’da avukatlık yapan başka bir Mustafa Kemal’den söz etmiş ve manzumeyi ona da göstermeyi önermiştir (Vakit, 24 Mayıs 1942, s. 2).

Hakkı Tarık’ın bu yazısı üzerine Nureddin Artam yaptığı araştırma sonunda kendince söz konusu şiirin Mustafa Kemal’e aid olduğu iddiasını devam ettirmiştir:

Hocam Hakkı Tarık Us’un çoktan beri istirahata çekilmiş olan imzasını, evvelki günkü Vakit gazetesinin ikinci sayfasında, “Şair Mustafa Kemal Bir Yanlışlık Olmasın!” başlıklı yazısının altında gördüm. Bu Yazı, Ankara Halkevi’ndeki sergide görüp, kopye ettiğim ve bu sütunda okurlarıma sunduğum “Kadîd-i İstibdâd” şiirine dâirdir. Hakkı Tarık Us, Mustafa Kemâl’in bu manzumesinden kısaca bahsettikten ve içinden: “Şüphe, bir nura doğru koşmaktadır.” mısrasını okuduktan sonra: “Şimdiye kadar, Atatürk’ün imzası üstünde çıkmış manzum yazısı olduğunu işiten ve söyleyen olmamıştı.” diyor ve: “Sakin bir yanlışlık olmasın!” diye ilâve ediyor (Ulus, 26 Mayıs, 1942, s. 2).

Nureddin Artam, Ankara Halkevi’ne, bu eseri koyanlarla görüşüğünü ve onların bu eserin Atatürk’e aid olduğundan emin olduklarını ifade etmiştir:

Diyorlar ki:

1. Manzume önce Manastır’da “Neyyir-i Hakikat” gazetesinde çıkmıştır. Ankaralı avukat Mustafa Kemâl, Manastır’a gitmiş değildir.
- 2- “Şanlı Ordu“ gazetesi, İstanbul’da Hareket Ordusu tarafından kurulmuştur. Mustafa Kemâl, bu ordunun Erkân-ı Harbiye Reisi (Genel Kurmay Başkanı) idi. Hattâ, Hüseyin Hüsnü Paşa’nın bu gazetenin ilk sayısında çıkan beyannâmesi de, gene Mustafa Kemâl

tarafından kaleme alınmıştır. Bu bakımdan eserin Atatürk'e aid olması, bir "yanlışlık" değildir. Bu satırları okuyunca, Ankara'da bulunan avukat Bay Mustafa Kemâl de hakikâtin ne türlü olduğunu bize ve Hakkı Tarık Us'a yazabilir (Ulus, 26 Mayıs, 1942, s. 2).

Nureddin Artam, Atatürk'ün aruz vezni ile şiir yazıp yazmadığı meselesine gelince, yazmış olduğundan şüphe duymadığını belirterek bir anekdotu paylaşmıştır:

Rahmetli Atatürk, bir gün Çankaya'da otururken aruz vezniyle ve Tevfik Fikret'in manzûmelerine pek benzer bir manzûme okuyup, orada bulunanlara ve bu arada, sayın dostum İbrahim Necmi Dilmen'e sormuş:

- Tevfik Fikret'in böyle bir manzumesini hatırlıyor musunuz?

Dilmen, hatırlamadığım cevaben verince, rahmetli demiş ki:

-Evet, O'nun değil, benimdir. Fakat Karlsbad'da bunu bir hanıma okumuştum ve Fikret'in olduğunu söylemiştim, O da yakıştırmış ve inanmıştı. Atatürk'ün bu kadar büyük eserleri yanında böyle bir manzumeye sahip olmasıyla olmaması hiç de ehemmiyetli birşey değildir. Fakat bir hatıra olarak O 'na âit olan herşeyi bilmek ve sevmek borcundayız. Yukarıdaki deliller kâfi ise, bana birçok şeyler öğretmiş olan hocam, alçak gönüllülük edip, bunu da kabul edebilir (Ulus, 26 Mayıs, 1942, s. 2).

Bunun üzerine Hakkı Tarık, iddiasını ispatlamak için Ankara'ya giderek yaptığı araştırma sonucunda gerçeği açığa çıkarmıştır. Nureddin Artam da yaptığı araştırma sonucunda Hakkı Tarık'ın haklı olduğunu kabul etmiş ve bununla ilgili şu yazıyı kaleme almıştır:

Hocam Hakkı Tarık Us, iki günden beri Ankara'dadır. Ben, Halkevi'ndeki Atatürk Kitap Sergisi'nde bulunan ve bir kopyası da bu sütunda çıkan Kadîd-i İstibdâd manzumesinin Atatürk tarafından yazıldığını, onu bulanların ifadelerine dayanarak iddia etmiştim. Hakkı Tarık Us da bunun avukat Mustafa Kemâl'e âit olması ihtimâlini ileri sürmüştü. Bu iki gün içinde yaptığımız araştırmalar, hocamızı haklı çıkarmıştır. Meşrûtiyet'in ilânından sonra bugün avukat olan Mustafa Kemâl, Sultan Hamîd'in resmini görmüş, onun üzerine bahsi geçen manzûmeyi yazmıştır. Şâirin babası, Nâmık Kemal'le birlikte zindan ve sürgün arkadaşlığı etmişti. Manzumenin, Manastır'daki Neyyir-i Hakikat gazetesinde çıkmasına gelince, buna o sıralarda Manastır'da edebiyat hocası ve şâirin arkadaşı olan bir başka Kemâl tavassut etmiştir (Ulus, 28 Mayıs 1942, s. 2).

Bütün bu tartışmalardan sonra Vakıf gazetesi yazarlarından Kadri Kemal Kop Ankara'ya giderek avukat Mustafa Kemal'le bir röportaj gerçekleştirmiştir. Röportaj, 30 Mayıs 1942'de Vakıf gazetesinde yayınlanmıştır. Kadri Kemal, 19 Mayıs Bayramı münasebetiyle Ankara Halkevi'nde açılan bir kitap sergisinde, Atatürk hakkında yazılmış birçok eserin yanı sıra, "Mustafa Kemal" imzası taşıyan 1906 yılında yayımlanmış ve

“Kadîd-i İstibdâd yahut Kırmızı İzler” adlı bir şiirin de yer aldığını belirtmiştir. Bu şiirin Atatürk’e ait olup olmadığı konusunda Nureddin Artam ile Hakkı Tarık arasında tartışma yaşandığını belirterek Avukat Mustafa Kemal’den fikrini sormuştur. Avukat Mustafa Kemal, şiiri yazma nedenini ve sürecini anlattıktan sonra şiirin kendisine ait olduğunu ifade etmiştir (Vakit, 30 Mayıs 1942, s. 2). Böylece, Mustafa Kemal Atatürk’e aid olduğu sanılan bu şiirin bir başka Mustafa Kemal tarafından yazıldığı gerçeği ortaya çıkmıştır.

3.1.6.5. Sabiha Serteli ile polemik

Hakkı Tarık’ın polemik yaşadığı başka bir kişi de Tan gazetesinin köşe yazarlarından Sabiha Sertel olmuştur. Hakkı Tarık ve Sabiha Sertel arasındaki polemik Sertel’in 6 Mayıs 1945 tarihli köşesinde yazdığı “Nihayet Dilimi Kesemedi” başlıklı yazısıyla başlamıştır. Sertel yazısında, 1937 yılında kendisi ile görüşen bir Alman kadın gazetecinin, “Sizin yazılarınız Almanya’da çok fena akisler yapıyor. Goebbels’in size selamı var, eğer bir gün elime geçerse dilini keseceğim” dediğinden bahsetmiştir. Bunun üzerine Sertel, “Goebbels o zamanlar dilimi kesemedi, fakat Ankara Caddesi’ndeki köpeklerini üzerime saldırttı” demiştir (Tan, 6 Mayıs 1945, s. 1.; Sertel, 1987, s. 273).

Sertel’in kullanmış olduğu “Ankara Caddesi’ndeki köpekler” ifadesi Hakkı Tarık ile bir kalem kavgasına tutuşmasına sebep olmuştur. Hakkı Tarık, Basın Birliği Başkanı sıfatıyla Sabiha Sertel’e hitaben yayınladığı açık bir mektupta “Ankara Caddesi’ndeki Köpeklerin kimler” olduğunu sormuştur. Sertel, 26 Mayıs 1945’te Tan’da yazdığı, “Ankara Caddesindeki Köpekler Kimlerdir?” başlıklı bir yazı ile Hakkı Tarık’a cevap vermiştir. Sertel, kendisinin yazmış olduğu faşizm karşıtı yazıları nedeni ile kendisine “dönme”, “Bolşevik dudusu”, “vatan haini” gibi sıfatlarla hakaretler edildiğini ve mahkemelere düştüğünü belirterek Hakkı Tarık’a neden kendisini savunmadığını sormuştur: “O zaman Basın Birliği Başkanı olan, birliğe bağlı üyelerin haysiyetlerini korumak için bugün bu hassasiyeti gösteren Hakkı Tarık, siz o günlerde neredeydiniz? Ben de bir basın üyesiydim. Benim haysiyetimi korumak için neden harekete geçmediniz?” (Tan, 26 Mayıs 1945, s. 2; Sertel, 1987, s. 274).

Bunun üzerine Hakkı Tarık, Sertel’e ikinci bir mektup göndermiştir. Mektupta, Sertel’e hakaret eden Sebilürreşad ve İğneli Fıçı yazarlarının Basın Birliği’nin üyesi olmadıklarını, üye olmayan kişiler adına herhangi bir müdahalenin yapılamayacağını, belirtmiştir. Ayrıca kendisine hakaret edilen Sertel’in, Basın Birliği’ne başvurmadığını, bunun yerine mahkemeye başvurduğunu ifade etmiştir. Kendisine böyle bir şikâyet

gelmesi halinde ise gereğini yapacağını söylemiştir. Ayrıca “Ankara caddesindeki köpekler” sözleriyle kimleri kastettiğini açıklaması gerektiğini tekrarlamıştır (Tan, 29 Mayıs 1945, s. 1). Hakkı Tarık’ın bu mektubu üzerine Sabiha Sertel şu cevabı vermiştir:

Bay Hakkı Tarık ben araştırdım ne İğneli Fıçı muharriri, ne de Sebilürreşadçı basın Birliği azası değildirler, onun için müdahale etmedim diyor. Başkan zahmet edip biraz daha araştırırsa beraber mahkemeye düştüğümüz gazetelerin hangileri olduğunu, sahipleri ve muharrirlerinin Basın Birliği azası bulunup bulunmadığını anlardı. Benim mahkemeye müracaat etmediğim sövüntüler de oldu. Başkan hiçbir zaman müdahale etmedi, ben de Basın Birliğine koşup “ağabey, mahalle çocukları bana taş atıyor, sen şunlara haddini bildir” demedim. Bunu kalemle yaptım yahut da Cumhuriyet mahkemelerine müracaat ettim. Şimdi de tecavüze uğrayanlar varsa kalemlerine sarılıp mukabele eder yahut da mahkemeye müracaat ederler. Kendileri perde arkasına saklanıp “ağabey bu kadın bize taş atıyor” diye sizi ileri sürmeğe ne ihtiyaçları var? (Tan, 31 Mayıs 1945, s. 1-2).

Hakkı Tarık ile Sabiha Sertel arasındaki tartışma Sabiha Sertel’in, 10 Haziran tarihli köşe yazısının altına düştüğü şu notla son vermiştir:

Hakkı Tarık Us’un geçen gün gazetemizde çıkan yazısına cevap vermek için hayli düşündüm. Ben bir fikir davası yapıyordum. Kendisiyle efendice bir fikir kavgası yapacağımı zannettim. Hâlbuki o, Basın Birliği Reisi sıfatını unutarak, birdenbire Ankara caddesinin kötü iğrenç ananesine döndü. Adi, bayağı, dedikodu usulüne başvurdu. Hâlbuki Basın Birliğinin Başkanı sıfatı ile bu küçüklüğe gazetecilerin düşmemesine dikkat edecek mevkide olması lazım gelirdi. Onun bu tenezzülü ve bu derece küçülüğü beni iğrendirdi. Ben aynı dereceye düşemezdim. Onun, mevzuu soysuzlaştırmak için ihtiyar ettiği bu yola girmeğe tenezzül edemezdim. Onun için kendisine artık cevap vermiyorum (10 Haziran 1945, s. 1).

3.1.6.6. Cami Baykurt ile polemik

Hakkı Tarık’ın kalem kavgasına girdiği diğer bir kişi de Tan gazetesinin köşe yazarlarından Cami Baykurt olmuştur. Hakkı Tarık, 19 Ağustos 1945 tarihli Vakıf gazetesinde kaleme aldığı “Anayasaya Aykırılık?” başlıklı yazısında, La Turquie gazetesinde çıkan ve anayasaya aykırı hükümlerin bulunduğu, dolayısıyla bu hükümlerin değiştirilmesi gerektiğini savunan yazıyı eleştirmiştir. Bu görüşte olan siyasetçi ve gazetecilerin büyük bir hataya düştüğünü ileri sürmüştür (Vakıf, 19 Ağustos 1945, s. 1). Hakkı Tarık’ın bu yazısına cevaben Tan gazetesinin köşe yazarlarından Cami Baykurt, “Hakkı Tarık Us’a Cevap, Açık Mektup” başlıklı bir yazıyı kaleme alınca ikisi arasında

tartışma yaşanmıştır. Baykurt yazısında, Basın Birliği'nin Başkanı olması hasebiyle Hakkı Tarık'ı İstanbul'da gazete sütunlarını karalayarak karın doyuran kafa emekçilerinin değnekçisi olmakla itham etmiştir. Yazısının devamında ise kamuoyunda o dönemde tartışılan anayasaya aykırı kanun ve hükümler hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Türkiye'nin kabul etmiş olduğu Birleşmiş Milletler Anayasası'nın demokratik hak ve özgürlüklerine atıfta bulunarak milletvekillerinin anayasada bazı değişiklikler yapılması gerektiği yönündeki görüşlerinin yerinde olduğunu ifade etmiştir. Baykurt ayrıca “Bazı kanun ve hükümlerin anayasaya aykırı olmadıklarını inkâr edebilir misiniz?” şeklindeki bir soruyu Hakkı Tarık'a yöneltilmiştir (Tan, 22 Ağustos 1945, s. 3).

Baykurt'un bu yazısına Hakkı Tarık gazetede ki köşesinde kaleme aldığı, 24, 26, 27 ve 28 Ağustos 1945 tarihli yazılarıyla cevap vermiştir. Hakkı Tarık ilk yazısında, Baykurt'un kendisi için söylediği “basın değnekçisi” sözüne karşılık Baykurt'a, “eski dâhiliye vekili ve dâhiliye vekilliği yüz, yüz on gün sürmüş ve mebusluğu aynı meclis tarafından ıskat edilmiş” sözleriyle dalga geçmiştir. Yazısını, “Basın Birliği'nin anayasaya aykırılığını ispat ederseniz beni de değnekçilikten kurtarabilirsiniz” diyerek bitirmiştir (Vakit, 24 Ağustos 1945 s. 2). Hakkı Tarık, 26 Ağustos'taki yazısında Baykurt'a, “Milletlerarası bir anayasayı kabul etmekle bazı kanun tadillerini de kabul ettiğimize kani iseniz şunu dahi peşin kabul etmelisiniz ki bu tadiller anayasaya bir aykırılıktan ileri gelmiş bir lüzumun neticesi olmaz; bunlar Türk kanunlarını milletlerarası taahhütlerimizle ahenkleştirmek lüzumundan ileri gelmiş olur” sözleriyle cevap vermiştir. Ayrıca, anayasaya aykırılık iddiasında bulunanların daha ağırbaşlı olmalarını daha iyi düşünmelerini ve anayasanın sarahat (açık) ve delaletlerini göz önünde bulundurmalarını ve ikide bir de ulu orta aykırılık davası gütmemelerini tavsiye etmiştir (Vakit, 26 Ağustos 1945, s. 2).

Hakkı Tarık, 27 ve 28 Ağustos tarihli yazılarında ise Baykurt'un anayasaya aykırı olarak gördüğü ve maddeler halinde sıraladığı şu kanunlara değinmiştir:

1. Matbuat umum müdürlüğü teşkilâtına ve vazifelerine dair kanun, matbuat kanunu, basın birliği kanunu,
2. Cemiyetler kanunu,
3. Türk ceza kanununda cürümler babına sokulmuş bazı maddeler,
4. Polis vazife ve salâhiyet kanununda bazı maddeler.

Hakkı Tarık, Baykurt'un bu gibi kanun ve maddelerin anayasanın metnine ve ruhuna taban tabana zıt hükümler olduğunu iddia ettiğini, ancak bunların anayasaya aykırı olmadığını belirtmiştir. Cemiyetler Kanunu'nun 9. maddesini ayasaya aykırı bulan

Baykurt’a, Anayasanın 9. maddesini hatırlatarak bu maddenin hangi fıkrasının anayasaya aykırı olduğunu sormuştur (Vakit, 27 Ağustos 1945, s. 2). Cemiyetler Kanunu’nun 9. maddesinin rejime aykırı hareket eden bir cemiyetin kurulmasını engellemek amacıyla anayasaya konulduğunu ifade etmiştir. Hakkı Tarık, 3. maddeye ilişkin olarak Türk Ceza Kanunu’nun aykırı maddelerin numaraları bildirilseydi eğer bunları da gözden geçirmenin mümkün olacağını; burada ceza olarak angarya, işkence ve zorla alıkoyma uygulamaları söz konusu ise anayasal ihmallerin ortaya çıkabileceğini belirtmiştir. Hakkı Tarık, Polisin vazife ve salâhiyetleri ile ilgili ise polisin bu yetkiyi kanundan aldığını ve kanuna aykırı hareket etmediğini ifade etmiştir. Hakkı Tarık son olarak, “Sayın Cami Baykurt, hukuk ve kanun durumu böyle olunca gösterdiğiniz misallerde değiştirilmesi hal ve vaziyette, yani milletin menfaatine uygun cihetler bulmakta birleşebiliriz; fakat değiştirilecek noktaların anayasaya aykırı olduğu iddiasında birleşemeyiz” demiştir (Vakit, 28 Ağustos 1945, s. 2).

Hakkı Tarık’ın bu yazılarına Baykurt, 28, 30 Ağustos ve 2 Eylül tarihlerinde cevap vermiştir. Baykurt, 28 Ağustos tarihli yazısında, Hakkı Tarık’ın 24 Ağustos’taki yazısında kendisi hakkında söylediği, “Dâhiliye vekillii yüz, yüz on gün sürmüş ve mebusluğu aynı meclis tarafından ıskat edilmiş” sözlerine cevap vermiştir. Baykurt geçmişte kısa bir süre için yaptığı Dâhiliye vekilliği nedeniyle sanki bir kabahat işlemiş gibi suçlanmasını eleştirmiş ve makam hırslısı birisi olmadığını belirtmiştir. Ona göre kendisi bir “hudavend” (efendi) sayesinde değil, “tehlikeli maceraya atılan arkadaşlarının teklifi” üzerine vekâlete gelmiş ve ahlaki sebeplerden dolayı da istifa etmiştir. Ayrıca, Ankara’dan ayrılma ve Avrupa’ya gitme sebebini ve geri dönmeyişini de zorbalıklara boyun eğmemekle açıklamıştır. Yine müstafî sayılmasını meclise devam etmemesiyle ilişkilendirmiştir (Tan, 28 Ağustos 1945, s. 3-4).

Baykurt, 30 Ağustos tarihli yazısında, anayasaya aykırılık iddası üzerinde durmuştur. Bayburt, dünya tarihindeki demokratik hareketlerden olan Magna Carta ve Fransız İhtilali’den örnekler vererek, Meşrutiyet ve Cumhuriyet rejimlerinin bu demokratik gelişimlerden etkilendiğini ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın da bu demokratik gelişmelerin etkisiyle şekillendiğini ifade etmiştir. Yazısının devamında, 1919’dan sonra dünya çapında burjuvazinin yıkılmasıyla birlikte faşizmin yükseldiğini ve bunun sonucunda da bazı kanun ve hükümlerin demokratik ilkelere aykırı bir şekilde oluşturulduğunu belirtmiştir. Söz konusu bu kanun ve hükümlerin faşizmin etkisiyle Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’na sonradan eklendiğini ifade etmiştir (Tan, 30 Ağustos 1945, s. 3).

Baykurt, 2 Eylül tarihli yazısında ise basın ile ilgili yasal düzenlemelere değinerek Matbuat Kanunu'nda yer alan bazı maddelerin basın özgürlüğünü kısıtladığını ve Matbuat Umum Müdürlüğü aracılığıyla basının sıkı bir denetim altında tutulduğunu belirtmiştir. Ayrıca, 1938'te çıkan Basın Birliği Kanunu ile oluşturulan Basın Birliği'nin gazetecileri hükümetin adeta kölesi haline getirdiğini söylemiştir. Baykurt, bu kanundan önce Hakkı Tarık'ın başkanlığını yaptığı serbest bir Türk Basın Birliği'nin varlığına dikkat çekerek, yeni kanunun bu özgürlüğü kısıtladığını ifade etmiştir. Hakkı Tarık'ın bu yeni düzene karşı direnmemesini ise eleştirmiştir (Tan, 2 Eylül 1945, s. 3).

Hakkı Tarık, kendisi hakkında çıkan bu haberlere 7 Eylül'de Vakit'teki köşesinden cevap vermiştir. Tan gazetesinin kendisini davasını kaybetmiş bir kişi olarak gördüğünü, Basın Birliği'nin başından çekilmesini istediklerini, aslında amaçlarının Basın Birliği'ni kuran kanunun anayasaya aykırı olduğunu maddi surette itiraf ettirmek olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, bir ilim otoritesi tarafından Basın Birliği Kanunu'nun anayasaya aykırı olduğu kabul edilirse kendisinin de başkanlıktan çekileceğini ifade ederek, "Cami Baykurt'u bize bir ilim otoritesi olarak kabule icbar etmeyeceğinizi umuyorum" diye eklemiştir (Vakit, 7 Eylül 1945, s. 1).

Hakkı Tarık, Baykurt'un basın kanunları hakkında söylediklerine ise 13 ve 15 Eylül'de yanıt vermiştir. Hakkı Tarık, Ziya Hurşid'in teklifi üzerine Baykurt'un müstafi sayıldığı 21 Ekim 1922 tarihli meclis oturumuna ve bu oturumda okunan Divanı Riyaset kararına değinerek Baykurt hakkında konuşulmuş olan, "para dedikodularını ben o sayfalarda bırakıyorum" sözleriyle bu meseleyi hatırlatmıştır.¹¹ Hakkı Tarık, Baykurt'un bir daha Ankara'ya dönmek niyetiyle ayrıldığına dair sözlerine, "Biz sizin, Milli Mücadele lehine Ankara'dan Roma'ya mümessil olarak millî hükümetçe vazifelendirildiğinizi ve Milli Mücadele kuvvetlerine İtalya'dan silâh ve cephane temin etmekteki başarılarınızı biliyorduk. Fakat siz aradan 23 yıl geçtikten sonra bir daha Ankara'ya dönmek niyetiyle ayrıldığınızı söylüyor, bizi şaşırtıyorsunuz" şeklinde cevap vermiştir. Hakkı Tarık, Baykurt'un Ankara Hükümeti tarafından geri çağırılmasına rağmen dönmemesini "Madem dönmek niyetinde değildiniz bu oyalama siyasetinin mihveri ne olabilir? Ankara'ya pasaport almak ne için? Üzerinize aldığınız Milli Mücadeleyle ait vazife duygusunu nasıl susturabildiniz?" diye sormuştur. Sözlerini,

¹¹ 21 Ekim 1922 tarihli Meclis oturumunda Cami Baykurt hakkındaki Divanı Riyaset kararı okunukun bazı milletvekilleri Roma Mümessili olarak görevlendirilen Cami Bey'in Ankara Hükümeti tarafından geri çağırılmasına rağmen dönmemesinin sebebinin para çaldığı için geri dönmediğini iddia etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. TBMM ZC., D. 1, C. 24. s. 55.

“Cami Baykurt en hafif bir telakki ile Milli Mücadele’nin zaferine inancını kaybedip kendi başı kaygısına düşmüş ve bu itibarla Millet Meclisi’ndeki yerinden kendi kendini ıskat etmiş bir mebus değil midir?” şeklinde bitirmiştir (Vakit, 13 Eylül 1945, s. 2).

Hakkı Tarık, 15 Eylül tarihli yazısında ise basın kanunlarına değinmiş ve Baykurt’un anayasaya aykırı olarak gösterdiği Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilat Kanunu’nun yürürlükten kaldırılmasına rağmen bu durumdan haberi olmamasını eleştirmiştir. Ayrıca, Matbuat Kanunu’nun basının özgürlüğüne engel teşkil etmediğini belirterek bu kanunun komünistliği tahrik eden, neşriyatı yasaklayan 40’ıncı maddesinin, Baykurt’a daha çok dokunmuş olabileceğini söylemiştir. Basın Birliği Kanunu’na ilişkin olarak da Baykurt’un bilgilerinin yanlış olduğunu ifade etmiştir. Basın Birliği’nin kurulmadan önce zaten bir Basın Kurumu’nun olduğunu ve daha sonra bu kurumun kendi isteğiyle Basın Birliği’ne katıldığını belirtmiştir. Hakkı Tarık, Baykurt’un Basın Birliği Kanunu’yla ilgili anayasaya aykırı ve basın hürriyetini bağlayan iddialarının yersiz olduğunu belirterek, “sayın bay cami Baykurt, belli ki bu işin molla camisi değilsiniz” sözleriyle eleştirmiştir. Hakkı Tarık, basını bir meslek haline getirmek için kurulan bu cemiyetin amacının, “meslekte intizam ve inzibatı sağlamak olmamalı da anarşi mi doğurmalıdır?” diye sormuştur (Vakit, 15 Eylül 1945, s. 2). Yazısını, “Ben Birlik için çok çekiş salladım, hâlâ da sallıyorum, dövdüğüm, basın hürriyetinin kılıcıdır” sözleriyle sonlandırmıştır (Vakit, 15 Eylül 1945, s. 4).

Baykurt, 18 Eylül tarihli yazısında Hakkı Tarık’ın bu açıklamalarına son kez cevap vermiştir. Baykurt’a göre, mevcut anayasanın metni ve ruhu halkçı olup siyasi yetkinin halka verilmesini öngörmektedir. Bu anayasa diğer demokratik ülkelerde olduğu gibi bireylerin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alır ve bunların ihlal edilemeyeceğini hükme bağlamaktadır. Ancak Baykurt, önceki yazılarında belirttiği kanunların bu hak ve özgürlükleri kısıtladığını, mevcut basın kanunlarının ise düşünce, söz ve yazma özgürlüğünü engellediğini ifade etmiştir. Bu durumun basının iktidarın elinde “güdümlü bir telkin vasıtası” haline gelmesine yol açtığını belirtmiştir. Baykurt, aynı zamanda Cemiyetler Kanunu’nun toplantı ve örgütlenme hakkını fiilen ortadan kaldırdığını, Polis Vazife ve Salâhiyetleri Kanunu’nun ise birey ve konut dokunulmazlığını tamamen ihlal ettiğini belirterek bu kanunların faşist taraflarının açık olduğunu ifade etmiştir. Baykurt, Hakkı Tarık’ın kendisi için söylediği Dâhiliye Vekilli ve Roma temsilciliği sözleri için ise “kulaktan dolma sözler” ve “aslını bilmediği işler” olarak nitelendirmiştir. Yazısını, “artık müsaade buyurun da basın hürriyetinin kılıcı elinizde olarak şanlı gazanızda size yeni muvaffakiyetler temenni edeyim ve bu tatsız

bahse böylece son verelim” şeklinde sonlandırmıştır (Tan, 18 Eylül 1945, s. 3). Hakkı Tarık, Baykurt’un son yazısına cevap vermemiş ve böylece aralarındaki anayasaya aykırı kanunlar meselesiyle ilgili tartışma da sona ermiştir.

3.2. Dergiler

3.2.1. Âşîyan Mecmuası

Âşîyan mecmuası, 28 Ağustos 1908-27 Şubat 1909 tarihleri arasında haftalık olarak çıkan ve 26 sayıdan oluşan bir mecmuadır. Mecmuanın kurucusu İbnü’s-Sırrı Mustafa Namık Bey olup, yazı işleri müdürlüğünü ise İbnü’s-Sırrı Ahmet Cevdet Bey yapmıştır (Bostancı, 2010, s. 200). Âşîyan mecmuası, II. Meşrutiyet’in getirmiş olduğu geçici özgürlük ortamında ortaya çıkan birçok dergiden farklı olarak daha çok edebi yönüyle öne çıkan bir mecmua olmuştur. Mecmuada, şiir, hikâye, piyes ve muhasebe gibi edebi türlerde çeşitli yazılara, tiyatro eleştirileri ile kitap tahlillerine yer verilmiştir. Ayrıca, Fransızca’dan çevrilen makalelerin yanı sıra İslam felsefesi ile ilgili bazı incelemeler ve sosyal içerikli çeşitli yazılar da yayımlanmıştır (Uçman, 1991, s. 11).

Devrin ünlü şair ve yazarlarını bir araya getiren Âşîyan mecmuasının yazar kadrosu Hakkı Tarık’ın da içinde yer aldığı şu isimlerden oluşmuştur:

Abdülhak Hamid, Tevfik Fikret, Cenab Şahabeddin, Hüseyin Cahid, Ahmed Haşim, İsmail Safa, Faik Ali, Tahsin Nahid, Ruhsan Neware, Ahmed Şuayb, Ali Canib, Ömer Seyfeddin, Hüseyin Siret, Hüseyin Suad, Raif Necdet, Celal Sahir, Halide Salih (Edip), Satı (Bey), Emin Bülend, Kilisli Rifat, Müfit Ratıp. Bunlardan başka bazı sayılarda şu isimlere de rastlanır: Mustafa Namık, Ali Suad, Süleyman Fehmi, Safveti Ziya, Süleyman Nesib, İsmail Müştak, Ferid Vecdi, İsak Ferera, Cemil Süleyman, Ali Kami, Server Cemal, İbrahim Alaeddin, Enis Avni, Akil Koyuncu, Mehmed Asım ve Halil Nihad (Sefercioğlu, 1977, s. 200; Bostancı, 2010, s. 207; Uçman, 1991, s. 11).

Bu yıllarda basın dünyasına daha ilk adımını yeni atmış olan Hakkı Tarık, 1908 yılında bu mecmuada, aruzla tek bir şiir kaleme almıştır. Hakkı Tarık, “Sayd-ı Eş’ar”, adlı bu şiiri Faik Ali (Ozansoy) için kaleme almıştır.

Sayd-ı Eşar

Gecenin keshet sabahında

Geziyor merh serseri rüya

Şimdi bir ince tüy temasıyla

Şimdi bir sût tendiyle
Gah severek gah itat ve gaiz ederek
Uyutur dağdağat elemli
Ruhu eşyayı, ruhu ahvali
Şimdi boştur bu sahne-i nasut
Yalnız dolduran bu boşluğu
Bir baykuşun matem eşnasıdır.
Her zaman muid-i telakiye
Sevk yâdınla sevgilim giderim
Hâme-i hissimi itâre eyle
Arş-ı yâdında sayd-ı şiir ederim (Aşîyan, 9 Teşrinievvel 1324, s. 224).

3.2.2. Rübâb Mecmuası

Meşrutiyet döneminin edebiyat ve kültür hayatını en iyi yansıtan dergilerden biri olan Rübâb mecmuası, 7 Şubat 1912-28 Mayıs 1914 tarihleri arasında bazı aksamalarla haftalık olarak çıkmış ve toplamda 116 sayı yayımlanmıştır. Derginin sahibi, aslen Manisalı olan Yemen Nâibi Âsım Efendizâde Cemal Nâdir'dir (Polat, 2008, s. 281). Ancak, Cemal Nâdir Bey, devrin edebi şahsiyetlerinden biri olmaması sebebiyle dergiye edebi bir hüviyet kazandırmak adına bir edebi müdür atama ihtiyacı duymuştur. Derginin ilk sayısında bu görevi üstlenen isim Feyzullah Sacit (Ülkü) olmuş, sonraki sayılarda ise Şahabettin Süleyman bu sorumluluğu devralmıştır (Kara, 2017, s. 146). Meşrutiyet devrinin genç kuşak yazarlarının bir araya geldiği derginin yazar kadrosunda Hakkı Tarık'ın da içinde şu isimler yer almıştır:

Abdullah Cevdet, Hüseyin Sîret, Refik Halit, Rıza Tevfik, Memduh Süleyman, Lem'i Nihad, Celâl Sahir, Hamdullah Suphi, Mehmed Hâdî, Ayın Nâdir, Abdülhak Hayri, Bekir Fahri, Fazıl Ahmet, Faik Âli, Hakkı Tahsin, Halit Fahri, Hasan Saîdülmevlevî, Hemedânîzâde Ali Naci, Hüseyin Suad, İhsan Raif, Selâhattin Enis, Emin Bülend, Süleyman Sırrı, Tahsin Nahit, Yaşar Nezihe (Sağlam, 2009, s. 435; Polat, 2008, s. 282).

3.2.2.1. Hüseyin Rahmi Gürpınar ile kalem kavgası

Edebiyat tarihimizde dönem dönem edebi tartışmaların yaşandığı bilinmektedir. Bu edebi tartışmaların yaşandığı dönemlerden biri de Fecr-i Ati dönemi olup, bu dönemin dergilerinde çeşitli edebi tartışmalar yaşanmıştır (Demirkaya, 2015, s. V). Söz konusu tartışmalara sahne olan yayın organlarından biri de Rübâb dergisidir. Bu edebi tartışma Cadı romanının yazarı Hüseyin Rahmi (Gürpınar) ile Şahabeddin Süleyman Bey ve onun genç talebeleri arasında olmuştur (Sağlam, 2005, s. V). Cadı romanı hakkındaki ilk tartışma, Şahabettin Süleyman'ın, Hüseyin Rahmi'nin Cadı romanı ile ilgili olarak “Son Bir Eser: Cadı” başlığını taşıyan tenkit yazısıyla başlamıştır (Demirkaya ve Yıldız, 2018, s. 788). Bu edebi tartışmaya daha sonra dönemin edebiyat çevrelerinin de dâhil olmasıyla birlikte tartışma ciddi bir hal alarak devrin en büyük edebi tartışması haline gelmiştir. Tartışma, Rübâb dergisinin 51. sayısından başlayarak 84. sayısına kadar devam etmiştir (Kara, 2017, s. 160).

Şahabettin Süleyman, mecmuanın 51. sayısında Cadı romanıyla ilgili olarak kaleme aldığı tenkit yazısında, Cadı'nın ciddi bir sanat eseri olmadığını, acele ile yazıldığını, sade, özensiz, doğallıktan uzak ve lüzumsuz bir roman olduğunu belirtmiştir (Rübâb, 14 Mart 1329, s. 118). Şahabettin Süleyman'ın bu eleştirisine ilk cevap aynı derginin yazarlarından Mevhibe Ziya'dan gelmiştir (Polat, 2003, s. 29). Mevhibe Ziya kaleme aldığı “Cadı Hakkında” başlıklı makalesinde, eleştirinin her zaman her yerde yapılmasının gerekli olduğunu, ancak her ne kadar Cadı önemsiz bir eser olsa da yazarın edebiyat dünyasına latif bir hediyesi olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiş ve tek bir eser üzerinden yazarın fikri ve ahlakı hakkında fikir ileri sürmenin doğru olmadığını ifade etmiştir (Kara, 2017, s. 161). Hakkındaki eleştirilere başlangıçta cevap vermeyen Hüseyin Rahmi, daha sonra kaleme aldığı “Zamane Münekkitlerine Cevap: Cadı Çarpıyor” isimli yetmiş iki sayfa ve beş bölümden oluşan bir kitapla cevap vermiştir. Hüseyin Rahmi eserin ilk bölümünde kendisini savunan yazılar kaleme aldığı için Mevhibe Hanım'a teşekkür etmiştir. Kendisine Mevhibe Hanım dışında hiç kimsenin destek olmamasının nedenini de Rübâb dergisinin çok az okunmasına ve siyasi atmosferin buna uygun olmaması gibi faktörlere bağlamıştır (Demirkaya ve Yıldız, 2018, s. 789).

Hüseyin Rahmi'nin kitabına ilk yanıt, Ali Naci'nin yazarı sert biçimde tenkit ettiği “Cadı Hortladı” başlıklı yazısıyla gelmiştir (Yavuz, 2013, s. 1457). Ali Naci, Hüseyin Rahmi'nin eserinde ilim adına bir şey bulmadığını, yazarın kendini sürekli övdüğünü,

gurur ve ahlak sınırlarını hiçe saydığını ve ortaya yeni bir şey koymadığını dile getirmiştir (Kara, 2017, s. 161). Ali Nâci'nin bu eleştirilerine karşılık Hüseyin Rahmi, edebi sınırların dışına çıkarak eleştiriden ziyade daha çok hakaret içeren “Şekavet-i Edebiye” adlı yeni bir kitapla cevap vermiştir. Daha ilginç olanı ise Rûbab mecmuasının bu konuya 84. sayısında “Cadı Meselesi Etrafında İntibaat-ı Efkâr” başlığıyla bu tartışmaya özel bir bölüm açıp önemli şahsiyetlerin görüşlerine yer vermesidir (Polat, 2003, s. 30). Bu isimler arasında Hakkı Tarık, İsmail Zühdü, İlyas Mâcid, Bahâ Tevfik, Tahsin Nahid, Cemal Mukbil, Gördüslü Hüseyin Hüsnü, Halit Fahri (Ozansoy), Süleyman Sırrı, Salâhaddin Enis, Fazıl Ahmet (Aykaç), Kemal, Mah-ı Sultan Muhsin Şirazî, Neriman Nüzhet, Yakup Kadri, Rıza Mansur İsfahânî gibi yazarlar yer almıştır (Kara, 2017, s. 162; Demirkaya ve Yıldız, 2018, s. 794).

Hakkı Tarık, bu sayıda Hüseyin Rahmi'ye verdiği cevapta, “Tesadüf'teki Hayâtî Şekâvet-i Edebiyye'deki Rahmi'nin ta kendisidir” demiştir. Orada mahallenin huzur ve düzenini bozarken, burada matbuat asayişini, kopardığı yaygarayla, kuru gürültüyle ve ettiği küfürlerle ihlal ettiğini belirtmiştir. Hakkı Tarık, Hüseyin Rahmi'yi sadece asayiş bozduğu veya küfür ettiği için değil, kendisinden umulmayan bir kitap yazdığı için onu dolandırıcılıkla da itham etmiştir (Rûbâb, 28 Teşrinisani 1329, s. 572).

Cadı romanının etrafında yaşanan bu kalem kavgalarının 1912'nin ortalarından 1914'ün başlarına kadar sürdüğü ve bununla ilgili olarak 5 eleştiri kitabı yayımlandığı görülmektedir. Bu durum Rûbab mecmuasında Cadı romanı etrafında yaşanan bu edebi tartışmaların ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır (Polat, 2003, s. 30).

3.2.3. Donanma Mecmuası

İkinci Meşrutiyet döneminde yayın hayatına başlayan Donanma Mecmuası, Donanma Cemiyeti tarafından Mart 1910 ile 1 Mart 1919 tarihleri arasında 191 sayı ve 1 adet Fevkalade nüsha olmak üzere (Bu nüsha Çanakkale zaferine atfedilmiştir) 192 sayı olarak çıkarılmıştır. Başlangıçta aylık olarak çıkan bu mecmua, 49. sayıdan itibaren haftalık olarak yayımlanmaya başlanmıştır (Ergin, 2015, s. 30; Karaman, 2014, s. 145-146). Donanma mecmuasının kuruluş amacı; Osmanlı donanmasının gelişimi için Donanma cemiyetine yardım etmektir. Mecmua, bunun için vatandaşlardan maddi talepte bulunmuş, çeşitli spor müsabakaları tertip etmiş, tiyatro ve temsiller düzenleyerek cemiyete yardım toplamıştır (Ergin, 2015, s. 30).

Donanma Mecmuası'nda genel olarak askeri ve fenni yazılar büyük bir yer tutmakla birlikte edebiyat, tarih, sanat ve spor gibi alanlarla ilgili yazılar da yer almıştır. Mecmua, sürekli bir yazar kadrosuna sahip olmamakla birlikte, Ahmet Rasim, Mehmed Rauf, Ahmed Vahid, Abidin Daver, Ali Rıza Seyfi, Salime Servet Seyfi, Mahmud Muin gibi yazarların yazılarına sıkça rastlanılmaktadır. Şairler arasında ise Ahmed Kemal, Ahmed Nazim, Mithat Cemal (Kuntay), Necmeddin Sahir, Halid Fahri (Ozansoy), Salime Servet Seyfi, Ali Rıza Seyfi, Necmeddin Sahir, Cenab Sahabeddin, Elif Ayin, (Enis Avni) Aka Gündüz, Celal Sahir (Erozan), Enis Behiç (Koryürek) gibi dönemin ünlü şairleri bulunmaktadır. Bunların yanı sıra, birçok şairimiz ve şiirleri mecmuada yer almıştır. Mecmua, bir sanat ve edebiyat dergisi olmamasına rağmen, sayfalarında dil ve vezin gibi konularda eleştiri, tartışma ve değerlendirmeleri içeren yazılara da yer vermiştir. Hakkı Tarık ve Hüseyin Kâzım gibi yazarların milli vezin ve dil konularındaki makaleleri, dönemin edebî problemlerini yansıtmaları açısından dikkat çekicidir. Hikâye alanında ise Ömer Seyfettin ve Şahabeddin Süleyman'ın tefrikalarına rastlamaktayız. Bunun dışında harp temalı birçok kısa hikâye de mevcuttur. Mecmuada, Ali Rıza Seyfi, Emine Semiye, Mehmed Rauf, Nüzhet Haşim, Salime Servet Seyfi, Ercümen Ekrem, Aka Gündüz gibi yazarlara ait hikâyeler de mecmuada yer almıştır. Ayrıca tercüme alanında Emile Zola, Alphonse Daudet, Sherlock Holmes gibi önemli yazarlardan yapılmış çevirilere de rastlanmaktadır (Çakmaktepe, 2002, s. 12-13; Ergin, 2015, s. 30-31).

3.2.3.1. Hece-Aruz tartışması

Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat ile başlayan modernleşme sürecinde hayatın ve sanatın algısı da değişmiştir. Bu değişimin bir sonucu olarak edebî çevrelerde eski-yeni, divan edebiyatı-yeni edebiyat, doğu-batı, hece-aruz tartışmaları ortaya çıkmıştır. Bu tartışmaların II. Meşrutiyet döneminde de devam etmiştir (Canata, 2018, s. 1). II. Meşrutiyet döneminde, Edirne'de yayımlanan Say ü Tettebbu dergisinde hece-aruz tartışması tekrar gündeme geldiği görülmektedir (Demir, 2014, s. 190). Aynı dönemde, Necip Asım tarafından kaleme alınan "Millî Aruz" adlı eserde, aruzun terk edilerek milli vezin olan hece ölçüsünün kullanılması savunulmuştur. Necip Asım'ın bu kitap üzerine bir makale kaleme alan Fuat Köprülü ise onun bu düşüncesine karşı çıkmış ve bunun bir cinayet olacağını belirtmiştir (Timur, 2008, s. 287). Köprülü, bu yıllarda hece veznine tamamen karşı olup, aruzdan yana bir tutum sergilemiştir. Ona göre, milli vezne dönmek garip ve faydasızdır (Kolcu, 2006, s. 121).

Köprülü, 1913'ten sonra önceki muhalif tavrından tamamen vazgeçip Yeni Lisan hareketinin savunucuları arasına katılmıştır. Bu dönemde, millî edebiyat ve dil meselelerine dair ciddi çabalar içerisine girmiş ve Millî Edebiyat hareketini basite indirgenemeyecek bir hareket olarak değerlendirmiştir. Ona göre, bu hareket toplumsal hayatın farklı katmanlarında olması gereken bir hareket olmalıdır. Köprülü ayrıca, hece vezni konusundaki tercihini de açık bir şekilde ifade etmiştir. Önceki dönemde aruz vezni taraftarı olan Köprülü, hece veznini Türk şiirinin ruhuna en uygun vezin olarak görmeye başlamış ve aruz vezninden vazgeçip heceyi savunmuştur (Karaburgu, 2011, s. 145-147; Canata, 2018, s. 13).

Hece-aruz tartışmalarına dâhil olanlardan biri de Hakkı Tarık'tır. Hakkı Tarık, Donanma Mecmuası'nda kaleme aldığı "Köprülüzade Mehmed Fuad Bey" başlıklı makalesinde Köprülü'nün vezinle ilgili bir makalesini eleştirmiş ve onun vezin konusunda görüşlerinin netleşmesi için hazırladığı soruları on madde halinde sıralamıştır:

1. Hece veya arûz vezni denildiği vakit mesalâ M. F. Bey'in akıcı türkülerinde kullandığı vezin ile Faruk Nafiz'in

Bizden haber verenlere sordum ki, biz kimiz?

Şark'ın dudaklarında gezer sergüzeştimiz!

beytini tanzim eden vezin anlaşılamayacak ve bugün ikisinden birini tercih ve ıslah hareketlerinde bu kabîl misâller esas olmayacak mı?

2. Hece vezninin milliliği Türkçe ile başlamış olmasından mıdır?

3. Bütün kelimelerimizin hece vezni kalıplarına girebildiği sahil midir?

4. Halkın yalnız hece veznini sevdiği iddiâsı nasıl bir senede müstenittir?

5. Arûz ile yazılmış eserlerin doğru okunamayışı veznin milliyetsizliğinden mi, yoksa nâzımlarının taksîrinden, kifâyetsizliğinden mi?

6. İran'ın benimsediği arûz zevk ve san'atında bir inhitât nişânesi olmuştur denebilir mi?

7. Bizde halkın arûza lâkayd kalmasına sizce tanınmış sebep nedir?

8. Bugünkü lisânın mahiyetine göre muhtaç olduğunu söylediğiniz (teknik) ıslahât hece yemini arûz veznine yaklaştırırsa da arûzdan ve heceden başka bir üçüncü vezin icad olunmuş sayılsa yanlış olur mu?

9. Hece vezninin söylenilen ibtidâiliği zâil olduğu takdirde meydana gelecek veznin arûz mahiyetinde olmayacağından emin ve arûzun bugün de kelimelerimizi bozduğuna kâil misiniz?

10. Arûz vezninin ney ve kânûn mûsikisindeki-Bizim mûsikîmiz demeye korkuyorum-perdeler ve makamlarla muâyemat gösterdiğine dair bir zaman serd olunan iddiâdan haberdar oldunuz mu ve bunun sıhhatini düşünmeye lüzûm gördünüz mü?”

Hakkı Tarık, bu konularla meşgûl olduğundan dolayı Köprülü’nün halefi olduğunu, soruların cevaplarını kısa tutarak kendilerinin bu zahmeti azaltabileceğini umarak teselli bulduğunu belirtmiştir (Donanma Mecmuası, 19 Ağustos 1333, s. 1340).

Hakkı Tarık, kaleme aldığı “Milli Vezin Makalesi” başlıklı makalesinde Köprülü’nün, Servet-i Fünun ve Milli Edebiyat hakkındaki görüşlerinin zaman içinde uğradığı değişimlerini eleştirmiş ve edebiyatta eski-yeni tartışmasını Köprülü’nün konu hakkındaki görüşleri üzerinden okuyucuya aktarmıştır. Onun altı sene önce Servet-i Fünun’da yazar ve eleştirmen olarak kaleme aldığı milli edebiyat makalesinde millî edebiyatı boş bir gürültü olarak tanımladığını ifade etmiştir. Hakkı Tarık’a göre, milli bir edebiyat fikrini savunanlar “Felsefe-i Sanat” yazarının “ırk, muhit, an” görüşlerine hâlâ inananlardır. 20. asırda hala milli bir edebiyat fikrini savunanların nasıl bir mana ifade etmek istediklerini bilmeyenler olduğunu belirtmiştir. Medeni milletlerin hiçbir zaman edebiyatı ayırmadıklarını belirten Hakkı Tarık, Köprülü gibilerin en büyük kabahatinin yirminci asırda dünyaya gelmeleri olduğunu ifade etmiştir. Milli edebiyatın şekil itibariyle bugün ki Avrupa edebiyatlarından farksız, fakat esas itibariyle tamamen şahsi ve iptidai bir edebiyat olduğu ve milli edebiyat cereyanının üstün gelmesinin yarın için kaçınılmaz bir zorunluluk olduğu hükmünü Köprülü’nün verdiğini belirtmiştir (Donanma Mecmuası, 24 Eylül 1333, s. 1419).

Hakkı Tarık, Köprülü’nün ilk başlarda aruzun tüm kusurlarıyla birlikte en ahenkli ve mükemmel bir nazım şekli olduğu fikrini savunduğunu, bugün ise aruz vezni hakkındaki görüşlerinin değiştiğini ve aruzun anlaşılmayan ve hissedilmeyen bir vezin olduğu görüşünü desteklediğini belirtmiştir. Köprülü’nün daha önce hece veznine şiddetle karşı çıktığını ve aruz vezninin kabulünün zorunluluğundan bahsettiğini, bugün ise eski taraftarların aruzun Türkçe ile uyuşmayacağını itiraf etmeseler bile kendileri hece vezninin şimdiki şekliyle bir takım kusurları olduğunu dediğini ifade etmiştir. Bu tenkitlerini Köprülü’nün kusurunu araştırmak için yapmadığını, bilakis daha çok ilmi konularda bugün ki fikirlerini unutmamak, musahamalarında bir de hakikat olduğunu dayatmak ve hiç olmazsa böyle bir meselenin münakaşasında kendi cevabının sonucunu göstermek amacıyla yaptığını belirtmiştir. Hakkı Tarık, hece ve aruz veznini Köprülü’nün anlamadığına dair eski ve yeni delillerini başka bir makalesinde açıklayacağını belirterek yazısına son vermiştir (Donanma Mecmuası, 24 Eylül 1333, s. 1420-1421).

Hakkı Tarık bir önceki makalesinde, Köprülü'nün ne aruz ne de hece vezninin mahiyetini anlamadığına dair delillerini sonraki makalede yayınlayacağını belirtmiştir. Hakkı Tarık, kaleme aldığı “İkinci Ders” başlıklı makalesinde, Köprülü'nün aruz ve hece hakkındaki görüşlerini tenkit etmeye devam etmiş ve Köprülü'nün vezinler hakkında söylemiş olduğu, “Vezinler her milletin rûhundaki sesin mâhiyetine göre yapılmış hâricî ölçülerdir” sözünü aktarmıştır (Donanma Mecmuası, 8 Teşrinievvel 1333, s. 1451). Hakkı Tarık, bunun doğru bir tespit olmakla birlikte milli veznin, milletin ruhundaki ortak ahenge tercüman olmayı ve bu bağıyla bir dilin bünyesinden çıktığını belirtmiştir. Milli veznin oluşumunda hem dilin yapısına hem de milli zevke uygun olma şeklini geçerli bulduğunu ve ikisi arasındaki farkın büyüklüğünün ölçünün ne olabileceği görüldükten sonra anlaşılacağını ifade etmiştir. Milli vezin evvela bir lisanın kendi bünyesinden çıkar görüşü destekleyen Hakkı Tarık, daha önceki bir makalesinde Köprülü'ye “Hece vezninin millîliği Türkçe ile başlamış olmasında mıdır?” sorusunu sorduğunda karşı çıktığını belirtmiştir. Ona göre lisanlar, hecelerle başlar ve bir lisanın vezni de lisana bu bağına hecelerin bazı özelliklerine uyum sağlayarak oluştururdu. Bu uyum ruhun zevkine göre çeşitli şekillerle bağlanırdı. Köprülü'nün bu durumu anlamadığını ifade ederek, hece veznimizin lisanla bağına hecelerin belli sayıda ve belli kısımlara ayrılmasıyla oluşturduğunu belirtmiştir (Donanma Mecmuası, 8 Teşrinievvel 1333, s. 1451-1452)

Hakkı Tarık, aruz vezninin esasının hece olduğunu, ancak belli kısımlara bölmede aruz birer kapalı heceyi yeterli görmekle beraber her kısmın ihtiva ettiği hecelerde açıklık-kapalılık ve uzunluk-kısalık itibarıyla bir düzenin olması gerektiğini belirtmiştir. Bu durumun Yunanca ve Latince'de de bulunduğunu ifade etmiştir. Türkçe lisanının bünyesinde de hecelerin açık veya kapalı olması gibi Arapça'ya hatta her lisana benzeyen bir durumun olduğunu belirten Hakkı Tarık, bu tarzın lisanımıza uymamasında bir engelin bulunmadığını ifade etmiştir. Türkçe'nin bu iki vezinde de başarılı örneklerinin bulunduğunu açıklamıştır. Bu durumun kimseye bir şey kaybettirmediğini belirterek Fransızların, yedi heceden az mısralı şiirleri kabul etmezken bunun haricinde manzume yazılmış eserlerin de milli kabul edilmesine itiraz edilmediğini ifade etmiştir. Zira Fransız şiirinde esas sayılan kafiyeler ortaçağda oluşmuştur. Köprülü'nün hece veznini milli vezin olarak kabul etmeden önce aruz vezninin üstünlüğünü savunduğunu belirten Hakkı Tarık, hece vezninin mahiyetinin genişlemeye daha müsait olduğunu ifade etmiştir. Köprülü'nün, Fransız şiiriyle Arap ve Türk şiiri arasında büyük farklar olduğunu söylerken bir sayfa geçmeden Fransızların şiirinin parmak hesabına benzettiğini ifade etmiştir (Donanma Mecmuası, 8 Teşrinievvel 1333, s. 1453)

Hakkı Tarık, Köprülü'nün, Abdülhak Hamit'in hece veznini kullanışını başarılı bulmasını bu vezni anlamadığına dair bir işaret olduğunu belirtmiştir. Ona göre, hece vezninde dikkate alınacak en önemli unsurlardan biri de takti'dir. Hecenin 4+4'lük kalıbı yaygın olarak kullanılmaktadır. Hakkı Tarık, Köprülü'nün hece veznini bilmediği gibi aruz veznini bilmediğini savunmuştur. Bunu Köprülü'nün "Mâlûmât-ı Edebiye" kitabında geçen aruzun tarifini örnek göstermiştir. Köprülü'nün aruz hakkındaki bilgisinin yeterli olmadığını söyleyen Hakkı Tarık, onun Türk şiirinde aruz konusundaki fikirlerinden vazgeçmesi halinde kendisiyle aynı fikirde buluşacağına şüphe etmediğini ifade etmiştir (Donanma Mecmuası, 8 Teşrinievvel 1333, s. 1454)

Hece-aruz tartışmaları 1920'lerde de devam ettiği görülmüştür. Hakkı Tarık, bu dönemde kaleme aldığı "Edebiyatta Birinci İhtilaf (2-Vezin)" başlıklı yazısında, dönemin şiirdeki hece-aruz tartışmalarına yönelik görüşlerini dile getirmiştir. Yazısında vezin tartışmalarının tarihçesine değinen Hakkı Tarık, bu tartışmaların "Selanik" ve "Meşrutiyet" dönemlerine dayandığını düşünmenin yanlış olduğunu ifade etmiştir. Tartışmaların kökeninin Ziya Paşa'nın "Şiir ve İnşa" makalesine ve Abdülhak Hamit'in hece ölçüsüyle kaleme aldığı "Nesteren" adlı eserinin başında yazdıklarına dayandığını belirtmiştir. Hece-aruz tartışmalarının ardından Nesteren'in izinden giden ve benzer tarzda "Bediye" adlı piyesini yazan kişinin Abdülhalim Memduh olduğunu ifade etmiştir. Yunan Harbi'nde Mehmet Emin'in yayımladığı Türkçe şiirlerin ise bu tartışmalar için yeni bir merhale olduğunu dile getirmiştir. Hakkı Tarık, iki tarafın da birbirini anlamadığını ileri sürmüştür. Hece vezni taraftarları aruz veznini bilmedikleri gibi, hece veznini de ya bilmedikleri ya da anlatamadıklarını belirtmiştir. Öte yandan, aruz vezni taraftarlarının da hece vezninin ne yapmak istediğini bilmediklerini ve aruz vezninin kendisini ve amacını bilmediklerini ya da anlatamadıklarını ifade etmiştir. Şimdiye kadar aruza atfedilen kusurların hatalı olduğunu ve bu kusurların aruzda değil, aruzu kullanan şairlerin, uzun kelimelere tabi olacakken kelimeleri vezne tabi görmelerinde olduğunu savunmuştur. Hakkı Tarık, bu tartışmalarda her iki tarafın da hatalı olduğu noktaları dile getirmiş ve bir tarafı diğerine üstün olarak tanımlamamıştır. İki tarafın ayrıldığı noktanın vezin değil, vezinlerin kullanılma biçimi olduğunu ifade etmiştir (Vakit, 15 Eylül 1336, s. 3).

3.2.3.2. Savaş Edebiyatı tartışması

Savaşlar, insanlık tarihinin en önemli olaylarından biridir. Tarih boyunca toplumlar, hayatta kalma mücadelesi verirken sıklıkla savaşmak zorunda kalmışlardır. Bu savaşların sonuçları o toplumların kaderini belirlemede önemli bir rol oynamıştır. Savaşlar, yalnızca siperlerde veya cephelerde gerçekleşen askeri çatışmalarla sınırlı değildir; aynı zamanda “cephe gerisi” olarak adlandırılan alanlarda da etkilerini göstermektedir. Savaş edebiyatı da, savaşın etkilerini anlatan ve genellikle savaş sırasında veya sonrasında yazılan edebi eserleri içermektedir. Tarih boyunca birçok savaşa tanıklık eden Türklerde ise savaş edebiyatı destanlardan günümüze kadar uzanan bir süreçte şekillenmiştir. Zaferlerin ve yenilgilerin edebiyata ve sanata yansımaları sonucunda da bir Türk savaş edebiyatı doğmuştur (Duman, 2018, s. 99).

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden ve İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar Türk basınında “savaş edebiyatı” kavramı etrafında yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, Milli Mücadele ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında öne çıkan bu yazılarda edebiyatın savaş karşısındaki tutumu, rolü ve işlevi sorgulanmıştır. Dönemin önde gelen edebiyatçıları tarafından kaleme alınan bu metinlerde, savaş edebiyatı konusunun eleştirel bir perspektifle irdelendiği gözlemlenmiştir (Ulucutsoy, 2018, s. 1027).

Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte, Türk basınında savaş edebiyatı temalı yazılar önemli bir yer tutmaya başlamıştır (Ulucutsoy, 2018, s. 1029). Örneğin Yeni Mecmua’nın 1917 yılında yayımlanan 5. sayısında Ahmet Refik (Altınay), “Hafta Muhasebesi” adlı yazısında savaş edebiyatı ve propaganda içerikli yazıların azlığından şikâyet etmiştir. Avrupalı yazarların sadece cephede değil, aynı zamanda cephe gerisinde de düşünce ve sanat alanlarında faaliyet gösterdiklerini vurgulamıştır. Devrin şairlerinden Harp Mecmuası’nda harp içerikli yazılar kaleme almaları önerisinde bulunmuştur. Ahmet Refik Bey, kaleme aldığı “Harp Edebiyatı ve Eski Şairlerimiz” başlıklı yazısında ise Osmanlı kültürünün “en ziyade harp üzerine müesses olduğunu” ifade etmiştir. Kasidelerin sultan ve vezirlerin savaşçılığını övdüğüne dikkat çeken Ahmet Refik Bey, harp edebiyatı ile ilgili tarihimizden örnekler vererek harp konusunda edebi ürünlerin ortaya konmasını talep etmiştir (Ulu, 2012, s. 68-69; Duman, 2018, s. 105).

Tanın gazetesinde 1916 yılında isimsiz olarak yayımlanan “Harp Edebiyatı” başlıklı yazıda, Osmanlı sanat ve edebiyat çevrelerinin savaşlar karşısındaki suskunluğu eleştirilmiştir. Yazıda, Trablusgarp’tan itibaren yaşanan büyük tarihî olayların yeterince

sanatsal ve edebî karşılık bulmadığı, sanatkarların bu konuda yetersiz kaldığı vurgulanmıştır. Savaş edebiyatının asli görevinin, cephedeki kahramanlıkları anlatıp gelecek kuşaklara belge bırakmak olduğu belirtilmiştir. Yine, 1917 yılında Yeni Mecmua’da yayınlanan “Harp Edebiyatı” başlıklı isimsiz bir yazıda ise Avrupa ordularının siperlerde ve dağlarda çarpışırken cephe gerisinde kalanların topyekûn seferber olduğu, sanatçıların da eserleriyle bu mücadeleye katkı sunduğu ifade edilmiştir. Ancak, bizdeki mütefekkirlerin, şairlerin ve sanatkarların herhangi bir faaliyet göstermediği ve bu konuda yetersiz kaldığı eleştirilmiştir. Türk ordusunun Kafkasya’dan Sina ve Irak çöllerine, Çanakkale’ye kadar destansı bir mücadele verdiğini, ancak bu kahramanlıkların şiire, müziğe, resme yeterince yansıtılmadığı ifade edilmiştir. Bu durumun temel sebebinin aydınların halktan kopuk olması ve milli değerlere yabancılaşması gösterilmiştir (Ulucutsoy, 2018, s. 1030).

Bu tartışmalara dâhil olan Hakkı Tarık da Donanma Mecmuası’nda kaleme aldığı “Harp Edebiyatı” başlıklı makalesinde, Yeni Mecmua’da çıkan ve edebiyatı silâhına çağırان yazılara atıfla başlamış ve Türk edebiyatında savaş temasını işleyen ve milletimizin kahramanlıklarını anlatan edebî eserlerden örnekler vermiştir. Balkan Savaşları’nın acılarını dile getirmesini isteyen Süleyman Nazif, Abdülhak Hâmid’den kopan bu kıyameti seslendirmesini istemiştir:

“Yağsın nesi varsa kâinatın
Lâkin bu derin sükût dinsin!”

Abdülhak Hâmid’in yukarıdaki beytini hatırlanarak, o dönemde milletin yaşadığı acıları ifade eden edebiyatçıların varlığına dikkat çekmiştir.

“Nedir şu meşcer-i ebdân, şu kûh-sâr-ı hedîd
Yürür kenâr ü meyânında gah gah bedîd
Lehibden dereler, hakktan bulutlarla
Vurur semâ-yı esâtire dârbe-i tehdîd”
Yine Nefî’nin;
“Plevne’den bir ses geldi,
O ses yüreğimi deldi;
Ah o günler ne güzeldi,
Ayrı düşdük otuz sene;
Şanlı meydan, geldin yine!”
Yine başka bir şiirde geçen;
“Bak kanların dökülmede yer yer çimenlere

Artık yeter, baharını göm gizli bir yere;
Her bahçenin kenarı birer medfûn-ı şehîd
Bülbül değil işittiğiniz nâle-i baîd
Avâze-i mesâib olan sıhha-i elîm
Çıplak, yayan koğulmuş olan bir takım yetim!” (Donanma Mecmûası, 23 Ağustos 1333, s. 1339).

Yukarıdaki şiirlerde geçen acıyı ve çaresizliği hissetmemek mümkün değildir diyen Hakkı Tarık’a göre, savaş edebiyatı sahasında dil üzerinden bir “devr-i sabık” yaratılmıştır. Vatan için canıyla, malıyla ve evladiyla çabalayan bu insanların edebî eserleri milli sayılmamıştır. Örneğin “Batarya ile Ateş, Nesr-i Harb, Nesr-i Sulh” gibi isimler harp terimleri olsa da eski olarak kabul edilip edebiyatdan sayılmamıştır. Hatta Ali Cânib’in “Kurumuş Çeşme” adlı şiiri bile eski devir muamelesi görülüp aforoz edilmiştir. Ona göre, edebiyat inkılabında, söz ayağa düştüğünden bu tür güzide eserler hem millete ait kabul edilip hem de şikâyet edilmiştir. Bu şikâyetleri dile getirenler tarafından edebiyat adına bir birikimin olmadığı, şair ve ozan kalmadığı ve böylece savaş edebiyatının da gelişemeyeceği iddiaları ileri sürülmüştür (Donanma Mecmûası, 23 Ağustos 1333, s. 1339-1340).

Hakkı Tarık, bizde harp edebiyatı hakikaten yok mu? Diye sorar ve “Al yeşil bayrağı gelin mi sandın?” vb. mısraların Türk savaş edebiyatının varlığına delil olduğunu ifade eder. Ona göre, bugün bile hem edebiyat hem harp edebiyatı ruhlarda kasırga gibi dolaşp uğuldamaktadır. Bunu Makber’in mukaddemesinde bulamayanlar Eyüp’te bakımsız kalmış bir mezarın söylediği şu birkaç kelimeden de çıkarabilirler:

Bir hakikat, hakikat-i zencîr

Bir belâgat, belâgat-ı şemşîr (Donanma Mecmûası, 23 Ağustos 1333, s. 1340).

3.2.3.3. Tuba Ağacı nazariyesi

II. Meşrutiyet döneminde üzerinde durulan en önemli konulardan biri de eğitim meselesi olmuştur. Zira Tanzimat döneminde bu yana devam eden eğitimdeki reform çabaları, istenilen başarıya ulaşamamıştı. II. Meşrutiyet döneminde eğitimde yapılacak reformların eğitimin hangi kademesinden başlatılacağı meselesi önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir. Bu tartışmalar daha çok dönemin Maarif Nazırı Emrullah Efendi’nin eğitim hakkında ileri sürdüğü görüşler etrafında yoğunlaşmıştır (Polat ve Arabacı, 2015, s. 37).

II. Meşrutiyet döneminin ünlü Maarif Nazırı Emrullah Efendi, eğitim sistemini cennette bulunduğuna rivayet edilen kökü yukarıda, dalları aşağıda bir ağaç olan Tuba Ağacı metaforuyla tasvir etmiş ve eğitimde yapılacak reformların yükseköğretimden başlatılması gerektiğini ileri sürmüştür. Emrullah Efendi'nin bu nazariyesine göre, ülkedeki eğitim sistemini daha nitelikli hale getirmek ve geniş kitlelere ulaştırmak için öncelikle yükseköğretim alanında önemli adımlar atılmalıdır. Bu çerçevede, yüksekokulların kurulması ve mevcut üniversitelerin kalitesinin artırılması gerekmektedir. Böylece toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikli bireylerin yetişmesine olanak tanınacak ve eğitim daha geniş kitlelere ulaşacaktı (Keklik, 2020, s. 79).

Emrullah Efendi'nin bu nazariyesini destekleyenlerin yanı sıra, buna şiddetle karşı çıkanlar da olmuştur. Onun bu görüşüne en şiddetli karşı çıkan isimlerden biri Satı Bey'dir (Okur, 2001, s. 37). Satı Bey bu konu hakkında kaleme aldığı makalesinde, "Ben Tuba Ağacı Nazariyesine şiddetle muteriz ve muarızım" diyerek, Emrullah Efendi'ye "Maarif Islahatı Layihası" adlı bir dilekçe sunmuştur (Türkan, 2018, s. 45). Dilekçesinde, eğitimin bütün şube ve dalları arasında güçlü bir bağın bulunduğunu; bu yüzden de eğitimin herhangi bir şubesinin veya herhangi bir kademesinin diğerlerinden bağımsız olarak ıslah edilmesinin veya geliştirilmesinin mümkün olmayacağını ileri sürmüştür. Ona göre, yükseköğretimin gelişmesi ancak nitelikli bir ilköğretimin gelişmesi ile mümkün olabilirdi. Çünkü yükseköğretime öğrenci yetiştirenler ilköğretimlerdir. Dolayısıyla ilköğretim gelişmesi demek, yükseköğretimin gelişmesi demektir (Polat ve Arabacı, 2015, s. 38).

Tuba Ağacı Nazariyesi'ni eleştirenlerden birisi de Hüseyin Cahit'tir. Ona göre, Emrullah Efendi tarafından eğitime ayrılan bütçe üç katına çıkarılmasına rağmen, eğitimde somut bir ilerleme kaydedilmemiştir. Eğitim reformunda sorunun mali olmadığını, kalıcı ve düzenli bir program çerçevesinde çalışmak gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre, Emrullah Efendi, eğitimdeki sorunların sadece mali kaynaklarla çözülebileceğine inanmış ve bu nedenle eğitim bütçesini artırmıştır. Hüseyin Cahit, Emrullah Efendi'nin eğitim reformunda yeterli başarıyı sağlayamamasından dolayı eleştirilmemesi gerektiğini söylemiştir. Ona göre, Osmanlı eğitim sistemi zaten çok kötü durumdaydı ve kısa bir sürede düzelmeyeceği de herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Hüseyin Cahit, Emrullah Efendi'yi bir şey yapmadığı için değil, gerçekleştiremeyeceği şeyleri yapmak istediği için karşı çıktığını belirtmiştir (Keklik, 2020, s. 85).

Emrullah Efendi'nin bu görüşüne katılmayanlardan biri de Hakkı Tarık'tır. Hakkı Tarık, kaleme aldığı "Tuba Ağacı Nazariyesi" başlıklı yazısında, eğitimde yenileşme nereden başlamalı? sorusu üzerinden değerlendirmelerde bulunmuştur. Satı Bey'in Tuba Ağacı Nazariyesi hakkındaki görüşlerine katılmadığını belirtmiştir. Ona göre, eğitim okullar vasıtasıyla aşağıdan yukarı doğru gitse de ilim her zaman yüksek zümreden aşağıya doğru inerdi. Zira her memleketin kendine göre en yüksek bir ilim derecesi ve en yüksek maarif müesseseleri bulunur ve bunlar ilkokul, ortaokul ve yükseköğretim kurumlarıdır. Dârülfünûn'ün asıl görevinin millî kültürü yapmak olduğunu ve burada yetişen ilköğretim öğretmenlerinin de halka bu terbiyeyi öğreteceklerini belirtmiştir. Ona göre, mevcut durumda eğitimin bütün kademeleri ancak yukarıdan başlayabilirdi. Zira yukarıdan aşağıya inen ilim, aşağıdan yukarıya çıkarken ilim halinde değildir. İlmin oluşması ileri derecelerde bilgilerden geçmekle bilim, bilgi kıymetini alırdı. Hakkı Tarık, Emrullah Efendi'nin düşüncesini açıklarken kullandığı benzetmede bir hata olmadığını, ancak ilim tabirinin talim, tedris ve tahsil kelimelerinin karşılığı olarak kullanılmasıyla bir hata yapıldığını ifade etmiştir. Konu, talim ve terbiyeyi tesis eden kurumlar iken benzetmelerin birbirine karıştırıldığını belirtmiştir. Ona göre, Satı Bey, öncelikle bu karışmış ve tartışmalı kavramları açıklasaydı, Tuba Ağacı Nazariyesi bu kadar etkili olmazdı. Hakkı Tarık, bu konudaki görüşlerini yedi maddede açıklamıştır:

1. Milletlerin maarif teşkilatında bireylerin talim ve tedrisi için iki yol vardır; Birine talim, diğerine tefhis ve tetbi diyebiliriz; talim iptida-i tali, ali diye milletlerin tekâmül devrelerine göre değil, belki tahsilin tekâmülünü teshil için ayrılmış devrenin mecmuasıdır. Hükümetler birinci devreyi mecburiyet altına almışlar diğerlerini tesahup ile iktifa etmişlerdir. Tefahhus ve tetbi bu üç devreden evvel ve sonra yahut devam ederken bu tesisat dahilinde olmaksızın vukua gelen zihni, fikri faaliyetlerin, terakkilerin yoludur. Maarif nezaretleri bu faaliyeti bu terakkiyi himaye-i teshil maksadıyla muaveneti tali sayarlar; Fakat bizce maarifin ıslahı, denildiği zaman ilk hatıra gelecek bu üç dereceli bir teşkilattır ve bizim bildiğimiz üçüncüsü mesela tali tahsilden geçmiş bu talebeye tahsil gösterecek bir müessesedir. Yani Dârülfünûndur. O halde eğer tali tahsilden geçmiş ve geçecek on talebemiz olsun yoksa Darülfünûnun vücuduna sebep sorulur. Zira kabul olunmuştu ki talilikle ile alilik henüz o devrede ayrılmış değildir.

2. Darülfünûnun vücudunu tasdik edenler gerek bu üçüncü tahsil gerek haricindeki en yüksek tettebbu derecesinin ıslahı iltizam ettikleri dakikada derecenin aşağı düşmüş olacağına ıslah edilecek kısım hakikatte ali olmadığına dikkat edilmelidir; Gerçi o memleket için yine en yüksek kısım bu denilebilirse de.

3. Islaha muhtaç görülen kısma evvela sağlam bir tekâmülden doğacak sulh kabiliyeti vermek yahut böyle kabiliyetlerle mücehhez talebe yetiştirmek daha aşağı ki kısmın vazifesi değil midir? Eğer daha evvelki dereceler vazifelerini hakken ifa edebilmiş olsalardı istenilen sulh elbette kendiliğinden olurdu ve unutulmamalıdır ki Darülfünûnun mefhumesinde mesela tip fakültesi dahi dâhildir. Eğer mevcut tali tahsil denildiği gibi kâfi görülüyorsa ali derece bir şeye başlamış değil, başlanamı tamamlamış olmaz mı?

4. Derecenin ıslahı hocaların ıslahı demekse hocaların ıslahı da maarif teşkilatında yeni ve ayrı bir tahsil hattı çizmek demektir. Evvela bu hattı mutlaka iptidaiden (ilköğretimden) aliye (yükseköğretime) doğru yükselecektir; saniyen resmi ve bahse mevzu teşkilatın gabridir.

5. Milletin harsını yapmak Darülfünûnun görevi değil, görevinin sonucudur; kürsülerle sıralar, karşılaşmasa bile başka yoldan bu sonuca varmak mümkündür.

6. Tuba nazariyesi yukarıdan aşağıya iner diyor; Fakat bu yolu ve yöntemi var mıdır?, olmalı mıdır?, göstermiyor. Tecrübe-i menbaların, icraasını soyullarının ihzarından sonraya bırakmaz mı? Sebebi neresi olursa olsun, ilmi hangi yollar ve vasıtalarla yapacağız? Manalı yollar cereyanın selametini bozmaz mı? O takdirde madem ki ali bir dereceye ıslah kuvvetimiz vardır; evvelki derecelerle de meşgul olmaya başlamak makul olmaz mı? Tali alideki teşkilatın sonunu intizar edebilir mi?

7. Maarifte yukarıdan aşağıya tabirini sadık kılacak bir derece var mıdır? Yoksa ali derece iptidai ve alinin son bir istihalesinden başka bir şey midir? Dereceyi ıslah ediyoruz, diyenler iptidaiyi, iptidaiyeyi yükseltiyoruz diye çalışanlar aliye hazırlamıyorlar mı? İsevi'nin salüsi veya üç harfli bir kelime gibi, üç adedi bir fikri ifade ediyorsa bir ve iki vahidi buna dahil olmuyor mu? Ve galiba en doğru fikir mektepleri vesair maarif müesseselerini, dereceleri ne olursa olsun, bir cihaz-i teneffüse benzetmekte olacak: çünkü yalnız hava borularını doldurmak yaşamak için işte kâfi gelmiyor.”

Hakkı Tarık'a göre, eğitimde yenileşme ne baştan, ne sondan, ne ortadan olmalı, hepsi birden ıslah edilmelidir (Donanma Mecmuası, 31 Ağustos 1333, s. 1322-1324).

3.2.4. Yeni Mecmua

12 Temmuz 1917'de haftalık bir dergi olarak yayın hayatına başlayan Yeni Mecmua, 26 Ekim 1918'de 66. sayısını yayımladıktan sonra birinci yayın dönemini sonlandırmıştır (Ekinci, 2012, s. 139). Derginin önemli yazarlarından olan Falih Rıfkı, Yeni Mecmua'nın 67. Sayısında kaleme aldığı “Musahabe” başlıklı yazısında niçin yayın

hayatına son verdikleri hakkında bilgiler vermektedir. Derginin 66. sayısının çıkarıldığı günlerde hükümetin Mondros Mütarekesi hazırlığı içinde olduğunu belirten Falih Rıfkı, o dönemde derginin devamı için kendisine birkaç kişinin dışında kimsenin yardım etmediğini, genel olarak Yeni Mecmua'ya karşı olumsuz bir hava oluştuğunu ve dergiyi sürdürme imkânının ortadan kalktığını ifade etmiştir. Bu sebeplerden dolayı dergi, 1 Ocak 1923'e kadar yayın hayatına ara vermiştir. 1923'te 67. sayısı ile tekrar yayınlanmaya başlayan Yeni Mecmua, aynı yıl içerisinde 20 Aralık tarihinde 90. sayısını çıkardıktan sonra kapanmıştır (Beyaz, 2009, s. 5).

Yeni Mecmua, dönemin önde gelen entelektüel isimlerini bir araya getirerek, seviyeli bir yayıncılık anlayışını benimsemiştir. Dergide yer alan ilmî konular, herkesin anlayabileceği bir dil ve üslûpla kaleme alınmış ve bu sayede geniş bir okuyucu kitlesine hitap etmeyi amaçlanmıştır (Yeni Mecmua Çanakkale Nüsha-i Fevkalade 1331 (Çanakkale Özel Sayısı 1915), 2015, s. 7). Derginin yazar kadrosu, Ziya Gökalp, Mehmet Fuad Köprülüzâde, Ahmet Refik Altınay, Ömer Seyfettin, Falih Rıfkı Atay, Halit Edip Adıvar, Refik Halit Karay, Ahmet Ağaoğlu gibi önemli isimlerden oluşmuştur (Baran, 2009, s. 19).

3.2.4.1. Çanakkale

Yeni Mecmua, Türk fikir ve sanat hayatına önemli katkılarda bulunmuş bir dergidir. Bu katkılardan biri de 1918'de yayımlanan özel sayısı olan “Çanakkale Nüshayı Fevkaledesi”dir. Söz konusu bu özel sayı Çanakkale Zaferi'nden üç yıl sonra yayınlanmıştır. Bu özel sayıda 70 adet şiir, manzume, hikâye, röportaj, anı gibi çeşitli edebi eserlere yer verilmiştir. Özel sayıda yer alan edebi eserlerin bazılarında dil son derece sade ve anlaşılırken, bazılarında ise ağır ve ağıdalı bir üslup tercih edilmiştir. Yayımlanan eserlerin bir kısmı Türk milliyetçiliğini ön plana çıkarırken bir kısmı da Osmanlılık kavramı üzerinde durmaktadır. Bu özel sayıda Çanakkale savaşının detaylı bir tasviri, savaşın tarihsel arka planı, bölgenin coğrafi özellikleri, askerlerin ortaya koyduğu eşsiz kahramanlıklar ele alınmıştır (Beyaz, 2009, s. 11).

Özel sayıda yazı yazarlar arasında Hakkı Tarık, Enis Behiç, Ahmed Hikmet, Gökalp, Raif Necdet, Abdurrahman Şeref, Celâl Nuri, Samipaşazade Sezai, Mehmed Emin, Halil Edhem, Ahmed Emin (Yalman), Halit Fahri, Kâzım Nami, Şemseddin (Günaltay), Hakkı Tarık, Rauf Yekta, Ali Canib, Hakkı Süha, Midhat Cemal, Fahri Celaledin, Tekinalp, Ali Ekrem, İbrahim Alaeddin, Zekeriya (Sertel), Âkil Koyuncu,

Nec-meddin Sadık, Hüseyin Rahmi, Ruşen Eşref gibi yazarlar yer almıştır (Belge, 2012, s. 630).

Hakkı Tarık, Çanakkale zaferinin üçüncü yıldönümü münasebetiyle Yeni Mecmua tarafından yayınlanan Çanakkale Fevkalâde Nüshası'nda “Çanakkale'ye Dair” başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Bu yazısında Çanakkale Zaferi ve onun eşsiz komutanı Mustafa Kemal Paşa'ya dair duygu ve düşüncelerini şu cümlelerle dile getirmiştir:

Benim Aziz (5/18 Mart)'im,

Şuhûd âlemine doğduğun günü, işte kâinatın bütün mücâdelâtına birden açılan bir serhadde getirdim. Burada bastığım yer boşluklara fırlatılan bir levm ve teşni taşı; baktığım yer asırların yokuşları üstünden âsî bir hayâl gibi kayıp ufuklardan ufuklara koşan bir yol ki ümîdimin hiç çıkamadığı bir derinliğe iniyor ve seni arıyorum; seni iki kutupla nihâyetlenen bir dünyada, bir mâzîde bir istikbâlde arıyorum. Lâkin sen neredesin? Dün senin doğuşun bir infîlâk olmuş, alevlerin göze, haykırışın sâmiaya dolmuştu. Bugün görüyorum. Sen bize hem gözlerin hafâsını silen bir aydınlık kadar yakın ve âşinâ, hem her hakikat gibi nihân ve lâmekân, hem tâlî' gibi meçhul ve meçhûliyeteye müştâksın. Bana o kadar yakınsın ki kendimden şüpheleniyorum; o kadar uzaksın ve o kadar nüfûz edilemez uzaklıktasın ki yine kendimden şüpheleniyorum. Aziz (5/18 Mart), senin doğduğun yer Çanakkale değil miydi? Sen karargâhını beşeriyetin ihtirâslarını meşk ve ta'kîb eden uçsuz denizlerin bunca zamandır uğraşıp da sarsamadığı bir metânet fevkinde kurduğun vakit tarîh yeniden başlamış, çok insanların taptığı putlar yere kapanmıştı; gittiğin yerde kirpiklerin semâsına bulutla birlikte giriyor, geldiğin yerlerin acz ve gafletini mucizelerle titretiyordun. Doğuşun bile bir mucizeydi: Tam hilkatin, azametli omuzların, geniş göğsünle dünyaları dar gören bir milletin rûhunu tebârüz ettiren sendin. Bak, çakır gözlerini hâlâ görüyorum ve bakışınla rûha, rû'yâyâ benzeyen bir hulûlun var ki hemen birbirinin aksi kadar birbirini andırıyor... İşte seni, Aziz (5/18 Mart)'im, onun için arıyor, onun için seviyor ve onun için de nefes nefes öldürüyorum (Yeni Mecmua, 5 Mart 1334, s. 64).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

4. TBMM'DEKİ FAALİYETLERİ

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin 11 Nisan 1920'de İstanbul'da kapatılmasından sonra 23 Nisan 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclis'i açılmıştır (Dincel, 2020, s. 26). Millî Mücadele'yi başarıya ulaştırmak amacıyla kurulmuş olan Birinci Meclis (Çanak, 2016, s. 683), zamanla Birinci ve İkinci grup olmak üzere ikiye ayrılmış ve meclis içindeki muhalefet ise gittikçe güçlenmiştir. Meclis'in Lozan Barış Konferansı sürecinde yaşadığı tartışmalar, muhalif grup milletvekillerinin meclisi çalışamaz duruma getiren tavırları yüzünden Mustafa Kemal Paşa, yasal süresi de dolmak üzere olan meclisin yenilenmesi gerektiğini düşünmüştür. Bunun üzerine, 1 Nisan 1923'te Aydın milletvekili Esat Bey'in (İleri) öncülük ettiği 120 milletvekili seçimlerin yenilenmesi amacıyla meclise bir önerge vermişlerdir. Önergenin kabul edilmesi üzerine meclis, 16 Nisan 1923 günü son toplantısı yaparak dağılmış ve böylece I. Yasama Dönemi son bulmuştur (İdem, 2015, s. 82-83).

4.1. 1923 Seçimleri

Birinci Meclis tarafından seçimlerin 1 Nisan 1923'te yapılması kararının alınmasından sonra 1923 seçiminde, önceki seçimlerde olduğu gibi 1877 İntihab-ı Mebusan Kanunu uygulanmıştır. Fakat bu kanunda bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu düzenlemeye göre, her 20 bin erkek nüfus 1 milletvekili seçebilecek ve 18 yaşını dolduran her erkek seçme hakkına sahip olacaktı. Ayrıca seçme ve seçme hakkı için gerekli olan vergi ödeme şartı da kaldırılmıştır (Özgül, 2002, s. 102).

Seçimler öncesinde Mustafa Kemal Paşa tarafından Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun seçimlerde izleyeceği politikayı gösteren "9 umde" olarak bilinen bir bildiri yayınlanmıştır. Seçimlere Mustafa Kemal Paşa'nın da içinde yer aldığı Birinci Grup ile muhalefeti temsil eden İkinci Grup katılmıştır (Olgun, 2011, s. 12). 72 seçim bölgesinde gerçekleştirilen seçimlerde, toplam 286 milletvekili seçilmiştir (İba, 2020, s. 130). Seçimlerden Birinci Grup olarak adlandırılan Müdafa-i Hukuk Grubu büyük bir zaferle çıkmıştır. İkinci Grup ise meclisin fethedilmesini Kanun-i Esasi'ye uygun

yapılmadığı gerekçesiyle seçimleri protesto etmiştir. Nihayetinde bağımsız birkaç milletvekilinin dışında bütün milletvekilleri Birinci Grup'tan seçilmiştir. Seçimi kazanan tek muhalif ise Gümüşhane milletvekili Zeki Kadirbeyoğlu olmuştur (Girgin, 2013, s. 67). II. Meclis, 11 Ağustos 1923-26 Haziran 1927 tarihleri arasında olmak üzere 4 yıl 1 ay görev yapmıştır (Olgun, 2011, s. 13).

4.1.1. Hakkı Tarık Us'un II. Dönem Meclis Çalışmaları

1923 genel seçimlerinde Mustafa Kemal Paşa tarafından Giresun'dan aday gösterilen Hakkı Tarık, 13 Ağustos'ta yapılan seçimlerde 458 oy alarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne milletvekili olarak seçilmiştir. Mazbatası, 19 Ağustos'ta meclis tarafından onaylanmış, 21 Eylül'de ise meclis çalışmalarına katılmıştır (Hakkı Tarık Us'un Tercüme-i Hal Belgesi, TBMM Arşivi, Devre: 2, Sicil No: 513). Hakkı Tarık, II. TBMM döneminde mübadele, İmar ve İskân, Hariciye, Posta ve Telgraf, Kanun-u Esasi ve Maarif Komisyonlarında üyelik yapmıştır. Ayrıca, 4. Şube Kâtipliği, Hariciye Komisyonu Sözcülüğü ve kâtipliği, Kanun-u Esasi Komisyonu Kâtipliği ve sözcülüğü gibi çeşitli önemli görevliler üstlenmiştir. 1924 Anayasası'nın hazırlanmasında da etkin bir rol oynamıştır. II. TBMM döneminde çeşitli konularda 17 takrir ve 13 kanun teklifi sunmuş ve 101 farklı konu hakkında toplamda 244 konuşma yapmıştır (Öztürk, 1994a, s. 357)

4.1.1.1. Takrir ve Teklifleri

Askerî Mektepler Talebesi ile İhtiyat Zâbit Adaylarına Verilecek Ödenek Hakkındaki Takriri

Hakkı Tarık, 19 Eylül 1923 tarihinde meclise askerî okul öğrencilerine ve ihtiyat zabiti adaylarına verilecek ödenek hususunda bir takrir sunmuştur. Takrirden, 6 Ekim 1920 tarihli kanunun birinci maddesinin askerî okulları üç sınıftan oluşan okullar olarak nitelendirmesi sebebiyle, Askerî Tıbbiye Mektebi'nin yalnızca ilk üç sınıfında okuyan öğrencilere maaş tahsis edilmekte olduğunu, ancak aynı okulun dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin herhangi bir maaş veya zam alamadıklarını vurgulamıştır. Takriri, meclis tarafından dikkate alınmış ve Muvazene-i Maliye Encümenliği'ne havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 2, s. 182). Hakkı Tarık, 3 Ekim 1923 tarihli meclis oturumunda bu konuyu tekrar gündeme getirerek bu mağduriyetin bir an önce giderilmesini talep etmiştir.

Tıbbiye mektebindeki dördüncü ve beşinci sınıf talebelerinin on aydır maaş alamadıklarını, fakat birinci, ikinci ve üçüncü sınıf talebelerinin ise maaşlarını zamlı bir şekilde aldıklarını söylemiştir. Hakkı Tarık'ın konunun acilen müzakere edilmesi talebi ise yapılan oylamada kabul edilmemiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 2, s. 479-480).

Meclis'in 18 Ekim 1923 tarihli oturumunda, askerî okul öğrencileri ve ihtiyat zabitlerine verilecek ödenek konusu, Müdafaa-i Milliye ve Muvazenei Maliye Encümenlerinden gelen mazbatalar doğrultusunda görüşülmüştür. Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Bey, oturum sırasında yaptığı açıklamada, Tıbbiye Mektebi'nin dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin söz konusu kanundan yararlanamadıklarını ve bu durumun mağduriyete sebebiyet verdiğini ifade etmiştir. Meclis, 6 Ekim 1920 tarihinde kabul edilen kanunda düzenleme yaparak, Askerî Mektebi Tıbbiye dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerine altı yüz, Mektebi Harbiye öğrencileriyle Askerî Tıbbiye Mektebi birinci, ikinci, üçüncü ve Askerî Baytar Mektebi birinci ve ikinci sınıf öğrencilerine, Mektebi Bahriye'nin güverte, çarkçı, inşaiye ve deniz öğrencileriyle kâtip talebesine dört yüz elliser kuruş, Mektebi Harbiye'nin ihtiyat zabıt namzetleri öğrencilerine üç yüz kuruş, Mektebi İdadî Askerî öğrencileriyle Mektebi Bahriye idadi sınıflarına ikiyüz kuruş ve rüşdii askerî öğrencileriyle bahriye gemici, makinacı ve muzıkacı çırak mektepleri öğrencilerine yüzer kuruş zam yapılmasını kararlaştırmıştır (TBMM ZC., D. 2, C. 2, s. 764-765).

Teşkilâtı Esasiye Kanun Tasarısı Hakkındaki Takriri

Meclis'in 6 Nisan 1924 tarihli oturumunda, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 40. maddesi müzakere edilmiştir. Bu maddeye göre, kara, deniz ve hava kuvvetlerinin Başkomutanlığı Cumhurbaşkanına aittir (TBMM ZC., D. 2, C. 8, s. 336). İki gün süren müzakereler sırasında, çeşitli görüşler ileri sürülmüş ve hararetli tartışmalar yaşanmıştır. Bu konu hakkında Hakkı Tarık tarafından meclise bir takrir sunulmuştur. Takrirden, barış zamanında ordunun emir ve komutasının başvekilin önerisi üzerine Cumhurbaşkanının onayı ile Genelkurmay Başkanı'na devredilmesi; savaş zamanında ise Başkumandanlık yetkisinin İcra Vekilleri Heyeti tarafından seçilecek ve Cumhurbaşkanı tarafından onaylanacak bir kişiye verilerek durumun meclise arz edilmesi önerilmiştir. Ancak, bu öneri yapılan oylamada kabul edilmemiştir. Bunun yerine Kütahya Milletvekili Recep Bey tarafından sunulan teklif kabul edilmiştir. Recep Bey teklifinde, Başkumandanlık yetkisinin Büyük Millet Meclisi'nin manevi şahsiyetine dayandığı ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil edildiği belirtmiştir. Barış zamanında Harp kuvvetlerinin emir ve komutasının hususi bir kanuna göre Genelkurmay Başkanı'na, savaş zamanında ise İcra

Vekilleri Heyeti'nin tebliği üzerine Cumhurbaşkanı tarafından atanacak bir kişiye verilmesini öngörmekteydi (TBMM ZC., D. 2, C. 8, s. 384-385).

Deniz Taşıtlarından Alınacak Vergi Hakkındaki Dair Takriri

Hakkı Tarık, hemen her kesimden meslek grubunun sorunlarını meclise taşımıştır. Bunlardan biri de deniz taşıtlarından alınan vergi ile alakalı olmuştur. Hakkı Tarık, 3 Nisan 1924 tarihli meclis oturumunda, balıkçılık yapanları büyük bir haksızlıktan kurtaracak olan bu kanunun acilen meclis gündemine alınıp görüşülmesini talep eden bir kanun teklifi vermiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 8, s. 265-266). 1924 yılı genel bütçesinin görüşüldüğü 19 Nisan 1924 tarihli meclis oturumunda, Hakkı Tarık bu konuyu tekrar gündeme getirmiştir. Konuşmasında, “Limanlarda işleyen römorkör, istimbot ve makine dubasından şehri bin kuruş resim alınır” şeklindeki maddeyi hatırlatarak, bu maddenin içinde “motor” kelimesi geçmemesine rağmen, Maliye Vekâleti'nin bu taşıtlardan da vergi aldığını belirtmiştir. Denizciliğin gelişimine engel olan bu maddenin kaldırılmasını talep eden Hakkı Tarık, bu konuda yeni bir kanun teklifi sunmuştur. Ancak, bu teklif yapılan oylamada kabul edilmemiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 8, s. 873-874).

Ruznamede Mevcut Adli Hatalardan dolayı Mahkûm Olanlara Dair Takriri

Hakkı Tarık, gazeteci ve siyasetçi kimliğinin yanı sıra hukukçu kimliğiyle de tanınan bir şahsiyettir. Bu nedenle, hemen hemen tüm kanunların hazırlanmasında aktif olarak yer almıştır. 3 Nisan 1924 tarihli meclis oturumunda, yapılan adli hatalardan dolayı Yüce Heyet'in kararına bırakılan mahkûmların affına dair ilgili encümen mazbatalarının bir an önce gündeme alınıp görüşülmesini talep etmiştir. Bu maddelerin uzun süre meclis gündemini meşgul etmesinin aftan beklenen adaleti olumsuz etkileyeceğini belirtmiştir. Ramazan ayına girdiğimiz bu mübarek günlerde, bu mahkûmlardan bazılarının haksız yere hapisanede kalacaklarını ifade ederek, ilgili maddelerin acilen meclis gündemine alınıp görüşülmesini Yüce Heyet'ten talep etmiştir. Bu konu hakkında söz alan Tunceli Milletvekili Feridun Fikri Bey de Adliye Encümeni tarafından düzenlenip aylardır bekleyen bu mazbataların, gayet basit ve yüzeysel şeyler olduğunu belirterek, bir an önce görüşülmesini talep etmiştir. Hakkı Tarık'ın takriri görüşülmek üzere için meclis gündemine alınmıştır (TBMM ZC., D. 2, C. 8, s. 265-266).

Tütün ve Sigara Kâğıdı Hakkındaki Kanun Tasarısına Dair Takriri

Meclis'in 8 Aralık 1924 tarihli oturumunda, Hakkı Tarık tarafından tütün ve sigara kâğıdı hakkındaki kanun tasarısının özel bir encümen tarafından tetkik edilmesi gerektiği yönünde bir takrir sunulmuştur. Bu takrir, meclis tarafından dikkate alınarak Ziraat ve Muvazene-i Maliye Encümenlerine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 11, s. 23).

Hakkı Tarık bu konuyu 22 Aralık 1924 tarihli meclis oturumunda tekrar gündeme getirmiştir. Tütün ve sigara kâğıdı inhisarı hakkında kendisinin bir hafta önce bu konuda bir teklifte bulunduğunu, teklifinin Maliye Encümenine havale edilmesine rağmen, Muvazeneyi Maliye Encümeninin bütçe tetkikatı ile meşgul olması nedeniyle tasarının müzakeresine sıra gelmediğini ifade etmiştir. Bu mühim meselenin en kısa zamanda müzakere edilmesini talep eden Hakkı Tarık'ın bu talebi, Meclis Başkanı tarafından oylamaya sunularak kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 11, s. 207).

Bursalı Tahir Bey'e Vatana Hizmet Tertibinden Maaş Verilmesine Dair Kanun Teklifi

8 Aralık 1924 tarihinde, Hakkı Tarık ve on dokuz arkadaşı, Bursalı Tahir Bey'e vatana hizmet tertibinden maaş verilmesine ilişkin bir kanun teklifi sunmuşlardır. Söz konusu teklif, Lâyiha Encümeni'ne havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 11, s. 22). 13 Aralık 1924 tarihli Meclis oturumunda Lâyiha Encümeninden gelen mazbata Maliye Encümenine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 11, s. 108). Ancak, yasama dönemi sonuna kadar Hakkı Tarık ve arkadaşlarının bu kanun teklifi hakkında Maliye Encümeni'nden bir cevap gelmemiştir.

Tedrisatı İptidaiye Kararnamesi'nin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Teklifi

Hakkı Tarık'ın meclis gündemine getirdiği bir diğer önemli konu da öğretmen maaşları olmuştur. Bu bağlamda, 10 Aralık 1924 tarihinde meclise bir kanun teklifi sunmuştur. Hakkı Tarık, birçok okulda öğretmen bulunmadığını, öğretmenlerin zor şartlar altında çalıştığını, ilkokul öğretmenlerinin maaşlarının altı yüz kuruştan başladığını belirterek, öğretmen maaşlarının artırılması gerektiğini ifade etmiştir. Teklif, Lâyiha Encümeni'ne havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 11, s. 42-43). Bu konu, 27 Aralık 1924 tarihinde tekrar meclis gündemine gelmiştir. Konu hakkında söz alan Hakkı Tarık, öğretmen maaşlarının bin kuruştan başlaması gerektiğini ve iki senede bir yüz kuruş zam yapılmasını önermiştir. Maarif Encümeni'nin bu konudaki teklifi, maaşların sekiz yüz kuruş olarak belirlenmesi ve iki senede bir yüz kuruş zam yapılması şeklinde olmuştur. Dâhiliye Encümeni ise maaşların bin kuruş olarak belirlenmesi ve üç senede bir iki yüz kuruş zam yapılması şeklinde bir öneri sunmuştur. Bu konu üzerine söz alan Maarif Encümeni üyesi Ruşen Eşref Bey, önceki yıl Darülfünûn ve Ortaokul öğretmenlerine yönelik önemli kararlar alındığını, ancak ilkokul öğretmenleri için herhangi bir düzenleme yapılmadığını ifade etmiştir. Ruşen Eşref Bey, Hakkı Tarık'ın önemli bir teklifte bulunduğunu söyleyerek, Maarif Encümeni olarak bu teklifi olumlu karşıladıklarını belirtmiştir. Daha sonra Meclis Başkanı, Dâhiliye Encümeni'nin teklifini

oynamaya sunmuştur. Buna göre, ilkokul öğretmenlerinin maaşı asgari bin kuruş olacak ve iki senede bir yüz kuruş zam yapılacaktır. Hakkı Tarık, bu teklife itiraz ederek teklifin kabul edilmesi halinde otuz yıl öğretmenlik yapan bir kişinin ancak iki bin altı yüz kuruş maaş alacağını ve bu miktarın yetersiz olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle yeni bir öneride bulunarak, maaşların üç senede bir üç yüz kuruş zam yapılmasını önermiştir. Maarif Encümeni adına tekrar söz alan Ruşen Eşref Bey, Hakkı Tarık'ın bu teklifini onayladıklarını ifade etmiştir. Diğer milletvekilleri de bu konu hakkında söz alarak görüşlerini bildirdikten sonra Hakkı Tarık, zam konusundaki önceki tekliflerini biraz daha yumuşatarak üç senede iki yüz elli kuruş zam yapılmasını teklif etmiştir. Ancak, bu teklif kabul edilmemiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde Dâhiliye Encümeni'nin sunduğu aylık bin kuruş maaş ve üç ayda bir iki yüz kuruş zam teklifi oylanarak kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 11, s. 257-261).

Rakının Bira ve Likör Grubuna Dâhil Olup Olmadığı Hakkındaki Takriri

Hakkı Tarık, meclisin 24 Aralık 1924 tarihli oturumunda, rakının bira ve likör grubuna dâhil olup olmadığı hususunda Adliye ve Kavanini Maliye Encümenleri mazbatalarının bir kez de Sıhhiye Encümeni tarafından incelenmesine yönelik bir takrir sunmuştur. Takrir, Sıhhiye Encümenine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 11, s. 236). Ancak, yasama dönemi sonuna kadar Sıhhiye Encümeninden Hakkı Tarık'ın takriri hakkında bir cevap gelmemiştir.

Türkiye'ye İthal Edilecek Unun Gümrük Vergisine Dair Kanun Teklifi

Gümrük vergisi, bir ülkenin dış ticaretinde ithal edilen mallara uygulanan vergi türüdür. Hakkı Tarık, 17 Ocak 1925 tarihinde meclise Türkiye'ye ithal edilecek unun gümrük vergisine ilişkin bir kanun teklifi sunmuştur. Bu teklif, gündeme alınarak Layiha Encümenine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 12, s. 127). Ancak, yasama dönemi sonuna kadar Hakkı Tarık'ın teklifi hakkında Layiha Encümeninden bir cevap gelmemiştir.

Tabiplerin Mecburi Hizmet Kanunu Hakkındaki Takriri

Hakkı Tarık, meclisin 15 Şubat 1925 tarihli oturumunda, tabiplerin mecburi hizmet kanununa eklenen 13 Mart 1924 tarihli kanun hükmüne baytar, eczacı ve dış tabiplerinin de tabi olduklarına dair 13 Aralık 1924 tarihli kanunun tefsiri hakkında bir takrir sunmuştur. Takrir, meclis tarafından Müdafai Milliye ve Sıhhiye Encümenlerine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 14, s. 4). Yasama dönemi sonuna kadar Hakkı Tarık'ın takriri hakkında Müdafai Milliye ve Sıhhiye Encümenlerinden bir cevap gelmemiştir.

Memurin Muhakematı Kanunu Hakkındaki Takriri

Meclis'in 14 Nisan 1925 tarihli oturumunda, Hakkı Tarık tarafından 31 Aralık 1921 tarihli Memurin Muhakematı hakkındaki kanunun düzenlenmesi hususunda bir takrir sunulmuştur. Takrirden, Şûrayı Devlet'in henüz kurulmadığını ve bu nedenle de Şûrayı Devlet'in görevlerini üstlenecek bir heyetin de bulunmadığını belirtmiştir. Bu durumun, memurin muhakemat heyeti ve encümeninin meclis ile birlikte tatile girmesi sonucu önemli işlerin gecikmesine sebep olabileceğini vurgulamıştır. Şûrayı Devlet teşekkül edilinceye kadar bu görevlerin on beş kişilik bir heyet tarafından yerine getirilmesini ve bu heyetin fevkalâde masraflarına karşılık meclis bütçesinden her gün beş lira huzur hakkı verilmesini talep etmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 18, s. 35). Niğde Milletvekili Ata Bey de, Hakkı Tarık'ın görüşlerine katıldığını ifade etmiştir. Meclis Başkanı ise Hakkı Tarık'a, "Ancak tadelname alabiliriz, teklifiniz müstakil bir zeyl ilavesidir" diyerek teklifini oylamaya sunmuştur. Yapılan oylamada Hakkı Tarık'ın takriri ilgili encümene havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 18, s. 36).

İstanbul'da Divan Yolunda Eski Maarif Bakanlığı Binasının Öğretmen Yurdu Olmasına Dair Temenni Takriri

Meclis'in 19 Nisan 1925 tarihli oturumunda, Hakkı Tarık ve Sivas Milletvekili Rahmi Bey tarafından, İstanbul'un Divan Yolu'ndaki eski Maarif Bakanlığı binasının öğretmenevi olarak kullanılması yönünde bir temenni takriri sunulmuştur. Bu takrir, Başvekâlete havale edilmiştir (BCA, 30.10.0.0.7.42.47; TBMM ZC., D. 2, C. 18, s. 160).

Mübadeleye Tabi Olmayan Şahıslara Ait Olup, Hükümet Elinde Bulunan Metruk Emlâk ve Arsaların Savaşta Zarar Görmüş Olanlara Dağıtılmasına Dair Kanun Hakkında Takriri

1923'te Lozan Barış Antlaşması'nda alınan karar gereğince Yunanistan'daki Türkler ile Türkiye'deki Yunanistan'ın karşılıklı olarak yer değiştirmesi kararı alınmıştır. Fakat Batı Trakya Türkleri ile İstanbul Rumları mübadelenin dışında bırakılmıştır. Mübadele kararının uygulanmasından sonra Yunanistan, Batı Trakya'daki Türklerin mallarını gasp ederek onları göçe zorlamaya ve yerlerine Türkiye'den gelen Rumları yerleştirmeye başlamıştır. Buna karşılık Türkiye de İstanbul'daki Rumların mallarına el koymuştur. Konu, zaman zaman meclisin gündemine taşınmıştır. Hakkı Tarık, meclisin 23 Kasım 1925 tarihli oturumunda, mübadeleye tabi olmayan şahıslara ait olup, hükümet elinde bulunan metruk emlak ve arsaların, hükümet tarafından savaşta zarar görmüş olanlara, zararlarının derecesi nispetinde dağıtılmasına dair kanunun düzenlenmesi hakkında takrir sunmuştur. Takrir Maliye ve İskân Encümenlerine havale edilmiştir

(TBMM ZC., D. 2, C. 19, s. 196). Yasama dönemi sonuna kadar Hakkı Tarık'ın takriri hakkında Maliye ve İskân Encümenlerinden bir cevap gelmemiştir.

1925 Senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu (Genel Bütçe Kanunu) Hakkındaki Teklifi

Her yasama döneminin en önemli görüşmeleri arasında bütçe görüşmeleri önemli bir yer tutmuştur. Hakkı Tarık tarafından 8 Mart 1926 tarihli meclis oturumunda 1925 senesi Muvazene-i Umumiye Kanununun 61. maddesi hükmü ile üç senelik Darülmuallimin mezunlarına tanınan muafiyetin, iki senelik mezunları da kapsamı hakkında bir kanun teklifi sunulmuştur. Hakkı Tarık, iki senelik Darülmuallimin mezunlarının yıllardır Maarif teşkilâtı bünyesinde ifa ettikleri hizmetlerin kendilerine kazanılmış bir hak olarak tanınması gerektiğini vurgulayarak, bu teklifin kabul edilmesini önermiştir. Lâyiha ve Maarif Encümenince olumlu bulunan bu teklif, hazırlanan mazbata ile meclise sunulmuştur. Meclis Genel Kurul'unda yapılan oylamada 61. madde, “1925 senesi Muvazene-i Umumiye Kanununun 61. maddesi mucibince üç senelik Darülmuallimin mezunlarına teşmil edilmiş olan istisnadan, işbu kanunun neşri tarihinden itibaren iki senelik Darülmuallimin mezunları da istifade ederler” şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişiklikle birlikte, iki senelik Darülmuallimin mezunlarının da aynı muafiyetten yararlanması sağlanmıştır (TBMM ZC., D. 2, C. 23, s. 105).

13 Mart 1925 Tarih ve 441 Numaralı Kanunu'nun Birinci Maddesi Hakkındaki Kanun Teklifi

Hakkı Tarık, meclisin 9 Aralık 1925 tarihli oturumunda, 13 Mart 1925 tarih ve 441 numaralı kanunun 1. maddesinin¹² düzenlenmesi hakkında kanun teklifi sunmuştur. Bu teklif Lâyiha Encümenine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 20, s. 61). Yasama dönemi sonuna kadar Hakkı Tarık'ın teklifi hakkında Lâyiha Encümeninden bir cevap gelmemiştir.

Teşvik-i Sanayi Kanunu Hakkındaki Kanun Teklifi

Sanayi Teşvik Kanunu, ülke ekonomisini güçlendirmek amacıyla sanayi alanında yatırım yapan işletmelere sağlanan çeşitli muafiyetler ve teşvikler içermektedir. Hakkı Tarık, 9 Aralık 1925 tarihli meclis oturumunda, Sanayi Teşvik Kanunu'ndan yararlanan fabrikaların gerektiğinde İstimlak Kanunu kapsamında dağıtımının yapılmasına olanak tanıyan bir kanun teklifi sunmuştur. Bu teklif, Lâyiha Encümenine havale edilmiştir

¹² 13 Mart 1925 Tarih ve 441 numaralı kanun ile hükümete, sahipsiz bulunan emlakın gerekmesi halinde nispet dâhilinde tevzii yetkisi veriliyordu. Bkz. Resmi Gazete, 23 Nisan 1341, s. 6.

(TBMM ZC., D. 2, C. 20, s. 83). Ancak, yasama dönemi sonuna kadar Lâyiha Encümeninden Hakkı Tarık'ın teklifi hakkında herhangi bir yanıt gelmemiştir.

Pullu İlânların Muhafaza Mecburiyetinin Bir Seneden Altı Aya İndirilmesi Hakkında Teklifi

Hakkı Tarık, 14 Aralık 1925 tarihli meclis oturumunda, pullu ilânların muhafaza mecburiyetinin bir yıldan altı aya indirilmesine dair bir kanun teklifi sunmuştur. Bu teklif Lâyiha Encümenine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 20, s. 124). Bu konuyu, 18 Ocak 1926 tarihli meclis oturumunda yeniden gündeme getiren Hakkı Tarık, gazetelerde veya diğer yayınlarda yer alan ilânların asıl nüshalarına pul yapıştırılması ve bu pullu nüshaların kanun gereğince bir yıla kadar saklanması zorunlu olduğunu belirtmiştir. Ancak, bu asıl nüshaların bir yıl boyunca saklanması büyük bir yığın oluşturduğunu ve bu yığınların gazete idarelerine büyük bir yük getirdiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla kanundaki muhafaza süresinin bir yıldan altı aya indirilmesini talep etmiştir. Teklif yapılan oylamada kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 21, s. 212-213).

Baht ve Talih Oyunları Hakkındaki Takriri

Meclis'in 18 Ocak 1926 tarihli oturumunda, Hakkı Tarık tarafından İstanbul'da "Maryosera" isimli bir şahsa kumar oynatma tekelinin ve imtiyazının verildiğine dair belediye kaynaklı haberlerin düzeltilmesi ve tekzibi hakkında bir takrir sunulmuştur. Takrirde, Gazetelerde, İstanbul Belediyesi'nin aynı hukuku başkalarına tanımamak şartıyla talih ve baht oyunlarını oynatma tekeli Maryosera'ya verildiğine dair çeşitli yazıların yer aldığını belirterek bu oyunların kumar sayılmadığını ve dolayısıyla da yasaklanmalarının söz konusu olmadığını vurgulamıştır. Ancak, Anayasa'ya göre bu tür tekel haklarının meclise ait olduğunu ve İstanbul Belediye Meclisi'nin böyle bir yetkisinin bulunmadığını ifade etmiştir. İstanbul Belediye Meclisi'nin bu yönde bir karar alması durumunda ise bu kararın düzeltilmesi veya tekzip edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Takrir, Başvekâlete havale edilmiştir (BCA, 30.10.0.0.7.43.38; TBMM ZC., D. 2, C. 21, s. 207-208).

İstiklâl Madalyası ile Taltif Tetkikatı Hakkında Takriri

Hakkı Tarık, meclisin 29 Mart 1926 tarihli oturumunda, İstiklâl Madalyası ile taltif tetkikatı hakkında bir takrir sunmuştur. Takrir Müdafaa-i Milliye Encümenine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 23, s. 388). Yasama dönemi sonuna kadar Hakkı Tarık'ın takriri hakkında Müdafaa-i Milliye Encümeninden bir cevap gelmemiştir.

Ermeni Suikast Komiteleri Tarafından Şehit Edilenlerin Ailelerine Verilecek Arazi ve Emlak Hakkında Kanun Tasarısı Münasebetiyle Teklifi

Meclis'in 29 Mayıs 1926 tarihli oturumunda, Ermeni komiteleri tarafından şehit edilen Talat Paşa, Cemal Paşa, Cemal Azmi Bey, Bahattin Şakir, Sait Halim Paşa, Boğazlayan Kaymakamı Kemal Bey gibi kişilerin ailelerine verilecek arazi ve emlak konusu müzakere edilmiştir. Bu konuyla ilgili olarak bazı milletvekilleri, cetvel başlığı altında verilen listede eksiklikler bulunduğunu ve ilaveler yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu milletvekillerinden biri olan Hakkı Tarık, Meclis-i Ali Muş Mutasarrıfı Servet Bey'in Ermeni komiteleri tarafından şehit edildiğini belirterek, Servet Bey'in ailesinin de cetvele kayıt edilmesi gerektiğini önermiştir. Gümüşhane Milletvekili Fehmi Bey, Servet Bey'in şehit olmadığını, hastalıktan öldüğünü ima etmesi üzerine Muş Milletvekili İlyas Sami Bey, "Servet Bey merhum, Ermeni komiteleri yüzünden gerçekten mağdur olarak vefat etmiş, şehit olmuştur. Geçen meclisin de kararı vardır. Merhumun bu hizmetini kabul ederek hizmet-i vataniye tertibinden efradı ailesine maaş tahsis edilmiştir. Binaenaleyh bu kafileden ayrılması doğru değildir" şeklinde bir açıklama yapmıştır. Bu açıklamadan sonra yapılan oylamada Hakkı Tarık'ın teklifi kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 25, s. 603).

Banka Muamelâtı ile İştigal ve Sermayesinin En Az Üç Yüz Bin Lirasını Tahsil Eden Türk Anonim Şirketlerine Bahşolunan Muafiyet Hakkında Kanun Teklifi

Hakkı Tarık ve on bir arkadaşı tarafından 11 Nisan 1925'te meclise, 8 Şubat 1332 tarihli Kanun ile Millî Bankası'na tanınan muafiyetlerin, banka işlemleri ile uğraşan ve sermayelerinin en az üç yüz bin lirasını toplayan Türk Anonim Şirketleri için de geçerli olmasını öngören bir kanun teklifi sunulmuştur. Teklif, Lâyiha Encümeni'ne havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 17, s. 216). Meclis'in 26 Şubat 1927 tarihli oturumunda, Hakkı Tarık ve arkadaşlarının kanun teklifine cevaben, Ticaret Encümeni tarafından gönderilen mazbatada, Millî Bankası'na tanınan muafiyetin, söz konusu bankanın ileride Devlet Bankası'na dönüşmesi amacı gözetilerek verilmiş bir imtiyaz niteliği taşıdığı belirtilmiştir. Bu nedenle, banka işlemleriyle uğraşacak herhangi bir anonim şirkete benzer bir imtiyazın yasal olarak tanınmasının encümen tarafından uygun görülmediği ve teklifin reddedildiği ifade edilmiştir. Ticaret Encümeni mazbatasına yapılan oylamada kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 30, s. 212).

Takside Bağlanarak Satılan Gayrimenkul Malların Vergi, Harç ve Kıymetlerinin Takdiri Hakkında Kanun Teklifi

Meclis'in 3 Şubat 1927 tarihli oturumunda, Hakkı Tarık tarafından takside bağlanarak satılan gayrimenkul malların vergi, harç ve kıymetlerinin takdiri hakkında bir kanun teklifi sunulmuştur. Teklif Lâyiha Encümenine havale edilmiştir (BCA, 30.10.0.0.3.15.9; TBMM ZC., D. 2, C. 29. s. 3). Lâyiha Encümeni, Hakkı Tarık'ın verdiği kanun teklifini olumlu bularak bu konuda hazırlamış olduğu bir mazbatayı 26 Şubat 1927'de meclise göndermiştir. Meclis Başkanı tarafından takrir bu sefer de Kavanin ve Muvazenei Maliye Encümenlerine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 29, s. 118). Ancak, yasama dönemi sonuna kadar Hakkı Tarık'ın teklifi hakkında Kavanin ve Muvazenei Maliye Encümenlerinden bir cevap gelmemiştir.

Genel Tüketim ve Eğlence Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun Teklifi

Hakkı Tarık, 25 Haziran 1927'de Genel Tüketim ve Eğlence Kanunu'nun bazı maddelerinde değişiklik yapılması hususunda meclise bir kanun teklifi sunmuştur. Teklifte, su içmek, yemek yemek ve barınmak gibi insanların doğal ve zaruri ihtiyaçlarının tüketim vergileri kanunları hazırlanırken göz ardı edildiğini belirtmiştir. Bu temel ihtiyaçların eğlence kategorisinde değerlendirilerek vergi yükümlülüğü altına alınmasının, halkın yeterli gıda almasını engellediği gibi bir parça sıcak yemek, içecek su ve yatacak yer sunarak geçimini sağlayan esnafın kazancını kestiğini ifade etmiştir. Bu durumun vergi mükellefiyetinde adalet ilkesine aykırı bir durum oluşturduğunu belirterek su, yemek ve barınma ihtiyaçlarının eğlence kapsamından çıkarılmasını talep etmiştir (BCA, 30.10.0.0.3.14.20; TBMM ZC., D. 2, C. 33, s. 720). Maliye Encümeni ile Bütçe Encümeni de bu konuda birer teklif vermişlerdir. Maliye Encümeninin teklifi, "Sucular ve perakende su satışlarıyla içinde müskirat satılmayan lokantalar Eğlence ve Hususî İstihlâk Vergisi'nin mevzuatı arasından çıkarılması" yönünde olmuştur. Bütçe Encümeninin teklifi ise, "Birinci maddede belirtilen ve içinde yiyecek ve içecek tüketilmekle beraber alkol satılmayan müesseselerdeki satış bedelleri, halka açık otellerin yatak ücretleri ve Maliye Maarif vekâletlerince eğitici hizmetleri kabul edilecek tiyatro, konser ve çocuk sinemalarının giriş ücretleri bu vergiye tabi değildir" şeklinde olmuştur. Her iki encümenin teklifi yapılan oylamada kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 33, s. 720-723).

İhtiyacı Olan Devlet Müesseselerine Millî Emlâk'tan Kullanım Hakkı Verilmesine Dair Kanun Teklifi

Hakkı Tarık, meclisin 1 Ocak 1927 tarihli oturumunda, ihtiyacı olan devlet müesseselerine Millî Emlâk'tan kullanım hakkı verilmesine dair kanun teklifi sunmuştur. Teklif, Lâyiha Encümenine havale edilmiştir (BCA, 30.10.0.0.3.158; TBMM ZC., D. 2, C. 28, s. 305). Lâyiha Encümeni, Hakkı Tarık'ın vermiş olduğu kanun teklifini olumlu bularak bu konuda hazırlamış olduğu bir mazbatayı 20 Ocak 1927'de meclise göndermiştir. Meclis tarafından teklif bu sefer de Dâhiliye, Evkaf, Kavanin ve Muvazeneli Maliye Encümenlerine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 28, s. 358). Yasama dönemi sonuna kadar Hakkı Tarık'ın teklifi hakkında Dâhiliye, Evkaf, Kavanin ve Muvazeneli Maliye Encümenlerinden bir cevap gelmemiştir.

Murabaha Nizamnamesinin, Medeni Kanun ile Hükümsüz Olup Olmadığının Tefsiri Hakkındaki Takriri

Murabaha, “artma, kâr, ticarî kazanç” anlamına gelen ve ribh kökünden türeyen bir terim olup, “kazandırma, kâr hakkı tanıma” anlamında kullanılmaktadır. Kavramsal olarak, bir malın alış fiyatı veya maliyeti üzerine belirli bir kâr oranı eklenerek satılmasını ifade etmektedir. Osmanlı Devleti'nde, 3 Nisan 1887 tarihinde çıkarılan ve faiz oranlarını %9 ile sınırlayan düzenleme, “Murâbaha Nizamnâmesi” olarak adlandırılmıştır (Dönmez, 2020, s. 148-151). Cumhuriyet döneminde, 1927 yılında yürürlüğe giren Borçlar Kanunu ve Ticaret Kanunu hükümleri ile birlikte Murabaha Nizamnamesi de uzun yıllar boyunca uygulanmıştır. Ancak, 3095 sayılı Kanuni Faiz ve Temerrüt Faizine İlişkin Kanun ile 19 Aralık 1984 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır (Demir, 1986, s. 15).

Meclis'in 19 Ocak 1927 tarihli oturumunda, Hakkı Tarık tarafından, Murabaha Nizamnamesinin, Medenî Kanun ile hükümsüz olup olmadığının tefsiri hakkında bir takrir sunulmuştur. Takrir, Adliye Encümenine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 28, s. 339). Ancak, yasama dönemi sonuna kadar Hakkı Tarık'ın takriri hakkında Adliye Encümeninden bir cevap gelmemiştir.

Memurin Kanunu'nun 35. Maddesinin Tâdili Hakkındaki Kanun Teklifi

Hakkı Tarık, meclisin 27 Ocak 1927 tarihli oturumunda, Memurin Kanunu'nun 35'nci maddesinin düzenlenmesi hakkında bir kanun teklifi sunmuştur. Teklif, Lâyiha Encümenine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 28, s. 489). Lâyiha Encümeni, Hakkı Tarık'ın vermiş olduğu kanun teklifini olumlu bularak bu konuda hazırlamış olduğu bir mazbatayı 7 Şubat 1927'de meclise göndermiştir. Meclis tarafından teklif bu sefer de Dâhiliye ve Adliye Encümenlerine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 29, s. 17).

Yasama dönemi sonuna kadar Hakkı Tarık'ın teklifi hakkında Dâhiliye ve Adliye Encümenlerinden bir cevap gelmemiştir.

Mahsubu Umumi Kanunu Hakkındaki Takriri

31 Ocak 1927 tarihli meclis oturumunda Hakkı Tarık, Mahsubu Umumî Kanunu'na ek kanunun 4. maddesinin tefsiri hakkında bir takrir sunmuştur. Takrir, Kavanin ve Muvazeneli Maliye Encümenlerine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 28, s. 518). Ancak, yasama dönemi sonuna kadar Hakkı Tarık'ın takriri hakkında Kavanin ve Muvazeneli Maliye Encümenlerinden herhangi bir cevap gelmemiştir.

Seyrisefain (Deniz İşletmeciliği) Bütçesi Hakkında Takriri

Hakkı Tarık tarafından 18 Haziran 1927'de meclise, Seyrisefain (Deniz İşletmeciliği) bütçesinde tahmin edilen miktarı aşan fazla gelirden %10'unun Umum Müdürü ve İdare Meclisi Azalarına ikramiye olarak verilmesi hakkında bir takrir sunulmuştur. Bütçe Encümeni ise bu takrir ile ilgili olarak, ticari müesseselerde bütçenin gelirlerinden pay verilmesinin çalışanların görevlerini daha hevesli bir şekilde ifa etmelerinin geçici olduğu ve bu sayede daha fazla menfaat sağlandığını belirtmiştir. Ticaret Vekâleti ise konunun daha kapsamlı ve detaylı incelenerek bir kanun tasarısı hazırlanmasını önermiştir. Ticaret Vekâleti, mezkûr hükme geçici olarak uyacağını belirterek İdare Meclisi Azalarının huzur hakkı olarak haftada iki defa içtima edilmesi durumunda her içtima için 20 lira ve reisine ise 30 lira verilmesi önermiştir. Bu öneri, Encümen tarafından dikkate alınmış ve ilgili kanun tasarısı düzenlenerek 4 Nisan 1925 tarihinde kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 33, s. 141-142).

4.1.1.2. Meclis Konuşmaları

Posta Kanunu Münasebeti İle Sözleri

Meclis'in 17 Eylül 1923 tarihli oturumunda Posta Kanunu hakkında görüşmeler yapılmıştır. Bu kanunun 34. maddesi, "taahhütlü olarak gönderilen evrak ve mektupların kaybolması durumunda, idarenin göndericiye veya alıcıya yüz kuruş tazminat ödemesini" öngörmektedir. Bu maddeye dair görüşlerini dile getiren Hakkı Tarık, mektup ve evrakların içerisinde zaman zaman değerli eşyaların bulunabileceğini, dolayısıyla 100 kuruş tazminat miktarının yetersiz olduğunu ve bu miktarın 250 kuruşa çıkarılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda, tazminat miktarının artırılması için bir kanun teklifi sunmuştur. Posta ve Telgraf Müdürü Umumisi Fahri Bey ise mektupların içine değerli evrak veya eşyaların konulmasının zaten yasak olduğunu, bunların maddi ve

manevi değerleri olsa bile tazminat olarak zaten 100 kuruş verildiğini ifade etmiştir. Fahri Bey'in açıklamalarını tatmin edici bulmayan Hakkı Tarık, tazminat miktarının artırılması talebini yinelemiştir. Meclis Başkanı, Hakkı Tarık'ın verdiği kanun teklifini oylamaya sunmuşsa da kabul edilmemiştir. Posta Kanunu'nun 34. maddesi ise olduğu şekliyle kabul edilmiştir. Hakkı Tarık, aynı teklifi bu kez 35.¹³ madde için sunmuş, fakat kabul edilmemiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 2, s. 149-150).

Posta Kanunu hakkında devam eden meclis görüşmelerinde Hakkı Tarık, bu sefer Posta Kanunu'nun 41. maddesi¹⁴ hakkında söz almıştır. Bu maddenin muğlaklığından dolayı suiistimale açık olduğunu vurgulamış ve madde metninin daha açıklayıcı bir hale getirilmesi gerektiğini belirtmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 2, s. 156). Söz konusu kanunu'nun 51. maddesi¹⁵ görüşülürken tekrar söz alan Hakkı Tarık bu maddede, “Posta İdaresi âdi ve taahhütlü mektupların yerlerine verilmesi mümkün olmayanlarını imha ve sair tutuklu mektuplarını açarak içindekileri sahibine ulaştırmak için saklar” şeklinde bir değişiklik yapılması önerisinde bulunmuştur. Ona göre, alıcısı veya adresi belli olmayan mektupların açılması zorunluluk teşkil ederken, önemli mektupların mahremiyet açısından gizliliği esas alınmalıdır. Önemli mektupların sahibinne ulaştırılamaması durumunda ise imha edilmesini, posta paketleri ve diğer belgelerin ise açılarak içlerindeki değerli eşyaların saklanması ve sonrasında 52. maddeye¹⁶ göre işlem yapılmasını teklif etmiştir. Ancak, bu teklif oylamada kabul edilmemiştir. 51. madde ise yeniden incelenmek üzere ilgili encümene havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 2, s. 160-162). Meclis'in 20 Nisan 1924 tarihli oturumunda, anayasa düzenlemelerine devam edilmiştir. Bu oturumda Posta Kanunu'nun 81. maddesi¹⁷ müzakere edilmiştir. Hakkı Tarık 81. maddeye, “telgraf ve telefonla haberleşmenin gizliliği bozulamaz” şeklinde bir fıkranın

¹³ **Madde 35.** Kıymeti mukaddereli mekâtîp ile kıymetli ve kıymetsiz posta paketlerinin kısmen veya tamamen zıya ve hasarı halinde mürsillerine veya mürsillerin talepleri üzerine mürselünileyhlerine zıya ve hasara uğrayan miktarın kıymeti hakikiyesi tazmin edilir. Şu kadar ki bu tazminat hiçbir ahvalde kıymetsiz paketler için yüz kuruşu ve kıymetli mekâtîp ve paketler için dahi kıymeti mukaddereyi tecavüz edemez. Bu nevi müraselâtın tazminatlarını talep etmeksizin vefat eden mürsillerin hakkı talepleri vârislerine intikal eder. Esham ve tahvilâtın kıymeti hakikiyesi bunların postaya tevdi edildikleri gün Dersaadet borsasındaki fiyattır.

¹⁴ **Madde 41.** Müsaadei mahsusa istihsal etmeksizin posta pullarıyla istifayı ücuratta müstamel varakaları bey edenlerden 40 ncı maddede beyan olunan cezayı nakdî ahz olunur.

¹⁵ **Madde 51.** Posta idaresi müraseilâtı mevkufeyi ashabına isal için kuşat ve bunlardan yerlerine verilmesi mümkün olmayanları imha eder.

¹⁶ **Madde 52.** Posta İdaresine tevdi veya idarei mezkûre tarafından eşhası sâlise hesabına tahsil edilen mebalîğden ve kıymetli ve kıymetsiz müraselâtı mevkufe derununda zuhur eyliyen nükud ve her nevi evrakı nakdiye ve eşyayı saireden alâkadaranına teslimi mümkün olamayanlar tevdileri tarihinden itibaren iki sene sonra Hazineye irat kaydedilir.

¹⁷ **Madde 81.** Postalara verilen evrak, mektuplar ve her nevi emanetler salâhiyattar müstantik ve mahkeme kararı olmadıkça açılmaz.

ilave edilmesini teklif etmiş ve teklifi meclis tarafından kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 8, s. 905).

Orta Tedrisat Muallimleri Hakkındaki Kanun Tasarısı Münasebeti İle Sözleri

Hakkı Tarık, aynı zamanda eğitimci olması sebebiyle mecliste öğretmenler ile ilgili yapılan düzenlemelerde aktif bir şekilde yer almıştır. 13 Mart 1924 tarihli meclis oturumunda, ortaöğretim öğretmenleri hakkında 1/254 numaralı kanun tasarısı görüşülmüştür. Bu kanunun 16. maddesi, öğretmenlerin ihtar, maaş kesme, tayin, sınıf indirme, istifa etmiş sayılma, azil ve meslekten çıkarılma gibi disiplin cezalarını içermektedir. Hakkı Tarık, bu kanun maddesindeki “sınıf indirme” ifadesine itiraz etmiş ve bu ibarenin düzeltilmesini talep etmiştir. “Sınıf indirme” ile kastedilen, görevini layıkıyla yerine getirmeyen öğretmenlerin kadrolarının, ortaöğretimden ilköğretime indirilerek görevlendirilmeleri idi. Hakkı Tarık, ortaöğretimde sınıf ve derece farklılıkları bulunduğunu belirterek, ceza alan öğretmenin hangi sınıfa düşürüldüğünün açıkça belirtilmesi gerektiğini vurgulamıştır (TBMM ZC., D. 2, C. 7, s. 390). Ayrıca, bu kanunun 18. maddesine¹⁸ bazı ek düzenlemeler yapılmasını da istemiştir. Ortaöğretim öğretmenlerinden, mesleğini başarıyla icra edenler ile bilimsel ve edebi değeri yüksek eserler yazan veya tercüme edenler ya da okul müfredatına uygun kitaplar hazırlayanların takdirname, maarif madalyası, para yardımı, kıdem tazminatı ve müderris unvanı ile ödüllendirilmesi gerektiğini ifade etmiş ve bu yönde bir önerge sunmuştur. Konya Milletvekili Naim Hazım Bey de benzer bir önerge sununca, Hakkı Tarık önergesini geri çekmiştir. Naim Hazım Bey’in öğretmenlerin ödüllendirilmesine yönelik önergesi, yapılan oylamada kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 7, s. 396-397).

Teşkilatı Esasiye Hakkındaki Kanun Münasebeti İle Sözleri

1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun yeni bir devletin ihtiyaçlarını karşılayacak yeterlilikte olmaması, daha kapsamlı, modern ve çağdaş bir anayasanın yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda, 1924 yılında meclis tarafından yeni Anayasayı hazırlayacak bir komisyon teşkil edilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Komisyonu adını alan bu komisyon, yeni Anayasa için çalışmalara başlamış ve Karesi Mebusu Ahmet Süreyya Bey’in 114 maddelik ve Antalya Mebusu Ahmet Saki Bey ve arkadaşlarının 16 maddelik

¹⁸ **Madde 18.** Orta tedrisat muallimlerinden mesleğinde temeyyüz edenlerle ilmi ve edebi kıymetli eserler telif veya tercüme eyliyenler veya metkep programlarına muvafık kitap vücuda getirenler temeyyüzlerinin derecesine ve eserlerinin ehemmiyet ve takyidine göre takdirname, maarif nişanı ve mükâfatı nakdiye ile taltif olunur.

anayasa değişiklik tekliflerinin ışığında hazırladığı 108 maddelik Teşkilât-ı Esasiye Anayasası tasarısını 9 Mart 1924'te meclise sunmuştur. Anayasa kanun maddeleri müzakere edilirken milletvekilleri söz alıp görüşlerini ifade etmişlerdir. Hakkı Tarık, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 1. maddesinde yer alan, “Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir” ibaresine karşı çıkmıştır. Ona göre, devlet Cumhuriyet ile açıklanamazdı, Cumhuriyet ancak hükümetle izah edilebilirdi. Mezkûr maddenin “Türkiye Devletinin hükümet şekli Cumhuriyettir” şeklinde değiştirilmesini istemiştir. Hakkı Tarık'ın bu görüşüne Gelibolu Milletvekili Celal Nuri Bey katılırken, Mersin Milletvekili Niyazi Bey ise onun bu fikrine karşı çıkararak devlet şeklinin Cumhuriyet olamayacağını, hükümet şeklinin Cumhuriyet olacağını belirtmiştir. Niyazi Bey ayrıca, “Türkiye” tabiri yerine “Türk” isminin kullanılmasını istemiştir. Zonguldak Milletvekili Tunalı Hilmi Bey ise “Türkiye Devleti bir Halk Cumhuriyetidir” şeklinde düzeltilmesini teklif etmiştir. Görüşmeler sonunda, Meclis Başkanı ilk olarak Tunalı Hilmi Bey'in teklifini oylamaya sunmuş fakat kabul edilmemiştir. Ardından, Hakkı Tarık'ın teklifi oylamaya sunulacakken, Hakkı Tarık söz alarak Niyazi Bey'in teklifine iştirak ettiğini belirtmiş ve takririni geri almıştır. Niyazi Bey'in teklifi de yapılan oylamada kabul edilmeyince birinci madde ilk haliyle kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 7, s. 532-535).

Hakkı Tarık'ın itiraz ettiği başka bir madde ise 17. madde olmuştur. Bu maddeye göre, “Hiç bir mebus meclis dâhilinde ve haricindeki rey ve konuşmalarından mesul değildi. Seçilmesinden önce ve seçilmesinden sonra hakkında suç isnadı bulunan bir mebusun sanık olarak sorgulanması, tutuklanması ve yargılanması Genel Kurul'un kararı olmadıkça yapılamazdı. Ancak ağır cezayı gerektiren suçüstü hâli bu hükmün dışında tutulmuştur” (TBMM ZC., D. 2, C. 7, s. 557). Hakkı Tarık, bu maddenin ilk fıkrasının: “Hiçbir mebus meclis dâhilindeki rey ve konuşmalarından ve Mecliste'ki oy ve konuşmalarını Meclis haricinde açıklamaktan dolayı mesul değildir” şeklinde değiştirilmesini teklif etmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 7, s. 564). Ona göre, “haricinde” kelimesinin çıkarılması milletvekillerinin meclis dışında hiçbir faaliyette bulunamaması gibi olumsuz bir duruma yol açacaktır. Bu bağlamda, Hakkı Tarık, meclis içinde ne konuşulursa meclis dışında da onun konuşulması taraftarıdır. Hakkı Tarık'ın vermiş olduğu teklif yapılan oylamada kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 7, s. 565-566). Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun devam eden meclis görüşmelerinde Hakkı Tarık bu sefer, 30. maddenin, “Büyük Millet Meclisi, kendi asayişini Reisi tarafından tanzim ve idare eder” olması şeklinde bir teklif sunmuştur. Teklif yapılan oylamada kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 8, s. 104). Hakkı Tarık'ın hakkında söz aldığı diğer bir madde ise

32. madde olmuştur. Bu madde, “Mebus olan veya mebus olmak şartlarına sahip bulunan her Türk, Reisicumhur seçilebilir” şeklindeydi. Hakkı Tarık bu madde ile ilgili olarak, Cumhurbaşkanının yalnızca milletvekilleri arasından seçilmesi gerektiğini savunmuş ve bu önerinin kabul edilmesi durumunda Cumhurbaşkanının seçim süresi meselesinin kendiliğinden çözüleceğini belirtmiştir. Hakkı Tarık’ın, 31. ve 32’nci maddeleri birleştirme teklifi ise Meclis Başkanı tarafından kabul edilmemiştir. Zira henüz 32. madde müzakere edilmeden 31. madde ile birleştirilmesinin istenmesi meclis iç işleyişine uygun değildi (TBMM ZC., D. 2, C. 8, s. 106-107). Yapılan müzakereler sonucunda 31. madde düzenlenerek cumhurbaşkanı olacak kişinin sadece milletvekilleri arasından bir seçim devresi için seçilmesi kararlaştırılmıştır. 32. madde ise kaldırılarak 33. madde, 32. madde olarak kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 8, s. 112). Hakkı Tarık’ın itiraz ettiği diğer madde ise 86. madde idi. Bu madde şu şekildeydi:

Harp ve harp tehlikesi ihtimali halinde, ihtilal ve isyan veya vatan ve cumhuriyet aleyhinde tertipler olduğunu gösterir kuvvetli belirtiler görüldüğünde Vekiller Heyeti, bir ayı aşmamak üzere Memlekette umumi mahalli sıkıyönetim ilan edebilir ve bunu hemen Meclisin tasdikine sunar. Meclis toplantı halinde değilse tasdik işi Meclis açıldığında yapılır. Sıkıyönetim süresin uzatılması Meclis’in kararıyla olur. Sıkıyönetim, kişi ve mesken dokunulmazlığının, basın, haberleşme, dernek, ortaklık hürriyetlerinin geçici olarak kısıtlanması veya durdurulması demektir. Sıkıyönetim mıntıkasıyla bu mıntika dâhilinde hangi hükümlerin tatbik edileceği ve işlerin nasıl yürütüleceği harp halinde de dokunulmazlığın ve diğer hürriyetlerin nasıl kısıtlanabileceği veya durdurulacağı kanunla tespit edilir” (TBMM ZC., D. 2, C. 8, s. 906)

Hakkı Tarık bu maddenin, “Meclis açık değilse” ifadesinin “Meclis açık değilse derhal toplantıya davet olunur” şeklinde değiştirilmesini talep etmiştir. Bu teklif meclis tarafından kabul edilmiştir. Meclis Başkanı kabul edilen önergelerle birlikte 86. maddeyi ilgili Komisyona havale etmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 8, s. 906). Hakkı Tarık ayrıca, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun 87. maddesinde yer alan, “İlköğrenim bütün Türkler için mecburi ve parasızdır” ifadesine, “devlet mekteplerinde ücretsizdir” ibaresinin eklenmesini önermiştir. Ona göre, özel okullar açılması durumunda, bütün Türklerin ücretsiz eğitim alması gerektiği gibi bir anlam çıkmaktaydı ve bu da pratikte mümkün değildi. Hakkı Tarık, “Devlet okullarında ücretsizdir” ifadesinin daha doğru ve makul olacağını ifade etmiştir. Teklif yapılan oylamada kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 8, s. 908).

Milletvekillerinin üzerinde en çok müzakere ettiği maddelerden biri de 102. madde olmuştur. 102. maddeye göre, “Anayasanın 1. maddesi olan devletin şekli cumhuriyettir ibaresinin değiştirilmesinin ya da kaldırılmasının teklif edilmesi kesinlikle yasaktır” Bu madde hakkında söz alan Bozok Milletvekili Ahmet Hamdi Bey, 102. maddeyi savunmakla birlikte, 1. maddeden 9. maddeye kadar olan maddelerin de bu fıkra kapsamında olmasını önermiştir. Ahmet Hamdi Bey’in ardından söz alan Hakkı Tarık, Ahmet Hamdi Bey’in teklifine katılmakla birlikte bu maddelerin 9. maddeye kadar genişletilmesinin doğru olmadığını ifade etmiştir. Hakkı Tarık bunun yerine, “İş bu kanunun şekli devletin Cumhuriyet olduğuna dair olan birinci maddesinin ve Büyük Millet Meclisinin başlıca vazifelerine ait madde ile bu maddenin bu fıkrasının değiştirilmesi ve kaldırılması hiçbir şekilde teklif dahi edilemez” ifadesinin kullanılmasını önermiştir. Ahmet Hamdi Bey ve Hakkı Tarık dışında diğer milletvekilleri de bu madde ile ilgili çeşitli önerilerde bulunmuşlardır. Ancak, tüm öneriler yapılan oylamada reddedilmiştir. Sonuç olarak, 102. madde komisyondan geldiği şekliyle meclis tarafından kabul edilmiştir TBMM ZC., D. 2, C. 8, s. 921-923).

Osmanlı Devleti Dönemine Ait İç Borçların Ödemesine Dair Kanun Tasarısı Münasebeti İle Sözleri

Hakkı Tarık, öğretmenlik mesleğinden geldiği için öğretmenlerin sıkıntılarından haberdardı. Mahsub-u Umumiye Kanunu’nun (Genel Hesap Kanunu) görüşüldüğü 3 Nisan 1924 tarihli meclis oturumunda, Hakkı Tarık’ın da içinde yer aldığı 142 milletvekili tarafından, Millî Mücadele dönemi boyunca vatan çocuklarının fikren ve ruhen yetiştirilmelerinde en çok emeği olan öğretmenlerin hazineden alacakları olan 50 bin liranın verilmesine dair bir takrir verilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 8, s. 255-257). Bu takrir üzerine söz alan Maliye Vekili Abdülhalik Bey, sadece öğretmenlerin değil her sınıf memurunun devletten alacaklı olduğunu ve memuriyetler arasında sınıf ayrımı yapılmasının doğru olmadığını dile getirmiştir. Abdülhalik Bey’den sonra söz alan Hakkı Tarık ise öğretmenlerin diğer memuriyetlerden ayrı bir sınıf olduğunu ve onların işgal altında ifa ettikleri vazifenin diğer memuriyetlerden üstün olduğunu vurgulamış ve “Hoca hakkı, baba hakkından üstün” sözleriyle öğretmenlerin önemini ifade etmiştir. Takrir hakkında söz alan Trabzon Milletvekili Ahmet Muhtar Bey ise vatanın her köşesinde herhangi bir vazife ifa eden her vatandaşın mukaddes bir hizmet yaptığını ve onları birbirinden ayırmanın doğru olmadığını belirtmiştir. Antalya Milletvekili Ahmet Saki Bey, öğretmenlerin İnkılapları fikren hazırlayan, nesli; hamiyetli, vatanperver ve yüksek karakterli bireyler olarak yetiştirmek gibi mukaddes bir yükü yüklendiklerini ve şimdiye

kadar kendilerine layık bir mevki elde edemediklerini belirterek, meclisten öğretmenler için 50 bin lirayı esirgememelerini istemiştir. Malatya Milletvekili Reşit Ağa ise öğretmenlerin menfaatini savunmakla birlikte, savaşta yetim kalmış kimselere de bu paranın verilmesi gerektiğini ve ancak bu şekilde eşitliğin sağlanabileceğini ifade etmiştir. Bu konunun maarif bütçesine alınmasının daha uygun olacağını savunanlar olmuştur. Hakkı Tarık, takriri Maarif bütçesinde tartışmak üzere geri aldığını belirtse de takirde imzası bulunan diğer milletvekilleri itiraz etmiş ve takrir oylamaya sunulmuştur. Ancak, yapılan oylamada takrir kabul edilmemiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 8, s. 257-261).

Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin Kaldırılmasıyla Vazifesinin Dâhiliye Vekâletine Devri Hakkında Kanun Münasebeti İle Sözleri

Meclis'in 10 Aralık 1924 tarihli oturumunda, Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti ilga edilerek vazifesinin Dâhiliye Vekâletine Devri Hakkındaki Kanun müzakere edilmiştir. Bu kanunun 1. maddesi¹⁹ görüşülürken Hakkı Tarık söz alıp, mübadele işlerinin devam ettiğini belirterek “İskân müdüriyeti umumiyesi” unvanı yerine “İmar ve İskân müdüriyeti umumiyesi” tabirinin kullanılmasını önermiştir. Dâhiliye Vekili Recep Bey ise, “imar” ve “iskân” kelimelerinin anlamlarını açıklayarak, “iskân” kelimesinin bu anlamı tam olarak karşıladığını belirtmiştir. Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey ve Karesi Milletvekili Ahmet Süreyya Bey de benzer tekliflerde bulunmuşlardır. Ancak, yapılan oylama sonucunda bu üç teklif oy çokluğuyla reddedilmiş ve kanun teklifi ilk haliyle kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 11, s. 58-63). Hakkı Tarık ayrıca Karesi (Balıkesir) Milletvekili Mehmet Vehbi Beyle bu kanunun 2. maddesinde geçen, “İskân müdüriyeti umumiyesi kadrosunun tanzim ve tatbikine mezundur” ifadesinin, “Müdüriyeti umumiyenin kadrosu kanunu mahsus ile tayin olunur” şeklinde değiştirilmesini önermiştir. Fakat bu teklif kabul edilmemiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 11, s. 76-78).

Meclis Memur ve Hizmetlilerine Birer Maaş İkramiye Verilmesi Takriri Münasebeti İle Sözleri

29 Aralık 1924 tarihli meclis oturumunda, Tekfurdağı (Tekirdağ) Milletvekili Cemil Bey ve 100 arkadaşı, mecliste görev yapan memurlara birer maaş ikramiye verilmesi hususunda bir takrir sunmuşlardır. Bu takriri olumlu bulan Muvazenei Maliye Encümeni, meclis memurlarının yanı sıra meclis müstahdemine de birer maaş ikramiye

¹⁹ **Madde 1.** Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti ilga edilerek hukuk ve vazifesi Dâhiliye Vekâletine devrolunmuştur. Mezkûr vazifeler Dâhiliye Vekâletine bağlı (İskân müdüriyeti umumiyesi) marifetiyle idare olunur.

verilmesini kabul etmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 11, s. 296-297). Bu kanun teklifi üzerine söz alan Hakkı Tarık, meclisin, meclis memur ve müstahdemine Ankara'daki hayat pahalılığını dikkate alarak birer ikramiye verilmesinin doğru bir karar olduğunu, fakat aynı durumda olan Ankara merkez memurlarına ve müstahdemine de ikramiye verilmesi gerektiğini, aksi takdirde adil bir karar olmayacağını belirtmiştir. Hakkı Tarık'ın bu sözlerine karşılık Gaziantep Milletvekili Hafız Şahin Bey, "Yediye, sekize kadar çalıştıklarını unutma" diye cevap vermiştir. Hakkı Tarık ise diğer memurların da sekize, dokuza kadar çalıştıklarını, milletvekilleri gibi tatil yapmadıklarını, bu nedenle adaleti gözeterek Ankara'nın diğer memurlarına da birer ikramiye verilmesini istemiştir. Hakkı Tarık'tan sonra söz alan Karesi Milletvekili Vehbi Bey, Hakkı Tarık ile aynı görüşte olduğunu ancak meclis memurlarının maaşlarının devlet dairelerinde istihdam edilen diğer memurların maaşlarına nispetle daha düşük olduğunu, bu nedenle geçici tedbirler yerine daimî tedbirler alınması gerektiğini ifade etmiştir. Saruhan Milletvekili Sabri Bey ise hayat pahalılığından dolayı Ankara'daki memurların istifa edip şehri terk ettiklerini, kalanların da yetersiz beslenmeden dolayı sağlıklarını kaybettiklerini, İzmir ve İstanbul'daki memurların da aynı durumda olduğunu açıklamıştır. Sabri Bey'in bu açıklamalarından sonra söz alan Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey, hayat pahalılığının sadece Ankara, İzmir ve İstanbul ile sınırlı olmadığını, ülkenin her köşesinde yaşandığını ifade etmiştir. Mecliste bu konu hakkında cereyan eden tartışmalar sürüp giderken Hakkı Tarık, meclis memur ve müstahdemine verilecek ikramiyenin diğer merkez daire memurları ve müstahdemine de verilmesi hakkında bir takrir sunmuştur. Edirne Milletvekili Hüseyin Rıfkı Bey ile Tekfurdağı (Tekirdağ) Milletvekili Faik Beyler de birlikte, ikramiyenin sadece meclis memur ve müstahdemine ya da Ankara'daki memurlara değil, bütün memurlara verilmesi hususunda bir takrir sunmuşlardır. Meclis'te yapılan oylamada meclis yeter sayısı bulunmadığından oylama başka bir güne bırakılmıştır (TBMM ZC., D. 2, C. 11, s. 298-302). Bu konu iki gün sonra tekrar meclis gündemine gelmiş ve müzakereler kaldığı yerden devam etmiştir. Müzakereler sonucunda meclis memur ve müstahdemine birer maaş ikramiye verilmesi teklifi oy çokluğuyla kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 11, s. 311).

Aşar Vergisinin Kaldırılmasıyla Yerine Geçecek Vergi Hakkında Kanun Münasebeti İle Sözleri

Toprak mahsullerinden onda bir oranında alınan aşar, en eski vergilerden olup, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar tatbik edilmiş ve umumi devlet gelirinin ortalama dörtte birinden fazlasını teşkil etmiştir. 1925 yılına kadar yürürlükte

kalan bu vergi meclis tarafından kaldırılmıştır (Dinçer, 2018, s. 155). 17 Şubat 1925'te, mecliste Aşar vergisinin kaldırılması ve yerine konulacak yeni bir vergi için kanun düzenlenmesi yapılmıştır. Tasarının görüşülmesi esnasında, milletvekilleri aşarın kaldırılmasının kaçınılmaz olduğunu belirtmişlerdir. Temel endişe, devletin bu gelirden yoksun kalması durumunda bütçe açıklarının nasıl kapatılacağı olmuştur. Kanunun 5. maddesi²⁰ görüşülürken, Hakkı Tarık söz alarak bu maddeye itiraz etmiş ve “Meclisi Umumiler, kendilerine ait olmak ve bütçe açıklarına karşılık tutulmak üzere bu madde ile sekiz misline çıkarılan vergiyi on misline kadar çıkarabilirler” fıkrasının eklenmesini istemiştir. Hakkı Tarık, açıklamasında özel idarelerin bütçe açıklarının zaten mevcut olduğunu, şimdiye kadar aşardan önemli miktarda yardım aldıklarını, aşar vergisinin kaldırılmasıyla özel idarelerin zor durumda kalacağını belirtmiştir. Ayrıca, “Beşinci madde mucibince maarife ait olarak kabul ettiğimiz miktar, bugün açılan okulların birçoğunu kapatmaya engel olamayacaktır” ifadesini kullanmış ve özel idarelere bütçe açıklarını kapatabilmeleri için daha fazla yetki verilmesini talep etmiştir. Hakkı Tarık'ın önerisi oylamaya sunulmuş, ancak kabul edilmemiştir. 5. madde ise ilk haliyle kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 14, s. 79-84).

1925 Senesi Muvazenei Umumiye Kanun Tasarısı Münasebeti İle Sözleri

Hakkı Tarık, Dâhiliye bütçesinin görüşüldüğü 18 Şubat 1925 tarihli meclis oturumunda söz alarak, iki vilâyetin durumu hakkında Dâhiliye Vekili'nden bilgi talep etmiştir. Bu vilayetlerden biri Genç, diğeri ise İstanbul'dur. Genç vilayeti ile ilgili olarak, gazetelerde bu vilâyetin Şeyh Sait adında bir şahsın kontrolünde olduğuna dair bazı haberlerin yer aldığını belirterek, Dâhiliye Vekilinin bu vilayetin durumu hakkında açıklama yapmasını istemiştir. İstanbul ile ilgili olarak ise İstanbul Vilâyeti Şehremanetinin başına buyruk hareket ettiğini, bir takım garip kararlar aldığını ve son olarak gazetelere verdiği bir tebliğ ile gazetecilerin belediye girmesini yasakladığını belirterek Dâhiliye Vekilinin bu duruma neden sessiz kaldığını sormuştur (TBMM ZC., D. 2, C. 14, s. 123-125). Hakkı Tarık'ın sorularına cevaben Dâhiliye Vekili Cemil Bey yaptığı açıklamada, 13 Şubat günü Ergani Vilayeti'nin Hınıs ile Delice arasındaki sahada, Şeyh Sait adında bir şahsın maiyetindekilerle birlikte eşkiyalık hareketine başladığını belirtmiştir. Bu durumu ortadan kaldırmak amacıyla hükümet tarafından oldukça sert tedbirler alındığını ve bu tedbirler sayesinde en kısa zamanda isyanın bastırılacağını ifade

²⁰ **Madde 5.** Öşre tabi arazinin kıymeti üzerinden maazam binde altı nispetinde istifa olunan arazi vergisi sekiz misline iblâğ olunmuştur. İşbu verginin sekizde üçü menafi ve iane hisseleri olup hazine hissesiyle birlikte tahsil ve rübu Ziraat Bankasına ve dörtte üçü idarei hususiyelere tevzi olunur.

etmiştir. İstanbul meselesiyle ilgili olarak da Şehreminin matbuat hakkında aldığı bazı tedbirlerden ötürü uyarıldığını belirtmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 14, s. 131).

Bütçe görüşmelerinde Hakkı Tarık'ın dile getirdiği başka bir konu da posta pulları meselesi olmuştur. Bu konuya ilişkin yaptığı konuşmada, geçen yıl yeni posta pulları yaptırılması için iki yarışma düzenlendiğini belirtmiştir. Ancak, her iki yarışmada da yarışmaya katılan şahısların sunduğu resim ve numunelerin ilgili komisyon tarafından beğenilmediğini, fakat buna rağmen bir pul numunesi yaptırılarak sipariş verildiğini ifade etmiştir. Pul tabı için neden yeni bir yarışmanın yapılmadığını sormuştur. Ayrıca, tedavülden kaldırıldığı halde elde kalan pul miktarının ne kadar olduğunu ve posta idarelerinde kalmış eski pulların neden imha edilmediğini Posta İdaresi ve Dâhiliye Vekili'nin açıklamasını istemiştir. Hakkı Tarık'ın sorularına cevap veren Dâhiliye Vekili Cemil Bey, komisyon tarafından çeşitli yerlerden yeni posta pulları için numuneler istendiğini, ancak henüz bu numunelerin incelenip bir tanesinin seçilmediğini açıklamıştır. Pulların basılmasıyla ilgili olarak henüz bir anlaşmanın yapılmadığını, genel bir münakaşa açıldığını ve dünya çapında pul basan birçok matbaanın teklifleriyle Genel Müdürlük'e başvurduğunu belirtmiştir. En iyi pulu basan müessesesyle pazarlık yapmak üzere Genel Müdürlüğün yetkilendirildiğini ve bu meselenin henüz sonuçlanmadığını ifade etmiştir. Eldeki mevcut pullarla ilgili olarak da Bern'de uluslararası bir posta müessesesinin bulunduğunu, tebligat ve ilanların yapıldığını, bu müessesenin yayınlarında Türkiye'nin bu tarzda çıkarılmış pullarının numune ve koleksiyonlarının var olduğunu belirtmiştir. Posta idarelerinde kalmış eski pullarla ilgili olarak da ellerinde mevcut pulların bulunmadığını, hepsinin yakıldığını ve tekrar kullanılmasının söz konusu olmadığını ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 14, s. 153-156).

Ankara'nın İnşası Hakkındaki Kanun Münasebeti İle Sözleri

Türkiye Cumhuriyeti'nin makam-ı idaresi olan Ankara'yı asri bir devlet merkezi haline getirmek amacıyla Ankara'nın imarı için meclis tarafından bütçeden bir buçuk milyon lira ayrılması öngörülmüştür. Bu imar kapsamında şehrin su, elektrik, yol, yeni mahalleler ve konutlar, yeni park ve bahçeler, kanalizasyon sistemi ve bataklıkların kurutulması gibi faaliyetler yer alıyordu. Bu tasarının görüşülmesi sırasında, çeşitli milletvekilleri tarafından farklı görüşler dile getirilmiştir. Bozok (Yozgat) Milletvekili Süleyman Sırrı Bey yaptığı konuşmada, "Ankara Cumhuriyetimizin merkezidir. Ankara ne şehremenetindir ve ne de belediyenindir. Ankara'nın terâkki ve inkişafı milletin şerefidir. Bunun için Ankara'ya sarfedilecek her para yerindedir" sözleriyle tasarıyı desteklemiştir. Öte yandan Trabzon Milletvekili Muhtar Bey, Ankara'nın imarına karşı

olmadığını, ancak geçen yıl Ankara için ayrılan beş yüz bin liranın nasıl harcandığı konusunda meclise bilgi verilmediğini ifade etmiştir. Şimdi ise ayrılacak olan bu paranın nasıl kullanılacağını bilmeden kabul etmenin doğru olmayacağını belirtmiştir. Sivas Milletvekili Muammer Bey ise ülkenin her yerinde insanların açlık ve yoksullukla mücadele ettiğini ve bu nedenle bu paranın ülkenin üretimi için kullanılmasının daha doğru olacağını ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 14, s. 331-332). Bu kanun üzerine söz alan Hakkı Tarık ise yaptığı açıklamada, bir buçuk milyon liranın Ankara'ya verilmesine karşı olmadığını, ancak bu paranın öncelikle su, elektrik ve kanalizasyon sistemi gibi temel ihtiyaçların karşılanmasına harcanması gerektiğini belirtmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 14, s. 342-343). Milletvekillerinin yaptığı bu açıklamalardan sonra meclis, Ankara'nın imarı için bir buçuk milyon lira ödenek ayrılmasını kabul etmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 14, s. 356).

Tütün İhbarı Hakkındaki Kanun Tasarısı Münasebeti İle Sözleri

Meclis'in 25 Şubat 1925 tarihli oturumunda, Tütün İhbarı Hakkındaki Kanun tasarısının 16. maddesi görüşülmüştür. Bu madde kısaca, devletin bütün memurlarının, tütün ve sigara kâğıdı ile beyaz kopya kâğıt ve defteri kaçakçılığının önlenmesi, takibi ve ihbarıyla yükümlü olduğunu belirtmekteydi. Ancak, milletvekilleri bu maddenin bütün devlet memurlarını kapsamasına itiraz etmişlerdir. Oturumda söz alan Dersim (Tunceli) Milletvekili Feridun Fikrî Bey, görev tanımı farklı olan devlet memurlarının bu tür bir yükümlülüğe dâhil edilmesinin doğru olmadığını ifade etmiştir. Hakkı Tarık ise, “Mademki bütün devlet memurlar bununla mükelleftir. O halde maddeyi buna göre tanzim etmek, yani memurları iki sınıfa taksim ederek, bir kısmını hem takip, men ve ihbar ile mükellef tutmak, diğer kısmını da yalnız men ve ihbar ile mükellef tutmak muvafık olmaz mı?” sözleriyle öneride bulunmuştur. Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey, Hakkı Tarık'ı kastederek, eğer bir teklif getirirlerse kabul edileceğini belirtmiştir. Bunun üzerine Hakkı Tarık, devletin bütün memurlarının, sigara kâğıdı ve beyaz kopya kâğıt ve defteri kaçakçılığının önlenmesi ve ihbarıyla, maliye memurları ile inzibat ve idare memurlarının ise önleme, takip ve ihbarla mükellef olduğunu belirten bir önerge sunmuştur. Hakkı Tarık'ın bu teklifi, Maliye Vekili ve Muvazenei Maliye Encümeni tarafından da desteklenmiş ve yapılan oylama kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 14, s. 317-319).

150'likler Hakkındaki Kanun Münasebeti İle Sözleri

1 Mart 1925 tarihli meclis oturumunda, Milli Mücadele'ye cephe aldıkları ve düşmanla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle Lozan Antlaşması'nın imzalanmasının

ardından yurtdışına çıkarılan ve “150’likler” olarak bilinen kişilerin yayınlanmış eserlerinin yeniden basılmayacağı konusu üzerinde uzun süren görüşme ve tartışmalardan sonra bunların yeniden basılmayacağı hususu ağırlık kazanmıştır. Adliye Encümeni Mazbata Muharriri Münir Bey, meclisi bilgilendirerek bu kanunun amacının, vatana ihanet suçuyla itham edilen ve suçları baki olan kişilerin eserlerinin her ne mahiyette olursa olsun yayımlanmasının engellenmesi olduğunu ifade etmiştir. Kanun tasarısı üzerine söz alan Hakkı Tarık, kanunun sakıncalı gördüğü yönlerine dikkat çekmiştir. Kanunun yayımlanmasından önce basılmış edebi eserlerin bu maddeye dâhil olup olmayacağını sormuş; ayrıca bu kişilerin isimlerinin kitaplardan çıkarılması veya eserlerinin sahipliliğinin inkâr edilmesinin mümkün olmadığını vurgulamıştır. Ayrıca, kanunun acele ile çıkarılmasında büyük kusurlar olduğunu belirtmiş ve ilgili encümene iadesini teklif etmiştir. Ergani Milletvekili İhsan Hâmî Bey de Hakkı Tarık’ın görüşlerine katıldığını belirterek kanunun daha ayrıntılı bir şekilde incelenmek üzere encümene gönderilmesini istemiştir. Yapılan oylamada kanunun Müşterek Encümene iadesi kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 15, s. 64-68).

Evkaf Müdüriyeti Umumiye’sinin 1925 Senesi Bütçesi Hakkında Kanun Tasarısı Münasebeti İle Sözleri

3 Mart 1924 tarihinde meclis tarafından Şeriye ve Evkaf Vekâleti kaldırılarak, bu kurumun yerine Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur. Şeriye ve Evkaf Bakanlığı’nın kaldırılmasını öngören yasa mecliste kabul edildikten sonra, Tevhid-i Tedrisat Kanunu görüşülmeye başlanmıştır. Bu yasanın da meclis tarafından kabul edilmesinin ardından, Osmanlı Devleti’nden miras kalan tüm okul ve medreseler Maarif Vekâleti’ne devredilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 7, s. 21-25).

1925 Senesi Evkaf Müdüriyeti Umumiyesi bütçesinin görüşülmesi esnasında kullanılmayan medrese bina ve arazilerle ilgili sorunlar meclis gündemine gelmiştir. Meclis’teki bazı milletvekillerinin görüşü bu bina ve arazilerin satılması yönünde olmuştur. Bu kanun tasarısı üzerine söz alan Saruhan (Manisa) Milletvekili Vasıf Bey, Türkiye’de kırk altı bin köyün mevcut olduğunu, ancak bunlardan yalnızca üç bin köy, kaza ve kasabada ilkokul bulunduğunu belirtmiştir. Vasıf Bey, bu okulların büyük bir kısmının perişan durumda olduğunu ve eğitimde ilerleme sağlanabilmesi için acilen bütçe ayrılması gerektiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla atıl durumdaki medrese binaları ve arazilerinin satılarak, elde edilecek gelirle bu okulların ihtiyaçlarının karşılanmasını önermiştir. Antalya Milletvekili Rasih Efendi de benzer bir görüşü savunarak, kullanılmayan medrese binalarının ve arazilerinin satılması gerektiğini, bu yolla elde

edilecek gelirle diğer dini müesseselerin ihtiyaçlarının karşılanabileceğini ifade etmiştir. Hakkı Tarık ise medrese binalarının tamamen satılmasının uygun olmadığını ve bu binaların yenilenerek mektep binalarına dönüştürülmesinin daha faydalı olacağını ifade etmiştir. Rasih Efendi'nin görüşlerine katılmadığını belirterek medrese binalarının öncelikli olarak eğitim ve öğretim amacıyla inşa edildiğini ve bu amacın korunması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, bu binaların başka amaçlar için kullanılmasının uygun olmadığını ve harap durumunda olanların yeniden okul olarak canlandırılması gerektiğini savunmuştur. Dini kurumların maddi ihtiyaçlarının farklı yollarla karşılanabileceğini ve medrese binalarının eğitim amacıyla kullanılmaya devam etmesi gerektiğini ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 17, s. 53-54). Hakkı Tarık'a göre medreseler önemliydi. Çünkü geçmişte bunlar talim, tedris ve terbiye gibi amaçlar için inşa edilmişlerdir. Hakkı Tarık, medreselerin önemine dair şu sözleri sarf etmiştir:

Bir misal arz edeyim: Benim doğduğum memleket Yunanlılar tarafından baştanbaşa yakılmıştır. Burada on tane medrese vardı. Bittabi bunların da hepsi yanmıştır. Bugün hep arsa halindedir. Geçen sene memlekete gittiğim zaman orada yeni bir mektep yapmak için arsa bulamadıklarını gördüm ve eğer yeni bir mektep bina etmek kararını vermiş olsalardı ellerinde bu binayı vücuda getirmek için katiyen kuvve-i maliye yoktu. Hâlbuki orada bu medreseleri bina edenler, bu medreseleri vücuda getirenler necip bir maksat takip etmişlerdir ve bu memleketin çocukları okusun demişlerdir. Hâlbuki bugünkü o arsalar camisizdir bakımsızdır veyahut katiyen intifa edilmez bir halde durmaktadır. O halde memlekette bir tek mektep bina etmek için vesait kalmamıştır, kudret kalmamıştır, kuvvet kalmamıştır. Ne zamana kadar bu vaziyete karşı böyle lakayt kalacağız (TBMM ZC., D. 2, C. 17, s. 115).

Hakkı Tarık, bu konuşmanın ardından bununla ilgili bir takrir sunmuştur. Saruhan Milletvekili Vasıf Bey ve Menteşe Milletvekili Yunus Nadi Beyler de, Hakkı Tarık'ın vermiş olduğu takriri desteklemişlerdir (TBMM ZC., D. 2, C. 17, s. 115-118). Ancak, Konya Milletvekili Musa Kâzım Efendi, Hakkı Tarık'ın takririnden sahipsiz malların (medrese bina ve arazilerin) yağmalanması anlamı çıktığını ileri sürmüştür. Bunun üzerine tekrar söz alan Hakkı Tarık, Musa Kâzım Efendi'nin konuyu yanlış anladığını belirterek, vermiş olduğu takrirden yağma anlamı çıkmayacağını ifade etmiştir. Bu açıklamalardan sonra Hakkı Tarık'ın takriri oylamaya sunulmuş ve yapılan oylamada kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 17, s. 120-122).

Darülfünûn Emanetinin 1925 Senesi Bütçesi Hakkında Kanun Tasarısı Münasebeti İle Sözleri

Darülfünûn bütçesinin görüşüldüğü 20 Nisan 1925 tarihli meclis oturumunda, Darülfünûn hakkında önemli tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalar Darülfünûn bütçesi, akademik özerkliği ve Darülfünûn'un lüzumsuz olduğu görüşleri etrafında şekillenmiştir. Görüşmeler devam ederken Hakkı Tarık, Darülfünûn'daki bir müderrisin söylemiş olduğu, "Darülfünûn, medreselerin yerine kurulmuştur. Darülfünûna yöneltilen itirazlar, irtica kaynağından gelmektedir. Bu itirazlar cehalet eseridir ve cehalet cephesi tarafından demagoji yapılmaktadır. Bağımsız her milletin bir veya birkaç Darülfünûnu olması gerektiğini bildikleri halde, Darülfünûnu kaldırıp talebimizi Avrupa'ya gönderelim" sözlerini eleştirmiştir. Hakkı Tarık, aynı müderrisin, Darülfünûna yapılan itirazları haset olarak tanımladığını ve medreselerin bu haset yüzünden bu hale geldiğini, Tanzimat ve Meşrutiyetin de bu yüzden iflas ettiğini savunduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Darülfünûn müderrisleri tarafından söylenilen, "Darülfünûnu eleştirecek olanların, bir müderrisini eleştirecek kadar ilim sahibi olması gereklidir. Bizce bir Avrupa Darülfünûnu tarafından verilecek hüküm gereklidir" şeklindeki sözlerine, "Biz Dârülfünûn'un kusurlarını görecektir kadar belki basiret, belki basar sahibi değiliz. Ancak, Dârülfünûn'un kusurları o kadar büyüktür ki bu kusurlar bizim gözümüze batmaktadır" şeklinde cevap vermiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 18, s. 258).

Hakkı Tarık, Darülfünûn'a yönelik eleştirilerini sürdürerek, Darülfünûn'a özerklik verilmesine rağmen kendisinden beklenen görevleri yerine getiremediğini belirtmiştir. Darülfünûn'u savunan müderrislerin, Darülfünûn'un medreselerin yerine geçtiği iddialarına karşılık olarak da Darülfünûn'un medreselerin yerine geçmediğini, ancak Darülfünûn'un medreselerin yerine geçtiğine dair başka delillerin de mevcut olduğunu örneklerle açıklamıştır. Hakkı Tarık, o dönemde ilk ve ortaöğretim okullarında tartışılan "kız-erkek birlikte okumalı mı?" sorusuna Dârülfünûn Emîni'nin açık bir cevap vermediğini, bu konuda daha açık bir açıklama talep eden bir mektuba da Emîni'nin cevap vermediğini belirtmiştir. Bu durumu Darülfünûn'un medreseye benzer bir yönü olarak değerlendirmiştir. Hakkı Tarık başka bir örnek olarak, Dârülfünûn'un maarifi umumiye için hazırladığı projede altı yıl olarak belirlenen ilk tedarisat eğitim süresinin Ankara'ya geldikten sonra beş yıl olarak değiştirildiğini vurgulamıştır. Darülfünûn'un bir ihtisas ve ilim yeri olduğunu ve fikirlerinin savunucusu olması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak, altı yılın beş yıla indirildiğinin fark edilmesine rağmen Darülfünûn yetkililerinin bu duruma herhangi bir cevap vermediğini belirtmiştir. İşte bu noktada, Darülfünûn'un

medreselerin yerine geçtiğini dile getirmiştir. Hakkı Tarık, “Bir zamanlar beğenmediğimiz medreselerin yetiştirdiklerine bakılacak olursa bugün hiçbir Darülfünûn müderrisi o müderrislerin seviyesine ulaşamaz” diyerek Darülfünûn’a yönelik eleştirilerini sürdürmüştür (TBMM ZC., D. 2, C. 183 s. 262-265).

Hakkı Tarık, Darülfünun’da eğitim gören bazı kız öğrencilerin erkek öğrencilerin dinlenme odasına girdikleri için Darülfünun’dan atıldığını ve Darülfünun’a müderris alımlarında torpil yapıldığını belirterek, Darülfünun’da tekerci bir anlayışın hâkim olduğunu ifade etmiştir. Darülfünun’un en büyük kusurunun henüz gayesini bilmeyen bir müessese olması olduğunu ve Darülfünun meslek okulu mu yoksa bilim müessesesi mi olduğu konusunda belirsizlik yaşadığını dile getirmiştir. Darülfünûn müderrislerinin listesini dikkatle incelediğini ve içlerinden yalnızca birinin aradığımız müderrislerde bulunması gereken ruhi vasıflara tam olarak sahip olduğunu belirtmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 18, s. 265-266). Hakkı Tarık, Darülfünûn ile ilgili eleştirilerinde amacının Darülfünûn’a saldırmak olmadığını, aksine Dârülfünûn’u savunmak olduğunu ifade etmiştir. Darülfünûn’un hem olumlu hem de olumsuz yönleri bulunduğunu, fakat bu yönlerden hangisinin daha baskın geleceğini öngörerek buna göre hüküm verdiğini belirtmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 18, s. 266-267).

Milli Mücadeleye Katılmayan ve Milli Sınırlar Dışında Kalan Mülkiye Memurları Hakkında Yapılacak Muameleye Dair Kanun Tasarısı Münasebeti İle Sözleri

27 Aralık 1924 tarihinde Milli Mücadele’ye katılmamış, destek vermemiş ve Misak-ı Milli sınırları dışında kalan mülkiye memurları hakkında meclise bir kanun tasarısı sunulmuştur. Tasarı hakkında ilk sözü Hakkı Tarık almıştır. Konuşmasında, TBMM’nin geçen yıl benzer bir kanunu kabul ettiğini ve bu kanunun askeri suçları kapsadığını şimdi ise mülkiye memurları için benzer bir kanunun hazırlandığını belirtmiştir. Bu kanunun kabul edilmesi halinde 16 Nisan 1924’te çıkarılan Genel Af Kanunu’na tamamen aykırı olacağını vurgulamıştır. Genel Af Kanunu’nun birinci maddesi özetle; Ağustos 1914-20 Kasım 1922 tarihleri arasında askeri, siyasi ve diğer suçlardan tutuklu veya mahkûm olmuş kişiler için, Lozan Barış Antlaşması’na bağlı olarak genel af ilan edilmiştir. Bu af, Türkiye’de ikamet eden veya etmiş olan ya da Lozan Barış Antlaşması gereği Türkiye’den ayrılan kişileri kapsamaktadır. Af ayrıca, 20 Kasım 1922 tarihinden önce aynı tür suçlardan tutuklu veya mahkûm olmuş yabancı devletlerin vatandaşlarını da kapsamaktaydı (TBMM ZC., D. 2, C. 11, s. 266-267).

Hakkı Tarık, bu kanunun tüm siyasi suçları affettiğini belirterek, bir kişiyi memuriyetten mahrum etmenin zaten bir ceza olduğunu vurgulamıştır. 16 Nisan 1924 tarihinde, Türkiye’de yaşayan ve Türk vasfına sahip herkese siyasi haklar tanınmış ve af getirilmiştir. Dolayısıyla bu hakları geri almak, mevcut durumu bozmak anlamına gelecektir. Siyasi bir kişinin memuriyet hakkını alarak yeni bir hüküm koymanın doğru ve adil olmayacağını ifade ederek, yapılan yanlışa dikkat çekmiştir. Hakkı Tarık’tan sonra söz alan Dâhiliye Vekili Recep Bey ise, Milli Mücadele esnasında memlekete hizmet edenlerle etmeyenleri, bilhassa hizmet etmemekle kalmayıp, memlekete zarar verecek herhangi bir faaliyette bulunanları bugün ve bugünden itibaren Cumhuriyet memuru arasında görmek memleketin selameti ve hukuku açısından doğru olmayacağını ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 11, s. 267-269).

Genel Af Kanunu üzerine yapılan müzakerelerde bazı milletvekilleri lehte ve aleyhte söz alıp görüş beyan etmişlerdir. Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey, bu kanunun lehinde yaptığı konuşmada, Türkiye Cumhuriyeti idaresi altındaki tüm memurlarımıza güvenilmesi gerektiğini ve onların şaibe altında bırakılmaması ifade etmiştir. Aksi takdirde devlet için uygun nitelikte memur bulunmasının zorlaşacağını açıklamıştır. Zeki Bey’in ardından Karesi (Balıkesir) Milletvekili Vehbi Bey, kanun aleyhinde yaptığı konuşmada, “Biz bir affı umumî ilân etmekle bu affı umumî üzerine bir de bu adamlara mükâfat verecek değiliz ya! Bunları hapsetmeyeceğiz, cezaya yapmayacağız, tarassut etmeyeceğiz, tazyik etmeyeceğiz. Fakat bir de bunların üzerine bu adamları mükâfatlandıracağız diye bir aht altına girmedik” diyerek Hakkı Tarık ve Zeki Bey’e karşı çıkmıştır (TBMM ZC., D. 2, C. 11, s. 270-271). Dâhiliye Vekili Recep Bey tekrar söz alarak, bu kanunun 16 Nisan 1924 tarihinde çıkarılan Genel Af Kanunu ile ilgisinin olmadığını bu kanunu devletin felaketli günlerinde düşman içinde bulunan ve Genel Af Kanunu ile cezadan muaf tutulanların liyakat ve ehliyet yoluyla yeniden devlet hizmetinde bulunmalarını engellemek amacıyla meclise getirdiklerini ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 11, s. 274). Bu açıklamalardan sonra kanun tasarısı Dâhiliye ve Adliye Encümenlerine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 11, s. 277).

Bu kanun tasarısı yaklaşık iki yıl sonra 26 Mayıs 1926 tarihinde yeniden meclis gündemine getirilmiştir. Bu doğrultuda, Dâhiliye Encümeni tarafından hazırlanmış olan bir mazbata meclise sunulmuştur. Mazbatada özetle, Milli Mücadele aleyhindeki faaliyetlere katılan veya bu faaliyetleri tertip eden ve icra eden kişilerin, bir daha devlet hizmetinde istihdam edilmeyeceği ifade edilmiştir. Milletvekilleri mazbata üzerine söz alarak görüş ve düşüncelerini belirtmişlerdir. Milletvekillerinin yapmış olduğu

açıklamaların ardından kanun tasarısı üzerinde bazı düzenlemeler yapılarak oylamaya sunulmuş ve yapılan oylama sonucunda kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 25, s. 534-548).

Mesai Kanunu Tasarısı Münasebeti İle Sözleri

4 Kasım 1925 tarihli meclis oturumunda Mesai Kanun Tasarısı görüşülmüştür. Bu kanun tasarısı, özel ve resmî tüm müesseselerde işverenlerle işçilerin münasebetlerini ve çalışma şartlarını düzenlemekte ve işin himayesi hakkındaki usul ve tedbirleri kapsamaktaydı (TBMM ZC., D. 2, C. 19, s. 28.) Hakkı Tarık bu kanunun 6. maddesinin,²¹ “Mahallî hükümetlere verilen beyannameler ile müesseselerin kapatıldığı haberleri mahallî hükümetler tarafından nihayet bir hafta içinde teftişe memur olanlara ve bu memurlarca tescil edildikten sonra Ticaret Vekâletinin İş ve Sanatlar Müdüriyetine gönderilir” şeklinde düzenlenmesini teklif etmiş, ancak teklifi kabul edilmemiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 19, s. 30-31). Hakkı Tarık ayrıca, bu kanunun 11. maddesine²² de itiraz etmiştir. Hakkı Tarık bu maddenin, “bu teamüllerle mukavelelerde iş müddeti sekiz saatten fazla olmadığı halde ayrıca tatil zamanları verilmez” şeklinde düzenlenmesini teklif etmiştir. Ancak, bu teklif de kabul edilmemiş, madde ilk haliyle kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 19, s. 40-41). Hakkı Tarık son olarak bu kanunun 17. maddesine²³ itiraz etmiştir. Hakkı Tarık, matbaa ve gazete idarehanelerinde 17 yaş altındaki erkeklerin çalıştığını ve gece basılan gazetelerin sabah dağıtım işlerinin genellikle 12-17 yaş arası erkekler tarafından yapıldığını belirterek, bu kanunun kabul edilmesi halinde gazetecilik faaliyetlerinin imkânsız hale geleceğini ifade etmiştir. Bu sebeple maddeye, “telefon işletmeleri müstesna” ifadesinden sonra “Gazetecilik işleri müstesnadır” cümlesinin ilave edilmesini teklif etmiştir. Bu teklifin ardından Meclis Başkanı, 17. maddeyi ilgili encümene havale etmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 19, s. 43).

Şapka İktisası Hakkındaki Kanun Münasebeti İle Sözleri

Osmanlı İmparatorluğu’nda giyim ve kuşam, dini cemaatlerin gelenek ve göreneklerine göre şekillenmiştir. Başlık olarak kullanılan fes, sarık, külah ve kalpak gibi unsurlar bireylerin kimliğini simgelerdi. II. Mahmut, tapınaklar dışında tebaanın giyiminde herhangi bir renk ayrımı gözetilmeyeceğini ilan etmiştir. Cumhuriyetin

²¹ **Madde 6.** Mahallî hükümetlere verilen beyannameler ile müesseselerin yakatıldığı haberleri mahallî hükümetler tarafından nihayet bir hafta içinde iş müfettişlerine gönderilir ve müfettişler tescil ettikten sonra Ticaret Vekâletinin İş ve Sanatlar Müdüriyetine gönderilir.

²² **Madde 11.** On saatten az çalışılmak üzere bazı müesseselerde mevcut teamüller ile bu yolda yapılmış olan sözleşmeleri ilga etmezdi.

²³ **Madde 17.** Telefon işletmeleri müstesna, kadınlar ile on yedi yaşını bitirmemiş erkekler için gece işleri yasaktır. Akşamın saat sekizi ile sabahın altısı arasında işler, gece işleri sayılır.

ilanından sonra batı yönlü modernleşme hareketleri başlamış ve bu doğrultuda giyim ve kuşamın da Batı normlarına uygun hale getirilmesi amaçlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, 28 Ağustos 1925 tarihinde İnebolu'ya yaptığı bir ziyarette şapka giyilmesi konusunu gündeme getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın İnebolu'da başlattığı bu seferberlik için geriye sadece yasal düzenlemelerin yapılması kalmıştı (Öztürk, 1994c, s. 61).

Konya Milletvekili Refik Koraltan ve arkadaşları tarafından, 16 Ekim 1925 tarihinde herkese şapka giyme zorunluluğunu getiren bir kanun teklifi hazırlanarak meclise sunulmuştur. Teklif, 25 Kasım'da mecliste görüşülmeye başlanmıştır. Kanunun gerekçesinde, geri kalmışlığı sembolize eden sarık ve fesin değiştirilmesi, yerine medeni ve çağdaş milletlerin ortak başlığı olan şapkanın giyilmesi vurgulanmıştır (TBMM ZC., D. 2, C. 19, s. 220-221). Bu kanun teklifi hakkında söz alan Bursa Milletvekili Nurettin Paşa, teklifin Teşkilatı Esasiye Kanunu'na aykırı olduğunu belirterek reddedilmesi gerektiğini belirtmiştir. Nurettin Paşa'nın bu görüşü, mecliste sert tartışmalara yol açmıştır (TBMM ZC., D. 2, C. 19, s. 222). Bazı milletvekilleri, toplumun kılık ve kıyafetinin kanunlarla belirlenemeyeceğini savunurken, bazıları ise bu kanunun din ve devlet işlerinin ayrılmasını kolaylaştıracağını ileri sürmüşlerdir. Bu tartışmalar sırasında söz alan Hakkı Tarık, Nurettin Paşa'ya karşı çıkarak, Nurettin Paşa'nın şapka lehinde veya aleyhinde herhangi bir görüş belirtmediğini, dolayısıyla Nurettin Paşa'nın şapkanın aleyhinde söyleyecek bir sözünün olmadığını ifade etmiştir. Nurettin Paşa'nın, Teşkilatı Esasiye Kanunu'ndaki can ve mal dokunulmazlığı ile ilgili maddeleri işaret ederek endişeye kapıldığını açıklamıştır. Hakkı Tarık, Nurettin Paşa'nın endişelerinin yersiz olduğunu ve Refik Bey'in teklifinin Teşkilatı Esasiye Kanunu'na aykırı olmadığını belirtmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 19, s. 230-231).Yapılan oylama sonucunda sadece Nurettin Paşa ve Ergani Milletvekili İhsan Bey'in aleyhte oy kullandığı kanun teklifi kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 19, s. 232).

Açıkta Kalan Muallim ve Muallimlere Tam Maaş Verilmesi Hakkında Kanun Teklifi Münasebeti İle Sözleri

Hakkı Tarık ile Antalya Milletvekili Ahmet Saki Bey birlikte, 2 Aralık 1925'te meclise, açıkta kalan öğretmenlere tam maaş verilmesi hakkında bir kanun teklifi sunmuşlardır. Hakkı Tarık, bu durumu Fransızca öğretmenin beşinci sınıfta verdiği ders üzerinden örneklendirerek, Maarif Vekâletinin veya bağlı olduğu dairenin aldığı kararlar bu dersin beşinci sınıftan kaldırılması sonucu oluşan mağduriyete dikkat çekmiştir. Hakkı Tarık, gerek orta tedrisat ve gerekse ilk tedrisatta birçok öğretmenin benzer durumda olduğunu vurgulamış ve Orta Tedrisat Kanunu'na göre açıkta kalan öğretmenlere üç ay

maaş verilmesinin zorunlu olduğunu hatırlatmıştır. Ancak, bu kanunun ilk tedrisat için geçerli olmamasının bir mağduriyete yol açtığını belirterek, kanunun ilk tedrisat için de uygulanmasını istemiştir. Dâhiliye Encümeni Mazbata Muharriri İzmir Milletvekili Ahmet Münir Bey ise kanunun hususi idarelerle ilgili olması nedeniyle Dâhiliye Encümenine havalesini önermiştir. Yapılan oylama sonucunda takrir Dâhiliye Encümenine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 20, s. 53-54). Teklifi inceleyen Dâhiliye Encümeni, öğretmenlerin memur olarak kabul edildiğini belirterek, teklifi Memur Müşterek Encümeni'nde de incelenmesi gerektiği yönünde görüş bildirmiştir. Hakkı Tarık ise teklifin Memur Müşterek Encümeni'ne havale edilmesine itiraz etmiştir. Ona göre bu basit meselenin başka bir encümene tekrar havale edilmesi sürecin uzamasına neden olacaktı. Antalya Milletvekili Rasih Bey'in "Açıktaki kalan öğretmenlere tahsisat bulunabilecek mi?" sorusuna karşılık Hakkı Tarık, "Ortada haksız bir hadise vardır. Tahsisat meselesi mi, yoksa bu haksızlık meselesi mi düşünülecektir?" şeklinde yanıt vermiştir. Bu açıklamaların ardından yapılan oylamada teklifin Memur Müşterek Encümeni'ne gönderilmesi kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 21, s. 231-233). Memur Müşterek Encümeni, Hakkı Tarık'ın kanun teklifini olumlu bularak hazırladığı mazbatayı 10 Şubat 1926'da meclise sunmuş ve teklif kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 22, s. 130-131).

Askeri Lakaplar Kanunu Münasebeti İle Sözleri

Osmanlı döneminde kullanılan lakap ve unvanların Cumhuriyet ilkeleriyle bağdaşmadığı gerekçesiyle bazı milletvekilleri tarafından sık sık meclis kürsüsünde gündeme getirilmiştir. Bu milletvekillerinden biri olan Zonguldak Milletvekili Tunalı Hilmi Bey, meclise, "Ağa", "Bey", "Efendi" ve "Paşa" gibi unvanların nüfus kayıtlarında yarattığı karışıklık nedeniyle erkekler için "Bey", kadınlar için ise "Hanım" unvanının nüfusa işlenmesini teklif etmiştir. Rize Milletvekili Ekrem Bey'in de askeri unvanlarla ilgili benzer içerikli teklifi, Tunalı Hilmi Bey'in teklifiyle birleştirilerek Müşterek Encümen'e gönderilmiştir. Müşterek Encümen, "Efendi" unvanının kaldırılmasına, "Bey" ve "Ağa" unvanlarının muhafaza edilmesine ve düzenlemenin hükümet talimatnamesiyle yapılmasına karar vermiştir. Meclis Genel Kurulu'ndaki görüşmelerde en belirgin itiraz ise Hakkı Tarık'tan gelmiştir. Hakkı Tarık, "İnkılap halka böyle dereceli hitap etmekten herkesi men etmesi lazım gelir" diyerek, unvanların tamamen kaldırılmasını savunmuştur (TBMM ZC., D. 2, C. 21, s. 107-111). Rize Milletvekili Ekrem Bey ise bu düzenlemenin talimatname ile yapılmasına itiraz ederek, bunun kanun çıkarılarak düzenlenmesi gerektiğini ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 21, s. 111). Bu

açıklamalardan sonra Meclis Başkanı Kâzım Bey, Müşterek Komisyon raporunu oylamaya sunmuş ve Genel Kurul’da ortak bir karara varılamadığı için teklif reddedilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 21, s. 115). Unvan ve lakaplar ancak, 26 Kasım 1934 tarihinde kabul edilen 2590 sayılı kanun ile tamamen kaldırılacaktır (TBMM ZC., D. 4, C. 25, s. 40-49).

Kazanç Vergisi Hakkında Kanun Münasebeti İle Sözleri

30 Ocak 1926 tarihinde gerçekleştirilen meclis oturumunda, Kazanç Vergisi Kanunu görüşülmüştür. Bu kanun’un 2. maddesinin birinci fıkrasına göre, “Köy, gece ve çırak mektepleri muallimleri ile birlikte müellifler ve mütercimler bu vergiden muaf tutulmuştur. Bu maddeye itiraz eden Hakkı Tarık, müellifler ve mütercimler tarafından telif ve tercüme edilen eserlerin kitapçılarda yayımlanması durumunda vergiden muaf tutulmasına karşın, aynı eserin gazete veya mecmualarda yayımlanması halinde vergilendirilmesinin doğru olmadığını belirterek bu konuda bir takrir sunmuştur. Maliye Vekili Hasan Bey ise gazetelerde telif ve tercüme niteliğinde olan eserlerin vergiden muaf tutulması görüşüne katılmadığını belirtmiştir. Memurların vergi vermekle yükümlü olduğu gibi bu tür eserlerin sahiplerinin de kazançları nispetinde vergiye tabi tutulmalarının daha adil bir yaklaşım olacağını ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 21, s. 301-303). Kars Milletvekili Ağaoğlu Ahmed Bey de Hakkı Tarık ile aynı görüşü paylaşarak, bir eserin gazete veya kitapçada yayımlanmasının aynı anlama geldiğini ve bu eserler arasında bir fark bulunmadığını belirterek bu tür eserlerin kazanç vergisinden muaf tutulmasını istemiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 21, s. 307). Maliye Vekili Hasan Bey ise mevcut telif ve tercüme hakları kanununa göre müellif ve mütercimlerin eserlerinden dolayı vergiden muaf tutulduklarını belirtmiştir. Hasan Bey’in, ikinci maddenin birinci fıkrasının herhangi bir soruna yol açmayacağına dair açıklamaları neticesinde, Hakkı Tarık da dâhil olmak üzere diğer milletvekilleri tarafından takrirler geri çekilmiştir. Yapılan oylama sonucunda, 2. madde ilk haliyle kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 21, s. 311).

Divanı Riyaset Tazminatı Hakkındaki Mazbata Münasebeti İle Sözleri

27 Şubat 1926 tarihli meclis oturumunda, Büyük Millet Meclisi Divanı Riyaseti Azasına Tazminat Verilmesine Dair Kanun görüşülmüştür. Bu kanunun 1. maddesi, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Divanı Riyaseti azasına her içtima senesi için 1800 lira tazminat verilmesini” öngörmekteydi. Bu madde üzerine söz alan Hakkı Tarık, mebusluk tahsisatından başka bir tahsisat verilmesine karşı olmadığını, ancak maddenin mevcut haliyle de kabul edilmesinin doğru olmadığını belirtmiştir. Hakkı Tarık, “Divanı Riyaset

azası” ifadesinin geniş kapsamı nedeniyle, reis, kâtipler ve idare memurlarının da bu kapsama dâhil olacağını vurgulamıştır. Ayrıca, her içtima senesi için 1800 lira tazminat verilmesinin doğru olmadığını, istifa edilmesi durumunda bir kâtiplik için senede birkaç kez 1800 lira tazminat ödenmesi gibi bir sonucun ortaya çıkacağını ifade etmiştir. Bu doğrultuda, maddenin nasıl düzenlenmesi gerektiğine dair bir takrir sunmuştur. Takrirden, Büyük Millet Meclisi Reisine aylık 450, reis vekillerine ve idare memurlarına 150’şer, kâtiplerine ise 100’er lira tazminat verilmesi gerektiğini belirtmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 22, s. 333). Bu öneriye karşılık Ertuğrul Milletvekili Fikret Bey, kâtiplerin tazminatının düşük olduğunu ifade etmiştir. Hakkı Tarık ise kâtiplerle reis vekillerinin ve idare memurlarının vazifelerinin farklı olup, kâtiplerin vazifelerinin haftanın içtima günleri ile sınırlı olduğunu ve tatil dönemlerinde görevlerinin bulunmadığını belirtmiştir. İdare memurlarının vazifelerinin ise tatilde de devam ettiğine dikkat çekmiştir. Görüşmelerin sonunda Hakkı Tarık’ın takriri Meclis Başkanı tarafından oylamaya sunulmuş, ancak yapılan oylamada kabul edilmemiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 22, s. 333-334).

1926 Senesi Muvazenei Maliye Encümeni Kanun Tasarısı Münasebeti İle Sözleri

Meclis’in 16 Mayıs 1926 tarihli oturumunda, Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti Umumiyesi bütçesi görüşülmüştür. Bu bütçe hakkında söz alan Hakkı Tarık, posta ve telgraf memurlarının zam miktarlarını sorgulamış ve Muvazenei Maliye Encümeninden açıklama talep etmiştir. Muvazenei Maliye Encümeni Reisi Mustafa Abdülhalik Bey yaptığı açıklamada, Posta ve Telgraf Müdüriyeti Umumiyesinde görev yapan 1771 memurdan 1154’üne üç lira, ilave edilen tahsisatla beraber altı lira, diğer memurlara ise beşer lira zam yapıldığını belirtmiştir. Ayrıca, posta ve telgraf memurlarının maaşlarının diğer memur maaşlarından az olmadığını, dâhiliyede altı lira maaş alan pek çok memurun bulunduğunu ifade etmiştir. Malatya Milletvekili Reşit Bey ise telgraf ve posta memurlarının maaşlarının diğer memurların maaşları ile karşılaştırılmasına karşı çıkarak, bir kaza posta müdürünün bile bin beş yüz kuruş maaş aldığını belirterek, bu memurların maaşlarına zam yapılmasını talep etmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 25, s. 160-162).

Hakkı Tarık, bütçe görüşmelerinde Resmi Ceride’nin (Resmi Gazete) satışıyla ilgili de söz almıştır. Ülke genelinde dağıtılan Resmi Ceride sayısının sadece 380 adet olduğunu ve bunun yetersiz kaldığını belirterek, Büyük Millet Meclisi Matbaasının bu işi üstlenmesini ve gazetenin içeriğinin çeşitlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (TBMM

ZC., D. 2, C. 25, s. 167.) Bütçe görüşmelerinde Hakkı Tarık'ın değindiği bir diğer konu ise Genel Tüketim Vergisi'nin uygulamalarındaki sıkıntılar olmuştur. Genel Tüketim Vergisi'nin tatbikinde bazı zorluklar yaşandığını ve bunun sebebinin de maliye memurları ile belediye meclislerinin mezkûr kanunun haricinde hareket etmelerinden kaynaklandığını belirtmiştir. Hakkı Tarık, kanunun 1. maddesini hatırlatarak; dükkân, mağaza, ticarethane, yazıhane, maden, taş ocağı, fabrika ve imalâthane gibi ticaret ve sanata mahsus mahallerde olan mal satışları ve icra edilen imalât ve tamirat bedelleri ile bankacılık, sigortacılık, nakliyecilik, komisyonculuk, tellâllık gibi ticari muamele sayılan işler ile uğraşanların hizmet karşılığı aldıkları meblağ üzerinden vergi alınması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak avukatlar, dış tabipleri ve hususi mekteplerden de vergi alındığını ifade ederek Maliye Vekilinden bu hususun düzeltilmesini istemiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 25, s. 295-296). Maliye Vekili Hasan Bey ise bu meselede asıl sorumluların maliye memurlarından ziyade halk sınıfına mensup olan ve halkın hukukunu himaye eden Belediye Meclisi, Şehremaneti ve Meclisi Umumiler olduğunu açıklamıştır. Özel tüketimle daha çok bunların ilgilendiğini, maliye memurlarının itiraz hakkı olsa bile bunda bunların bir suçunun olmadığını ve görevini suiistimal eden memurlar hakkında gereken emirlerin verildiğini belirtmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 25, s. 300).

Evkaf Müdüriyeti Umumiyesinin 1926 Senesi Bütçesi Münasebeti İle Sözleri

Hakkı Tarık, 1926 yılı Evkaf Müdüriyeti Umumiyesinin bütçesinin görüşüldüğü meclis görüşmelerinde söz alarak önceki yıl meclisin kabul ettiği bir kanuna göre, tesis maksadıyla mahallî sarfları tedris, talim ve terbiye olan yapı ve arsalar bu kanun ile maarife devrolunduğunu belirtmiştir. Devamında, “Bu kanun gereğince maarife yahut hususi idarelere verilmesi gereken gelirlerden mütevelliler elinde birikmiş miktar var mıdır, yok mudur? Bunların mütevellilerden alınarak mahallî sarflarına ulaştırmak için bir kanun var mıdır, yok mudur? Yahut böyle bir kanuna ihtiyaç var mıdır, yok mudur?” diyerek Evkaf Müdüriyeti'nden bu noktaların aydınlatılmasını talep etmiştir. Hakkı Tarık, ikinci bir konu olarak da hala eski vakfiyeler üzerinden akçe ve para hesabıyla bazı muallimlere vazife verildiğini, bu zamanda akçe ve para hesabıyla vazife vermenin çok garip olduğunu belirterek bu hususta Evkaf Müdüriyeti'nin düşündüğünü sormuştur. Hakkı Tarık'a cevap veren Evkaf Müdürü Umumî Vekili Rüştü Bey, geçen yıl bütçesinin dördüncü maddesiyle maarife ve hususi idarelere devredilmesi gereken mektep ve medreselerin, mütevellileri idaresinde bulunan vakıflara ait tahsisatın yine o mektep ve medreseler mevcutmuş gibi masraflarına dâhil edilerek hususi idarelere verildiğini belirtmiştir. Akçe meselesi ile ilgili olarak da eskiden akçe üzerinden hesap yapıldığını

fakat bugün için akçe üzerine tahsisat alan kimsenin kalmadığını, neredeyse bittiğini ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 25, s. 487-488).

Hakkı Tarık'ın gündeme getirdiği bir diğer konu ise vakıf akarları olmuştur. Vakıf akarlarının bir kısmından faydalanmak amacıyla mütevelliler tarafından icareteyne tahvil edildiğini ifade etmiştir. Zira icareteyne tahvilin yalnızca zorunluluk durumlarında izin verildiğini ve bu durumun akarların menfaatlerinin tamamen ihlal edilmesine yol açtığını belirtmiştir. Bu nedenle yeni bir kanun yapılana kadar vakıf akar ve arazilerinin icareteyne veya mukataaya tahvil edilmesinin yasaklanması hakkında bir kanun teklifi sunmuştur. Evkaf Müdürü Umumî Vekili Rüştü Bey ise vakfin akarlarını icareteyne tahvil ederek istifade edilmesini mütevellilerin sorumluluğuna bıraktıklarını, mütevellilerin bu yetkilerini kullanarak vakfin gelecekte zarar göreceğine kanaat getirerek icareteyne tahvili için başvurduklarını belirtmiştir. Mütevellilere, alacakları para ile başka bir mülk almak şartıyla izin verdiklerini ve mütevellilerin de bunu kabul ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca, Evkaf Müdüriyeti Umumiye'nin hiçbir vakfin icareteyne ve mukataaya tahviline taraf olmadığını vurgulamıştır. Görüşmelerin sonunda, Hakkı Tarık'ın sunduğu tahrir ilgili encümene havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 25, s. 489-490).

Hafta Tatili Kanunu Münasebeti İle Sözleri

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hafta Tatili Kanunu çerçevesinde açık kalması gereken iş yerleri için zaman zaman çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Bu bağlamda gerçekleştirilen düzenlemelerden biri de Cuma günleri satış izni bulunmayan tütün satıcılarına satış izninin verilmesine yönelik olmuştur. Bu kanun tasarısı üzerine söz alan ve sigara içmediğini belirten Hakkı Tarık, Cuma günleri tütün satışı yapan dükkânların kapalı olmasına rağmen işportacıların faaliyetlerine devam ettiğini belirtmiştir. İstanbul ve Ankara'da kapalı olan dükkânların yerine, köşe başlarında tütün satışının yapılmaya devam edildiğini ve bu durumun yasaların varlığını sorgulayan bir belirsizlik yarattığını ifade etmiştir. Hafta Tatili Kanunu'nu uygulamakla yükümlü polise rağmen, bazı bakkal dükkânlarının Cuma günleri kapanmadığını ve bu da tütünün bazı insanlar için ekmek kadar zaruri bir ihtiyaç haline geldiğini belirtmiştir. Özellikle gaziler gibi belirli kesimlerin bu faaliyetleri Cuma günleri de serbestçe yapmalarına izin verilmesi gerektiğini ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 27, s. 89).

Hakkı Tarık'ın, Cuma günü tatilinden muaf tutulmasını istediği başka bir müessese de günlük gazete satışı yapan iş yerleri olmuştur. Konuşmasında, günlük gazetelerin geçerliliğinin sadece bir gün olduğunu ve ertesi güne kalmalarının uygun

olmadığını belirtmiştir. Ayrıca, günlük gazete satan iş yerlerinin aynı zamanda tütün de sattıklarını vurgulamış ve bu sebeple verilen takrirlerin birleştirilerek kabul edilmesini istemiştir. Hakkı Tarık, günlük gazete satan iş yerlerinin hafta tatiline tabi tutulmadan serbest bırakılmaları hususunda bir takrir vermiştir. Bu takrir, Meclis tarafından dikkate alınarak ilgili Encümene havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 27, s. 89-90).

Seyrisefain İdaresinin 1927 Senesi Bütçe Kanunu Tasarısı Münasebeti İle Sözleri

Meclis'in 27 Aralık 1926 tarihli oturumunda, Seyrisefain (Deniz İşletmeciliği) İdaresi'nin 1927 yılı bütçesi görüşülmüştür. Bu görüşmelerde, kanunun 6. maddesi²⁴ üzerinde tartışmalar yaşanmıştır. Bu maddeye itiraz eden Hakkı Tarık, Seyrisefain İdaresi'nin mevcut durumda %7,5 faiz ile para aldığını, ancak kanun maddesinde azami %9 oranında bir açıklık bırakılırsa, teklif yapacak olan herhangi bir müessese %9'dan daha düşük bir teklif sunmayacağını belirtmiştir. Bu sebeple, Maliye Vekili'nden bu hususun dikkate alınmasını talep etmiştir. Muvazenei Maliye Encümeni üyesi Şakir Bey, faiz oranının belirtilmemesini encümenin, verilecek yetkinin sınırlarını belirleme açısından uygun görmediğini belirtmiştir. Encümenin %9 oranının mutlaka kalması yönünde bir ısrarı olmamakla birlikte, kalmasının faydalı olacağı kanaatini ifade etmiştir. Bu tartışmaların ardından, 6. madde oylamaya sunulmuş ve ilk haliyle kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 28, s. 193-194).

Çocukların Umumi Sinema Yerlerine Gitmelerinin Yasaklanması Hakkında Kanun Münasebeti İle Sözleri

Meclis'in 17 Ocak 1926 tarihli oturumunda, çocukların umumi sinema ve tiyatroya gitmelerinin yasaklanması hakkındaki kanun tasarısı müzakere edilmiştir. Bu kanunun 1. maddesi²⁵ görüşülürken söz alan Hakkı Tarık maddede geçen, “ahlaklarına ve malumatlarına faydalı olacak surette tertip edilmiş filmler ve piyesler” ifadesine itiraz etmiştir. Ona göre, bu ifade sinema ve tiyatroları bir kısım çocuk sinema ve tiyatroları, diğer kısım ise bunun haricinde kalanlar olarak ikiye ayıracaktı. Söz konusu ifadenin değiştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey de, küçük çocukların bazı sinema ve tiyatrolara gitmesinin uygun olmadığını belirtmiş, ancak

²⁴ **Madde 6.** Seyrisefain Meclis İdaresi, vapur satın almak amacıyla azami %9 faiz oranıyla beş milyon liraya kadar borçlanma akdine ve Maliye Vekili de işbu borçlanmaya kefil olmaya yetkilidir.

²⁵ **Madde 1.** 18 ve daha aşağı yaşta bulunan çocukların umumi sinema ve tiyatrolara kabul edilmeleri memnudur. Ancak ahlâklarını tehzip ve malumatlarını tevsia medar olacak surette tertip edilmiş filimler ve piyesleri gösterir sinema ve tiyatrolara çocuklar gidebilirler. Bu filimler ve piyeslerin evvel emirde mahallî hükümetince kontrol edilerek gösterilmesine müsaade edilmiş olmak lâzımdır.

18 yaş ve altındaki çocukların sinema ve tiyatrolara gitmelerinin tamamen yasaklanmasının özgürlüklerini kısıtlayacağını ifade etmiştir. Kırklareli Milletvekili Dr. Fuat Bey, çocukların filmlerde gördükleri karakterleri taklit ettiklerini ve bunun bazen olumsuz sonuçlar doğurduğunu söylemiştir. Aksaray Milletvekili Besim Atalay Bey ise sinemaların önemini vurgulamakla birlikte küçük çocukların sinemalarda gördükleri olayların ruhları üzerinde derin izler bıraktığını, medeni ülkelerde olduğu gibi sinemaların çocuklar ve yetişkinler için ayrı ayrı düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur (TBMM ZC., D. 2, C. 28, s. 326-327). Bu açıklamaların ardından bahsi geçen madde daha detaylı incelemek üzere Maarif Encümenine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 28, s. 329).

Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun Tasarısı Münasebeti İle Sözleri

20 Ocak 1927 tarihli meclis oturumunda, Eczacılar ve Eczaneler Hakkındaki Kanun Tasarısı müzakere edilmiştir. Bu kanunun 9. maddesinin²⁶ görüşülmesi esnasında bazı milletvekilleri söz alarak bu maddeye itiraz etmiştir. Bu madde hakkında ilk sözü alan Zonguldak Milletvekili Tunalı Hilmi Bey, maddede bir düzenlemeye ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Hilmi Bey, Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinde emekli, dul ve yetim maaşlarının vefat eden bir adamın eşi ve kızları tarafından alınmaya devam edildiğini ifade etmiştir. Bunun sebebinin kadının bir maaş sahibi olması durumunda veya başka biriyle evlendiğinde bir güvence sağladığını belirtmiştir. Ülkemizin öncelikle nüfusa ihtiyaç duyduğunu ve nüfusu artırmak için her çareye başvurulması gerektiğini ifade etmiştir. Hilmi Bey, bahsi geçen maddedeki evlenmek şartının beş seneden bir seneye indirilmesini ve evlendikten sonra da bu hakkın devam etmesi gibi bir kaydın düşmesini encümenenden talep etmiştir. Sıhhiye Vekili Doktor Refik Bey, Almanya’da eskiden böyle bir hakkın bulunduğunu fakat son zamanlarda çıkan bir kanunla bu hakkın kaldırıldığını belirtmiştir. Hakkı Tarık ise Hilmi Bey’in düşüncesine katıldığını belirterek ilgili maddenin, “Çocuk yoksa dul karısının evlenmesine kadar devam eder, dul kadın evlendiği takdirde beş sene zarfında nihayet bu hak sakıt olur” kısmına itiraz etmiş ve evlenmeyi beş sene ile sınırlandırmanın doğru olmadığını vurgulamıştır. Hakkı Tarık, “Dul bir kadını evlenmeğe icbar mı edeceğiz?” diyerek bir kadının evlenip evlenmeme kararının kendisine ait olduğunu ve kendisine miras kalmış olan bu hakkın alınmasının

²⁶ **Madde 9.** Bir eczahanenin mesul müdür tarafından idare edilmesi; eczacı hakkındaki yasak hükmün kaldırılması veya çocuğun rüştünü ispat etmesine ve çocuk yoksa dul karısının evlenmesine kadar devam ederdi. Dul kadın evlenmediği takdirde beş sene nihayetinde bu hak düşerdi. Eğer vefat eden eczacının çocuklarından biri eczacıysa, eczahane resmi izinle ona devredilirdi. Eczacı okulunda eğitim gören bir çocuk varsa, eğitimi tamamlayana kadar mesul müdür eczahaneyi yönetirdi.

doğru olmadığını belirterek bahsi geçen ifadenin çıkartılmasını teklif etmiştir. Hakkı Tarık’a cevap veren Sıhhiye Vekili Doktor Refik Bey, bu hakkın ölünceye kadar devam etmesinin eczanenin işletilmemesi anlamına geldiğini, şimdiye kadar bu hakkın bir yıl olduğunu, kendilerinin ise bunu beş seneye çıkardıklarını belirtmiştir. Eczacılığın ilerlemesi ve gelişmesi için önündeki engelleri kaldırmak gerektiğini savunmuştur. Bütün bu tartışmaların ardından, 9. madde ilk haliyle kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 28, s. 400-401). Hakkı Tarık ayrıca, bu kanunun 32. maddesine²⁷ de itiraz etmiştir. Hakkı Tarık bu maddenin, “Tertip edilecek yevmî reçetelerin kaydına mahsus olup mahallî memurini sıhhiyesince yaprak adetleri tasdik edilen ve mühürlenene bir defter tutulur” şeklinde düzenlemesini teklif etmiş ve bu teklifi kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 28, s. 428).

Ecza Ticarethaneleri ile Sanayi ve Ziraatta Kullanılan Kimyasal Maddelerin Satışı Hakkında Kanun Tasarısı Münasebeti İle Sözleri

26 Şubat 1927 tarihli meclis oturumunda, Ecza Ticarethaneleriyle Sanayi Ve Ziraatta Kullanılan Kimyasal Maddeler Hakkındaki Kanun müzakere edilmiştir. Bu kanunun 24. maddesi²⁸ mecliste tartışmalara neden olmuştur. Şarkikarahisar Milletvekili İsmail Bey, bu düzenlemenin doğru olmadığını vurgulayarak, ithal edilecek ilaçların sadece belirli gümrüklerden ülkeye girişine izin verilmesinin serbest ticaret ve dağıtım ilkelerine aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Sıhhiye Vekili Dr. Refik Bey’den konuyla ilgili açıklama talep etmiştir. Dr. Refik Bey, birçok ülkede ilaçların sadece belirli gümrüklerden geçtiğini Almanya, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde de bu sistemin uygulandığını belirtmiştir. Ayrıca, her gümrükte laboratuvar kurma imkânının bulunmadığını ifade ederek, bugüne kadar ilaçların hangi gümrük veya limandan giriş yaptıysa, bundan sonra da aynı noktalardan giriş yapacağını açıklamıştır. İstanbul ve İzmir’in bu amaçla kullanılan gümrükler olduğunu vurgulamıştır. Dr. Refik Bey’in bu açıklamasına karşı çıkan Hakkı Tarık, laboratuvarların her yerde kurulmasının zor ve maliyetli olduğunu bu yüzden belirli yerlerde bulunmasının gerektiği görüşünü kabul ettiğini ifade etmiştir. Ancak, ecza depolarının büyük bir kısmının İstanbul’da ve İzmir’de olması mutlaka bu maddenin bu şekilde çıkmasını zorunlu kılmadığını belirtmiştir. Ecza depolarının diğer şehirlerde de bulunabileceğini ve eczacıların ilaçları doğrudan ithal

²⁷ **Madde 32.** Her eczahanede, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletince tertip edilecek ve mahallî memurini sıhhiyesince yaprak adetleri tasdik edilecek ve mühürlenecek yevmî reçetelerin kaydına mahsus bir defter tutulur.

²⁸ **Madde 24.** Yurt dışından ithal edilecek ecza ve kimyevî maddeler, Sıhhiye ve Maliye Vekâletleri tarafından belirlenen gümrüklerden ülkeye giriş yapabilecektir.

edebileceğini belirtmiştir. Ona göre, önemli olan ilaçların iyi bir gümrük işleminden ve denetimden geçirilmiş olması ve gümrük konusunda kolaylık sağlanması idi. Bu açıklamalardan sonra Sıhhiye Encümenince kanun maddesinde küçük bir düzenleme yapılarak oylamaya sunulmuş ve yapılan oylamada kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 29, s. 134-137).

Gedikli Küçük Zabit Menbaaları Hakkında Kanun Tasarısı Münasebeti İle Sözleri

26 Mart 1927 tarihli meclis oturumunda, Gedikli Küçük Zabit Menbaaları Hakkında Kanun tasarısı müzakere edilmiştir. Bu oturumda Hakkı Tarık, her maddeyi ayrıntılı bir şekilde inceleyerek, eksik gördüğü kısımlara sık sık müdahale etmiştir. İlk olarak, 1. maddede geçen: “Baytariye mektepleri” ifadesinin yanlış olduğunu belirterek bunun “baytar” olarak düzeltilmesini önermiştir. Ancak, bu öneri meclis tarafından kabul edilmemiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 30, s. 220). Hakkı Tarık, 2. maddede geçen, “Birinci maddede yazılı mektepler talebesinden arzularıyla çıkmak isteyenler ancak parasız okudukları müddete ait bütün masrafları ödeyerek çıkabilirler” ifadesine de itiraz etmiştir. Bunun ne anlama geldiğini ve bu masrafların talim ve tedris masraflarını da kapsayıp kapsamadığını sormuştur. Müdafaa-i Milliye Vekili Recep Bey, bu masrafların tam olarak ne olduğunu bilmediğini, ancak genel olarak mekteplerden çıkan öğrencilerden alınan masrafların kastedildiğini belirtmiştir. Hakkı Tarık’ın itiraz ettiği bir diğer madde ise 3. maddedir. Bu maddeye göre, “Mektepler talebesinden arzusuyla olmayıp da herhangi bir sebeple çıkarılanlardan çürüklerle, on beş yaşından küçükler velilerine, yoksa şehir yatı mekteplerine teslim olunurlar” Hakkı Tarık, bu düzenlemenin şehir yatı mekteplerini nicelik ve nitelik açısından etkileyebileceğini ifade etmiştir. Özellikle askerî mekteplerden, harbiyeden, tıbbiye ve baytar mekteplerinden ve küçük zabit mekteplerinden ahlaka aykırı sebeplerle çıkarılan öğrencilerin şehir yatı mekteplerine gönderilmesinin uygun olmadığını belirtmiştir. Bu maddenin yeniden düzenlenmesini istemiştir. Hakkı Tarık, bu öğrencilerin hangi sebeplerle çıkarıldığının belirtilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda, “Teslim olunurlar” fıkrasından sonra, “Bu talebenin mekteplere kabulü, Maarif Vekâletinin koyduğu hükümlere bağlıdır” şeklinde bir düzenleme yapılmasını önermiştir. Ancak, yapılan oylamada bu öneri kabul edilmemiştir. Çorum Milletvekili Mustafa Bey ve Urfa Milletvekili Refet Beylerin verdikleri tavrı 3. madde olarak kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 30, s. 221-224).

Telgraf ve Telefon Şirketleri Hakkında Kanun Tasarısı Münasebeti İle Sözleri

Meclis'in 13 Nisan 1927 tarihli oturumunda, İstanbul, Ankara ve İzmir'deki telsiz, telgraf ve telefon şirketlerine genel müdür atanması hakkındaki kanun tasarısı görüşülmüştür. Bu tasarı hakkında söz alan Hakkı Tarık, kanunda genel müdürlerin görevlerini nasıl yapacaklarına dair bir hükmün bulunmadığını belirterek, bu hususun düzeltilmesini talep etmiştir. Hakkı Tarık ayrıca, İstanbul Telefon Şirketi'nin işleyişine dair bazı sorunları dile getirmiştir. İstanbul'da telefonla iletişim kuran vatandaşların görüşmelerinin muharebe memurlarının keyfi muamelelerine bağlı olduğunu ve bu durumu otomatik konturlar ekleyerek düzeltebileceğini ifade etmiştir. Şirketin, telefon makinesinin başka bir isme devri konusunda müşterilere zorluk çıkarıp, yeniden tesis edilmiş gibi ücret talep etmesini de eleştirmiştir. Ayrıca, İstanbul Telefon Şirket'nin konuşma ücretlerine yaptığı zammın fazla olduğunu belirtmiştir. Hakkı Tarık'a cevap veren Dâhiliye Vekili Cemil Bey, Posta ve Telgraf Müdiriyeti Umumiyeti'ne bağlı olan İstanbul ve İzmir'deki imtiyazlı telefon şirketleri ile radyo şirketi ve benzeri şirketlerde hükümetin birer komiseri bulunduğunu belirtmiştir. Hükümetin bu komiserlere şirketlerin verdiği senelik aidattan bir kısım ücret verdiğini ifade etmiştir. Ancak, son zamanlarda bir memurun iki yerden maaş almaması hakkındaki kanun hükmüne uygun olarak Divanı Muhasebat'ın, komiserlerin şirketler nezdindeki görevlerinden dolayı aldıkları parayı başka bir yerde memur olduklarında vermediğini açıklamıştır. Posta ve Telgraf İdaresi'nde görev yapacak kişilerin ihtisas erbabı arasından seçilmesi gerektiğini, dışardan yeterli ihtisas erbabı bulunamadığı için mevcut memurlardan birkaçının bu görevi yerine getirdiğini ve bu tasarının bu durumu teyit amacıyla meclise sunulduğunu ifade etmiştir. Otomatik kontur meselesinin teknik bir konu olduğunu ve bu hususta bilgi veremeyeceğini belirtmiştir. Telefon nakli konusunda mukavelede ne yazıyorsa ona uyulması ve mukaveleye aykırı durumların düzeltilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Konuşma ücretlerine yapılan zam hakkında ise İstanbul Telefon Şirketi'nin mukavele şartlarına uyulması gerektiğini ve Hakkı Tarık'ın dile getirdiği konular hakkında detaylı incelemeler yapıldıktan sonra meclisi bilgilendireceğini söylemiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 31, s. 128-129).

Resmi Binalardaki Osmanlı Arma, Tuğra ve Kitabelerin Kaldırılması Hakkında Kanun Münasebeti İle Sözleri

Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus-devlet inşa sürecinde yeni bir toplum ve vatandaş kimliği oluşturma düşüncesinin bir aracı olarak "Osmanlı Arma, Tuğra ve Kitabelerin

Resmi Binalardan Kaldırılmasına Dair Kanun” yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla birlikte, kitabeler ve mimarî eserler üzerindeki Osmanlı dönemi yazıları ve sembolleri kaldırılmıştır. Böylece geçmişle olan bağlar zayıflatılarak yeni hafıza alanlarının yaratılması amaçlanmıştır. Bu şekilde, Cumhuriyet ideolojisi ve değerleri doğrultusunda toplumsal dönüşüm ve bellek inşası sağlanmaya çalışılmıştır (Arıkan ve Aslan, 2022, s. 410).

Rize Milletvekili Ekrem Bey tarafından, 13 Nisan 1927 tarihinde, Türkiye Cumhuriyeti dâhilindeki bütün resmî ve millî binalar üzerindeki Osmanlı tuğra ve methiyelerinin kaldırılarak yerlerine Cumhuriyet arması ve Cumhuriyet’in kabul tarihinin yazılmasına ilişkin bir kanun teklifi meclise sunulmuştur (TBMM ZC., D. 2, C. 31, s. 133). Bu kanun teklifinin görüşülmesi sırasında Hakkı Tarık söz alarak, maddenin ilk fıkrasında yer alan “Osmanlı saltanatına ait olup resmî binalarda mevcut ve temsili bir mahiyeti haiz tuğra ve armalar ilah” ifadesinin, “Resmî ve temsili mahiyeti haiz binalarda mevcut olup Osmanlı saltanatına ait bulunan tuğra ve armalarla ilah...” şeklinde değiştirilmesini talep etmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 31, s. 135). Aydın Milletvekili Tahsin Bey ise “resmî ve millî binalar” ifadesinin camileri, çeşmeleri ve sebilleri de kapsayıp kapsamadığını sormuştur. Tahsin Bey’e göre, bu yerlerde bulunan sanat eserleri hem sanat hem de edebi kıymete sahipti. Bu açıklama sonrasında Hakkı Tarık, birinci maddenin daha detaylı olarak yazılması amacıyla kanun teklifinin Maarif Komisyonuna gönderilmesini önermiştir. Yapılan oylamada bu öneri kabul edilerek Maarif Komisyonuna havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 31, s. 135).

Maarif Komisyonu, bu konuyu inceleyerek hazırladığı mazbatayı 19 Mayıs 1927 tarihinde meclise sunmuştur. Mazbatada, bazı binalarda bulunan arma, tuğra ve kitabeler hakkındaki kanun teklifinin tekrar müzakere edilerek bazı düzenlemeler yapıldığı belirtilmiştir. Maarif Komisyonunun kararı oy çokluğuyla kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 32, s. 199-200).

Nafia Vekâleti Bütçesi Münasebeti İle Sözleri

Nafia Vekâleti’nin 1927 yılı bütçesinin görüşüldüğü 14 Nisan 1927 tarihli meclis oturumunda Nafia Vekili Behiç Bey, mevcut demiryollarının durumu, deniz ve liman işleri, kara yolları ve diğer bayındırlık faaliyetleri hakkında meclise bilgi vermiştir. Van Gölü’ndeki seyrisefain işlerinin düzensiz olduğunu ve bölgeye bir heyet gönderdiklerini belirtmiştir. Bu heyetin raporuna göre önemli miktarda bütçeye ihtiyaç duyulduğunu, ancak mevcut bütçe ile idare edeceklerini ifade etmiştir. Hakkı Tarık bu açıklama üzerine söz alarak, Behiç Bey’e çeşitli sorular yöneltmiştir. Hakkı Tarık, Nafia Vekâletinin bu

konuda bir talimatname verip vermediğini, düzenli para göndermeyi vaat edip etmediğini, yeni düzenlemeler yapıp yapamayacaklarını ve halkın bu hizmetlerden etkin bir şekilde yararlanıp yararlanamayacağını sormuştur. Behiç Bey, bütçeden bu iş için ayrılan miktarın 40 bin lira olduğunu, ancak işlerin tamamlanması için milyonlar gerektiğini belirtmiştir. Hakkı Tarık'ın dile getirdiği başka bir konu da İstanbul'daki Rıhtım Şirketi'nin rıhtım yapılmamış olan yerlere çıkarılan eşyadan vergi alındığı ile alakalı olmuştur. Hakkı Tarık, İstanbul Rıhtım Şirketinin vaziyeti hakkında Vekâletin inceleme yaptığı haberini aldığını ve bu incelemenin neticesinin ne olduğunu sormuştur. Behiç Bey, Rıhtım Şirketi hakkında inceleme yapan komisyonun raporunu bir hafta önce aldığını ve meselenin karmaşık olduğunu belirtmiştir. En kısa sürede ise sonuca ulaşacaklarını ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 31, s. 146-148).

Kanun ve Nizamların Neşir ve İlân Hakkında Kanun Tasarısı Münasebeti İle Sözleri

17 Aralık 1927 tarihini taşıyan 763. sayıdan itibaren “Resmi Ceride”nin adı, “Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazetesi” şeklinde değiştirilmiştir. Gazetenin adının “Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazetesi” olarak değiştirilmesi Hakkı Tarık'ın önerisi ile gerçekleşmiştir. 28 Mayıs 1927'de bilimum kanun ve nizamların sureti kanun ve nizamnamelerin ne suretle ilan edileceği hakkında bugüne kadar derli toplu bir kanun çıkarılamadığını, mevcut resmi ceridede kanunların imzasız yayınlandığını ve gazetede yayımlanacak mevzuatın şekil şartlarının net olarak belirlenmediği belirtmiştir. Meclis-i Âli Dâhili Nizamnamesi kabul edilirken, “resmi ceride” tabirinin “resmi gazete” olarak değiştirildiğine işaret eden Hakkı Tarık, bu nedenle “resmi ceride” yerine “resmi gazete” adının kullanılması gerektiğini önermiştir. Onun bu önerisi dikkate alınarak tasarı, yeniden incelenmek üzere Teşkilatı Esasiye ve Dâhiliye Encümenine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 32, s. 640-641). 8 Aralık 1927'de meclis gündemine tekrar gelen bu konu üzerine iki öneri sunulmuştur. İlk öneri, gazetenin adının “Resmi Gazete” olması yönünde olmuş, ikinci öneri gazetenin adının “Devlet Gazetesi” olarak değiştirilmesiydi. Yapılan oylama sonucunda gazetenin isminin “Resmi Gazete” olarak değiştirilmesine karar verilmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 1, s. 91-94).

İhtiyat Zabıt ve İhtiyat Askeri Memurları Kanun Tasarısı Münasebeti İle Sözleri

28 Mayıs 1927 tarihli meclis oturumunda, İhtiyat Zabıt ve İhtiyat Askeri Memurları ile ilgili bir kanun meclis gündemine gelmiştir. Bu tasarının müzakeresi sırasında Hakkı Tarık, Tıp Fakültesi öğrencilerinin askerlikle ilgili karşılaştıkları

zorluklardan söz etmiştir. Hakkı Tarık, Tıp Fakültesi öğrencilerinin beş yıllık eğitim ve bir yıl da tatbikat gördükten sonra ancak mezun olduklarını belirtmiştir. Kabul edilen bu kanuna göre askerlik hizmetine girmeleri mezun olmalarına bağlı idi. Şimdi ise tâtbiakat mektebini tamamladıktan ve askeri hizmete dâhil olduktan sonra askerlik yapacakları gibi bir durum ortaya çıktığını ifade etmiştir. Tıp Fakültesi'nin son iki yılında bulunan öğrencilerin bu kanundan muaf tutulmasını isteyen Hakkı Tarık, bu öğrenciler hakkında zaten yürürlükte olan bir kanunun bulunduğunu ve bu kanunun hükümlerine göre işlem yapılmasını talep etmiştir. Hakkı Tarık'ın bu sözlerine cevap veren Müdafaaî Milliye Vekili Recep Bey, orduya hangi fakülte veya mektepten olursa olsun kabul edilen kanun maddelerinde belirtildiği şekilde tahsillerini tamamlayarak hâkim, eczacı, dişçi gibi unvanlara sahip olan kimselerin sertifikalarının verildiği günden itibaren bu kanun hükümlerinin uygulandığını ve o zamana kadar bu öğrencilerin askerlikle ilişkilerinin bulunmadığını açıklamıştır. Hakkı Tarık, bu açıklamalar üzerine tekrar söz alarak, “Askerî tabip olmak üzere yetiştirilen talebeler vardır, bunlar aynı muameleyi mi göreceklidir?” şeklinde bir soru yöneltmiştir. Recep Bey ise askeri tabip olarak yetiştirilen öğrencilerin bu duruma tabi olmadığını, mezun olup diplomalarını aldıkları günden itibaren muvazzaf zabıt olacaklarını belirtmiştir. Bu açıklamaların ardından, Meclis Başkanı tarafından kanun maddesi oylamaya sunulmuş ve yapılan oylama sonucunda kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 32, s. 655).

Geçici Tütün İdaresi ve Sigara Kâğıdı İnhisarı Hakkındaki Kanun Tasarısı Münasebeti İle Sözleri

16 Haziran 1927 tarihli meclis oturumunda, Geçici Tütün İdaresi ve Sigara Kâğıdı İnhisarı Hakkındaki Kanun tasarısı müzakere edilmiştir. Bu kanun tasarısı üzerine söz alan Hakkı Tarık, tütün üreticilerinin sorunlarını dile getirmiştir. Hakkı Tarık, tütün yetiştirilen bölgelerde yaptığı seyahatlerde çiftçilerin bazı şikâyetlerine rastladığını çiftçilerin, nizamnamenin üretici aleyhinde çok sıkı ve lüzumsuz sınırlamalarından şikâyetçi olduklarını belirtmiştir. Maliye Vekili'ne, “Nizamnamede çiftçi lehine olması gereken bazı noktalar tadil görmekte midir ve ne zaman görecektir?” sorusunu yöneltmiştir. Hakkı Tarık, üreticilerin tütün satışındaki sınırlamalardan büyük sıkıntı çektiğini ve bu muamelenin basitleştirilmesini istediklerini belirtmiştir. Ayrıca, dönüm tahminlerinde birtakım zorluklar ve haksızlıkların olduğunu belirterek, satış muamelelerinin basitleştirilmesi ve dönüm tahminlerinin daha makul bir şekilde indirilmesinin zorunlu olduğunu vurgulamıştır. Maliye Vekâleti'nin bu konuda ne düşündüğünü sormuştur. Bunun üzerine Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey, bahsi

geçen nizamnamenin mevcut olan bir kanuna istinaden yapıldığını ve yeni bir kanun yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Yeni bir kanun yapıldıktan sonra da ona istinaden yapılacak olan nizamnamede gerekli değişikliklerin yapılacağını belirtmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 33, s. 71-72).

Memur Maaşları Hakkında Kanun Tasarısı Münasebeti İle Sözleri

TBMM’de zaman zaman memurlarla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler memurların; maaş, tayin, terfi ve ceza gibi hususları içermektedir. 18 Haziran 1927 tarihli meclis oturumunda, memur maaşları hakkındaki kanun tasarısı görüşülmüştür. Bu görüşmelerde Dâhiliye Encümeni, Maliye Encümeni, Bütçe Encümeni ve Hükümet, memur maaşları ile ilgili çeşitli teklifler sunmuşlardır. Yapılan görüşmeler sonucunda memur maaşları ile ilgili tasarıya son şekil verilerek kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 33, s. 124).

Bu görüşmelerde Hakkı Tarık söz alarak, tasarının 5. maddesine itiraz etmiştir. Söz konusu maddeye göre, “tayin olduğu görevine hükümetçe gidişi ertelenen ve kendisine yazılı olarak tebliğ edilen memurlara erteleme süresince yeni görevine ait maaş ve tahsisatının yarısının birinci madde hükmüne göre düzenleneceği” belirtilmekteydi. Hakkı Tarık, bu maddeyi, memurun herhangi bir kusuru bulunmadığı ve hak ettiği maaşın tam olarak verilmesi gerektiği gerekçesiyle eleştirmiştir. Bütçe Encümeni adına söz alan Ahmet Remzi Bey ise memurların belirli bir süre içinde göreve başlamaları hâlinde maaşlarını aldıklarını, ancak herhangi bir sebeple görevine başlayamayan memura yarım maaş ve fevkalade tahsisat ödendiğini ifade etmiştir. Bu açıklamaların ardından, 5. madde ilk haliyle kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 33, s. 124).

Hakkı Tarık ayrıca bu kanunun 17. maddesine²⁹ de itiraz etmiştir. Maddenin “ancak bu müddet” kelimeleriyle başlayıp “tesviye olunur” kelimesiyle biten kısmının metinden çıkarılmasını teklif etmiş ve bu teklif yapılan oylamada kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 33, s. 129-132).

Maarif Vergisi Hakkında Kanun Tasarısı Münasebeti İle Sözleri

18 Haziran 1927 tarihli meclis oturumunda, Maarif Vergisi Hakkında Kanun müzakere edilmiştir. Hükümet, Bütçe Encümeni, Maarif ve Dâhiliye Encümenleri

²⁹ **Madde 17.** Vazife ve memuriyetlerine alakalı husustan dolayı işten el çektirilen memurun maaşları kesilir. Tahkikat veya muhakeme neticesinde muhakemeyi durdurmak veya beraat kararı alırlarsa maaşları kesildiği olduğu itibaren tam ve tahsisatı fevkaladeleri yarım olarak verilir. Ancak bu müddet esnasında yerlerinde vekil istihdam edilmiş ise sekizinci madde gereğince vekile verilir. Miktardan fazlası kendilerine tesviye olunur. Muhakeme neticesinde mahkûm olanlara işten el çektirildiği tarihten itibaren bir şey verilmez.

müşterek olarak Maarif vergisi hakkında teklifler sunmuşlardır. Yapılan görüşmeler sonucunda Maarif vergisi hakkındaki tasarıya son şekli verilerek kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 33, s. 142-148). Bu kanunun 1. maddesi³⁰ görüşülürken Hakkı Tarık, söz alarak itirazda bulunmuştur. Konuşmasında, sadece ilk tahsil çağındaki çocukların eğitiminin değil, aynı zamanda halk mekteplerinin tesis ve idaresinin de dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. Birinci maddeye bu yönde bir fıkranın eklenmesini teklif ederek bu maddenin, “Her vilayette ilk tahsil çağında bulunan çocukların talim ve terbiyeleri ve halk mektepleri tesis ve idaresi için zaruri olan masrafların karşılığı, ilk tedrisata mahsus akarlar hasılatı ve teberru ve yardımlarla beraber aşağıdan sayılan gelir kaynaklarından temin olunur.” şeklinde düzenlenmesini istemiştir. Maarif Vekili Mustafa Necati Bey, Hakkı Tarık’ın fikrine katıldığını belirterek maddenin bu şekilde kabul edilmesini istemiştir. Birinci madde, Hakkı Tarık’ın teklifi doğrultusunda kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 33, s. 149).

Askerlik Mükellefiyeti Hakkında Kanun Tasarısı Münasebeti İle Sözleri

Meclis’in 21 Haziran 1927 tarihli oturumunda, Askerlik Mükellefiyeti Kanunu görüşülmüştür. Bu kanun maddesi üzerine söz alan Hakkı Tarık, kadınlara siyasi haklar verilmesi konusunu gündeme getirmiştir. Hakkı Tarık, kadınların da seçme ve seçilme hakkına sahip olabileceğini, ancak bunun ne zaman gerçekleşeceğini belli olmadığını belirtmiştir. Konuşmasının devamında, nasıl ki milletvekili olmak ve milletvekili seçimlerine katılmak vatani bir görev ise memleketin müdafasına iştirak etmek de bir vatandaşlık görevi olduğunu belirterek kadınların da askerlik yapabileceğini savunmuştur (TBMM ZC., D. 2, C. 33, s. 385). Hakkı Tarık’tan sonra söz alan Müdafaai Milliye Vekili Recep (Peker) Bey, kadınların zaten vatan evlatlarını yetiştirerek vatanın korunmasında önemli katkıları olduğunu, seçme ve seçilme hakkının kadına verilmesi ile kadınların meclise girmelerinin yeterli olmayacağını vurgulamıştır. Recep Bey, kadınların seçimlere katılabilmesi için durumun henüz müsait olmadığını söylemiş olduğu, “Bu kanunun Türk vatanının bünye ile fiilen tehlike anında müdafaası eşkâlini tarif ve tespit eden bir kanundan ibaret olduğu için bu mevzu üzerinde kadınların da buraya iştiraklerinin caiz ve kabil olmadığı hakkındaki fikrime arkadaşlarımin da iştirak etmiş olacaklarını arz ederim” sözleriyle dile getirmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 33, s. 385).

³⁰ **Madde 1.** Maarif vergisi her vilayette ilk tahsil çağında bulunan çocukların talim ve terbiyeleri için zaruri olan masraflara halkın hissei iştirakidir. Bir vilayet dâhilindeki yapı, arazi, kazanç ve sayım vergisi mükelleflerinden ferdi ve hükmi her şahıs o vilayetin ilk tedrisat masrafının kendisine düşen hisseyi ödetmekle mükelleftir.

Gençleri Zararlı Neşriyattan Koruma Kanunu Münasebeti İle Sözleri

Cumhuriyetin kurucu kadrosu, gençlerin eğitime büyük önem vermiştir. Zira toplumsal medeniyetin korunması ve devamlılığı, karakterli, bilgili ve inançlı bireylerin yetiştirilmesine bağlıydı. Bu nedenle, gençlerin çocukluk dönemlerinde aldıkları eğitim ve öğretime özen göstermek, onları zararlı yayınlardan korumak, sağlıklı bir toplum oluşturma'nın temel şartıydı (Öztürk, 1994c, s. 204). Bu amaçla, Gençleri Zararlı Neşriyattan Koruma Kanunu, 21 Haziran 1927'de meclis gündemine gelmiştir. Ergani Milletvekili Kâzım Vehbi Bey, kanun teklifi üzerine yaptığı konuşmada, basın hürriyetinin elzem olduğunu, fakat memleketin zararına olabilecek yayınların yapılmasına da karşı olduğunu ifade etmiştir. Kâzım Vehbi Bey'den sonra söz alan Hakkı Tarık, basın hürriyetinin her şeyi serbestçe yazmak anlamına gelmediğini, sadece Kâzım Vehbi Bey gibi düşünmediğini, mütalaa ihtiyacı tatmin edildiği zaman buna zaten lüzum kalmayacağını ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 33. s. 453-456). Hakkı Tarık'tan sonra söz alan Maarif Vekili Mustafa Necati Bey, teklif edilen kanunun basın hürriyetini kısıtlayan herhangi bir madde içermediğini, yalnızca on sekiz yaşına kadar olan çocukları zararlı yayınlardan koruma amacını güttüğünü açıklamıştır (TBMM ZC., D. 2, C. 33, s. 456).

4.1.1.3. Şifahi Sualler ve Bunlara Verilen Cevaplar

Ereğli'deki Emval-i Metrukeden (Terk Edilmiş Mallar) Sayılan Kömür Madenleri Hakkındaki Suali

10 Aralık 1924 tarihli meclis oturumunda Hakkı Tarık, Maliye ve Ticaret Vekâletine, Ereğli'de mübadillere ait bulunan emvâl-i metrukeden olan kömür ocaklarının hukukunun hazine tarafından takip edilip edilmediğini ve 63 numaralı Rumbaki kömür ocağının devir muamelesi hakkında bir soru yöneltmiştir (BCA, 30.10.0.0.7.39.6; TBMM ZC., D. 2, C. 11, s. 44). Bu soruya karşılık Ticaret Vekili Ali Cenani Bey, "sual takriri daha vekâlete gelmedi, malumatım yoktur" şeklinde bir cevap vermiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 11, s. 44). 22 Aralık 1924 tarihli meclis oturumunda, Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik ve Ticaret Vekili Ali Cenani Beyler, Hakkı Tarık'ın bu şifahi sorularına cevap vermişlerdir. Maliye Vekili Abdülhalik Bey, kömür havzasında terk edilmiş ocakların hükümet tarafından Ticaret Vekâleti'nden gönderilen maden mühendisleri aracılığıyla idare edildiğini belirtmiştir. Ticaret Vekili Ali Cenani Bey ise 63 numaralı ocağın devrine dair vekâletnamenin aslının Ticaret Vekâleti'nde olmadığını,

sadece bir suretinin mevcut olduğunu ifade etmiştir. Bu konuyu Ereğli Havza-i Fahmiyesi Müdürü Esat Bey’e telgrafla sorduklarını ve üzerinde ciddi tetkikat yapacaklarını vurgulamıştır (TBMM ZC., D. 2, C. 11, s. 210-214).

4.2. 1927 Seçimleri

1927’de yasa hükümleri gereği dört yıllık görev süresi sona eren II. Meclis, yeni bir seçim yapma kararı almıştır (Tunçay, 1981, s. 175). 1927 seçimleri, 3 Nisan 1923 tarih ve 320 Sayılı Seçim Kanunu hükümlerine göre gerçekleştirilmiş olup, seçimlere yalnızca Cumhuriyet Halk Fırkası katılmıştır (Olgun, 2011, s. 13). Seçim öncesinde CHF, 23 Haziran 1927’de bir tüzük değişikliği yaparak milletvekillerini belirleme yetkisini Parti Genel Başkanına bırakmıştır (Demirel, 2014, s. 85).

İki dereceli seçim sistemine göre yapılan 1927 seçimlerinde, 30 Temmuz-5 Ağustos 1927 tarihleri arasında ikinci seçmen seçimleri yapılmış, milletvekilliği seçimi ise 2-6 Eylül tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu seçimlere katılım oranı %23 gibi düşük bir seviyede kalmıştır. 63 seçim bölgesinde yapılan seçimler sonucunda 316 milletvekili meclise girmiştir. Seçilen bu milletvekillerinin tamamı CHF’nın belirlediği adaylar olmuştur (Girgin, 2013, s. 84). 1927 seçimleri sonrası oluşan meclis, 1 Kasım 1927-26 Mart 1931 tarihleri arasında 3 yıl 7 ay 19 gün görev yapmıştır (Olgun, 2014, s. 14).

4.2.1. Hakkı Tarık Us’un III. Dönem Meclis Çalışmaları

TBMM’nin III. Dönem seçimlerinde tekrar Giresun’dan aday gösterilen Hakkı Tarık, yapılan seçimde 516 oy alarak milletvekili seçilmiştir (Hakkı Tarık Us’un Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre: 3, Sicil No: 513). 15 Ekim 1927’de mazbatasını alan Hakkı Tarık, 1 Kasım 1927’de meclise katılmıştır. Mazbatasını 2 Kasım’da meclis tarafından onaylanmıştır (Hakkı Tarık Us’un Tercüme-i Hal Belgesi, TBMM Arşivi, Devre: 3, Sicil No: 513). Hakkı Tarık, III. Yasama döneminde Anayasa Komisyonu’nda görev almış ve bu komisyonun sözcülüğünü yapmıştır. Ayrıca, Yavuz Zırlıslı Hakkında Soruşturma Komisyonu ve Seçim Mazbatalarını İnceleme Komisyonlarına üye olarak seçilmiştir. III. Yasama dönemi boyunca çeşitli konularda 7 önerge, 8 kanun teklifi sunmuş ve 29 farklı konuda 58 konuşma yapmıştır (Öztürk, 1995a, s. 281-282).

4.2.1.1 Takrir ve Teklifleri

Niyazi Efendi Hakkında Arzuhal Encümenince Kabul Edilen Kararın Heyeti Umumiyyede Müzakeresine Dair Takriri

Hakkı Tarık, 15 Aralık 1927 tarihli meclis oturumunda, süvari muhafaza memurluğu için yapılan sınavda birinci olduğu halde hakkı gasp edilen ve Arzuhal Komisyonu'na bir dilekçeyle başvuran Niyazi Bey hakkında, Arzuhal Encümeni'nin kabul ettiği kararın genel kurul tarafından incelenmesini talep etmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 1, s. 131). Bu konu üzerine söz alan Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey, Arzuhal Encümeni'nin gerekli incelemeyi yapmadığını ve meclise eksik bilgi verdiğini belirtmiştir. Arzuhal Encümeni Mazbata Muharriri Ziyaettin Bey ise bu meseleyi Maliye Vekâletinden sorduklarını ve gelen cevaba göre Rasim Efendi'nin, Niyazi Efendi'ye göre daha ehliyetli görüldüğünü ve bu nedenle Arzuhal Encümeni'nin de Maliye Vekâleti'nin kanaatine göre karar verdiğini ifade etmiştir. Denizli Milletvekili Mazhar Müfit Bey ise bu konunun Arzuhal Encümeni tarafından etraflıca araştırıldıktan sonra genel kurula arz edilmesini istemiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 1, s. 152-153). 29 Aralık'ta tekrar görüşülen bu konuda ilk sözü Hakkı Tarık almıştır. Hakkı Tarık, meseleyi küçük bir imtihan meselesi olarak görmediğini, Arzuhal Encümeni'nin, Niyazi Bey'e tatminkâr bir cevap vermesi gerektiğini ifade etmiştir. Konuşmasının devamında, vatandaşın hakkını müdafaa etmenin “bir hak meselesi, bir izzeti nefis meselesi, bir vatandaş meselesi” olduğunu vurgulayarak konunun önemine dikkat çekmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 1, s. 190-193). Hakkı Tarık'ın fikirlerine iştirak eden Denizli Milletvekili Mazhar Müfit Bey de Arzuhal Encümeni'nin tutumunun doğru olmadığını, vatandaşın hakkını koruması gerektiğini, aksi takdirde vatandaşın meclise olan güveninin zedelediğini belirtmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 1, s. 193). Bu konuşmaların ardından Hakkı Tarık, Arzuhal Encümeni kararının gerekçeli olması için ilgili encümene iadesini teklif etmiştir. Teklif kabul edilerek Arzuhal Encümeni'ne geri gönderilmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 1, s. 194-196).

Memurin Kanunu'nun 3. Maddesine Bir Fıkra İlavesi Hakkında Teklifi

Hakkı Tarık, 15 Aralık 1927 tarihli meclis oturumunda, Memurin Kanunu'nun 3. maddesine bir fıkra eklenmesi hususunda bir kanun teklifi sunmuştur. Teklif, Dâhiliye ve Bütçe Encümenlerine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 1, s. 130). Yasama dönemi sonuna kadar Hakkı Tarık'ın teklifi hakkında Dâhiliye ve Bütçe Encümenlerinden bir cevap gelmemiştir.

Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu’nun 400. Maddesinin Tefsiri Hakkında Takriri

Osmanlı Devleti’nde nizamiye ve ticaret mahkemelerindeki yargılama işlemlerini düzenlemek amacıyla 1878 yılında çıkarılan Usulü Muhakemei Hukukiye Kanunu, Batı hukukundan ilham alınmasına rağmen kısmen şeriat ve fıkıh kaidelerini tespit ve neticede hükümleri iptidai ve eksik olmaktan kurtulamamıştır. 4 Ekim 1926’da Mecelle ve onun ilaveleri olan kanunlar yürürlükten kaldırıldıktan sonra Usulü Muhakeme Kanunu’nun da ortadan kaldırılması zaruri idi. Bu amaçla Adalet Komisyonu tarafından “Hukuk Davaları Muhakemesi Usulü Kanun” ismiyle yeni bir tasarı hazırlanarak meclise sunulmuş ve tasarı Genel kurulda 16 Haziran 1927 tarihinde görüşülmeye başlanmıştır (TBMM ZC., D. 2, C. 33, s. 4). Devam eden görüşmelerde tasarının teknik noktaları tamamlanarak bütün halinde kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 2, C. 33, s. 6).

Hakkı Tarık, 7 Ocak 1928’de meclise Hukuku Usulü Muhakemeleri Kanunu’nun 400. maddesinin tefsiri hakkında bir takrir sunmuştur. Söz konusu maddeye göre, “Hazır bulunmuş olan taraf gıyab kararını beş gün içinde gaibe tebliğ ettirir. Bu müddet içinde tebliğ olunmazsa gıyab kararı yok hükmünde olurdu” şeklindeydi.³¹ Adliye Encümeni, bu takriri inceleyerek Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu’nun 400. maddesini yeniden düzenlemiş ve 10 Mayıs 1928 tarihinde meclise sunmuştur. Meclis tarafından kabul edilen 400. madde, “Hazır bulunmuş olan taraf gıyab kararını beş gün içinde gayibe tebliğ ettirir, bu müddet içinde tebliğ ettirmezse gıyab kararı yok hükmünde olurdu” şeklinde son halini almıştır (TBMM ZC., D. 3, C. 4, s. 78-79).

Resmî Dairelerde İstihdam Olundukları Halde Henüz İstihdam Tarz ve Şartları Belli Olmayanların Medeni Kanunu’undaki Genel Hükümlere Tâbi Tutulup Tutulmayacaklarının Tefsiri Hakkında Takriri

Hakkı Tarık, 9 Ocak 1928 tarihli meclis oturumunda, resmî dairelerde istihdam edilen ancak henüz istihdam tarz ve şartları belirlenmemiş olanların Medeni Kanun’daki genel hükümlere tabi olup olmayacaklarının tefsiri hakkında bir takrir sunmuştur. Takrir Adliye Encümeni’ne havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 2, s. 22). Meclis’in 17 Mayıs 1928 tarihli oturumunda, Adliye ve Memurin Kanunu Muvakkat Encümenlerinden gelen mazbatalar okunmuştur. Adliye Encümeni, Memurin Kanunu’nun üçüncü maddesine uygun olarak, müstahdemlerin istihdam şartlarının bağlı bulundukları dairelerce

³¹ Giresun Mebusu Hakkı Tarık Bey’in, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 400’ncü Maddesinin Tefsiri hakkında 4/13 Numaralı Takriri ve Adliye Encümeni Mazbatası. Ekler kısmı, s. 35-36. Bkz. TBMM ZC., D. 3, C. 4.

belirlenmesi gerektiğini belirterek, Karma Memurin Encümeni'ne havale edilmesini kararlaştırmıştır. Memurin Kanunu Muvakkat Encümeni ise Medeni Kanun'un "Hizmet akti" başlıklı 354. maddesine atıfta bulunarak, "Resmi memurlar ve müstahdemler hakkındaki hususi kanunların hükmü mahfuzdur" ifadesiyle memurlar hakkında Memurin Kanunu hükümlerinin uygulanacağını ifade etmiştir. Müstahdemler hakkında ise Memurin Kanunu'nun üçüncü maddesinde geçen, "Müstahdemlere mukaveleleri mucibince muamele olunur. Mukavele bulunmadığı takdirde bunların tarz ve şeraiti istihdamları dairei aidelerince tespit olunur" hükmünün geçerli olacağı belirtilmiştir. Buna göre müstahdemler hakkında sözleşme bulunmadığı veya istihdam şartları bağlı bulundukları dairelerce tespit edilmediği durumlarda Medeni Kanun'un genel hükümlerinin uygulanacağı vurgulanmıştır. Buna göre meselede tefsire ihtiyaç duyulmadığı, ancak müstahdemlerin hak ve görevleriyle ilgili şartların düzenlenmesinin hükümetçe dikkate alınarak bir an evvel başvurulması gerektiği belirtilmiştir.³² Meclis'te yapılan oylamada, Adliye ve Memurin Kanunu Muvakkat Encümenlerinin mazbataları kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 4, s. 147).

Emlâk Tasarrufatından İbarete Eshamlı Şirketlerden Müsakkafat Vergisi Alındıkça Kazanç Vergisi Alınmaması Hakkındaki Teklifi

Hakkı Tarık tarafından 7 Ocak 1929'da meclise emlak tasarrufatından ibaret hisseli şirketlerden müsakkafat vergisi alındığı müddetçe kazanç vergisi alınmamasını öngören bir kanun teklifi sunulmuştur. Bu teklif, İktisat, Maliye ve Bütçe Encümenlerine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 7, s. 6). Yasama dönemi sonuna kadar, Hakkı Tarık'ın bu teklifi hakkında İktisat, Maliye ve Bütçe Encümenlerinden herhangi bir cevap gelmemiştir.

Bazı Müesseselerde Sahipsiz Kalan Haklara Dair Kanun Teklifi

10 Ocak 1929 tarihli meclis oturumunda Hakkı Tarık, bazı kurumlarda sahipsiz kalan haklara ilişkin bir kanun teklifi sunmuştur. Teklifte, bazı bankalara emanet bırakılan eşyaların, sahipleri tarafından haleflerine bilgi verilmemesi sonucunda bankaların elinde kaldığını belirtmiştir. Belirli bir süre geçtikten sonra ise eşyaların o banka adına mal edildiğini ve bunun da haksız bir kazanç olduğunu ifade etmiştir. Bu kanun teklifi meclis tarafından dikkate alınmış ve İktisat, Adliye ve Maliye

³² Giresun Mebusu Hakkı Tarık Bey'in, resmi dairelerde istihdam olundukları halde henüz istihdam tarz ve şartları tespit olunmayanların kanunu medenideki hükümlere tabi tutulup tutulmayacaklarının tefsiri hakkında (4/14) numaralı takrir ve adliye ve memurin kanunu muvakkat encümenleri mazbataları. Ekler kısmı, s. 1-2. Bkz. TBMM ZC., D. 3, C. 4.

Encümenlerine havale edilmiştir (BCA, 30.10.0.0.3.17.17; TBMM ZC., D. 3, C. 7, s. 22). Ancak, yasama dönemi sonuna kadar Hakkı Tarık'ın teklifi hakkında İktisat, Adliye ve Maliye Encümenlerinden bir cevap gelmemiştir.

İcra Kanunu'nun Birinci Maddesine Bir Fıkra İlâvesi Hakkında Kanun Teklifi

Hakkı Tarık, 10 Ocak 1929 tarihli meclis oturumunda, İcra Kanunu'nun birinci maddesine bir fıkra ilâve edilmesi hakkında bir kanun teklifi sunmuştur. Teklifinde, İcra Kanunu'nun icraya getirilen bir borçlunun borcunu inkâr etmesi durumunda alacaklının mahkemeye gitmesi gerektiğini ve alacaklının hiçbir delili olmasa bile borçlunun yalnızca yemin etmesinin yeterli olduğunu belirtmiştir. Bu yeminin ise icra memurunun huzurunda yapılması durumunda tarafların mahkemeye gitmekten kurtulacağını öne sürmüştür. Teklif, meclis tarafından dikkate alınmış ve Adliye Encümenine havale edilmiştir (BCA, 30.10.0.0.3.17.16; TBMM ZC., D. 3, C. 7, s. 22).

Bu konu, 25 Nisan 1929'da yeniden meclis gündemine gelmiştir. Hakkı Tarık, mahkemelerin iş yükünü azaltmak amacıyla bu teklifi sunduğunu belirterek, teklifin kabul edilmesini istemiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 10, s. 119). Ancak, Adliye Encümeni bu teklifi uygun görmemiştir. Encümen adına söz alan Enver Bey, bu meselenin bir teşkilatı adliye meselesi olduğunu belirtmiştir. İcra işleri ile ceza ve hukuk işlerine bakan hâkimlerin ayrıldığını ve hüküm hâkimi huzurunda yapılması gereken yeminin icra hâkimi huzurunda yapılmasının uygun olmadığını ifade etmiştir. Hakkı Tarık ise teklifini yeni kanuna göre yeniden tetkik etmek üzere geri aldığını belirtmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 10, s. 119).

Eski Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa ile Maliye Nazırı Nail Bey Hakkında Tahkikat Yapılmasına Dair

Mahmut Muhtar Paşa'nın, 1911 yılında Bahriye Nazırı olarak görev yaptığı dönemde, İngiltere'de Taymis Ayrton Works adlı şirketle üç adet vapur alımı için bir sözleşme imzalamıştır. Sözleşme kapsamında, devletin üç vapur alması ve karşılığında firmanın teminatlı kefil sağlaması öngörülmüştür. Ancak, Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa ve Maliye Bakanı Nail Beyler sözleşmeye aykırı olarak herhangi bir teminat almadan 1 Haziran 1911 tarihinde İngiliz firmasına 20 bin İngiliz lirası peşin ödeme yapmışlardır. Kısa bir süre sonra sözleşme yapılan İngiliz firmasının iflas etmesi sonucu ödenen 20 bin İngiliz lirası da kaybedilmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 8, s. 33).

Osmanlı Devleti'nde mahkemeler için geçerli olan Mecelle hükümleri bu davayı bir türlü çözüme kavuşturamayınca konu Meclis-i Mebusan'da soruşturma konusu haline

getirilmiş ve daha sonra adli mercilere intikal ettirilmiştir. Ancak, Osmanlı meclisleri ve adalet organları tarafından çözüme kavuşturulamayan bu dava, farklı aşamalardan geçerek nihayetinde 24 Nisan 1928’de TBMM’nin Adalet Komisyonu’na havale edilmiştir. Davaya bakacak merciin belirlenmesi ve zamanaşımı gibi hususları içeren rapor ve ekleri, önce Adalet Komisyonu ve Anayasa Komisyonu’nda ayrı ayrı ele alınarak raporlaştırılmıştır. Daha sonra bu iki komisyondan oluşan karma bir komisyon tarafından tekrar incelenmiş ve davanın Yüce Divan’da görülmesi gerektiği kararlaştırılmıştır (Öztürk, 1995b, s. 317).

Karma komisyonu, 16 Şubat 1929 tarihli meclis oturumunda bu konu hakkında yaptığı araştırmayı bir rapor halinde meclise sunmuştur. Bu rapor hakkında söz alan Meclis Karma Soruşturma Komisyonu Sözcüsü Hakkı Tarık, bu mesele hakkında ilk soruşturmanın 1911’de Meclis-i Mebusan’da yapıldığını ve o zaman çözüme kavuşturulamayan bu meselenin bugüne kadar geldiğini, bugün ise bu sorunun çözüm bulması gerektiğini ifade etmiştir. Bu konuşmasından sonra bu konu hakkında bir de takrir vermiştir. Takirde, geçen sene eski Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa ve eski Maliye Nazırı Nail Bey’in malî sorumluluğu konusunda bir araştırma yapılmasının talep edildiğini, Karma Encümen tarafından yapılan incelemede konunun Divanı Divana ait olduğu ve yorum gerektirmediği tespit edilmiştir. Bu bağlamda, Başvekâlete meselede yorum yapılmasına gerek olmadığına bildirilmesini ve gerçekte malî sorumluluğu gerektiren bir durumun olup olmadığının bu yasama senesi sonuna kadar araştırılmasını ve sonucun meclise sunulması için konunun muhtelit tahkikat encümenine havale edilmesi teklif edilmiştir. Hakkı Tarık’ın sunmuş olduğu takrir meclis tarafından kabul edilerek, eski Bahriye Bakanı Mahmut Muhtar Paşa ve Maliye Bakanı Nail Bey hakkında soruşturma başlatılmasına karar verilmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 8, s. 35-39).

Meclisin, 30 Mayıs 1929 tarihli oturumunda eski Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa ile eski Maliye Nazırı Nail Bey hakkında tertip edilen Karma Tahkikat Komisyonu raporunun görüşülmesine başlanmıştır. Meclis Başkanı, görüşmelere başlamadan önce Mahmut Muhtar Paşa’nın kendisi hakkındaki iddialara cevap vermek için meclise bir savunma mektubu takdim ettiğini açıklamıştır. Mektup çoğaltılarak milletvekillerine dağıtılmıştır. Daha sonra ise Genel Kurul’da mektup okunmuştur. Mahmut Muhtar Paşa kaleme aldığı uzun savunma mektubunda, on sekiz yıl önce gerçekleşen olayla ilgili olarak mahkemede yargılandığını ve beraat ettiğini, sadece görevinden dolayı sorumlu tutulduğunu ve davanın ertelendiğini belirtmiştir. Ayrıca, vapur alımının nasıl gerçekleştirildiğini ve paranın firmaya ne şekilde ödendiğini detaylı bir şekilde

açıklamıştır. Kendisinin herhangi bir kusuru olmadığını ve bütün sorumluluğun Seyri Sefain İdaresi'nde olduğunu belirtmiştir. Bu idarenin gerekli tedbirleri almadığını, mukaveleyi tescil ettirmediğini ve firmadan teminat almadığını ifade etmiştir. Ayrıca, davanın zaman aşımına uğradığını ve tazminat davasının da bu nedenle düştüğünü öne sürmüştür. Divan-ı Ali'de yargılanmasının yanlış olduğunu savunarak, Divan-ı Ali'nin sadece ceza gerektiren fiilleri yargıladığını, bu olayın ise bir hukuk davası olduğunu ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 12, s. 170-180).

Bu mektup üzerine söz alan Hakkı Tarık, bu müdafaaname içindeki isnat edilen bütün noktaların daha önce Mahmut Muhtar Paşa tarafından gönderilen arzuhallerinde, bir tezkeresinde ve birçok telgrafında ayrı ayrı kaydedildiğini ve bunların encümence dikkate alınarak tahkikatın zeminini oluşturduğunu ifade etmiştir. Ancak, bu müdafaanamenin yeni bir bilgi sunmadığı ve encümenin kararını değiştirecek nitelikte olmadığı vurgulanmıştır. Hakkı Tarık, Mahmut Muhtar Paşa'nın davayı bir hukuk davasına dönüştürme çabalarını ve Teşkilat-ı Esasiye kanununa ve Kanunu Esasi hükümlerine aykırı olarak Divân-ı Ali'ye sevk etmeye çalıştığını söylemiştir. Bu paranın bir devlet hakkı olduğunu, dolayısıyla devlet hakkının her zaman saklı olduğunu ifade etmiştir. Mahmut Muhtar Paşa'nın yargılanmak istemediğini belirterek meclisin vereceği karar Divân-ı Aliye sevk edilmek dahi olsa, Paşa'nın bunu takdir etmesi gerektiğini açıklamıştır. Zira bunun bir mahkûmiyet kararı olmadığını, bunun bir muhakeme kararı olduğunu ifade etmiştir. Mahmut Muhtar Paşa'nın bu yapılanların kanuna aykırı olduğu iddiasına karşılık Hakkı Tarık, yapılanların Teşkilatı Esasiye kanununa aykırı olmadığını, bilakis tamamen kanunun tatbikini ifade ettiğini söylemiştir. Mahmut Muhtar Paşa savunmasında Seyri Sefain İdaresi'ni teftiş ve nezaret altında bulundurmaya kanunen vazifedar bir bakan olduğunu, dolayısıyla da bonoyu imzalamasının vazifesi olduğunu belirtmiştir. Hakkı Tarık, bonoda ve ödeme emrinde hem Paşa'nın hem de Maliye Bakanının imzası olduğunu, bu imzaların da bakanları sorumlu hale getirdiğini belirttikten sonra Karma Komisyon raporunu meclis onayına sunmuştur (TBMM ZC., D. 3, C. 12, s. 181-185).

Karma Komisyon raporu doğrultusunda, eski Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa'nın, Seyri Sefain adına Anadolu Demiryolu Şirketi'nden borç yoluyla temin edilen 20.000 İngiliz lirasını mukavelede açıkça belirtilen kefaleti maliyeye vermek yerine mali zorluk içindeki bir firmaya devretmesi nedeniyle hazinenin zarara uğratılmasından sorumlu olduğu tespit edilmiştir. Bu borçların masraflarıyla birlikte Mahmut Muhtar Paşa'dan tahsil edilmesi amacıyla, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 67. maddesi gereğince

Divan-ı Ali'nin teşkil edilmesine oy birliği ile karar verilmiştir. Yapılan uzun ve kapsamlı görüşmelerden sonra Karma Komisyon raporu Genel Kurulca onaylanmış ve Mahmut Muhtar Paşa'nın Yüce Divana sevkine karar verilmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 12, s. 185).

Divan-ı Ali Heyeti, yaptığı yargılama sonucunda Mahmut Muhtar Paşa'yı görevini suiistimal etmekten suçlu bulmuştur. 3 Kasım 1929'da Mahmut Muhtar Paşa'dan toplam 1112 liranın nakit olarak tahsil edilmesine ve resmi belgelere dayanarak hazine tarafından ödenen şahitler ve hazine avukatlarının masraflarını davalının ödemesine oy çokluğu ile karar vermiştir (Öztürk, 1995b, s. 333).

Türkçe Matbuata Prim Verilmesi Hakkındaki Kanun Teklifi

Hakkı Tarık, 1 Haziran 1929 tarihli meclis oturumunda, Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbiki Hakkındaki Kanun tasarısının yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yayımlanan günlük Türkçe gazetelere, yayımlandıkları müddetçe prim verilmesi hususunda bir kanun teklifi sunmuştur (BCA, 30.10.0.0.3.17.23; TBMM ZC., D. 3, C. 12, s. 204). Bu teklif, 2 Haziran'da mecliste tartışılmış ve Gümrük tarifelerinde gazete kâğıdına yapılan zamlar, gazetelerin yeni harfleri satın almak için yaptıkları harcamalar ve satışların düşmesi ile uğradıkları zararları telafi etmek amacıyla prim verilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Yeni harflere geçildiğinde gazetelerin yaşayacağı sorunlara dikkat çeken Hakkı Tarık, gazetelerin daha önce kullandıkları kâğıtlar için gümrük vergisinden muaf olduklarını, ancak artık bu istisnanın prim verilerek kaldırıldığını belirtmiş ve mevcut vergi miktarının artırılmamasını talep etmiştir. Maliye Vekili Şükrü Bey ise bütçedeki fazla gelir farkından bu hususun karşılanacağını ifade etmiştir. Sinop Milletvekili Recep Zühtü Bey, bu kanunun yalnızca yeni harflerin kabul edildiği tarihte yayımlanan gazeteleri kapsadığını, ondan sonra çıkacak gazeteleri niçin kapsamadığını sormuştur. Hakkı Tarık, yeni çıkacak gazetelerin mevcut durumu kabul ederek hazırlandıklarını ve bu kanunun yalnızca eski harflerden yeni harflere geçen gazetelerin karşılaştıkları zorlukları gidermeyi amaçladığını açıklamıştır. Yapılan müzakereler sonucunda teklifin tümü kabul edilip, primin yalnızca harf devrimi tarihinde yayımda bulunan günlük gazetelere verilmesi ve bu gazetelerin rotatif ve düz makinede basılmasına göre ayırım yapılması kararının alınmasından sonra, teklif komisyona iade edilmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 12, s. 271-272). Hükümet, yaklaşık sekiz aylık bir süre içinde bu konuda yeni bir tasarı hazırlayarak meclise sunmuştur. Bütçe Komisyonunda teklif ile tasarı birleştirilerek rapora bağlanmıştır. Yeni düzenlemede, gümrük tarifesindeki artışları karşılamak ve yeni harflerin kabulü ve tatbikinden doğan güçlükleri gidermek için, o tarihte yayımlanan günlük Türkçe gazetelere üç yıl süreyle prim verilmesi öngörülmüştür. 20 Mart 1930'da

mecliste tekrar görüşülmeye başlanan teklif üzerinde günlük gazete tanımına, günlük olmayanların da dâhil edilmesi tartışılmıştır. Bu esnada, basının yararları ve işlevi vurgulanmıştır (TBMM ZC., D. 3, C. 17, s. 18-21).

Yeni Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbiki Hakkındaki Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yayımlanan siyasi günlük gazetelerin sahiplerine, rotatif ve düz makinede basılmasına, sayfa boyutuna göre değişen miktarlarda ve yayına devam etmeleri koşuluyla üç yıl süreyle prim verilmesi kabul edilmiştir. Gazete Primleri Hakkında Kanun'a göre, en az dört sayfa çıkan gazeteler tam prim alabilecek, iki sayfa çıkanlara ise %30 eksik prim verilecektir. 1929 yılı primi olarak bütçeye 60.700 lira konulmuştur. 1930 ve 1931 yılı primleri ise bütçelere konulacak ve ikinci altı ayda verilecektir. Gazetenin prim alabilmesi için aralıksız çıkması gerektiği gibi, kapanan gazetelerin primleri de kesilecektir. Kanunda belirtilen cetvele göre, rotatif makine ile basılanlar için 1929 yılı primi 3.500 lira, 1930 yılı için 5.250 lira, 1931 yılı için ise 7.000 lira olarak belirlenmiştir. Düz makinede basılan gazetelerden sayfası 47x62 santimetreden büyük olanlar için 1929 yılı primi 1.100 lira, 1930 yılı için 1.550 lira, 1931 yılı için ise 2.200 lira olarak belirlenmiştir. Sayfası 40x46 santimetreden büyük olanlar için sırasıyla 1929, 1930 ve 1931 yılları için primler 900, 1.350 ve 1.800 lira; sayfası 31x47 santimetreden büyük olanlar için primler sırasıyla 450, 650 ve 900 lira; sayfası 31x47 santimetreden küçük olanlar için ise primler sırasıyla 300, 450 ve 600 lira olarak belirlenmiştir (Resmî Gazete, 29 Mart 1930, Sayı: 1457, s. 8792).

Murabaha Nizamnamesi'nin Medeni Kanun ile Mülga Olup Olmadığının Tefsiri Hakkında Takriri

Hakkı Tarık, 24 Kasım 1927'de meclise Murabaha Nizamnamesi'nin faiz miktarı hakkındaki birinci maddesinin Medenî Kanun ve Borçlar Kanunu ile kaldırılıp kaldırılmadığı hakkında bir takrir sunmuştur. Bu takrir Adliye Encümenine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 1, s. 59). Hakkı Tarık, 2 Haziran 1930 tarihli meclis oturumunda, günlük işlerde Murabaha Nizamnamesi'nin geçerli olduğu Temyiz Mahkemesi Heyeti Umumiyesi'nin 29.1.1930 tarih ve 3/23 numaralı tevhidi içtihat kararı ile tespit ve halledilmiş olduğundan takririni geri almıştır (TBMM ZC., D. 3, C. 20, s. 3).

Avukatlık Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Düzenlenmesi Hakkında Takriri

Hakkı Tarık tarafından 27 Ocak 1930'da meclise Avukatlık Kanunu'nun bazı maddelerini düzenleyen 708 numaralı kanunun 6. maddesinin tefsiri hakkında bir takrir sunulmuştur (TBMM ZC., D. 3, C. 15, s. 42). Takirde, 1930 tarihli 708 sayılı Kanun'un 6. maddesinde, "beş dava vekili bulunmayan yerlerde Adliye Vekâleti'nin uygun gördüğü

şekilde imtihan verenlerin o gibi mahallerde dava vekâleti yapabilecekleri” belirtilmiştir. Ancak, “o gibi mahaller” ifadesinin hangi yerleri işaret ettiği açıkça anlaşılamadığını açıklamıştır. Bu durum, ifadenin kendisinden önce gelen fıkradaki “baro teşekkül etmeyen mahaller” tabirine mi yoksa “beş dava vekili bulunmayan mahaller” tabirine mi atıfta bulunduğu konusunda belirsizlik yarattığını ifade etmiştir. Ona göre ifade, “beş dava vekili bulunmayan mahaller” tabirine atıfta bulunuyorsa bu çeşitli sorunlar ortaya çıkabilirdi. Bir dava vekilinin bir yerde görev alması, orada beş dava vekili bulunup bulunmadığını önceden öğrenmesine bağlı olacaktır. İmtihanla dava vekilliği yapma ruhsatını alan beş kişinin bulunduğu bir yerde, örneğin mahkeme başkâtipliği gibi bir işte çalışarak aynı yetki ve ruhsata sahip bir başka kişinin iltihakı ile dava vekili sayısı altıya ulaştığında, imtihanlı vekillerden birinin oradan ayrılması veya başka bir işe geçmesi gerekecektir ki bu da ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Bu nedenle esas amaç baro teşekküllerini himaye etmek olduğundan “o gibi mahaller” tabirinin “baro teşekkül etmeyen yerler” anlamına geldiğini ifade etmiştir. Bu hususun meclis tarafından tefsir edilerek bir karara bağlanmasını talep etmiştir. Hakkı Tarık’ın tavrını inceleyen Adliye encümeni bu maddenin tefsire gerek olmadığına dair bir mazbatayı meclise göndermiştir.³³ Meclis Genel Kurulu’nda yapılan oylamada Adliye Encümeninin mazbatasını kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 15, s. 42).

Gümrük Tarife Kanunu’na İlave Yapılması ile İlgili Kanun Teklifi

13 Kasım 1930 tarihli meclis oturumunda Hakkı Tarık, Gümrük Tarife Kanunu’na ek bir madde ilave edilmesi hakkında bir kanun teklifi sunmuştur. Teklifte, İstanbul’un Şark halılarının transit merkezi olarak devam edebilmesi için önceki yıl gümrük tarife kanununda bir düzenleme yapıldığı belirtilmiştir. Bu düzenleme ile metrekaresi ne olursa olsun Şark halısının yüz kilosundan üç lira vergi alınmasının, transit ticaretinde fayda sağladığı ve Türk halılarının satışına olumlu etkileri olduğu vurgulanmıştır. Ancak, kanunda Şark halılarından neyin kastedildiğine dair açık bir kaydın bulunmaması nedeniyle Türkiye’de üretilen ve metrekaresi 10-12 liraya satılan normal halıların da Şark halısı sayılmasına yol açtığı belirtilmiştir. Bu durumun ise Türk halı sanatına rakip olmasına neden olduğunu ve bu belirsizlik nedeniyle yerli halının zarar gördüğünü ifade etmiştir. Bu kanun teklifi, İktisat, Maliye ve Bütçe Encümenlerine havale edilmiştir (BCA, 30.10.0.0.3.18.1; TBMM ZC., D. 3, C. 22, s. 14). Yasama dönemi sonuna kadar

³³ Giresun Mebusu Hakkı Tarık Beyin avukatlık kânununun bazı maddelerini tadil edici 708 numaralı kanunun 6 inci maddesinin tefsiri hakkında 4/46 numaralı takrir ve Adliye Encümeni mazbatasını. Ekler kısmı, s. 1-2. Bkz. TBMM ZC., D. 3, C. 15.

Hakkı Tarık'ın teklifi hakkında İktisat, Maliye ve Bütçe Encümenlerinden bir cevap gelmemiştir.

Şûrayı Devlet Kanunu'nun 25. Maddesinin Tefsirine Dair Takriri

Şura-yı Devlet, Osmanlı Devleti'nde günümüzdeki Danıştay'a karşılık gelen yüksek yargı organı olup, kanunları ve tüzükleri incelemek, idari meseleleri ele almak, hükümet ile şahıslar arasındaki davalara bakmak, devlet memurlarının durumlarını araştırmak ve yargılamaları icra etmek amacıyla 1868 yılında kurulmuştur. 1921 yılına gelindiğinde meclis tarafından bazı görevler milletvekillerinden müteşekkil iki heyete devredilmiştir.³⁴ 23 Kasım 1925'te çıkarılan Şûrayı Devlet Kanunu ile meclis Mülkiye, Deâvî, Maliye ve Nâfia olmak üzere dört daireye ayrılmıştır. Takip eden süreçte, 669 Sayılı Kanunla Şûrayı Devlet'in yerine Danıştay kurulmuş ve bu yeni kurum 6 Temmuz 1927 tarihinde resmen faaliyete geçmiştir (Akyıldız, 2010, s. 238).

Hakkı Tarık, 26 Mart 1931 tarihli meclis oturumunda, idari kararlar nedeniyle Şura-yı Devlet'e başvurmadan doğrudan mahkemeye yapılan müracaatların görevsizlik kararı ile sonuçlanmasının hukuki sonuçlarını değerlendirmiştir. Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 193'üncü maddesi uyarınca verilen on günlük sürenin başlangıcı hakkında Şura-yı Devletçe yapılan uygulamanın Arzuhal Encümeninden geçen müracaatlara göre bazı bireylerin hak kaybına neden olduğunu ifade eden bir takrir sunmuştur.³⁵ Adliye Encümeni ise başka bir teklif sunulmuştur. Teklif kısaca, herhangi idari bir karar aleyhine yetkili merci dışında bir mahkemeye başvurulup, başvuru görev sebebiyle reddedilirse ve temyiz edilmezse, on günlük süre ret kararının kesinleşmesinden itibaren başlatılmasını öngörmekteydi. Karar temyiz edilirse ve onaylanırsa tashihi karar süresi kontrol edilirdi. Tashihi karar edilmemişse, on günlük süre tashihi karar süresinin bitiminde başlardı. Tashihi karar edilmişse, on günlük süre bu kararın tebliğ tarihinden başlardı şeklindeydi. Yapılan oylamada Adliye Encümenin teklifi kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 22, s. 116).

³⁴ Şûra-yı Devlet Teşkilâtı Hakkında İcra Vekilleri Riyasetinde Mevzut (1/27) Numaralı Kanun Lâyihası ve Dâhiliye ve Muvazenei Maliye ve Adliye Encümenleri Mazbataları. Ekler Kısmı, s. 1. Bkz. TBMM ZC., D. 2, C. 19.

³⁵ Giresun Mebusu-Hakkı Tarık Bey'in, Şurayı Devlet kanununun 25'inci maddesinin tefsirine dair 4/105 numaralı takrir ve Dâhiliye ve Adliye Encümenleri mazbataları. Ekler kısmı, s. 1. Bkz. TBMM ZC., D. 3, C. 26.

4.2.1.2. Meclis Konuşmaları

Eski Bahriye Vekili İhsan Bey Davası Münasebeti İle Sözleri

Cumhuriyet tarihinin ilk siyasi yolsuzluk davası olan olarak bilinen “Yavuz-Havuz Davası”, Eski Bahriye Vekili İhsan Bey ve arkadaşlarının Yüce Divan’da yargılanmasıyla sonuçlanmıştır (Mehmetefendioğlu ve Gürel, 2014, s. 234). 1927’nin sonlarına doğru, Bahriye Vekili İhsan (Eryavuz) Bey’in adının karıştığı Havuz-Yavuz yolsuzluğu ortaya çıkmıştır. İhsan Bey, bakanlık görevine getirilmeden önce Ertuğrul Milletvekili Dr. Fikret (Onuralp) ve Enver Paşa’nın eniştesi Ömer Nazım Bey ile birlikte bir şirket kurmuş ve Yavuz zırhlısının onarımı için hükümete teklif sunmuştu. Ancak, bu girişim sonuçsuz kalmıştır. İhsan Bey, 1924’te Fethi Okyar’ın başbakanlığı döneminde kurulan Bahriye Vekilliği görevine atanınca onarım işini Fransız Penoit şirketine vermiştir. Ancak, 1927’nin sonlarına doğru Yavuz’un onarımı sırasında yolsuzluk yapıldığına dair iddialar yayılmaya başlamıştır (Demirel, 2014, s. 106). Başbakan İsmet İnönü, bu iddialar üzerine 24 Aralık 1927’de Meclis Başkanlığı’na bir tahrir sunarak, Bakanlar Kurulu’nun kararına aykırı davranan İhsan Bey hakkında meclis soruşturması açılmasını ve sorumluların Yüce Divan’a sevk edilmesini talep etmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 1, s. 157). TBMM’de bir Soruşturma Komisyonu kurulmasına karar verilmesi üzerine, kırk kişiden müteşekkil bir komisyon teşekkül ettirilmiştir. Bu komisyon, Anayasa ve Adalet Komisyonları üyeleri arasından seçilmiştir. Komisyon üyeleri arasında Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey, Hakkı Tarık (Us) Bey, Mehmet Asım, Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Emin (Yurdakul), Celal Nuri (İleri) ve Yusuf Akçura gibi dönemin önde gelen gazeteci ve hukukçu milletvekilleri yer almıştır. Komisyonun başkanlığına Yunus Nadi getirilirken, sözcülük vazifesini ise Hakkı Tarık üstlenmiştir (Goloğlu, 2007, s. 371).

Komisyon, 23 Ocak 1928 tarihinde soruşturmasını tamamlayarak hazırladığı raporu meclise sunmuştur (TBMM ZC., D. 3, C. 2, s. 58). Raporun görüşülmesine ise 26 Ocak 1928 tarihinde başlanmıştır. Meclis’te ilk söz alan eski Bahriye Vekili İhsan Bey, İsmet Paşa’nın 24 Aralık 1927’de meclise kendisi hakkında tahkikat icrası için bir önerge verdiği gün, olaydan haberi olmadığından dolayı kendisini savunmak için yeterince hazırlık yapmadığını belirterek konuşmasına başlamıştır. Kendisinin masum veya suçlu olup olmadığının Cumhuriyet adaletinden çıkacak bir kararla belirlenmesini istediğini ifade eden İhsan Bey, Yüce Divan’da aklanacağına olan inancının tam olduğunu belirtmiştir. Hakkındaki tüm suçlamaları reddeden İhsan Bey, inkılapçılığa bir nefer

olarak başladığını, milletvekili olarak devam ettiğini, 1920 yılından beri milletvekili olduğunu, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine gösterdiği teveccüh ve itimada hiçbir zaman leke getirmediğini ifade etmiştir. Milletvekilliğinden ve İş Bankası Meclis Üyeliğinden aldığı maaş ile geçindiğini, hiçbir zaman lüks ve safahat içinde bir hayat sürmediğini ve hiçbir bankada parası olmadığını belirterek mal varlığının da incelenmesini talep etmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 2, s. 61-63). İhsan Bey konuşmasının devamında, Havuz-Yavuz olayı ile ilgili gelişmeleri tekrar anlatarak, Meclis Soruşturma Komisyonu'nun kendisi hakkındaki iddialarına da cevap vermiştir. Sözlerini, "Yüce Meclisinizden Yüce Divan'a sevk edilmemi samimiyetle istiyorum. Çünkü ok yayından çıkmıştır. Benim temize çıkmam ancak Cumhuriyet hâkimlerinin kararları ile mümkündür. Arkadaşlar, Türk hâkimlerinin adaletinden hiç endişe etmiyorum... Artık gönderiniz arkadaşlar, hiç düşünmeden, tereddüt etmeden, gönderiniz vicdanlarınız üzüntü çekmeden gönderiniz." diyerek bitirmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 2, s. 63-74).

İhsan Bey'den sonra söz alan Tahkikat Encümeni Mazbata Kâtibi Hakkı Tarık konuşmasında, Komisyonun, İhsan Bey ve arkadaşlarının mahkemeye sevk edilmesine karar verdiğini belirtmiştir. Bu davanın sonucunda Türkiye Cumhuriyeti'nin temiz bir vatandaş kazanacağını ifade eden Hakkı Tarık, İhsan Bey'i aklamak ne kadar gerekliyse, adaletin hükmünü yerine getirmek de meclisin en önemli vazifesi olduğunu vurgulamıştır. Hakkı Tarık, Encümen'in yaptığı tahkikat neticesinde İhsan Bey'in dört konuda usulsüzlük yaptığının tespit edildiğini belirtmiştir:

1. Hazır havuz satın alma meselesi: Londra'daki hazır havuz satın alma işini resmi görevi olmayan Hikmet Paşa isimli bir komisyoncunun inisiyatif ve idaresine terk etmek ve bu komisyoncuya teminat için 5.000 liranın gönderilmesi.

2. İhale Kanunu'nun açık hükümlerine aykırı hareket etmek: Havuz yapımının Flander Firması'na verilmesini sağlamak ve İhsan Bey'in, Fikret ve Ömer Nazım Beylerle birlikte ihaleye fesat karıştırıp rüşvet almak suçunu işlemesi.

3. Uzman ve sigorta meselesinde İcra Vekilleri Heyeti'nin kararlarına aykırı olarak mukavele yapılması ve tamir masraflarının ödenmesi sırasında devleti zarara uğratacak şekilde faturalar mukabilinde ödeme yapılmasına karar verilmesi.

4. Avukat Ziya Bey'in kanuna aykırı olarak emekliye sevk edilmesi (TBMM ZC., D. 3, C. 2, s. 76-83).

Hakkı Tarık'tan sonra tekrar söz alan İhsan Bey, Yavuz Zırhlısı'nın onarım işleri ve Havuz Gemisi'ne ait işlerin detaylarına ilişkin açıklamalarda bulunmuştur. İhsan Bey, havuz sözleşmesini kendisinin imzaladığını, ancak kabul işareti ve İsmet imzasının

kendisine ait olmadığını ifade etmiştir. Yavuz Zırhlısı ihalesine katılan firmaları birbirinden ayırdığını ve sigorta indirimi yaptırmak suretiyle hazineye para kazandırdığını belirtmiştir. Uzman meselesinin de Bahriye Vekâleti'ndeki Fen Komisyonu'nun uygun bulması sonucunda kabul edildiğini, sigorta işini ve taksitlerin ödeme şeklini de açıkladıktan sonra konuşmasını şu sözlerle bitirmiştir:

Yüce Heyetiniz beni Yüce Divan'a veriniz. Mesuliyetten korkmuyorum. Efendiler, beni yormayınız, son iyiliğiniz bu olsun, rica ederim. Yirmi günden beri ıstırap içindeyim. Arkadaşlarım, dünyada her şeyden mukaddes bildiğim, evlatlarımdan mukaddes bildiğim namusuma yaralanıyor, ben hırsızlıkla itham ediliyorum. Ben bundan ıstırap duyuyorum. Beni yormayınız, ölüme hazırım. İstiyor musunuz efendiler? Şimdi kendi cezamı vereyim? Beni yormayınız. Efendiler ne istiyorsanız onu yapınız (TBMM ZC., D. 3, C. 2, s. 83-91).

Bu konuşmadan sonra İstanbul Milletvekili Nureddin Ali Bey, İhsan Bey'in dokunulmazlığının kaldırılarak Yüce Divan'a sevk edilmesi hususunda meclise bir önerge sunmuştur. Yapılan oylama sonucunda, İhsan Bey ve arkadaşlarının Divan-ı Ali'ye sevk edilmesi kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 2, s. 96-97). Yüce Divan, İhsan Bey'i görevini kötüye kullanmak ve rüşvet alma girişiminde bulunmaktan dolayı iki yıl ağır hapis cezasına ve iki yıl memuriyetten men cezasına çarpmıştır. Şirket ortağı Dr. Fikret Bey ise dolandırıcılıktan dört ay hapis ve yüz lira ağır para cezasına mahkûm edilmiştir. Bu dava neticesinde, her iki milletvekilinin de milletvekilliği görevi sona erdirilmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 33 s. 174-175).

Memurin Kanunu'nun 49. Maddesinin Tefsiri Münasebeti İle Sözleri

28 Ocak 1928 tarihli meclis oturumunda Memurin Kanunu'nun 49. maddesi müzakere edilmiştir. Bu maddeye göre, görevinden dolayı altı aydan fazla hapis cezası alan memurların görevine son verilmekte, ancak altı aydan az ceza alanlar için bir yaptırım öngörülmemektedir. Bu hususta ilk söz alan Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey, hükümetin altı aydan fazla ceza alan memurların görevlerine son verilmesini istediğini, ancak altı aydan daha az ceza alanların ise ne olacağı hususunda Dâhiliye ve Adliye Encümenlerinden açıklama istemiştir. Ayrıca, Encümenlerin kanun ve tefsir yapma yetkisi olmadığını ifade etmiştir. Süleyman Sırrı Bey'in bu görüşüne katılan milletvekilleri olduğu gibi karşı çıkan milletvekilleri de olmuştur (TBMM ZC., D. 3, C. 2, s. 107-110).

Memur Kanunu'nun 49. maddesi üzerine yürütülen tartışmalar devam ederken Hakkı Tarık, söz alarak konuyla ilgili görüşlerini ifade etmiştir. Ona göre, ilgili

encümenin onayı alınmadan tefsir hakkında hüküm verilmesi mümkün değildir. Bunun yanı sıra, söz konusu meselenin Teşkilat-ı Esasiye Encümeni tarafından incelenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Ancak, Tekirdağ Milletvekili Celal Nuri Bey, bu hususun Teşkilat-ı Esasiye Encümeni'nin yetki alanına girmediğini belirterek Hakkı Tarık'a katılmadığını ifade etmiştir. Tartışmaların devamında Hakkı Tarık, "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun hükümleri karşısında hepimiz hürmetkâr olmak mecburiyetindeyiz" şeklindeki ifadesiyle anayasal normlara riayet edilmesi gerekliliğini vurgulamıştır (TBMM ZC., D. 3, C. 2, s. 111-117). Tartışmaların sonucunda Hakkı Tarık ve üç arkadaşı tarafından meselenin encümenler tarafından tetkik edilmesi yönünde bir takrir sunulmuşsa da, meclis tarafından bu öneri kabul edilmemiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 2, s. 117).

Eski Ticaret Vekili Ali Cenani Bey Davası Münasebeti İle Sözleri

Erken Cumhuriyet döneminde, Dünya genelini kapsayan tarım üretimindeki azalma ve ona bağlı olarak fiyatlarda görülen yükselme Türkiye'yi de etkilemiştir. Bu durum karşısında hükümet, memleketin zahire ve un ihtiyacını karşılamak ve ekmek fiyatlarının artmasına engel olmak için 22 Ocak 1925'te 1-585 numaralı özel bir kanunla Ticaret Bakanlığının emrine 500.000 liranın ayrılmasını öngörmüştür (TBMM ZC., D. 2, C. 12, s. 230-231).

1928 yılına gelindiğinde Divan-ı Muhasebat Encümeni tarafından yapılan incelemeler sonucunda bu paranın kullanımında bir yolsuzluk yapıldığı tespit edilmiştir. Divan-ı Muhasebat Encümeni, bu konuda hazırladığı raporu 5 Mart 1928'de meclise sunmuştur. Raporda şu ifadeler yer verilmiştir:

Memleketin zahire ve un ihtiyacını karşılamak ve ekmek fiyatının artmasına mani olmak üzere kanun-u Mahsusa ile Ticaret Vekâleti emrine verilen beş yüz bin liranın muhasip mesul tayin edilmeksizin eski Vekil Ali Cenani Bey tarafından doğrudan doğruya alınması ve tedvir edilmesi ve sarfedilmekle beraber belli bir müddet zarfında hazineye iadesi meşrut bulunan meblağın şimdiye kadar teslim edilmediği anlaşılmıştır. Bilahare bu 500.000 liradan 135.360 lirası ile Adapazarı ahşap fabrikası hisse senedi satın alındığı ve Ankara'da un fabrikası inşası için 10.500 lira da Doktor Fikret ve Mukbil beylere verildiği ve 28.815 lirası Adana'da İtidal Şirketi Müdürü Yusuf Lütfi Bey ve 3.000 lirasının Eskişehirli Serhatzade Abdullah Bey zimmetlerinde kaldığı ve daha bazı şahıs ve müesseselerin zimmetinde bir kısım miktarın bulunduğu gibi zahire hesabından da

138.000 k sur lira kadar miktarının henüz harcanmadığı ve 11.900 k sur lirasının da üç ve Sanayi bankalarında mevcut olduğu tespit edilmiştir.³⁶

10 Mart 1928’de mecliste Divan-ı Muhasebat Encümeni raporu g r   lmeye ba lanmı tır. Raporun okunmasının ardından söz alan Eski Ticaret Vekili Ali Cenani Bey, hakkındaki iddialara cevap vermiştir. Ali Cenani Bey, Ticaret Vekâletine tahsis edilen 500.000 lira ile buğday alımı yapıldığını ve bu buğdayın bir kısmının  zmir,  stanbul, Adapazarı ve Romanya’dan temin edilen mısırın Karadeniz bölgesindeki vilayetlere, Adana’dan alınan buğdayın ise  zmir’e gönderildiğini belirtmiştir. Ayrıca, bir miktar tahılın muhacirlere dağıtılmak üzere  sk n Müdürlüğüne sevk edildiğini ifade etmiştir. Ali Cenani Bey, bu işlemleri gerçekleştirmek amacıyla  stanbul’da bir satın alma komisyonu oluşturulduğunu ve bu komisyonun yaklaşık iki milyon liralık işlem yaptığını beyan etmiştir. Kendisinin iki yıl önce vek letten ayrıldığını ve bu hesaplarla ilgilenmediğini de dile getirmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 3, s. 21-22).

Ali Cenani Bey, Adapazarı Araba Fabrikası’nın hesabına aktarılan paralarla ilgili iddialara ilişkin olarak, zahire alımı tamamlanıp paraların Sanayi ve Maden Bankası’nda biriktiği dönemde, Adapazarı fabrikasının vagon tamir eden bir fabrika olarak i letilmesinin gündeme geldiğini belirtmiştir. Maliye Vekâleti’nin bu fabrikanın dörtte bir hissesini aldığını, geri kalan dört    hissesini ise satın alarak h k metin kontrolünde olmasını uygun bulduğunu ifade etmiştir. Ali Cenani Bey, fabrikanın ke  i için bir heyet gönderdiğini ve heyetin yaptığı tespitler sonucunda fabrikanın değerinin 201.951 lira olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, fabrikanın 9.610.000 lira değerinde bir ormana sahip olduğunu da açıklamıştır. Amacının memleketin büyük bir müessesesi olan bu fabrikanın tamamlanarak devlete kazandırılması olduğunu ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 3, s. 22-23).

Ali Cenani Bey, Ankara’da bir un fabrikasının kurulması için yapılan ihale ve anlaşmalarla ilgili olarak, o dönemde Ankara’da ekmek fiyatlarının yüksek olduğunu ifade etmiştir. Bu fiyat artı ının nedeninin Ankara’dan  stanbul’a öğütülmek üzere gönderilen unun tekrar Ankara’ya getirilmesi olduğunu ve fiyat artışına neden olan bu durumu engellemek amacıyla da Ankara’da bir fabrika inşa ettiklerini ifade etmiştir. Fabrikanın inşası için Fikret Bey ile Mukbil Beylerin kendilerine başvurarak, değirmen için gerekli olan alet ve edevatı Avrupa’dan sipariş etmek amacıyla kefil olmalarını

³⁶ 1340 senesi hesabı katisine mütedair mütabakat beyannamesinin takdim olunduğu hakkında (3/70) numaralı Divanı Muhasebat Riyaseti tezkeresi ve mezkûr beyannamenin sekizinci fıkrası hakkında Divanı Muhasebat Encümeni mazbatası. Ekler kısmı, s. 6-7. Bkz. TBMM ZC., D. 3, C. 3.

istediklerini ve kendilerinin de bu isteği kabul ettiklerini belirtmiştir. Sözleşme hükümleri uyarınca, alet ve edevat geldikten sonra taksitlerin aydan aya ödenmesi gerekmektedir. Ancak, 11.500 lira tutarındaki iki taksitin ödenmemesi nedeniyle Ticaret Vekâleti'nin fabrika sahipleri Fikret ve Mukbil Beyler hakkında haciz davası açtığını ifade etmiştir. Ali Cenani Bey, makineyi tedarik edenin Ticaret Vekâleti olduğu için sorumluluğun Ticaret Vekilinde olduğunu belirtmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 3, s. 23-24). Mecliste yapılan bu tartışmaların ardından, komisyonun hazırladığı soruşturma raporu oylanarak kabul edilmiştir. Daha sonra, Meclis Başkanlığı'na verilen önergelerin oylanmasına geçilmiş ve yapılan oylama sonucunda on beş kişiden oluşan Karma Soruşturma Komisyonunun kurulmasına karar verilmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 3, s. 34).

10 Mart 1928'de teşkil edilen Karma Soruşturma Komisyonu'nun Başkanlığı'na Muğla Milletvekili Yunus Nadi, Mazbata Muharrirliği'ne Hakkı Tarık, Kâtiplik görevine ise Denizli Milletvekili Haydar Rüştü tayin edilmiştir. Ayrıca, Adana Milletvekili Kemal Bey, Artvin Milletvekili Mehmet Asım Bey ve Antalya Milletvekili Ahmet Saki Bey de bu komisyonda üye olarak görev almışlardır. Karma Soruşturma Komisyonu, yaptığı incelemeler neticesinde kapsamlı bir rapor hazırlayarak, 10 Nisan 1928'de meclise sunmuştur. Bu raporun müzakeresine ise 14 Nisan'da başlanmıştır. Hazırlanan raporda, Ankara Değirmen Fabrikası Meselesi, Adapazarı Araba Fabrikası Meselesi, Muhasebe Memuru Meselesi, Buğday ve Mısır Alımları Meselesi ve Zahir (Un) Meselesi bütün yönleriyle ele alınmıştır. Yetki ve sorumluluk açısından yapılan suiistimallerin yanı sıra, ülke ekonomisinin durumu, ulaşım zorlukları ve ülkede yaşanan kıtlığa da detaylı bir şekilde yer verilmiştir.³⁷

Karma Soruşturma Komisyonu raporunun mecliste görüşülmesi sırasında söz alan Ali Cenani Bey, kendisine yöneltilen suçlamalara cevap vermiştir. Ali Cenani Bey, hayatı boyunca görevini kötüye kullanmadığını ve vatanın çıkarını her zaman kişisel çıkarlarının üzerinde tuttuğunu vurgulamıştır. Ankara'da değirmen fabrikasını kurmasının ve Adapazarı şirketi hisselerini satın almasının ülke yararına olduğunu, dolayısıyla vatanına hizmet ettiğini ve vicdanen rahat olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu işte devlet hazinesine herhangi bir zarar verilmediğini belirtmiştir. Raporda ele alınan konulardan biri de muhasebe memuru tayini meselesiydi. Ali Cenani Bey, Umumi Muhasebe Usulü Kanunu'nun 22. maddesine göre muhasebecilerin doğrudan Maliye Vekâleti tarafından tayin edilmesi gerektiğini ve Maliye Vekâletinin mesul muhasip tayin etmemesinin bu

³⁷ Tahkikat Encümeni Raporunun tam metni için bkz. Ekler kısmı, s. 2-7. TBMM ZC., D. 3, C. 3.

durumu ticari bir mesele olarak görmesinden kaynaklandığını açıklamıştır. Kendisi, Maliye Vekâletine ait olan mesul muhasibin tayin edilmemesinden sorumlu tutulamayacağını ifade etmiştir. Ali Cenani Bey, Ticaret Vekâletine tahsis edilen 500 bin lirayı sorumlu muhasebeci yerine kendisinin almasının suç sayılması durumunda, bu parayı kendisine verenlerin de suçlu sayılması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, Samsun ve Trabzon'a gönderilen buğday ve mısır meselesi hakkında ise sözleşmeye göre, Samsun'a 500 ton, Trabzon'a da 500 ton gönderilmesi gerektiğini, ancak Samsun'da depolamanın ve oradan diğer yerlere sevk etmenin daha kolay olacağını düşündüğünü söylemiştir. Bu kararın tamamen kendi takdiri olduğunu vurgulamıştır. Konuşmasının devamında, Samsun'dan vekâlete mısırların bozulduğuna dair 11 Mart tarihli bir telgraf geldiğini, bu mesele hakkında Dâhiliye Vekili'ni beş defa telefonla arayarak durumu izah ettiğini açıklamıştır. Ancak, Dâhiliye Vekili'nin o sıralarda çıkan Şark İsyanı ile meşgul olduğundan dolayı bu işle ilgilenemediğini ifade etmiştir. Ali Cenani Bey, zahire (un) meselesi ile ilgili olarak raporda ufak tefek ihmallerden bahsedildiğini belirtmiştir. Yedi bin çuval unun tahkikatı için Müsteşarı görevlendirdiğini, Müsteşar'ın yaptığı tahkikat sonucunda bir suistimal olmadığını kendisine telgrafla bildirdiğini ifade etmiştir. Raporu incelemek üzere Ticaret Umum Müdürlüğü'ne havale ettiğini söylemiştir. Eksik olarak belirtilen hususun, bir şikâyetçiden şikâyet sebebinin sorulmamış olmasından kaynaklandığını ifade etmiştir. Raporda, alınan unun piyasa fiyatından fazla olmadığı ve unun muayenesinin de kötü olmadığını belirtmiştir. Raporu bizzat incelemeyi ve yoğunluk arasında ihmalkârlık ettiğini kabul etmiştir. Ancak, böyle ihmallerin her zaman bulunabileceğini ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 3, s. 133-135).

Ali Cenani Bey'in bu açıklamalarından sonra Karma Komisyon Sözcüsü Hakkı Tarık, söz alarak Ali Cenani Bey'in belirttiği hususlara dair açıklamalarda bulunmuştur. Hakkı Tarık, muhasebe memuru meselesinde, Ali Cenani Bey'in kendisini sorumlu göstermediğini, sorumlu muhasip tayin etmemenin Maliye Vekâletini ilgilendiren bir mesele olduğunu öne sürdüğünü belirtmiştir. Ancak, sorumlu muhasip tayin etme hakkının başka bir vekâlete ait olmasının, bu konuda Ali Cenani Bey'e yöneltilen sorumluluğu ortadan kaldırmadığını ifade etmiştir. Durumun böyle olmadığını vurgulayarak, sorumlu muhasip tayin etmenin ve böyle bir talebi ortaya koymanın Ali Cenani Bey'in görev ve yetkileri dahilinde olduğunu ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 3, s. 135).

Hakkı Tarık, Adapazarı fabrikasının hisselerinin yasanın belirlediği çerçevenin dışında satın alınmasına yönelik yapılan mali işlemleri eleştirmiş ve yasanın bu parayı

belirlenen süre içinde yalnızca un ve zahire işlerinde kullanılmak üzere verdiğini belirtmiştir. Ali Cenani Bey'in bu işlemi "memleket menfaati" olarak öne sürmesine karşın Hakkı Tarık, yasanın izin vermediği hisse senedi alım işleminin hukuka aykırı olduğunu vurgulamıştır (TBMM ZC., D. 3, C. 3, s. 136). Ankara değirmen fabrikası meselesi ile ilgili olarak, Ticaret Vekâletine yalnızca un ve zahire satın alınması için verilen 500 bin liralık sermayenin başka yerlerde kullanıldığının açıkça belli olduğunu belirtmiştir. Kanunda, Ağustos 1925'e kadar zahire ve un alım-satımının yapılması gerektiğini; fakat Ali Cenani Bey'in kendi müsteşarının akrabası olan Mukbil Bey'e Ankara'da un fabrikası yapmak için bu parayı vererek görevini kötüye kullandığını ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 3, s. 136-137). Samsun'a gönderilen buğday ve mısır meselesi ile ilgili olarak yapılan incelemelerde, Ali Cenani Bey'in emriyle sözleşmeye aykırı olarak zahirenin Samsun'a çıkarıldığını, Samsun'a gönderilen mısırların filizlendiğini, bozulduğunu ve çürüdüğünü belirtmiştir. Ziraat ve Dâhiliye Vekâletlerinin resmi fen raporlarında bu ürünlerin kesinlikle bozulduğunun ve hayvanlara bile yedirilmemesi gerektiğinin belirtildiğini ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 3, s. 137). Zahire (un) alım meselesiyle ilgili olarak, Ali Cenani Bey'in kendi müsteşarı olan Vahit Bey'i tahkikata gönderdiğini ve tahkikatın eksik ve yetersiz olduğunu belirtmiştir. Tahkikat belgelerinin somut delillerden yoksun olduğunu ve yalnızca sözlü beyanlara dayandığını vurgulamıştır. Hakkı Tarık, tahkikatın yüzeysel olduğunu ve meselenin özüne inilmediğini, meselenin ele alınış şeklinin ihmal ve savsaklamadan öteye gitmediğini açıklamıştır (TBMM ZC., D. 3, C. 3, s. 137-138). Bu görüşmelerin ardından yapılan oylama sonucunda Ali Cenani Bey'in Yüce Divan'a gönderilmesi kararı oy birliği ile kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 3, s. 138).

Ali Cenani Bey'in Yüce Divan'da yargılanmasına 26 Nisan 1928'de başlanmış, nihai karar 14 Mayıs 1928'de açıklanmıştır. Mahkeme, Ali Cenani Bey'i, Ceza Kanunu'nun 240. maddesi uyarınca görevi kötüye kullanmaktan dolayı bir ay hapis cezasına, dört ay süreyle rütbe ve memuriyetten mahrumiyetine, ayrıca Adapazarı Araba Fabrikası dolayısıyla zimmetinde kalan 177.755,22 kuruşun faiziyle birlikte tahsiline hükmetmiştir. Bu karar, 15 Mayıs 1928 tarihinde Meclis'e ve Adliye Vekâleti'ne iletilmiş ve böylece mahkeme sona ermiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 4, s. 167).

Zabıt Cerideleri Münasebeti İle Sözleri

8 Aralık 1928 tarihli meclis oturumunda Hakkı Tarık, Meclis zabıt cerideleriyle ilgili bir sorunu gündeme getirmiştir. Hakkı Tarık, Dâhilî Nizamname'nin zabıtların, zabıt ceridesiyle ve gerektiğinde Resmî Gazete ile ilanına amir olduğunu belirtmiştir.

Önceden Resmi Gazete'nin Meclis matbaasında basıldığını ve Meclis zabıt ceridelerinin de ona eklenerek vatandaşların bu zabıt ceridesini kolayca temin edebildiklerini ifade etmiştir. Ancak, bu iki müessesenin ayrılmasından dolayı artık Meclis'in, zabıt ceridelerini Resmi Gazete'ye ekleme imkânının kalmadığını belirtmiştir. Meclis zabıtlarının “Zabıt Ceridesi” unvanı altında ayrı basılmasına rağmen, bunu ancak milletvekillerinin tedarik edebildiklerini, dolayısıyla Meclis zabıtlarını takip etmek isteyen vatandaşların bu zabıt ceridelerine erişemediğini vurgulamıştır. Bu nedenle, zabıt ceridelerini dışarıdan temin etmek isteyenlere kolaylık sağlanması gerektiğini ileri sürmüştür (TBMM ZC., D. 3, C. 6, s. 43).

Askeri ve Mülkî Emeklilik Kanunu Hakkındaki Kanun Münasebeti İle Sözleri

3 Haziran 1930 tarihli meclis oturumunda, milletvekillerinin aynı zamanda memur olup olamayacağı hususu tartışılmıştır. Memur Kanunu'nun 23. maddesine göre, “bilfiil yirmi beş yıl hizmet veren mülki memurların emeklilik hakkına sahip olacakları, mesleki, memuriyet olup milletvekilliğine seçilenlerin milletvekili sürelerinin fiili hizmet süresi olarak kabul edileceği” belirtilmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 20, s. 31). Bu kanun maddesi hakkında söz alan Hakkı Tarık'a göre, milletvekilliği ile memurluğun birleştirilemeyeceği Teşkilatı Esasiye'de yazılıydı. Hakkı Tarık, tasavvur ettiği meclisi; memurların, öğretmenlerin, Dârülfünûn hocalarının seçilerek yer almaları şeklinde tanımlamıştır. Hakkı Tarık, milletvekili seçilen memurun bir başka seçimde milletvekili olamaması durumunda çocuklarının yaşayacağı ekonomik zorluklara dikkat çekerek, “Milletin meclisinde mebusluk eden kimse, acaba Hükümet teşkilâtı için de ifa ettiği vazifeden daha büyük bir vazife ifa etmiyor mu? O halde nasıl olur da mebusluk zamanında geçen müddeti kendisinin iktisap ettiği bir takım hakların zeval bulması veya nazara alınmaması için sebep diye kabul ederiz, buna imkân yoktur” sözleriyle bu duruma karşı çıkmıştır. Tekrar seçilemeyen milletvekillerinin geçmişteki haklarının kaybolmaması gerektiğini belirten Hakkı Tarık, bu durumun sağlandığı takdirde milletvekillerinin seçilip seçilmemeyi düşünmeyeceklerini, böylece görevlerini daha huzurlu ve güven içinde yerine getireceklerini ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 20, s. 32).

Hakkı Tarık'tan sonra söz alan Kars Milletvekili Ahmet Ağaoğlu ise konuşmasına, Hakkı Tarık'a olan sevgisini belirterek başlamış ve ardından milletin, milletvekili olmaya layık gördüğü kişilerin “Benim çocuğum ne olacak?” ya da “Dört sene sonra ne olacağım?” gibi endişeler taşımadığını ve bu tür ifadelerin hiçbir değer

taşımadığını belirtmiştir. Ağaoğlu, milletvekili olmak isteyen kişilerin tüm şartları bilerek bu görevi kabul ettiklerine ve bu kişilerin zorla milletvekili yapılmadığına dikkat çekmiştir. Milletvekilliğinin son derece yüksek, şerefli ve değerli bir görev olduğunu vurgulayarak, böyle şerefli bir görevi kabul eden ve milletvekilli şartlarını bilerek kabul eden bir kişinin, milletvekilliğinde geçen dört yılın emekliliğine ilave edilip edilmemesi gibi bir endişe taşımaması gerektiğini belirtmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 20, s. 32-33).

Ağaoğlu'nun bu sözleri üzerine tekrar söz alan Hakkı Tarık, Ağaoğlu'nu tatmin edememiş olmaktan dolayı üzüntü duyduğunu, ancak kendisinin de Ağaoğlu'nun görüşlerinden tatmin olmadığını belirtmiştir. Hakkı Tarık, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ilgili maddesini hatırlatarak, "Hükümet memuriyeti ile mebusluk uhdede birleşemez" hükmünün gayet açık olduğunu ve milletvekilliği emekli maaşının bu kişilere verilmesinin önünde bir engel teşkil etmediğini ifade etmiştir. Ayrıca, gelecekte açıkta kalma endişesi taşıyan milletvekilinin görevini tam anlamıyla yerine getiremeyeceğini ifade etmiştir. Halbüki bir daha seçilemeyecek olsa bile, bir milletvekilinin gelecekte emekli maaşını alacak olması durumunda bu endişenin ortadan kalkacağını ve milletvekilliği görevini kaygısız bir şekilde yerine getirebileceğini belirtmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 20, s. 33). Bu tartışmaların ardından Ağaoğlu, memurken milletvekili seçilenlerin milletvekilliği sürelerinin fiili hizmet olarak kabul edilmesinin 23. maddeden kaldırılmasına yönelik bir karar sunmuş ve yapılan oylamada bu karar kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 20, s. 33).

Gümüşhane Milletvekili Ali Fethi Bey'in Belediye Seçimlerine Karıştırılan Fesat ve Yolsuzluklar Hakkında Dâhiliye Vekilinden Açıklama İstemesine Dair Takriri Münasebeti İle Sözleri

1930 yılında gerçekleştirilen belediye seçimleri, Türk demokrasi tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu seçimler tek dereceli olup, ilk defa kadınların da oy kullandığı seçimler olarak kayda geçmiştir. Seçimlere Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) ve yeni kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) katılmıştır. Ülke genelinde yapılan seçimlerde 502 belediye için yarışılmış ve 22 belediyede SCF galip gelmiştir (Öztürk, 1995b, s. 339). SCF Başkanı ve Gümüşhane Milletvekili Ali Fethi Okyar, seçimlerde yolsuzluk yapıldığı ve hile karıştırıldığı gerekçesiyle bu konuyu 6 Kasım 1930 tarihli meclis oturumunda gündeme getirmiş ve Dâhiliye Vekilinden bu hususta açıklama yapılmasını talep eden bir karar sunmuştur. İçtüzük gereği gensorunun görüşülmesi kabul edilmiş, ancak Başbakan İsmet İnönü, İçişleri Bakanının İzmir'deki sel felaketi nedeniyle görevli olarak İzmir'de bulunması sebebiyle gensoru görüşmelerinin 15 Kasım'a ertelenmesini önermiştir. Bu

öneri Genel Kurulca kabul edilmiş ve gensoru görüşmeleri 15 Kasım 1930 tarihine ertelenmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 20, s. 10-11).

Meclis'in 15 Kasım 1930 tarihli oturumunda görüşülmesine başlanan gensoru üzerinde ilk sözü öneri sahibi SCF Başkanı Gümüşhane Milletvekili Ali Fethi Bey alıp, uzunca bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında, SCF'ye oy verenlerin komünist ve mürteci diye yaftalandığı, defterlerde isimleri olmadığı söylenerek seçmenlerin oy vermelerinin engellendiği, sahte imza ile oyların saptırıldığı, nüfus kâğıtlarının eski ve yırtık olduğu söylenerek oy kullanılmadığı, SCF taraftarlarının polis ve jandarma zoruyla belediyelere sokulmadığı, asayiş ihlâl ettikleri bahanesi ile tutuklanmaların yapıldığı, oyların blok halinde oy sandıklarına atıldığı, SCF'na ait birçok reyin geçersiz sayıldığı, isim yanlışlığı ileri sürülerek oy kullanılmadığı, birçok ilde hak ihlallerinin yaşandığı, zabıt memurları tarafından baskıya maruz kaldıkları, seçmenlerin dövüldüğünü ifade etmiştir. Diğer yandan seçimlerde, Halk Fırkasına her türlü kolaylık gösterildiği, göçebelere zorla oy attıldığı, defterler askıdan indirildikten sonra Halk Fırkasına oy verdirildiği, gelmeyen seçmenin yerine sahte imza ile Halk Fırkası'na oy verildiği, sandıklar idare odalarından kaldırıldıktan sonra Halk Fırkası mensuplarına oy kullanıldığını belirtmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 22, s. 16-17). Ali Fethi Bey'in konuşmasının ardından, bazı milletvekilleri söz alarak görüşlerini ifade etmişlerdir. Bu milletvekillerinden biri olan Hakkı Tarık, SCF'nin yalnızca denetim örgütü olma amacının ötesine geçerek siyasal iktidara aday olmasını eleştirmiştir. Görüşmelerin sonunda, İçişleri Vekili hakkında güvenoylaması yapılmış ve 221 üye güvenoyu verirken, 10 üye ise güvensizlik oyu kullanmıştır (TBMM ZC., D. 3, C. 22, s. 74).

4.2.1.3. Şifahi Sualler ve Bunlara Verilen Cevaplar

Tıp Âlemimizde Uzman Sayısının Artırılması Hususunda Sıhhiye Vekilinden Şifahî Suali

Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey'in, 1928 yılının sonlarında aniden hastalanması üzerine, doktorlar yaptıkları tetkikler sonucunda Mustafa Necati'ye apandisit tanısı koymuştur. Durumunun ağırlaşması üzerine, Ankara'daki hekimler tarafından 31 Aralık 1928 sabahı Yenişehir'deki Sıhhat Yurdu'nda ameliyat edilmiştir (Vakit, 1 Ocak 1929, s. 1). Ameliyat sonrası durumu giderek kötüleşen Mustafa Necati Bey, 1 Ocak 1929'da hayatını kaybetmiştir (Vakit, 2 Ocak 1929, s. 1). Hakkı Tarık, çok sevdiği arkadaşı Mustafa Necati'nin ölümüne çok üzülmüştür. 2 Ocak 1929 tarihli Vakit

gazetesinde yayımlanan “Necati” başlıklı yazısında, Mustafa Necati Bey ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

Onu İzmir gençleri arasında milli hedefleri en zeki ve süratli bir şekilde kavrayıp ona teveccüh gösterdiği günlerden tanıyordum. Onu, Yunan işgali başladıktan sonra İstanbul’da iki musibetzedede olarak dertleştiğimiz günlerden tanıyordum. Onu, İstiklal Mahkemesi reisliğinde temiz bir kalbin tahassüsleriyle hareket ettiğine bizzat şahit oldum. Onu, iskân, adliye ve maarif vekâletlerinde, devletin üç büyük işinin ehil arkadaş seçimi, karar ve icra zamanlarının tayini gibi konularda bir siyaset ve idare adamında aranacak kuvvetli vasıflarla görevini yürüttüğünü gördüm. Ve özellikle Necati’yi daima samimi, her zaman temiz olarak tanıdım. Türk inkılabı, Necati’de en müsait bir muzaheret kabiliyeti keşfetmiş, bu cevheri işlemiştir. Bu cevherin parıltısı daha sonra daha geniş sınırlara yayılmalıydı (Son Saat, 2 Ocak 1929, s. 4).

Mustafa Necati’nin ölümünde ihmal olduğu söylentilerinin yayılması üzerine Hakkı Tarık, 3 Ocak 1929 tarihli Son Saat gazetesinde “Tıp Âleminde Hesap İsteriz!” başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Yazıda, tıp camiasını Mustafa Necati’nin ölümüyle ilgili olarak sorumlu tutan ve hesap vermeye çağıran ifadeler kullanılmıştır. Mustafa Necati’nin geçirdiği apandisit ameliyatı öncesinde konulması gereken teşhisin yetersiz ve yerinde olmadığını vurgulamıştır. İstanbul’dan gelen doktorların ameliyatın başarılı geçtiğini raporlamalarına rağmen, ameliyat öncesi teşhisin doğruluğunun da raporlanması gerektiğini belirtmiştir. Hakkı Tarık, Türk tababetinin Mustafa Necati gibi gençlerin ölümünde manevi olarak sorumlu olduğunu ve millete karşı kendini savunması gerektiğini ifade etmektedir. Mustafa Necati’nin hayatının kimin ellerine teslim edildiğini bilinmesini ve tıp camiasının hatalarını kabul etmesi gerektiğini ifade etmiştir (Son Saat, 3 Ocak 1929, s. 1).

Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati’nin ölümü mecliste de çok büyük üzüntü yaratmıştır. Özellikle ölümünde ihmal olduğu söylentileri üzerine bazı milletvekillerinin Sağlık Bakanlığına yönelik eleştirilerine neden olmuştur. Bu milletvekillerinden biri olan Hakkı Tarık, bu konuyu bir soru önergesiyle meclise taşımıştır. Hakkı Tarık, 17 Ocak 1929 tarihli meclis oturumunda, Tıp alanında uzman sayısının artırılması hususunda takip edilen yol hakkında Sıhhiye Vekilinden sözlü olarak aşağıdaki soruları cevaplandırmasını talep etmiştir:

1. Tıp dünyamızda uzman sayısının artırılması için izlenen yöntem nedir?

2. Yer yer uzman grupları yapmadıkça, bunların bireysel hizmetlere sevk edilmemesi tercih edilir bu mütalaa doğru mudur? Bugün bu görüşe aykırı bir durum var mıdır? Varsa, bu durumun düzeltilmesi için ne düşünülmektedir?

3. Her ne pahasına olursa olsun, hükümet merkezinde yerli veya yabancı uzmanlardan oluşan bir doktor heyeti bulundurmak suretiyle Ankara'nın sağlık teşkilatını güçlendirmek ve genişletmek için alınan tedbirler nelerdir? (TBMM ZC., D. 3, C. 7, s. 45-47).

Hakkı Tarık'ın bu sorularına cevap veren Sıhhiye Vekili Refik Bey, Sıhhiye Vekâleti'nin temel görevlerinden kısaca bahsetmiş ve ardından Hakkı Tarık'ın sorularını detaylı bir şekilde yanıtlamıştır. Refik Bey, ilk soruya yanıt olarak, 1923 yılında başlayan teşkilatları süresince Sıhhiye Vekâleti'nin, genel idarenin elinde bulunan kurumlarda ve özel idareler ile belediyelerin sağlık kurumlarında uzmanlığa aday genç doktorlar için çeşitli tıp dallarında asistanlık kadroları oluşturduklarını ve diğer kurumlarda da asistanlıkları teşvik ettiklerini belirtmiştir. 1923-1928 yılları arasında Tıp Fakültesi'nden 239 doktorun mezun olduğunu, 404 asistanlık kadrosu bulunmasına rağmen mezun olan doktor sayısının bu kadrolara kıyasla üçte bir oranında düşük olduğu belirtmiştir. Bu süre zarfında asistan olmak isteyenlerin sayısının ise 143 olduğunu açıklamıştır. Bunların 25 operatör, 8 dâhiliye uzmanı, 8 bakteriyolog, 4 frengi ve cilt uzmanı, 4 nisaiye uzmanı, 4 röntgen uzmanı, 2 göz uzmanı, 2 kulak, 45 burun, boğaz uzmanı olduğunu açıklamıştır. Ayrıca, Vekâletin bu dönemde Almanya, Fransa ve Amerika'ya kısmen devlet hesabına, kısmen de Rockefeller hayır müessesesi yardımlarıyla 14 doktor gönderdiğini, bu doktorların, hıfzıssıhha eğitimi aldıklarını veya eksik uzmanlıklarını tamamladıklarını ifade etmiştir. Ülkemizdeki hastanelerde halen 21 asistanlık pozisyonunun boş olup, uzman adayları beklediğini belirtmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 7, s. 48-49).

Refik Bey ikinci soru için, eğer yer yer uzman gruplarından kasıt hastane kurmak ve bu hastanelere doktor toplamak ise Sıhhiye Vekâleti'nin beş yıldır bu iş üzerinde çalıştığını belirtmiştir. Numune hastanelerini yapmaktaki amaçlarının ve bu hastaneleri ülkenin uzak bölgelerine kurmalarının nedenlerinin bu bölgelerde uzman doktorlar bulundurarak vatandaşların sıkıntılarını gidermek olduğunu altını çizmiştir. Refik Bey, “farklı hizmetlere sevk etmeme” ifadesiyle kazalara doktor gönderilmemesi, sıtma, frengi ve trahom gibi hastalıklarla mücadele edilmemesi kastediliyorsa, bu önemli toplumsal görevi yapmaktan bizi alıkoymak anlamına geldiğini ve bu düşüncenin yanlış olduğunu ifade etmiştir. İzledikleri yolun milletin sosyal hayatına uygun, bilimsel esaslar

doğrultusunda emin adımlarla ve sükûnetle ilerlemek olduğunu belirtmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 7, s. 49).

Refik Bey üçüncü soru için de; Ankara, Cumhuriyetin ve devletin merkezi olduğundan hükümet burada her türlü ihtiyaca cevap verebilecek uzman bir kadro bulundurmaya önem verdiğini açıklamıştır. Ankara’da sağlık alanında çalışan doktorların görevlerini en iyi şekilde yerine getirdikleri belirterek daha iyi hizmet vermek için sürekli çalıştıkları ifade etmiştir. Yabancı doktor getirilmesi konusuna da değinen Refik Bey, fen ve sağlık kuruluşlarının tamamlanmasının ardından yabancı doktorların getirilmesinin planlandığını belirtmiştir. Ankara’nın sağlık sistemini güçlendirmek için hükümetin, önceden yetersiz donanımına sahip olan 50 yataklı özel idare hastanesini tamir ederek ihtiyaçlarını karşıladığını ve bu hastahaneye 50 yataklı ek bir tesisin inşa ettiğini ifade etmiştir. Bu yeni tesisin röntgen, çamaşırhane, kalorifer, sıcak-soğuk su tesisatı ve diğer sağlık ekipmanlarıyla donatıldığını açıklamıştır. Ayrıca, 1 milyon 700 bin lira maliyetle 200 yataklı yeni bir hastanenin inşasına başlandığını, Ankara Numune Hastanesi’nin tamamlanması için de bugüne kadar 600 bin liradan fazla harcama yapıldığını belirtmiştir. Bunun dışında, Hıfzıssıhha Müessesesi’nin bir numaralı binasının tamamlandığını ve binanın içinde bulunan büyük bir bakteriyoloji laboratuvarı malzemesi için 130.000 liraya Avrupa’dan sipariş verilerek kimya laboratuvarının faaliyete geçtiğini açıklamıştır. Sosyal hıfzıssıhha alanında ise genç doktorlara yönelik dokuz farklı laboratuvarlı bir okul kurulmuş olup, bütün aşı ve serum gibi malzemeleri temin edecek büyük bir aşı, serum, çiçek laboratuvarı ve kuduz müessesesinin de inşaatına başlandığını ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 7, s. 49-50). Refik Bey, Sıhhiye Vekâleti’nin temel görevleri ve hedeflerini açıklayan bu sözlerinden sonra Necati Bey’in ölümünden sonra gelişen tartışmayı ele almış ve Hakkı Tarık’ın gazetede tıp âlemini suçlayan yazılarına şu cevabı vermiştir:

Hükümetiniz Necati Bey’in rahatsızlığı ve vefatı meselesini çok ehemmiyetli kabul etti ve bu hususta inceleme yapılmasını Sıhhat Vekâletinize havale eyledi. Hastalığın başından itibaren müdavi ve konsültan tabiplerin aldıkları kararları ve müşahadeleri ve ameliyatın yapılma tarzını açıklayan bilumum vesikaları toplayarak incelemek üzere 1 Ocak 929 tarihli İcra Vekilleri Heyeti toplantısında karar vererek Bakanlığımızı görevlendirdi. Bilumum vesikaları toplayarak incelettirdim. Neticesini de bir teskere ile Yüce Başbakanlığa arzettim. Bu raporları ve teskereyi yüce heyetinize arz etmek mecburiyetindeyim (TBMM ZC., D. 3, C. 7, s. 51).

Refik Bey konuşmasının devamında, Ankara'daki müdavi hekimlere ait üç tıbbi raporu, İstanbul'dan gelen doktorların kaleme aldıkları raporu ve Sıhhiye Vekâleti'nin Başbakanlığa sunduğu raporu okumuştur. Meselenin Hakkı Tarık ve benzer görüşleri paylaşılanların düşündüğü gibi olmadığını, fennin ve sanatın gerektirdiği tüm tedavilerin eksiksiz bir şekilde uygulanarak hastalıkla mücadele edildiğini ifade etmiştir. Ancak, bu mücadeleden arzu edilen olumlu neticenin alınamaması, tedaviye müdahil olanların hata veya ihmallerinden değil, ne yazık ki hastalığın son derece ciddi bir seyir izlemesinden kaynaklandığını belirtmiştir. Bunun dışında herhangi bir şüphe veya tereddüt bulunmadığını ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 7, s. 50-51).

Sorularına tam yanıt alamadığından yakınan Hakkı Tarık, bazı iddialarını ve görüşlerini daha açık olarak dile getirmiştir. Bu gergin tartışma ilerleyen aşamada Bakanla karşılıklı atışmaya dönüşmüştür. Sağlık Bakanı Refik Bey sözlerini, “Yüce heyetinize son sözüm şudur: Ne varsa söylenmiştir, hakikat ne ise arz edilmiştir. Yalnız mesele o hakikatlerin açığa çıkmasıdır. Hakkı Tarık Bey'i inandırmak değil” diyerek tartışmayı bitirmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 7, s. 50-51).

4.3. 1931 Seçimleri

1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası, kısa bir süre sonra kendini feshederek siyaset sahnesinden çekilmesinden sonra Mustafa Kemal Paşa, kapsamlı bir yurt gezisine çıkmıştır. Gezi dönüşünde Meclis Başkanı Kâzım Özalp ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ile yapmış olduğu toplantı neticesinde genel seçim kararı almıştır (Girgin, 2013, s. 93). Mustafa Kemal Paşa, seçim kararı aldıktan sonra CHF Genel Başkanı imzasıyla milletvekili genel seçimlerinin yenilenmesinin uygun bulunduğu dair bir yazıyı 3 Mart 1931'de Meclis Grup Başkanlığı'na göndermiştir (Çoker, 1996b, s. 3-4). Bu gelişmeyi takiben 5 Mart 1931'de Afyonkarahisar Milletvekili Ali Çetinkaya, Tekirdağ Milletvekili Cemil Ubaydın ve Erzincan Milletvekili Saffet Arıkan tarafından seçimlerin yenilenmesi ile ilgili önerge meclise sunmuşlardır. Bu önerge Genel Kurul'da görüşülerek oy birliği ile kabul edilmiş ve seçimlerin yenilenmesine karar verilmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 26, s. 18-19).

Mustafa Kemal Paşa, bu seçimde mecliste CHP'yi denetlemek amacıyla 22 seçim bölgesinde 30 kontenjanı bağımsız milletvekili olmak isteyenler için açık bırakmıştır. Fakat bağımsız adayların laik, cumhuriyetçi ve milliyetçi olmalarına önem verilmiştir. 25 Nisan 1931 günü yapılan milletvekili seçimlerinde CHP'nin 63 seçim çevresinde aday

gösterdiği 287 milletvekili seçimi kazanmış, bağımsızlara bırakılan 30 milletvekilliğinden ancak 20'si seçilebilmiştir. Seçilen bu 20 bağımsız milletvekilinden 10 kişi dönem içinde CHP'ye katılmışlardır (Girgin, 2013, s. 93-94). 1931 seçimleri sonrası oluşan meclis, 4 Mayıs 1931'den 23 Aralık 1934'e kadar tam 3 yıl 9 ay 13 gün boyunca faaliyet göstermiştir (Olgun, 2011, s. 16).

4.3.1. Hakkı Tarık Us'un IV. Dönem Meclis Çalışmaları

Hakkı Tarık, IV. Yasama döneminde tekrar Giresun'dan aday gösterilmiş ve yapılan seçimlerde 490 oy alarak milletvekili seçilmiştir (Hakkı Tarık Us'un Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre: 4, Sicil No: 513). 4 Mayıs 1931'de meclis çalışmalarına katılan Hakkı Tarık, ilk toplantıda Anayasa Komisyonu'na üye seçilmiş ve dönem sonuna kadar bu komisyonun sözcülüğünü yapmıştır. IV. Yasama Dönemi boyunca çeşitli konularda 4 önerge, 7 kanun teklifi vermiş ve 48 kez konuşma gerçekleştirmiştir (Çoker, 1996a, 243-244).

4.3.1.1. Takrir ve Teklifleri

Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun 95. Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Teklifi

Meclis'in 28 Kasım 1931 tarihli oturumunda Hakkı Tarık ve 118 arkadaşı tarafından, 1924 Teşkilât Esasiye Kanunu'nun 95. maddesi'nin³⁸ değiştirilmesi hususunda Meclis Başkanlığı'na bir kanun teklifi verilmiştir. Teşkilât-ı Esasiye Encümeni adına bu kanun teklifi hakkında açıklama yapan Hakkı Tarık, önceden mali yılın başlangıcı mart ayı olduğu için bütçenin meclise kasım ayında, yani yılbaşından dört ay önce sunulduğunu belirtmiştir. Böylece meclis, bütçeyi dört aylık bir süre içinde inceleme fırsatını bulduğunu ifade etmiştir. Bütçe tasarısının hazırlanmasından sorumlu hükümet de, mali yılın başlangıcına dört ay kala, gelecek yıla ilişkin mali öngörülerini daha sağlıklı bir şekilde oluşturabilmek adına bu süreyi bekleyebildiğini ve bu süre zarfında da meclisin bütçe üzerinde detaylı incelemeler yapma imkânı bulduğunu ifade etmiştir. Ancak, mali yılbaşının mart ayından haziran ayına alınmasıyla birlikte, tahmin

³⁸ **Madde 95.** Bütçe kanunu, ait olduğu mali senenin başında yürürlüğe konulabilmesi için, tasarısı ve bağlı bütçeler ve cetveller, en son Kasım ayının başına kadar Meclise takdim edilir. Bkz. (TBMM ZC., D. 2, C. 8. s. 916).

ve tetkik için mevcut olan bu süreler ilk durumun aleyhine bozulmuştur. Hükümet, tasarısını mali yılbaşından dokuz ay önce meclise sunmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle sunulan tasarılar, her yıl tasarayı sunan hükümet tarafından bir iki ay sonra değiştirilmek zorunda kalınmıştır. Hakkı Tarık, bu teklifi bütçenin mali yılbaşından önce meclise takdim edilmesi için verdiklerini belirtmiştir (BCA, 30.10.0.0.3.18.12; TBMM ZC., D. 4, C. 4, s. 29). 28 Kasım, 5 Aralık ve 10 Aralık 1931 tarihlerinde yapılan müzakereler neticesinde, söz konusu kanun teklifi kabul edilerek Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 95. maddesi şu şekilde değiştirilmiştir: "Muvazene-i Umumiye Kanunu tasarısı ve buna bağlı bütçeler ve cetveller ile ek bütçeler, mali yılbaşından en az üç ay önce meclise sunulur." (TBMM ZC., D. 4, C. 5. s. 33).

Dâhilî Nizamname'nin (İçtüzük) 68. Maddesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Teklifi

Hakkı Tarık, 14 Mayıs 1932'de Meclis Başkanlığı'na Dâhilî Nizamname'nin 68. maddesinin³⁹ değiştirilmesi hususunda bir kanun teklifi vermiştir. Teklifin içeriği şu şekildedir:

Dâhilî nizamnamenin 68. Maddesi bir mebus veya encümenin geri alınmak istenen bir lâyiha veya tekliften yalnız teklifleri kabul edebileceği suretinde yazılmıştır. Hâlbuki kabulü icap eden sebepler, lâyihalar hakkında da geçerli olduğu ve lâyihalar ile kanun teklifleri Meclis'te müzakere noktasından aynı seyri takip etmekte bulunmak itibari ile birbirinden farksız mahiyette bulunduğu cihetle bu maddenin görülen ihtiyaca göre tadili muvafık olur. Bu maksatla bir tadil maddesi takdim ve müzakeresine müsaadelerini rica ediyorum efendim (BCA, 30.10.0.0.4.19.26).

Hakkı Tarık'ın bu teklifinin Teşkilât-ı Esasiye Encümenince de uygun görülmesinden sonra teklif, 21 Mayıs 1932'de meclise gelmiş ve görüşülerek kabul edilmiştir. Böylece Dâhilî Nizamname'nin 68. maddesi, "Bu kadar ki bu lâyiha veya kanun tekliflerini diğer bir mebus veyahut ait olduğu encümen üzerlerine alırlarsa müzakereye devam olunur" şeklinde değiştirilmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 8, s. 194-195).

³⁹ **Madde 68.** Hükümet veya teklif sahibi verilen kanun lâyiha veya tekliflerini ruznameye alınmadan evvel Heyeti umumiyeye malûmat vermek şartile geri alabilir. Şu kadar ki kanun tekliflerini diğer bir mebus veyahut ait olduğu encümen üzerlerine alırlarsa müzakereye devam olunur. Bu lâyiha veya teklifler ruznameye alınmışlarsa geri alınmaları için Heyeti umumiyenin karar vermesi lâzımdır.

Matbuat Kanunu’nun 38. Maddesi’nin Tefsiri Hakkında Takriri

Hakkı Tarık, meclisin 29 Mayıs 1932 tarihli oturumunda, Matbuat Kanununun 38. maddesi’nin⁴⁰ tefsir edilmesi hakkında bir takrir sunmuştur. Hakkı Tarık, maddede geçen, “mahallinin” ifadesinin hangi yere ait olduğu hususunda belirsizlikler olduğunu belirterek, bu belirsizliklerin giderilmesi talebinde bulunmuştur. Özellikle, intihar olaylarının yayımlanmasında izin alınması gereken yerin, olayın olduğu yer mi, matbaanın idare edildiği yer mi yoksa gazetenin yayımlandığı yer mi olduğu konusunun netleştirilmesini istemiştir. Ayrıca, “intihar vakalarını” ifadesinin Türkiye dışında meydana gelen intihar olaylarını da kapsayıp kapsamadığını sormuştur. Türkiye’de yayımlanan bir gazeteden alıntı yapılarak yayınlanacak intihar olaylarında da izin almaya gerek olup olmadığı hususunda da bir belirsizlik olduğunu belirterek bunun düzenlenmesini talep etmiştir. Meclis’te yapılan müzakereler sonucunda 38. madde şu şekilde düzenlenerek kabul edilmiştir:

Memleket dâhil ve haricindeki intihar vakalarını gazetenin intişar ettiği mahallin en büyük zabıta makamından mezuniyet almaksızın neşretmek memnudur. İntihar edenlerin ve intihara teşebbüs eyliyenlerin vakaya taallûk eden resimleri basılmaz. Şu kadar ki zabıta mezuniyet verirken bunların diğer resimlerinin basılmasını da menedebilir. İntihar vakalarını başka bir gazeteden iktibas ile neşreden gazete için zabıtaban mezuniyet almağa lüzum yoktur. Yabancı bir memlekette çıkan gazetelerden iktilbas suretile neşredilecek bu vakaların neşrolunacağı yerdeki zabıta makamından izin alınması lâzımdır. Bu madde hükmüne muhalif hareket edenler bir haftadan bir seneye kadar hafif hapis ve yirmi beş liradan iki yüz liraya kadar hafif para cezasına mahkûm olurlar (TBMM ZC., D. 4, C. 9, s. 64).

Meclis Tahkikatı İcrasında Takip Olunacak Usul Hakkında Bir Karar Almasına Dair Takriri

1925 yılı Bütçe Kanunu’nun 57. maddesi ile barut ve patlayıcı madde tekeli Maliye Vekâleti’ne devredilmiştir. Maliye Vekâleti, bunun tekele ait olan idare işlerini bir şirket ile sözleşme yaparak ona devretmiştir. Sözleşme gereğince, şirket her yıl asgari olarak barut ve patlayıcı tekeli için 550 bin lirayı toptan hükûmete ödemeyi taahhüt etmiş ve satış fazlası üzerinden bir aidat ödemeyi kabul etmiştir. Ayrıca, temettü hissesi vermeyi de kabul etmiştir. Çünkü hükûmet, tekel hakkını şirkete devrederken

⁴⁰ **Madde 38.** İntihar vakalarını mahallinin en büyük zabıta memurundan mezuniyet almaksızın neşretmek memnudur, mezuniyet alarak neşri halinde dahi intihar edenlerin ve intihara teşebbüs eyleyenlerin resimleri basılmaz. Bu madde hükmüne muhalif hareket edenler bir haftadan bir seneye kadar hapis ve yirmi beş liradan iki yüz liraya kadar para cezasına mahkûm olur.

sermayesine de ortak olmuştur. Bu sözleşme ile şirket, devletten barut ve patlayıcı madde tekelini de satın almıştır (TBMM ZC., D. 4, C. 8, s. 293). Ancak, şirket bir süre sonra bu tekel hakkını Paris'te bulunan başka bir Fransız şirketine satmıştır. Şirket ortakları, tekel haklarını Fransızlara sattıktan sonra onlardan aldıkları paraları aralarında paylaşırken çıkan anlaşmazlık sonucunda bir rüşvet olayı ortaya çıkmıştır (Vakit, 7 Temmuz 1932, s. 1; Vakit, 8 Temmuz 1932, s. 1). Rüşvet olayına birçok maliye memuru ve dönemin Maliye Bakanı Hasan Saka'nın da adı karışmıştır (Vakit, 26 Haziran 1932, s. 1-2).

Rüşvet olayının basında yer almasının ardından meclis, konuyu gündemine almış ve 9 Haziran 1932'de Kâzım Paşa'nın başkanlığında toplanmıştır. Kâzım Paşa, mahkemeden meclise gelen dosyanın tahkikat yapılmasına karar verilmeden önce, yasama dokunulmazlığı bakımından meselenin Müşterek Komisyon tarafından incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Encümenin, öncelikli olarak dokunulmazlığın kaldırılması açısından konuya yaklaşmasını ve ardından suiistimalin bakanlığa ait olup olmadığını araştırmasını ve meclisi bilgilendirmesini istemiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 9, s. 94).

Hakkı Tarık'ın da içinde yer aldığı Müşterek Komisyon hemen çalışmalara başlayarak bu konu hakkında hazırladığı raporu 11 Haziran'da meclise sunmuştur. Raporda, kendilerine havale edilen Başvekâlet tezkeresine bağlı Adalet Vekâleti tezkeresinde yer alan Ankara Birinci Sorgu Hâkimliği kararnamesinde, yalnızca eski Maliye Vekili Hasan Bey'in vekâleti dönemine ait icraatlarından dolayı tahkikat icrası Yüce Meclis'e ait olduğu ifade edilmiş, ancak dokunulmazlığının kaldırılması konusuna değinilmediği belirtilmiştir. Ayrıca, meclis iç tüzüğü gereğince dokunulmazlığın kaldırılması kararının ancak meclis onayı ile alınabileceği gerekçe gösterilerek, evrakın Meclis Başkanlığı'na iade edildiği bildirilmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 9, s. 109).

Meclis Başkanı Kâzım Paşa, milletvekillerine iç tüzüğün 171.⁴¹ ve 172.⁴² maddelerini hatırlatarak barut meselesinin meclise herhangi bir milletvekili veya bir kaç milletvekili tarafından verilen bir önerge ile gelmediğine işaret etmiştir. Hâlbuki iç tüzükte, bir veya bir kaç milletvekilinin vereceği önerge üzerine her iki taraf dinlenerek müzakerelerin cereyan edeceği ve ondan sonra da oy verileceği açıkça belirtilmiştir. Bu dosya ise sorgu hâkimliğinden doğrudan meclise geldiği için meclis iç tüzüğüne

⁴¹ **Madde 171.** Alâkadar vekil ve takrirı veren veya verenler dinlendikten sonra takririn nazarı dikkate alınıp alınmaması hakkında Meclis bilmüzakere işarı rey ile kararını verir.

⁴² **Madde 172.** Bunun üzerine Heyeti umumiye tahkikat icrasını ya Teşkilâtı Esasiye ve Adliye encümenlerinden mürekkep Muhtelit encümenine veyahut beşten on beşe kadar azadan teşekkül edecek hususî bir tahkikat encümenine havale eder.

uymuyordu. Kâzım Paşa, milletvekillerine daha önceki Bahriye Vekili İhsan Bey ve Ali Cenani Bey'in davalarını hatırlatarak bunların milletvekilleri tarafından verilen önergeler sonucunda ve bunların savunması yapıldıktan sonra meclisin soruşturma açtığını ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 9, s. 109-110). Tartışmalar devam ederken bazı milletvekilleri iç tüzüğün değiştirilmesini isterken bazı milletvekilleri ise buna karşı çıkmıştır. Hakkı Tarık, iç tüzüğün eksik bıraktığı bu ve benzeri konulara açıklık getirilmesi amacıyla konunun Anayasa ve Adliye Komisyonlarından kurulmuş olan Müşterek Encümene gönderilmesi hakkında bir takrir sunmuş ve yapılan oylamada takrir kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 9, s. 117).

Yüce Heyetin de uygun görmesi üzerine Müşterek Komisyon iç tüzük maddelerini hazırlayarak 13 Haziran'da bir rapor halinde meclise sunmuştur. Müşterek Komisyon Mazbata Muharriri Hakkı Tarık, bu rapor hakkında milletvekillerinden gelen sorularını cevaplamıştır. Meclis'te uzun süre yapılan tartışmalardan sonra meclis iç tüzüğü değiştirilerek 170. madde 169. madde ile birleştirilmiştir. Yeni 170. madde şu şekilde düzenlenmiştir:

Adliyece bir işin takibi sırasında icra vekillerinden birinin vazifesi ile alakalı bir husustan dolayı vazife noktasından verilen bir kararla meclise bir müracaat olursa heyeti umumiye bu hususta meclis tahkikatına mahal olup olmadığını tayin için evvella beş kişilik bir encümen teşkil eder ve meclise bu encümenin mazbatasını arzeder (TBMM ZC., D. 4, C. 9, s. 139-143).

Ek yapılan 171. madde ise şu şekilde düzenlenmiştir:

Alâkadar vekil ve takriri veren veya verenler veya mazbatayı yapan encümen dinlendikten sonra takririn veya mazbatanın dikkate alınıp alınmaması hakkında Meclis bilmüzakere işarî reyle kararını verir. Alâkadar vekil mebus değilse Meclis, bir müddet tayini ile yalnız yazılı müdafaanamesini almağa karar verir. şeklinde yeniden düzenlenmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 9, s. 144).

İç Tüzük'te yapılan bu değişikliklerin ardından 16 Haziran 1932'de toplanan meclis, barut ve patlayıcı madde tekeli ile ilgili konuda Trabzon Milletvekili Hasan Saka hakkında meclis soruşturmasına gerek olup olmadığını tespit etmek amacıyla beş kişilik bir Tetkik Komisyonu kurmuştur (TBMM ZC., D. 4, C. 9, s. 147). Tetkik Komisyonu, barut ve patlayıcı maddeler meselesi ile ilgili hazırladığı raporu, 27 Haziran'da meclise sunmuştur. Meclis, bu raporu değerlendirerek, Anayasa ve Adliye encümenlerinden oluşan karma bir Tahkikat Encümeni kurulmasına karar vermiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 9, s. 371-372). Karma Komisyonu yaptığı araştırma sonucunda, Maliye Vekili Hasan

Saka'nın suçsuz olduğuna karar vermiş ve bu konuda hazırladığı raporu 15 Aralık 1932'de meclise sunmuştur. Meclis, Karma Komisyon raporunu oylayarak kabul etmiş ve böylece Maliye Vekili Hasan Saka aklanmıştır (TBMM ZC., D. 4, C. 11, s. 31-33).

60 Dilekçe Üzerine Dilekçe Encümenince Kabul Edilen 388 Numaralı Kararın Umumî Heyette Müzakeresine Dair Takriri

Hakkı Tarık, yeni konulan kanun hükümlerinin kazanılmış hakları ihlâl ettiğine dair güverte ve makina sınıfına mensup gedikli zabitler tarafından önceki sene Yüksek Reisliğe verilip Arzuhal Encümenine havale olunan 60 dilekçe üzerine Encümence kabul edilen 388 numaralı kararın Genel Heyetçe müzakere edilmesine dair bir takrir sunmuştur. Arzuhal Encümeni ise gedikli zabitlerin dilekçelerinin mevcut hükümlerin düzenlenmesi mahiyetinde olduğunu, bunun ise içtüzük ile kendilerine verilen yetkinin dışında olduğunu belirtmiştir. Bu dilekçeleri incelediklerini, ancak bütün bu taleplerin karşılanabilmesi için mevcut kanun hükümlerinin düzenlenmesi veya yeni bir kanunun yapılmasının elzem olduğunu belirtmiştir.⁴³

Bu konunun mecliste görüşüldüğü 15 Aralık 1932 tarihli oturumunda Hakkı Tarık söz alarak, Arzuhal Encümeni'nin bu hususta karar verme yetkisini kendisinde bulmadığını belirtmiştir. Dâhilî Nizamname'nin hükümleri ile Arzuhal Encümeni'nin bu yetkisizlik kararı arasında bir zıtlık olduğunu söyleyerek Dâhilî Nizamname'nin 50. maddesi'ni hatırlatmıştır. 50. madde'nin Arzuhal Encümeni'ne iki şekilde vazife ve yetki verdiğini belirten Hakkı Tarık, kanunlara ve nizamnamelere aykırı görülen bir husus olması durumunda, bir Türk vatandaşının bu durumu şahsi ya da kamusal olsun meclise dilekçe sunma yetkisine sahip olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, herhangi bir Türk vatandaşı bir hakkın yerine getirilmemesi veya ihmal edilmesi durumunda da aynı şekilde meclise dilekçe verebildiğini belirtmiştir. Hakkı Tarık, Dâhilî Nizamname'nin Teşkilât-ı Esasiye'ye aykırı olup olmadığına ilişkin olarak, bu mazbatanın Teşkilât-ı Esasiye Encümeni'nce incelenmesini talep etmiştir. Arzuhal Encümeni Mazbata Muharriri Ziyaettin Bey, Hakkı Tarık'ın görüşlerine katılmadığını belirterek, Dâhilî Nizamname'nin 50. maddesi'nden böyle bir anlamın çıkmayacağını, dilekçelerin başka bir encümene sevk edilse bile encümenlerin kanunları tefsir, değiştirme ve tesis etme yetkisinin olmadığı ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 11, s. 25-26). Tekrar söz alan Hakkı Tarık, düşüncesinde ısrar etmiş ve konunun Teşkilatı Esasiye Encümenince

⁴³ Giresun mebusu Hakkı Tarık Bey'in, 60 istida üzerine Arzuhal encümenince ittihaz olunan 388 numaralı kararın Umumî heyette müzakeresine dair 4/33 numaralı takriri ve Arzuhal encümeni mazbatası. Ekler kısmı, s. 1-2. TBMM ZC., D. 4, C. 11.

incelenmesi gerektiğini belirtmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 11. s. 28-29). Bu açıklamalardan sonra yapılan oylamada Hakkı Tarık'ın teklifi kabul görmemiş, yerine Arzuhal Encümeni mazbatasını kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 11, s. 30).

Dâhilî Nizamname'nin 50 ve 53. Maddelerinin Tefsiri Hakkındaki Teklifi

Meclis'in 17 Aralık 1932 tarihli oturumunda Hakkı Tarık tarafından, Dâhilî Nizamname'nin 50 ve 53. maddelerinin tefsiri hakkında bir kanun teklifi sunulmuştur. Teklif, Teşkilatı Esasiye Encümeni'ne havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 11, s. 63). Yasama dönemi sonuna kadar Hakkı Tarık'ın bu teklifi hakkında Teşkilatı Esasiye Encümeni'nden bir cevap gelmemiştir.

Halkevleri Adına İthal Olunacak Radyo ve Sinema Makinalarına Dair Kanun Teklifi

Hakkı Tarık ve Konya Milletvekili Kâzım Hüsnü Bey birlikte, 11 Mart 1933'te meclise Halkevleri adına ithal edilecek radyo ve sinema makinaları hakkında dört maddelik bir kanun teklifi sunmuşlardır. Teklifte, radyo ve sinema makinelerinin halkın bilgilendirilmesi ve aydınlatılması bakımından çok önemli olduğunu vurgulanmış ve halkın bu araçlardan faydalanılması gerektiğini belirtilmiştir. Teklif sahipleri, özellikle Halkevlerinin birer kültür müessesesi olması dolayısıyla amaçları dâhilinde fikir ve kanaatlerin halk arasında yayılmasında bu vasıtalarla yararlanmanın faydalı olacağına dikkat çekmişlerdir. Halkevlerinin çoğunun bu imkânlardan mahrum olduğunu belirterek, Halkevleri için yurt dışından ithal edilecek radyo ve sinema makineleri ile bunlara ait teferruatın gümrük ve işlem vergilerinden muaf tutulması için dört maddelik bir kanun teklifi sunduklarını ifade etmişlerdir. Bu teklif meclis tarafından dikate alınarak Gümrük, Maliye ve Bütçe Encümenlerine havale edilmiştir (BCA, 30.10.0.0.4.19.18). Yasama dönemi sonuna kadar Hakkı Tarık ve Kâzım Hüsnü Beylerin teklifi hakkında Gümrük, Maliye ve Bütçe Encümenlerinden bir cevap gelmemiştir.

Matbuat Kanunu'nun Geçici (B) Maddesinin Değiştirilmesi Hakkındaki Takriri

Meclis'in 8 Haziran 1933 tarihli oturumunda Hakkı Tarık, 1881 numaralı Matbuat Kanunu'nun geçici (B) maddesinin değiştirilmesi hususunda bir kanun teklifi sunmuştur. Takrirden, Matbuat Kanunu'nun çıktığı tarihte, gazete ve mecmualarda çalışmakta olan başmuharrir, genelmüdür ve yazı işleri müdürleri fiilen bulundukları vaziyette bağlı kalmak şartı ile bu kanunun tahsil derecesi bakımından koyduğu kayıtlara tâbi olmadıklarını belirterek bunun değiştirilmesini talep etmiştir. Adliye ve Dâhiliye

Encümenleri de Hakkı Tarık'ın teklifine katıldıklarını belirtmiş ve teklif yapılan oylamada kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 16, s. 115).

Cumhuriyet'in İlânının 10. Yıldönümünün Kutlanması Hakkındaki Teklifi

Hakkı Tarık ve dört arkadaşı 10 Haziran 1933'te Meclis Başkanlığı'na, Cumhuriyetin ilanının 10. yıldönümünün kutlanması hakkında hazırladıkları 12 maddelik bir kanun teklifini sunmuşlardır. Teklifte, Cumhuriyetin ilanının 10. Yıldönümüne girilmesinin şerefine yaraşır bir şekilde hazırlıklarla kutlanmasının yalnız geçmişin şerefli ve başarılı günlerine yönelik bir teşekkür mahiyetinde olmayıp, aynı zamanda gelecek nesiller için yeni bir başlangıç yapmak arzusunun bir gereği olduğu ifade edilmiştir. Teklifte ayrıca, Cumhuriyetin onuncu yıl şerefine uygun ve bütün memlekete şamil bir değer verebilmek için Cumhuriyet bayramı kutlamalarında, halkın ve hükümetin alacakları sorumluluklar da detaylarıyla belirlenmiştir (BCA, 30.10.0.0.198.352.9). Hakkı Tarık ve arkadaşlarının sunduğu 12 maddelik bu kanun teklifi, meclisin 11 Haziran 1933 tarihli oturumunda yapılan oylamada kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 16, s. 185-186).

Cumhuriyet'in ilanının 10. yılı kutlamaları, Türkiye'nin dört bir yanında büyük bir coşku ve heyecanla kutlanmış ve etkinlikler tam üç gün boyunca sürmüştür. Bu kapsamda çeşitli eğlenceler, balolar, spor yarışmaları ve konferanslar düzenlenmiş, Cumhuriyet'in kazanımlarını anlatan konuşmalar yapılmıştır. Cumhuriyet'in 10. yıl kutlamaları bütün yurttaki gibi Giresun'da da aynı sevinç ve coşkuyla kutlanmıştır. Bu kutlamalara Hakkı Tarık da katılmıştır. Onun teklifiyle Osman Ağa Meydanı'nın ismi "Cumhuriyet Meydanı" olarak değiştirilmiştir (Yeşilgiresun, 27 Şubat 1933, s. 1).

Avukatlık Kanunu'nun Bazı Maddelerini Değiştiren Kanunun 6. Maddesi'ne Bir Fıkra Eklenmesine Dair Teklifi

Meclis'in 18 Haziran 1934 tarihli oturumunda Hakkı Tarık, Avukatlık Kanunu'nun bazı maddelerini değiştiren kanunun 6. maddesi'ne bir fıkra ilave edilmesi hususunda bir kanun teklifi sunmuştur. Teklifte, Avukatlık Kanunu'nun öncelikle yükseköğrenim kurumlarından mezun olan avukatlara çalışma hakkı tanıdığını, ancak bazı kazanılmış haklar veya belirli bölgelerin özel ihtiyaçları göz önünde bulundurularak dava vekilliği yapabilecek kişiler ve çalışabilecek yerlerin de belirlendiğini ifade etmiştir. Dava vekillerinin sadece avukatların baro teşkilatı kurmadığı yerlerde görev yapabildiklerini ve dava vekilliği yapabilmeleri için de ruhsatname almaları gerektiğini belirtmiştir. Bazı dava vekillerinin askerlik hizmetleri nedeniyle eğitimlerini yarıda bıraktığını veya ruhsatname ile geçirdikleri sürenin uzunluğu ve başarıları nedeniyle

mevcut kanunda küçük bir değişikliğe ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır. Bu vekillerin sayıları beşi bulan yerlerde ya göç etmeye ya da mesleklerini bırakmaya zorlandıklarını ifade etmiştir. Bu vekillere, hiç olmazsa adliyede küçük ve büyük kısa bir vazife verildikten sonra dava vekilliği yapma hakkını kazananlar kadar mesleklerinde istikrar sağlanması gerektiğinin altını çizmiştir. Bu kanun teklifini de bu nedenle verdiğini ifade etmiştir.⁴⁴ Meclis’te yapılan müzakereler sonuncunda Avukatlık Kanunu’nun 6. maddesi’ne bir ek madde ilave edilerek kabul edilmiştir. Buna göre, Avukatlık Kanunu’ndaki bazı maddelerini muaddil 708 sayılı kanunun altıncı maddesi uyarınca, beş dava vekili bulunmayan yerlerde sınavla dava vekilliği ruhsatnamesi almış olan kişiler, baro teşkilatı bulunmayan yerlerde de dava vekilliği yapma yetkisine sahip olacaklardı. Ancak, bundan böyle bu kişilere dava vekilliği ruhsatnamesi verilmeyecekti (TBMM ZC., D. 4, C. 23, s. 207).

Hakkı Tarık ayrıca, bu kanunun 61. maddesine⁴⁵ de bir fıkra ilave edilmesini teklif etmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 25, s. 121). Hakkı Tarık’ın önerisi, “Bir kasaba yahut köyde oturmasalar da sulh hâkimlerinin bakmaya izinli oldukları davalarda iki taraf dilediğini vekil edebilir” şeklinde olmuştur. Bu teklif kabul edilerek ilgili encümene havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 25, s. 128).

Hariciye Vekâleti Memurin Kanunu’nun Geçici 1. Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Teklifi

Hakkı Tarık, 15 Aralık 1933 tarihinde meclise Hariciye Vekâleti Memurin Kanunu’nun geçici 1. maddesi’nin değiştirilmesi hakkında bir kanun teklifi sunmuştur. Teklifte, Milli Mücadele döneminde gerek cephede gerekse cephe gerisinde vatan hizmeti yapmış olan kişilerin, Büyük Türk inkılâbı tarihinin içinde vatan sevgisini ve bütün başka duyguları herşeyin üstünde tutarak bütün inançları ile büyük kurtarıcıya bağlanarak kendilerini inkılâbın hizmetine adanmış değerli vatan çocukları diye anılacakları ifade etmiştir. Ancak, meclisin 25 Haziran 1927 tarihinde 1154 numara ile kabul ettiği, “Hariciye memurin kanunu” ile Millî Mücadele’ye hizmet etmiş hariciye memurlarının da taltifi arzu edildiği halde bu kanunun geçici birinci maddesine eklenen fıkranın içerdiği hüküm dar bir alanla sınırlandırdığından dolayı Millî Mücadele’de cephede veya cephe gerisinde fedakârlıkla çalışıp zaferden sonra genişleyen Hariciye kadrolarında vazife alan

⁴⁴ Giresun mebusu Hakkı Tarık Bey’in, avukatlık kanununun bazı maddelerini değiştiren kanunun 6’ncı maddesine bir fıkra ilâvesine dair 2/74 numaralı kanun teklifi ve Adliye encümeni mazbatası. Ekler kısmı, s. 1. TBMM ZC., D. 4, C. 23.

⁴⁵ **Madde 61.** Vekil baroda resmen kayıtlı bulunan avukatlardan ve baro teşekkül etmeyen yerlerde en aşağı üç dava vekili varsa bunlardan intihap edilmek lâzımdır.

bir kısım memurların, meclisin taltifinden mahrum kaldıklarını belirtmiştir. Hakkı Tarık, bu kanunun çıktığı tarihte Hariciye Vekâleti emrinde bulunan ve Millî Mücadele sırasında gerek cephede gerekse cephe gerisinde vatan hizmetinde bulunmuş olanların kazanılmış haklarının tanınmasını talep etmiştir. Hakkı Tarık'ın bu teklifini değerlendiren Hariciye Encümeni, teklifi olumlu bulduklarını, ancak bu değişikliğin hükmü geçici olan bir maddenin değiştirilmesi yerine, yeni bir geçici madde ilave edilmek suretiyle yapılmasının daha uygun olacağını belirtmiştir.⁴⁶ Hariciye Encümeni tarafından sunulan değişiklik teklifi mecliste oylanarak kabul edilmiştir. Bu düzenlemeyle, Millî Mücadele sırasında cephede veya cephe gerisinde hizmet etmiş ve Hariciye Vekâleti Memurin Kanunu'nun yayımlandığı tarihte Hariciye Vekâleti'nde çalışanların kazanılmış hakları, geçici birinci madde hükümleri doğrultusunda korunmuştur (TBMM ZC., D. 4, C. 19, s. 177-178).

4.3.1.2. Meclis Konuşmaları

Matbuat Kanunu münasebeti İle Sözleri

Elazığ Milletvekili Fazıl Ahmet Bey, Aksaray Milletvekili Ahmet Süreyya Bey ve Ordu Milletvekili Ahmet İhsan Beyler tarafından 5 Temmuz 1931'de Meclis Başkanlığı'na son zamanlarda bazı gazetelerin izledikleri yayın politikası hakkında Hükümetçe ne gibi önlemler alındığına dair bir takrir sunulmuştur (TBMM ZC., D. 4, C. 3. s. 2-3). Meclis'te bu takrir uzun uzadıya görüşülmüş ve milletvekilleri, basın özgürlüğünün kötüye kullanılmasına karşı alınacak önlemler hakkındaki görüş ve düşüncelerini belirtmişlerdir. Bu görüşmelerde söz söz alan Başvekil İsmet Paşa, bu konuda hükümetin görüşünü açıklamış ve bununla ilgili bir kanun tasarısının hazırlanmakta olduğunu söylemiştir Başvekaletin 15 Temmuz 1931 günlü yazısı ile Meclis Başkanlığı'na sunulan “Matbuat Kanun Tasarısı”nın gerekçeli kararında, basının uygar devletlerin sosyal ve siyasal yaşamlarında oynadığı rolün, güç ve nüfuzun önemi vurgulanmıştır. Ancak, basının bu nüfuz ve gücünü kötüye kullanarak ülkede düzensizlik hatta tehlike oluşturacak duruma geldiği de belirtilmiştir. Ayrıca, basının geliştiği ve

⁴⁶ Giresun mebusu Hakkı Tarık Bey'in, Hariciye Vekâleti Memurin Kanunu'nun muvakkat 1'inci maddesinin değiştirilmesi hakkında 2/85 numaralı kanun teklifi ve Hariciye encümeni mazbatası. Ekler Kısmı, s. 1-3. TBMM ZC., D. 4, C. 19.

gazete çıkarmak isteyenlerin hukuksal güvence altına alınması gereği bu yasanın çıkarılması için bir başka gerekçe olarak sunulmuştur.⁴⁷

Gerekçeli kararın meclise sunulmasından sonra 25 Temmuz 1931’de Matbuat Kanunu’nun görüşülmesine geçilmiştir. Bu kanun hakkında söz alan Hakkı Tarık, basın suçlarının sorumluluğunu belirleyen 27. maddeye itiraz etmiştir. Bu madde, “Her gazete ya da derginin yayınından doğan sorumluluk genel yayını fiilen yöneten kişi ile bu gazete ya da dergi sahibine ait olduğu” belirtilmekteydi. Hakkı Tarık, ilgili maddede birden fazla sorumlu belirtildiği için davacının yalnızca imza sahibi yazar hakkında dava açıp açamayacağı, ayrıca başka isimle yazı yazarların sorumluluğunun kime ait olacağı, dava konusu yazıyı yazanla diğer sorumlular hakkındaki cezaların aynı tutulmasının ceza adaletinde çelişkili olduğunu ifade ederek, bu konuların açıklığa kavuşturulmasını encümenden talep etmiştir. Karma Encümen sözcüsü Vasfi Raşit Bey, Encümenin Alman sisteminde olduğu gibi gazete sahiplerinin suçtan habersiz oldukları takdirde sorumlu tutulmamalarını, ancak denetleme ve yönetim görevlerindeki kusurları nedeniyle cezalandırılmaları gerektiği görüşüne katılmadığını belirtmiştir. Encümenin, suçu birlikte işlediklerini kabul ederek maddeyi düzenlediğini ifade etmiştir. Hakkı Tarık, düşüncesinde direnerek, 27. maddenin son fıkrasının belirtilen sebepler dikkate alınarak değiştirilmesini ve encümene geri verilmesi gerektiğini önermiştir. Adliye Vekili Yusuf Kemal Bey fıkradaki, “hemfiil sayılırlar” yerine “Ceza Kanununun 65’inci maddesi mucibince müşterek addedilir” denilmek suretiyle sorumluluğun korunacağını ve cezayı mahkemenin takdir yetkisine bırakılacağını söylemesiyle fıkra bu şekilde değiştirilmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 3, s. 366-369). Matbuat Kanunu, Hakkı Tarık’ın tek red oyu dışında tüm milletvekillerinin kabulüyle (TBMM ZC., D. 4, C. 3, s. 380; Vakit, 26 Temmuz 1931, s. 1), 8 Ağustos 1931’de yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 8 Ağustos 1931, s. 731-736; Düstur, 3. Tertip, C. 12, s. 1881).

Kaçakçılığın Yasaklanması Hakkında Kanun Münasebeti İle Sözleri

Meclis’in 7 Ocak 1932 tarihli oturumunda kaçakçılığın yasaklanmasına dair kanun tasarısı müzakere edilmiştir. Hakkı Tarık söz alıp bu kanunun 26. maddesinin⁴⁸

⁴⁷ I/146 numaralı matbuat kanunu lâyihası ve Adliye ve Dâhiliye Encümenlerinden mürekkep Muhtelit Encümen mazbatası. Ekler kısmı, s. 1-4. TBMM ZC., D. 4, C. 3.

⁴⁸ **Madde 26.** Kaçakçılık maksadıyla bir teşekkül vücuda getirenlerle idare edenler 6 aydan 2 seneye kadar hapis ve 200 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasına mahkûm olurlar, öyle bir teşekküle girenler bundan dolayı üç aydan bir seneye kadar hapis ve yüz liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezası ile cezalandırılırlar. Kaçakçılıkla sürekli iştigal etmek maksadıyla iki veya daha ziyade kimselerin birleşmeleri kaçakçılık için teşekkül sayılır. Teşekkülü vücuda getirenler veya o teşekküle intisap edenler içinde memur da var ise bu memurlar birinci fıkrada yazılan cezaların iki misli ile cezalandırılırlardı.

ikinci fıkrasında geçen “sürekli” tabirine itiraz etmiştir. Ona göre bu tabir tatbikatta çok zorluk çıkaracaktır. Kaçakçıların bu tabirden çok istifade edeceklerini belirten Hakkı Tarık, “sürekli” kelimesinin kaldırılmasını talep etmiştir. Karma Encümen Mazbata Muharriri adına söz alan Salâhattin Bey, Hakkı Tarık’ın değindiği kısım hakkında kanunun diğer maddelerinde gerekli açıklamaların yer aldığını, buradaki maksadın ise teşekkül olduğunu belirtmiştir. Bu açıklamalardan sonra Hakkı Tarık’ın teklifi yapılan oylamada kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 5, s. 182).

Devlet Tarafından İdare Edilen İnhisar (Tekel) Memur ve Müstahdemlerin Vazifelerinden Ayrılanlara Verilecek Tazminata Dair Kanun Münasebeti İle Sözleri

Meclis’in 17 Mart 1932 tarihli oturumunda, Devlet Tarafından İdare Edilen İnhisar Memur ve Müstahdemlerin Vazifelerinden Ayrılanlara Verilecek Tazminata Dair Kanun müzakere edilmiştir. Bu kanunun 1. maddesine göre, “Devlet tarafından idare edilen inhisarların daimî memur ve müstahdemlerinden teşkilâtın değiştirilmesi veya darlaştırılması dolayısıyla açıkta kalacaklarla meslekî veya fikrî veyahut ta bedenî kabiliyetlerinin kifayetsizliği sebebiyle hizmetinden çıkarılacaklara işbu kanunun 3’üncü maddesinde yazıldığı şekliyle tazminat verilerek idarelerle alâkaları kesilirdi. Kötü hal ve hareketlerinden dolayı vazifesinden çıkarılanlara tazminat” verilmeyeceği belirtilmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 6, s. 42).

Bu kanun maddesi üzerine söz alan Hakkı Tarık, kadro darlığı yüzünden açıkta kalan bir memur ile bedeni veya fikri bir yetersizlik yüzünden görevini yapamadığından dolayı açıkta bırakılacak bir memurun aynı muameleye tabi tutulmasına karşı çıkmış ve bu maddenin ilgili encümene gönderilmesini teklif etmiştir. Hakkı Tarık’ın teklifi meclis tarafından dikkate alınarak ilgili encümene havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 6. s. 44-46).

Milletvekililerinin Yasama Dokunulmazlarının Kaldırılması Hakkındaki Talepler Münasebeti İle Sözleri

19 Mart 1932 tarihli meclis oturumunda, bazı milletvekillerinin yasama dokunulmazlığının kaldırılması hakkındaki Karma Komisyon raporları müzakere edilmiştir. Bu raporlardan biri de Konya Milletvekili Sırrı Bey’e ilişkindi. Hakkı Tarık’ın başkanlık yaptığı Karma Komisyon, Sıhhiye kanununa muhalif hareket eden Konya Milletvekili Sırrı Bey’in yasama dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Başvekâletten gelen yazıyı değerlendirmiştir. Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nun 12. ve 27. maddelerinde

söz konusu olan yasaklı fiillerin haricinde bulunmuş olduğu görüşü ile kovuşturma ve yargılamanın devre sonuna ertelemeğini kararlaştırmıştır.⁴⁹

Bu konu mecliste müzakare edilirken ilk sözü Manisa Milletvekili Refik Şevket Bey almıştır. Refik Şevket Bey, bazı milletvekilleri hakkındaki davaların on iki yıl boyunca sürdüğünü ve milletvekillerinin işledikleri suçlar hakkında Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun açık hükümler içerdiğini belirtmiştir. Karma Komisyonu'nun bu meseleye ilişkin kararını devre sonuna ertelediğini ifade eden Refik Şevket Bey, milletvekillerinin berat etmeleri gereken bir durumda dört yıl daha şüpheli olarak devre sonunu beklemeğlerinin doğru olup olmadığını açıklamıştır. Karma Komisyonu'nun bundan sonraki takip edeceği yolun herhangi bir suçtan dolayı milletvekillilerinin mahkemeye gitmesi şeklinde olması gerektiğini belirtmiştir. Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun bu konuda net hükümler içerdiğini ve bunun ne Teşkilâtı Esasiye Kanunu'na ne de meclis içtüzüğüne aykırı olmadığını ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 6, s. 52-53).

Refik Şevket Bey'in bu sözlerine karşılık Karma Komisyon Sözcüsü Hakkı Tarık, ne Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nda ne meclis içtüzüğünde ne de meclise böyle bir zorunluluk yükleyen bir maddenin olmadığını belirtmiştir. Meclis içtüzüğünün bu yetkiyi muhafaza etmekle beraber, Teşkilâtı Esasiye maddelerinin dışında kalan bir suçlama karşısında farklı şekillerde karar vermek hakkını kesin olarak kendisine verdiğini ifade etmiştir. Konuşmasının devamında, Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun 17. maddesini⁵⁰ hatırlatmıştır. Bu maddenin yasama dokunulmazlığının kaldırılması hakkındaki ispatlı raporun ne zaman düzenleneceğini gösterdiğini belirtmiştir. İktüzük maddesinin ifadesinden Refik Şevket Bey'in Karma Komisyonun farklı bir karar verebileceği anlamını çıkarsa da komisyonun bu karar karşısında her zaman bir şekil ve surette karar aldığını ve meclisin bu kararları onayladığını ifade etmiştir. Refik Şevket Bey'in fikirlerinin mevcut duruma uymadığını belirten Hakkı Tarık, Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun iki maddesi haricinde bir suç isnat edilen milletvekili hakkında Komisyon'un karar verebileceğini açıklamıştır. Ayrıca, bir milletvekilinin kendi talebinin

⁴⁹ Konya mebusu Sırrı Beyin teşrii masuniyetinin kaldırılması hakkında 3/54 numaralı Başvekâlet tezkeresi ve Adliye ve Teşkilâtı esasiye encümenlerinden mürekkep Muhtelit encümen mazbatası. Ekler kısmı, sıra no: 75, TBMM ZC., D. 4, C. 6.

⁵⁰ **Madde 17.** Hiç bir mebus Meclis içindeki oy ve konuşmalarından ve Meclisteki oy ve konuşmalarını Meclis haricinde açıklamaktan dolayı mesul olamaz. Gerek seçilmesinden önce ve gerek sonra üstüne suç atılan bir mebusun şüpheli olarak sorgulanması, tutuklanması ve yargılanması Meclis Umum Heyetinin kararı olmadıkça yapılamaz. Cinayetten suçüstü yakalanma hali bu hükmün dışındadır. Ancak bu takdirde salâhiyetli makam bunu hemen Meclise bildirmek vazifesindedir. Bir mebusun seçilmesinden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi mebusluğu müddetinin sonuna bırakılır. Mebusluk müddeti içinde zamanaşımı yürümez.

yasama dokunulmazlığının kaldırılması için yeterli olmadığını ve Müşterek Komisyon'un kararlarının içtüzüğe uygun olduğunu belirtmiştir. Daha ayrıntılı bir inceleme yapılmak isteniyorsa yeni bir teklifin sunulabileceğini ve Komisyon olarak inceleyeceklerini ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 6, s. 53-54).

Hakkı Tarık'ın açıklamalarından tatmin olmayan Refik Şevket Bey, konunun tefsirlik bir mesele olmadığını belirterek, bu hususta Adalet Komisyonu'na muhalefetini yazacağını ifade etmiştir. Bu tartışmanın sonunda Karma Komisyon raporu oylamaya sunulmuş ve yapılan oylamada kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 6, s. 54).

Belediye Kanunu'nun 103. Maddesinin Son Fıkrasının Tefsiri Hakkındaki Mazbata Münasebeti İle Sözleri

Başvekâlet, 7 Mayıs 1932 tarihli meclis oturumunda, Belediye Kanunu'nun 103. maddesinin, “İşbu kanunun meriyeti tarihinde müstahdem ve hakkı tekaütten istifade eden memurların tekaütlükleri mülkiye tekaüt kanunu ahkâmına tâbidir” fıkrasındaki “mülkiye tekaüt kanunu” ibaresinin tefsirini talep etmiştir. Başvekâlet tezkeresini inceleyen Belediye Kanunu Muvakkat Encümeni'nin teklifi ise Belediye Kanunu'nun 103. maddesinin son fıkrasında yazılı olan “mülkiye tekaüt kanunu” ifadesinin “işbu kanunun meriyeti zamanında mülkiye memurları hakkında hükmü cari olan tekaüt kanununu amaçlamaktadır” şeklinde olmuştur.⁵¹

Meclis'in 16 Mayıs 1932 tarihli oturumunda bu maddenin görüşülmesi sırasında Hakkı Tarık söz alarak, Kayseri Milletvekili Sait Azmi Bey'in bu konu hakkında söylemiş olduğu, “Burada yeni kanun eski kanunu ilga ediyor mu, etmiyor mu? Bu müphemdir. Bu cihet encümenin kararına iktiran etmiş mi, etmemiş mi? Eski kanun baki midir, hükmünü muhafaza etmiş midir; etmemiş midir? Encümen bunun hakkında kati kararını vermiş midir” sözlerini hatırlatarak bu noktaların açıkça belirtilmemesi halinde tekrar encümene gitmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hakkı Tarık'ın değindiği başka bir madde de bu kanunun 68. maddesi olmuştur. Bu madde özetle, hususî ve mülhak bütçelerden maaş alanların eski tekaüt kanunu hükmüne tâbi olacakları hükmünü içermekteydi. Hakkı Tarık, meclisin daha önce vermiş olduğu bir kararla, belediye bütçelerini hususî ve mülhak bütçelerden ayırdığını, dolayısıyla belediye bütçesinin bu bütçelerin içerisine dâhil olamayacağını belirtmiştir. Bu iki mühim noktanın halli için müzakerenin kâfi olmadığını söyleyerek müzakerenin devamını talep etmiştir. Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey ise müzakerenin kifayeti hakkında bir takrir sunmuş ve

⁵¹ Belediye kanununun 103'üncü maddesinin son fıkrasının tefsiri hakkında 3/112 numaralı Başvekâlet tezkeresi ve Belediye kanunu muvakkat encümeni mazbatası. Ekler kısmı, s. 1-3. TBMM ZC., D. 4, C. 8.

takrir yapılan oylamada kabul edilmiştir. 103. madde, Trabzon Milletvekili Raif Bey'in verdiği değişiklik teklifiyle, Belediye Kanunu'nun 103. maddesinin son fıkrasında yer alan “mülkiye tekaüt kanunu” ifadesinin kanunun yürürlüğe girdiği tarihte geçerli olan 11 Ağustos 1325 tarihli “memurini mülkiyenin tekaüdüne dair kanun” şeklinde değiştirilmesi kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 8, s. 153).

Seyrisefain (Deniz İşletmeciliği) İdaresinin 1932 Yılı Bütçe Kanunu Münasebeti İle Sözleri

Meclis'in 30 Mayıs 1932 tarihli oturumunda, 1932 yılı Seyrisefain bütçesi müzakere edilmiştir. Bütçe üzerine ilk sözü Manisa Milletvekili Refik Şevket Bey almıştır. Refik Şevket Bey konuşmasında, Seyrisefain bütçesinde bir buçuk milyon lira açık ve üç milyon lira borç bulunduğunu belirterek, bütçeyi onaylamakla yükümlü idareyi eleştirmiştir. Ayrıca, birçok müessese ve cemiyetin bu idarenin zararına sebebiyet verdiğini ifade etmiştir. Bu cemiyetler arasında Matbuat Cemiyeti'nin de ismini zikretmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 8, s. 385-388). Refik Şevket Bey'in bu konuşması üzerine söz alan ve aynı zamanda Matbuat Cemiyeti Başkanı olduğunu belirten Hakkı Tarık, Matbuat cemiyeti, Seyrisefain idaresinin kendisine tahsis ettiği her vapurun ücretini her zaman ödediğini belirtmiştir. Refik Şevket Bey'in bahsettiği durumun, Yalova kaplıcalarının açılışı münasebetiyle Seyrisefain İdaresi'nin daveti üzerine gazetecilerin katıldığı bir gezinti olduğunu ifade etmiştir. Hakkı Tarık, devletin bütün müesseselere belirli konularda harcama yetkisi verdiğini, Seyrisefain İdaresi'nde bu kadar bütçe açığı varken Matbuat Cemiyeti'nin durumunun gündeme getirilmemesi gerektiğini ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 8, s. 400-401).

11 Nisan 1920 Tarihinden İtibaren İstanbul Hükümetince Yapılacak Bütün Sözleşmeler Vesairenin Yok Hükmündeki Ek Kanun Münasebeti İle Sözleri

Meclis, 25 Haziran 1932'de İstanbul Hükümetince 16 Mart 1920 tarihinden sonra her ne suretle olursa olsun emekliliğe sevk edilip tahsis edilen emekli maaşını almak suretiyle fiilen emekli olanların emeklilikleri geçerlidir şeklinde bir karar almıştır. Bu konu hakkında söz alan Hakkı Tarık, bu kişiler arasında Milli Mücadele'ye destek verdikleri için İstanbul Hükümetince cezalandırılarak emekliliğe sevk edilenlerin olabileceğini ifade etmiştir. Böyle bir durumun mevcut olması halinde, kanunun ilgili maddesine bir fıkra eklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Aksi takdirde İstanbul Hükümetinin ceza mahiyetinde vermiş olduğu kararı kabul etmiş olacaklarını söylemiştir. Hakkı Tarık bu kanuna, “Milli mücadele sebebiyle tekaüde sevk olunmuşta tashihine teşebbüs edilmemişse...” şeklinde bir fıkra eklenmesini önermiştir. Bütçe Encümeni

Başkanı Hasan Fehmi Bey ise İstanbul Hükümeti'nin ceza olarak emekliliğe sevk ettiği bazı memurların emeklilik işlemlerini Ankara Hükümeti'nin kabul etmediğini ve bu işlemleri iptal ettiğini beyan ederek bu kişilerden bazılarının halen çalışmakta olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla da Hakkı Tarık'ın endişelerinin yersiz olduğunu ifade etmiştir. Bu açıklamaların ardından Hakkı Tarık, önergesini geri çekmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 9, s. 311-312).

Ankara Şehri İmar Müdürlüğü 1933 Senesi Bütçesi Münasebeti İle Sözleri

Meclis'in 29 Mayıs 1933 tarihli oturumunda, Ankara İmar Müdürlüğü'nün 1933 yılı bütçesi müzakere edilmiştir. Bütçe görüşmeleri sırasında söz alan Hakkı Tarık, Ankara İmar Müdürlüğü'nün icraatlarına yönelik bazı eleştirilerde bulunmuştur. İmar Müdürlüğü'nün tasarruf hakkına sebepsiz müdahalelerde bulunduğunu belirterek, kadastro işlerinin neredeyse tamamen İmar Müdürlüğü tarafından yürütüldüğünü ifade etmiştir. Örneğin, Ankara'da bir arsanın taksimi ya da talibe verilmesi konusunda planların esas alınması gerekirken bu işlemlerin İmar Müdürlüğü'nde gereksiz yere uzun süre bekletildiğini dile getirmiştir. Hakkı Tarık, inşaat planlarının şehir estetiği ve sağlık açısından belirli standartlara uyması gerektiğini kabul etmekle birlikte, İmar Müdürlüğü'nün bu süreçlerdeki müdahalelerinin haksız ve gereksiz olduğunu vurgulamıştır. Bu müdahalelerin, Ankara'nın imar işlerinde büyük bir engel teşkil ettiğini ve bireysel mülkiyet haklarını ihlal ettiğini öne sürmüştür. İmar Müdürlüğü'nün sadece şehrin imar planının uygulanmasıyla yetinmesi gerekirken ancak mevcut uygulamada bu yetkinin aşırı kullanıldığını belirtmiştir. İmar Müdürlüğü'nün bu tür müdahalelerden kaçınarak daha sağlıklı bir yönetim sürecine geçmesi gerektiğini ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 14, s. 114).

Hakkı Tarık'ın bu eleştirilerine yanıt veren Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Bey, Ankara İmar Müdürlüğü'nün kendi görevi dışındaki herhangi bir işe karıştığına inanmadığını belirtmiştir. İmar Müdürlüğü'nün iş yükünün oldukça fazla olduğunu ve bu nedenle kendi görevleri dışında başka işlerle ilgilenmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Söz konusu meselenin sadece plan ve çapların uygulanmasından ibaret olduğunu ve aksi bir durumun ortaya çıkması halinde ise buna engel olacaklarını belirtmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 14, s. 114-115).

Kastamonu Milletvekili Hasan Fehmi Bey'in Verginin Kolaylıkla Alınması Yollarına Dair Teklifinin Reddi Hakkındaki Mazbata Münasebeti İle Sözleri

Meclis'in 1 Mayıs 1933 tarihli oturumunda, Kastamonu Milletvekili Hasan Fehmi Bey'in, verginin kolaylıkla alınması yollarına dair vermiş olduğu kanun teklifi Maliye ve

Bütçe Encümenleri mazbatasıyla reddedilmesi üzerine Hakkı Tarık buna tepki göstermiştir. Hasan Fehmi Bey'in çok önemli bir kanun teklifi verdiğini ve bu kanun teklifinin hükümetten aynı konu üzerinde başka bir kanun tasarısı gelecek gerekçesiyle reddedilmesini doğru bulmadığını ifade etmiştir. Meclis üyelerinin teklif haklarına karşı daha fazla önem göstermeleri gerektiğini belirterek, özellikle milletvekillerinden oluşan Maliye ve Bütçe Encümenleri üyelerinin bu hususta daha dikkatli olması gerektiğini belirtmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 15, s. 4).

Hakkı Tarık'ın itirazlarına cevap veren Bütçe Encümeni Reisi Hasan Bey konuşmasında, Teşkilâtı Esasiye Kanunu gereğince kanun teklifinde bulunmak hak ve yetkisine sahip olan İcra Vekilleri Heyeti ile milletvekillerinden ister ortaklaşa ister tek başına herhangi biri tarafından gelecek kanun tekliflerinin yücelik ve kutsallığı arasında hiçbir fark olmadığını vurgulamıştır. Hasan Bey, İcra Vekilleri Heyeti'nin ortaklaşa hazırladığı kanun tekliflerinin ne kadar değerli ve kutsal ise herhangi bir milletvekilinin Meclis Başkanlığı'na sunduğu kanun teklifinin de aynı şekilde hukuka, yüceliğe ve kutsallığa sahip olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, kanun teklifinde bulunma hakkının milletvekilliğinin en temel haklarından biri olduğunu ve Bütçe Encümeni'nin de bunu takdir ettiğini ifade etmiştir. Hasan Bey'e göre, Kastamonu Milletvekili Hasan Fehmi Bey'in kanun teklifinin reddedilme gerekçesi tamamen farklı esaslara dayanmaktaydı. Öncelikle, hükümetten gelen kanun tasarısındaki karne usulünün, Hasan Fehmi Bey'in kanun teklifinden daha geniş ve kapsayıcı bir şekilde Bütçe Encümeni'ne sunulmuş olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, Hasan Fehmi Bey'in karne hakkındaki talepleri bu tasarı ile fazlasıyla karşılanmıştır. Ayrıca, Hasan Fehmi Bey'in kanun teklifinde yer alan tahsildarların kaldırılması önerisinin uygulanabilir olmadığını belirten Hasan Bey, ülkede vergi toplamak için tahsildarlardan başka bir yöntemin olmadığını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra, Hasan Fehmi Efendi'nin kanun teklifindeki “vergi borcunu zamanında ödemeyen mükellefin nesi var nesi yoksa satılır” önerisinin ülkedeki kanuni mevzuata tamamen aykırı olduğunu da belirtmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 15, s. 4-5).

Gaziantep Milletvekili Reşit Bey ise “Ne olursa olsun, bu şekilde bir mebusun teklifini reddetmek hâkimiyeti milliye esasına zıttır” diyerek Hakkı Tarık'a destek vermiştir. Bu açıklamalardan sonra Hakkı Tarık, vergi cüzdanları hakkındaki tasarı ile müzakeresi birleştirilmek üzere mazbatanın encümene verilmesini teklif etmiştir. Bu teklif yapılan oylamada kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 15, s. 6).

Dâhiliye Vekâleti Merkez Teşkilâtı Hakkındaki Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Dâhilî Matbuat İşlerinin Mezkûr Vekâlete Bağlanmasına Dair Kanun Münasebeti İle Sözleri

Meclis'in 22 Mayıs 1933 tarihli oturumunda, Dâhiliye Vekâleti Merkez Teşkilât ve Vazifeleri Hakkındaki Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Dâhilî Matbuat İşlerinin Mezkûr Vekâlete Bağlanmasına Dair 1/700 Numaralı Kanun tasarısı görüşülmüştür. Bu kanunun 2. maddesine⁵² itiraz eden Hakkı Tarık, bu maddenin Dâhiliye Vekâleti'ne verilen görevleri çok sınırlı bulunduğunu ifade etmiştir. Hakkı Tarık'a göre, Dâhiliye Vekâleti'nin görevi yalnızca yurt içindeki matbuatı takip etmek olmadığını, aynı zamanda yurt dışında yayımlananları da takip etmekle yükümlü olduğunu belirtmiştir. Bu maddenin, “Matbuat umum müdürlüğü, memlekette çıkan bilumum gazete...” ifadesinde yer alan “Memlekette çıkan” ibaresinin çıkarılmasını önermiştir. Ayrıca, ikinci maddenin sonuna “Umum müdürlük vazifesine Dâhiliye Vekâleti memurları dışından ve icabında ücretle de bir zâtın tayini caizdir” fıkrasının eklenmesini teklif etmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 15, s. 288-290).

Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Bey, Hakkı Tarık'ın birinci teklifinin kanuna aykırı bulduklarını belirtmiştir. Dâhiliye Vekili'nin görevinin kötü niyetli fikirler yayımlamak isteyen gazeteleri toplatmak ve hemen Heyeti Vekile'ye bildirmekle ibaret olduğunu vurgulamıştır. Şükrü Bey, bugün dahi Dâhiliye'nin bazı şubelerinin yurt dışında yayımlanan gazeteleri takip ettiğini ve bu kanunun yasalaşması durumunda yetki alanının daha da genişleyeceğini ifade etmiştir. İkinci teklif hakkında ise memur tayininde bazı sınırlamaların bulunduğunu, Meclisi Ali'nin bu teklifi kabul etmesi halinde memnuniyetle uygulayacaklarını, ancak bu durumun memur maaşları arasında bir eşitsizlik yaratabileceğini de dikkate alınmasını istemiştir. Bu açıklamalardan sonra Dâhiliye Encümeni, Hakkı Tarık'ın verdiği takririn üçüncü maddeye eklenmesini talep etmiştir. Yapılan oylamada bu talep kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 15, s. 289-291).

⁵² **Madde 2.** 1624 numaralı kanuna aşağıdaki madde ilâve edilmiştir: Matbuat umum müdürlüğü; memlekette çıkan bilumum gazete ve mecmuaları ve risaleleri ve emsalî neşriyatı tetkik etmek ve Devleti alâkadar eden yazılan tefrik ile vekâlet makamına bildirmek ve matbuat mensuplarının matbuat kanununun tayin ettiği vasıf ve şartları haiz olup olmadıklarını araştırmak ve matbuat kanunun hükümlerine nazaran matbuat harekâtını takip eylemek ile mükellef olmak üzere Dâhiliye vekâletinde bir Matbuat umum müdürlüğü teşkil edilmiştir.

Hariciye Vekâleti Teşkilât Kanunu Münasebeti İle Sözleri

Meclis'in 25 Mayıs 1933 tarihli oturumunda, Hariciye Vekâleti Teşkilât Kanunu müzakere edilmiştir. Bu müzakereler sırasında söz alan Hakkı Tarık, kanunun 4. maddesine yönelik itirazlarını dile getirmiştir. 4. maddeye göre, “Hariciye Vekâleti memuru olabilmek için, hariciye mesleği ile ilgili ve yüksek devlet mektepleri düzeyinde eğitim sunan ve Maarif Vekâleti tarafından tanınan bir yükseköğretim kurumundan mezun olmak veya Batı dillerinden en az birini bilmek ve Hariciye Vekâleti bünyesinde oluşturulan imtihan komisyonu huzurunda açılan sınavda başarılı olmak şartı” bulunmaktaydı (TBMM ZC., D. 4, C. 15, s. 346).

Hakkı Tarık, Hariciye Vekâleti tarafından daha önce çıkarılan bir teşkilât kanununda yalnızca Hariciye Vekâleti'nde çalışmış olanlara hak tanındığını, ancak Milli Mücadele döneminde başka vekâletlerde hizmet edenlerin dikkate alınmadığını ifade etmiştir. Hâlbuki Milli Mücadele görevini Hariciye Vekâleti dışında da yapanların bulunduğunu belirten Hakkı Tarık, bu hususun göz önünde bulundurulmasını talep etmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 15, s. 346). Hakkı Tarık, bu konuya ilişkin bir takrir sunarak 4. maddeye şu fıkranın eklenmesini istemiştir:

Millî mücadeleye iştirak ederek cephede veya cephe gerisinde vatan hizmeti görenlerden, bu kanunun yayım tarihine kadar bilfiil sefaret kâtipliği veya konsolosluk yapanlar, 25 Haziran 1927 tarihli ve 1154 numaralı kanunun muvakkat birinci maddesinin ikinci fıkrasındaki hüküm kapsamında meslek memuru sıfatı ile müktesep haklarını muhafaza ederler (TBMM ZC., D. 4, C. 15, s. 353).

Hakkı Tarık'a cevap veren Hariciye Vekâleti Vekili Şükrü Kaya Bey, müzakere edilen bu kanunun bir teşkilât kanunu olduğunu ve Hariciye memurlarına ilişkin düzenlemelerin 1926 yılında yapıldığını ifade etmiştir. Şükrü Bey, ilgili kanun gereğince Milli Mücadele döneminde hariciyede çalışmış olan memurların kıdem ve haklarının korunduğunu belirtmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 15, s. 353-354). Hakkı Tarık, düşüncesinde ısrar edince Şükrü Bey tekrar söz alarak önceki ifadelerini yinelemiş ve Hakkı Tarık'ın teklifinin bu kanunun kapsamı dışında olduğunu vurgulamıştır. Karşılıklı tartışmaların ardından Hakkı Tarık, takririni geri çekmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 15, s. 354-356).

Maarif Vekilliği'ne Bağlı Mekteplerde Okutturulacak Ders Kitaplarının Basılması ve Dağıtılması İçin Kurulacak Mektep Kitapları Sandığı Hakkındaki Kanun Münasebeti İle Sözleri

Meclis'in 3 Haziran 1933 tarihli oturumunda, Maarif Vekilliğine Bağlı Mekteplerde Okutturulacak Ders Kitaplarının Basılması ve Dağıtılması İçin Kurulacak Mektep Kitapları Sandığı Hakkındaki Kanun görüşülmüştür. Bu kanunun 3. maddesi görüşülürken Hakkı Tarık söz alarak, bu maddeye yönelik itirazlarını dile getirmiştir. Söz konusu maddeye göre, “Maarif Vekâleti tarafından müteahhitlere verilmesi kararlaştırılan kitapların, Vekâlet tarafından belirlenen şartnameler çerçevesinde basım ve dağıtım işleri, kapalı zarf usulüyle ve bu kanunda yazılı hükümler dışında kalan hususların İhale Kanunu kapsamında en uygun şartları sunan müteahhide ihale edilmesini” öngörmekteydi (TBMM ZC., D. 4, C. 16, s. 9).

Hakkı Tarık, kitapların basılması ve dağıtılması işlerinin birbirinden farklı işler olduğunu ve kanunun vekâlete mutlak bir yetki verdiğini belirtmiştir. Hakkı Tarık, göre, gerektiğinde basım işinin bir müteahhide, dağıtım işinin başka bir müteahhide veya her iki işin tek bir müteahhide verilmesi mümkün olmalıdır. Ancak, her iki işin birlikte zikredilmesi nedeniyle vekâletin bu konuda ne düşündüğünü sormuştur. Bunun üzerine Maarif Vekili Dr. Reşit Galip Bey söz alarak, Hakkı Tarık ile aynı görüşte olduğunu ifade etmiştir. 3. madde ilk haliyle kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 16, s. 9-10).

Affetzedeler Tarafından İşgal Edilmekte Olan Meskenler Hakkında Yapılacak Muameleye Dair 1771 Numaralı Kanunun 5. Maddesinin Tefsirine Dair Mazbata Münasebeti İle Sözleri

Meclis'in 8 Haziran 1933 tarihli oturumunda, affetzedeler tarafından işgal edilen meskenler hakkında yapılacak muameleye dair 1771 numaralı kanunun beşinci maddesine ait tefsir fıkrası görüşülmüştür. Bu fıkra göre, “1771 numaralı kanunun yayımlandığı tarihte, gerek usulsüz gerekse tahsis veya kiralama yoluyla hükümete ait binaları işgal eden meskene muhtaç affetzedeler bu kanunun hükümlerinden faydalanabilirler. Ancak, bu affetzedelerin, kanunun yayımlanmasından önce mevcut emir ve talimatlara uygun olarak affetzedelik vesikalarını tamamlamış olmaları ve bu vesikalarda meskene muhtaç ve yasal hakka sahip olduklarını tespit ettirmiş bulunmaları şarttı. Maliye tarafından peşin veya taksitle satın alma yoluyla işgal edilen meskenler ile kanunun yayımlanmasından önce hükümet tarafından bankalara devredilmiş olan binalar bu hükmün dışında tutulmuştur” (TBMM ZC., D. 4, C. 16, s. 79-80).

Bu kanun fıkrası üzerine söz alan Hakkı Tarık, kira ile mesken tutanlarla taksitle mesken satın alanlar arasında bir fark olmadığını belirterek, bu iki grup arasında ayırım yapmanın doğru olmadığını ifade etmiştir. Maliye Encümeni adına konuşan Isparta Milletvekili Kemal Turan Bey ise tefsiri istenen kanunun 1771 numaralı kanun olduğunu, ancak bu kanunun ardından 2023 numaralı bir kanunun daha çıktığını belirtmiştir. Bu kanunun affetzedelerden taksitle mesken satın almış olanlara borçlarını ödemelerini emrettiğini, icar ile oturanların ise bu kanunda zikredilmediği halde 2023 numaralı kanunun açıkça mesken satın alanların taksitlerini ödeyeceğini belirtmiştir. Dolayısıyla bu kanunun tefsirine göre mesken satın alanların işgal kelimesinden istifade etmesinin encümente uygun görüldüğünü ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 16. s. 79-80). Bu açıklamalardan sonra Dâhiliye encümeninin tefsir fıkrası oylamaya sunulmuş ve yapılan oylamada kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 16, s. 83).

Arzuhal Encümeni'nin 13 Mayıs 1933 Tarihli Kararlar Cetvelinin 15 Numarasındaki Kararı Münasebeti İle Sözleri

Çankırı Milletvekili Mustafa Abdülhalik Bey, 10 Haziran 1933'te meclise 1062 numaralı kanun tatbikatına ilişkin Hopalı Bıyıklıoğlu Asım Efendi tarafından verilen dilekçe üzerine Arzuhal Encümenince alınan ve haftalık kararlar cetvelinin 13 Mayıs 1933 tarih ve 15 sıra numarasında yayınlanan 7 Mayıs 1933 tarihli kararın, içtüzük hükümlerine göre Meclis Genel Kurulu'nda müzakere edilmek üzere gündeme alınmasına dair bir taktir sunmuştur. Bu taktiri değerlendiren Dilekçe komisyonu, Mustafa Abdülhalik Bey'i haklı bularak bu konuyu Genel Kurul'a havale etmiştir⁵³ Dilekçe Komisyonu raporunun Meclis Genel Kurulu'nda görüşülmesi sırasında bazı milletvekilleri rapora ilişkin itirazlarını dile getirmişlerdir. Bu itirazlar, Danıştay tarafından verilen bir kararın meclis tarafından bozulamayacağı yönünde olmuştur. Bu tartışmalar üzerine söz alan Hakkı Tarık, içinde iki his taşıdığını, bir taraftan mahkemenin verdiği kararın kesin olduğunu ve Teşkilatı Esasiye Kanunu gereğince bozulmaması gerektiğini, diğer taraftan ise bir adalet cephesinin yıkıldığını ve incindiğini belirterek düzeltilmesi gereken bir durumla karşı karşıya olduklarını ifade etmiştir. Hakkı Tarık, bu meselenin mutlaka Anayasa Komisyonu, İçişleri ve Adalet Komisyonlarından oluşan müşterek bir komisyonca incelenmesini meclisten talep etmiştir (TBMM ZC., D. 4, C.

⁵³ Çankırı mebusu Mustafa Abdülhalik Bey'in, Arzuhal encümeninin I3-V-I933 tarihli haftalık mukarrerat cetvelinin 15 sıra numarasındaki kararın Umumi heyette müzakeresine dair 4/55 numaralı taktiri ve Arzuhal encümeni mazbatası. Ekler kısmı, s. 1-2. TBMM ZC., D. 4, C. 18.

18. s. 79). Yapılan uzun tartışmalardan sonra Dilekçe Komisyonu raporu, Anayasa ve Adalet komisyonlarına havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 18, s. 85).

Kazanç Vergisi Kanunu Münasebeti İle Sözleri

Meclis'in 17 Mart 1934 tarihli oturumunda, Kazanç Vergisi Kanunu görüşülmüştür. Bu kanun üzerine söz alan Hakkı Tarık, bu kanunun 3. maddesinin 8. fıkrasına itiraz etmiştir. Bu fıkraya göre, makina ile işlemeyen köy değirmenleri kazanç vergisinden muaf tutulmuştur (TBMM ZC., D. 4, C. 20, s. 60). Hakkı Tarık, “makine ile işlemeyen” ifadesinin yeterli olmadığını belirtmiştir. Köy değirmenleri deyince yalnızca köy ihtiyaçlarını karşılamakla mükellef değirmenler gibi bir anlam çıktığını ifade etmiştir. Hakkı Tarık, su bulunmaması veya kasabanın değirmeninin işlememesi durumunda müşteri köydeki değirmene gelerek buğdayını burada öğüttüğünü ve bu durumun da uygulamada zorluk çıkaracağını vurgulamıştır. Böyle bir eşitsizlikle karşılaşmamak için bu fıkranın tekrar encümene iade edilmesini talep etmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 20, s. 64).

Hakkı Tarık'ın itiraz ettiği bir diğer fıkra ise 15. fıkra olmuştur. Bu fıkraya göre, kitap, risale, makale, tefrika, forma, nota ve resim şeklinde telif ve tercüme yapanlar (bu işlerden dolayı bir müessesenin daimî memur ve müstahdemi olmamak şartıyla) kazanç vergisinden muaf tutulmuştur (TBMM ZC., D. 4, C. 20, s. 61). Hakkı Tarık, uygulamada zorluk çıkmaması için “tefrikadan” kelimesinden sonra “fıkra” kelimesinin eklenmesini teklif etmiştir. Teklif, meclis tarafından kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 20, s. 68). Hakkı Tarık ayrıca, fıkra da geçen “daimî memur veya müstahdem” ifadesinin haksızlığa ve karışıklığa yol açtığını belirterek “bu işlerden dolayı” ifadesinin yalnızca “bu işlerden dolayı” şeklinde bırakılarak aşağısının değiştirilmesini teklif etmiştir. Bu teklif meclis tarafından kabul edilmemiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 20, s. 69-70).

Soyadı Kanunu Münasebeti İle Sözleri

21 Haziran 1934 yılında çıkarılan Soyadı Kanunu ile her vatandaşın öz adından başka bir de soyadı taşıması zorunlu tutulmuştur. Yasa önerisi Başbakan İnönü ve arkadaşlarınca verilmiştir. Soyadı Kanunu görüşmeleri 16 Haziran 1934 günü meclis oturumunda başlamış ve sonraki günler devam etmiştir. 21 Haziran 1934 tarihli meclis oturumunda, Soyadı Kanunu'nun 3. maddesi müzakere edilmiştir. Bu maddeye göre, “Rütbe ve memuriyet, aşiret ve yabancı ırk ve millet isimleri ile umumî ediplere uygun olmayan veya iğrenç ve gülünç olan soyadları kullanılamazdı.” Bu maddeye itiraz eden Hakkı Tarık, rütbe isimlerinden hangilerinin kullanılmayacağına açıklık getirilmesini istemiştir. Uzun yıllardır “Bayraktaroğlu” ve “Serdaroğlu” olan bir kimse bu kökleşmiş

aile adını atacak mıdır? diye sormuştur. Bununla birlikte bazı kimselerin sahip oldukları iğrenç ya da gülünç sayılabilecek aile isimlerini taşımaktan memnun olduklarını ve bunu değiştirmek istemeyeceklerini belirterek bu soruna bir çözüm bulunmasını istemiştir. Hakkı Tarık'ın bu sorularına ilişkin Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, tarihten gelen Dizdaroğulları, Bayraktaroğulları, Sancaktaroğulları ve Silahtaroğlu gibi soyadların kullanılmasında bir mahzurun olmadığını sadece günümüz rütbelerinin kullanılmasının yasak olacağını belirtmiştir. Memuriyetin kişiye kalıcı olarak verilmediğini belirten Şükrü Bey, bir kişinin “Yüzbaşıoğlu” gibi bir soyadı taşıyabileceğini fakat rütbesi yükseldikçe soyadını değiştirme arzusunun oluşabileceğini ve bunun da mümkün olmadığını vurgulamıştır. Ayrıca, halk arasında kötü sayılan iğrenç ve gülünç isimlerin konulması kişi tarafından talep edilse bile ilgili memur tarafından reddedileceğini ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 23, s. 246-247).

Hakkı Tarık ayrıca, bu kanunun 6. maddesine itiraz etmiştir. Bu maddeye göre, “Bir mahalle veya köyde aynı soydan gelmeyenler bir soyadı kullanamazlardı.” Hakkı Tarık, kanunun en sıkıntılı maddesi olarak bu maddeyi göstermiştir. Bir mahallede kimin hangi soyadını aldığının nasıl tespit edileceğini, aynı soyadı taşıyan iki kişinin bir mahallede yaşamaya başlamasıyla bu sorunun nasıl halledileceğini merak ettiğini belirtmiştir. Hakkı Tarık'ın bu açıklamasına Adliye Encümeni adına cevap veren Tokat Milletvekili Nazım Bey; daha önceden aynı aile isimleri taşıyanların isim değişikliğine gitmelerine gerek olmadığını, sadece yeni isim alacaklar için bu maddenin uygulanacağını belirtmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 23, s. 255-256). Hakkı Tarık tekrar söz alarak, erken davrananın soyadını kapabileceğini ve aslında uzun zamandır aile ismi olan bir soyadının sahibinin ise bundan mahrum kalabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca, ilgili maddenin encümenliğe gönderilmesi hususunda bir taktir vermiştir. Bu taktir yapılan oylamada kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 23, s. 256).

Hâkimler Kanunu Münasebeti İle Sözleri

Meclis'in 2 Temmuz 1934 tarihli oturumunda, Hâkimler Kanunu görüşülmüştür. Bu kanunun 88. maddesi⁵⁴ görüşülürken bazı milletvekilleri bu maddeye yönelik itirazlarını dile getirmişlerdir. İtirazlarının ortak noktası tatil süresinin fazla olması noktasındaydı. Bu maddeye ilk itiraz eden İzmir Milletvekili Hüsnü Kitapçı Bey

⁵⁴ **Madde 88.** Maaş kesmek, mazeretsiz vazifeye gelmeyenlerin maaşından her gün için günlüğü kesilmesidir. Fasılasız bir ay veya fasılalı da olsa bir senede iki ay mazeretsiz vazifeye devam etmeyenler hizmetten affolunur. Maaş kesmek cezası, doğrudan doğruya ve hizmetten af cezası disiplin meclisi kararı ile Adliye vekili tarafından tatbik olunur.

olmuştur. Hüsnü Bey, devamsızlık süresinin uzun olmasının doğru olmadığını ve hâkimlerin vazife bilinciyle hareket etmesi gerektiğini belirterek devamsızlık süresinin bir hafta gibi kısa bir süreye indirilmesini talep etmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 23, s. 378). Gaziantep Milletvekili Reşit Bey ise birçok mahkemede hâkim yardımcılarının olmadığını ve hâkimlerin görevlerini tek başına icra ettiğini belirtmiştir. Hâkimlerin iki gün görevlerine gelmemesi durumunda mahkemelerin kapalı kalacağını ve bu nedenle bir hâkim değil iki ay, bir hafta bile gelmezse istifa etmiş sayılması gerektiğini söyleyerek devamsızlık süresinin daha da kısaltılmasını savunmuştur (TBMM ZC., D. 4, C. 23, s. 379). Bu maddeye itiraz eden milletvekillerinden biri de Hakkı Tarık'tır. Hakkı Tarık, hâkimlerin zaten yıllık 52 gün tatil yaptığını şimdi ise mazeretsiz iki ay daha izin verilmesi halinde bu sürenin fazla olacağını belirterek sürenin kısaltılması için ilgili encümene iade edilmesini talep etmiştir. Yapılan oylamada maddenin ilgili encümene havale edilmesi kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 23, s. 379).

Polis Vazife ve Salâhiyetleri Kanunu Münasebeti İle Sözleri

4 Temmuz 1934 tarihli meclis oturumunda, Polis Vazife ve Salâhiyetleri Kanunu müzakere edilmiştir. Bu kanunun 6. maddesi⁵⁵ görüşülürken Hakkı Tarık bu madde üzerine söz alıp görüşlerini dile getirmiştir. Hakkı Tarık, polisin senaryoları incelemesinin belki uygun olacağını, ancak olayları takip eden ve senaryo ile ilgisi olmayan film yapımcılarının bulunduğunu ifade etmiştir. Bu maddenin uygulamasında birçok zorluk çıkacağını belirterek encümenin bu konudaki görüşünü sormuştur. Adliye Encümeni Mazbata Muharriri Salâhattin Bey, Hakkı Tarık'ın bu sözlerine, "Filmler, umumî ahlâka tesir eden bir propaganda vasıtasıdır. Bu nedenle, film çekilirken dahi polisten izin alınmasının şartlı olması faydalı görülmüştür. Dâhiliye encümeni de bunu böyle kabul etmişti, biz de kabul ettik." Şeklinde cevap vermiştir. Tekrar söz alan Hakkı Tarık, düşüncesini tam ifade edemediğini belirterek, bazı filmler için önceden senaryo yapıldığını, ancak bazen bir tayyare bayramı veya cenaze merasimi gibi olaylar olabileceğini ve bir amatörün bu tür olayların filmini çekmek istemesi durumunda mutlaka polisten izin almasının gerekebileceğini ifade etmiştir. Hakkı Tarık, ne şekilde olursa olsun film çekenler için ayrı ayrı kısıtlamalar konulmaması gerektiğini belirtmiştir. Hakkı Tarık, filmciliği iki kısma ayırarak birisinin senaryo filmciliği, diğerinin ise hadiseleri tespit eden filimler olduğunu ifade etmiştir. Olayları tespit eden filmcilerin

⁵⁵ **Madde 6.** Hariçten gelen filmlerin gösterilmesi ve dâhilde yapılacak filmlerin çekilmesi polisin iznine bağlıdır. Polis filmlerin ve senaryoların tetkik ve muayene işini alâkalı makamlarla birlikte ve nizamnamesine göre yapar.

ekecekleri film için önceden polisten izin almalarının mümkün olmadığını, zira izin alıncaya kadar olayların kaybolup gideceğini vurgulamıştır (TBMM ZC., D. 4, C. 23, s. 407).

Dâhiliye Vekili şükrü Kaya Bey ise filmleri, olayları tespit eden filmler, sahneyi temsil eden sinema filmler ve senaryo filmleri olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Bunların Dhiliyeden, Harbiye’den ve Maariften seçilecek bir heyet tarafından kontrol edileceğini ifade etmiştir. şükrü Bey ayrıca, memlekette yapılan filmlerin az çok ilerlediğini ve hkmetin bu alanda gerekli yardımı yapacağını belirtmiştir. Ancak, son zamanlarda çıkan senaryolu filmlerinin kamuoyunda olumsuz etkiler bıraktığını ve bu nedenle bir heyet tarafından inceleneceğini ifade etmiştir. Hakkı Tarık’ın görüşlerine katılarak, nizamnamede yeterli açıklık bulunduğunu ve maddenin yerinde olduğunu belirtmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 23, s. 407).

şkr Bey’in bu açıklamalarına teşekkür eden Hakkı Tarık, amaçlarının bir olduğunu fakat nizamnameye, “Aktüalite filmleri, bu filmleri çekecekler tarafından daha evvelden haber verilmesi bu kaydın haricindedir” şeklinde bir hükmün konulmasını istemiştir. Ona göre, eğer vekil bey bunu nizamname ile temin ederse mesele kalmayacaktı. Bu sözlere karşılık şükrü Bey, bunun nizamname ile tespit edilebileceğini belirtmiştir. Bu açıklamalardan sonra 6. madde ilk haliyle kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 23, s. 407). Devam eden meclis görüşmelerinde Hakkı Tarık bu sefer 21. madde olacak şekilde bir teklif sunmuştur. Teklifin içeriği ř şekildeydi:

Bir neşir vasıtası için abone yazmak veya bunlar için yazı, resim, ilân gibi bir madde kabul etmek maksadı ile matbuat kanununa göre alınmış vesikasız idare evlerinin dışında dolaşanlar veya dolaştırılanlar böyle bir harekette dolandırıcılıktan şüpheli olarak tahkikat altında bulunanlar polisçe yolda çalışmaktan men edilir (TBMM ZC., D. 4, C. 23, s. 410-411).

Hakkı Tarık’ın teklifi yapılan oylamada 21. madde olarak kabul edilmiştir. Tasarıdaki mevcut 21. madde ise 22. madde olmuştur (TBMM ZC., D. 4, C. 23, s. 411).

Efendi, Bey, Paşa Gibi Lakap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun Münasebeti İle Sözleri

Bakanlar Kurulu, 25 Kasım 1934’te “Efendi, Bey, Paşa” gibi unvan ve lakapların kaldırıldığına dair kararnameyi imzalamıştır (BCA, 1579.30.18.1.2.49.78). Kanun tasarısı, 26 Kasım 1934 tarihinde meclise sunulmuştur. İçişleri Bakanı şükrü Kaya, bu unvan ve lakapların geçmiş dönemlerden kaldığını ve demokrasiye uygun olmadığını belirtmiştir. şükrü Bey, bu tür eklemelerin derhal kaldırılmasının yapılan inkılaplara

uygun olacağını vurgulamıştır. Kanun tasarısının ilk maddesi, “Efendi, bey, beyefendi, paşa, hanım, hanımefendi ve hazretleri gibi lâkap ve unvanlar kaldırılmıştır. Erkek ve kadın vatandaşlar, kanunun karşısında ve resmî belgelerde yalnız adları ile anılırlar” şeklinde önerilmiştir. Bu madde üzerinde yapılan görüşmelerde Hakkı Tarık maddeye, “ağa” kelimesinin de eklenmesini teklif etmiştir. İçişleri Komisyonu bu teklifi olumlu karşılamıştır (TBMM ZC., D. 4, C. 25, s. 40-41).

Bu kanunun ikinci maddesinin görüşülmesi esnasında Hakkı Tarık, bu sefer de bu madde hakkında bir takrir sunmuştur. İkinci madde, “Sivil rütbe ve resmî nişanlar ve madalyalar kaldırılmıştır ve bu nişan ve madalyaların kullanılması yasaktır. Harp madalyaları bundan müstesnadır. Türkler yabancı Devlet nişanları da taşıyamazlar.” şeklindeydi. Hakkı Tarık, yabancı nişanların hiç alınmaması yönünde bir takrir sunmuşsa da bu takrir kabul edilmemiştir. İkinci madde ise ilk haliyle kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 25, s. 47).

4.3.1.3. Şifahi Sualler ve Bunlara Verilen Cevaplar

Meclis’in 2 Aralık 1933 tarihli oturumunda Hakkı Tarık, köylü sigarası hakkında Gümrük ve İhisarlar Vekâleti’ne yanıtlaması amacıyla sözlü bir soru önergesi sunmuştur. Bu önergede Hakkı Tarık, ucuz sigara üretiminin Meclis’te uzun tartışmalara konu olduğunu hatırlatmıştır. Son günlerde kasaba ve şehirlerde ucuz köylü sigaralarının kasaba ve şehirlerde kaçak sayılması aleyhinde gazete yayınlarının başladığını belirtmiş ve bu durumun kasaba ve şehirlerde yaşayan vatandaşları pahalı sigara içmeye zorladığını ifade etmiştir. Hakkı Tarık, bu durumun düzeltilmesi gerektiğini ve şehirlerde oturan vatandaşların köylerde yaşayanlardan daha fazla vergi ödemekle mükellef tutulmasının adil olmadığını vurgulamıştır. Ayrıca, şehirlerde ve kasabalarda da köylerdeki fakirler gibi fakirlerin bulunduğunu ve bu nedenle, bu konuda daha adil bir uygulama yapılmasının gerekli olduğunu dile getirmiştir. Hakkı Tarık, bu önemli konuyu gündeme getirerek, Gümrük ve İhisarlar Vekâleti’nden bu tartışma hakkında düşüncelerini Meclis’e açıklamasını talep etmiştir (TBMM ZC., D. 4, C. 25, s. 47). Ancak, yasama dönemi sonuna kadar Hakkı Tarık’ın bu sözlü soru önergesine Gümrük ve İhisarlar Vekâleti’nden bir yanıt gelmemiştir.

4.4. 1935 Seçimleri

1935 yılında gerçekleşen milletvekili genel seçimlerinin, Türk siyasi tarihinde önemli bir yeri vardır. Bu seçimlerin önemli özelliklerinden biri kadınların ilk kez genel seçimlerde oy kullanma hakkını elde etmiş olmalarıdır. Bu seçimlerin diğer bir önemi de, azınlıkların ilk defa meliste milletvekili olarak temsil edilme hakkını elde etmeleridir. Ayrıca bir önceki seçimde uygulanan bağımsız milletvekili uygulamasına bu seçimde de devam edilmiştir (Girgin, 2013, s. 96-97).

14 Kasım 1934'te toplanan Halk Partisi Grubu'nda konuşan İsmet Paşa, meclisin normal olarak 1935 yazında yeniden seçim kararı almasının anayasa gereği olduğunu hatırlattıktan sonra uluslararası gelişmelerin seçimin yenilenmesini zorunlu kıldığını ifade etmiştir. Dolayısıyla da seçimlerin yapılarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve hükümetinin durumunun millet oyuyla yeniden belirlenmesinin memleket için yararlı olacağını belirtmiştir. Fırka Grubu seçimlerin yenilenmesi için, "Büyük Millet Meclisinin intihabatı yenilemesi ve bu keyfiyetin Büyük Meclisine arz ve teklifi zamanının Fırka Reisliğine bırakılmasını kabul etti" şeklinde karar almıştır (Vakit, 15 Kasım 1934, s. 1). Bu karar doğrultusunda Malatya Milletvekili İsmet İnönü ve 191 arkadaşı tarafından 5 Aralık 1934'te meclise, "Türkiye Büyük Millet Meclisi intihabının yenilenmesine karar verilmesini" içeren bir önerge sunulmuştur. Bu teklif oybirliği ile kabul edilerek, seçimin yenilenmesi kararı alınmıştır. Aynı gün "İntihabı Mebusan" kanununun bazı maddelerinde değişiklikler yapılmasını içeren yeni bir teklif getirilmiştir. Bu kanuna göre, 22 Aralık 1934'ten itibaren geçerli olmak şartıyla kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Kadınlara seçme seçilme hakkının verilmesi üzerine milletvekili sayılarının belirlenmesi usulü de değiştirilmiştir. Buna göre, her 40 bin nüfusa bir milletvekili kontenjanı ayrılmıştır. 55 bin nüfusa kadar 1 milletvekili, 55-95 bin arası 2 milletvekili, 95-135 bin arası 3 milletvekili, 135-175 bin arası 4 milletvekili daha fazla nüfusa sahip yerlerde de sayı aynı oranda artarak devam edecekti. Seçimler eskiden olduğu gibi yine iki dereceli olacak ve seçmen yaşı da 18'den 22'ye çıkartılacaktı (TBMM ZC., D. 4, C. 25, s. 85-86; Girgin, 2013, s. 97).

1935 seçimleri, 57 seçim bölgesinde yapılmış ve seçimler sonucunda 399 milletvekili seçilmiştir. Bu seçimde 386 milletvekili CHP'den seçilirken, 13 milletvekili ise bağımsızlardan seçilmiştir. Ankara'dan Dr. Taptas, Afyon'dan Keresteciyan, Eskişehir'den İstemat Zihni ve Niğde'den Dr. Abrayava seçimleri bağımsızların kontenjanından kazanan gayrimüslim milletvekilleri olmuşlardır. Ayrıca aday gösterilen

18 kadın milletvekilinin tamamı seçilerek ilk defa meclise girmeye hak kazanmışlardır. 1 Mart 1935 ile 27 Ocak 1939 tarihleri arasında çalışmalarını sürdüren V. TBMM, tek parti döneminin en uzun süreli görev yapan meclisi olmuştur (Girgin, 2013, s. 98; Olgun, 2011, s. 17-18).

4.4.1. Hakkı Tarık Us'un V. Dönem Meclis Çalışmaları

TBMM'nin V. Döneminde tekrar Giresun'dan milletvekili adayı gösterilen Hakkı Tarık, yapılan seçimde 614 oy alarak milletvekili seçilmiştir (Hakkı Tarık Us'un Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre: 5, Sicil No: 513). 17 Şubat 1935'te seçim tutanağını alan Hakkı Tarık, 1 Mart 1935'te meclis çalışmalarına katılmıştır. Seçim tutanağı ise 7 Mart 1935'te meclis tarafından onaylanmıştır. Dönem boyunca Maarif Encümeni üyeliği görevini yürüten Hakkı Tarık, Erzincan istasyonunun işletmeye açılma töreninde hazır bulunmak üzere Umumi Heyetçe seçilen üyelerin arasında yer almıştır. Hakkı Tarık, V. Yasama dönemi boyunca çeşitli konularda 2 takdir, 6 kanun teklifi sunmuş ve toplamda 34 konuşma yapmıştır (Güneş, 2001a, s. 310-311).

4.4.1.1. Takrir ve Teklifleri

Dâhili Nizamname'nin 22. ve 32. Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Teklifi

Hakkı Tarık, meclisin 3 Şubat 1935 tarihli oturumunda, Meclis Başkanlığı'na bir kanun teklif vererek içtüzüğün 22. maddesinde değişiklik yapılmasını ve her komisyona seçilecek milletvekili sayısının arttırılmasını talep etmiştir. Mevcut içtüzüğün milletvekili sayısının 317 olduğu dönemde hazırlandığını, şimdi ise milletvekili sayısının 399'a ulaştığını ve bu nedenle 114 milletvekilinin komisyonlarda yer bulamadığını belirtmiştir.⁵⁶ Hakkı Tarık'ın bu önerisi Teşkilât-ı Esasiye Encümeni tarafından da uygun görülerek 13 Mart 1935 tarihinde meclise sunularak kabul edilmiştir. Böylece komisyonlara seçilen üyelerin sayıları da arttırılmıştır (TBMM ZC., D. 5, C. 1, s. 43-47).

1492 Sayılı Kanun'un Muvakkat (Geçici) Maddesinin (C) Fıkrasının Tefsiri Hakkında Takriri

Meclis'in 6 Mayıs 1935 tarihli oturumunda Hakkı Tarık, 1492 Sayılı Kanunun Muvakkat Maddesinin (C) Fıkrasının Tefsiri Hakkında bir takrir sunmuştur. Bu takrir

⁵⁶ Giresun mebusu Hakkı Tarık Us'un, dâhili nizamnamenin 22 ve 32'nci maddelerinin değiştirilmesine dair kanun teklifi ve Teşkilâtı esasiye encümeni mazbatası. Ekler kısmı, s. 1-2. TBMM ZC., D. 5, C. 1.

Millî Müdafaa ve Bütçe encümenlerine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 3, s. 83). Yasama dönemi sonuna kadar Hakkı Tarık'ın bu takriri hakkında Millî Müdafaa ve Bütçe Encümenlerinden bir cevap gelmemiştir.

Hafta Tatili Kanununun 4. ve 5. Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Teklifi

Hakkı Tarık ve iki arkadaşı tarafından 10 Haziran 1936'da meclise, Hafta Tatili Kanunu'nun 4. ve 5. maddelerinde değişiklik yapılmasına dair bir kanun teklifi sunulmuştur. Teklifte, berberlerin hafta tatili uygulamasından muaf tutulmasının, meslek grubu içinde uyumsuzluğa yol açtığı gerekçesiyle, bu düzenlemenin gözden geçirilerek düzeltilmesi talep edilmiştir. Bu bağlamda, Hafta Tatili Kanunu'nun 4. maddesine, "berberlerin yirmi dört saatlik hafta tatilleri pazar öğleyin başlayıp pazartesi günü öğleyin biter" şeklinde bir fıkra eklenmesi ve 5. maddesinden "berberler" kelimesinin çıkarılması önerilmiştir (BCA, 30.10.0.0.4.21.7). Söz konusu teklif, Dâhiliye Encümeni tarafından da uygun bulunarak, 13 Kasım 1936'da mecliste görüşülüp kabul edilmiştir. Buna göre, Hafta Tatili Kanunu'nun 5. maddesini değiştiren 936 numaralı kanunun 4. maddesi "Fırıncılar, kasaplar, yalnız sebze ve tütün ve yaş meyve satanlar, nalbantlarla alet ve edevatı ziraiye tamircileri, müesseselerini 4. maddedeki müesseseler gibi açık bulundurabilirler" şeklinde değiştirilmiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 13, s. 29-30).

İcra ve İflâs Kanunu'nun 258. Maddesinin Değiştirilmesi Hakkındaki Teklifi

Meclis'in 8 Ocak 1937 tarihli oturumunda Hakkı Tarık, İcra ve İflâs Kanunu'nun 258. maddesinin değiştirilmesi hususunda bir kanun teklifi vermiştir. Bu teklif Adliye Encümenine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 15, s. 22). Yasama dönemi sonuna kadar Hakkı Tarık'ın bu teklifi hakkında Adliye Encümeninden bir cevap gelmemiştir.

Damga Resmi Kanunu'nun 11. Maddesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi

Hakkı Tarık, 31 Aralık 1936'da Meclis Başkanlığı'na Damga Resmi Kanunu'nun 11. maddesinin değiştirilmesine dair bir kanun teklifi sunmuştur. Söz konusu teklifte, Damga Kanunu'nun bazı hükümlerinin gazeteler gibi küçük mecmualara uygulanmasının bir takım zorluklar yarattığı belirtmiştir. Ayrıca, kanunun yetersiz kaldığı bazı durumlarda verginin az tahsil edildiği vurgulamıştır. Bu nedenle, Damga Kanunu'ndaki bazı fıkraların değiştirilmesini talep etmiştir. 1324 Numaralı ve 28 Mayıs 1928 tarihli Damga Resmi Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bazı hükümler eklenmesi amacıyla Maliye Vekâleti tarafından hazırlanan ve İcra Vekilleri Heyeti tarafından 23 Mayıs 1938 tarihinde gerekçesiyle birlikte meclise sunulan kanun tasarısı,

İktisat, Maliye ve Adliye Encümenleri tarafından incelendikten sonra müzakere edilmek üzere Genel Kurul'a sunulmuştur. Müzakere sırasında işin bir defa da Bütçe Encümeninde incelenmesine karar verilmiştir. Bu doğrultuda Hakkı Tarık'ın ve Maliye Encümeninin dosyaları birleştirilerek Bütçe Encümenine havale edilmiştir. Bütçe encümeni, bu teklifi inceledikten sonra yeniden hazırladığı kanun tasarısını acilen müzakere edilmek üzere 18 Haziran 1938'de Meclis Başkanlığı'na sunmuştur.⁵⁷ Meclis, bu konuyu 22 Haziran 1938'de gündemine almış ve yapılan oylamada kabul etmiştir. Buna göre, Damga Resmi Kanunu'nun 11. maddesinin 13, 15, 16, 28, 32, 51, 53, 59, 68, 71, 72, 74, 76 ve 84. numaraları değiştirilmiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 26, s. 242-244).

Hakkı Tarık, meclisin 28 Kasım 1938 tarihli oturumunda, Damga Resmi Kanunu'nun 11. maddesinin 74. Numarasının değiştirilmesi ile ilgili bu sefer yeni bir kanun teklifi sunmuştur. Söz konusu teklifte, Damga Resmi Kanunu'nun 11. maddesi kapsamında, gazete ve mecmualara eklenen ilanların tabi olduğu maktu resmi gösteren 74 numaralı fıkranın, ilanları resme tabi tutmak için küçükten büyüğe doğru bir tasnif yöntemi seçtiği ifade edilmiştir. Bu nedenle bir ilan satırındaki harf sayısının belirlenmesi gibi bir kanun hükmünün oluştuğunu ve bu durumun ilanı alan, basan ve verginin doğru tahsil edilip edilmediğini denetleyenler için zorluk yarattığını ifade etmiştir. Ayrıca, 120'nci harfe kadar iki kuruş olan resmin, 121'nci harften itibaren birden bire 20 kuruşa çıkarılmasının gazete ve mecmua sahipleri için on kat fazla vergi vermek anlamına geldiğini ve bunun da onlara yeni ve ağır yükümlülükler getirdiğini belirtmiştir. Bu teklifi bazı haksız noktaları gidermek için verdiğini belirterek, teklifinin meclis tarafından kabul edilmesini talep etmiştir (BCA, 30.10.0.0.4.22.9). Hakkı Tarık'ın bu teklifi, 27 Ocak 1939'da mecliste görüşülerek kabul edilmiştir. Buna göre, 20 santimetrekareye kadar yer işgal eden ilanlardan 2 kuruş, 20-100 santimetrekare arası ilanlardan 5 kuruş, 100-200 santimetrekare arası ilanlardan 10 kuruş, 200 santimetrekareden fazla yer işgal eden ilanların tamamından her 200 santimetrekare ve küsuru için 10 kuruş alınması öngörülmüştür. Ayrıca, nüfusu 100 binden az olan yerlerde yayınlanan gazetelere eklenen ilanlardan yukarıdaki vergilerin yarısı, mecmualara eklenen ilanlardan ise mecmuanın yayınlandığı mahaldeki gazetelerde aynı büyüklükteki ilanların tabi olduğu resmin yarısı alınması kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 29, s. 221-222).

⁵⁷ Damga resmi kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bazı hükümler eklenmesi hakkında kanun lâyihası ile Giresun mebusu Hakkı Tarık Us'un, damga resmi kanununun 11'nci maddesindeki resim cetvelinin 68,71 ve 72 sayılarında değişiklik yapılmasına dair kanun teklifi ve İktisat, Maliye, Adliye ve Bütçe encümenleri mazbataları. Ekler kısmı, s. 1-18. TBMM ZC., D. 5, C. 26.

4.4.1.2. Meclis Konuşmaları

1935 Yılı Maarif Vekâleti Bütçesi Münasebeti İle Sözleri

Meclis'in 25 Mayıs 1935 tarihli oturumunda, 1935 yılı Maarif Vekâleti bütçesi görüşülmüştür. Maarif Vekâleti bütçesi üzerine ilk sözü alan Hakkı Tarık, ilkokul başöğretmenlerinin sorunlarını dile getirmiştir. İlkokul başöğretmenlerine verilecek zamların vilâyet bütçelerinden çıkarıldığına dikkat çekerek bu zamların verilmesinin bir kanun emri olduğunu belirtmiştir. Meclis'in kanunla belirlenmiş bir hükmü bütçe yaparken yerine getirip getirmeme gibi bir yetkiye sahip olmadığını belirterek Kültür Bakanlığı'nın bu duruma karşı sessiz kalmasını eleştirmiştir. Ayrıca, ilkokul öğretmenlerinin zamlarını zamanında alıp almayacaklarına ilişkin Kültür Bakanlığı'ndan bu konuya açıklık getirilmesini istemiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 3, s. 252).

Hakkı Tarık'ın bu sözlerine karşılık Maarif Vekili Abidin Özmen cevap olarak, ilk tedrisat işinin bir yıl önce Maarif Vekâleti'nden alınarak Fırka Grubu'na devredildiğini, ancak bu kararın Heyeti Umumiye'ye ulaşmadığını ve onun da kaldırılmasının uygun olacağı yönünde görüş bildirdiğini belirtmiştir. Abidin Bey, sene başında Dâhiliye Vekâleti'nin konuyu Grup Heyeti Umumiyesi'ne gidip gitmediğini bilmeden vilayetlere gönderdiğini ve vilayetlerin bu zammı nasılsa gelecek sene de karar çıkar umuduyla bütçelerinden çıkardığını ifade etmiştir. Kanun olmadan bu zammın bütçeden çıkarılmasının doğru olmadığını, bu meselenin çözümü için kanuni şartların sağlanması amacıyla çalışmalar yürüttüklerini ve en kısa zamanda bu durumu Yüce Meclis'e sunacaklarını belirtmiştir. Kanunlaşması halinde sorunun tamamen ortadan kalkacağını ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 3, s. 258-259).

Kazanç Vergisi Kanunu'nun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun Tasarısı Münasebeti İle Sözleri

Meclis'in 30 Mayıs 1935 tarihli oturumunda Kazanç Vergisi Kanunu'un bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki kanun tasarısı görüşülmüştür. Bu görüşmede ilk sözü Hakkı Tarık almış ve kanunun 19. maddesine⁵⁸ itiraz etmiştir. Hakkı Tarık, bu maddede adaletsizlik gördüğünü belirterek, “Niçin bir yazıhanede çalışanlardan iki kişi

⁵⁸ **Madde 19.** Serbest meslek erbabı işgal ettikleri yazıhane, idarehane ve muayenehanelerinin gayrisafi gelirleri üzerinden vergiye tabidirler. Serbest meslek erbabından evlerinin bir kısmını idarehane, yazıhane yapanlar veya muayene yeri olmaksızın çalışanların ikametlerine ait olan binanın veya apartman dairesinin gayrisafi gelirlerinin yarısı bu mükelleflerin vergilerinin hesabında matrah olur. Serbest meslek erbabından olup da yazıhane, muayenehane ve idarehanede müstakillen çalışanların her birinden vergi ayrı ayrı alınır. Ancak aynı yazıhane ve muayenehane ve idarehanede çalışanlar işte iştiraklerini ispat ettikleri takdirde her biri için bu vergi miktarı da %30 iskonto yapılır.

oldukları halde ayrı ayrı vergi alınıyor? İştirak işte midir, yoksa yazıhanenin kiralamasından mıdır?” şeklinde bir soru yöneltmiştir. Hakkı Tarık’ın bu sözlerine karşılık Adliye Encümeni Refik İnce Bey iştirakın işte olduğunu, yazıhanesi olmayan fakat herhangi bir yazıhane, muayenehane veya idarehanede çalışan kişilerin idarehaneyi müstakil tutmuş kabul edilerek kazanç sağladığını ve buna göre vergi verdiklerini ifade etmiştir. Refik Bey ayrıca, bir ortaklık söz konusu olduğunda %30 oranında iskonto uygulandığını belirtmiştir. Refik Bey, sonuç olarak, hem hükümetin hem de diğer üyelerin gerekçelerinde, gayrisafi gelirden alınan vergilerin serbest meslek erbabının azlığı nedeniyle bu tür şirketlerin kurulabilmesi için böyle bir formülün gerekli görüldüğü ifade edilmiştir. İktisat ve Adliye Encümenlerinin de bu düzenlemeyi uygun bulduğunu belirten Refik Bey, nihai kararın Yüce Meclis’e ait olduğunu vurgulamıştır (TBMM ZC., D. 5, C. 3, s. 354). Bu açıklamadan memnun olmayan Hakkı Tarık yeniden söz alarak, serbest meslek erbabı olup herhangi bir yerde bağımsız çalışanların ayrı ayrı vergilendirilmesine karşı çıkmış ve ilgili maddenin değiştirilmesi için konunun komisyona havale edilmesine yönelik bir takrir sunmuştur. Ancak, yapılan oylamada bu takrir kabul edilmemiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 3, s. 354-360).

4 Ekim 1926 Tarihinden Evvel Mevcut Olan Vakıflar Hakkındaki Tatbikat Kanunu Münasebeti İle Sözleri

3 Haziran 1935 tarihli Meclis oturumunda, 4 Ekim 1926 tarihinden önce mevcut olan vakıflarla ilgili Tatbikat Kanunu müzakere edilmiştir. Görüşmeler sırasında söz alan Hakkı Tarık, kanunun yalnızca belirtilen tarihten önceki vakıfları kapsadığını vurgulamış ve 4 Ekim 1926 sonrasında yeni vakıf tesislerinin kurulup kurulmadığını sormuştur. Ayrıca, bu tesisler için herhangi bir nizamname hazırlanıp hazırlanmadığı konusunda Hükümetten bu iki noktayı açıklamasını talep etmiştir. Hakkı Tarık, bu kanunla ihdas edilen idare meclisinin, 4 Ekim 1926 tarihinden önceki vakıflarla görevlendirildiğini belirterek, bu tarihten sonra yeni vakıf tesislerinin yapılması durumunda bu yeni tesislerle de ilgilenip ilgilenmeyeceklerini Adliye Encümeni’ne sormuştur. Bu sorulara yanıt veren Adliye Encümeni Üyesi Raif Bey, 4 Ekim 1926’dan sonra yeni vakıf tesislerinin yapılıp yapılmadığının Evkaf İdaresi tarafından bilinmediğini, bu durumun noterler ve mahkemeler aracılığıyla takip edilebilecek bir konu olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, yeni vakıf tesislerinin doğrudan Medeni Kanun hükümlerine tabi olduğunu, başka kurallar ve hükümlere bağlı müesseseler olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Evkaf Umum Müdürü’nün bu konularla doğrudan ilgilenmediğini belirten Raif Bey, vakıf tesisleriyle ilgili hükümlerin tamamen Medeni Kanun çerçevesinde değerlendirildiğini

ifade etmiştir. Nizamname düzenlenip düzenlenmeyeceği hususunun ise Adliye Vekâleti'ne ait bir iş olduğunu belirtmiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 4, s. 16).

Salihli'nin Kele Köyünden Ölüm Cezasına Çarptırılan Halil ve Sabri Hakkındaki Adliye Encümeni Mazbatası Münasebeti İle Sözleri

Olay, Salihli'nin Kele köyünde geçmiş ve bu hâdise yüzünden iki kişi ölmüştür. Olayda suçlu bulunan Halil ile Sadri isminde iki köylü yakalanmış ve mahkeme tarafından idam cezasına çarptırılmıştır. Bu kararı inceleyen Adliye Encümeni, mahkemenin verdiği karar doğrultusunda bir görüş bildirerek, bu konuyla ilgili hazırladığı mazbatayı 3 Haziran 1935 tarihinde meclis' sunmuştur.⁵⁹ İdam cezasının infazında son karar merci olan meclis, bu konuyu 5 Haziran 1935 tarihinde gündemine almıştır. Kayseri Milletvekili Hasan Ferid Bey, yeterli inceleme yapılmadığını ve ölüm cezasının telafisinin olmayacağını belirterek, idam kararına karşı çıkmıştır. Adliye Encümeni Mazbata Muharriri Salâh Yargı Bey ise hâkimlerin ceza işlerinde bazen kanaatleriyle hareket ettiklerini ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 4, s. 53-56). Salâh Bey'in bu sözlerine karşı çıkan Hakkı Tarık, hâkimlerin önce delillere baktığını ve deliller kanaatlerine mutabık geldiğinde karar verdiklerini belirterek idam cezası dışında bir ceza verilmesini talep etmiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 4, s. 59). Bu açıklamalardan sonra Kayseri milletvekili Hasan Ferid Bey, Halil ve Sadri'nin haklarındaki ölüm cezasının 24 sene hapse çevrilmesi hususunda bir takrir sunmuştur. Yapılan oylamada bu takriri kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 4, s. 61).

Askerî Ceza Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun Münasebeti İle Sözleri

Meclis'te 11 Aralık 1935'te Askeri Ceza Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun görüşülmüştür. Bu kanun üzerine söz alan Hakkı Tarık, 2. maddenin A fıkrasında geçen, "Aşağıda yazılı hallerde ihraç cezası herhalde hükmolunur" diye başlayan ve ondan sonra gelen "Verilen kararda belirtilmemiş olsa bile bu haller ihraç gerektirir" şeklindeki ifadenin, "Verilen kararlarda belirtilmemiş olsa bile aşağıda yazılı haller ihraç cezasını gerektirir" şeklinde değiştirilmesini istemiştir. Hakkı Tarık'ın bu talebi meclis tarafından kabul edilmemiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 7, s. 69).

⁵⁹ Salihli'nin Gele köyünden: Piraşovalı Memedoğlu arabacı Halil ile Maksutloğlu Çapacı Sadri'nin ölüm cezasına çarptırılmaları hakkında Başvekâlet tezkeresi ve Adliye encümeni mazbatası. Ekler kısmı, s. 1-2. TBMM ZC., D. 5, C. 4.

Milletvekillerinin Emekli Maaşının Yetimlerine İntikal Edip Etmeyeceği Hakkındaki Mazbata Münasebeti İle Sözleri

Meclis'in, 10 Ocak 1936 tarihli oturumunda, milletvekillerinin emekli maaşlarının yetimlerine intikal edip etmeyeceği hakkındaki Maliye ve Bütçe Encümenleri mazbataları görüşmüştür. Maliye Encümeni bu konuda hazırlamış olduğu mazbatada olumsuz görüş bildirmiştir. Maliye Encümeni Emin Draman Bey yaptığı konuşmada, kanunda kimin yetim maaşı alacağını açık olduğunu belirterek kanunun 1. maddesi ile 49. maddesini hatırlatmıştır. Kanunun 1. maddesine göre, "Umumi bütçeden maaş alan mülki ve askeri memurlar ile ordu ve jandarma zabıtlarına, gedikli küçük zabıtlara, küçük zabıtlara, asker ve jandarma efradına bağlanacak tekaüd maaşları ile bunların yetimlerine verilecek maaşlar bu kanuna göre hesap ve tahsis olunurdu." Yine yetim maaşlarının kimlere verileceğine dair 49. maddeye göre;

Açıktaki veya müstahdem iken vefat eden zabıtlar ile mülki ve askeri memurların hizmetleri 15 sene veya daha fazla ise 25 senelik tekaüd maaşı 25'te birinin hizmet müddetine çarpımından ve bunlardan kıdemen veya malulen emekli iken vefat edenlerin almakta oldukları maaşın, maaşı hak eden yetimler adedine yalnız zammıyla hasıl olan adede taksiminde çıkan harici kısmet yetimlerin her birine tahsis olunurdu (TBMM ZC., D. 5, C. 8, s. 19).

Emin Bey'in bu açıklamaları üzerine söz alan Hakkı Tarık, milletvekillerinin devlet memuru sayılıp sayılmadığı hususunun Maliye Encümeni tarafından aydınlatılmasını talep etmiştir. Hakkı Tarık, genel olarak herhangi bir vekâlet görevi üstlenen kişilerin devlet memuriyeti yaptığını belirterek, memuriyetten gelmiş olsun veya olmasın vekâlet görevi yürüten kişilerle devlet memurları arasında bir fark bulunmadığını, dolayısıyla milletvekilliği yapan kişilerin de devlet memurluğu yapmış sayılması gerektiğini savunmuştur. Maliye Encümeni Reisi İhsan Bey, milletvekillerinin memur sayılmadığını ve dolayısıyla bahsi geçen maddelerin milletvekillerini kapsamadığını ifade etmiştir. Ayrıca, milletvekillerinin yetimlerine maaş verilmesi hususunda yeni bir kanun yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bunun üzerine yeniden söz alan Hakkı Tarık, İhsan Bey'in açıklamalarından tatmin olmadığını ifade ederek önceki sözlerini tekrarlamıştır. Bütçe Encümeni Reisi Mustafa Şeref Bey ise Maliye Encümeni ile aynı fikirde olmadıklarını ve milletvekillerinin de memur sayılması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, milletvekillerinin emekli maaşlarının yetimleri tarafından alınabileceğini belirtmiştir. Hakkı Tarık tekrar söz alarak konunun incelenmek üzere Teşkilatı Esasiye Encümeni'ne gönderilmesini talep etmiş ve bu hususta bir takrir

sunmuştur. Ancak, bu karar kabul edilmemiştir. Müzakerelerin sonunda Bütçe Encümeni'nin milletvekillerinin emekli maaşlarının yetimleri tarafından alınabileceğine dair mazbatası yapılan oylamada kabul edilmiştir T(BMM ZC., D. 5, C. 8, s. 20-24).

Türk Bayrağı Kanunu Münasebeti İle Sözleri

Yurt içinde ve dışında Türkiye Cumhuriyetini temsil etmek üzere çekiliş ve indiriliş usulleri, çekilme ve indirilme zamanları, süsleme için kullanılan bayraklar ile özel bayraklar ve forsların kullanım şekilleri ve yapıldıkları kumaşların cins, ölçü ve renklerine dair yasal bir düzenlemenin olmaması uygulamalarda tutarsızlıkların meydana gelmesine sebep olmuştur. Bunun üzerine Millî Müdafaa Vekâleti'nden bu konu hakkında bir yasa tasarısı hazırlanması istemiştir. Hazırlanan tasarı, 14 Şubat 1936'da Bakanlar Kurulu'nda görüşüldükten sonra Meclis Başkanlığı'na gönderilmiştir.⁶⁰ Dâhiliye ve Millî Müdafaa Encümenlerince incelenen tasarı, 11 Mayıs 1936'da mecliste tartışılmaya başlanmıştır. Bu kanunun 1. maddesine göre, "Türk bayrağı, kanununa bağlı örnekte gösterilen şekil ve nisbetlerde olmak ve al zemin üzerine beyaz ay-yıldız konmak şartıyla şaliden yapılır. Ancak şalinin tedarikinde zorluk olur ise en büyük mülkiye memurunun izniyle zemin rengi al olmak üzere başka kumaştan da yapılabilir" (TBMM ZC., D. 5, C. 11, s. 39).

Tasarının tartışılması sırasında bazı milletvekilleri mülkiye memurunun izniyle başka kumaştan bayrak yapımına karşı çıkmıştır. Bu konu hakkında konuşan Millî Müdafaa Encümeni Mazbata Muharriri Kâzım Sevüktekin Bey, istenilen kumaş bulunamayan yerlerde en büyük idare memurunun emriyle diğer kumaştan da bayrak yapılabileceğini ve bu hususun hükümetin takdirine bırakıldığını ifade etmiştir. Kâzım Sevüktekin Bey'in bu sözlerine karşılık Hakkı Tarık, donanmalarda aynı oranın korunması şartıyla kâğıttan da bayrak yapılamayacak mıdır? diye sormuştur. Kâzım Bey, kırmızı zemin üzerine ve bezden kanunda belirtilen şartlar altında bayrak yapılabileceğini, ancak kâğıttan bayrak yapılamayacağını belirtmiştir. Hakkı Tarık tekrar söz alarak, mesele renk meselesi midir, yoksa bez veya kâğıt olmaması mıdır? diye sormuştur. Bu soruya ilişkin Kâzım Bey, kâğıttan bayrak yapılmayacağını bir kez daha vurgulamıştır (TBMM ZC., D. 5, C. 11, s. 40-41). Müzakereler sonucunda 1. madde ilk haliyle kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 11, s. 45).

⁶⁰ Türk bayrağı kanunu lâiyhası ve Dâhiliye ve Millî müdafaa encümenleri mazbataları. Ekler kısmı, s. 1-3. TBMM ZC., D. 5, C. 11.

Türk Parasını Koruma Kanunu’nun 4. Maddesinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun Münasebeti İle Sözleri

Meclis’in 20 Kasım 1936 tarihli oturumunda, Türk parasının kıymetini koruma hakkındaki 1567 numaralı kanunun 4. maddesini değiştiren kanun görüşülmüştür. Yeni kanuna göre, “Türk parası kıymetinin korunması için İcra Vekilleri Heyetince ittihaz olunan kararlara aykırı hareket eden veya ettiren banka yahut müesseselerin müdürleri ve alakalı memurları ile bunlardan başka şahıslar üç aydan bir seneye kadar hapis cezası ile” cezalandırılırdı. Kararnameye aykırı olan fiil, ecnebi paralarını ve her türlü hisse ve tahviller ile yabancı memleketler üzerine çekilmiş çek ve poliçeleri izinsiz memleket dışına kaçırmak veya kaçtırmaya teşebbüs etmek suretiyle işlenmiş ise failleri yukarı fıkrada yazılı hapis cezası ile mahkûm edilmekle beraber zaptedilen yabancı paralar, hisse ve tahvillerin müsaderesine de hükmolunurdu” (TBMM ZC., D. 5, C. 13, s. 53).

Bu kanun üzerine söz alan Hakkı Tarık, çekler ve poliçelerin kaçak olması durumunda müsadere edileceği kaydına dikkat çekmiş ve ikinci nüshaların kullanılarak bu paraların tahsil edilip edilemeyeceğini sormuştur. Bu soruya yanıt veren Bütçe Encümeni Mazbata Muharriri Sırrı Bey, Hakkı Tarık’ın söylediklerinin doğru olduğunu belirtmiş ve çeklerin müsadere edilmesi durumunda fiili tahsilatın zorluklarla karşılaşabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca, bu gibi durumlarda ikinci nüsha kullanılması halinde uygulamanın gerektireceği tedbirleri almaktan başka bir çarelerinin olmadığını belirtmiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 13, s. 53).

1937 Yılı Gelir Bütçesi Münasebeti ile Sözleri

Meclis’in 25 Mayıs 1937 tarihli oturumunda, 1937 yılı gelir bütçesi müzakere edilmiştir. Bu kanunun 33. maddesinin yerine geçmek üzere hem hükümet hem de Bütçe Encümeni birer teklif sunmuşlardır. Hükümet, gazete, mektep kitapları ve mecmua basımında kullanılmak üzere 1937 yılı için 2465 ton kâğıt ihtiyacı tespit etmiştir. Hükümet ayrıca, gazete ve mecmuaları o kâğıtları kullanmaya mecbur tutmuş ve onların hepsinde beşer santimetre aralıklı filigram bulunmak şartı getirmiştir. Hükümetin bu teklifi hakkında söz alan Hakkı Tarık, mademki gazeteler ve mecmualar bu filigramlı kâğıtları kullanacak ve bu kâğıtlar gazete ve mecmuadan başka yerde kullanılamayacaksa, bunu miktarla sınırlamanın zorluk çıkaracağını belirtmiştir. Ayrıca, hükümet tarafından belirlenen 2465 ton kâğıt miktarının Bütçe Encümeni tarafından düşürülmesine karşı çıkmış ve Bütçe Encümeni’nin teklifi yerine hükümetin teklifinin kabul edilmesini istemiştir. Bu hususta bir takrir sunan Hakkı Tarık’ın takriri kabul

edilmemiş, bunu yerine Bütçe Encümeni'nin teklifi kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 18, s. 413-415).

Bazı Maden Hurdalarının Dışarı Çıkarılmasının Yasak Edilmesi ve Satın Alınması Hakkındaki Kanun Münasebeti İle Sözleri

Meclis'in 1 Aralık 1937 tarihli oturumunda, bazı maden hurdalarının yurt dışına çıkarılmasının yasaklanması ve satın alınması hakkındaki kanun müzakere edilmiştir. Bu kanunun 1. maddesine göre, “Demir, bakır, kurşun, kalay, tuty, alüminyum, antimon ve nikel hurdaları ile bunların hurda halindeki karışık ve kullanılamayacak bir hale gelmiş bütün taşıtların memleket dışına çıkarılmasını yasak etmeye icra Vekilleri Heyeti yetkilidir. Bu maddelerin memleket içinde satılması serbesttir” (TBMM ZC., D. 5, C. 21, s. 15).

Bu kanun hakkında söz alan Hakkı Tarık, maddenin sonunda geçen, “Bu maddelerin memleket içinde satılmaları serbesttir” fıkrasına itiraz etmiş ve bunun gereksiz olduğunu belirtmiştir. Ona göre, böyle bir hüküm konulması diğer yerlerde satışın serbest olduğuna dair tereddütler yaratabilecektir. Bu nedenle, son fıkranın değiştirilmesi hususunda bir teklif sunmuş, ancak bu teklif kabul edilmemiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 21, s. 15-16). Hakkı Tarık'ın bir diğer itirazı ise kanunun 5. maddesine yönelik olmuştur. Bu maddeye göre, “Teşkil olunacak satın alma komisyonları her üç ayda bir, madenlerin yabancı ülkelerdeki hurda piyasaları hakkında İktisat Vekâleti'nden bilgi alacak ve bu piyasa fiyatlarından nakliye ve diğer masrafları çıkararak elde edilen harici piyasa fiyatları ile dâhili piyasa fiyatları üzerinden tespit edilecek fiyatlara göre işlem yapılacaktır” (TBMM ZC., D. 5, C. 21, s. 16). Hakkı Tarık, 5. maddenin sonundaki “tespit” ile “olunacak” kelimeleri arasına “Ve asgarî ve azamî hadleri ilân” ifadesinin eklenmesini teklif etmiştir. Ancak, yapılan oylamada bu teklif de kabul edilmemiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 21, s. 17).

İhtiyat Zabıtları ve İhtiyat Askerî Memurları Kanunu'nun 3. Maddesinin Değiştirilmesine ve Bu Kanuna Bir Madde Eklenmesine Dair Kanun Münasebeti İle Sözleri

Meclis'in 1 Aralık 1937 tarihli oturumunda, İhtiyat Zabıtları ve İhtiyat Askerî Memurları Kanununun 3. Maddesinin Değiştirilmesine ve Bu Kanuna Bir Madde Eklenmesine Dair Kanun görüşülmüştür. Değiştirilen kanunun 1. maddesi şu şekilde yeniden düzenlenmiştir:

Askerî lise mezunlarından yabancı memleketlerde askerî yüksek mühendis ve mühendis yetiştirilmek üzere seçilenler iki ay müddetle hazırlık kıtasında hizmet ettikten ve sınıfları

ile alâkadar askerî fabrikalar veya sair müesseselerde altı ay çalıştıktan sonra liyakat ve kifayeti tasdik edilenler tahsil görecekları yabancı memleketlere askerî talebe sıfatı ile gönderilirler. Yabancı memleketlerin yüksek mühendis mekteplerinde en az iki senelik tahsilden sonra yapılacak ön imtihanlarda ve mühendis mekteplerinde buna tekabül eden devre imtihanlarında muvaffak olarak iki sene tahsil senesini tamamlayanlar yedek yar subay rütbesiyle tahsillerine devam ederler. Talebe sıfatı ile yabancı memleketlerde tahsilde iken muvaffak olamayanlar memlekete getirilerek askerî memur atamak üzere meslek tahsiline veya yedek subay mektebi tahsiline tâbi tutulurlar. Bunlardan meslek veya yedek subay mekteplerinde de muvaffak olamayarak sıhî hallerden gayri sebeplerle çıkarılanlar kıtalara verilirler ve muvazzaflık hizmetlerinden başka askerî mekteplerde parasız okudukları müddetin yarısı kadar fazla hizmet ederler. Yabancı, memleket tahsilinde iken yedek yar subay olduktan sonra tahsilde muvaffak olamayanlar da memlekete getirilerek belli bir meslek kursuna tâbi tutularak askerî memur atanırlar. Askerî liseleri muvaffakiyetle bitirdikten sonra memleketimizdeki fabrika veya müessese stajlarında askerî yüksek mühendis ve mühendislik tahsilini takibe kifayeti görülmeyenler talebe sıfatı ile Harbiye mektebine sevk edilirlerdi (TBMM ZC., D. 5, C. 21, s. 21-22).

Bu kanun maddesi hakkında söz alan Hakkı Tarık, eksik gördüğü bazı hususların düzeltilmesini istemiştir. Hakkı Tarık’a göre maddenin, “Yabancı memleketlerde askerî yüksek mühendis ve fen memuru...” diye başlayan kısmında önce “seçilenler” ondan sonra da “liyakat ve kifayeti tasdik edilenler” diye başlayan cümlede bir “den” eksikti. Ona göre, bu böyle olmadığı takdirde ifadede bir tutarsızlık ortaya çıkacaktı. Bunun dışında, üçüncü fıkrada geçen “Talebe sıfatı ile yabancı memleketlerde tahsilde iken muvaffak olamayanlar memlekete getirilerek askerî memur atamak üzere meslek tahsiline” cümlesinin “İmtihanda muvaffak olamayanlar” diye belirtilmesini istemiştir. Ayrıca, aynı maddenin son kelimelerinde “memlekete getirilerek muayyen bir meslek kursuna tâbi tutularak askerî memur atanır” diye başlayan ifadenin düzeltilmesini istemiştir. Hakkı Tarık’ın bir itirazı da bu kanunun 2. maddesine⁶¹ olmuştur. Maddede geçen “talimatname veçhile” ifadesinin çıkarılmasını teklif etmiştir. Ona göre, böyle bir ifade konulması halinde bu talimatname kanun haline gelir ve yeni bir kanun yapılmadıkça hükmü değiştirilemez gibi bir mana çıkardı. Hakkı Tarık’ın takriri yapılan oylamada kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 21, s. 21-23).

⁶¹ **Madde 2.** Askerî sanat lisesi mezunlarından olup ta askerî yüksek mühendis ve askerî mühendis yetiştirilmek üzere seçilmeyerek askerî sanatkâr yetiştirmek üzere seçilenler iki ay müddetle hazırlık kıtasında hizmet ettikten ve sınıfları ile alâkadar askerî fabrikalarda veya sair müesseselerde talimatnamesi veçhile iki sene çalıştıktan sonra liyakat ve kifayeti tasdik olunanlar ihtiyat yar subay atanır ve ihtiyat yar subay olanlar 1455 sayılı kanunun 4’ncü maddesine tevfikân muvazzaf askerî sanatkâr muavini tayin edilerek kıtalara sevk olunurlardı.

Nalband Mektepleri ve Nalbandlık Hakkındaki Kanun Münasebeti İle Sözleri

Cumhuriyet döneminde ülkenin ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayanmaktaydı. Bu tarımsal ekonominin belkemiğini ise çiftçilerin en yakın yardımcıları olan hayvanlar oluşturmaktaydı. Hayvanlar sadece ekonomik faaliyetlerde değil, aynı zamanda savunma alanında da önemli bir rol üstlenmekteydi. Ancak, bilinçsiz nalbantlar tarafından yapılan hatalı nal uygulamaları hayvanların tırnaklarını bozmakta ve bu da hayvanların gücünden tam anlamıyla yararlanılmasını engellemekteydi. Ülke ekonomisini olumsuz yönde etkileyen bu sorunu çözmek amacıyla, Ziraat Vekâleti, nalbantlık sanatıyla uğraşanlara bu sanatın inceliklerini öğretmek ve hayvanların daha sağlıklı olmasını sağlamak amacıyla nalbantlık okulu açılmasına karar vermiştir. Bu amaç doğrultusunda, bir yasa tasarısı hazırlanarak, 8 Mayıs 1934 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti'nde görüşüldükten sonra Meclis Başkanlığı'na sunulmuştur. Tasarı, çeşitli komisyonlarda görüşülerek olgunlaştıktan sonra, 1 Aralık 1937 tarihinde mecliste kabul edilmiştir (Güneş, 2001b, s. 429)

Bu kanunun 1. maddesine göre, gerekli görülen bölgelerde Ziraat vekilliği tarafından nalband mektepleri açılacağı belirtilmiştir. Bu kanun maddesi üzerine ilk sözü Aydın Milletvekili Tahsin Bey almıştır. Tahsin Bey konuşmasında, Türkiye'de mevcut 40 bin köyün bulunduğunu belirterek, “Acaba bugün bir tane nalband mektebi yapmakla bu köylerin ihtiyaç temin edilecek mi?” diye sormuştur. Tahsin Bey, yakın zamanda kabul edilen orman kanunu yüzünden halkımızın ne kadar zorluk çektiğini bildiklerini ve bunların halkın ihtiyaçları düşünülmeden yapılan kanunların bir neticesi olduğunu ifade etmiştir. Bu kanunun da aynı akıbeti doğuracağını belirterek kanunun reddini talep etmiştir. Bu madde üzerine söz alan Hakkı Tarık, Tahsin Bey ile aynı görüşü paylaşmadığını ifade etmiştir. Ülkenin belirli bölgelere ayrıldığını ve yasaklamanın yalnızca bu bölgelere özgü olduğunu belirtmiştir. Uzun vadede kurslar açıldıktan sonra ilgili kanunun uygulanacağını vurgulayarak, bu durumun herhangi bir tereddüt yaratmayacağını savunmuş ve maddenin kabul edilmesini talep etmiştir. Yapılan oylamada 1. madde ilk haliyle kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 21, s. 18-19).

Yalova Kaplıcaları ile Kaplıcalar Bölgesinin İdaresi Hakkındaki Kanun Münasebeti ile Sözleri

Meclis'in 10 Aralık 1937 tarihli oturumunda, Yalova arazisinin işletilmesi ve parasız arazi dağıtılması hakkındaki kanun tasarısı müzakere edilmiştir. Bu kanunun 1.

maddesi⁶² üzerine ilk sözü alan Hakkı Tarık, “Bu harita görülmüş müdür ve hangi sınırları kapsamaktadır? Kaynaklara, soğuk su kaynakları da dahil edilmiş midir? Bu durumun şahsi haklarla ilgili bir boyutu var mıdır?” şeklinde sorular yönelterek, ilgili Encümen’den bu hususların aydınlatılmasını talep etmiştir. Bu sorulara cevap veren Bütçe Encümeni Mazbata Muharriri Raif Bey, bir haritanın hazırlandığını ve kanunun belirlediği hükümler çerçevesinde parasız olarak dağıtılacak alanların sınırlarının bu haritada gösterildiğini belirtmiştir. Ancak, bazı Encümen üyelerinin bu haritayı kanuna eklemek istediklerini ifade eden Raif Bey, Encümen’in ise kanun tekniği açısından haritanın kanuna eklenmesinin usul bakımından doğru bulmadığını ifade etmiştir. Haritanın icrai bir iş olduğu için hükümet tarafından onaylanmış bir harita gereğince maddeleri düzenlediklerini belirtmiştir. Ayrıca, Encümen tarafından harita incelenirken, şahıslara ait herhangi bir arazi veya malın bulunmadığını tespit ettiklerini ve haritanın sınırları içerisinde yer alan tüm arazilerin hazinenin malı olduğunu açıklamıştır. Bu harita dâhilinde şahıslara ait su kaynakları veya yapılar bulunmadığını da eklemiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 21, s. 46-47).

Hakkı Tarık’ın encümenden izahını istediği başka bir madde ise bu kanunun 2. maddesi idi. Bu maddede iki noktanın izaha muhtaç olduğunu belirten Hakkı Tarık, birincisi maddede geçen, “Kaplıcalar bölgesinin umumi plânı ile bu bölgede yapılacak binaların mevki ve inşa şekilleri ve ayrılacak arsaların mevkileri ile miktarları ve krokileri İktisat vekâletince tespit edilerek ilân olunur” şeklindeki cümlelerin ileride bir belirsizlik oluşturabileceğini belirterek bunun başka bir madde halinde düzenlenmesinin daha doğru olacağını açıklamıştır. İkincisi ise ilgili maddede geçen, “A.K.A.Y. işletmesinin kuracağı hükmî şahsiyetin uzuvları belediye yetkisine sahip oluyorlar” cümlesindeki “uzuvlarından” ifadesinden neyin kastedildiğini sormuştur. Ayrıca, maddede, “yabancılar” diye bir kaydın koyulduğunu belirterek, buna ihtiyaç olup olmadığı hususunda encümenden bu noktanın açıklamasını talep etmiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 21, s. 47).

Hakkı Tarık’a yanıt veren Bütçe Encümeni Mazbata Muharriri Raif Bey ilk soru için, Encümen tarafından hazırlanan kanun hükümlerinde herhangi bir aykırılığın

⁶² **Madde 1.** Yalova kazası dâhilinde olup Hükümetçe onaylanmış haritasında gösterilen sınır içindeki sıcak ve soğuk su kaynakları ile kaplıcaların ve bunlara ait binaların, kaplıcalar tesisatının ve Devlete ait arazinin işletme, faydalanma ve idare hakkı aşağıdaki maddelerde yazılı kayıtlar dâhilinde elli yıl müddetle A.K.A.Y. işletmesine verilmiştir. İcabında harita haricinde kalan ve Devlete ait bulunan araziden lüzum görülecek kısımlar dahi Hükümet kararı ile buna ilâve edilebilir. A.K.A.Y. işletmesi bu işler için kendi kontrolü altında hükmî şahsiyeti haiz bir idare tesis eder.

bulunmadığını ve bu hükümlerin yanlış yorumlanmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir. İkinci soruya cevaben ise, “şahsiyeti hükmiyenin uzuvları” ifadesiyle, kanunen o hükmî şahsiyeti temsil yetkisine sahip olan unsurların kastedildiğini açıklamıştır. Ayrıca, yabancılar için kayıt koymanın zorunlu olduğunu, aksi takdirde yabancıların köylerde arazi veya gayrimenkul edinemeyeceklerini belirtmiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 21, s. 47-48). Hakkı Tarık tekrar söz alarak, bina ve arsalar için yapılan müracaatlarda öncelik hakkının kimlere ait olduğunu ve nasıl bir sıralama takip edileceğini sormuştur. Raif Bey, bu konuda öncelik hakkının ilk başvuruda bulunan kişiye ait olduğunu ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 21, s. 51).

Noter Kanunu Münasebeti İle Sözleri

Osmanlı döneminden kalma Noterlik Kanunu zaman zaman yapılan bazı düzenlemelerle Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar uygulanmıştır. Ancak, 1926 yılından sonra gerçekleştirilen adli düzenlemeler, mevcut noterlik yasasının yeni hukuki yapıyla uyumsuz hale gelmesine neden olmuştur. Bu durum, noterlik kanununun yeni mevzuatla uyumlu hale getirilmesini zorunlu kılmıştır. Adliye Vekâleti, bu ihtiyacı karşılamak amacıyla kapsamlı bir araştırma yapmış ve çağdaş normlarla çelişmeyen, 91 maddeden oluşan yeni bir noter kanunu tasarısı hazırlamıştır. Bu süreçte, İsviçre ve Avusturya gibi ülkelerin noter kanunlarının yanı sıra İstanbul noterlerinin hazırladığı bir taslaktan da faydalanılmıştır. Adliye Vekâleti tarafından hazırlanan bu tasarı, 30 Nisan 1937 tarihinde Bakanlar Kurulu’nda görüşülmüş ve 4 Mayıs 1937’de Meclis Başkanlığı’na sunulmuştur. Adliye Komisyonu’nun da olumlu bulduğu tasarı, 15 Haziran 1938’de mecliste görüşülerek kabul edilmiştir. Bu yasayla birlikte, noterlik serbest meslek olarak kabul edilmiş ve bu mesleğin kimler tarafından icra edileceği belirlenmiştir. Ayrıca, noterlerin yetiştirilmesi, atanması ve görevlerine ilişkin hükümler de yasada yer almıştır (Güneş, 2001b, s. 421).

Noterlik Kanun tasarısı mecliste görüşülürken Hakkı Tarık söz alarak, kanunun 12. maddesine⁶³ itiraz etmiştir. Hakkı Tarık, maddenin mevcut haliyle sınav sonucunu geçersiz kılabilecek bir nitelik taşıdığını belirtmiş ve kullanılan ifadelerin yetersiz olduğunu vurgulamıştır. Özellikle, “ehliyetname alarak tayin olunmadıkları takdirde” ifadesinin eksiklikler barındırdığını ifade etmiş, bu nedenle “olunmadıkları” yerine

⁶³ **Madde 12.** İmtihanda kazananlara derecelerine göre noterlik ehliyetnamesi verilir. Açılan noterliklere, ehliyetname almış olan talipler derecelerine göre tayin olunurlar. Bu suretle ehliyetname alanlar beş sene sonuna kadar noterliğe tayin olunmadıkları takdirde ehliyetnameleri hükümden düşer ve tekrar noterliğe talip olurlarsa yeniden imtihana tâbi tutulurlardı.

“olunamadıkları takdirde” şeklinde düzeltilmesi gerektiğini önermiştir. Adliye Encümeni Mazbata Muharriri Salah Bey, sınavla ehliyetname alma konusunun beş yıl hâkimlik ve avukatlık yapma şartını taşımayanların noterliğe atanmasını mümkün kılacak bir düzenleme olduğunu açıklamıştır. Salah Bey, ehliyetname alan bir kişinin beş yıl içerisinde bir yere atanmaması durumunda bu ehliyetnamenin geçerliliğini yitireceğini ve bir yere atanmak için hak iddia edemeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca, istenilen şartlara sahip olanların öncelikle atanması gerektiğini ve herhangi bir nedenle üzerinden beş yıl geçmesi durumunda bu hakkın sona ereceğini vurgulamıştır (TBMM ZC., D. 5, C. 26, s. 155).

Basın Birliği Kanunu Münasebeti İle Sözleri

Devletlerin siyasi yaşamında mühim bir rol üstlenen Basın, modern dünyada kayda değer bir siyasi güç haline gelmiştir. Dolayısıyla hükümetler, basının gücünden her zaman yararlanmayı arzu etmişlerdir. Bu bağlamda, basının ulusal çıkarlar ve amaçlar doğrultusunda etkin bir şekilde faaliyet gösterebilmesi için, basının örgütlü ve disiplinli bir meslek haline getirilmesi ve mensuplarının hak ve çıkarlarının korunması gereği ortaya çıkmıştır. Dağınık bir şekilde faaliyet gösteren basının mesleki bir kuruma dönüştürülmesi meselesi, 1935’te Birinci Basın Kongresi’nde gündeme gelmiştir. Türk basın mensuplarının haklarını korumak, kültür seviyelerini yükseltmek ve hükümetle basın mensupları arasındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla, Dâhiliye Vekâleti tarafından iki buçuk yıllık bir çalışmanın neticesinde “Türk Basın Birliği Kanunu” hazırlanmıştır. İcra Vekilleri Heyeti’nin 11 Mayıs 1937 tarihli toplantısında kabul edilen tasarı, 13 Mayıs 1937’de Meclis Başkanlığı’na sunulmuştur. Dâhiliye ve Adliye Encümenleri’nde incelenip olgunlaştırılan ve otuz beş maddeden oluşan bu tasarı, 28 Haziran 1938’de mecliste görüşülerek kabul edilmiştir (Güneş, 2001b, s. 268).

Basın Birliği Kanunu’nun Genel Kurul görüşmeleri sırasında, Hakkı Tarık her maddeyi ayrıntılı bir şekilde incelemiş ve eksik gördüğü kısımlara müdahale etmiştir. İlk olarak, 2. maddenin⁶⁴ son fıkrasındaki “mıntaka idare heyetlerince” ibaresinin “mıntaka idare heyetlerince verilen karar üzerine merkez idare heyetince” şeklinde

⁶⁴ **Madde 2.** Bir gazete veya mecmuanın intişara başlamasından itibaren en çok bir ay içinde bu gazete veya mecmuanın sahibleriyle burada çalışan ve birinci maddede yazılı vasıf ve şartları haiz bulunan diğer gazeteciler birliğe yazılmak için müracaat etmeğe mecburdurlar. Bu mecburiyete riayet etmeyenler birliğe kaydoluncaya kadar o yerin en büyük mülkiye âmirinin emri ile mesleklerini icradan menedilirler. Memuriyet hilâfına hareket edenler ve bunları çalıştıranlar hakkında beş liradan yirmi beş liraya kadar hafif para cezası hükmolunur. Tekerrüründe bu ceza iki kat olarak verilir. Birliğe yazılmak için vaki müracaatların reddine dair mmtaka idare heyetlerince verilecek kararlara karşı alâkadarlar Dâhiliye vekâletine itiraz edebilirler. Dâhiliye vekâletince itiraz üzerine verilecek kararlar katidir.

değiştirilmesini talep etmiştir. Bunun yanı sıra 3. maddenin⁶⁵ ilk cümlesinin şu şekilde değiştirilmesini istemiştir:

Meslekten çekilmiş gazetecilerle yukarıdaki madde dışında kalan serbest muharrirler (yardımcı) ve yabancı gazete ve mecmuaların Türkiye’de çalışan Türk veya ecnebi muhabirleri ile Türkiye’de çıkan ecnebi gazete ve mecmualarında çalışan ve birinci veya bu maddede yazılı sıfatlarda bulunanlar (misafir) adı ile ve merkez idare heyetinin kararı ile birliğe kabul olunabilirler...) (TBMM ZC., D. 5, C. 26, s. 401).

Bunun dışında Hakkı Tarık, 7. madde⁶⁶ hakkında bir değişiklik teklifi sunarak, “Yedinci maddede kongrede delege gönderebilecek siyasi gazetelere, siyasi mecmuaların da katılmasını ve mıntika haysiyet divanları reisleri ile yüksek haysiyet divanı müntahap azalarının da kongrede bulunmalarını yerinde bulur” şeklinde düzenlenmesini talep etmiştir. Adliye encümeni, bu teklifi olumlu bulmuş ve 7. madde Hakkı Tarık’ın teklifi doğrultusunda yeniden yazılmıştır (TBMM ZC., D. 5, C. 26, s. 402).

Hakkı Tarık bunun dışında, 11. maddeye⁶⁷ “Merkez idare heyetinin sayısı kadar da ayrıca yedek de seçilir” şeklinde bir fıkranın eklenmesini istemiş, ancak bu teklif kabul edilmemiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 26, s. 403). Hakkı Tarık ayrıca, 13. maddeye⁶⁸ “Mıntika idare heyeti adedince ayrıca yedek seçilir” ifadesinin eklenmesini önermiş, fakat bu öneri de kabul edilmemiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 26, s. 404). Son olarak söz konusu kanunun 28. maddesine⁶⁹ de itiraz eden Hakkı Tarık, bu maddenin çalışanların aleyhine olduğunu belirtmiştir. İşe alımlarda deneme süresinin üç ay olduğunu, ancak bir gazete veya mecmuada işin mahiyetine göre birinde başarılı olunmaması halinde, ikinci

⁶⁵ **Madde 3.** Meslekten çekilmiş eski gazetecilerle yukarıki madde dışmda kalan serbest muharrirler ve yabancı gazete ve mecmuaların Türkiyede çalışan Türk veya ecnebi muhabirleri merkez idare heyetinin kararı ile birliğin misafir azalığına kabul olunabilirler. Bunlar birlik içinde intihab etmek ve edilmek hakkına haiz değildirler. Kongre müzakerelerinde bulunabilirler, fakat reye iştirak edemezler.

⁶⁶ **Madde 7.** Umumî kongre, her mıntikadan idare heyetleri reislerinden ve odada kayıtlı beher elli aza için bir delege olmak üzere mıntika kongrelerince seçilecek delegelerden ve her siyasi gazete adına gönderilecek imtiyaz sahibi veya başmuharrir veya umumî neşriyat müdürü veya yazı işleri müdüründen ve Merkez idare heyeti reis ve azalarından tereküb eder. Matbuat umum müdürü kongrenin tabii azasıdır. Müzakere ve kararlara iştirak eder.

⁶⁷ **Madde 11.** Merkez idare heyeti bir reis ile 8-14 azadan mürekkebirdir. Umumî kongre tarafından iki sene müddetle intihab olunur. Müddeti biten azanın yeniden intihabı caizdir. Merkez idare heyeti azasının, gazete ve mecmua sahipleriyle gazete ve mecmualardan çalışanlardan mürekkeb olması şarttır. Merkez idare heyetine aza seçilebilmek için gazetecilik mesleğinde en az iki sene çalışmış olmak lâzımdır.

⁶⁸ **Madde 13.** Mıntika idare heyetleri gazetecilik mesleğinde en az iki sene çalışmış olan mıntikadaki birlik mensubları arasından mntaka kongrelerince seçilecek beşer kişiden mürekkebirdir. Vazifeleri iki sene devam eder, müddeti bitenlerin tekrar seçilmeleri caizdir.

⁶⁹ **Madde 28.** Gazete veya mecmuanın herhangi bir sebeble neşriyatını tatil etmesi veya mücbir sebebler hudusu, yahud bir tarafın, mukavelenin idamesini karşı taraf için imkânsız kılacak derecede vahim bir kusuru görülmesi halinde yukarıki madde hükmü tatbik olunmaz. Gazete ve mecmuada deneme maksadı ile çalıştırılanların hiç bir ihbara hacet kalmaksızın hizmetlerine her zaman nihayet verilebilir. Bundan dolayı tazminat veya zarar ve ziyan ödemek mecburiyeti yoktur. Ancak, deneme müddeti üç ayı geçemez ve bir gazetecinin bir gazete veya mecmuada bu tarzda istihdamı tekerrür edemez.

bir işte tekrar denemeye tabi tutulabileceğini ifade etmiştir. Hakkı Tarık maddede geçen, “istihdamı tekerrür etmez” ifadesinin kullanılmamasını ve çalışanın haber işinde başarılı olamaması durumunda düzeltme işinde başarılı olabileceğini, bunların hiçbirinde başarılı olmaması durumunda ise işten çıkarılabileceklerini belirtmiştir. Ancak, bu itirazı dikkate alınmamış ve 28. madde ilk haliyle kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 5, C. 26, s. 406).

4.4.1.3. Şifahi Sualler ve Bunlara Verilen Cevaplar

Hakkı Tarık, 1 Ocak 1937 tarihli meclis oturumunda Muamele Vergisi Kanunu gereğince un değirmenleri muamelelerinde yapılacak indirimde dair Maliye ve İktisat Vekillerinden sözlü olarak yanıtlamalarını talep eden bir soru önergesi sunmuştur:

Muamele vergisine genellikle satış kıymeti matrah tutulmuş, mevaddı iptidaiye payı olmak üzere yapılacak bir tenzilatın sonra kalan miktar da satış kıymeti farz edilmiştir. Kanunun 5. maddesi, bu tenzilatın icrası lüzumunu muamele vergisine tabi her türlü sanata şamil olacak şekilde mutlak bir ibare ile kaydetmiştir. Böyle iken, tenzilat nisbetlerini göstermek için her yıl Maliye ve İktisat Vekâletlerince müştereken tertip ve neşredilen listenin gıda sanayi faslında un değirmenleri muamelelerinde yüzde 11 tenzilat nisbeti kabul edilmiş, ancak bu tenzilat elekli değirmenlere hasredilmiştir. Eleksiz fakat motorla işler un değirmenlerinden de muamele vergisi alındığına göre, tenzilat nisbetleri cetveline bunlar için de ayrı bir hüküm derç etmek gerekmiyor mu? (BCA, 30.10.0.0.8.49.19).

Bu sorulara ilişkin olarak yasama dönemi sonuna kadar Maliye ve İktisat Vekillerinden herhangi bir cevap gelmemiştir.

4.5. Hakkı Tarık Us Hakkındaki Teşrii Masuniyet Kararları

Teşriî masuniyet milletvekillerinin görevlerini bağımsız ve etkin bir şekilde icra edebilmeleri amacıyla kendilerine tanınan yasama dokunulmazlığıdır. Cumhuriyet döneminde birçok milletvekili hakkında teşrii masuniyetinin kaldırılmasıyla ilgili dosya meclise gelmiştir. Bu milletvekillerinden biri de Hakkı Tarık’tır. 21 Mart 1927’de Son Saat gazetesinden genç kızlara yönelik müstehcen yayım yapıldığı gerekçesiyle Hakkı Tarık’ın milletvekili dokunulmazlığının kaldırılmasına dair meclise başvuru yapılmıştır. Fakat bu karar uygulanmamıştır (BCA, 30.10.0.0.9.51.34; BCA, 30.10.0.0.9.51.40). Benzer şekilde, Son Saat gazetesinin 2 Aralık 1928 tarihli bir yazısında Mehmet ve İhsan

Tahsin Efendiler hakkında hakaret içeren yayın yapıldığı gerekçesiyle Hakkı Tarık'ın dokunulmazlığının kaldırılması talebiyle meclise tekrar başvurulmuştur. Meclis, bu konuyu Teşkilat-ı Esasiye ve Adliye encümenlerinden oluşan Karma Komisyon'a havale etmiştir. Karma Komisyon, yaptığı incelemeler sonucunda Hakkı Tarık'a isnat edilen suçun Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 12. ve 27. maddelerinde belirtilen yasaklı fiillerden olmadığını tespit ederek dokunulmazlığının kaldırılmasına gerek olmadığına karar vermiştir.⁷⁰ 24 Aralık 1928'de meclise gönderilen Karma Komisyon mazbatasını oylanarak kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 3, C. 6, s. 82-83). Vakit gazetesinin 25 Ekim 1929 tarihli nüshasında yayımlanan "Aldanmayınız" başlıklı yazıda, şahsının tahkir edildiğini iddia eden Habil Âdem Bey, İstanbul Savcılığı'na başvurarak Hakkı Tarık ve ağabeyi Mehmet Asım hakkında takibat yapılmasını talep etmiştir. Karma Komisyon, yine Hakkı Tarık'a isnat edilen suçun Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 12. ve 27. maddelerinde bahsedilen yasaklı fiillerden olmadığını tespit ederek dokunulmazlığının kaldırılmasına gerek olmadığına karar vermiştir.⁷¹

⁷⁰ Giresun Mebusu Hakkı Tarık Bey'in Teşrii Masuniyetinin Refi Hakkında (3/191) Numaralı Başvekâlet Teskeresi ve Teşkilatı Esasiye ve Adliye Encümenlerinden Mürrekkep Muhtelit Encümen Mazbatasını. Ekler kısmı, s. 8. TBMM ZC., D. 3, C. 6.

⁷¹ Giresun Mebusu Hakkı Tarık ve Artvin Mebusu Mehmet Asım Beylerin teşrii masuniyetlerinin kaldırılması hakkında 3/367 numaralı Başvekâlet tezkeresi. Ekler kısmı, s. 4-8. TBMM ZC., D. 3, C. 19.

SONUÇ

Hakkı Tarık, Osmanlı Devleti'nin çeşitli iç ve dış sorunlarla karşı karşıya kaldığı ve her açıdan genel bir istikrarsızlığın hâkim olduğu son döneminde dünyaya gelmiştir. Çocukluğu ve gençliği II. Meşrutiyet dönemine denk gelen Hakkı Tarık'ın fikir dünyasının şekillenmesinde Ziya Gökalp, Namık Kemal ve Tevfik Fikret gibi Türkçü ve vatansever ideologların etkisi büyük olmuştur. Hakkı Tarık bu dönemde; devletin çözülme sürecinde Türk ulusal bilincini inşa etmeyi ve Türk milletinin siyasi, kültürel ve toplumsal bütünlüğünü tesis etmeyi amaçlayan Türkçülük hareketinden etkilenmiştir. Dönemin birçok Türkçü aydını gibi o da devletin gerçek kurtuluşun ancak Türk milliyetçiliği ile sağlanabileceği görüşünü savunmuştur.

Hakkı Tarık, gazetecilik mesleğine ilk adımını İttihat ve Terakki Fırkası'nın yayın organı olan Tanin gazetesinde atmış, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile yakın ilişkiler geliştirmiştir. Bu durumun bir neticesi olarak Cemiyet onu, ittihatçı bir yayın organı olan Hakikat Anadolu Sesleri gazetesinin yönetimi için 1912'de Eskişehir'e göndermiştir. Eskişehir'de kaldığı süre zarfında İttihat ve Terakki'ye karşı olan ayrılıkçı hareketlerle sert kalem tartışmalarına girmiştir. Balkan Savaşlarının bütün felaketiyle yaşandığı bu dönemde ülkenin kurtuluşunun ancak İttihat ve Terakki'nin politikalarıyla sağlanabileceği görüşünü savunmuştur.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte Türk milletinin en sancılı dönemine tanıklık eden Hakkı Tarık, Milli Mücadele döneminde zor şartlar altında aktif bir gazetecilik örneği sergilemiştir. Gazetelerin sansür ve kapatmalarla karşı karşıya kaldığı bu dönemde, Anadolu'dan gelen haberleri doğru bir şekilde halkla paylaşmak için büyük çaba göstermiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde gerçekleşen Milli Mücadele'ye önemli katkıda bulunmuştur. Nitekim Millî Mücadele'ye cephe gerisinde yaptığı katkılar ve gösterdiği gayretlerden dolayı İstiklal Madalyası ile taltif edilmiştir. Bu başarısından dolayı Mustafa Kemal Paşa'nın onayı ile 1923 seçimlerinde Giresun'dan milletvekili seçilerek parlamentoda dört dönem boyunca aktif olarak görev yapmıştır. Mecliste ve partide daima aktif bir siyasetçi profili çizmiştir. Kanunların yapılmasında bilfiil görev almış ve hukukçu kimliğiyle her zaman öne çıkmıştır. Mecliste ve partide birçok komisyona başkanlık etmiştir. Özellikle görev aldığı komisyonlarda çıkan bir kanun metnini en ince ayrıntısına kadar incelemesi, yaptığı itirazlar ve girdiği tartışmalar nedeniyle ona itiraz eden anlamına gelen “muteriz” lakabı takılmıştır. Hakkı Tarık'ın

milletvekilliği 1939 yılında son bulmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra yerine Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü, iki kardeşin birden milletvekili olamayacağı yönünde bir prensip kararı alınca meclis dışı kalmıştır. İnönü döneminde herhangi bir görev almamış, üç kez ara seçimlere katılmışsa da seçilememiştir.

Gazetecilik kimliğiyle siyasetçi kimliği iç içe geçmiş olan Hakkı Tarık, iktidar-basın ilişkisinin merkezinde yer almıştır. Gazeteciliği iktidarın ideolojik taşıyıcısı işlevini görmüştür. Cumhuriyet'in ilanıyla başlayan Türk İnkılabının en büyük savunucularından biri olmuş ve Mustafa Kemal Paşa'nın en büyük destekçileri arasında yer almıştır. Yazılarında sık sık geçmişe atıfta bulunarak, Türk halkının o dönemde çektiği acıyı, çaresizliği ve ümitsizliği hatırlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın bir kurtarıcı olarak tarih sahnesine çıktığını ve Türk milletinin makûs talihini değiştirdiğini belirtmiştir.

Hakkı Tarık, gazetecilik faaliyetlerinin yanında 1913 yılından 1923 yılına kadar öğretmen olarak görev yapmıştır. Ateşli bir Türk milliyetçisi olan Hakkı Tarık, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Batıcılık görüşlerinin hâkim olduğu o dönemde Türkçülük düşüncesinin mektep sıralarında yayılmasına öncülük etmiştir. Öğrencilerine Ziya Gökalp'in fikirlerini aşlamış ve onların bilinçli bir vatansever olmaları için çaba sarf etmiştir. Öğretmenlik yaptığı süre boyunca ülke için nitelikli bireyler yetiştirmiştir. Bu öğrenciler arasında Hilmi Ziya Ülken, Yunus Kazım Köni, Nâşit Hakkı Uluğ ve Ekrem Şerif Egeli gibi isimler bulunmaktadır.

Hakkı Tarık; gazeteci, siyasetçi, hukukçu, yazar ve eğitimci kimlikleriyle yeni Türk devletinin inşa sürecinde önemli katkılar sağlamış bir figürdür. Milli egemenliğin sağlanması için Cumhuriyet rejiminin elzem olduğunu savunmuştur. Hâkimiyetin tek kişide toplandığı bir ortamda milli egemenlikten bahsedilemeyeceğini ve Cumhuriyetsiz bir milli egemenliğin düşünülemeyeceğini ileri sürmüştür. 1924 Anayasası'nın yapım sürecinde bilfiil görev alarak hukukçu kimliğiyle katkı sunmuştur. Bu süreçte gündeme gelen iki meclisli sisteme karşı çıkmıştır. Bu sistemin sağlayacağı faydanın sınırlı olduğunu ve millet hâkimiyetini sağlama noktasında etkili bir çözüm sunamayacağını ifade etmiştir. Hakkı Tarık, 1 Kasım 1928'de yapılan Harf inkılabının en büyük destekçilerinden birisidir. Harf İnkılabının en büyük destekçilerinden biri olmasına rağmen kendi düşüncelerinden de asla ödün vermemiştir. Arap harflerinin bağlantıları nedeniyle zorluk yarattığını, Latin harflerinin daha kolay ve anlaşılır olması için de büyük harf kullanılmamasını tavsiye etmiştir. Hayatı boyunca yazdığı bütün yazılarında küçük harf kullanmıştır.

Cumhuriyet döneminde eğitim alanında önemli gelişmeler yaşanmış ve bu dönemde Osmanlı'dan devralınan Dârülfünûn yerine 1933 yılında İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Darülfünûn'un, Cumhuriyet dönemindeki modernleşmeye karşı olumsuz tavır sergilemesi ve bilimsel çalışmalarda katkı sağlayamamasından dolayı, kurumun yeniden ıslah edilmesinin gerekliliği sürekli gündeme gelmiş ve tartışılmıştır. Hakkı Tarık, Darülfünûn'daki yenilik hareketinin II. Meşrutiyet döneminde başladığını ifade etmiş ve bu hareketi Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin Tûba Ağacı Nazariyesi'ne benzetmiştir. Emrullah Efendi'nin çabalarıyla Darülfünûn'da yapılan ıslahatların Türk eğitim sisteminin gelişmesinde önemli rolü olduğunu belirtmiştir. Ona göre, Darülfünûn'un, Batı üniversiteleri gibi bilim üreten, yeniliklere açık ve ülke sorunlarına çözüm üreten bir kurum olması için gerekli yardımlar yapılmış ve özerklik sağlanmıştır. Ancak, bütün bu desteğe rağmen yükseköğretimde istenilen seviyeyi yakalayamadığını ve gerçekleştirilen yenilik hareketlerinde Türk milletini bir merhaleden başka merhaleye taşımada rehberlik yapamadığını ifade etmiştir.

Hakkı Tarık, Türk inkılabının önemli parçalarından biri olan ana dilde ibadet çalışmalarına destek vermiş ve Türk halkının dini metinleri kendi ana dilinde anlamasının gerekliliğini savunmuştur. Bu bağlamda, İmam Azam Ebu Hanife'nin, Kur'an-ı Kerim'in Arapça'dan başka dillerde okunmasının caiz olduğu konusundaki fetvasını örnek göstermiştir. 1930'lardan sonra yapılan dil çalışmalarına da destek veren Hakkı Tarık, Türk dili ve kültürünün dünyanın en kadim dili ve kültürü olduğunu ve dünya dillerinin Türkçe kökenli olduğunu savunmuştur. Türk dilinin ana davamız olduğunu ve yaşayan bir milletin dil davasının hiçbir zaman bitmeyeceğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleriyle tesis edilen Türk Dil Kurumu'na, kuruluşundan itibaren üye olarak katılmış ve 1951 yılında ise kurumun başkanı olmuştur. Bu görevini 1954 yılına kadar sürdürmüştür.

Hakkı Tarık, gazetecilerin örgütlenmelerinde de öncü bir rol oynamıştır. 1917'de kurulan Osmanlı Matbuat Cemiyeti'nde yer almış ve 1935'ten itibaren Türk Basın Birliği'nin başkanlığını yapmıştır. Bu dönemde gazetelerin yaşadığı zorlukların giderilmesi için çaba sarf etmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanan kâğıt ve matbaa malzemeleri kıtlığında Basım İstihlâk Kooperatifi'ni kurarak Babıali'ye büyük hizmetlerde bulunmuştur. Namık Kemal, Ahmet Mithat ve Nabizade Nazım gibi önemli yazarların eserlerini bugünkü Türkçe'ye çevirerek genç nesillerin bu önemli yazarları tanımasını sağlamıştır. Hakkı Tarık'ın yaptığı en önemli işlerinden biri de edebiyat ve kültür sahasındaki büyük hizmetlerinden dolayı yazı hayatında elli yılını doldurmuş

kalem sahipleri için bir jübile bir tertip etmesidir. Sahibi olduğu Vakit gazetesi, adeta bir gazetecilik okulu gibi çalışmış ve pek çok gazetecinin yetişmesine katkı sağlamıştır. Basın hürriyetine fikren ve fiilen büyük hizmetlerde bulunmuş, mecliste görev yaptığı süre boyunca basının haklarını savunmuş ve basının aleyhinde çıkan kanunlara daima itiraz etmiştir. 1931’de çıkan Basın Kanunu’na mecliste tek ret oyu o vermiştir. Bunun yanı sıra, Hakkı Tarık Us’un meydana getirdiğı koleksiyonu, Türkiye’nin basın ve kültür tarihine ışıık tutan önemli koleksiyonlarından biridir. Beyazıt Devlet Kütüphanesi bünyesinde yer alan bu koleksiyon, özellikle Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemi gazeteleri ve dergileri ihtiva etmesi açısından son derece kıymetlidir. Hakkı Tarık, 67 yılla sığırdığı yaşamı boyunca sadece bir gazeteci ya da siyasetçi kimliğiyle değil; aynı zamanda bir hukukçu, öğretmen, yazar, koleksiyoncu ve entelektüel olarak da modern Türkiye’nin oluşumunda yer alarak önemli rol üstlenmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, DH. SAİDd, 200-151, Hicri-29-12-1305.

BOA, DH. SAİDd, 161-58, Hicri-29-12-1305.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30.18.1.2.96.82.6.

BCA, 490.1.0.0.59.229.4.

BCA, 490.1.0.0.11.58.1.

BCA, 30.10.0.0.5.25.5.

BCA, 030.18.1.1.12.76.17.

BCA, 490.1.0.0.435.1804.2.

BCA, 30.18.01.02.27.25.01.

BCA, 30.18.1.2.37.50.8.

BCA, 30.10.224.510.12.

BCA, 490.1.0.0.34.141.2.

BCA, 30.10.0.0. 7.42.47.

BCA, 30.10.0.0.7.43.38.

BCA, 30.10.0.0.3.15.9.

BCA, 30.10.0.0.3.14.20.

BCA, 30.10.0.0.3.15.8.

BCA, 30.10.0.0.7.39.6.

BCA, 30.10.0.0.3.17.17.

BCA, 30.10.0.0.3.17.16.

BCA, 30.10.0.0.9.51.46.

BCA, 30.10.0.0.3.17.23.

BCA, 30.10.0.0. 3.18.1.

BCA, 30.10.0.0. 3.18.12.

BCA, 30.10.0.0.4.19.26,

BCA, 30.10.0.0.4.19.18.

BCA, 30.10.0.0.198.352.9.

BCA, 1579.30.18.1.2.49.78.

BCA, 30.10.0.0.8.49.3.

BCA, 30.10.0.0.4.21.7.

BCA, 30.10.0.0.4.22.9.

BCA, 30.10.0.0.8.49.19.

BCA, 30.10.0.0.9.51.34.

BCA, 30.10.0.0.9.51.40.

TBMM Arşivi

Hakkı Tarık Us'un Tercüme-i Hal Belgesi, Devre: 2, Sicil No: 513.

Hakkı Tarık Us'un Tercüme-i Hal Belgesi, Devre: 3, Sicil No: 513.

Hakkı Tarık Us'un Tercüme-i Hal Belgesi, Devre: 4, Sicil No: 513.

Hakkı Tarık Us'un Seçim Mazbatası, Devre: 2, Sicil No: 513.

Hakkı Tarık Us'un Seçim Mazbatası, Devre: 3, Sicil No: 513.
Hakkı Tarık Us'un Seçim Mazbatası, Devre: 4, Sicil No: 513.
Hakkı Tarık Us'un Seçim Mazbatası, Devre: 5, Sicil No: 513.
Mehmet Asım Us'un Tercüme-i Hal Belgesi, Devre: 3, Sicil No: 657.

Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri
Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri
T.C. Resmi Gazete
Düstur

Gazeteler

Akşam
Anadolu'da Yeni Gün
Cumhuriyet
Hakikat Anadolu Sesleri
Hâkimiyet-i Milliye
Kurun
Milliyet
Neue Freie Presse
Son Posta
Son Saat
Son Telgraf
Tan
Tanin
Tasvir-i Efkâr
Tevhid-i Efkâr
Türk Sözü
Ulus
Vakit
Vatan
Yeni Sabah
Yeşilgiresun.

Dergiler

Âşîyan Mecmuası
Donanma Mecmuası
Hayat Dergisi
Muallim Mecmuası
Rübâb Mecmuası
Yeni Mecmua

Telif ve Tetkik Eserler

Ada, H. (2011). *Osmanlı Devletinin Hizmetinde İlk Modern Osmanlı Sivil Toplum Örgütü: Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (1868-1911)*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. T.C. Marmara Üniversitesi.

Ahmad, F. (1994). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. Sarmal Yayınevi.

- Akandere, O. (1998). *Milli Şef Dönemi, Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938-1945*. İz Yayıncılık.
- Akandere, O. (2000). 1939-1946 Yılları Arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Bir Denetleme ve Kontrol Organı Olarak Müstakil Grup'un Yapısı ve İşlevi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (7), 305-326.
- Akbayar, N. ve Koloğlu, O. (1996). *Gazeteci Bir Aile Us'lar (Mehmet Asım, Hakkı Tarık, Hasan Rasim)*. 1. Baskı, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları.
- Akgün, S. K. ve Uluğtekin, M. (2020). *Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*. C. 2, Türk Kızılay Yayınları.
- Akın, R. (2008). *TBMM Devleti (1920-1923)*. İletişim Yayınları.
- Akşin, S. (2007). *Kısa Türkiye Tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akyıldız, A. (2010). "Şûrayı Devlet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul: TDV Yayınları, ss. 236-239.
- Akyüz, Y. (2000). *Türk Eğitim Tarihi*. Milli Eğitim Basımevi.
- Akyüz, Y. (2007). Doğuşunun Yüzüncü Yılında Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesinin İlk On Yılına Bakışlar (1908-1918). *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (22), 1-50.
- Alçıçek, T. S. (2018). *Sosyal Bilimler Araştırmalarına Kaynak Olarak Vakit Gazetesi 1929 Ocak-Nisan (Değerlendirme-Dizin)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Kırklareli Üniversitesi.
- Alkan, A. (2022). *Son Saat Gazetesine Göre Türkiye'deki İç Politika (1925-1928)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Bingöl Üniversitesi.
- Altan, S. (2018). Rıza Şah Pehlevi'nin Türkiye Ziyaretinin Cumhuriyet Gazetesindeki Yansımaları. *History Studies*, 10(4), p. 1-20.
- Altıncı Türk Dil Kurultayı 1949 (Birleşimler-Tutanaklar). (1950). TDK Yayınları (Yeni Matbaa).
- Altınışik, A. H. (2011). *Atatürk-İnönü Dönemi Kültür Politikaları Temelinde Türk Tarih ve Türk Dil Kurumu*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Ahi Evran Üniversitesi.
- Ardar, H. (1998). Kuran'ın Tercümesi İle Namazın Tarihi. *Kuran Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi*, 1(5), 54-73.
- Arıkan, M. Ş. ve Aslan, S. (2022). Sanat ve Politika İlişkisi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Politikalarının Hüsnühat Sanatına Etkileri. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 397-427.

- Armaoğlu, F. (2018). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*. 24. Baskı, Kronik Kitap.
- Arslan, F. (2021). *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Men'i Müskirat Meselesi (1908-1926)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Sakarya Üniversitesi.
- Arvas, İ. S. (2010). *Cumhuriyet Döneminde Basında Etik Bağlamda Ortaya Konulan Uygulamalar ve Bir Meslek Örgütü: Basın Konseyi*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. T.C. İstanbul Üniversitesi.
- Atabey, F. (2015). Hatay'ın Anavatana Katılma Süreci. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4(7), 193-209.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III (Açıklamalı Dizin İle)*, (2006). (Haz. Nimet Arsan, Sadi Borak,Utkan Kocatürk), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV (Açıklamalı Dizin İle)*. (2006). (Haz. Nimet Arsan, Sadi Borak,Utkan Kocatürk). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Atay, R. (2018). Türkçe Ezan Uygulamasının Toplumsal Hafızada Yol Açtığı Travmalar Üzerine. *Mukaddime*, 9(2), 49-66.
- Avcı, C. (2013). Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 3(1), 43-60.
- Aybars, E. (1985). *İstiklal Mahkemeleri Cilt I-II 1920-1927*. İleri Kitabevi.
- Aydemir, S. S. (2020). Türkiye'de Darülfünûndan Üniversiteye Geçiş Süreci ve 1933 Üniversite Kanunu Sonrası Yükseköğretimdeki Gelişmeler. *Tarih Okulu Dergisi*, (XLVII), 2222-2243.
- Aydemir, Ş. S. (1999). *Tek Adam Mustafa Kemal (1922-1938)*. C. 3, Remzi Kitapevi.
- Aydın, N. Z. (2019). Urfa ve Çevresinde Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1934-1943), *Belgi Dergisi*, 2(18), 1327-1343.
- Aytepe, O. (2004). Ankara'nın Merkez ve Başkent Olması. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 9(33), 15-22.
- Bakar, B. (2010). Cumhuriyet Döneminde Atatürk'ün İlk İstanbul Ziyareti (1 Temmuz-30 Eylül 1927). *Türk Dünyası Araştırmaları*, 95(188), 9-36.
- Bali, R. N. (1998). Cumhuriyet Döneminin Azınlıklar Politikası. *Birikim Dergisi*, (157), 80-901.
- Baran, E. (2009). *Yeni Mecmua Üzerine Bir İnceleme (1- 45. Sayılar) (12 Temmuz 1917-23 Mayıs 1918)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Niğde Üniversitesi.
- Bayar, N. (2013).Cep Kılavuzları'ndan Günümüze Yeni Kelimeler. *Türkoloji Üzerine Araştırmalar Dergisi*, (8), 95-102.

- Baykal, E. (2011). Periodicals of the Hakkı Tarık Us Collection. *Turkish Historical Review*, 2(2), 205-212.
- Baytal, Y. (2009). *Atatürk Döneminde Sosyal Yardım Faaliyetleri (1923–1938)*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. T.C. Ankara Üniversitesi.
- Behar, B. E. (1992). *İktidar ve Tarih: Türkiye’de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1929-1937)*. Afa Yayınları.
- Belge, M. (2012). *Militarist Modernleşme Almanya, Japonya ve Türkiye*. İletişim Yayınları.
- Berkes, N. (2003). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. Yapı Kredi Yayınları.
- Beyaz, Y. (2009). Fikir ve Sanat Hayatımızdaki Yeri Bakımından “Yeni Mecmua” Üzerine Bir İnceleme. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. İstanbul Üniversitesi.
- Bilgiç, B. S. (2015). Atatürk Döneminde Türkiye-Yunanistan İlişkileri 1923-1938. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 31(91), s. 1-28.
- Bilgiç, F. T. (2017). *Savaş Seferberliğinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Rolü (1914-1918)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Binark, İ. (1999). *Türk Parlamento Tarihi TBMM VII. Dönem (8 Mart 1943-5 Ağustos 1946)*. C. I, TBMM Vakfı Yayınları.
- Binark, İ. (2004). *Türk Parlamento Tarihi TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943)*. C. IV, TBMM Vakfı Yayınları.
- Bolat, B. S. (2007). *Millî Bayram Olgusu ve Türkiye’de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960)*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. T.C. Hacettepe Üniversitesi.
- Bostancı, K. (2010). Servet’i Fünun Duyarlılığını Yansıtan Bir Mecmua: Aşîyan ve Dizini. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (4), 199-229.
- Bozdağ, O. (2013). *Türk Ocakları İdeolojisi ve Mimarisi (1912-1931)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Brunessen, M. V. (2013). *Ağa, Şeyh ve Devlet*. İletişim Yayınları.
- Canatak, A. (2018). Edebiyatın Millîliği ve Milli Edebiyat Etrafındaki Tartışmalar. *International Journal of Languages Education and Teaching*, 6(2), 1-17.
- CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları (29 Mayıs-3 Haziran 1939). (1939). Ulus Basımevi.
- CHP Dördüncü Büyük Kurultay Görüşmeleri Tutulgası (9-16 Mayıs 1935). (1935). Ulus Basımevi.

- Clark, B. (2008). *İki Kere Yabancı Kitleesel İnsan İhracı Modern Türkiye Ve Yunanistan'ı Nasıl Biçimlendirdi?.* (Çev. Müfide Pekin), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çağlar, H. (2011). *Türk Basınına Göre Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetleri (01 Temmuz 1927-10 Kasım 1938).* [Yayınlanmamış doktora tezi]. T.C Marmara Üniversitesi.
- Çağlayan, E. (2012). *Tek Parti Döneminde Diyarbakır [1923-1950].* [Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Çakır, M. S. (2011). *Cumhuriyetin İlanına Doğru Rejim Tartışmalarının Basındaki Yansımaları (Akşam, Hâkimiyet-i Milliye, Tanin, Tevhid-i Efkâr).* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Erciyes Üniversitesi.
- Çakır, R. ve Bozan, İ. (2015). *Sivil, Şeffaf ve Demokratik Bir Diyanet İşleri Başkanlığı Mümkün Mü?.* Tesev Yayınları.
- Çakmak, S. (2019). *Giresun Türk Ocağı ve Tarihsel Gelişimi (1917-1931).* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Giresun Üniversitesi.
- Çakmak, Z. (2008). Venizelos'un Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne Aday Göstermesi. *Erdem*, (52), 91-110.
- Çakmaktepe, Z. (2002). *Donanma Mecmuası (İnceleme, Tahlilî Fihrist ve Seçme Metinler).* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Atatürk Üniversitesi.
- Çanak, E. (2013). Adana'da Cumhuriyet'in Onuncu Yılı Kutlamaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 29(86), 1-26.
- Çanak, E. (2016). I. ve II. Dönem TBMM'deki Kozan Milletvekilleri ve Meclis'teki Faaliyetleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43),. 681-700.
- Çapa, M. (2010). *Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925).* 2. Baskı, Türk Kızılay Yayınları.
- Çavdar, H. (2018). *Mübadelede Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Selanik'teki Faaliyetleri (Ekim 1923- Ekim 1924).* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Sakarya Üniversitesi.
- Çavdar, T. (1983). "Halkevleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 878-884.
- Çavdar, T. (1983). "Serbest Fırka", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 2052-2059.
- Çavdar, T. (1995). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950.* 3. Baskı, İmge Kitabevi.
- Çelebi, M. (1999). *Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati.* Akademi Kitabevi.
- Çelebi, M. (2004). Atatürk'ün Himayesinde Kurulan Türk Maarif Cemiyeti (1928-1933). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 19(2), 35-53.

- Çelebi, M. (2020). Hatay'ın Türkiye'ye İltihakı Sürecinde İtalya'nın Tepkisi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 36(101), 139-162.
- Çelik, E. (1969). *100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi*. Gerçek Yayınevi.
- Çoban, E. (2019). Cumhuriyetin İdeolojik Aygıtı: Diyarbakır'da Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1934-1949). *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (31), 163-191.
- Çoker, F. (1996a). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM IV. Dönem (1931-1935)*. C. II, TBMM Vakfı Yayınları.
- Çoker, F. (1996b). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM IV. Dönem (1931-1935)*. C. I, TBMM Vakfı Yayınları.
- Çorak, A. Ş. (2013). *Eskişehir'de Bir Dönemin Aynası Hakikat Gazetesi (1911-1912)*. Kitabevi Yayınları.
- Çufalı, M. (2012). *Türk Parlamento Tarihi TBMM- VIII Dönem (1946-1950)*. C. III, TBMM Vakfı Yayınları.
- Dağlı, E. (2020). *Darülfünûn'dan Üniversite Sürecine; Türkiye'ye Gelen Mülteci Alman Bilim İnsanları*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. T.C. Atatürk Üniversitesi.
- Dağtekin, F. (2021). *Türkiye'de Dil Tartışmaları ve Türk Dil Kurumu (1950-1983)*. (Yayınlanmamış doktora tezi), T.C. İstanbul Üniversitesi.
- Dayı, S. E. (2002). Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 331-340.
- Değerli, E. S. (2007). Lozan Barış Konferansı'nda Musul. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(18), 127-140.
- Demir, N. (1986). *Kanuni Faiz ve Temerrüt Faizine İlişkin Kanun* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Demir, Ş. (2014). Tartışma ve Polemik Kavramlarına Dair. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, 3(9), 183-194.
- Demir, V. (1994). Basın Tarihimizde Kanunla Kurulan Bir Mecburi Meslek Kuruluşu: Türk Basın Birliği, Kuruluşu, Faaliyetler ve Kapanışındaki Nedenler. *Marmara İletişim Dergisi*, 8(8), 231-247.
- Demirci, H. (2017). 24 Temmuz 1923 Tarihli Lozan (Lausanne) Barış Antlaşması'nın Türk ve Dünya Tarihi Açısından Yeri ve Önemi. *Anasay*, (2), 247-263.
- Demirel, A. (2003). *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*. 3. Baskı, İletişim Yayınları.
- Demirel, A. (2010). *İlk Meclis'in Vekilleri ve Millî Mücadele Döneminde Seçimler*. 1. Baskı, İletişim Yayınları.

- Demirel, A. (2012). *Tek Partinin Yükselişi*. 1. Baskı, İletişim Yayınları.
- Demirel, A. (2014). *Tek Partinin İktidarı Türkiye’de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*. 2. Baskı, İletişim Yayınları.
- Demirkaya, S. (2015). *Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Cadı Romanı Etrafındaki Edebi Tartışmalar*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Demirkaya, S. ve Yıldız, A. (2018). *Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Cadı Romanı Etrafında Gelişen Edebi Tartışmalar*. [Kongre sunumu]. V. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi 13-15 Aralık 2018, Yıldız Teknik Üniversitesi Matbaası, İstanbul, (ss. 786-801).
- Demirkürek, İ. (2011). *1980 Sonrası Değişimin Işığında Kadın ve Liderlik Olgusu: Tansu Çiller Örneği*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Develioğlu, F. (2006). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dikici, A. (2012). İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan Denemesi ve Buna Gösterilen Tepkiler. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (10), 77-104.
- Dincel, A. (2020). *Gazeteci Mehmet Asım Us’un Yazılarıyla Türk İnkılabı (1923-1938)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. İstanbul Üniversitesi.
- Dincel, A. (2021). Giresun Milletvekili Hakkı Tarık Us’un Hayatı İle Eğitim ve Hukuk Üzerine TBMM’deki Konuşmaları. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (69) 199-223.
- Dinçer, B. (2018). *Birinci TBMM’de Muş Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri*. . [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Batman Üniversitesi.
- Dinçer, G. (1997). Ankara’nın Başkent Oluşunun Anlamı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, (37), 225-247.
- Doğan, K. (2008). *Cumhuriyet Dönemi Kimlik İnşası*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. T.C. Sakarya Üniversitesi.
- Doğaner, Y. (2005). Millet Liderini Uğurluyor. *Atatürk Dergisi*, 4(4) , 45-64.
- Dölen, E. (1985). “Darülfünûn”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 476-477.
- Dönmez, İ. K. (2020). “Murâbaha”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Ankara: TDV Yayınları, ss. 148-152.
- Duman, H. (2018). Savaş Edebiyatı. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 58(1), 99-110.

- Duran, M. A. (2022). 1930 İstanbul Belediye Seçimlerinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Yahudi Adayları ve Yahudi Seçmenler. *Atatürk Yolu Dergisi*, (71), 124-145.
- Durgun, H. H. (2023). *Hakkı Tarık Us'un Kitap ve Kitapçılık Mecmuası. Edebî Eleştiri Dergisi*. Cumhuriyetin İlanının 100. Yılı Anısına 1923'ten 2023'e Süreli Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, 38-57.
- Dursun Faruk Birinci, D. F. (2017). *İstanbul Muallimler Birliği Mecmuasına Göre Avrupa ve Amerika Mekteplerinde Terbiye ve Öğrenci Yetiştirme Usulleri (1922-1927)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. İstanbul Üniversitesi.
- Ehzerli, İ. (1998). *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)*. TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Ekinci, N. (2012). İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Geçiş Sürecinde Bilimsel Türkçülük Çabalarına Bir Örnek: Yeni Mecmua. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (11), 137-162.
- Emrence, C. (2014). *99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İletişim Yayınları.
- Erdoğan, A. (2021). Atatürk'ün Kur'an-ı Kerim'i Türkçeye Tercüme Ettirme, Hutbe ve Ezanı Türkçe Okutma Çalışmaları Hakkında İnceleme. *Erciyes Akademi*, 35(4), 1409-1423.
- Ergin, V. (2015). Donanma Mecmuasında Çanakkale Savaşları. *100. Yılında Çanakkale Zaferi Edebiyatı, TYB Akademi, Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (14), 27-94.
- Erim, N. (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri Cilt: I (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Erkol, M. (2014). *Cumhuriyetin Din Politikası (1923-1939)*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Ertan, T. F. (2011). *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Siyasal Kitabevi.
- Ertem, B. (2010). Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası. *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 71-92.
- Ertunç, A. C. (2013). *Cumhuriyet'in Tarihi*. Pınar Yayınları.
- Gazeteciler Cemiyeti ve 40 Yıl (1946-1986)*. (1987). Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları I.*(1992). Kaynak Yayınları.
- Georgeon, F. (2006). Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900-1930. (Çev. Ali Berletay). Yapı Kredi Yayınları.

- Gezgin, H. S. (1999). *Edebi Portreler*. (Haz. Beşir Ayvazoğlu), Timaş Yayınları.
- Girgin, A. (2001). *Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik*. İnkılap Kitabevi.
- Girgin, K. O. (2013). *Türkiye Seçim Tarihi*. Sokak Kitapları Yayıncılık.
- Goloğlu, M. (1974). *Millî Şef Dönemi (1939-1945)*. Kalite Matbaası.
- Goloğlu, M. (2006). *Milli Mücadele Tarihi-III Üçüncü Meşrutiyet (1920) Birinci Büyük Millet Meclisi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Goloğlu, M. (2007). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gök, T. (2009). *Türk Eğitim Derneği Tarihi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Göldaş, İ. (1981). *Milli Kurtuluş Savaşında öğretmenler*. Öğretmen Dünyası Yayınları.
- Gönlübol, M., Sar, C., Esmer, A. Ş., Sander, O., Ülman, A. H., Bilge, A. S., Sezer, D. ve Kürkcüoğlu, Ö. (1987). *Olaylarla Türk Dış Politikası Cilt: I-II (1919-1983)*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Gözaydın, İ. (2020). *Diyanet: Türkiye Cumhuriyeti'nde Dinin Tanzimi*. İletişim Yayınları.
- Gözcü, A. (2006). *Serbest Cumhuriyet Fırka'nın Siyasal Söylemlerinin Işığında İktidar-Muhalefet İlişkileri ve Kamuoyu*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Gözler, K. (1999). Hukuk Açısından Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu. *AÜSBF Dergisi*, 54(1), 51-62.
- Gülen, A. (2023). 1930 İstanbul Belediye Seçimleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 39(107), 177-210.
- Gültekin, E. ve İzgöer, A. Z. (2021). Hilal-i Ahdar Cemiyetinin Men'i Müskirat Mücadelesi ve Bu Mücadelenin Hilal-i Ahdar Dergisindeki Yansımaları. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 29(3), 398-405.
- Gümüş, S. (2015). Cumhuriyet Döneminde (1923-1960 Arası) Meal Çalışmaları. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (5), 285-331.
- Güneş, G. (1997). *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*. 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Güneş, G. (2001a). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-V. Dönem (1935-1939)*. C. II, TBMM Vakfı Yayınları.
- Güneş, G. (2001b). *Türk Parlamento Tarihi TBMM V. Dönem 1935-1939*. C. I, TBMM Vakfı Yayınları.

- Güneş, G. (2002). “Türkiye’de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Toplumsal Yaşama Etkileri”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 17, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss. 615-622.
- Güneş, G. (2017). *Atatürk Dönemi Türkiye’sinde Milletvekilleri Genel Seçimleri (1919-1935)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gürel, Ş. S (1983). “Türk Dış Politikası (1919-1945)”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 520-536.
- Güzel, U. (2022). *Hilâl-i Ahdar Gazetesinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1. Cilt)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Amasya Üniversitesi.
- Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Kataloğu: Süreli Yayınlar*. (2006). (Haz. Selahattin Öztürk, Abdurrahman M. Hacıismailoğlu, Muhammed Hızarcı), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü.
- Hatipoğlu, S. (2002). “Hatay’ın Türkiye’ye Katılması”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 16, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss. 685-690.
- Hızarcı, M. (2009). Hakkı Tarık Us’un Emaneti Beyazıt’ta. *Beyazıt Devlet Kütüphanesi*, (1), 30-33.
- Hicviyeler-Eşref*. (Haz: Cevdet Kudret). (1970). Bilgi Yayınevi.
- Hilâl-i Ahmer Mecmuası, (2020). (Haz. İbrahim Topçu, Ahmet Zeki İzgöer), 9. Türk Kızılay.
- Huyugüzel, Ö. F. (2010). “Şair Eşref (1846-1912)”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 38, İstanbul: TDV Yayınları, ss. 304-305.
- İba, Ş. (2020). *Parlamento Tarihimizde II. Meclis*. Yusuf Tekin (Ed.), Yüzüncü Yılında TBMM, Oluşumu, Çalışma Şartları ve İşlevleri. I. Cilt, (ss. 123-155). TBMM Basımevi.
- İdem, T. (2015). *Adana (Seyhan) Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri (1920-1960)*. . [Yayınlanmamış doktora tezi]. Harran Üniversitesi.
- İdem, T. (2021). Erzurum’da Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1938-1944). *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 4(4), 194-206.
- İhsanoğlu, E. (1990). Darülfünûn Tarihçesine Giriş. *Belleten*, 52(210), 699-738.
- İlyas, A. (2015). Milli Mücadelede Önemli Bir Şahsiyet: Ali Saip Ursavaş. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(9), 235-246.
- İnönü, İ. (1998a). *İsmet İnönü’nün Hatıraları: Lozan Antlaşması I*. Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş..

- İnönü, İ. (1998b). *Cumhuriyet'in İlk Yılları 1 (1923-1938)*. Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- İnönü, İ. (2009). *Hatıralar*. Bilgi Yayınevi.
- İnuğur, M. N. (1992). *Türk Basın Tarihi*. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- İnuğur, M. N. (1999). *Türk Basınında "İz" Bırakanlar*. 2. Baskı. Der Yayınları.
- İpek, A. (2010). Ankara Türk Ocağı (Kuruluşu ve Faaliyetleri). [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Gazi Üniversitesi.
- İskit, S. (1943). *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*. Basın Ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları.
- Kabadayı, A. (2020). *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne Yapılan Dış Yardımlar (1877-1922)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Kalafat, O. (2019). *Cumhuriyetin Eğitimde Öncü Kurumlarından Biri: Türk Eğitim Derneği (1928-2013)*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. T.C. Ankara Üniversitesi.
- Kale, M. (1999). Harf Devrimi", *ERDEM*, 11(33), 811-831.
- Kara, Ö. Ö. (2017). Dergâh Ve Rübâb Dergilerindeki Dil ve Edebiyat Yazıları Üzerine Bir İnceleme. *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E-Dergisi*, 4(2), 144-164.
- Karabacak, A. (2011). *1946 Yılında Antidemokratik Kanunlar Üzerinde Yapılan Demokratikleşme Çabaları ve Bunların Basın ve Kamuoyunda Yansımaları*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Karabekir, K. (1960). *İstiklal Harbimiz*. Türkiye Yayınevi.
- Karabulut, M. ve Tohumcu, K. (2020). Roman Tekniği Bakımından Ahmet Midhat Efendi'nin Dürdane Hanım Romanı. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, (3), 289-307.
- Karabulut, U. (2012). Ankara'nın Başkent İlan Edilişine İstanbul Basınının Tepkileri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 27(1), 131-148.
- Karaburgu, O. (2011). *M. Fuad Köprülü'nün Gözüyle Millî Edebiyat*. 100. Yılında Yeni Lisan Hareketi ve Millî Edebiyat Çalıştay Bildirileri, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, (ss. 142-149).
- Karaer, İ. (1989). *Türk Ocakları ve İnkılaplar (1912-1931)*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. T.C. Ankara Üniversitesi.
- Karakoç, K. İ. (2012). *Ulus-Devletleşme Süreci ve Türk Edebiyatı'nın İnşası (1923-1950)*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Bilkent Üniversitesi.

- Karakütük, H. (2021). Türk Basınında 1921 Maarif Kongresi. *Troy Academy International Journal of Social Sciences*, 6(3), 751-776.
- Karaman, M. A. (2014). *II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Askeri Matbuatı ve Siyasi Hayattaki Rolü*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1984). *Politikada 45 Yıl*. 2. Baskı, İletişim Yayınları.
- Karpat, K. H. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*. Timaş Yayınları.
- Katoğlu, M. (1997). Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür, Sanat. *Türkiye Tarihi Cilt: 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*. (Ed. Sina Akşin vd). Cem Yayınevi.
- Keklik, E. (2020). Maarif Nazırı Emrullah Efendi ve Tuba Ağacı Nazariyesi: Eğitim Reformuna Nereden Başlamalı?. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 79-96.
- Kesbiç, K. (2019). *Kadıköy Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (1912-1922)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi.
- Kesgin, B. (2010). *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Üzerine Tartışmalar (1923-1946)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Dumlupınar Üniversitesi.
- Kılıç, M. (2019). Büyük Nutuk'un Cumhuriyet Tarihindeki Yeri ve Önemi. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 121(238), 113-136.
- Kılıç, N. (2019). *Abdurrahman Velid Ebüzziya: Dönemi ve Gazeteciliği*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Kılıç, S. (1991). Türkiye'de Latin Harfleri Meselesi 1908 1928. *Atatürk Yolu Dergisi*, 2(7), 551-572.
- Kınross, L. (2016). *Atatürk*. Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kıraç, T. O. (2011). *Türkiye'de Gazetecilik Mesleğine İlişkin Örgütlenmeler: 1908-1938*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Ankara Üniversitesi.
- Kısa, A. (2020). Mütareke İstanbul'unda Muallimler Cemiyeti ve Faaliyetleri (1918-1922). *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (31), 209-237.
- Kısakürek, N. F. (1999). *Bâbîâli*. 11. Baskı, Büyükdoğu Yayınları.
- Kili, S. (2009). *Türk Devrim Tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Koçak, B. (1987). *Türk Yazılı Basınında Örgütlenme ve İnsan Ögesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. TC. İstanbul Üniversitesi.
- Koçak, C. (1997). *Siyasal Tarih (1923-1950)*. Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, (Ed. Sina Akşin vd), Cem Yayınevi.

- Koçak, C. (2001). *Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedî Şef/Millî Şef*. T. Bora ve M. Gültekinil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce* (2. Cilt: Kemalizm). (ss. 119-137). İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2003). *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*. C. 2, İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2006). *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2010). *Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*. C. 1, İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2012). *İktidar ve Demokratlar, Türkiye’de iki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*. C. 2, İletişim Yayınları.
- Kodal, T. (1999). Atatürk’ün Ölümü ve Denizli Kamuoyu. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(5), 17-27.
- Kodal, T. (2014). Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Ocakları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (52), 295-314.
- Kolcu, H. (2006). Milli Vezin Meselesi ve Köprülüzade Mehmed Fuad. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*. 51(2003/2), 118-127.
- Koloğlu, O. (1994). “Hakkı Tarık Us”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 7. İstanbul: Kültür Bakanlığı Tarih Vakfı Yayınları, ss. 327.
- Köni, Y. K. (1994). Hakkı Tarık Us. *Türk Dili*, 6(63), 154-158.
- Kurdakul, Ş. (1973). *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*. Bilgi Yayınevi.
- Kuzucu, K. (2017). Balkanlar’da Son Osmanlı Padişahı: Sultan V. Mehmed Reşad’ın 1911 Yılındaki Rumeli Seyahati. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 1-39.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. (Çev. Metin Kırıatlı). 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Maden, F. (2011). Arnavutluk’un Bağımsızlık Süreci (1877-1913). *Avrasya Etüdleri*, 39(1), 155-1956.
- Mango, A. (2000). *Atatürk*. (Çev. Füsun Doruken), Yeni Binyıl Sabah Kitapları.
- Mehmetefendioğlu, A ve Gürel, C.N. (2014). Yavuz-Havuz Davası. *Tarih Okulu Dergisi*, (XIX), 233-267.
- Meray, S. L. (1969). *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Mertayak, F. (1994). *Türkiye Cumhuriyeti’nde Yüksek Öğretim (1920-1950)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Anadolu Üniversitesi.

- Mumyalmaz, H. G. (2020). Yeşilay Cemiyeti ve Faaliyetleri: Bağımlılıkla Mücadele Sağlıklı ve Ahlaklı Nesiller Yetiştirme. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(1), 368-387.
- Mustafa Kemal Atatürk, (1970). *Nutuk 1919-1920*. C. I, 10. Baskı, Milli Eğitim Basımevi.
- Mustafa Kemal Atatürk. (1969). *Nutuk 1920-1927*. C. II, 9. Baskı, Milli Eğitim Basımevi.
- Mücellidoğlu, A. Ç. (1968). *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*. C. III, Mars Matbaası.
- Oflaz, E. (2021). *Vakit Gazetesinde Edebî ve Kültürel Hareketlilik (5 Ekim 1926-30 Kasım 1928)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Okşar, B. (2022). *Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin Faaliyetleri (1912-1927)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Okur, H. (2001). *Entelektüel Bir Eğitim Lideri Olarak Emrullah Efendi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Osmangazi Üniversitesi.
- Okyar, A. F. (1980). *Üç Devirde Bir Adam*. Tercüman Yayınları.
- Olgun, K. (2011). Türkiye’de Cumhuriyeti’n İlanından 1950’ye Kadar Genel Seçim Uygulamaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27(79), 1-36.
- Oran, B. (2002). *Türk Dış Politikası Cilt 1(1919-1980)*. İletişim Yayınları.
- Ökte, S. K. (2012). Lozan Barış Konferansı Sürecinde İç ve Dış Kamuoyu Oluşturmaya Yönelik Faaliyetler. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (49), 127-178.
- Ökten, K. (2008). *Montreux Boğazlar Sözleşmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Özaslan, F. (2019). Osmanlı Basınında Trablusgarp Savaşı: Donanma Mecmuası Örneği. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, 6(2), 61-72.
- Özaydın, Z. (1987). Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Nizamnamesi. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. İstanbul Üniversitesi.
- Özdemir, Y. ve Aktaş, E. (2011). Halkevleri (1932’den 1951’e). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (45), 235-262.
- Özdemirci, İ. C. N. (2014). *İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Sürecinde Devlet-Sivil Toplum İlişkisi: Türk Ocakları Örneği*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Ankara Üniversitesi.
- Özel, S. (2002). “Atatürk Dönemi Türkiye-Yunanistan İlişkileri”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 16, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss. 643-653.

- Özgül, B. (2002). *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Özkan, E. (2019). *Tek Parti Rejiminde Bir Sivil Toplum Kuruluşunun Evrimi: İstanbul ve Ankara Muallimler Birliği*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi.
- Özkan, M. (2004). Yenileşme Sürecinde Türk Dili. *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 32, 81-109.
- Özkan, S. ve Temizer, A. (2009). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Karaborsacılık. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(9), s. 319-325.
- Özkaya, O. (2023). *Türk Matbuatından Münevver Bir Kalem: Hakkı Tarık Us ve Milli Mücadele Yılları*. 100. Yılında Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi. (Ed. Gürsoy Şahin). C. IV, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.
- Özkaya, Y. (1993). Türk Basınında Cumhuriyetin İlânının Öncesi ve Sonrası. *Atatürk Yolu Dergisi*, 3(11), 279-310.
- Özkaya, Y. (1994). Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1927 İstanbul ve Sonraki Gezileri. *Atatürk Yolu Dergisi*, 4(14), 185-212.
- Özmen, H. (2015). Nafı Atuf Kansu ve Türk Eğitimine Katkıları. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Öztürk, İ. (2018). Niğde Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1912-1929). *Turkish Studies*, 13(16), 237-253.
- Öztürk, K. (1994a). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM II. Dönem 1923-1927*. C. III. TBMM Vakfı Yayınları.
- Öztürk, K. (1994b). *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927*. C. I. TBMM Vakfı Yayınları.
- Öztürk, K. (1994c). *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927*. C. II. TBMM Vakfı Yayınları.
- Öztürk, K. (1995a). *Türk Parlamento Tarihi TBMM III. Dönem 1927-1931*. C. III. TBMM Vakfı Yayınları.
- Öztürk, K. (1995b). *Türk Parlamento Tarihi TBMM III. Dönem 1927-1931*. C. I. TBMM Vakfı Yayınları.
- Öztürk, S. (2010). Hakkı Tarık Us ve Türk Milletine Bağışladığı Kütüphanesi. Beyazıt Devlet Kütüphanesi 125 Yaşında (1884-2009), (Haz: Süheyla Şentürk, Volkan Gülçek), Beyazıt Devlet Kütüphanesi.

- Öztürk, S. ve Hacıismailoğlu, A. M. (2012). “Us, Hakkı Tarık”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 42, İstanbul: TDV Yayınları, ss. 188-189.
- Polat, N. H. (2003). II. Meşrutiyet Devri Türk Kültür-Edebiyat ve Basın Hayatının Bir Yansıtıcısı Olarak Rûbab Dergisi. *TÜBAR*, (14), 7-41.
- Polat, N. H. (2008). “Rûbâb II. Meşrutiyette Yayımlanan Edebî, İçtimai, Felsefe Dergi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul: TDV Yayınları, ss. 281-282.
- Polat, P. ve Arabacı, İ. B. (2015). Emrullah Efendi ve Satı Bey’den Günümüze: Eğitimde Yenileşme Sorunsalı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 35-43.
- Pustu, Y. (2018). Nizamnamelerine Göre II. Meşrutiyet Döneminde Muallim Örgütlenmeleri (1908-1919). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 34(98), 1-40.
- Pustu, Y. (2019). Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleriyle Türkiye Muallimler Birliği (1921-1936). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 35(99), 51-94.
- Pustu, Y. (2022). Muallimler Cemiyetinden İstanbul Muallimler Birliğine Bir Meslek Örgütünün Serencamı (1918-1936). *Atatürk Yolu Dergisi*, (71), 233-255.
- Sağlam, M. H. (2009). II. Meşrutiyet Dönem Türk Basınında “Rûbab” Dergisinin Yeri ve Önemi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 434-440.
- Sağlam, M. H. (2005). *Rûbab Dergisi Üzerine Sistemik ve Tematik Bir İnceleme*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Sander, O. (1996). *Siyasi Tarih 1918-1994*. İmge Kitabevi.
- Sarı, M. (2015). Atatürk Döneminde Reis-i Cumhur Seçimlerinin Türk Basınındaki Yankıları. *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (13), 327-364.
- Sarı, S. (2019). *Gazeteci Us Ailesi ve Modernleşme*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Sarıbeyoğlu, M. ve Cecanpınar, H. (2021). 85. Yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi: Türkiye ve Karadeniz’e Kıyıdaş Devletler Açısından Önemi. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 29(1), 57-86.
- Sarıçoban, G. (2017). Kâzım Karabekir’in Askeri ve Siyasi Biyografisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1), 137-157.
- Sarıhan, Z. (1996). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sarıay, Y. (2002). “İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 14, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 819-834.

- Sarınay, Y. (2011). “Türk Ocağı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 41, İstanbul: TDV Yayınları, ss. 545-546.
- Sarioğlu, M. (1999). *Siyaset-Şehircilik İlişkileri Açısından Başkent Ankara (1919-1945)*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Sefercioğlu, N. (1997). “Aşyan”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul: Dergâh Yayınları, ss. 200.
- Senemoğlu, O. (2016). Türkiye’nin Demokrasiye Geçişte İkinci Başarısız Girişimi: Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF). *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 44-66.
- Sertel, S. (1987). *Roman Gibi*. 2. Baskı, Belge Yayınları.
- Sezgin, Ö. (1984). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu*. Birey ve Toplum Yayınları.
- Sezgin, Ö. ve Şaylan, G. (1984). “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul: İletişim Yayınlar, ss. 1043-1051.
- Sezgin, U. (2013). *Tanin Gazetesi İnceleme Ve Seçilmiş Metinler (301-500 Sayılar)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Siler, A. (1992). *Türk Yüksek Öğretiminde Darülfünûn 1863-1933*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Soysal, İ. (2000). *Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Söğütödere, T. (2012). *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kütahya Şubesi’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Uşak Üniversitesi.
- Şahin, Z. B. (2021). Çok Partili Hayata Geçiş Deneyiminde Basın ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. *Atatürk Dergisi*, 10(2), 171-204.
- Şahingöz, M. (2016). *Millî Mücadele’de Yapılan Mitinglerde Türk Ocaklarının Rolü ve Hamdullah Subhi*. (Ed. Mehmet Şahingöz-Alper Alp), Türk Yurdu Yayınları.
- Şendeniz, Ö. (2014). Erken Cumhuriyet Dönemi Dil Politikaları: Güneş Türk Dil Teorisi’nin Türk Basımında Yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Araştırmaları Dergisi*, (20), 307-326.
- Şimşir, B. N. (1985). *Malta Sürgünleri*. 2. Baskı, Bilgi Yayınevi.
- Şimşir, B. N. (1990). *Lozan Telgrafları I (1922-1923)*. TTK Yayınları.
- Şimşir, B. N. (1991). Ankara’nın Başkent Oluşu. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 7(20), 189-222.
- Şimşir, B. N. (2008). *Türk Yazı Devrimi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Şimşir, B. N. (2012). *Lozan Günlüğü*. Bilgi Yayınevi.
- Tabak, S. (2002). “Serbest Cumhuriyet Fırkası”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 16, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss. 552-561.
- Tanör, B. (1997). *Kuruluş (Türkiye: 1920 Sonraları)*. Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- Tansel, S. (1977). *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*. C. I, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi.
- Taşdemir, S. (2009). Türk Basınında Büyük Nutuk’un Yansımaları. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 11(44), 673-712.
- Taşer, S. (2006). *Cumhuriyet Döneminde Üniversite Eğitiminin Yeniden Düzenlenmesi 1933 Üniversite Reformu ve Getirdikleri*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- TBMM Albümü, (2010). 1920-2010 1. Cilt (1920-1950). TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.
- Timur, K. (2008). *Hece Aruz Tartışmaları Karşısında Yahya Kemal*. Bir Medeniyeti Yorumlamak. Yahya Kemal Sempozyumu, 03-07 Kasım 2008, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 285-292.
- Timur, T. (2013). *Türk Devrimi ve Sonrası*. 7. Baskı, İmge Kitapevi.
- Tongul, N. (2004). Türk Harf İnkılâbı. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 9(33), 103-130.
- Topuz, H. (1973). *100 Soruda Türk Basın Tarihi*. Gerçek Yayınevi.
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. Remzi Kitapevi.
- Tuğluoğlu, F. (2001). Tek Parti Döneminde Hükümet Memur Dayanışması. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 7(27), 353-373.
- Tuna, E. (2015). *Batı Anadolu Türk Ocakları 1923-1931*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Adnan Menderes Üniversitesi.
- Tunaya, T. Z. (1998). *Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt: I İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*. Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Tuncer, H. (2011). *Atatürkçü Dış Politika*. Kaynak Yayınlar.
- Tunçay, M. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*. Yurt Yayınları.
- Tunçay, M. (1992). *Türkiye’de Sol Akımlar-II (1925-1936)*. BDS Yayınları.

- Turan, M. (1999). Cumhuriyet Döneminde İki Deneme: Siyasi Müsteşarlıklar ve Müstakil Grup. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 27-42.
- Turan, Ş. (1995). *Türk Devrim Tarihi III Yeni Türkiye'nin Oluşumu (Birinci Bölüm) (1923-1938)*. Bilgi Yayınevi.
- Turan, Ş. (1998). *Türk Devrim Tarihi II Ulustan Direnişe Türkiye Cumhuriyeti'ne*. Bilgi Yayınevi.
- Turan, Ş. (1999). *Türk Devrim Tarihi IV Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (Birinci Bölüm) (10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)*. Bilgi Yayınevi.
- Turan, Ş. (2010). *Türk Devrim Tarihi III Yeni Türkiye'nin Oluşumu (İkinci Bölüm) (1923-1938)*. Bilgi Yayınevi.
- Tuzcu, G. F. (2006). *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- Türk Maarif Cemiyeti, Cemiyetin Kuruluşundan İtibaren Beş Yıllık Faaliyet Raporu (1928-1933)*. (1933). Hâkimiyet-i Milliye Matbaası.
- Türkan, E. V. (2018). *Emrullah Efendi'nin Maarif Nazırlığı (1910-1912)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Medeniyet Üniversitesi.
- Türkarıslan, H. (2011). *Vakit Gazetesinde Edebî ve Kültürel Hareketlilik (29 Ekim 1923-4 Ekim 1926)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Gazi Üniversitesi.
- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. I. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası*. (2020). (Haz. İbrahim Topçu, Ahmet Zeki İzgöer), C. 8(69), Tük Kızılay.
- Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası*. (2020). (Haz. İbrahim Topçu, Ahmet Zeki İzgöer), 8(71), Tük Kızılay.
- Uçarol, R. (1995). *Siyasi Tarih (1789-1994)*. Filiz Kitabevi.
- Uçman, A. (1991). "Aşıyan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul: TDV Yayınları, ss. 11.
- Uğraş, N. (2008). *Osmanlı Basınında Balkan Savaşları Sırasında Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Siyasal Gelişmeler (İkdam, Sabah, Tanin, Tercüman-ı Hakikat)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Ulu, C. (2012). Çanakkale Muharebeleri Sırasında Basının Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Harp Mecmuası Örneği. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 10(12), 61-83.
- Ulucutsoy, H. (2018). Türk Basınında Savaş Edebiyatı Tartışmaları (1913-1941). *Turkish Studies*, 13(28), 1023-1040.

- Uluskan, S. B. (2010). *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları, Atatürk Kültür*. Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Ulusoy, M. (2014). Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci ve İkinci Dönem Sinop Milletvekilleri. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (33), 123-135.
- Us, A. (1964). *Gördüklerim Duyduklarım Duygularım*. Vakıf Matbaası.
- Us, A. (2012). *Hatıra Notları*. (Haz. İsmail Dervişoğlu), Kitabevi Yayınları.
- Us, H. R. ve Gezgini, H. S. (1958). *Hakkı Tarık Us (1889-1956)*. Vakıf Matbaası.
- Us, H. T. (1939). *Meclis-i Meb'usan 1293-1877 Zabıt Ceridesi*. Vakıf Matbaası.
- Us, H. T. (1941). *Namık Kemal'in Kaniye Muhasarası*. Vakıf Matbaası.
- Us, H. T. (1946). *Silistre Muhasarası*. Vakıf Matbaası.
- Us, H. T. (1953). *İstanbul'un Fethinin 500. Yıl Dönümünde Fatih*. Vakıf Matbaası.
- Us, H. T. (1955). *Bir Jübilenin İntibaları Ahmet Mithat'ı Anıyoruz*. Vakıf Matbaası.
- Us, H. T. (2019). *52 Yıl*. (Ed. Ömer Faruk Doğan) Basın İlan Kurumu Yayınları.
- Us, Hakkı Tarık. (2001). (Ed. Murat Yalçın) *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ss. 1061.
- Uyar, H. (2012a). *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*. Boyut Yayıncılık.
- Uyar, H. (2012b). "Çarşaf Peçe ve Kafe Üzerine", *Bugünün Bilgileriyle Kemal'in Türkiye'si, La Turquie Kamaliste*. Boyut Yayınları.
- Uysal, Z. (1991). *Us Kardeşler ve Vakıf Gazetesi*. İstanbul Basın Kurumu Tesisi Yayınları.
- Uzun, H. (2009). Liderine Ağlayan Bir Ulus: Atatürk'ün Ankara'daki Cenaze Töreni. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 11(43), 531-553.
- Uzun, H. (2013). Türk Heyeti'nin Lozan'a Gidişi ve Lozan Konferansı'ı Öncesinde Avrupa'daki Faaliyetleri (5 Kasım 1922-20 Kasım 1922). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 14(53), 329-350.
- Ülken, H. Z. (1992). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. Ülken Yayınları.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1998). *Atatürk ve Harf Devrimi*. Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- Üstel, F. (2004). *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*. 2. Baskı, İletişim Yayınları.

- Üstel, F. (2008). *Türk Ocakları*. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce (4. Cilt: Milliyetçilik). (ss. 263-268). İletişim Yayınları.
- Üzen, İ. (2012). *Tokat’ta Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1934-1939)*. Tokat Sempozyumu 1-3 Kasım 2012 Bildiriler, Özyurt Matbaacılık, 313-334.
- Vatandaş, S. ve Vatandaş, C. (2023). Türkiye’de Cumhuriyet Fikrinin Gelişimi ve Cumhuriyet’in İlanı Süresinde Yaşanan Fikri Tartışmalar. *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 6,(12), 339-362.
- Velidedeoğlu, H. V. (1999). *İlk Meclis*. Cumhuriyet.
- Who’s Who In Central And East- Europe 1933/34, (Edited by Stephen Taylor, R. P. D.), The Central European Times Publishing Co. Ltd., Zurich, 1935.
- Yalçın, D., Köstüklü, N., Akbulut, D. A., Balcıoğlu, M., Akbıyık, Y. (2004).
- Yalçın, D., Köstüklü, N., Akbulut, D. A., Balcıoğlu, M., Akbıyık, Y. (2002). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. II. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yalçınkaya, A. (2019). *Vakit Gazetesinde Millî Mücadele (16 Mayıs 1919-20 Kasım 1922)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Yalman, A. E. (1997a). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 2 (1922-1971)*. (Haz. Erol Şadi Erdinç), Pera Yayınları.
- Yalman, A.E. (1997b). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1 (1888-1922)*. (Haz. Erol Şadi Erdinç), Pera Yayınları.
- Yamaç, M. (2018). Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye-Suriye Sınır Sorunu (1918-1940). *Belleten*, 82(295), 1153-1174.
- Yavuz, A. D. (2013). Fecr-i Âti’nin Edebî Faaliyetleri Çerçevesinde Rûbab Mecmuasında Öne Çıkan Edebiyat Tartışmalarının Değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 8(4), 1449-1459.
- Yazıcı, N. (2014). İsmail (Tuncu) Bey’in Hâtıra-i Seyahat’inde Sultan Reşad’ın Rumeli Ziyareti: Kosova. *Belleten*, 78(283), 1099-1134.
- Yedinci Türk Dil Kurultayı 1954. (1955). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yelkenci, R. (2003). Hakkı Tarık Us Bey. *Müteferrika*, (24), 133-138.
- Yenal, O. (2010). *Cumhuriyet’in İktisat Tarihi*. 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yeni Mecmua Çanakkale Nüsha-i Fevkalade 1331 (Çanakkale Özel Sayısı 1915)*. (2015). (Haz. Şefik Memiş), Aktif Matbaa.

- Yerasimos, S. (1976). *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*. Gözlem Yayınları.
- Yetkin, Ç. (1983). *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi 1930-1945*. Altın Kitaplar Yayınevi.
- Yıldırım, T. (2009). Türk Gazetecilik Tarihi Üzerine Bir Deneme-II. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (2), 255-288.
- Yıldırım, T. (2009). Türk Gazetecilik Tarihi Üzerine Bir Deneme-I. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 285-324.
- Yıldız, A. (2001). *Recep Peker*. T. Bora ve M. Gültekinil (Ed.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce (2. Cilt: Kemalizm). (ss. 58-63). İletişim Yayınları.
- Yılmaz, F. (2010). *Türk Basınına Göre Rıza Şah’ın Türkiye Seyahati (10 Haziran 1934-6 Temmuz 1934)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Marmara Üniversitesi.
- Yılmaz, M. (2013). *Tanin Gazetesi İnceleme ve Seçilmiş Metinler (701-899 Sayılar)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Yılmaz, M. Y. (2013). *Türk Dil Planlaması Bağlamında Türk Dil Kurumu (1932-1951)*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. T.C. İstanbul Üniversitesi.
- Yücebaş, F. ve Yalçınkaya, A. (2020). Millî Mücadele Dönemi İşgal Hareketleri ve Dış Politikasının Vakıf Gazetesindeki Yansımaları (16 Mayıs 1919-20 Kasım 1922). *Van YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (50), 69-86.
- Yüceer, S. (2002). “Cumhuriyet Dönemi Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İlk Girişim: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 16, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss. 534-545.
- Yücel, Ö. F. (2022). Türk Matbuatında Vakıf Gazetesi. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Yüksel, M. (2008). *Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Araştırılması*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Niğde Üniversitesi.
- Zengin, M. (2015). *İbadet Dilinin Türkçeleştirme Çabası Olarak Türkçe Ezan Örneği*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Adıyaman Üniversitesi.
- Zengin, R. (2020). *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin Ertuğrul Sancağı’ndaki Faaliyetleri (1912-1930)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi.
- Zürcher, E. J. (1992). *Terakkiperver Serbest Cumhuriyet Fırkası*. Bağlam Yayınları.
- Zürcher, E. J. (1995). *Milli Mücadelede İttihatçılık*. Bağlam Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. (Çev. Yasemin Saner Gönen), 7. Baskı, İletişim Yayınları.

İnternet Kaynakları

Güray, G. (2023, 15 Eylül). Dünyaya İkinci Geliş Yâhud İstanbul'da Neler Olmuş (Ahmet Mithat Efendi). <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/dunyaya-ikinci-gelis-yahud-istanbul-da-neler-olmus-ahmet-mithat-efendi>.

Özbek, A. (2023, 5 Haziran). Karabibik (Nâbizâde Nâzım). <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/karabibik-nabizade-nazim>.

Tonga, N. (2023, 20 Nisan). Karnaval (Ahmet Mithat Efendi). <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/karnaval-ahmet-mithat-efendi>.

Ek-1. Hakkı Tarık Us'un II. Dönem Tercüme-i Hal Belgesi (TBMM Arşivi).

[illegible]

(**) مختصر ترجمہ ہال

[illegible][illegible]

مبعوث نام و امثال اسی	مقام و رتبت و سابقہ	تاریخ و محل ولادت	تفصیل حال و پیشہ	ہر مضامہ الدینی رائے نگاری					مجلس مبعوثان اضافہ آنجا باقی الحال بولوب بولندینی	ملاحظات
				اسکی درجہ و اختتامہ رسمہ	کرم و فضائل	تہذیب و ادب و علمی	کرم و علم و پیشہ	تہذیب و ادب و علمی		
علی شہزادہ	نصف سیکہ	۱۸۰۴	کرورہ	۷۸	۸۵	۱۰۶	۶۶	۷۸	مالی و تجارتی امور	
میر حسن علی	امام و مدرس	۱۸۰۸	کرورہ	۷۷	۸۴	۱۰۶	۶۶	۷۷	"	
محمد علی	برکات آباد			۷۶	۸۳	۱۰۶	۶۵	۷۶	"	
علی شاہ	مبارک	۱۸۰۸	کرورہ	۷۷	۸۴	۱۰۶	۶۵	۷۷	"	
محمد علی	کرورہ	۱۸۰۵	صاف خانہ	۷۹	۸۶	۱۰۶	۶۸	۷۹	"	

کیروسون سنجائی بموئلے ایٹوں لوی مذکورہ ملحق بالجلہ فضالہ مرکز قضا سنده انتخاب بموئلان فانوک تعین ایندیک اصول وشرائط فونیه داور سنده اجرا قلانن آخابلن عمومیه سنجائی مین سالف الاکر قضاو هیئت نقشیه لولدن ورود ایدن مضابطه مندرج آرا لدی التصفیف نامزد لیدن بالاده اسلامیه مذکور ذوالک اسلوی حذرلده مرقم مغادرده رأی الیه کیروسون سنجائی بموئلے ایٹون احراز اکثریت الیه لکری تحقق ایش اولمه سنجاق بموئلته انتخاب اولندولرین مین اشو مضبوطه تنظیم برسمه سی موی السید بن **عزیز زار بیت** بدین تودیع قلندی

[illegible]

Ek-4. Vakit gazetesi görevlilerinden Bedi'nin Giresun milletvekili ve Matbuat Cemiyeti Reisi Hakkı Tarık'ı tabancayla yaraladığı (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA).

5
97
18/1/930

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyeti Umumiye Umum Müdürlüğü
Şube Birinci K.I
Hususi 357
Umumi 13 Baş Vekâlei Celileye
52 80224

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Vakit gazetesi idarehanesinde bir alacak mes'elesinden dolayı münfail olan makina mühendislerinden Bedi bey tarafından, Giresun meb'usu ve Matbuat cemiyeti reisi Hakkı Tarık beye atılan tabanca kurşunu, yanağına sıyrılıp geçmiş ve kendisi berayı tedavi Afiyet yurduna kaldırılmıştır. mütecaviz tahtı tevkife alınıp tahkikata tevessül olduğu ve ihtilât etmezse yaranın tehlikeli olmadığına doktor tarafından bildirildiği cari muhabereden anlaşılmıştır, arz ederim efendim.

Dahiliye Vekili
S. İsmail

Refat
Tahsin
19-1-1930

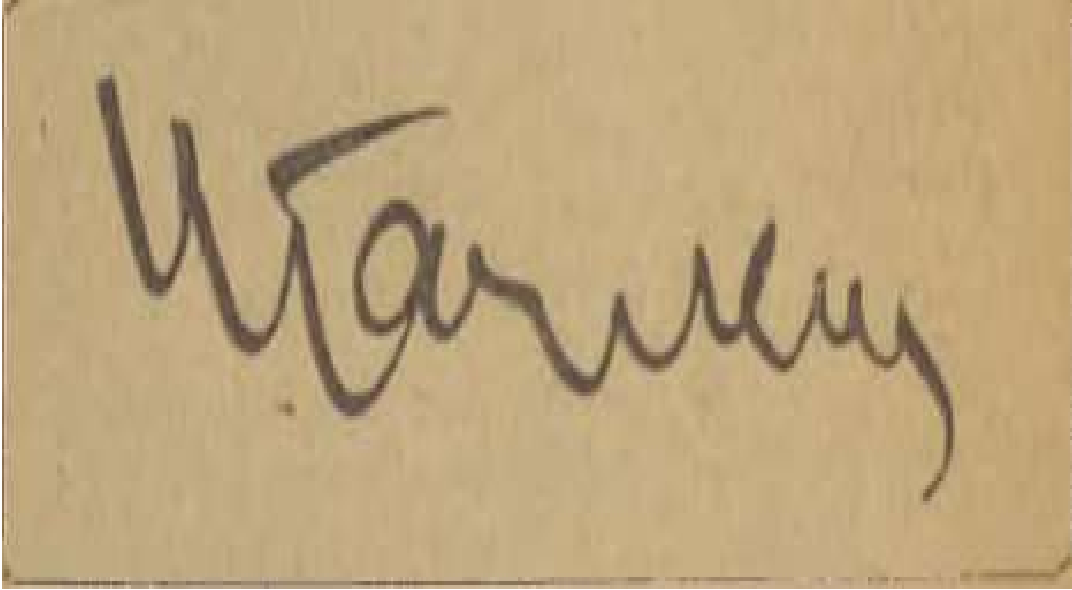
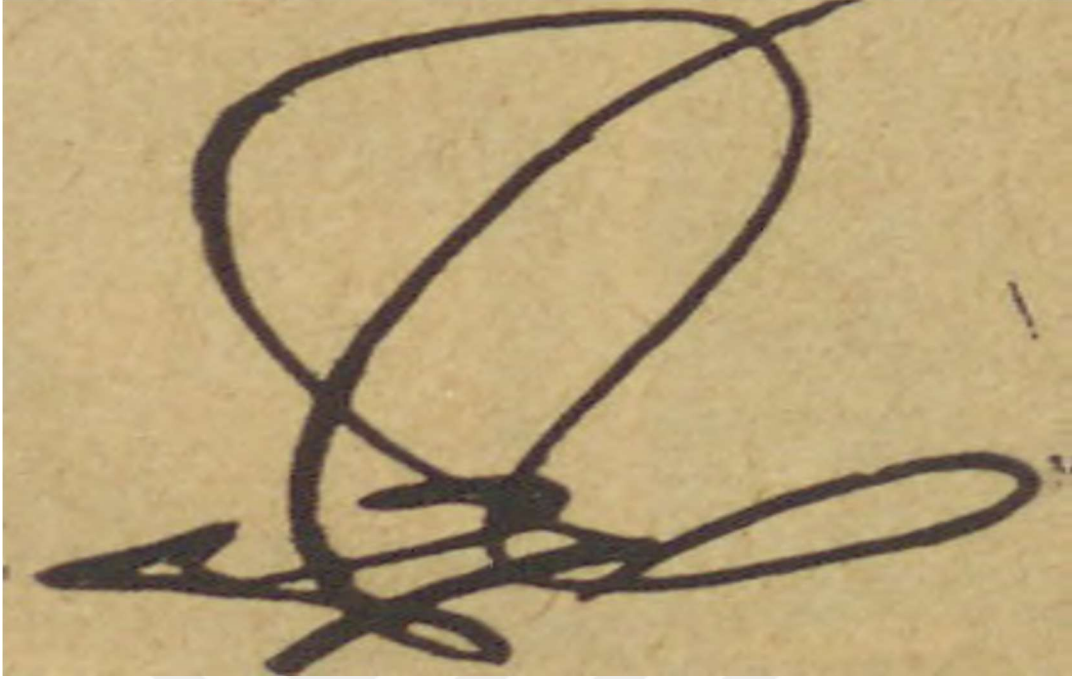
J.

DAHİLİYE VEKÂLETİ		
Tarih	Numara	Lef
18-1-1930	389	

Cevaben yazılacak muharrerata ait olduğu şube tarih ve numarasının derci rica olunur.

1-	030	10		5	25	5

Ek-5. Hakkı Tarık Us'un Arap ve Türk harfleriyle imzası (Us ve Gezgin, 1958).

Ek-6. Hakkı Tank Us pek sevdiği annesi Sıdıka Us ve Ablası Zübeyde Çiçekoğlu (Us ve Gezgin, 1958).

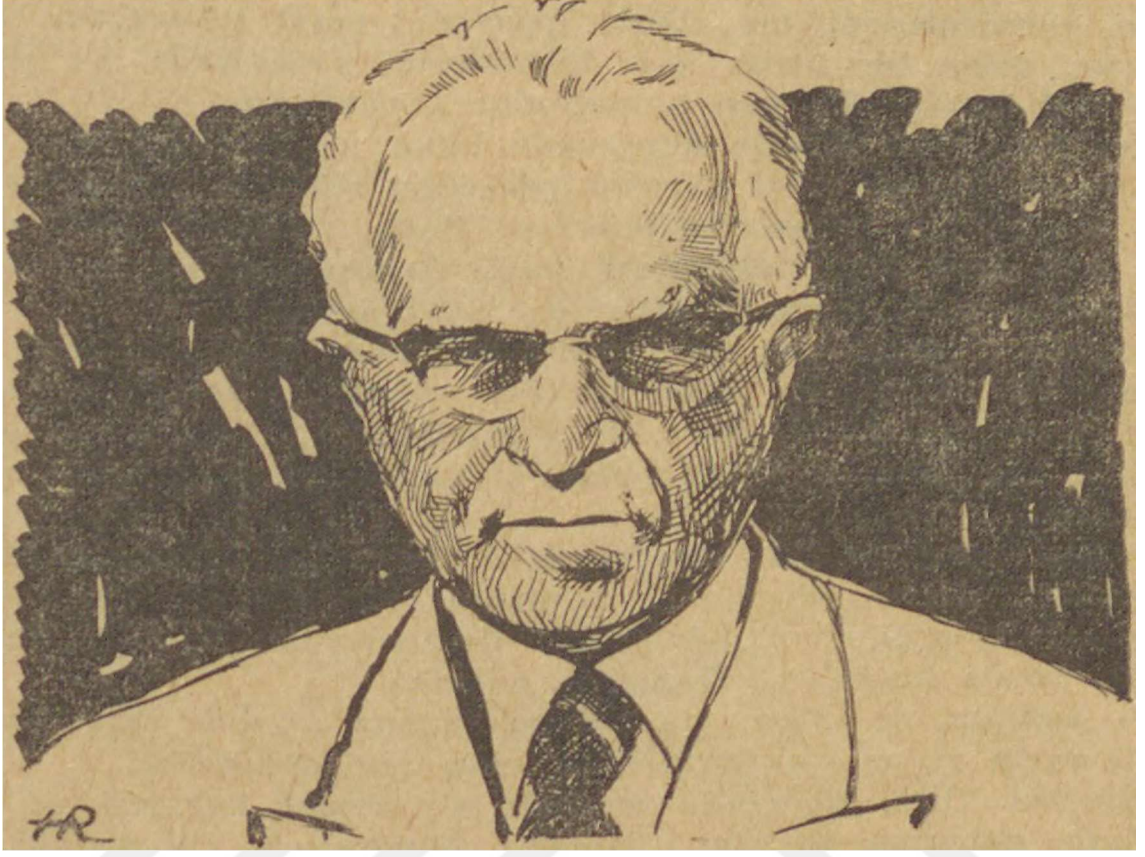
EK-7 Hakkı Tarık Us ilk defa mebus seçilip Ankara'ya hareket ettiği gün dostları ve arkadaşları arasında Haydarpaşa garında (Us ve Gezgin, 1958).

Ek-8. Hakkı Tarık Us, milletvekilliğini yaptığı Giresun'un mahallî kıyafeti ile (Taha Toros Arşivi).

Ek-9. Hakkı Tarık Us'un, kardeşi Rasim Us tarafından çizilmiş krokisi (Us ve Gezin, 1958).

Ek-10. Hakkı Tarık Us'un portresi (TBMM Albümü).

Ek-11. Muharrirlerin 50 yıl jübilesinde Hakkı Tarık Us, jübilenin en genç muharriri Bayan Nihâi Yâr ile (Us ve Gezgin, 1958).

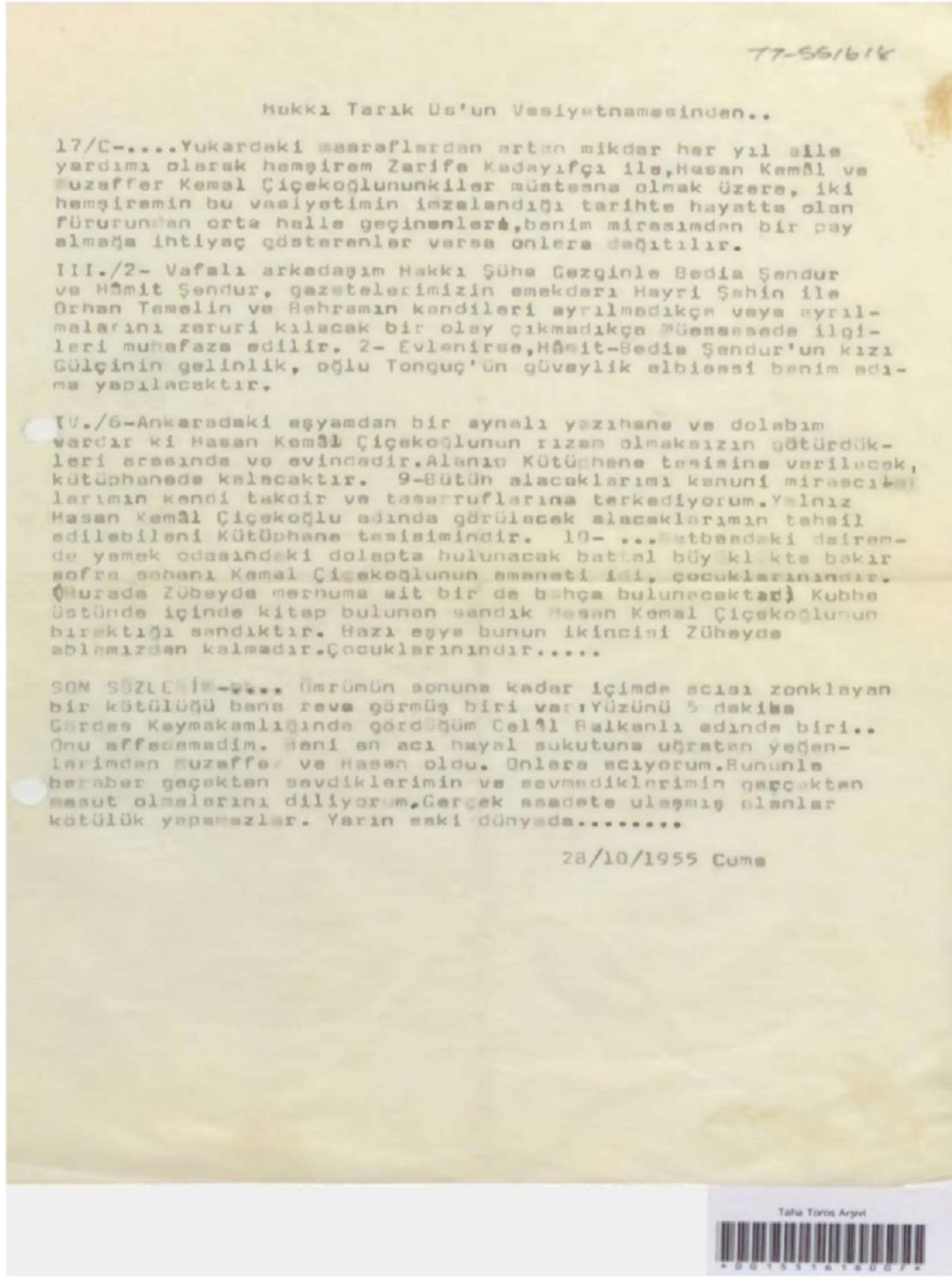
Ek-12. Asım Us-Hasan Rasim Us-Hakkı Tarık Us (Taha Toros Arşivi).

Ek-13. Us Kardeşlerin “Us” soyadını almaları (Kurun, 22 Kasım 1934).

Ek-14. Hakkı Tarık Us'un Vasiyetnamesi (Taha Toros Arşivi).

Ek-15. Hakkı Tarık Us'un koleksiyonunun bulunduğu Beyazıt Devlet Kütüphanesi.

Ek-16. Hakkı Tarık Us'un çalışma masası (Beyazıt Devlet Kütüphanesi).

Ek-18. Hakkı Tarık Us'un Merkezefendi Mezarlığı'ndaki kabristanı.

